Universiteit Leiden
The Netherlands

Daad en discussie: links geweld: de invloed van interne discussie en overheidsrespons

Hanselman, B.T.G.

Citation
Hanselman, B. T. G. (2025, January 10). *Daad en discussie: links geweld: de invloed van interne discussie en overheidsrespons*. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/4175395

Version:	Publisher's Version
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/4175395

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

DAAD EN DISCUSSIE

Links geweld: de invloed van interne discussie en overheidsrespons

Proefschrift

ter verkrijging van

de graad van doctor aan de Universiteit Leiden,

op gezag van rector magnificus Prof. Dr. Ir. H. Bijl,

volgens besluit van het college voor promoties

te verdedigen op vrijdag 10 januari 2025

klokke 10.00 uur

door

Bernardus Theodorus Gerardus Hanselman

geboren te Lichtenvoorde, Nederland

in 1950

Promotor: Prof. Dr. P.H.A.M. Abels

Co-promotor: Dr. G.M. van Buuren

Promotiecommissie: Prof. Dr. C.L.J. Caminada (voorzitter)

Prof. Dr. Ir. S.J.H. Rietjens (secretaris)

Prof. Dr. B. A. de Graaf (Universiteit Utrecht)

Prof. Dr. Mr. B.B. Sizoo (Universiteit van Amsterdam)

Dr. M. Kowalski (Decaan NCTV-Academie)

Dr. J. Augusteijn

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding **5**
1.1 Onderzoeksopzet **11**

1.2 Onderzoeksvragen **20**

1.3 Verantwoording vooraf **21**

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader **24**
2.1 Theorieën van politiek geweld **24**

2.2 Definities van voor politiek geweld relevante begrippen **26**

2.3 Politiek (gewelddadig) activisme **29**

2.4 Manieren om politiek geweld te verklaren **30**

2.4.1 Oorzaken van geweld **30**

2.4.2 Remmen op geweld **32**

2.5 'Dutch Approach': het Nederlandse overheidsbeleid **33**

2.6 Inperking en afbakening onderzoek **40**

2.7 Inrichting onderzoek **41**

Hoofdstuk 3: Methodologie onderzoek **43**

Hoofdstuk 4: Resultaten **52**

4.1 *Rode Jeugd, Rode Hulp en Rood Verzetsfront* **52**

4.1.1 Rode Jeugd **53**

4.1.2 Rode Hulp **61**

4.1.3 Rood Verzetsfront **66**

4.2 *De 'Beweging': 'een evolutie van radicale stromingen'* **75**

4.2.1 Antimilitarisme **79**

4.2.2 Antiapartheid **91**

4.2.3 Antifascisme/antiracisme **106**

4.2.4 Anti-imperialisme **118**

4.2.5 Orthodoxe krakers/PVK **180**

4.2.6 Milieuactivisme en -extremisme **187**

4.2.7 Autonomen **202**

4.3 *De 'nieuwe' Beweging: meer single issue gericht* **210**

4.3.1 Antiglobalisten **214**

4.3.2 Antifascisme/antiracisme **225**

4.3.3 Antiasielbeleid **237**

4.3.4 Milieuactivisme en -extremisme **252**

4.3.5 Dierenrechtenextremisme **261**

4.4 Samenvattend: (discussie over) politiek geweld **271**

Hoofdstuk 5: Conclusies **272**

5.1 Verklaringen van politiek geweld en remfactoren **273**

5.2 Conclusie eigen (praktijk)onderzoek **276**

5.2.1 Geweld en discussie **277**

5.2.2 Overheidsrespons **279**

5.2.3 Desintegratie **282**

5.3 Resultaten en effecten bijzondere inlichtingenmiddelen/'hidden factor' **283**

Hoofdstuk 6: Slotbeschouwing en vooruitblik **287**

Bibliografie **295**

Appendix **312**

Summary **319**

Dankwoord **322**

Curriculum vitae **324**

Hoofdstuk 1: Inleiding

1966 vormde een kantelpunt in de Nederlandse politiek. In de 'Nacht van Schmelzer' kwam het kabinet-Cals van christen- en sociaaldemocraten ten val, maar ook verscheen een nieuwe partij, D66, die het politieke systeem wilde laten 'ontploffen'. Mogelijk belangrijker nog was dat, in hetzelfde jaar, binnen de PvdA Nieuw Links zich manifesteerde met radicale standpunten. Deze deed vooral de partij zelf op haar grondvesten schudden. Tot halverwege jaren zestig bestond de PvdA uit (vooral) oudere conventionele mannen, die in het verzuilde Nederland compromissen sloten met christendemocraten. Traditionele politici als Vondeling en Den Uyl zagen niets in het, voor de jaren zestig zo typerende, protest van vooral jongeren. Dit gold ook voor de Amsterdamse burgemeester van Hall, 'een ouderwetse regent, die als hij ook maar ergens een samenscholing van langharig tuig vermoedde, onverwijld de politie erop afstuurde'.[1]

Nieuw Links publiceerde het boekje *Tien over rood* dat een drastische koerswijziging voorstelde. De auteurs wilden de monarchie – na abdicatie van koningin Juliana – omvormen tot een republiek. Tevens eisten zij dat Nederland uit de NAVO zou stappen, wanneer Spanje en Portugal lid zouden worden of blijven. Maar ook moesten de (communistische) DDR en de Vietcong onvoorwaardelijk worden erkend. Daarnaast wilde de PvdA geen deel uitmaken van de regering, tenzij ontwikkelingshulp (per 1970) 2% van het nationale inkomen zou bedragen. Door het verlies van de PvdA, bij de Kamerverkiezingen van 1967, kreeg Nieuw Links meer invloed en werd bijvoorbeeld per direct de DDR erkend. Maar ook werd haar omgang met de 'onbetrouwbare' confessionele partijen herzien. Toch besloot Nieuw Links zich al in 1971 op te heffen, aangezien zij "overbodig was geworden".[2] Ondanks dit, feitelijk, korte bestaan van Nieuw Links had het genoeg tijd, mede door zijn – drastische – voorstellen in *Tien over rood*, belangrijke piketpaaltjes te slaan. Dit gold in relatie tot overheidsbeleid, maar ook wat betreft de toen al in aanzet aanwezige linkse buitenparlementaire beweging, die deels dezelfde eisen koesterde. Met name radicale actievoerders zullen later overigens – in hun aversie jegens de politiek – een relatie tussen hun gedachtegoed en dat van politici en autoriteiten ontkennen.

De jaren zestig werden, wereldwijd, gekenmerkt door sterke politieke, maar met name sociale veranderingen. Ook de Nederlandse jeugd zou zich, deels naar Amerikaans voorbeeld, afzetten tegen wat hun ouders hadden gerealiseerd. Over de aanvankelijk vooral in de VS voet aan de grond krijgende tegencultuur werd het volgende gezegd: "In the broadest sense, 1960s counterculture grew from a confluence of people, ideas, events, issues, circumstances, and technological developments which served as intellectual and social catalysts for exceptionally

[1] Fons Kockelmans. 2022. 'Het radicale rumoer van Nieuw Links', 10 over Rood. 8-9-2022. https://historiek.net/nieuw-links-tien-over-rood-pvda/139943.

[2] ibidem

rapid change during the era".[3] Dit was mede in Europa te zien, zoals het daar toen aanwezige optimisme middels een zinspreuk uit het Parijs van 1968 duidelijk maakte: "Soyons réalistes, demandons l'impossible!" ("Laten we realistisch zijn, laten we het onmogelijke eisen").[4]

Over de toenmalige Nederlandse ontwikkelingen bestaan diverse inzichten waarbij, in plaats van de jongeren zelf, de overheid als de directe vernieuwer werd gezien.[5] Er kwam een einde aan de 'verzuiling' waarbij men (gezamenlijk) streefde naar 'consensus en compromis', maar ook zagen de autoriteiten in dat de orde, in deze snel veranderende wereld, slechts door 'aanpassing, breken met vroeger beleid en doorvoeren van vernieuwingen' gehandhaafd kon worden.[6] Van belang was hierbij – en daar stipte de auteur ook in relatie tot overheidsbeleid een belangrijk punt aan – de overtuiging bij de autoriteiten dat deze nieuwe ontwikkelingen beter konden worden gekanaliseerd dan hen te stuiten.

Dat de Nederlandse linkse beweging afwijkend dacht over wie de grote vernieuwer was, mag geen verrassing heten. Dit botsen der meningen van actievoerders en autoriteiten was terug te zien in het effect dat actie uitoefende op beleid en vice versa, namelijk geweld versus repressie.

Actievoerders

Ook in Nederland werd de (radicaal-)linkse beweging gekenmerkt door bevlogenheid en het trachten te realiseren van idealen, vooral het creëren van een wereld waarin solidariteit met onderdrukten een hoofdrol speelde. De nieuwe beweging werd, sinds de jaren zestig, van meet af aan gekenmerkt door – deels ook gewelddadig – verzet tegen imperialisme, dat linkse actievoerders in de jaren tachtig en negentig ook in ons land beschouwden als 'exploitatie van de Derde Wereld, zowel politiek-economisch door het IMF als militair door de NATO'.[7] Dit hing in de beleving van actievoerders namelijk direct samen met kolonialisme en de daarmee verbonden onderdrukking van de bevolking in veel ontwikkelingslanden in de Derde Wereld. Met name in de jaren zestig en zeventig werd vanuit een communistische ideologie geageerd tegen bijvoorbeeld de aanwezigheid van Frankrijk en later de VS in Vietnam. Deze ideologie

---

[3] Rossiter Johnson, *Timeline of the 60's Counter-Culture* (Jovian Press E-PUB, 2017), Introduction.

[4] Slavoj Žižek, *Geweld – Zes zijdelingse bespiegelingen* (Amsterdam: Boom, 2009), 121.

[5] James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam: Boom, 2017), 22-24.

[6] ibidem, 28-31.

[7] BVD, *Panta Rhei, ook de 'Beweging' – Links activisme in de jaren tachtig en negentig in woord en daad* (Leidschendam: BVD, 1998), 187.

weerhield actievoerders overigens niet te protesteren tegen de inval van de – zich hier immers tevens imperialistisch manifesterende – Sovjet-Unie in het toenmalige Tsjechoslowakije. De oorlog in Vietnam leidde in ons land vooral tot gematigd verzet van de 'vredesbeweging' en, meer dwingende, activiteiten van antimilitaristen, maar zij vormde voor sommigen mede een voorname katalysator van geweld tegen (vooral) objecten.

Anti-imperialisten uit het decennium 1980-1990 – die zich als "de Beweging" zouden onderscheiden van de bredere kraakbeweging – breidden de activiteiten verder uit en een deel verruilde het algemene (vaak vreedzame) verzet tegen militarisme voor dat tegen apartheid in Zuid-Afrika. Dit werd spoedig gekenmerkt door brandaanslagen die soms ook leidden tot vele miljoenen gulden economische schade. De opmerkelijkste aanslagen werden uitgevoerd door een kleine splintergroep die zich, hardnekkig, vastbeet in beëindiging van de apartheid. Deze gewelddadigste exponent van de (anti-imperialistische) Beweging voerde aanvankelijk onder gelegenheidsnamen acties uit, maar werd later bekend als de *Revolutionaire Anti-Racistische Actie (RaRa)*. Door haar kregen diverse ondernemingen, vanwege zakelijke "ondersteuning" van het Zuid-Afrikaanse regime, te maken met aanslagen. Deze feitelijke vorm van chantage leidde, deels, tot verbreken van de handelscontacten met Zuid Afrika. RaRa verdient speciaal vermeld te worden vanwege andere uitzonderlijke feiten. Zo hadden haar leiders contact met leden van de Duitse, terroristische, Rote Armee Fraktion en Bewegung 2. Juni. Ook verrichte zij criminele hand- en spandiensten aan diverse – terroristische – 'bevrijdingsbewegingen' in Latijns-Amerika.

Een ander met imperialisme verbonden issue was migratie. Veel mensen trachtten de armoede en onderdrukking, maar vooral oorlogen te ontvluchten en zochten hun heil elders, zelfs in landen van oorspronkelijke uitbuiters. De komst van asielzoekers leidde tot stringent toelatingsbeleid en dat wekte de woede van steeds meer actievoerders die zich sterk verzetten. Enkelen zagen hierbij geen probleem in gebruik van grof geweld tegen objecten, ook middels brand- en bomaanslagen. De acties kwamen vooral voor rekening van 'anti-imperialisten', die zich naast verzet tegen Nederlands, maar ook Europees asielbeleid in eigen land en deels in de buurlanden ook bezighielden met de bestrijding van racisme en fascisme. Hierbij werd fysiek geweld tegen, doorgaans extreemrechtse, tegenstanders niet geschuwd. Ook moest de vaak als een buffer fungerende politie het ontgelden bij (dreigende) confrontaties tussen extreemlinkse en extreemrechtse actievoerders.

Anti-imperialisme werd door veel linkse actievoerders niet alleen geprojecteerd op de activiteiten van het Westen in onderdrukte en uitgebuite ontwikkelingslanden, maar in eigen land vaak gekoppeld aan antikapitalisme, omdat dit in hun optiek niet los kon worden gezien van vooral ondernemingen, die vaak in de Derde Wereld hun (woeker)winst behaalden. Met name radicale actievoerders richtten hun pijlen op multinationals die spoedig geconfronteerd werden met – deels grootschalige – vernielingen, ook in de vorm van (brand)aanslagen. In de jaren negentig kregen staten te maken met (tevens gewelddadig) protest van 'antiglobalisten', die de nieuwe economische wereldorde niet wilden erkennen. Deze ook wel 'alterglobalisten' genoemde individuen en groepen projecteerden hun vele angsten op de – vooral financiële en

economische – mondialisering.[8] Potentieel doelwit van (gewelddadig) protest waren dan ook internationale bijeenkomsten van Wereld Handels Organisatie (WHO), Wereld Bank (WB) en Internationaal Monetair Fonds (IMF). Zij leverden, volgens actievoerders, de wereldeconomie immers uit aan het grootkapitaal. De antiglobalisten wilden vooral daarom (deels met geweld) de 'big business' van multinationals en de 'big money' van WHO, WB en IMF bestrijden.

Anti-imperialisten gebruikten een gevarieerd scala aan actiemethodes waarbij de grote meerderheid op legale wijze hun ongenoegen over (gepercipieerde) misstanden in binnen- en buitenland kenbaar maakte. Zij stelden zich tevreden met verbale uitingen of het verspreiden van hun gedachtegoed door spandoeken en posters, pamfletten en stickers. Slechts sporadisch overschreden zij hun zelf opgelegde grenzen en gooiden zij een steen naar een onwelgevallig object. Een kleine – gewelddadige – minderheid echter overschreed de grenzen van de wet en maakte daarbij gebruik van illegale middelen. Behalve het gooien van molotovcocktails – de zogenaamde "mollies" – en (grootschalige) vernielingen van objecten ging het om aanslagen middels brandstichting en explosieven. Daarbij bestond, hoewel in veel gevallen op tijd werd gewaarschuwd, risico op lichamelijk letsel wanneer aanslagen gericht waren tegen de directe woonomgeving, zoals bij Kosto en ook doelwitten van dierenrechtenextremisten. Een andere (illegale) actiemethode was – eerst bij communistisch-georiënteerde actievoerders in de jaren zestig en zeventig, maar later eveneens bij de Beweging en haar navolgers in dit millennium – intimidatie. Het huidige vooral via *social media* uitgevoerde *doxing* werd de facto al in 1969 gebruikt door de 'Rode' groeperingen en, in de jaren tachtig en negentig, door de Beweging zelf verder uitgebouwd. Deze vorm van intimidatie werd in de laatste decennia vervolmaakt en lokte zo acties uit als *home visits*, waarbij woningen en auto's niet alleen werden beklad, maar soms ook door brand vernield.

Sporadisch kregen bij *home visits* personen te maken met fysiek geweld. Dit gebeurde vooral door dierenrechtenextremisten. Maar ook schroomden antifascisten doorgaans niet hun extreemrechtse tegenstanders te lijf te gaan. Nadrukkelijk geldt dat aanslagen tegen personen met als ultiem doel het doden van de tegenstander op één uitzondering na – de moord op Pim Fortuyn door Volkert van der Graaf – geen onderdeel uitmaakt(e) van het actierepertoire van zowel linkse actievoerders als dierenrechtenextremisten. Dat weerhield sommigen echter niet aanzienlijke risico's te nemen, zoals de extreemrechtse politicus Janmaat – en meer nog diens (latere) partner – in 1986 in Kedichem aan den lijve ondervonden.

Het directe effect van extreemlinkse acties bleef vaak onduidelijk. Mogelijk leidde dit tot afvlakken van overheidsbeleid inzake asiel of bevorderen van dierenwelzijn, maar dat was waarschijnlijk meer te danken aan de vreedzame acties uit het maatschappelijk middenveld of aan verandering van eigen inzicht van de beleidsmakers en -uitvoerders. Slechts de aanslagen van RaRa hadden, zichtbaar, succes met terugtrekking van de MAKRO-keten uit Zuid-Afrika.

[8] BVD, 'De visie van de Binnenlandse Veiligheidsdienst op het fenomeen antiglobalisering', *BVD-Nieuwsbrief*, nr. 1 (voorjaar 2002): 10-24.

Daarnaast hadden de – soms erg ver gaande – activiteiten van dierenrechtenextremisten effect. Dezen schroomden, in Groot-Brittannië, bijvoorbeeld niet de stoffelijke resten te ontvreemden van de moeder van een persoon, die cavia's leverde aan de dierproevenindustrie. Pas na de, zo afgedwongen, sluiting van het bedrijf werd verteld, waar het stoffelijk overschot zich bevond. Een soortgelijke chantage zou later overigens eveneens tot (lange) gevangenisstraf leiden voor een Nederlandse dierenrechtenextremist.

Autoriteiten

Autoriteiten hebben – via het mandaat van kiezers aan politici – de opdracht te zorgen voor een toestand die, in optima forma, de hele gemeenschap de beste uitgangspunten biedt. Dat daarbij tevens middelen ter handhaving van de bereikte gewenste situatie een zekere rol spelen, moge duidelijk zijn. Wat betreft de interactie van autoriteiten met hun tegenstanders, de actievoerders, komen specifiek zaken aan bod waar het gaat om enerzijds inlichtingen-en veiligheidsdiensten, anderzijds opsporingsinstanties. De eerstgenoemde diensten leggen zich vooral toe op voorkomen van aantastingen van de democratische rechtsorde en tegengaan van beïnvloeding van politieke besluitvorming. Op hun beurt hebben met opsporing en vervolging van strafrechtelijke zaken betrokken instanties een eigen taak bij tegengaan van overtredingen en misdrijven, waarbij zij ook kunnen terugvallen op het, hen toegekende, geweldsmonopolie. Het moge duidelijk zijn dat bij de implementatie van dit laatste nadrukkelijk grenzen (moeten) worden gesteld.

Voor de uitvoering van hun takenpakket zijn, bij activisme direct betrokken, instanties diverse instrumenten ter hand gesteld. De politie kent genoemde geweldsmonopolie, maar kan in samenwerking met het Openbaar Ministerie waar en wanneer nodig tevens beroep doen op het Wetboek van Strafrecht (WvS). De diensten – i.e. BVD/AIVD en zijn 'ogen en oren in het land', de Politie Inlichtingendienst / Regionale Inlichtingendienst – kunnen sedert einde jaren tachtig terugvallen op de Wet inlichtingen en veiligheidsdiensten (Wiv). Deze biedt een breed scala aan bijzondere inlichtingenmiddelen, die na een intern overleg en de goedkeuring van de minister – en sinds 2002 ook getoetst door commissies van toezicht – kunnen worden ingezet.

De wisselwerking tussen actievoerders en autoriteiten is een zaak van actie en reactie. Soms, vooral in relatie tot milieubeleid, kunnen gematigde actievoerders – zeker indirect via hun standpunten – in feite zelfs onderdeel uitmaken van beleid. Kritische, maar welwillende tegenstanders worden dan 'gefaciliteerd'. Daartegenover staat een (gering) aantal radicalere tegenstanders dat – vanwege hun dikwijls gewelddadige uitingen – te maken kan krijgen met overheidsrepressie.

Een goed voorbeeld van hoe individuen afhankelijk van hun persoonlijke keuzes heen en weer worden geslingerd in de maalstroom van, extreem, geweld van actievoerders en deels scherpe repressieve maatregelen daartegen vormde Aad Kosto. Als PvdA-Kamerlid spande hij zich van meet af aan in voor de in isolatie zittende terroristen van de Rote Armee Fraktion. In oktober 1977 was hij samen met Mr. Bakker Schut – advocaat van de RAF en later tevens van

RaRa – spreker bij een manifestatie in Amsterdam, die daar onder de titel ‘Moord op politieke gevangenen in de BRD?’ werd georganiseerd door het ‘Medisch Juridisch Comité Politieke Gevangenen’ en het Rood Verzetsfront.[9] Medio 1978 nam Kosto het op voor – in Nederland gedetineerde – RAF-leden. Zo liet hij staatssecretaris Haars nadrukkelijk weten dat ‘het geen pas gaf om gevangenen zo te behandelen dat hun persoonlijkheid werd ondergraven, zelfs als het om “moeilijke gevangenen” zoals de RAF-leden ging’.[10]

Een decennium later koos Kosto, mogelijk omdat de PvdA toen deel uitmaakte van de regeringscoalitie, een geheel andere invalshoek. Hij pleitte, vooral inzake de RaRa-aanslagen, voor vervangen van ‘politiek gewelddadig activisme’ door ‘politiek terrorisme’, aangezien ‘de grens van aanvaardbaar activisme is bereikt’.[11] Waarschijnlijk moest hij door nieuwe politieke verantwoordelijkheid een ander standpunt innemen over ‘extreem geweld’. De apotheose zou nog volgen. Op 13 november 1991 kreeg Kosto – die inmiddels met de (waarschijnlijk) meest moeilijke portefeuille, die van asiel- en vreemdelingenbeleid, was belast – persoonlijk direct te maken met het geweld van RaRa, toen deze zijn woning door een bomaanslag verwoestte.

In de persoon van Kosto kwamen – zeker deels – dilemma’s bijeen, waarmee zowel de actievoerders als de autoriteiten werden en worden geconfronteerd. Dat bepaalde actievormen dilemma’s opriepen, was onvermijdelijk. De vraag hoe de beoogde resultaten konden worden bereikt, leidde tot een permanente bewegingsinterne discussie over vooral toelaatbaarheid van exorbitant geweld en immense intimidatie. Mochten, en zo ja in welke gevallen, grenzen van de wet ook ruimschoots worden overschreden? En, a priori ervan uitgaande dat geweld tegen personen uit den boze was, was en zo ja in welke mate geweld tegen objecten wel geoorloofd? Mochten, bijvoorbeeld, de molotovcocktails en ‘eenvoudige en spontane’ brandstichting wel, maar moesten brand- en bomaanslagen worden vermeden? En in hoeverre was intimidatie als geniepige vorm van bedreiging een geoorloofd middel? Een geheel andere discussie betrof de interactie met de overheid. Want deze legde, naast die van actievoerders, tevens de dilemma’s van de autoriteiten bloot.

Zeker de jaren tachtig en negentig kenden scherpe tegenstellingen tussen wat vooral de radicale actievoerders trachtten te bereiken en wat autoriteiten – vaak noodgedwongen – daar tegenover zetten. De actievoerders wilden vanuit politiek ongeduld zo snel mogelijk resultaat zien, maar kregen doorgaans nauwelijks, of zelfs helemaal geen, gehoor bij de overheid. Deze

---

[9] Davidson, Steef. 1977. ‘Moord op politieke gevangenen in de BRD?’ Affiche. https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view?identifier=NAGO02%3AIISG-30051003038012

[10] Jacco Pekelder, *Sympathie voor de RAF. De Rote Armee Fraktion in Nederland, 1970-1980* (Amsterdam: Mets & Schilt, 2007), 260.

[11] Maartje van der Woude, *Wetgeving in een veiligheidscultuur. Totstandkoming van antiterrorismewetgeving in Nederland bezien vanuit maatschappelijke en (rechts)politieke context* (Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2010), 171.

‘politiek gewelddadige’ activisten wensten hierin niet te berusten. Zij verloren hun geduld en opteerden voor, deels harde, actie. Dit leidde spoedig tot een bewegingsinterne discussie over geweldsaanwending. De autoriteiten voelden slechts de opdracht te zorgen voor een binnen de bevolking zo breed mogelijk geldende veiligheid. Zij werden hierbij tevens opgejaagd door de publieke opinie, wat kon leiden tot moeilijk na te komen beloften of twijfelachtige uitspraken. Zo zou het (toenmalige) Hoofd van de BVD, Mr. Docters van Leeuwen, meteen na de aanslag tegen de woning van Kosto verklaren dat de dienst RaRa ‘nadrukkelijk in het vizier had’. Om onduidelijke redenen noemde hij hierbij wat betreft de directe uitvoerders een aantal, dat voor de kenners van heimelijk opererende (kleine) cellen meteen ongeloofwaardig geklonken moet hebben. Het bleef voor de autoriteten die zoveel mogelijk wilden vasthouden aan een coulante omgang met haar tegenstanders een dilemma hoe, de gewenste, veiligheid bereikt zou kunnen worden zonder daarbij escalatie uit te lokken.

Mede de overheid kende een interne ‘geweldsdiscussie’, namelijk over de bestrijding van het probleem. Hierbij kwamen *hardliners* tegenover degenen te staan die opteerden voor een meer ‘behoedzame en slimme aanpak’. Hoewel deze scheiding niet altijd even duidelijk was aan te brengen, waren er zaken waarbij politie en diensten (deels soms ernstig) botsten.

Het omgaan van autoriteiten met actievoerders was balanceren op het scherp van de snede. Het overheidsbeleid, dat oppositionele groeperingen lang veel vrijheid schonk, leidde tot escalatie in het optreden van activisten, die daarbij ook trachtten de grenzen op te rekken. Tevens hierom lag gewelddadig handelen op de loer, waardoor het OM zich op den duur ook op strafrechtelijke vervolging richtte. Een dergelijk – meebewegend – overheidsbeleid was te zien als goed voorbeeld van wat ook hier ‘*Dutch Approach*’ zal gaan heten. Want autoriteiten kozen (zo lang mogelijk) de kant van actievoerders en gaven hen op grond van democratisch-rechtsordelijke principes veel speelruimte, maar die aanpak sloeg om naar eveneens repressie wanneer extremistische actievoerders (exorbitant) geweld aan de dag legden.

1.1 Onderzoeksopzet

Begin 1998 verscheen bij de BVD een (door de auteur van dít onderzoek uitgevoerde), vanwege rubricering, ‘interne’ analyse van de linkse Beweging in specifiek de jaren tachtig en negentig.[12] Deze beperkte zich tot de praktijk van legale én illegale actievoerders, waarbij wel hun interne discussie over geweldsaanwending ter sprake kwam, maar de rol van de overheid onderbelicht bleef. Bij dit BVD-onderzoek was gebleken dat buiten de dienst duidelijk sprake was van een kennisprobleem: er werd, en wordt, weliswaar onderzoek verricht naar het linkse actievoeren in Nederland, maar dit bleef, in hoge mate, beperkt tot ‘niet-gewelddadig politiek activisme’, dat de AIVD later ‘activisme’ noemde. De door de dienst als extremisten geduide

[12] BVD, *Panta Rhei*, 1998). In 2001 volgde bij de AIVD (in Zoetermeer) een supplement.

personen en groepen – die zich bij hun acties buiten de grenzen van de wet begaven – bleven in de wetenschappelijke publicaties om diverse redenen grotendeels buiten beschouwing. De voornaamste reden was hun weigering te spreken met wetenschappers, maar ook journalisten, uit angst voor *exposure*. Dit, bij de BVD en AIVD reeds lang bekende, fenomeen is door zijn analisten in talrijke achtergrondgesprekken gedeeld met wetenschappers, die voor de overheid onderzoek verrichten. Dit gebeurde, bijvoorbeeld, in relatie tot de onderzoeker Van der Varst, die hiervan (in 2010) getuigde in het onderzoek van Bureau Beke naar 'Extreem link(s)? Een verkennend onderzoek naar linksgeoriënteerde initiatieven in Nederland'. Hij betoogde: "Er zijn diverse pogingen gedaan om personen betrokken bij initiatieven zelf te spreken, maar die hebben beperkt resultaat gehad. (..) Mogelijke reden is dat vertegenwoordigers van bepaalde initiatieven niet willen meewerken aan een onderzoek in opdracht van de politie". Mogelijke kan hier overigens zeker worden vervangen door evidente.

Bedoelde 'kennishiaat' leidde spoedig tot verschil van inzicht tussen wetenschappers, die vanwege rubricering slechts toegang konden krijgen tot activisme-gerelateerde informatie, en analisten van veiligheidsdiensten en politie, die ook gebruik konden maken van heimelijke informatie over extremisme. Het voorliggende bredere, vijf decennia omvattende, onderzoek wil deze leemte opvullen en – deels met behulp van genoemde BVD-rapport, maar met een toegespitste vraagstelling en meer wetenschappelijke onderzoeksinteresse – deze materie op uitvoerigere wijze analyseren om de onderliggende processen en motieven van zowel linkse extremisten als hun tegenstanders en bestrijders, de autoriteiten, bloot te leggen. Met nadruk moet worden gesteld dat beider activiteiten niet langs theoretische – sociologische – meetlat zullen worden gelegd. Het onderzoek spitst zich toe op de invloed van de 'bewegingsinterne discussie' op zowel de aard en mate als de duur van links geweld. Het viel de auteur van dít onderzoek eerder in de praktijk reeds op dat juist deze discussie van evident belang was voor de linkse Beweging in Nederland. Zo was zij een, belangrijke, remmende factor in relatie tot het – voorgenomen – geweld, een feit waaraan in de (wetenschappelijke) literatuur pas recent specifieker aandacht is besteed. Uit dit laatste onderzoek zal hier overigens dankbaar worden geput. Daarbij komt mede de positie van de overheid aan bod, aangezien van meet af aan een relatie leek te bestaan tussen de (diverse) vormen van actievoeren en de zich soms daartegen kerende, maar soms ook erin meegaande, aanpak van de autoriteiten. Bij 'extremisten' wordt overigens uitgegaan van de door de overheid gehanteerde definitie, die later tevens door een aantal wetenschappers werd overgenomen: het betreft hier specifiek die personen, die in hun engagement – individueel of binnen gewelddadige extreemlinkse groeperingen – de grenzen van de wet, deels op ernstige wijze, overschrijden.

In dit onderzoek naar de interactie tussen actievoerders en autoriteiten wordt, mede ter verklaring van het geweld daarbij, een aantal hypothesen van een ingewijde geïncorporeerd.[13]

[13] Frank Buijs, *Overtuiging en geweld. Vreedzame en gewelddadige acties tegen de apartheid* (Amsterdam: Babylon-De Geus, 1995), 190-234.

Een voorname reden is dat de auteur deze heeft gebruikt in zijn onderzoek naar de Beweging van de jaren tachtig, de categorie die – in zijn tijdsgebonden beperktheid – ook een belangrijk onderdeel uitmaakt van het onderhavige onderzoek. Naar zal blijken doet een aantal van zijn hypothesen tevens in het huidige tijdperk van verander(en)d actievoeren, na 2015, nog steeds opgeld waar het activisme, maar vooral extremisme betreft.

Het voorliggend onderzoek, dat de periode 1965-2015 bestrijkt, is in eerste instantie gericht op de eerder al specifiek door Dekkers en Dijksman (1988), Verbij (2005), Pekelder (2007), Moussault en Lust (2009), Malkki (2009), De Graaf en Malkki (2010) en Van Riel (2010) alsmede Moussault en Sahakian (2018) beschreven Rode Jeugd, Rode Hulp en Rood Verzetsfront.

Dekkers en Dijksman zijn (vooral ook) van belang, aangezien zij erin geslaagd zijn de hoofdrolspelers van weleer te benaderen voor een interview. In deze gesprekken tonen zij de, schadende, invloed van overheidsrepressie op de *players* binnen de 'Hollandse stadsguerrilla'. Maar ook laten zij duidelijk ideologische verschillen zien tussen Rode Jeugd (en Hulp) en hun 'voorbeeld', de Rote Armee Fraktion, met name waar het gaat om de aanwending van geweld: zo lijken wapens voor de RAF belangrijker dan de 'kameraadschap' van RJ/RH, wier geweld van een ander, lichter, kaliber is. Toch wekt deze (journalistieke) terugblik op de Rode Jeugd de indruk van vooringenomenheid. Mede daaraan heeft het voorliggende onderzoek, dat ook duidelijke hand- en spandiensten aan de RAF laat zien, een andere draai willen geven door de activiteiten te bezien door de bril van de overheid.

Verbij geeft een – uitgebreide en verhelderende – inleiding van zijn 'Tien rode jaren', het decennium 1970-1980, inclusief Maagdenhuis, studentenvakbeweging en Provo. Hij geeft duidelijk de overstap aan van protest naar verzet, zoals vormgegeven door de Rode Jeugd en, later, Rode Hulp. Een duidelijk winstpunt in zijn onderzoek is dat Verbij niet schroomt terug te vallen op de praktijkervaring van de BVD in de persoon van Frits Hoekstra. Dit laat echter onverlet dat de auteur wel degelijk kritiek uit op met name de veelvuldige – en mede daarom ook mislukte – infiltratiepogingen van zowel BVD als lokale/regionale inlichtingendiensten. Samengevat: Verbij is erin geslaagd een voor zover mogelijk objectief beeld te schetsen van de 'Rode' groeperingen en hun 'tegenstanders', specifiek de BVD. Voorliggend onderzoek kan wat dat betreft toevoegen, wat tot nu toe verborgen is gebleven wegens de doorgevoerde rubricering. Dit betreft zowel de activiteiten van RJ, RH en RVF als de rol van de overheid, met name de dienst.

Pekelder besteedt aandacht aan dezelfde periode, specifiek aan de Duitse Rote Armee Fraktion en het 'medeleven' dat deze terroristen hebben ondervonden in Nederlandse kringen, met name onder journalisten, medici, juristen en politici, maar mede onder de communistisch *angehauchte* Rode Jeugd, Rode Hulp en Rood Verzetsfront. Een groot pluspunt van Pekelders onderzoek is dat het duidelijk maakt dat sympathie, mede voor terroristische organisaties, niet beperkt hoeft te blijven tot actiegroepen, maar dat het tevens vervlochten kan zijn met de hele maatschappij. Wat dat betreft heeft het voorliggende smallere, specifiek op 'links extremisme' gerichte, onderzoek beperkingen. Daarnaast toont Pekelder (in Pekelder en Boterman, 2005), met welke ethische vragen het *Umfeld* – de (mede facilitaire) achterban – van de Rote Armee

Fraktion geconfronteerd werd en wat hier de specifiek repressieve rol van de Duitse overheid was. Zij trokken immers het strafrechtelijk proces door naar het engere *Umfeld*. In Nederland gebeurde dat bij Rode Jeugd en later Rode Hulp niet.

Moussault verdient aandacht vanwege diens actieve herinneringen vanuit zijn directe betrokkenheid bij het Rood Verzetsfront. Hoewel een eigen invulling van de gebeurtenissen daarbij op de loer ligt, zijn diens diverse beschrijvingen als insider van belang. Voorliggend onderzoek heeft deze kunnen bevestigen en soms bijstellen.

Malkki heeft aan de hand van de Rode Jeugd laten zien dat een coulante overheid kan zorgen voor een soepele afwikkeling van (niet alleen gepercipieerde) dreiging. Zo vormde het liberalere klimaat in Nederland volgens de auteur, de facto, een 'antidote for terrorism'. In het voorliggend onderzoek wordt dit – eveneens door de nog ter sprake komende hypothesen van Buijs (1995) – bevestigd.

De Graaf heeft (voor een gedeelte met Malkki) er in haar onderzoek naar Rode Jeugd op gewezen dat bewegingen als deze gevoelig blijken te zijn voor overheidsinventies, zoals vormgegeven door infiltraties van de BVD, en dat dit tevens escalatie en radicalisering heeft voorkomen. Deze, feitelijke, interactie tussen actievoerders en autoriteiten komt nadrukkelijk aan bod in haar onderzoek naar de Rode Jeugd, meer specifiek de Eindhovense afdeling. Door gebruik (kunnen) maken van gerubriceerd inlichtingenmateriaal heeft voorliggend onderzoek echter enige kanttekeningen kunnen zetten bij de toch zeker aanwezige pejoratieve kanten van het actievoeren van de 'Rode' beweging.

Van Riel beschrijft – deels overeenkomstig de onderzoeken van Dekkers en Dijksman en Verbij – de 'zaterdagmiddagrevolutie', zoals met name vormgegeven door de Rode Jeugd, meer specifiek Luciën van Hoesel, en dat deel van de groep, dat later aan de touwtjes trok bij Rode Hulp. Wat hier vanzelfsprekend ontbreekt zijn de op inlichtingenmateriaal beruste data.

De BVD en, later, AIVD zijn zoals tevens Abels (2006, 2007) aantoont – ondanks het feit dat de dienst tevens infiltratie aanwendde – altijd voorstander geweest van een zo coulant mogelijke aanpak van de actievoerders, met name van hun minder prominente achterban, die zelf vaak ook zijn afkeur uitsprak over het geweld van een minderheid. Dit beleid heeft vooral ook te maken met de vooronderstelling dat harde repressie contraproductief is en, in het ergste geval, leidt tot ondergronds gaan van tot geweld bereide 'tegenstanders'. Al met al heeft deze, waar mogelijk, toeschietelijke houding van de Nederlandse autoriteiten geleid tot veel minder repressie dan in – door De Graaf (2010) eveneens onderzochte – landen als Verenigde Staten, BRD en Italië. In dit onderzoek gaat het wat genoemde 'Rode' groeperingen betreft overigens specifiek om nieuwe inzichten in relatie tot de (interne) geweldsdiscussie én het optreden van de overheid.

De nadruk van het onderzoek ligt op de 'Beweging' vanaf circa 1980. Deze wordt met exploitatie van (talrijke) open bronnen en wetenschappelijk materiaal geanalyseerd en geduid.

Buijs (1995), die een groot aantal hypothesen heeft bijeengebracht in zijn queeste naar verklaringen voor politiek geweld, verdient specifieke aandacht vanwege zijn onderzoek naar

de ‘Beweging’ in de periode 1980-1990, aangezien dit immers voor een klein deel strookt met het onderhavige onderzoek. Pluspunt hierbij is dat hij naar aanleiding van gewelddadige acties wijst op ‘heftige debatten over doel en middelen’. Als minpunt geldt echter dat de auteur deze debatten alleen maar opmerkt binnen maatschappij en politiek. In relatie tot de Beweging zelf noemt hij slechts wat kritiek vanuit *Shell uit Zuid-Afrika*, dat met meer vreedzame aanpak het verzet tegen de apartheid vormgeeft. Kortom, Buijs geeft RaRa ruimschoots het woord, maar de toch wel degelijk aanwezige vraagtekens bij de aanslagen vanuit de Beweging zelf komen niet aan de orde. Mede hieraan heeft voorliggend onderzoek alle ruimte willen bieden.

Duivenvoorden (2000) verdient aandacht vanwege zijn monumentale onderzoek naar de kraakbeweging en specifiek de rol daarbinnen van de, deels zeer, gewelddadige orthodoxe krakers. Daarnaast geeft hij de voorbeeldrol en de invloed aan van de Nederlandse, met name Amsterdamse, krakers in Europees verband. Een pluspunt – en daarmede tevens een link naar het voorliggende onderzoek – is de door Duivenvoorden stelselmatig belichte inbreng van de autoriteiten. Wat wederom ontbreekt wegens de ontoegankelijkheid van inlichtingenmateriaal zijn diverse details, die inzicht geven in het gewelddadig karakter van een deel van de krakers.

Muskens (2014) heeft, zeer uitgebreid, onderzoek verricht naar zowel het gematigde, vreedzame protest als het deels zeer gewelddadige verzet tegen de apartheid. Interessant is de link die hij legt tussen ‘für Juden verboten’ en ‘slegs vir blankes’. Een groot deel van de anti-apartheid kan immers niet los worden gezien van (al dan niet overgeleverde) ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog. RaRa komt naturaliter nadrukkelijk aan bod. Dat levert overigens een kritiekpunt op, aangezien de auteur voetstoots een uitspraak van de RaRa-voorman in VPRO-Andere Tijden overneemt dat RaRa “een concept, een idee is en dat het geen copyright heeft”. Een pluspunt van zijn lijvige boekwerk is dat Muskens in ieder geval enige bewegingsinterne discussie weergeeft, bijvoorbeeld waar het gaat om de “heroïsering” van de RaRa-voorman. Interessant is ook de vergelijking die de auteur in relatie tot apartheid maakt tussen enerzijds de actievoerders, die wereldwijd voorop liepen in actiebereidheid, en anderzijds de overheid, die inzake concrete maatregelen een achterblijver was. Wat zijn onderzoek natuurlijk ontbeert zijn uit inlichtingenmiddelen gegenereerde details, die toch wel enige kanttekeningen plaatsen bij de door de auteur aangehaalde actievoerders. Daarvoor is het voorliggende onderzoek een welkome aanvulling.

Boot (2015) heeft onderzoek verricht naar antimilitarisme en daarbij, tevens, aandacht geschonken aan de rol van de overheid, maar ook van de politiek. De auteur laat goed zien dat de autoriteiten zo lang mogelijk een toeschietelijke houding kennen waarbij tegenstanders van defensie veel ruimte wordt geboden. Daarnaast toont zij dat de antimilitaristische beweging in feite een beperkte omvang heeft en dat daarom de – eventuele – dreiging ook niet overdreven moet worden. Wat node ontbreekt zijn gerubriceerde data, die een juister beeld schetsen van de wel degelijk aanwezige ondermijnende activiteiten.

In relatie tot de inbreng van de overheid inzake activisme wordt mede verwezen naar verschillende relevante publicaties, onder andere van Klerks (1989). Hij heeft niet terrorisme zelf, maar de bestrijding ervan onderzocht. Dat de auteur zich zelf verbonden voelde met het activistische milieu is te zien in zijn voorgestelde aanpak van terrorisme, dat door hem wordt

omschreven als ‘onderdeel van de samenleving’. Om dit op te lossen moet volgens Klerks een ander beleid worden gezocht dan alleen maar een ‘puur repressieve’. Over de inlichtingen- en veiligheidsdiensten wil Klerks kort zijn: zij zijn ‘zonder enige democratische besluitvorming’ tot stand gekomen en er is geen sprake van ‘enige effectieve controle’. Kortom: “De BVD en de PID hebben in hun huidige vorm geen recht van bestaan, omdat controle op doelmatigheid en democratisch functioneren niet mogelijk is”. Dit is een duidelijk *statement*. Hopelijk kan het voorliggende onderzoek een eerste stap betekenen op weg naar in elk geval transparantie.

Muller (1994) op zijn beurt stelt vragen over de ‘politieke’ verantwoordelijkheid bij ‘gijzelingen, aanslagen en ontvoeringen’ in Nederland. Onder andere wil de auteur weten of gezagsdragers en ambtenaren, bij hun besluitvorming, op voorhand rekening houden met de kans dat zij zich daarover later moeten verantwoorden. De auteur constateert naar aanleiding van de RaRa-aanslagen van 1991 dat de verantwoording, vanuit de verschillende overheden, beperkt was, waardoor ‘het parlement de regering niet heeft kunnen controleren’. Met name was er kritiek, vanuit de volksvertegenwoordiging, op de rol van de BVD. Het voorliggende onderzoek heeft deze kritiek door gebruik van inlichtingenmateriaal in ieder geval voor een deel willen bijstellen of wegnemen.

Abels (2006, 2007) kijkt vanuit het dienstperspectief naar het contraterrorisme-beleid sinds 1973. Ook De Graaf (2010) houdt zich bezig met de materie, maar vergelijkt ‘de strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika’. Daarnaast introduceert zij een nieuwe methode om contraterrorisme-beleid te meten, ‘omdat de impact van terrorisme ook direct beïnvloed wordt door het publieke en politieke discours erover’. De auteur betitelt dit als ‘*performative power*’, waarmee zij doelt op de ‘voorstellings- annex overtuigingskracht van terrorismebestrijding’. Zij vraagt zich af in hoeverre de nationale overheid erin slaagt de ‘publieke en politieke steun te verwerven en met haar voorstelling van zaken de beeldvorming over (contra)terrorisme te beïnvloeden’.[14] De auteur onderstreept dat *performative power* niets zegt over effectief en succesvol beleid, maar dat het te maken heeft met zichtbaarheid alsmede mobiliseringskracht van dit beleid.[15] Hoewel niet specifiek geduid, komen deze begrippen her en der terug in het voorliggende onderzoek dat ook gaat over de inbreng van de autoriteiten.

Een welkome aanvulling in relatie tot ‘antiterrorismewetgeving’ biedt Van der Woude (2010). Zij komt in haar studie met de – interessante, maar ook controversiële – uitspraak dat de aanslagen van Molukkers, Rode Jeugd en RaRa ‘misschien wel dezelfde reactie opgeleverd zouden hebben als de aanslagen op de Twin Towers wanneer zij nu, twintig jaar later, hadden plaatsgevonden’. Misschien mag dat gelden voor de Molukse acties, maar dít onderzoek laat

[14] Beatrice de Graaf, *Theater van de angst. De strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika* (Amsterdam: Boom, 2010), 139.

[15] ibidem, 141.

zien dat het jegens de Rode Jeugd en RaRa zeker een brug te ver is, omdat hun geweld in elk geval nooit gericht is geweest op personen.

Voorliggend onderzoek is – in vergelijking met sommige van genoemde auteurs – een eerder integrale analyse, aangezien dezen in zekere mate vooringenomen zijn en/of blind voor zeker relatieve factoren, zoals de bewegingsinterne discussie en de *hidden factor*. Manipulatie door diensten en de, daarmee gepaard gaande, aantasting van de werkelijkheid blijven daarom bij hen vaak onbenoemd.

Met nadruk dient overigens tevens te worden gezegd dat het in genoemde publicaties, voor een aanzienlijk deel, ontbreekt aan extremisme-gerelateerde informatie, zoals die in het voorliggend onderzoek wordt behandeld. Genoemde auteurs komen – vanwege het specifieke onderzoek – hier in wisselende mate aan bod, aangezien dit zoals gezegd is toegespitst op het tot op heden onderbelichte linkse 'extremisme', het fenomeen dat met name is beschreven via voor derden ontoegankelijke dienstinformatie. Deze kan nu voor een deel wel worden geduid, aangezien hier tevens gebruik is gemaakt van een aanzienlijk aantal BVD- en AIVD-bronnen, onder andere genoemd descriptief rapport 'Panta Rhei' dat, veel en nieuw, relevant materiaal over de 'Beweging' bevat. Voor deze specifieke inkijk kunnen overigens mede het onderzoek en de ervaringen van de oud-dienstmedewerkers Engelen (2000) en Hoekstra (2004) worden genoemd. Laatstgenoemde laat zich ook uit over ethiek en geeft als (pejoratief) voorbeeld de infiltratie van drie BVD-agenten in een – daardoor – uit vier personen bestaande cel van Rode Jeugd of Rode Hulp: "De cel bestond dan feitelijk bij de gratie van de dienst".[16] Deze, direct, bij de dienstactiviteiten betrokken functionarissen mogen niet ontbreken in een historiografie over links extremisme in Nederland.

Het moge duidelijk zijn dat het BVD-onderzoek praktijkgericht was en vooral bedoeld om 'belangendragers' – ter ondersteuning van, door hen te ontwikkelen en te voeren, beleid – te voorzien van relevante informatie om eventuele incidenten te voorkomen. Híer ligt de focus op functioneren van een beweging en het gaat vooral om interne mechanismen die tot geweld, of juist het afzien ervan, hebben geleid. In dit onderzoek komen, zoals gezegd, (sociologische) theorieën nauwelijks ter sprake. Het betreft in feite een historiografie over het linkse – door de jaren heen aan veranderingen onderhevige – 'politiek (gewelddadige) activisme', over sociale achtergrond en eventuele beïnvloeding door buitenlandse geestverwanten, maar eveneens haar radicaliseringstraject; een traject dat, deels, heeft geleid tot geweld en verdeeldheid. Daarnaast is het onderzoek nadrukkelijk een geschiedschrijving van het, zeker in relatie tot extremisme, onderbelicht te noemen – met het uiteenlopend actievoeren meebewegende en veranderende – overheidsbeleid dat hier 'Dutch Approach' zal worden genoemd. Deze term wordt bij diverse Molukse gijzelingsacties – vooral ook buiten Nederland – gehanteerd voor de modus operandi van de Nederlandse autoriteiten: het door onderhandelen winnen van tijd en niet ingaan op de

[16] Frits Hoekstra, *In dienst van de BVD. Spionage en contraspionage in Nederland*, (Amsterdam: Boom, 2004), 174.

eisen van gijzelnemers hen overhalen zelf hun acties te beëindigen. Het begrip wordt later met name bij militaire missies in conflictgebieden gehanteerd. In het voorliggende onderzoek gaat het echter specifiek om het overheidsbeleid jegens de Nederlandse actievoerders, die nu eens met coulance dan weer met repressie tegemoet worden getreden.

De Nederlandse aanpak moet overigens niet worden beschouwd als alles omvattende *grand strategy* en ook lijkt een duidelijk verschil aanwezig in benadering tussen bijvoorbeeld BVD/AIVD en politie, maar het gaat in ieder geval om het wegnemen van veiligheidsrisico's. Onderhavig onderzoek naar relevant Nederlands beleid biedt vooral ook zicht op de plaats van de autoriteiten in het krachtenveld, waarbinnen linkse extremisten opereren. Want naast eigen (ideologische) overtuiging en interne discussie zijn de reactie van, maar ook de interactie met, de 'doelwitten' – i.e. met name overheid en bedrijfsleven – van direct belang. Wat was/is de invloed van, specifiek de gewelddadige, acties op het beleid en andersom? De achterliggende idee is enerzijds, mede door gebruik van gedeclassificeerd inlichtingenmateriaal, bestaande en in wetenschappelijke literatuur beschreven inzichten over het politiek geweld en de discussie daarover, maar tevens de positie van de overheid hierbij, te verrijken; anderzijds deze beide te nuanceren of waar opportuun bij te stellen of mogelijk te verwerpen.

De constatering dat onderzoek naar vooral 'extremisten' in gebreke is gebleven, speelt een rol bij de onderzoekbehoefte. De bestaande historiografie is onvolledig, omdat individuen als onderzoeksobject doorgaans geen wetenschappers te woord staan, die aan de overheid zijn – of kunnen worden – gelieerd. Ter illustratie volgt hier het effect van een wetenschappelijke enquête over het gebruik van geweld, zoals die in juni 1985 werd gehouden door het, Leidse, Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen (COMT). De actievoerders kregen een vragenlijst met – te omcirkelen – activiteiten, variërend van 'demonstraties en/of openbaar maken van geheime documenten' tot (zelfs) "gooien met een bom, waarbij de kans groot is dat mensen gewond raken". Daarnaast waren er mede persoonlijke vragen. Een links activistisch blad waarschuwde per omgaande voor 'lieden' die blij zouden zijn met ingevulde vragenlijsten.[17] Sindsdien namen zichzelf respecterende activisten nauwelijks – en met name extremisten nooit meer – deel aan dergelijke onderzoeken van welke universiteit of instelling ook, in de stellige overtuiging dat uitkomsten zouden worden gedeeld met BVD/AIVD en/of de politie. Ondergetekende heeft dit zelf in het onderhavige onderzoek kunnen ervaren.

Vaak gaven BZK, WODC en NCtB/NCTV opdracht voor dergelijke onderzoeken en die instanties werden (en worden nog steeds) – zeker door de extremisten – gepercipieerd als vijand, vanwege genoemd 'doorsluizen' van uit het onderzoek voortvloeiende resultaten. Dit kennisprobleem wordt in dit onderzoek gecompenseerd door de, vrijgekomen, informatie van de dienst die – langs andere weg en mede dienend als min of meer primaire bron – wél nader zicht biedt op de materie. Vooral waar het gaat om (de transcriptie van) technische bronnen,

[17] *Bluf!* 175, 20-6-1985

zoals microfoonactie of telefoontap, is deze ‘veiligheidsbril’ zeker niet te beschouwen als een beperkende factor. Bij menselijke bronnen moet natuurlijk worden gewaakt voor een mogelijk eigen interpretatie van het gehoorde, maar deze – a prima vista – restrictie doet, nadrukkelijk, niets af van het feit dat de openbaarmaking van dienstinformatie, zoals deze hier plaatsvindt, het onderzoek evident krachtiger maakt.

Het onderzoek kan het beeld bij een deel van de media, overheid en politici, maar ook samenleving, nuanceren dat linkse actievoerders “een woeste bende relschoppers” zijn.[18] Zo laat het bewegingsinterne discours zien dat het een divers gezelschap betreft en dat eveneens sprake is van ‘zelfreinigend vermogen’. Hieronder wordt verstaan dat extreem gewelddadige personen worden geweerd uit de brede beweging onder verwijzing naar de – door de meeste gematigde activisten als zodanig beschouwde – contraproductiviteit van buitensporig geweld. De precieze herkomst van de term ‘zelfreinigend vermogen’ is – behalve dat het afkomstig is uit de waterhuishouding – onduidelijk. Het is de auteur bekend dat, het sinds de jaren tachtig, bij de BVD en AIVD een gangbaar begrip is, maar mede wetenschappers gebruikten de term. Pekelder bijvoorbeeld wees er in 2006 met klem op dat de overheid zou moeten (en kunnen) vertrouwen op het ‘zelfreinigende vermogen binnen (ook) extremistische groeperingen’.[19]

Ik ambieer een kwalitatief historisch (comparatief) onderzoek met specifieke focus op zowel de invloed van bewegingsinterne geweldsdiscussie als de ‘Dutch Approach’. Daarbij is van belang welke rol geweld heeft gespeeld bij ’Rode’ groeperingen, de anti-imperialistische ‘Beweging’ én haar opvolgers in dit millennium. Ook moet blijken of bij geweldsgebruik een rode draad bestaat vanaf midden jaren zestig van de vorige eeuw tot op heden en of sprake is (geweest) van continuïteit van vooral de exorbitante vormen van geweld. Om reeds bestaande inzichten verder uit te diepen, is geprobeerd (zoveel mogelijk) ‘gederubriceerd’ – met andere woorden ‘voorheen confidentieel en deels geheim geclassificeerd’ – inlichtingenmateriaal ter beschikking te krijgen, omdat zo mede de buiten de wet actieve extremistische groeperingen duidelijker voor het voetlicht komen. Als goed voorbeeld geldt hier de ‘Revolutionaire Anti-Racistische Actie’ (RaRa) die zoals gezegd contact had met Duitse terroristen, maar die zich ter ondersteuning van Latijns-Amerikaanse – de facto terroristische – ‘vrijheidsbewegingen’ ook met criminele activiteiten heeft ingelaten. De groep gebruikte, aanvankelijk, tevens een andere spelling: Revolutionaire Anti Racistiese Aktie. In dit onderzoek zal eerdergenoemde versie worden aangehouden.

---

[18] BVD, *Panta Rhei*, p.5

[19] Jansen & Janssen, *Onder druk. Terrorismebestrijding in Nederland* (Breda: Papieren Tijger, 2006), 213.

Dit onderzoek behelst drie – zich in ideologie en uitgangspunten differentiërende – categorieën actievoerders, wier (eventuele) geweld kan voortkomen uit radicalisering en escalatie, maar eveneens uit interactie, zowel met de autoriteiten als onderling. Het betreft hier de volgende:

1. marxistisch-leninistische en/of maoïstische groepen: Rode Jeugd, Rode Hulp (jaren zestig/zeventig); Rood Verzetsfront (jaren zeventig/tachtig)
2. 'oude' Beweging: antimilitaristen; antifascisten; anti-imperialisten, onder wie specifiek RaRa; orthodoxe krakers, onder wie vooral Politieke Vleugel van de Kraakbeweging; milieu-extremisten; 'autonomen' (jaren tachtig/negentig)
3. 'nieuwe' Beweging: anti- of alterglobalisten; antifascisten; 'asielextremisten'; milieuactivisten/-extremisten; dierenrechtenactivisten/-extremisten (eind jaren negentig - heden).

1.2 Onderzoeksvraag

Bij het voorliggend onderzoek naar de – discussie over de – diverse facetten van het links politieke geweld in Nederland, zoals aangewend door de even hiervoor genoemde drie onderscheiden categorieën actievoerders, richt ik mij specifiek op de beantwoording van het volgende:

Onderzoeksvraag:

"Welke invloed hadden binnen de linkse actiebewegingen in de periode 1965-2015 de interne discussies over gebruik van geweld én de overheidsrespons op dit (politieke) geweld op de ontwikkeling, het niveau en de continuïteit van het uit deze bewegingen afkomstige geweld?"

De beantwoording hiervan zal vooral ook een licht werpen op de vraag welke invloed specifiek veiligheidsdiensten en OM/politie hadden op hetzij vermindering, hetzij voorkomen van geweld. Maar ook kan een antwoord worden verkregen op het volgende:

Sub-vraag: "In hoeverre speelden de interne geweldsdiscussie en de overheidsrespons een rol bij een eventuele splitsing en/of desintegratie van (delen van) de beweging?"

Bij de onderzoeksvraag zal kunnen worden gesteld dat de 'interne' discussies van deze (extreem)linkse actievoerders niet of nauwelijks vanuit het perspectief van de 'Beweging' zelf beschreven zijn, maar veeleer vanuit dat van de autoriteiten, specifiek de BVD en AIVD. Dat klopt inderdaad. De auteur heeft in zijn analyse van de aanwezige bewegingsinterne discussie inderdaad een eigen schifting van het materiaal doorgevoerd. Het betreft een – overigens zeer uitgebreide – weergave van het in de diverse actiebladen aangetroffen, maar ook door middel van bijzondere inlichtingenmiddelen gegenereerde, activistische discussiemateriaal. Ook zijn de reguliere media 'meegenomen'. Een aanpassing van de onderzoeksvraag lijkt daarom niet noodzakelijk. Hoewel het – vanwege de weigering van de extremisten met wetenschappers in gesprek te gaan – in dit onderzoek dus (nadrukkelijk) ontbreekt aan actoren met *first person*

perspective uitlatingen, blijft mijns inziens overeind dat het hier de facto gaat om de discussie vanuit het perspectief van de beweging zelf, aangezien het daar gebruikelijk is dat tevens een *first person* anoniem – of hooguit met, soms ook nog gefingeerde, voornaam – zijn uitspraken doet. Daarnaast komt, zoals gezegd, een deel van bedoelde discussie aan het licht via bronnen van de dienst, zowel Humint als Techint. En 'what you hear is what you get'.

In Hoofdstuk **2** wordt het, voor politiek geweld relevante, theoretische kader geschetst met definities van essentiële begrippen en een keuze welke theorieën voor het onderzoek van belang zijn. **2.4** besteedt aandacht aan de hypothesen van Buijs en Busher, waar het gaat om respectievelijk verklaringen van en remmen op politiek geweld. In **2.6** komen de inperking en afbakening van het onderzoek aan bod. Vervolgens zal in Hoofdstuk **3** worden ingegaan op de hier gevolgde onderzoeksmethode. Daarna komen in Hoofdstuk **4** – vanwege het breedvoerig onderwerp gedetailleerd – de resultaten van voorliggend onderzoek ter sprake. Hierbij wordt ingegaan op de uitvoering van (gewelddadige) acties en de motivering, maar vooral op de na vele acties volgende, vooral bewegingsinterne, discussie. Dit discours komt *en detail* aan bod waarbij deels mede opinies en stellingen van onderzoekers ter sprake komen. In Hoofdstuk **5** volgen diverse conclusies van het onderzoek, waarna in Hoofdstuk **6**, in een slotbeschouwing en vooruitblik, enkele meer recente ontwikkelingen binnen activisme en extremisme de revue passeren, maar ook zal worden vooruitgekeken naar het toekomstige – deels verander(en)de – actievoeren. In een **Appendix** komen de voornaamste aanslagen in een overzicht voorbij.

1.3 Verantwoording vooraf

Aangezien de auteur van het voorliggend onderzoek een inlichtingenachtergrond heeft en hier tevens teruggrijpt op eigen analyses, is het belangrijk daar, a priori, rekenschap van af te leggen. Wetenschappers zien bij informatie en analyses van diensten soms problemen en de kans is dus aanwezig dat sommigen deze ook zien, wanneer iemand die voor een dienst heeft gewerkt nu dezelfde materie vanuit wetenschappelijke rol benadert. Dat ik bijna vier decennia inlichtingenmatig onderzoek naar extremisme (en terrorisme) heb verricht, brengt risico's van 'blikvernauwing' met zich mee, aangezien de focus van een inlichtingen- en veiligheidsdienst specifiek is gericht op vroegtijdig onderkennen van dreigingen voor democratische rechtsorde of veiligheid van de staat en niet op het verklaren of blootleggen van achterliggende oorzaken dan wel andere aspecten die te maken hebben met de hier bestudeerde fenomenen. Een andere valkuil kan zijn dat in de, diverse, dienstonderzoeken wordt gewerkt met (door derden, tevens anoniem, aangeleverde) fragmenten van informatie, waardoor – op voorhand – de blik van de dienst wel eens beperkt is. Een dienst zal immers vaker, zeker initieel, moeten werken met of inschatten en oordelen op basis van een beperkte hoeveelheid informatie en kan zodoende in retrospectief de plank deels wel eens misslaan. Het is dan ook niet uit te sluiten dat dergelijke misinterpretaties zich ook in mijn hoofd hebben vastgezet en onbewust kunnen meespelen in mijn, nu meer wetenschappelijke, beoordeling van het bestudeerde fenomeen. Ik ben mij van dit risico bewust geweest en heb daarom steeds geprobeerd de gegenereerde informatie en de daaruit voortvloeiende oordelen te verbreden met andere invalshoeken en tevens te spiegelen

aan wat anderen over het onderwerp hebben gezegd of geschreven. Zoals gezegd slaat, mijns inziens, de balans echter sterk door naar de kracht van een onderzoek mét dienstinformatie in plaats van naar de beperkingen ervan.

Het mag duidelijk zijn dat onderzoeken van inlichtingen- en veiligheidsdiensten vaak te maken hebben met de waan van de dag. Tijd voor rustige reflectie op de materie bestaat er nauwelijks. Wat mij daarbij specifiek in relatie tot mijn onderzoek naar links extremisme als inlichtingenanalist reeds was opgevallen, is het grote belang dat actievoerders hechten aan de bewegingsinterne discussie over geweld en de mate waarin dit toegepast wordt. Deze notie is een belangrijke motivatie voor het schrijven van deze studie, maar dan vanuit geheel andere (wetenschappelijke) uitgangspunten. Ik heb daarbij steeds geprobeerd de, vroeger opgedane, kennis uit de praktijk met meer wetenschappelijk distantie te benutten en te verbreden om te zien of mijn indruk van het linkse geweld in Nederland en het discours – in feite de 'daad en discussie' – juist is en ook wetenschappelijk onderbouwd kan worden.

De eventueel nog veronderstelde partijdigheid en/of kokerblik heb ik getracht zoveel mogelijk tegen te gaan met hulp van niet alleen wetenschappelijke begeleiding die ik kreeg, maar ook door een veel breder gebruik van bronnen en literatuur en een bredere benadering van de materie. Niet in kaart brengen en analyseren van dreiging, wat ik voorheen als analist bij de BVD/AIVD vooral deed, heeft nu de nadruk gekregen. In voorliggend onderzoek gaat het veeleer om het verklaren en blootleggen van processen en mechanismen, dat wil zeggen de ontwikkelingen en veranderingen binnen en het functioneren van actievoerders. Ook gaat het om interactie, zowel bewegingsintern als tussen actievoerders en overheid.

Dit onderzoek uit/van de praktijk, in feite een indirecte vorm van primair onderzoek, wordt (zoals ook Hoofdstuk 3 en de Bibliografie tonen) vooral gedragen door *deskresearch*. Deze kent als secundaire bronnen, behalve wetenschappelijke literatuur, niet alleen reguliere media, maar is vooral gebaseerd op wat de bewegingsinterne organen (tijdschriften, bulletins, pamfletten etc.) zelf te vertellen hebben. Zoals (nadrukkelijk) zal worden betoogd, berust het onderzoek op een indirecte vorm van *oral history*. De directe vorm zoals interviews is op een uitzondering na onmogelijk gebleken, omdat vooral door autoriteiten als zodanig aangeduide extremisten – de facto het onderzoeksobject – ook jaren na dato nog, uit angst voor politie en inlichtingendiensten, geen gesprek willen aangaan met journalisten en wetenschappers.

Een belangrijk voordeel van de indirecte *oral history* is dat gemonitorde individuen, juist vanwege de vaak letterlijke uitwerking van het gesproken woord, geen eigen verdraaid perspectief kunnen geven aan hun betoog, zoals dat bij interviews immers wel mogelijk is. Actievoerders vertellen hier zelf hun verhaal via enerzijds bijzondere inlichtingenmiddelen, anderzijds via oproepen en claims, maar ook bewegingsinterne discussie over actievormen. De, door mij nagestreefde, objectiviteit lijkt zo beter te kunnen worden gerealiseerd, temeer daar het bij bedoelde bijzondere inlichtingenmiddelen eigenlijk gaat om het binnentreden in de wereld van actievoerders middels observatie, telefoontaps en, specifiek, microfoonacties: *what you see (or hear) is what you get*. En zo kan een unieke – immers zelden beschikbare – primaire bron worden gebruikt.

Het belang van de dienst zelf om voorheen gerubriceerde informatie te openbaren is gelegen in een zekere verantwoording door zo open mogelijk een beeld te schetsen van zijn heimelijke activiteiten en van de inzichten, die deze voor hem oplever(d)en. In Hoofdstuk 3 worden de diverse inlichtingenmiddelen met hun eventuele valkuilen nader toegelicht. Deze middelen, in feite een bijzonder onderdeel van de *Dutch Approach*, spelen een rol bij wat de *hidden factor* kan worden genoemd: i.e. het effect dat de dienst door zijn inzet op dit domein heeft op de werkelijkheid – dat wil zeggen het feitelijke functioneren van de doelgroep – die doorgaans niet of nauwelijks zichtbaar is voor niet-ingewijden.

Tegenover valkuilen, die kleven aan mijn werkverleden, staat een grote 'meerwaarde', namelijk dat ik als geen ander weet welke voor mijn onderzoek te gebruiken informatie bij de dienst aanwezig is. Dat maakt gerichte openbaarheidsverzoeken mogelijk met dus een grotere kans op openbaarmaking. Zo omzeil ik – in belangrijke mate – het bronnenprobleem waarmee veel, wetenschappelijke, onderzoeken op het gebied van inlichtingenstudies te maken hebben. Door mijn 'voorkennis' heb ik dan ook veel meer informatie boven tafel kunnen krijgen, dan dat andere onderzoekers, zonder deze specifieke achtergrond, zouden hebben gekund.

Niet bevredigend op te lossen is daarentegen dat ik uit hoofde van mijn functie bij de BVD en later AIVD tevens een geheimhoudingsplicht heb ten aanzien van zaken, die ik wel weet, maar die als staatsgeheim zijn gerubriceerd. Ik heb mij dus – mede wat betreft het voor mijn onderzoek gebruiken van inlichtingeninformatie – moeten beperken tot die informatie, die de diensten via mijn openbaarheidsverzoeken hebben vrijgegeven. Maar mijn analyse is onvermijdelijk niettemin tevens op sommige punten bepaald door wat ik wel weet, maar niet (letterlijk) mag opschrijven. Dit heb ik, hoe arbitrair ook in een wetenschappelijk onderzoek, deels ondervangen door parafrase van in mijn hoofd vastgezette herinneringen.

Rest nog te zeggen dat dit onderzoek specifiek is gericht op – de ontwikkeling, maar vooral activiteiten van – de later door de AIVD als 'extremisten' ge-etiketteerde personen en groepen, vanwege het de grenzen van de wet overschrijdende karakter ervan. Het gaat hierbij, hoe gedetailleerd soms ook, met name om de beschrijving van fenomenen en de vele terreinen waarop extremisten actief zijn.

Er is in voorliggend onderzoek prudent omgegaan met de identiteit van de beschreven 'politiek (gewelddadige) activisten'. Namen zijn van ondergeschikt belang geweest en worden slechts dan weergegeven, wanneer sprake is van algemene bekendheid, of wanneer genoemde actievoerders nadrukkelijk zelf de openbaarheid hebben gezocht in – bijvoorbeeld – de eigen media.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

Actievoerders hebben zelf vaak een ambivalente houding inzake de begrippen praktijk en theorie, zoals Amerikaanse anarchisten laten horen: "Act first. Analyze later. Impulse – not theory – makes the great leaps forward. Theory comes when people try to figure out what they did – after they do it". [20] Ook de juist vanwege haar lange theoretische verhandelingen bekend staande, terroristische, Rote Armee Fraktion (RAF) beoogde volgens dit principe te handelen: "Nicht erst die 'Klassenanalyse', sondern erst einmal losschlagen und dann analysieren, was los und an Veränderungen möglich ist".[21]

In dit hoofdstuk volgt de theoretisch inbedding van het onderzoek naar links geweld in Nederland. Naast definities en theorieën is er kort aandacht voor het radicaliseringsproces, waarbij de grenzen van het toelaatbare worden opgezocht of (vaak) overschreden. Expliciet geldt dat – anders dan bij onderzoek van wetenschappers, die bijvoorbeeld politiek geweld willen verklaren of de invloed ervan op de maatschappij accentueren – het onderzoek van de BVD en AIVD een eigen invalshoek kent. Daar staat immers veeleer de vraag centraal welke (mogelijke) aantastingen van de democratische rechtsorde of risico's van – een oneigenlijke – beïnvloeding van politieke besluitvorming er zijn.

Ofschoon eveneens wordt ingegaan op hypotheses die het geweld van de Nederlandse (linkse) extremisten kunnen helpen duiden, en op factoren die geweld juist kunnen afremmen, wil dit onderzoek nadrukkelijk geen theoretische verklaring geven voor geweld, zoals ook de resultaten van het (descriptieve) empirisch onderzoek zullen laten zien. Het zoekt, zoals hier reeds vaker is geaccentueerd, met name naar zowel de rol van de interne geweldsdiscussie als het beleid van de autoriteiten. Bij dit laatste komt de specifiek Nederlandse aanpak, die ook in dit onderzoek de naam 'Dutch Approach' krijgt, aan bod. Het hoofdstuk wordt afgesloten met de afbakening en inrichting van het onderzoek.

2.1 Theorieën van politiek geweld

Onderhavig onderzoek betreft een relatief braakliggend terrein. Het wil duiding geven aan bewegingsinterne remmen op politiek geweld en de invloed van overheidsrespons op dat geweld. Verklaringen voor dit geweld, maar ook de radicalisering van sommige actievoerders zijn – in de voorbije decennia – ruimschoots gegeven. Zo wordt een aantal socio-economische

---

[20] Jerry Rubin, *Do it!* (New York: Simon & Schuster, 1970), 116.

[21] Butz Peters, *RAF. Terrorismus in Deutschland* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 2008), 269.

factoren aangehaald: ontbering, onrecht, woede en frustratie, maar met name ongeduld.[22] Dit onrecht is te zien bij de *injustice frames* van Gamson et al. (1982), die mede wordt gekoppeld aan "repressieve maatregelen van overheden" die zo weer de "injustice frames" versterken'.[23] Hierbij geldt overigens een waarschuwing: "As the regime responds to terrorism with greater force, violence escalates out of control".[24] Deze bevindingen die ook in dit onderzoek opgeld doen zijn deels terug te zien in de, hier nader te behandelen, geweldshypothesen.[25]

Ook elders wordt ingehaakt in op genoemde escalatie.[26] Daarbij wordt verwezen naar Amsterdamse onderzoekers, die diverse radicaliseringstriggers noemen: persoonlijke factoren (identiteit, relatieve deprivatie, uitsluiting en discriminatie, maar eveneens problemen thuis of aanvaringen met het bevoegd gezag); sociale processen, die iemand kunnen stimuleren lid te worden van een extremistische groep, maar tevens zaken die zich afspelen op nationale of op wereldschaal (zoals het Israëlisch-Palestijnse conflict).[27]

Dit onderzoek gaat niet om, verbale of non-verbale, manifestaties van zich aan de wet houdende activisten, maar specifiek om de acties van, de grenzen van de wet overschrijdende, extremisten tegen (symbolen en/of eigendommen van) hun tegenstanders. Het gaat hierbij om zowel ideologische tegenstanders zoals extreemrechts, als om de instanties en ondernemingen die, met name in hun hoedanigheid als makers, 'handlangers' en/of uitvoerders van het beleid, worden aangevallen. Extremisten, maar deels ook de maatschappij beschouwen soms ook grof geweld als een gelegitimeerde reactie op overheidsoptreden, want de staat geldt in hun optiek als belangrijkste vijand. Onduidelijk blijft echter wie, waarom, extremist wordt. Met name de vraag waarom slechts een enkeling uiteindelijk radicaliseert richting geweldstoepassing en in het uiterste geval doorstoot naar "*clandestine political violence*", zoals della Porta dat inzake terrorisme noemt, is dan ook moeilijk te beantwoorden. De uiteindelijke *trigger* lijkt immers van persoon tot persoon te verschillen.

Bedoelde bevindingen over terrorisme zijn voor een deel eveneens van toepassing op wat hier wordt onderzocht: 'links extremisme'. Genoemde auteur concludeert onder meer dat 'politiek geweld bestaat uit die repertoires van collectieve actie, die grote fysieke kracht met

---

[22] Marta Crenshaw, 'The causes of terrorism', *Comparative Politics* Vol. 13. No. 4 (Juli 1981): 383-388.

[23] Donatella della Porta, *Social Movements, Political Violence and the State* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 163 en 183.

[24] Della Porta, *Social Movements*, 394.

[25] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 190-234.

[26] Kees van den Bos, *Waarom mensen radicaliseren. Hoe waargenomen onrechtvaardigheid radicalisering, extremisme en terrorisme aanwakkert* (Amsterdam: Prometheus, 2019), 72-73.

[27] A.R. Feddes, L. Nickolson & B. Doosje, *Triggerfactoren in het radicaliseringsproces* (Den Haag/Amsterdam: Expertise-unit Sociale Stabiliteit/Universiteit van Amsterdam, 2015).

zich meebrengen en die schade berokkenen aan een tegenstander teneinde politieke doelen te bereiken'.[28] Hierbij wordt verwezen naar 'aanvallen op eigendommen, rellen, gewelddadige confrontaties tussen etnische of politieke groepen en schermutselingen met de politie'. Zulk 'clandestien politiek geweld' komt voor tijdens golven van protest en kan gezien worden als bijproduct van sociale bewegingen, aangezien het wordt aangewend door binnen die sociale bewegingen ontstane radicale afsplitsingen.[29] De auteur concludeert dat het onderzoek naar sociale bewegingen een goede inspiratie is gebleken om gewelddadige groepen te begrijpen. De meeste groepen binnen een (sociale) beweging beperken zich tot matiging en slechts een kleine minderheid zal radicaliseren. Dergelijke processen hebben plaats tijdens de interactie van de diverse actoren, waaronder genoemde bewegingen, maar mede staatsinstellingen. Bij de verschillende activiteiten ontwikkelt het geweld, van dus een minderheid, zich als vanzelf. Dit geweld is nadrukkelijk vaak een gevolg van de overreactie van de staat op de protesten.[30] Genoemde bevindingen gelden overigens tevens voor het linkse extremisme in Nederland.

Wetenschappers hebben – ook meer recent – getracht de toename van politiek geweld, of juist het belemmeren ervan, theoretisch te onderbouwen. Hierbij komen verschillende – in dit onderzoek overigens niet verder uitgewerkte – factoren van radicalisering, maar eveneens de-radicalisering aan bod.[31] Ook andere onderzoekers hebben de materie onderzocht.[32] In het voorliggende onderzoek worden hiertoe, met name, Buijs (1995) en Busher et al. (2019, 2021) aangehaald, omdat zij specifiek aandacht hebben besteed aan enerzijds de interactie tussen de actievoerders en autoriteiten én actievoerders onderling, anderzijds aan diverse remfactoren op de aanwending van geweld. Maar eerst worden enige, mede voor dit onderzoek relevante, begrippen specifiek gedefinieerd.

2.2 Definities van voor politiek geweld relevante begrippen

Bijvoorbeeld Schmid heeft in relatie tot terrorisme een (aanzienlijk) aantal definities verzameld waarbij hij een, belangrijk, onderscheidend element aanbrengt: "The question of definition of a term like terrorism cannot be detached from the question of who is the defining

---

[28] Donatella della Porta, *Clandestine Political Violence* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 20-24.

[29] Della Porta, *Clandestine Political Violence*, 32.

[30] ibidem, 441-446.

[31] Randy Borum, 'Radicalization into Violent Extremism. A review of Social Science Theories, *Journal of Strategic Security*, Volume 4, No 4 (winter 2011): 22-23.

[32] Clark McCauley & Sophia Moskalenko, Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism, *Terrorism and Political Violence*, 20:415-433 (2008): 418-428.

agency".[33] Dit geldt ook voor de begrippen 'vrijheidsstrijder' en 'terrorist'. Een Amerikaanse anarchist en filosoof wijst hierbij op de hypocrisie, die vaak gepaard gaat met het gebruik van geweld: "If it is done to me, it is violent. If it is done by me or for my benefit, it is justified, acceptable, or even invisible".[34] Ergo, dergelijke begrippen zijn altijd politiek geladen en/of context-afhankelijk.

In Nederland hanteren de in de praktijk, dat wil zeggen bij de directe bestrijding van geweld, betrokken partijen (AIVD/NCTV) voor – het in ons land nauwelijks van toepassing zijnde – *terrorisme* sinds enige decennia de volgende, tevens in het kader van dít onderzoek geldende, definitie:

> "Terrorisme is het uit ideologische motieven dreigen met, voorbereiden of plegen van op mensen gericht ernstig geweld, dan wel daden gericht op het aanrichten van maatschappij-ontwrichtende zaakschade, met als doel maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen, de bevolking ernstige vrees aan te jagen of politieke besluitvorming te beïnvloeden".

Hoewel veel wetenschappers anders oordelen geeft, bijvoorbeeld, Lisa Stampnitzky van de University of Sheffield in een citaat de voorkeur aan een praktijkdefinitie: "There would be no definition of terrorism without counterterrorism. The best definition of terrorism is how it is defined in practice; thus counterterrorism 'defines' terrorism".[35] Mede ten aanzien van het voorliggende, sterk op de praktijk leunende, onderzoek – waarin het terrorisme overigens een verwaarloosbare rol speelt – is gebruik van een dergelijke, inmiddels mede door Nederlandse wetenschappers overgenomen, definitie rationeel.

Ook in relatie tot extremisme bestaan veel definities, waarbij de epitheta intolerant en antidemocratisch voorbijkomen en gewezen wordt op illegaal handelen en geweld als doel. In Nederland geldt – sinds dit decennium – eveneens een kortere definitie van extremisme: *"*Het uit ideologische motieven bereid zijn om niet-gewelddadige en/of gewelddadige activiteiten te verrichten die de democratische rechtsorde ondermijnen".[36] Maar in relatie tot *extremisme* en *activisme* worden in voorliggend onderzoek de uitgebreidere definities gebruikt van de NCTV en AIVD:

---

[33] Peter Klerks, *Terreurbestrijding in Nederland 1970-1988* (Amsterdam: Ravijn, 1989), 20.

[34] Peter Gelderloos, *The failure of Nonviolence* (Seattle: Left Bank Books, 2016), 20.

[35] M.Stohl, R. Burchill & S. Englund, *Constructions of Terrorism. An Interdisciplinary Approach to Research and Policy* (Oakland, Ca.: University of California Press, 2017), 5.

[36] NCTV. 2019. 'Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland'. file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/DTN52_Definitief.pdf.

> "Extremisme is het fenomeen waarbij personen of groepen bewust over de grenzen van de wet gaan en illegale acties plegen om zo hun doel te bereiken. De bereidheid van extremisten om diepingrijpende veranderingen na te streven gaat meestal gepaard met het gebruik van ondemocratische middelen: via systematisch haat zaaien, demoniseren en intimideren tot het gebruik van geweld. Het doel heiligt daarbij voor hen de middelen. Activisten zijn gematigder dan extremisten. Zij opereren binnen de grenzen van de wet en ondernemen doorgaans geen illegale acties". [37]

In het verleden heeft de BVD altijd de term 'politiek (gewelddadig) activisme' gehanteerd, zonder overigens een, specifieke, definitie te formuleren. Pas in 2001 wordt gesteld dat het 'politiek gewelddadig activisme zich onderscheidt van terrorisme, doordat het is gericht op het aanbrengen van materiële schade en niet op het maken van slachtoffers'.[38] Hier wordt de terminologie van de dienst overgenomen: 'politiek (gewelddadig) activisme' voor de jaren tachtig en negentig, 'activisme en extremisme' in – ruwweg – het nieuwe millennium.

Ook zijn er andere (eerder sociaalpsychologische) begrippen, zoals *radicalisering*, een concept dat deels scherp is betwist. Dit wordt onder meer in verband gebracht met het feit dat in zowel het politieke als publieke discours een belangrijke factor weggelaten wordt, namelijk de context waarbinnen deze processen van radicalisering plaatsvinden.[39] Het is nu slechts een politiek containerbegrip, waarvan politici gebruik maken om een onderscheid aan te brengen tussen de 'gematigden, waartoe zij zelf behoren, en radicalen, oftewel hun politieke en sociale tegenstanders'.[40] De auteurs – die hier met name doelen op de aanslagen van islamisten in de Verenigde Staten, Madrid en Londen – wijzen erop dat, reeds bestaande en veel gehanteerde, modellen zoals het piramidemodel van McCauley & Moskalenko (2008) en stappenmodel van Moghaddam (2005) goed zicht bieden op de ontwikkelingsgang van 'normaal' naar radicaal' en dat behalve de beleidsmakers eveneens de inlichtingendiensten en opsporingsinstanties de modellen hebben gebruikt om maatregelen te treffen ter bestrijding van terrorisme.[41] Kortom, ook hier bepaalt de praktijk het gewicht dat aan radicalisering wordt toegekend.

Anderen mengen zich mede in deze discussie, zoals een citaat laat zien: "Most of the definitions currently in circulation describe radicalisation as the process whereby individuals or groups come to approve of and (ultimately) participate in the use of violence for political

---

[37] AIVD. 'Extremisme'. https://www.aivd.nl/onderwerpen/extremisme

[38] BVD, *Jaarverslag 2001* (mei 2002), 51.

[39] S. Ravn, R. Coolsaet & T. Sauer, 'Rethinking radicalisation. Adressing the lack of contextual perspective in the dominant narratives on radicalisation', *Radicalisation – A Marginal Phenomenon or a Mirror to Society?*, pp. 21-46 (Leuven: Leuven University Press, 2019): 28.

[40] S. Ravn, *Rethinking radicalisation*, 26.

[41] ibidem, 29.

aims".[42] En de Europese Unie laat zich hierover als volgt uit: "Radicalisation is a phased and complex process in which an individual or a group embraces a radical ideology or belief that accepts, uses or condones violence, including acts of terrorism, to reach a specific political or ideological purpose". Naast deze 'theoretische' definities bestaat er een door meerdere, mede buitenlandse, onderzoekers gehanteerde gangbare definitie van de AIVD.[43] Ook Nederlandse wetenschappers nemen deze over.[44] Aangezien onderhavig onderzoek, zoals is gebleken, niet los kan worden gezien van de interactie tussen de veiligheidsdiensten/opsporingsinstanties en actievoerders, wordt ook hier gekozen voor deze praktijkdefinitie:

> "Radicalisering is de groeiende bereidheid tot het nastreven of ondersteunen van die ingrijpende veranderingen, welke op gespannen voet staan met, of een bedreiging vormen voor, de democratische rechtsorde, waarbij vaak ondemocratische middelen worden ingezet".

2.3 Politiek (gewelddadig) activisme

De hiervoor genoemde begrippen komen samen binnen het 'politiek (gewelddadige) activisme'. Zó heet bij de BVD actievoeren vanuit de linkse 'Beweging', waarbij het al dan niet noemen van 'gewelddadig' het onderscheid aangeeft tussen legaal activisme en illegaal extremisme. Sinds de jaren zestig droomt een zogenaamde 'protestgeneratie' van een nieuwe, utopische wereld.[45] Dit wordt initieel op ludieke wijze vormgegeven door Provo, maar zij zal spoedig worden overvleugeld door de diverse afdelingen van de communistisch *angehauchte* Rode Jeugd, die zich – voor een klein deel – tevens toelegt op geweld tegen, vooral, objecten. Later treden Rode Hulp en Rood Verzetsfront in haar voetsporen, maar zij maken in de jaren tachtig en negentig plaats voor de veeleer anti-imperialistische 'Beweging', die voor een deel wordt gekenmerkt door deels exorbitante aanslagen tegen objecten. In het nieuwe decennium wordt deze 'oude' Beweging gaandeweg vervangen door een nieuwe categorie actievoerders, die met name gekarakteriseerd wordt door *single-issue* activiteiten.

In eerdere hoofdstukken is reeds aangegeven welke wetenschappers (vooral historici) en journalisten zich ingespannen hebben kond te doen van onder meer de reeks aan incidenten

---

[42] Borum, *Radicalization into Violent Extremism*, 13.

[43] Nadia Fadil, Martijn de Koning & Francesco Ragazzi, *Radicalization in Belgium and the Netherlands. Critical perspectives on violence and security* (London/Camden: Bloomsbury Publishing, 2019), 35.

[44] Van den Bos, *Waarom mensen radicaliseren*, p. 14

[45] https://isgeschiedenis.nl/nieuws/de-protestgeneratie-dromen-van-een-nieuwe-utopische-wereld. Inleiding artikel.

vanuit deze actievoerders, maar mede van de inbreng van de overheid in het tegengaan ervan. Hun publicaties leveren nauwelijks stof tot discussie, maar de verschillende onderzoeken naar de Beweging laten wel zien dat er hier iets mankeert: het gaat bijna uitsluitend over activisme. Het extremisme – met zijn grenzen van de wet overschrijdende activiteiten – komt nauwelijks aan bod. Het voorliggende onderzoek wil deze – wetenschappelijke – kloof overbruggen door gebruik van, zoveel mogelijk, gederubriceerd inlichtingenmateriaal. Het onderzoek van onder meer Van den Bos naar redenen van radicalisering ligt mede ten grondslag aan dít onderzoek, dat echter meer specifiek is gericht op de rol en het nut van het inlichtingenmateriaal. Juist dit biedt ons immers een specifieke empirie: door deze vorm van (directe) waarneming treden we binnen in het leven van de actievoerder en verwerven we, noodzakelijke, kennis die mede ten goede komt aan het historische perspectief: naast activisme wordt nu tevens inzicht geboden in extremisme.

2.4 Manieren om politiek geweld te verklaren

Politiek geweld wordt, bijvoorbeeld, gedefinieerd als "opzettelijke fysieke aantasting van objecten en/of personen, waarmee men invloed tracht uit te oefenen of daadwerkelijk uitoefent op het politieke handelen van de overheid en/of andere politieke actoren".[46] Daarbij lijkt de vraag van belang wie, wanneer en waarom, besluit al dan niet legitiem geacht geweld toe te passen. Maar ook volgt politiek geweld niet altijd op een weloverwogen beslissing. Het kan in het spel van actie en reactie plaatsvinden tijdens confrontaties met tegenstanders. Dat wordt gevisualiseerd in deze driedeling: (1) *intentioneel geweld*, wanneer de actievoerders op voorhand besluiten geweld te gebruiken; (2) *potentieel geweld*, wanneer een deel er rekening mee houdt dat dit geweld 'mogelijk' aangewend moet worden en zich daarop voorbereidt; en (3) *situationeel geweld*, wanneer geweld onbedoeld en onvoorzien optreedt tijdens interactie tussen strijdende groeperingen. Met name aangezien het, hier bedoelde, onderzoek van Buijs specifiek is gericht op de 'Beweging' in het decennium 1980-1990, zullen diens bevindingen mede in voorliggend onderzoek – waarin vooral deze periode een zeer belangrijke rol speelt – worden meegenomen.[47]

2.4.1 Oorzaken van geweld

Buijs heeft aan de hand van ontwikkelingen in 1980-1990 gezocht naar 'manieren om politiek geweld te verklaren'.[48] De auteur heeft zijn hypothesen gesorteerd in vier categorieën:

[46] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 165.

[47] ibidem, 168-169.

[48] ibidem, 190-191.

(1) ‘interactieverklaringen’; (2) ‘politiek-systeemverklaringen’; (3) ‘bewegingsverklaringen’ en (4) ‘isolementsverklaringen’. De, a priori, meest relevante worden hier kort uiteengezet.

Ad 1. De interactie tussen beweging en overheid.

Buijs zoekt de relatie tussen coulance van de autoriteiten en de daardoor veroorzaakte toename van activistisch geweld: de ‘*lankmoedigheid-agressiehypothese’*. Té repressief beleid kan echter tevens leiden tot radicalisering van actievoerders: de ‘*repressie-verzetshypothese*’. Een wederzijdse toename van geweld is hét kenmerk van de ‘*escalatiehypothese*’.

Ad 2. Het functioneren van het politiek systeem

Geweldsaanwending hangt direct samen met het (dis)functioneren van autoriteiten: de ‘*discrediteringshypothese’*.[49] Wanneer actievoerders geen toegang krijgen tot beleidsmakers, worden ongeduld en frustratie omgezet in geweld: ‘*blokkade-frustratiehypothese’*. Volgens de ‘*legitimiteitshypothese’* krijgen autoriteiten bij minder effectief beleid naar ratio minder steun onder de bevolking, waardoor de kans op geweld zal toenemen. Bij de daarmee concurrerende ‘*facilitatie-repressiehypothese’* kunnen de gematigde activisten nog gematigder worden door concessies en facilitatie, maar kunnen tevens “geïsoleerde radicalen min of meer straffeloos repressief tegemoet getreden worden”.

Ad 3. De ontwikkeling van oppositionele bewegingen

Volgens de ‘*mislukking-frustratiehypothese’* kan feilen van legale oppositie leiden tot frustratie en geweld. Een variant is de ‘*marginaliseringshypothese’*: “Afname van de aanhang van een beweging leidt tot een toename van de hoeveelheid geweld”. Buijs’ ‘*hypothese van de geweldscultuur’* betreft “het geheel van opvattingen en houdingen waarbinnen gewelddadige oplossingen van tegenstellingen gezien worden als een reële en soms zelfs vanzelfsprekende optie”. Politiek geweld in Nederland is in de ‘*hypothese van de internationale ontwikkelingen’* deels exogeen van aard, omdat het zijn aanleiding vindt in een buitenlands politiek systeem. Solidariteit híer met ‘vrijheidsstrijders’ dáár is hierbij van direct belang.

Ad 4. Isolement en geweld

Politiek geweld is vooral te zien bij kleine groepen – goed opgeleide – jongeren die de massa in beweging willen brengen, maar daarbij eerder afstevenen op hun eigen isolement: de ‘*hypothese van de geïsoleerde en op drift geraakte intelligentsia*’. Een andere premisse is de ‘*hypothese van de isolering van radicale actievoerders’*. Beide lijken, zeker deels, overeen te komen met genoemde marginaliseringshypothese.

---

[49] Buijs beroept zich hierbij op het door Van Deth en Vis gepresenteerde ‘geïntegreerd model van het politieke proces: J.W. van Deth en J.C.P.M. Vis (1990): ‘Problemen, politiek en politieke problemen’.

2.4.2 Remmen op geweld

Geweldsgebruik wordt dus gezien als 'reële, soms vanzelfsprekende optie'.[50] Want 'de legitimiteit van de overheid is aangetast en zowel overheid als burgers definiëren de wettelijke normen erg ruim'.[51] Of geweldsgebruik legitiem is, geldt voor groepen en bewegingen zelf als belangrijk discussiepunt. Hierbij komt tevens ter sprake of, en zo ja wanneer, ontwikkelingen moeten worden afgeremd.

Voorliggend onderzoek maakt nadrukkelijk gebruik van recente research naar een tot dan wetenschappelijk onderbelicht onderwerp, namelijk hoe (gewelddadige) groepen zichzelf grenzen opleggen.[52] In dit verband wordt gesteld: "As well as situating intra-group processes within the context of broader conflict dynamics, it is also important to conceive of how they influence and are influenced by individual-level processes of decision-making and reflection". Er bestaat volgens de auteurs een direct verband tussen abstracte begrippen – zoals de relatie tussen groepsleden onderling en die met tegenstanders en veiligheidsdiensten – en zaken op meer individueel niveau – zoals persoonlijke beslissingen, emotie en 'morele intuïtie'. Beide kunnen leiden tot een groepsinterne discussie over de actievormen, inclusief het instellen van interne remmen op geweld.

Bedoelde 'interne remmen' zijn nader gedefinieerd en in vijf "logica's" uitgesplitst die hier kort worden aangestipt, maar in het onderzoek nader uiteengezet:[53]

1. Strategische logica: gewelddadige strategieën zijn doorgaans minder effectief dan niet-gewelddadige of zelfs contraproductief.
2. Morele logica: normen en waarden verhinderen emotionele impulsen voor geweld of verbieden dit bij voorbaat. Vooral geweld tegen personen gaat in tegen de eigen ethische principes.
3. Logica van de instandhouding van het ego: de groepsnarratieven benadrukken het afzien van geweld – "Is this the sort of thing that we do?" – of dringen aan op het buitensluiten van tot geweld neigende personen en/of groepen.
4. Logica van de definitie van de *outgroup*: de grenzen met potentiële tegenstanders worden meer fluïde gemaakt, zelfs die met de staat en zijn veiligheidsapparaat. Zo kunnen feitelijke buitenstaanders zelfs bondgenoten worden of vormen zij op zijn minst geen existentiële bedreiging.

---

[50] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 219-220.

[51] ibidem, 167-168.

[52] Joel Busher, Donald Holbrook & Graham Macklin, 'How the "Internal Brakes" on Violent Escalation Work and Fail: Toward a Conceptual Framework for Understanding Intra-Group Processes of Restraint in Militant Groups'. *Studies in Conflict & Terrorism*, DOI: 10.180/105610X.2021.1872156 (2021): 7-9.

[53] Busher, *How the "Internal Brakes"on Violent Escalation Work and Fail*, 4-5.

5. Organisatorische logica: morele en strategische ontwikkelingen propageren geen of hooguit beperkt geweld. Geweld wordt gelimiteerd en/of er worden binnen de beweging of groep voorwaarden gecreëerd om dit geweld te beheersen.

Bij genoemde intra-groepsprocessen en de interactie met de overheid laten Busher et al. een zekere overlap zien met de hypothesen van Buijs, bijvoorbeeld waar het gaat om facilitatie versus repressie en repressie versus verzet.[54] Bij interne remmen op geweld hoeft niet altijd sprake te zijn van een *top-down* benadering. In een aantal gevallen geldt juist een *bottom-up* benadering, waarbij de rem wordt aangetrokken door de groepsleden zelf. Genoemde auteurs zien binnen een beweging naast de logica's de aanwezigheid van diverse schillen, die effect (kunnen) hebben op het, metterdaad, functioneren van de groep: de zogenaamde '*contexts*'.[55] Voor dit onderzoek is er, vanwege de daarin belangrijke discussie, één van direct belang: de *immediate post-escalation contexts*. Deze heeft betrekking op de – directe – nasleep van een geweldsdaad, waarbij de rem op geweld niet blijkt te hebben gewerkt. Groepsleden reageren op deze escalatie door middel van interne geweldsdiscussie. Veel daarvan is terug te vinden binnen de door de linkse actievoerders hier als zodanig aangeduide 'bewegingsdiscussie' of 'verbredingsdiscussie'. Deze zal elders kort worden aangestipt.

Bovenstaande uitwerkingen – van zowel Buijs' oorzaken van geweld als de remmen daarop van Busher et al. – hebben een belangrijke plaats in het voorliggende onderzoek naar de rol van de bewegingsinterne discussie bij het beperkt houden van de geweldsaanwending tot een de facto kleine groep extremisten. Zij overstijgen daarmee de overige (kort vermelde) theorieën.

2.5 'Dutch Approach': het Nederlandse overheidsbeleid

Het Nederlandse beleid is in het verleden al onderwerp van onderzoek geweest door toedoen van wetenschappers als Klerks (1989), Muller (1994) en de Graaf (2010), waarvan zeker eerstgenoemde kritisch staat ten opzichte van het werk van de autoriteiten, vooral de BVD. Daartegenover staat de *performance* van actievoerders wier intensiteit, zoals gezegd, mede wordt bepaald door de intern gevoerde discussie over vooral geweldsaanwending, die voor een groot deel samenhangt met activiteiten van de overheid. De dienst opperde: "Links extremisme is te vergelijken met een veenbrand, die meest ondergronds smeult, maar soms plotseling oplaait. (..) Aangezien links extremisme in de geschiedenis wordt gekenmerkt door een grillig verloop met soms grote pieken in intensiteit, is een regelmatige bijstelling van het

[54] ibidem, 5.

[55] ibidem, 9-12.

heersende beeld noodzakelijk".[56] Ook overheidsbeleid inzake bestrijding van politiek geweld is deels dus sterk aan verandering onderhevig en de instanties, met name veiligheidsdiensten en politie, moeten dit geweld dan ook vanuit diverse invalshoeken bestrijden.

De rol van de overheid inzake het beteugelen van geweld is multi-interpretabel. In een artikel over 'strafrechtelijke terreurbestrijding' wordt nader ingegaan op de betekenis van het Nederlands beleid.[57] Het heeft nadrukkelijk een 'justitieel' primaat: "De minister van Justitie nam de beslissingen en de politie was uitvoeringsorgaan". Ondanks genoemd primaat en het inherente geweldsmonopolie is hier het uitgangspunt – waar mogelijk – "terughoudendheid in geweldsgebruik". Het politiek protest moet worden ingebed in het democratische stelsel, zelfs wanneer dit via buitenparlementaire acties of dreigen met geweld tot uiting komt. Hier wordt voortgeborduurd op de lankmoedigheid-agressiehypothese van Buijs, die immers suggereert dat 'teveel vrijheid en onvoldoende krachtdadig optreden van de overheid kunnen leiden tot oprekken van maatschappelijke grenzen en optreden van geweld'.[58] Deze attitude wordt door anderen beschouwd als in lijn met het tot 1985 gevoerde criminaliteitsbeleid.[59] Maar met de regeringsnota 'Samenleving en criminaliteit' wordt een ander beleid voorgesteld.[60] Naast een meer relevante positie van het strafrecht is er, vooral, aandacht voor preventie. Dit wordt met de terrorismewetgeving na 11 september 2001 helemaal duidelijk. Maar de auteur concludeert opmerkelijk genoeg ook dat niet alleen Molukse acties, maar mede de aanslagen van de Rode Jeugd en RaRa "misschien wel dezelfde reactie zouden hebben opgeleverd als de aanslagen op de Twin Towers als zij nu, twintig jaar later, hadden plaats gevonden".[61] De – lang softe – Dutch Approach van tevens het extremistische actievoeren heeft in Nederland, zeker na 2001, plaatsgemaakt voor een nieuwe en afwijkende aanpak.[62]

De inbreng van de overheid is niet alleen onderhevig aan sociale, maar ook politieke veranderingen. Dat toont een onderzoeker aan de hand van de Partij van de Arbeid die vanaf begin jaren zeventig, door de 'nieuwe sociale beweging', ingrijpend is gewijzigd en "nieuw-

---

[56] AIVD, *Links activisme in Nederland – Divers en diffuus, wisselvallig en wispelturig* (Zoetermeer: AIVD, 2013), 3.

[57] Maartje van der Woude, 'Over het verleden, het heden en de toekomst van strafrechtelijke terreurbestrijding in Nederland', *Proces* (88) 1 5-14 (2009): 7-8.

[58] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 192-193.

[59] Van der Woude, *Over het verleden, het heden en de toekomst van strafrechtelijke terreurbestrijding in Nederland*, 9-10.

[60] Zie Kamerstukken II 1984-1985, 18 995, nr. 13-14.

[61] Van der Woude, *Over het verleden, het heden en de toekomst van strafrechtelijke terreurbestrijding in Nederland*, 12.

[62] ibidem, 14.

linkse militanten aantrok".[63] Maar wanneer de PvdA in 1973 als de grootste regeringspartij uit de bus komt, verdwijnt haar steun voor de militanten, totdat zij (vier jaar later) in de oppositie terechtkomt en de situatie wederom radicaal anders wordt. De partij kiest dan de kant van de antikernenergie- en vredesbeweging. Eind jaren tachtig zal dit echter weer veranderen, omdat de PvdA zich ten gevolge van nieuwe partijstrategie meer acceptabel probeert te maken voor het CDA met wie zij wederom een regering wenst te vormen. Opportunisme is dus ook linkse politieke partijen niet vreemd. Met name de linkse actievoerders – en niet alleen anarchisten – zullen hen dat blijvend nadragen.

Een dergelijke golfbeweging wordt ook bij de politie geconstateerd, met 'Amsterdam' als voortrekker.[64] Tot de jaren zestig is sprake van repressie en gebruiken de agenten niet het 'woord', maar de 'wapenstok'. Hierin moet echter wel verandering komen, aangezien de grote bewegingen van eind jaren zestig de gezagsuitoefening voor een groot deel lamleggen. Daarin zal, in 1977, de nota 'Politie in verandering' een omslag betekenen. Gedogen en hulpverlenen vervangen dan handhaven en verbieden: de politie wordt je beste vriend, aldus de auteur. Dit zal eind jaren negentig weer veranderen door toedoen van de Amsterdamse korpschefs Kuiper en Van Riessen, die 'handhaving en bonnen uitschrijven' weer invoeren.

Het Nederlandse overheidsbeleid dat – tevens – in het buitenland wordt aangeduid als 'Dutch Approach', is dus niet altijd even stabiel. Het verandert met de effectuering van ander politiek beleid of met een nieuwe invulling van het begrip 'gezag'. Maar met name BVD en AIVD houden lang vast aan een voorzichtige benadering van het actievoeren en brengen dat ook nadrukkelijk naar voren in hun contacten met politie en justitie. Dit doet de dienst vooral ook, aangezien hij gebruik van termen als terrorisme contraproductief acht vanwege kans op radicalisering of ondergronds gaan van individuen en groepen. Daarom maakt de dienst liever gebruik van het begrip 'politiek gewelddadig activisme' en vermijdt hij – op een sporadische uitzondering na – de term 'terrorisme' geheel, waar het ideologisch of politiek-gemotiveerde Nederlandse actievoerders betreft.

Met 'Dutch Approach', een term waarvan de precieze herkomst moeilijk is te vinden, wordt volgens de BVD "beleid bedoeld dat vooral gericht is op het voorkomen van geweld en het integreren van radicaal protest in het bestaande systeem".[65] Zoals reeds in de Inleiding is aangegeven, is het begrip later ook elders gebruikt, met name op militair gebied. De Militaire

---

[63] Hanspeter Kriesi, 'New social movements and political opportunities in Western Europe', *European Journal of Political Research*, vol. 22, no. 2, 219-244, (1992): 235-236.

[64] Jurriën Rood, *Wat is er mis met gezag? Een nieuwe visie op autoriteit*, (Rotterdam: Lemniscaat, 2013), 63-64.

[65] Paul Abels, 'Je wilt niet geloven dat zoiets in Nederland kan!', in Isabelle Duyvesteyn en Beatrice de Graaf (eds.), *Terrorisme en hun bestrijders: vroeger en nu* (Amsterdam) 121-128 (2007): 123.

Spectator besteedt daar een publicatie aan onder de titel 'Dutch Approach: mythisch politiek instrument of eindelijk geïntegreerd in ons optreden?'[66] De term wordt echter nog steeds het meest in verband gebracht met de Molukse acties in de jaren zeventig, zoals treinkapingen en bezettingen. Hierbij geldt als een belangrijk en beoogd effect "dat door eindeloos tijdrekken uiteindelijk de gijzelnemers plat gepraat zullen worden en dan uit een soort moedeloosheid hun actie zullen opgeven".[67] Hoewel deze 'Dutch Approach' – zeker ook in het buitenland – onlosmakelijk verbonden lijkt met het Molukse terrorisme, kan deze term – vanuit een meer generieke benadering van de diverse protestvormen – ook in dit onderzoek gebruikt worden voor de interactie tussen de autoriteiten en actievoerders. Hier gelden enige algemene, maar relevante opmerkingen. De aanpak van het politiek geweld is in ons land lang anders geweest dan in de buurlanden. Zo bestrijdt de Duitse overheid in de jaren zeventig de acties van Rote Armee Fraktion met harde maatregelen, terwijl de Nederlandse zich niet alleen jegens de met de RAF sympathiserende 'Rode' groeperingen, maar zelfs bij het Molukse geweld zo lang mogelijk gematigd opstelt. Deze terughoudendheid wordt reeds gezien in de Regeringsbrief van 22 februari 1973, die geldt als het eerste beleidsdocument in relatie tot contraterrorisme in Nederland.[68] Deze verschijnt in de directe nasleep van een gijzeling door criminelen van een gezin in Deil, waarbij een draaiboek in relatie tot gijzelingen niet, naar tevredenheid, blijkt te hebben gefunctioneerd. Maar ook concludeert de auteur dat het beleid van de overheid niet de bedoeling heeft "groepen of individuen op te jagen of uit de weg te ruimen, maar juist om hen zoveel mogelijk in te kapselen in het democratisch systeem". Juist daarmee heeft deze Dutch Approach veel kenmerken van het poldermodel.

Ook buitenlandse wetenschappers hebben zich beziggehouden met dit toch specifiek Nederlandse onderwerp, dat – zoals in de Inleiding is aangegeven – in de loop van de jaren een meerledige betekenis heeft gekregen. Vooral de Molukse treinkapingen en gijzelingen komen ter sprake.[69] Daarbij worden inzake de kaping bij Wijster vraagtekens gezet bij deze Dutch Approach en gesproken van een 'mythe'. Het is niet enkel een kwestie van 'tijdrekken en uitputten'. Zo zal minister van Justitie Van Agt, die taken van minister-president Den Uyl naar zich toe trekt, een grote rol spelen bij het succes vanwege zijn harde opstelling waarbij zelfs ook onschuldige slachtoffers mogen vallen: "Mit einer ruhigen Hand am Abzug gelang es Van Agt, die erste, besonders blutige Phase der Geiselnahme in ruhigeres Fahrwasser zu bringen. Passive Härte, realistische Drohkulisse und Isolationsstrategie waren die Mittel, der

---

[66] L.J. Leeuwenburgh-De Jong, https://militairespectator.nl/artikelen/dutch-approach-mythisch-politiek-instrument-eindelijk-geintegreerd-ons-optreden.

[67] Peter Bootsma, *de Molukse Acties. Treinkapingen en gijzelingen* (Amsterdam: Boom, 2000), 381.

[68] Abels, *Je wilt niet geloven dat zoiets in Nederland kan!*, 125.

[69] Matthias Dahlke, *Demokratischer Staat und transnationaler Terrorismus. Drei Wege zur Unnachgiebigkeit in Westeuropa 1972-1975*, (München: Oldenbourg Verlag, 2011), 406-415.

kalkulierte Tod einer Geisel der hohe Preis dafür, die Terroristen zwar nicht zur Aufgabe, aber immerhin zur Resignation zu bringen“.[70]

Maar er vinden verschuivingen in dit beleid plaats, zoals eerder ook anderen al hebben onderkend: in 1977 kantelt, met kabinet-Van Agt, het beeld van een terughoudende overheid naar een roep om speciale contra-terrorismewetgeving.[71] Dat verwachte hardere maatregelen er uiteindelijk niet komen, is slechts te danken aan het uitblijven van nieuwe gijzeldrama’s of andere, terroristische, incidenten. Nog een reden is de wijze waarop – specifiek – de BVD de problematiek eerder al in relatie tot bijvoorbeeld Rode Jeugd heeft benaderd: door infiltreren en frustreren.[72] Een ander relativeert deze Dutch Approach echter in hoge mate en beschouwt dergelijke ‘terughoudendheid tegenover terroristische acties aanvankelijk mede het gevolg van een gebrek aan politiële slagvaardigheid, ten gevolge van de in Nederland gebruikelijke decentralisatie en gebrekkige coördinatie’: “We moeten het dus ook niet al te mooi maken”.[73] Ergo, het ontbreekt hier mede bij wetenschappers aan eenduidigheid wat de evaluatie van de Nederlandse beleidsaanpak betreft.

Ook over de duur en beëindiging van ‘Dutch Approach’ – in de oorspronkelijke vorm en betekenis – lopen de meningen ver uiteen. De een ziet de bezetting van het Provinciehuis in Assen in maart 1978, waarbij Molukkers een gegijzelde meteen doden en de overheid geen kans geven te onderhandelen, als einde van de “strategie van het tijdrekken”.[74] Volgens een ander speelt het reeds bij de actie in 1975 bij Wijster, aangezien dan wordt beseft dat alleen praten niet tot een oplossing leidt.[75] En daarom is het niet vreemd dat later, zoals in 1977 bij De Punt, zeer gewelddadig wordt ingegrepen. Een derde noemt als omslagpunt een uitspraak van Kosto – in 1987 – die aandringt op vervanging van ‘politiek gewelddadig activisme’ door ‘politiek terrorisme’.[76] Daarmee “is de grens van aanvaardbaar activisme bereikt”.[77] Anderen noemen 11 september 2001 als einddatum, want met de aanslagen van ‘9/11’ verandert mede in ons land de kijk op terrorisme. Weer anderen benadrukken dat de Dutch Approach bij het onderhandelen sindsdien is verdwenen en dat de regering haar geloof, met name, vastpint op

---

[70] Dahlke, *Demokratischer Staat und transnationaler Terrorismus*, 408.

[71] De Graaf, *Theater van de angst*, 47.

[72] ibidem, 206-207.

[73] Duco Hellema, *Nederland en de jaren zeventig*, (Amsterdam: Boom, 2012), 99.

[74] Bootsma, *de Molukse acties*, 382.

[75] Dahlke, *Demokratischer Staat und transnationaler Terrorismus*, 420.

[76] Van der Woude, *Wetgeving in een veiligheidscultuur*, 171.

[77] ‘De tolerantie voorbij’, *Elseviers Magazine*, 24-1-1987, 52-53.

'criminalisering van terrorisme'.[78] Zo stelt nieuwe wetgeving het voorbereidend stadium van een aanslag strafbaar en krijgen opsporingsinstanties en OM uitgebreidere bevoegdheden: ook informatie van de AIVD is dan bijvoorbeeld te gebruiken als bewijs in een strafzaak. Volgens hen betekent '9/11' dus het einde van de Dutch Approach. Hierbij moet worden aangetekend dat zij uitgaan van een (te) beperkte invulling van het begrip 'aanpak'. Want het gaat zeker in het voorliggende onderzoek eveneens om trachten te voorkomen dat individuen en/of groepen 'door-radicaliseren', waarbij eerder sprake is van preventief beleid.

Er is weliswaar een zware maatschappelijke en politieke druk geweest specifieke anti-terrorismewetten in te voeren, maar in een radio-interview laat het toenmalige Hoofd van de BVD, Sybrand van Hulst, na '9/11' nog weten dat 'Nederland geen behoefte had aan nieuwe wetgeving of bevoegdheden'.[79] Sowieso heeft de dienst permanent verschil gemaakt tussen (legaal) activisme en (illegaal) extremisme, maar ook tussen extremisme en terrorisme, met (wat dit laatste betreft) als een cruciale scheidslijn het op mensenlevens gerichte geweld. Niet iedere overheidsdienst blijkt de begrippen overigens hetzelfde te waarderen. Met name politie en veiligheidsdiensten hebben nog wel eens duidelijke verschillen van mening, zoals ook dit onderzoek zal aantonen.

De 'Dutch Approach' kent een verscheidenheid aan factoren, die zo'n beleid kunnen beïnvloeden. Zo heeft Buijs al aangetoond dat lankmoedigheid van de overheid juist agressie van actievoerders kan oproepen en dat dit op zijn beurt weer repressie in de hand werkt. Maar ook kan de drempel tot politieke deelname leiden tot frustratie (en eventueel geweld), hetgeen de overheid weer noopt tot ingrijpen. Een vanwege rubricering – zeker voor derden – minder duidelijke inbreng in het overheidsbeleid hier is de bemoeienis van de BVD en AIVD achter de schermen, hier aangeduid als '*hidden factor*', waarover later meer. In de volgende definitie wordt deze factor niet specifiek omschreven, aangezien zij tot de brede beleidsaanpak behoort waarvan, bijvoorbeeld, eveneens het opnemen van spijtoptanten in de maatschappij onderdeel uitmaakt.

Met betrekking tot dit onderzoek naar de interactie tussen autoriteiten en actievoerders wordt het ter zake doende beleid – de '*Dutch Approach*' – als volgt gedefinieerd:

> "Dutch Approach is de wijze waarop de Nederlandse overheid – daarbij rekening houdend met de gevoelens van de maatschappij – ageert tegen en/of reageert op de handelingen van de haar uitdagende activisten en extremisten. Het beleid van de autoriteiten jegens deze actievoerders wordt – al naar gelang het gematigde (legale)

[78] Matthias Borgers & Elies van Sliedrecht. 'The meaning of the precautionary principle for the assessment of criminal measures in the fight against terrorism'. *De vlucht naar voren / Tien tegen een*, 173-182 (Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2009): 175-176.

[79] https://www.vpro.nl/argos/speel~POMS_VPRO_345611~wetgeving-in-nederland-na-9-11-argos~.html, 10-11-2011, 17:25-17:55.

dan wel gewelddadige (illegale) activiteiten betreft – gekenmerkt door in de basis coulant, maar wanneer nodig en effectief geacht soms ook repressief optreden".

Deze Dutch Approach maakt, een belangrijk, onderdeel uit van dit onderzoek naar de 'Beweging' waarbij in de inlichtingenpraktijk opgedane ervaringen van groter belang zijn dan de theorie. Diensten behoeven immers geen bevestiging van theoretische wetten, maar werken aan het voorkómen van ontsporingen. Zij verschaffen beleidsmakers informatie ten behoeve van de ontwikkeling van gericht beleid of geven, bij imminente dreiging, de eerste aanzet tot een nader onderzoek door opsporingsinstanties en/of justitiële vervolging door het Openbaar Ministerie. Er bestaat een – beknopte – praktijkdefinitie van wat *inlichtingen* eigenlijk zijn: "Het gestructureerd verzamelen van specifieke informatie om de uitvoerende macht te ondersteunen bij de uitvoering van haar taken om nationale veiligheid en democratische rechtsstaat te beschermen".[80] Informatie van vooral veiligheidsdiensten geldt zo als een meer dan additionele – ja zelfs onmisbare – bron om voldoende zicht op die praktijk te krijgen. Er worden, wat 'inlichtingen' betreft, overigens ook andere, bredere definities gehanteerd, zoals deze meer algemene: "Intelligence is a corporate capability to forecast change in time to do something about it. The capability involves foresight and insight, and is intended to identify impending change which may be positive, representing opportunity, or negative, representing threat".[81] Vooral vanuit oogpunt van beleidsmakers voldoet eerdergenoemde praktijkdefinitie echter.

De Nederlandse aanpak van extreemlinks actievoeren brengt soms ook inzet van – uit de praktijk voortgekomen – analytische hulpmiddelen met zich mee. Zo maakt de dienst sinds 1998 mede ter inventarisatie en categorisatie – welke personen of groepen houden zich hoe en waarmee bezig? – gebruik van een (hieronder nader geïllustreerd) analytisch piramidemodel. Dit is overigens nadrukkelijk geen hiërarchisch model, maar beoogt veeleer – ter duiding van de eventuele noodzaak tot nadere monitoring – onderscheid te maken in gematigde, burgerlijk ongehoorzame, extremistische en terroristische actievoerders. Daarnaast dient het echter mede ter onderkenning van radicalisering, een begrip dat – hoewel betwistbaar – in het voorliggend onderzoek wordt gehanteerd voor het groeiproces – met zijn diverse stappen – van gematigd actievoeren naar terrorisme. Overigens lijken actievoerders lang niet altijd deze weg geheel te bewandelen. Een deel van hen slaat een stap of mogelijk zelfs meerdere over. Dit laatste geldt vooral de, op eigen initiatief actieve en (soms) ideologisch minder gebonden, eenlingen. Weer anderen daarentegen haken vroegtijdig geheel af.

---

[80] Willemijn Aerdts, *Diensten met geheimen. Hoe de AIVD en MIVD Nederland veilig houden* (Amsterdam: Ambo/Anthos, 2023), 52.

[81] Alan Breakspear. 'A new definition of intelligence'. 2012. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02684527.2012.699285.

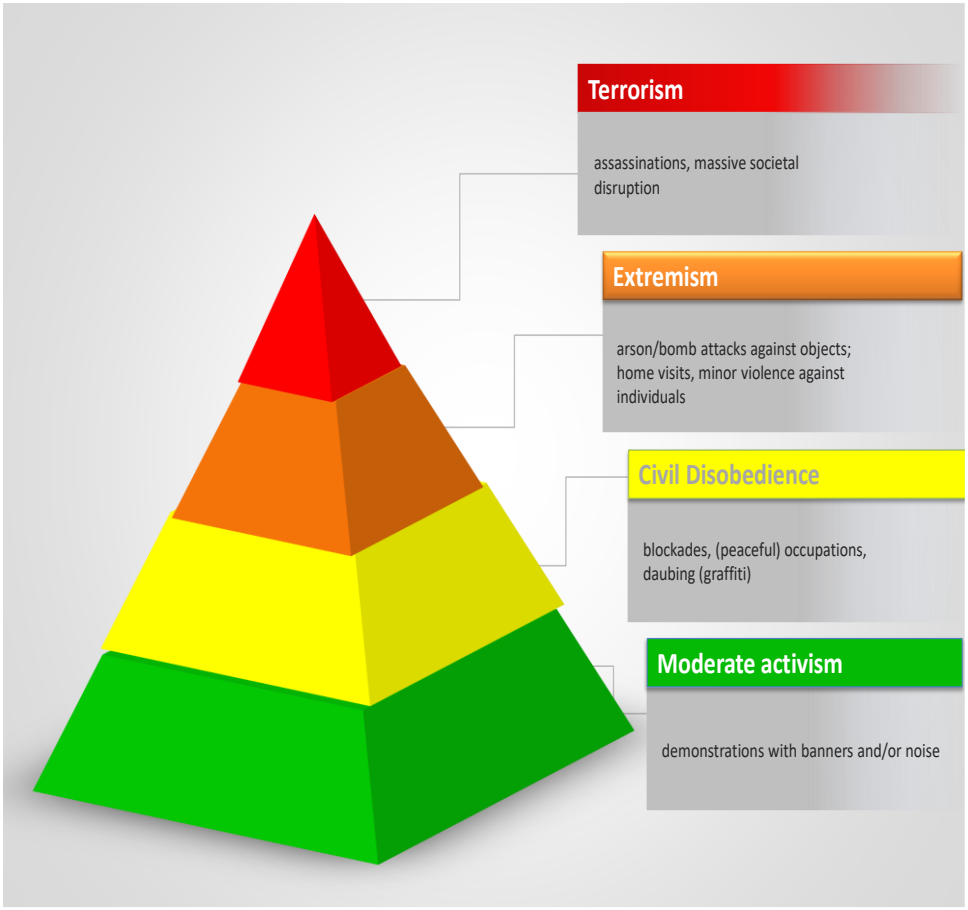

82

Overigens maken de meeste bewegingen waaronder de Nederlandse, zoals het BVD-piramidemodel toont, normaliter gebruik van een gevarieerd actierepertoire waarbij – mede – extremisten niet-gewelddadige acties als efficiënt kunnen zien.

2.6 Inperking en afbakening onderzoek

Voorliggend onderzoek richt zich op het politieke geweld van de Nederlandse linkse extremisten, die door de BVD lang werden aangeduid als 'politiek gewelddadige activisten'. Ontwikkelingen in het buitenland komen slechts marginaal ter sprake. Voor een vergelijking met de Nederlandse situatie is het goed terug te grijpen op diverse onderzoeken naar politiek geweld in vooral Duitsland, omdat daar in meer of mindere mate sprake is van verbindingen

[82] Hanselman, Berrie. 2018. 'Presentation in Rome on 13 April'. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/ran_pol_police_prevention_and_countering_of_far-right_and_far-left_extremism_rome_12-13_april_2018_en.pdf.

met Nederlandse geestverwanten. Dit geldt specifiek de Rote Armee Fraktion (RAF). In 2005 respectievelijk 2007 publiceren twee onderzoekers, onafhankelijk van elkaar, over ook in dit onderzoek een rol spelende gebeurtenissen in het decennium 1970-1980. De eerste richt zich vooral op 'links radicalisme' in Nederland, zoals van Rode Jeugd, Rode Hulp en – in mindere mate en ook van kortere duur – Rood Verzetsfront. Hij wijst daarbij naar Duitse voorbeelden en geeft aan dat de, linkse, revoluties in verre landen weliswaar een voorbeeld zijn voor ook Nederlandse radicale actievoerders, maar dat zij er gaandeweg achter komen dat die gepaard gaan met "veel bloedvergieten en deels wrede repressie".[83] De tweede heeft zijn onderzoek gericht op genoemde RAF en beschrijft de sympathie, die deze terroristen vanuit Nederland ervaren.[84] De auteur laat zien dat zowel Rode Hulp als individuen binnen Rood Verzetsfront hand- en spandiensten hebben verricht aan de RAF.[85] In voorliggend onderzoek komen deze activiteiten nader aan bod.

Concluderend geldt dat dit onderzoek zich specifiek richt op de, bewegingsinterne, discussie over geweld van extremisten en de respons van de overheid op dit geweld. Buijs besteedt in dit verband aandacht aan de interactie tussen autoriteiten en actievoerders en de interne dynamiek van laatstgenoemden. Busher et al. beschrijven op hun beurt specifiek de remmen op, politiek, geweld. De bevindingen van beide auteurs vinden hun weerslag in dit onderzoek. Daarnaast is er aandacht voor de rol van de geweldsdiscussie en overheidsrespons bij een eventuele splitsing en/of desintegratie van de beweging.

2.7 Inrichting onderzoek

Dit onderzoek beoogt – kortweg – de beantwoording van deze vraag: "Welke invloed hadden binnen de linkse actiebewegingen in de periode 1965-2015 de interne discussies over het gebruik van geweld én de overheidsrespons op het (politieke) geweld, op de ontwikkeling, het niveau en de continuïteit van het uit deze bewegingen afkomstige geweld?" Het antwoord biedt mede zicht op de redenen van splitsing of verval van groepen en afhaken van personen.

Rode Jeugd en haar 'opvolgers' passeren kort de revue, maar de 'Beweging' – vooral RaRa als vanwege haar geweld voornaamste exponent – en de nieuwe 'lichting' extremisten, die in de loop van dit millennium voor het voetlicht treedt, krijgen specifieke aandacht. Dit gebeurt ook middels – via inlichtingenmiddelen gegenereerde – informatie van de BVD en AIVD, aangezien zo meer zicht mogelijk is op deze radicale categorie actievoerders.

---

[83] Antoine Verbij, *Tien rode jaren: Links radicalisme in Nederland* E-PUB (Amsterdam: Ambo, 2005), : 1.

[84] Pekelder, *Sympathie voor de RAF*, 92-101.

[85] ibidem, 152-153.

Daarnaast komt het aandeel van lokale en nationale, maar (deels) mede internationale autoriteiten – vooral opsporings- en veiligheids-/inlichtingendiensten – bij het tegengaan van verdere radicalisering ter sprake. Beschrijving en analyse van een weliswaar sterk ingeperkt, maar toch nog groot aantal incidenten – zoals intimidatie en aanslagen – zullen hand in hand gaan met de, vooral intern gevoerde, discussie erover.

'Geweld maakt meer kapot dan je lief is' is een stelling die hier zeker op haar plaats is. Dit geweld ter realisering van de gestelde politieke doelen lijkt dikwijls niet in verhouding te staan tot hetgeen actievoerders willen bereiken. Dit in tegenstelling tot de overheid, die in de aanpak van het extremisme, begrippen hanteert als 'proportionaliteit' en 'subsidiariteit', door haarzelf kortweg ook aangeduid als '*propsub*'. Hiermee bedoelen de autoriteiten dat inbreuk op de privacy van mensen in een juiste verhouding moet staan tot het nagestreefde doel – het terugdringen van de dreiging (*proportionaliteit*) – en dat er ook geen ander en minder zwaar middel voorhanden mag zijn om de nodige informatie te verkrijgen (*subsidiariteit*). Kortom, in eerste instantie moeten de overheidsinstanties lichtere middelen inzetten.[86]

Naast de rol van de overheid moet voorliggend onderzoek uitwijzen hoe de Beweging, met name in de discussie na incidenten, oordeelt over het geweldsgebruik, maar tevens welke remmen er bestaan om (nieuw) geweld in te perken of zelfs te voorkomen.

[86] Welke voorwaarden zijn er voor de inzet van bijzondere bevoegdheden? Wiv 2017. https://www.aivd.nl/onderwerpen/hoe-komt-de-aivd-aan-zijn-inlichtingen.

Hoofdstuk 3: Methodologie onderzoek

In dit hoofdstuk komen de ter beantwoording van de onderzoeksvragen aangewende methodes aan bod. Deze (kwalitatieve) analyse onderzoekt mede de redenen waarom linkse actievoerders al dan niet de weg van geweld hebben bewandeld. Daarbij wordt eveneens een antwoord gezocht op andere vragen, met name wat dit geweld voor de interne verhoudingen betekende, maar mede welke relatie de actievoerders hadden met de overheid en waarom de diverse – radicale – kernen in Nederland niet hebben kunnen uitgroeien tot een omvangrijke, gewelddadige beweging.

Omdat sprake is van (potentiële) meerwaarde lijkt het methodologisch verantwoord, behalve het gebruik van open bronnen, inlichtingeninformatie te presenteren als observerend veldonderzoek, maar mede als indirect participerende observatie. De verzamelde open en tot voor kort gesloten data lijken een goede weerspiegeling van de werkelijkheid en zijn daarom valide. Gebruikmaking van door inlichtingenmiddelen – ergo indirect – verkregen data lijkt controversieel, want de informatie is mogelijk om beleidsredenen gekleurd en verworven en verwerkt met een andere dan wetenschappelijke interesse. Ook bestaat het risico dat zodanig verworven inzichten (deels) niet overeenkomen met de werkelijkheid, aangezien menselijke bronnen mogelijk soms een eigen interpretatie geven van wat zij horen. Ook kent gebruik van de materie – vanwege de rubricering – inherente beperkingen, aangezien niet alle bij de dienst aanwezige en voor het onderzoek nuttig geachte informatie middels de Wet openbaarheid van bestuur (Wob) is verkregen. Hoewel hanteren van dergelijke methoden – zeker als onderdeel van de conclusies – wetenschappelijk kan worden betwist, zal het onderdeel uitmaken van dit onderzoek, omdat het een (unieke) kans biedt geclassificeerd materiaal te gebruiken, dat meer informatie kan geven dan via interviews. Het waarheidsgehalte van deze is, immers, ook vaak moeilijk te meten. Daarbij is informatie uit diverse inlichtingenmiddelen zover mogelijk door andere, open, bronnen bevestigd dan wel aangevuld. Eveneens andere wetenschappers hadden te maken met soortgelijke beperkingen, maar tevens oplossingen. Zo zegt Schuurman dat zijn research ‘alleen onder strenge voorwaarden’ kon plaatsvinden, want: “Alles in het onderzoek is anoniem. En over opsporingsmethodes mag natuurlijk ook niks naar buiten komen.” Mede hij acht dit wetenschappelijk gezien een tekortkoming: “Als jij mij vraagt naar mijn bron, kan ik die niet zomaar met je delen. Dan moet je zelf zo’n verzoek indienen om erbij te komen. Ik heb wel, waar mogelijk, openbare bronnen erbij gezet om dit te ondervangen.”[87]

Interviews zijn vermeden of waren sowieso onmogelijk door gebrek aan medewerking van (eventueel interessante) respondenten. *Deskresearch* vormt de hoofdmoot van dit – deels indirecte – ‘veldonderzoek’. Deze ‘open’ observatie beschrijft wat als belangrijk of opvallend

[87] Kloosterman, Anoushka. 19-1-2017. ‘De Hofstadgroep ontleed’. https://www.mareonline.nl/achtergrond/de-hofstadgroep-ontleed/.

is getaxeerd en schetst zowel qua daden als discussie een zo gedetailleerd, maar ook compleet mogelijk beeld van ontwikkelingen en incidenten.

In Hoofdstuk 4 zal blijken in hoeverre welke van de in het theoretisch kader genoemde hypothesen, voor welke categorieën actievoerders, gelden. Dit onderzoek berust op observatie door wetenschappers – die bijvoorbeeld ten bate van de overheid onderzoek hebben verricht – maar ook, in belangrijker mate, op het praktijkonderzoek van veiligheidsdiensten en politie én op de informatie van de reguliere en met name links-activistische media. Maar ook gaat er, en dat moet duidelijk worden beklemtoond, veel aandacht uit naar hoe de actievoerders zelf hun activiteiten hebben waargenomen en tot welke interne discussie dit heeft geleid. De mate van juistheid daarvan wordt overigens mede bepaald door het inlichtingenmateriaal.

De informatie-inwinning voor dit onderzoek heeft deels plaatsgevonden via technische én menselijke inlichtingenmiddelen, waardoor 'de betekenis van bepaalde sociale fenomenen kennen geleerd zijn door in de natuurlijke omgeving van individuen of groepen binnen te treden'.[88] Het genoemde binnentreden in de directe omgeving waar het *target* – het door de (veiligheids)diensten als onderzoeksobject gemonitord individu – zich normaliter bevindt, is gerealiseerd door middel van telefoontaps en microfoonacties, maar ook middels observatie- en volgacties en overige – via de sinds 1987 vigerende Wiv aangereikte – mogelijkheden tot monitoring. Infiltratie is een andere belangrijke vorm van kennisverwerving door de BVD en AIVD. Zij mondt, samen met andere mogelijkheden, immers uit in een deels zeer minutieuze monitoring. De resultaten ervan zijn terug te vinden in de diverse 'informatierapporten'. Deze vormen de weerslag van de ontmoetingen tussen de dienstmedewerkers (*handlers* of *runners*, later operateurs en/of acquisiteurs genoemd) en hun bronnen, te weten hun gesprekscontacten: informanten, maar met name agenten. *Informanten* zijn personen die zelf – eigen – informatie verschaffen aan de BVD en/of AIVD, zonder daarvoor extra activiteiten te hoeven verrichten. Hiervoor ontvangen zij (eventueel) een kleine vergoeding. Op hun beurt verzamelen *agenten* specifieke – nog niet voorhanden zijnde – informatie. Daartoe moeten zij onder instructie van de dienst bepaalde handelingen verrichten. Deze agenten ontvangen daarvoor een financiële tegemoetkoming.

Informatie uit observatie of monitoring is aangevuld met talrijke gegevens uit andere (open) bronnen, vooral documenten, die zijn geselecteerd aan de hand van ook in de praktijk als relevant ervaren steekwoorden. Alles bijeen betreft het een grote hoeveelheid data, die op diverse manieren is verzameld, zoals onderstaande categorieën laten zien. De, zo verworven, gegevens hebben elkaar versterkt en bevestigd en conclusies zijn zodoende na analyse van de data geverifieerd. Een belangrijke rol is weggelegd voor inlichtingenmateriaal, dat een eigen en specifieke bevestiging van de bevindingen oplevert. De van tijdstip, locatie, type en auteur uitgaande bronanalyse is in relatie tot (extreem)links doorgaans niet bruikbaar geweest, omdat

[88] Henk Roose & Bart Meuleman, *methodologie van de sociale wetenschappen – een inleiding* (Gent: Academia Press, 2018), 291.

vanwege de gebruikte anonimiteit de feitelijke auteur onbekend is gebleven. Betrouwbaarheid en bruikbaarheid van de bronnen konden echter, vooral door bevestiging uit overige bronnen, worden vastgesteld.

Bij de analyse van de diverse discussies, maar zeker ook bij de talrijke geschriften van onder meer RaRa is de (kritische) discoursanalyse aangewend. Met name voor de extremisten, zoals RaRa en (orthodoxe) krakers, zijn macht en superioriteit belangrijke begrippen geweest. De interpretatie van de diverse bronnen heeft altijd plaatsgevonden in directe samenhang met andere bronnen, waar – om objectiviteit te waarborgen – zowel de voor- als tegenstanders van een gebeurtenis aan het woord zijn gekomen..

De voor het onderhavige onderzoek gebruikte bronnen kunnen worden uitgesplitst in diverse categorieën. Hierbij geldt voor de, zo aangegeven, categorieën 1 en 2 dat elke andere onderzoeker deze bronnen mede had kunnen gebruiken, wanneer hij/zij de rol van de interne discussie en overheidshandelen in relatie tot vooral (links) extremisme had willen analyseren. Categorie 3 echter is een volstrekt unieke toevoeging, die is te relateren aan de positie van de auteur als voormalige medewerker van de BVD/AIVD. Bij dit alles gaat het om de volgende indeling, die deels in sub-hoofdstuk **1.1** reeds ter sprake is gekomen:

1. *Openbare wetenschappelijke publicaties*, onder meer over de hier indirect van belang zijnde, terrorisme-gerelateerde, bevindingen van della Porta (1995, 2013) en Pekelder (2005, 2007)]. Van groter belang is het wetenschappelijk onderzoek naar Rode Jeugd en haar opvolgers van Verbij (2005), Pekelder (2007), De Graaf & Malkki (2010) en Van Riel (2010), maar ook interviews van vooral de onderzoeksjournalisten Dekkers & Dijksman (1988). Het geweld van Rode Jeugd en Rode Hulp komt summier ter sprake, aangezien er al veel over is gepubliceerd. Wél komt de tot nu toe minder belichte inbreng van de autoriteiten aan de orde.

Inzake antimilitarisme, zowel op de kazerne als daarbuiten, is het onderzoek van Boot (2015) belangrijk. Dat geldt in relatie tot acties ‘buiten de hekken’ tevens voor onderzoek van de BVD. Inzake de (kraak)beweging moet naast Buijs (1995) specifiek Duivenvoorden (2000) worden genoemd, maar ook het, uitgebreide, onderzoek van BVD (1998, 2001) naar de linkse ‘Beweging’ van de jaren tachtig en negentig. Na 2000 is, behalve open bronnen, in hoofdzaak teruggegrepen op deels ook gedeclassificeerde informatie van de BVD en AIVD.

Voor verklaringen van ‘politiek geweld’ moet behalve de, op terrorisme toegespitste, research van wetenschappers – zoals genoemde della Porta – met name Buijs (1995) worden vermeld die onderzoek verrichte naar Nederlandse linkse extremisten. Voor juist de eventuele remfactoren op politiek geweld moeten Busher et al. (2019, 2021) worden genoemd.

In relatie tot de positie van de autoriteiten en haar ‘Dutch Approach’ is mede geput uit het onderzoek van Kriesi (1992), Muller (1994), Abels (2007), Van der Woude (2009, 2010) en De Graaf (2010), maar ook Dahlke (2011).

2. *Openbare informatie uit actiebladen*. Het (casus)onderzoek is inzake, interne, discussie gestoeld op de studie van open bronnen, met name de periodieken en ‘actiebladen’, zoals de door het Rood Verzetsfront samengestelde Knipselkrant (1978-1988) en de over de

Beweging berichtende Bluf! (1982-1988), NN (1988-1996) en Ravage (1996-2005). Dit geldt tevens inzake Lekker Fris (1989-1995), Gebladerte en/of Peueraar (1997-2011), Konfrontatie (1991-1995, sindsdien Konfrontatie Digitaal), maar vanaf 2002 met name www.indymedia.nl en andere digitale bronnen. Naast Ravage Digitaal/Webzine (2005-heden), https://nl.squat.net/ en andere websites betreft het *social media* van groeperingen en personen zelf, die actief zijn binnen antiglobalisering, fascisme, asielbeleid, dierenrechten en milieu. Voor dit onderzoek, dat zich vooral richt op activiteiten in of vanuit Amsterdam, en in mindere mate Nijmegen, is specifiek gebruik gemaakt van de daar meest in aanzien staande en door de Beweging gelezen bladen, zoals Bluf!, NN en Ravage. In deze periodieken – wat betreft de 'nieuwe' Beweging vooral in digitale vorm, zoals op www.indymedia.nl – vond ook de meeste (interne) discussie plaats. Andere bladen, zoals Lekker Fris (in de 'activistische driehoek' Wageningen, Arnhem, Nijmegen) en Gebladerte en/of Peueraar (in Leiden) hadden met name een lokale of regionale functie of vervulden een specifiekere behoefte, zoals het anti-imperialistische – met RaRa in verband gebrachte – Konfrontatie.

Het geweld van Rode Jeugd en Rode Hulp komt slechts summier ter sprake, omdat er al veel over is gepubliceerd. Wél komt de tot nu toe minder belichte inbreng van de overheid aan de orde. Ook is er meer aandacht voor Rood Verzetsfront, niet alleen omdat de door het RVF-lid Moussault zelf gepubliceerde – en door de dienst deels bevestigde – gegevens van recentere datum zijn, maar tevens omdat andere (vrijgegeven) informatie van de BVD hier een nuttige aanvulling is gebleken.

Voor dit onderzoek zal de focus ook in relatie tot deze open bronnen specifiek op die 'actieterreinen' en activiteiten liggen, die de democratische rechtsorde aantasten of politieke besluitvorming ondermijnen. Kwesties zoals de "gekkendiscussie" – over in de maatschappij terugbrengen van psychiatrische patiënten – komen niet aan bod. Wel wordt, enige, aandacht aan de 'man-vrouwproblematiek' – zoals patriarchaat versus matriarchaat en (gepercipieerde) ongelijke rolverdeling – en feminisme besteed, voor zover deze issues voor het thema politiek geweld van belang zijn (geweest).

Tevens is door Stichting Argus gearchiveerd inlichtingenmateriaal ingezien en, deels, ook gebruikt. Daarnaast speelt de berichtgeving in de reguliere media een rol. Het gaat hierbij om landelijke dagbladen als Telegraaf, Volkskrant, NRC (Handelsblad), Trouw, Nederlands Dagblad, Reformatorisch Dagblad, Het Binnenhof, Parool en Algemeen Dagblad, maar mede De Waarheid, Vrij Nederland, de Groene (Amsterdammer) en Elseviers Magazine. Maar ook de meer regionale kranten zoals Nieuwsblad van het Noorden, Brabants Dagblad, Eindhovens Dagblad, Leids(ch)e Courant, Delftsche Courant en (Provinciale) Zeeuwse Courant passeren in meer of mindere mate de revue. In dit verband moet worden opgemerkt dat doorgaans in de dikwijls summiere berichtgeving, zoals de bronvermelding laat zien, de namen van de diverse verslaggevers ontbreken en dat in veel kranten hetzelfde bericht is afgedrukt.

Open bronnen, ook die uit het ouder vrijgegeven BVD/AIVD-onderzoek, zoals Panta Rhei, worden kort vermeld in een voetnoot.

3. *Voorheen geclassificeerd materiaal uit inlichtingenbronnen*. Omdat sprake is van lacunes in (wetenschappelijk) onderzoek naar links extremisme, is gebruik gemaakt van een aanzienlijke hoeveelheid, middels de Wob ter inzage verkregen, informatie van BVD en AIVD. Naast 'AURORA-verslagen', notulen van (dagelijkse) ochtendvergaderingen van de dienstleiding, en rapportages van lokale/regionale inlichtingendiensten waren het doorgaans uitgebreide – het gehele taakveld van de dienst bestrijkende – analyses in Maandberichten, Kwartaaloverzichten een Jaarverslagen. Maar vooral waren voor operationele medewerkers bestemde observatierapporten en verslaglegging van technische acties van belang. Hoewel deze laatste slechts sporadisch via de Wob zijn verkregen, is ter historische duiding van het niet-vrijgegeven deel een zekere weerslag te vinden in parafrase, of 'tussen de regels door'. Voor dit onderzoek echter gaven 'informatierapporten' – de van persoonsgegevens ontdane verslagen van ontmoetingen van dienstmedewerkers met hun bronnen – de meeste en beste opbrengst, ofschoon zij soms ook de perceptie van agenten/infiltranten betroffen. Dergelijke inlichtingeninformatie werd – en wordt – immers altijd qua waarheidsgehalte geëvalueerd en vaak bevestigd door een tweede bron. Wat tevens belangrijk is, is dat de dienst onderzoeken kan starten op basis van door derden (mede anoniem) aangeleverde informatie. Van belang is hierbij eveneens de wetenschap dat een dergelijk onderzoek niet geschiedt of per direct wordt beëindigd, wanneer de op deze manier verkregen basisinformatie te weinig aanleiding tot een nader onderzoek blijkt te bevatten.

Eerder geheimgehouden, maar voor dit onderzoek vrijgegeven 'oudere' informatie uit met name het BVD-onderzoek, zoals het rapport 'Panta Rhei', vormt een aanzienlijk deel van voorliggende research naar specifiek de Beweging uit de jaren tachtig en negentig. Deze diepe analyse die in het voorliggend onderzoek is opgenomen als BVD 1998 respectievelijk AIVD 2001 bevat, naast talrijk materiaal uit open bronnen, eveneens niet nader specifiek aangeduide geclassificeerde informatie. Het kan worden gezien als krachtenveldanalyse die zicht biedt op de positie van zowel actievoerders als overheid, in relatie tot hun invloed en uitgangspunten, maar ook afzonderlijke belangen. Genoemd rapport heeft eerder intern achtergrondinformatie verschaft aan dienstmedewerkers in zowel de binnen- als buitendienst, maar zal vanaf nu ook kunnen dienen als een eventuele bron van informatie voor, zeker, beleidsmakers. Het diverse inlichtingenmateriaal zal mogelijk de activiteiten van actievoerders beter helpen begrijpen en zit daarmee meer op één lijn met 'normaal' wetenschappelijk onderzoek. Daardoor krijgen de bevindingen tevens validiteit. Uit dergelijke, ook niet specifiek aangehaalde, gesloten bronnen gedestilleerde informatie is een nuttige toevoeging. Het genoemde *Panta Rhei* is ondanks haar beperkte aandacht voor de rol van de overheid belangrijk gebleken voor dit onderzoek naar de hier als 'oud' aangeduide Beweging uit het vorige millennium, temeer daar het veelal en zeker in combinatie met andere 'open' rapportage nader inzicht verschaft in het werkelijke handelen van de actievoerders. Zo zal onder meer een – lang binnen de Beweging betwiste, maar vooral ook daarbuiten (deels) in een kwaad daglicht staande – persoon ruim gerehabiliteerd worden.

In de na 2005 verschenen open publicaties van de AIVD was reeds veel van het eerder verborgene 'gewit', waardoor het kan worden gebruikt. Ook is – vanuit meer algemene kennis van de auteur – geclassificeerde informatie in parafrase verwerkt. Inlichtingenmateriaal geeft,

kortom, niet alleen beter inzicht in bijvoorbeeld (de aard en mate van) infiltratie, maar vooral ook in de bewegings- of groepsinterne dynamiek en discussie.

De 'hidden factor'

Inwinnen van informatie middels inlichtingenmiddelen geeft mede zicht op het voor derden doorgaans onzichtbare effect dat BVD/AIVD uitoefent op de werkelijkheid, ook wel aangeduid als *hidden factor*. Hiermee wordt het aan geheimhouding onderworpen, met name operationele, werk van de dienst bedoeld dat wordt gekenmerkt door gebruik van – in de Wet inlichtingen en veiligheidsdiensten vastgelegde en vanwege soms politieke gevoeligheid sinds 2002 door de Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CTIVD) en sinds 2017 eveneens de Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden (TIB) gecontroleerde – bijzondere inlichtingenmiddelen. Deze worden hier nader geduid met hun mogelijkheden en beperkingen, maar mede eventuele valkuilen. De Wiv, in dit geval die van 2002, verschaft in (voor iedereen toegankelijke) artikelen – zie met name 20 tot en met 29 – de hieronder nader uiteengezette informatie over bijzondere middelen. Maar eveneens is in open bronnen te zien, en daarmee lijkt niet langer sprake van geheimhouding, hoe de (vermeende) *targets* zélf deze inlichtingenmiddelen, al dan niet juist, evalueren.

- Telefoontaps: vooral nuttig om te zien wie met wie in contact staat en om aan- of afwezigheid vast te stellen. Veel van de (gepercipieerde en werkelijke) doelwitten, of *targets*, houden er sowieso rekening mee dat de autoriteiten meeluisteren.
- Microfoonacties: kunnen informatie verschaffen over hetgeen *targets* niet over de telefoon kwijt willen.
- Bakenacties: nuttig om de *targets* te volgen en/of te zien waar zij zijn (geweest).
- Observatie (statisch of mobiel): geeft zicht op het wanneer al dan niet aanwezig zijn van *targets* op een bepaalde locatie of hun verplaatsing op welke wijze ook.
- SE-acties: deze '*surreptitious entries*' zijn in feite inbraken om relevante zaken te regelen, zoals het aanbrengen, vervangen of weer verwijderen van observatie- en registratiemiddelen, maar ook van volgmiddelen en plaatsbepalingsapparatuur.
- Infiltratie: inzet van informanten, die op eigen houtje (rand)informatie verzamelen, maar vooral het binnensluizen van door de dienst aangestuurde agenten. Dergelijke (strategische) inzet kan eveneens dempend werken op de activiteiten, bijvoorbeeld door beïnvloeding van discussies. Valkuilen zijn hier eventuele contra-activiteiten, zoals onderzoek van actievoerders naar (benaderingen door) dienst of politie.

Specifiek het inzetten van menselijke bronnen leidde onder meer tot het frustreren of anderszins mislukken van acties, omdat diensten de zo gegenereerde informatie deelden met ketenpartners, zoals lokaal bestuur, politie en OM. Daardoor konden de instanties preventief optreden, temeer daar de informatie kon worden gebruikt als, eerste, aanzet tot strafrechtelijk onderzoek. Een ander door de dienst beoogd resultaat was dat inzetten van infiltranten leidde tot onderling wantrouwen en paranoia, maar mede angst voor *exposure*. Individuen haakten af

en soms werden, zoals bij Rode Jeugd en Onkruit, activiteiten in groepsverband beëindigd. De dienst zet(te), mede vanwege maatschappelijke en politieke gevoeligheid, dergelijke middelen slechts sporadisch – en na zorgvuldig intern overleg – in.

Er zijn wetenschappers die vraagtekens zetten bij onderzoeksresultaten van de 'niet te controleren' BVD/AIVD, die lijkt te worden ondergewaardeerd of gewantrouwd vanwege het heimelijke karakter ervan.[89] Een ander is duidelijker: "De BVD en PID hebben in hun huidige vorm geen recht van bestaan, omdat controle op doelmatigheid en democratisch functioneren niet mogelijk is".[90]

Weer een ander is van mening dat onderzoek naar politiek geweld door – maar ook ten behoeve van – de overheid eerder is gericht op de ontwikkeling van antiterrorismebeleid, dan om fenomenen te *verstehen*.[91] In relatie hiermee wordt Goodwin geciteerd.[92] Deze constateert bij (de analisten van) de veiligheids- en inlichtingendiensten een zekere 'kokervisie': "Many who have written about terrorism have been directly or indirectly involved in the business of counterterrorism, and their vision has been narrowed and distorted by the search for effective responses to terrorism". Maar Bevington en Dixon vinden dergelijk onderzoek, juist daarom, zinvol: "The point is that activists take this type of research seriously, despite the affiliations of its authors, because those researchers are taking the movements seriously". Zij refereerden aan de collega-wetenschappers die immers 'bijna nostalgisch verlangden naar de tijd, toen de "sociologie van sociale bewegingen" direct verbonden was met de interesses van de diensten die zich bezighielden met sociale controle'. Immers: "For at least such connection meant that researchers were dealing with specific movements with some effort at descriptive depth".[93]

Vooruitlopend op de conclusies kan worden gesteld dat, ondanks de door sommige onderzoekers gepercipieerde onbetrouwbaarheid ervan, het in wetenschappelijk onderzoek (dus ook hier) gebruiken van informatie van veiligheids- en inlichtingendiensten om diverse redenen valide lijkt. Zo geeft inlichtingenmateriaal nader inzicht in de operationele dus vaak heimelijke activiteiten van de diensten zelf, maar, via deze, zeker ook in die van – met name

---

[89] Hans Moors, Lenke Baloch, Jaap van Donselaar & Bob de Graaf, *Polarisatie en radicalisering in Nederland. Een verkenning van de stand van zaken in 2009* (Tilburg: IVA/Universiteit van Tilburg, 2009), 100-103 en 112.

[90] Klerks, *Terreurbestrijding in Nederland*, 106.

[91] Donatella della Porta, *Research on Social Movements and Political Violence*, (Berlijn: Springer Science + Business Media, 2008), 226. Zie ook *Clandestine Political Violence*, : 1.

[92] 2004, Review essays: 'What must we explain to explain terrorism?', *Social Movements Studies, 3*: 259-265

[93] M. Darnovsky, B. Epstein & R. Flacks (1995b, Introduction. In: Darnovsky, M., Epstein, B. & Flacks, R. (Eds) '*Cultural Politics and Social Movements*', (Philadelphia: Temple University Press, 1995): vii-xxii.

extremistische – actievoerders. Daarbij laat deze informatie zien dat in tegenstelling tot wat, zeker door derden, vaak wordt verondersteld, slechts een kleine minderheid zich inlaat met exorbitant geweld. Ook biedt het zicht op de, feitelijk, beleidsondersteunende functie van de BVD/AIVD, waarbij soms mede sprake is van verschillen van inzicht met zijn ketenpartners, OM en politie. Inzake genoemde lacunes in het onderzoek naar vooral links extremisme kan, zoals gezegd, deze informatie van de diensten soms nieuwe inzichten bieden en/of bestaande percepties bijstellen of mogelijk zelfs geheel verwerpen. Bij het onderzoek naar – mogelijke – onderzoeksobjecten reikt de Wet op de inlichtingen en veiligheidsdiensten zekere handvatten aan. Ter beter begrip van de effectuering van het kennisniveau van de BVD/AIVD volgt hier, wellicht ten overvloede, zeer summier nog de 'inlichtingencyclus': via initiëren, verwerven, verwerken en analyseren mondt deze cyclus uit in het exploiteren van (voor beleid) relevante informatie. Voor een, uitgebreide, toelichting op vooral het analyseren wordt mede verwezen naar 'Inlichtingenanalyse – The thinking part', de bijdrage van Annelies Visser in de in 2024 verschenen studie '*Uiterst vertrouwelijk – Achter de schermen van de Nederlandse geheime diensten*', onder redactie van onder meer Constant Hijzen.

De dienst houdt overigens te allen tijde rekening met proportionaliteit en subsidiariteit, zodat mogelijk onderzoek initieel alleen wordt uitgevoerd middels open bronnen en eventueel met de inzet van vrijwillige, ergo nadrukkelijk niet-aangestuurde, gesprekscontacten. Slechts wanneer middels het onderzoek van de dienst zelf of via dat van collega-diensten extremisten in beeld komen, komt – na afweging van eerdergenoemde 'propsub' – de inzet van specifieke inlichtingenmiddelen (infiltratie, taps, bakens, observatie en dergelijke) ter sprake.

In dit onderzoek is anonimiteit in acht genomen: (de sporadische) individuen worden slechts dán nader genoemd, wanneer hun namen openbaar bekend zijn en/of de actievoerders zelf de publiciteit niet schuwen en daardoor reeds bekend stonden als 'politiek (gewelddadig) activist'.

Bij verwijzingen naar (het onderzoek van) derden geldt dat wanneer sprake is van een letterlijk citaat dit tussen "dubbele" aanhalingstekens staat, maar dat bij een parafrase daarvan gebruik wordt gemaakt van 'enkele'.

Ten slotte volgt hier een kort overzicht van de diverse in het voorliggend onderzoek in de vele voetnoten gebruikte dienstafkortingen van de BVD. Voor alle duidelijkheid wordt ook verwezen naar het overzicht in een publicatie over het RVF.[94] Inzichtelijk is daarnaast ook het organogram, zoals dat is gepubliceerd door een oud-dienstmedewerker.[95]

---

[94] Paul Moussault & Barbara Sahakian, *Het Rood Verzetsfront in het vizier van de geheime dienst* (Breda: Papieren Tijger, 2018), 15-17.

[95] Hoekstra, *In dienst van de BVD*, 222-223.

BVD/AURORA: Ochtendvergadering BVD-management
BVD/BO: BVD/Bijzondere Operaties
BVD/BOA: BVD/Bijzondere Operaties Amsterdam
BVD/BOP: BVD/Bijzondere Operaties Politie
BVD/BSO: BVD/Speciale Operaties
BVD/BFA: BVD/Frontorganisatie Andere antidemocratische organisaties
BVD/BFB: BVD/Frontorganisatie Beweging
BVD/BTA: BVD/Terrorisme & (Politiek gewelddadig) Activisme
BVD/ACD : BVD/Administratie & Centrale Documentatie
BVD/PID : BVD/Politie Inlichtingendienst
AIVD/RID: AIVD/Regionale Inlichtingendienst
V + nummer: Verbindingen (lokale/regionale inlichtingenfunctionaris)

Hoofdstuk 4: Resultaten

Aangezien onderzoek van de BVD en AIVD, maar mede van wetenschappers als Van Duivenvoorden (2000) en Moors (2009) al lieten zien dat de 'Beweging' geen coherent geheel was, maar langs diverse scheidslijnen kon worden opgedeeld, is daarmee ook in dit onderzoek rekening gehouden. Soms waren de actievoerders op diverse terreinen actief, maar vaker ging het om specifiek actieve individuen en groepen die al dan niet gewelddadig ageerden. Daarom komen zij – met hun geweld én de discussie erover – separaat ter sprake. Hierbij zijn dubbele vermeldingen niet uitgesloten, aangezien bijvoorbeeld claimbrieven van RaRa onderverdeeld waren in diverse thema's voor, evenzeer, verschillende categorieën lezers. Deze opsplitsing in deelonderwerpen was overigens eveneens te zien bij het actieblad Bluf!, lang de belangrijkste berichtgever van, maar ook informatiebron voor, de Beweging.

Hieronder volgen de resultaten van voorliggend onderzoek naar "daad en discussie" van de diverse categorieën, maar ook de respons van de overheid en de factoren die hebben geleid tot splitsing of verval. Iedere categorie wordt ingeleid met een karakteristiek van het tijdvak en de achtergrond, maar tevens de intenties en potentie van de diverse groeperingen daarbinnen. Maar vooral wordt dus aandacht besteed aan het geweld en bijgaande discussie, in eerste instantie van de drie 'Rode' groeperingen.

4.1. Rode Jeugd, Rode Hulp en Rood Verzetsfront

De jaren zestig werden wereldwijd gekenmerkt door politieke, maar eveneens sociale, veranderingen. Ook de jongeren in Nederland zetten zich op den duur, deels naar Amerikaans voorbeeld, op verschillende manieren af tegen wat hun ouders hadden gerealiseerd. Over deze toenmalige Nederlandse ontwikkelingen bestaan diverse inzichten. Hierover is in de Inleiding van Hoofdstuk 1 reeds een en ander gezegd. Tegenover de mening van Kennedy – die niet de jeugd, maar de overheid als directe vernieuwer zag – stond die van een onderzoeker, die wél een belangrijke rol voor jongeren weggelegd zag.[96] In een toch wel overtrokken vergelijking, want Nederland kende geen terrorisme, werden ontwikkelingen hier min of meer op één lijn gesteld met die in West-Duitsland, Italië en de VS waar diverse groepen zowel regeringen als economische en sociale orde met geweld wilden omverwerpen. De auteur gaf wat Nederland betreft als voorbeeld Rode Jeugd (RJ). De BVD zou overigens enigszins in zijn gedachtegang meegaan. Waar bijvoorbeeld (medio jaren zestig) Provo's zich specifiek uitleefden in ludieke protestvormen, was de eerder militante RJ "in wezen slechts uit op verstoring van de openbare orde."[97] Tevens daarom beschouwde Rode Jeugd groeperingen zoals de '*Socialistische Jeugd*

[96] Maarten van Riel, *Zaterdagmiddagrevolutie. Portret van de Rode Jeugd* (Amsterdam: Boom, 2010), 13.

[97] BVD/BO: 66644, ACD: 94766, Rapport 'De Rode Jeugd te Amsterdam', 27-2-1968

van Nederland' als een verzameling "lafbekken, omdat zij de revolutie slechts met de mond beleden", maar confrontatie met de politie uit de weg gingen.[98]

De 'Rode groeperingen' kregen als eerste te maken met – zowel sociale als politieke – veranderingen. Velen schreven deze toe aan Provo, maar in ieder geval één onderzoeker zag er eerder de hand in van 'conservatieve en oligarchische elites die, om zowel ideologische als pragmatische redenen, bereid waren zich aan te passen aan de aanzienlijke sociale en culturele veranderingen'.[99] En hiermede werd, de facto, kort de 'Dutch Approach' samengevat, want de autoriteiten deinden inderdaad mee op de golfslag van de actievoerders.

4.1.1 Rode Jeugd

'Geen woorden maar daden' is een treffende typering van de '*Rode Jeugd*' *(RJ)* wier geweld duidelijk intentioneel was. Zij bestond uit "ongeduldige types": de revolutie moest "een duchtig handje geholpen worden".[100] De Amsterdamse afdeling rekruteerde haar leden vooral onder bij het Centraal Station rondhangende jongeren, die niets hadden met ideologie, maar wel ín waren voor een verzetje. Rode Jeugd trachtte ook Provo aan haar kant te krijgen, maar eind 1966 mislukten al spoedig besprekingen over eventueel gezamenlijk te ondernemen activiteiten tegen de oorlog in Vietnam. De RJ liep weg uit de vergadering en liet Provo weten hen "een waardeloos stelletje" te vinden.[101] In augustus 1972 liet Rode Jeugd in 'Cahier no. 1' van haar blad '*Stadsguerilla'* nog eens haar mening over Provo's horen: "In sommige provo-kringen deed het idee opgeld dat kauwend op een pil LSD en vibrerend in de onmetelijke ruimte van de kosmos de dagelijkse problemen klein en onbetekenend waren".[102] Dit was niet aan RJ besteed die met name door haar acties Provo spoedig zou doen verbleken.[103] Zij gaf de

[98] ibidem

[99] Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 30.

[100] Rik Smits, *Een dwarse geschiedenis van ruim 200 jaar Nederland* (Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2013), 298.

[101] BVD/BO: 46153, ACD: 856987, Rapport 'Vergadering Rode Jeugd en Provo', 28-1-1967

[102] BVD/ADC 1102997, 5-9-1972, 'RJ verschijnt met een landelijk blad in Nederland'

[103] Pauwen, M. 'Rode Jeugd past geweld selectief toe', *NRC Handelsblad*, 3-11-1973, https://www.nrc.nl/nieuws/1973/11/03/rode-jeugd-past-geweld-selectief-toe-kb_000031658-a3051627.

voorkeur aan ‘een jongerenorganisatie op revolutionaire grondslag’ die niet terugdeinsde voor “guerrilla voeren tegen het gezag als het nodig is”.[104]

Actievoerders

Aanvankelijk timmerde sinds november 1968 met ondersteuning vanuit Amsterdam de afdeling Velsen-IJmuiden aan de weg.[105] Maar vooral Rode Jeugd-Eindhoven toonde spoedig haar, militante, karakter. Zij reisde in mei 1969 naar Amsterdam waar, aldus PID-Eindhoven, onder meer aandacht zou worden besteed aan ‘de opbouw van een organisatie’. De landelijke vergadering koos Henk Wubben, van RJ-Eindhoven, tot voorzitter en besloot een harde koers te gaan varen waarbij de leden – op straffe van royement – zich voor de volle honderd procent dienden in te zetten.[106]

De Rode Jeugd zou zich van meet af aan nadrukkelijk laten leiden door internationale ontwikkelingen, zoals de oorlog in Vietnam.[107] Vanaf 1968 putte RJ daarnaast inspiratie uit de gebeurtenissen in Griekenland. Zij richtte zich vooral tegen het kolonelsregime, wiens banden met Philips hielpen bij het onderdrukken van zijn tegenstanders. RJ steunde daartoe bevriende Griekse terroristische groeperingen, tevens door levering van explosieven. Een woordvoerder verklaarde in *Eindhovens Dagblad* dat de “klassenstrijd moet worden geradicaliseerd”. Rode Jeugd wilde, op korte termijn, jongeren “stormrijp maken voor de revolutie”. Toch was hier slechts deels sprake van Buijs’ marginalisering, want RJ had haar keuze voor (grof) geweld vanuit een isolement nog niet gemaakt. In verband hiermee werd gewezen op de aanvankelijk tweeledige strategie van de groep. RJ had – ter radicalisering én rekrutering – contacten met andere linkse actiegroepen, i.e. de legale kant van de stadsguerrillabeweging, maar zij maakte eveneens plannen ondergronds te gaan.[108] Een duidelijke keuze bleek toen nog niet mogelijk, omdat (doorgaans) dezelfde personen zowel de legale als de illegale acties uitvoerden. Bij de rekrutering was ballotage overigens een belangrijk gegeven. Wanneer zich bij de Rode Jeugd-Eindhoven kandidaat-leden aandienden, werden hun antecedenten onderzocht. Gedurende die tijd waren zij actief binnen de buitenste schil, de ‘satelliet’. Pas wanneer betrouwbaarheid kon worden vastgesteld, konden de sollicitanten tot de binnenste schil doordringen en uiteindelijk,

[104] BVD/BO: Rapport 53363, 20-10-1967, ‘Oprichting Jongerenorganisatie (lees: Rode Jeugd)’

[105] V.15, No. G. 166/69, BVD/ACD 947710, 25-2-1969, ‘Aktiviteiten Rode Jeugd’

[106] BVD/ACD 957297, 13-5-1969, ‘Rode Jeugd’

[107] ‘Een clubje idealisten zonder discipline’, *Trouw*, 6-4-2006

[108] Beatrice de Graaf & Leena Malkki, ‘Killing it softly? Explaining the early demise of Left-Wing Terrorism in the Netherlands’. *Terrorism and Political Violence* 22:4, 623-640 (2010): 626.

eventueel, tot de kern van de groep.[109] Vervolgens moesten de kandidaten ook nog, verplicht, een verklaring ondertekenen 'waarin men zich solidair verklaart met de gewelddadige akties van de afdeling Eindhoven'.[110] In dit reglement voor kandidaat-leden was als een tweede punt opgenomen dat zij 'zich moesten voorbereiden op een harde en gewelddadige strijd'.[111]

Initieel hadden de activiteiten van Rode Jeugd-Eindhoven dus ook een internationale connotatie. Zo protesteerde zij tegen de invasie van de 'anti-imperialistische' Sovjet-Unie in Tsjechoslowakije, maar vooral de oorlog in Vietnam. RJ protesteerde bijna wekelijks tegen de Amerikaanse deelname. Bij één van die manifestaties sloegen Amerikaanse militairen enkele RJ-leden in elkaar. Dit was een katalysator voor verdere radicalisering van de groep.[112]

Maar haar protesten waren met name gericht tegen Philips, dat de 'Hitler-dictatuur in Griekenland steunt'.[113] Later zouden de fronten zich steeds meer verharden.[114] Zo gooide RJ in april 1971 – na haar door de lokale autoriteiten hard onderdrukte betoging tegen de nauwe banden van Philips met Griekenland – een brandbom naar de burgemeesterswoning. [115] Deze activiteiten leidden zowel lokaal als nationaal tot overheidsmaatregelen die later nog aan bod komen. Bij RJ-Eindhoven was eerst sprake van toegenomen repressie van de lokale overheid, voordat de daardoor 'uitgelokte' groep zich verscherpt verzette en (deels) ondergronds ging. Dit was de opmaat voor wat, sinds begin jaren zeventig, zeker kon gelden als een cultuur van geweld. Rode Jeugd zou in eerste instantie een (brand)aanslag op de auto van de Eindhovense hoofdcommissaris van politie plegen.[116] Daarnaast waren – Brabantse – kazernes het doelwit, maar ook vond een bomaanslag plaats tegen het Evoluon.[117] Deze laatste actie ging vergezeld van de eis aan Philips om ter voorkoming van verdere sabotage een miljoen gulden te storten

---

[109] BVD/BO: 91407 / ACD 1.059414, ..-..-1971

[110] BVD/BO: 91458 / ACD 1.059781, 30-8-1971

[111] Gemeentepolitie Eindhoven. De geschiedenis van een korps 1920-1994. *Gebeurtenissen die indruk maakten – De Rode Jeugd*, p. 5. https://www.gemeentepolitieeindhoven.nl/gebeurtenissen-die-indruk-maakten?start=4.

[112] 'Protest, aktie en verzet in Eindhoven'. 1968. https://eindhovenfotos.nl/1/protest.html.

[113] BVD: CO 948449, Rapport Verbinding 67, 514/69, 11-3-1969

[114] Van Riel, *Zaterdagmiddagrevolutie*, 57.

[115] 'Brandbom bij woning van burg. Ir. Witte', *Eindhovens Dagblad*, 9-4-1969

[116] BVD/AURORA: Ochtendbespreking, 26-7-1971

[117] 'Bomaanslagen de schrik van 1972', *Limburgs Dagblad*, 23-12-1972, https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=Evoluon+rode+jeugd&coll=ddd&sortfield=datedesc&identifier=ddd%3A010556316%3Ampeg21%3Aa0099&resultsidentifier=ddd%3A010556316%3Ampeg21%3Aa0099.

op de rekening van het Griekse verzet.[118] Al met al legden de activiteiten van RJ veel beslag op de lokale autoriteiten.[119] Er wordt gezegd dat 'mensen afzien van geweld, als het centrale gezag er ondanks alle weerstand in slaagt het monopolie op de legitieme geweldsuitoefening te verwerven'.[120] Maar RJ erkende dit monopolie niet: zij zag tegengeweld als legitiem. Zo verklaarde Theo Engelen van Rode Jeugd-Eindhoven in een interview (*Vrij Nederland*, 7-8-1971): "In onze ideologie is iemand om zeep helpen vanzelfsprekend".[121] Dit was overigens grootspraak, want RJ heeft 'op mensenlevens gericht geweld' zelf nooit gepleegd. Toch was zij in potentie gewelddadig en wilde zij harde sancties niet uit de weg gaan. Zo bezat zij een 'zwarte lijst' van personen, die zich 'misdroegen' jegens RJ of haar plannen dwarsboomden. Intern zou dan een 'Volkstribunaal' vervolgens moeten beslissen welke actie moest worden ondernomen.[122]

De mede door repressie geradicaliseerde en door de Landelijke RJ steeds meer op een zijspoor geduwde afdeling-Eindhoven ging deels ondergronds en verleende onder meer hand- en spandiensten aan diverse Europese gewapende groeperingen. Eind 1972 zou de vondst van voor Griekse kameraden bestemde explosieven het vooraanstaande RJ-lid Luciën van Hoesel een gevangenisstraf van twee jaar opleveren. Daarnaast was met medewerking van "bekende Nederlanders van linkse signatuur" ook in ons land – parallel aan de Duitse '*Rote Hilfe*' en de Franse '*Secours Rouge*' – een 'Rode Hulp'-organisatie opgericht.[123]

Specifiek RJ-Eindhoven wendde geweld aan tegen zowel autoriteiten (politie, lokale bestuurders) en ondernemingen (Philips) als overheidsinstellingen (kazernes).[124] Dit leidde direct tot tweedeling in de landelijke Rode Jeugd, want deze wilde zich ver houden van alles wat maar enigszins neigde naar terrorisme.[125] Maar RJ-Eindhoven achtte dergelijk geweld op zijn plaats, temeer daar het (volgens haar) werd uitgelokt door de – lokale – politie. Anderen

---

[118] Frans Dekkers & Daan Dijksman, *'n Hollandse stadsguerrilla. Terugblik op de Rode Jeugd* (Amsterdam: Balans, 1988), 55.

[119] Vic Langenhoff, 'Rode Jeugd van Eindhoven bezorgt politie nachtmerries', *De Tijd*, 21-12-1972.

[120] Jörg Baberowski, *Hoe geweld gewoon wordt* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016), 56-57.

[121] Siem Eikelenboom, *Niet bang om te sterven. Dertig jaar terrorisme in Nederland* (Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2007), 145.

[122] BVD/BO: 91.407 / ACD. 1.059414, ..-..1971

[123] BVD: Rapport 'Gewelddadige activiteiten van de Rode Jeugd in 1972', 2-2-1973

[124] Merlijn van Dijk/Chiel Timmermans, 'Hoe de Rode Jeugd vijftig jaar geleden Eindhoven onveilig maakte met bommen', *Eindhovens Dagblad*, 15-10-2022.

[125] Van Riel, *Zaterdagmiddagrevolutie*, 195.

onderschreven dit: de politie in Eindhoven was inderdaad repressiever dan elders.[126] Daarom radicaliseerde RJ-Eindhoven in 1969 sterk. Zij riep op tot een 'transformatie van protest naar offensief verzet', terwijl de overige RJ-afdelingen op meer gematigde wijze demonstreerden. Deze repressie zou voor het eerst tot contra-inlichtingenactiviteiten van actievoerders leiden. Medio april 1969 'verkocht' RJ-Eindhoven stencils waarin zij de oprichting meldde van haar '*werkgroep militarisme – paramilitarisme – fascisme' (MIPAFA)*. Deze groep hield zich naar verluidt bezig met opzetten van een archief over 'gemeentepolitie, rijkspolitie, marechaussee, Philips- en DAF-bewakingsdienst enz.' RJ riep iedereen op inlichtingen te verstrekken, 'zoals foto's, namen, adressen, autonummers en familieomstandigheden'.[127]

In feite ging het hier voor het eerst om – het later binnen de Beweging veelvuldig aan te treffen – *naming and shaming*, het tegenwoordig als *doxing* bekend staande publiceren van personalia en adressen van personen en organisaties, met als doel acties uit te lokken.

Tussenconclusie: er was, van meet af aan, sprake van een ambivalente aanpak van de gepercipieerde problemen. Terwijl vooral aanvankelijk de meerderheid van de RJ-afdelingen opteerde voor ondersteuning van (vaak lokale) arbeiders en eventueel, op gematigde wijze, in actie kwam tegen internationale ontwikkelingen, was vooral de afdeling-Eindhoven specifiek gericht op het – eveneens gewelddadig – aankaarten van internationaal onrecht. Ten gevolge van de ontstane interne discussie belandden de extremisten op een zijspoor. Vermeldenswaard is ook dat RJ-Eindhoven zich al vroeg bezighield met *naming and shaming*, het latere *doxing*.

Autoriteiten

Tegenover het geweld van RJ-Eindhoven stond de aanpak van de overheid, waardoor Rode Jeugd uiteindelijk haar activiteiten zou beëindigen. Zelf legde deze de schuld voor haar desintegratie bij interventies van de BVD, die veel infiltranten inzette, en bij de toegenomen overheidsrepressie, die RJ immers etiketteerde als terroristisch. Dit was uiteindelijk reden de organisatie te ontbinden, ook al omdat onderling wantrouwen had geleid tot onherroepelijke verstoring van de interne verhoudingen.[128]

---

[126] De Graaf, *Killing it softly?*, 631.

[127] BVD/PID: 62.950 1, 21-4-1969, ACD. 954460, 24-4-1969

[128] Van Riel, *Zaterdagmiddagrevolutie*, 130.

In de pers verscheen een opmerkelijk artikel over een andersoortige overheidsaanpak, namelijk de financiering van Rode Jeugd-Eindoven door een infiltrant van de lokale politie.[129]

Rode Jeugd was de eerste actiegroep die hier te maken kreeg met de specifieke Dutch Approach. Het aanvankelijk coulante landelijke beleid van de autoriteiten werd in Eindhoven beantwoord met agressie. De lokale overheid counterde de – aanslagen van – RJ met diverse maatregelen. Eind 1972 startte de door minister van Justitie Van Agt nagestreefde campagne tegen "de zorgwekkende toename van terreur in Nederland". Minister-President Biesheuvel presenteerde de Tweede Kamer de 'Terreurbrief', waarin de regering beschreef, waarmee zij eventuele terreurdaden wilde counteren.[130] Medio december 1972 bleek uit de notulen van de vergadering van 'Procureurs-Generaal, fgd. Directeuren van Politie, tezamen met het Hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst' dat, op ambtelijk niveau, al maatregelen voorgesteld waren. Hierbij waarschuwde HBVD overigens dat 'terroristische activiteiten, zoals die van de Rode Jeugd zoveel aandacht en mankracht van de B.V.D. vergen, dat andere aspecten wat in het nauw komen'. De Procureur-Generaal Haag gaf hierop ten antwoord dat 'overleg gaande is over de samenstelling van een permanente Centrale Recherchegroep voor terroristische activiteiten'. De SG van Justitie voegde hieraan toe dat 'de opsporing van deze activiteiten voorlopig wordt opgehangen aan de stuurgroep o.l.v. van een OvJ'. Duidelijk werd ook dat de politie middels een liaison contact zou onderhouden met de BVD: "Formeel in dienst van het ministerie van Justitie doch materieel toegevoegd aan de BVD". Het toenmalige Hoofd van de BVD, Drs. Kuipers, was een duidelijk voorstander van de aanstelling van een contactpersoon, want: "Hoewel hij niet ontevreden is over de samenwerking tussen de politie en de B.V.D. in de afgelopen maanden kan deze nog verbeterd worden".[131]

Toen waren specifieke antiterrorismewetten echter (nog) niet aangenomen en zonder nieuwe wetgeving bleek de veroordeling van gearresteerde actievoerders moeilijk. Daarmee verschilde het Nederlands beleid van de aanpak in de buurlanden, bijvoorbeeld in relatie tot de sympathisanten. Zo liet Pekelder duidelijk zien met welke ethische vragen de achterban, zeker wat betreft de ondersteuners van Rote Armee Fraktion en Bewegung 2. Juni, werden geconfronteerd: verdienden deze terroristen respect en steun vanwege hun 'uitzonderlijke moed' waarmee zij de consequenties trokken uit hun vijandschap jegens het establishment? Of was hier sprake van 'verdwaalde kameraden' die men door middel van 'solidaire kritiek' weer moest terughalen binnen de – brede radicaal-linkse – beweging? Of was het misschien zelfs beter zich van hen te distantiëren, omdat hun geweld de gehele linkse beweging schade

[129] 'Revolutionair drukwerk door Eindhovense politie betaald', *De Waarheid*, 14-10-1971

[130] Handelingen der Tweede Kamer, 'Brief van de Minister-President, Minister van Algemene Zaken', 22 februari 1973. 'Rijksbegroting voor het dienstjaar 173', 12.000, no. 11.

[131] R 71/72/1 / ACD. 1.123.023, 23-3-1973

berokkende?[132] Hoe het ook zij, de Duitse autoriteiten trokken, in relatie tot genoemde RAF, het strafrechtelijke proces door naar het engere *Umfeld*, wat hier kan worden verstaan als de directe facilitaire omgeving van een groep terroristen of extremisten. In Nederland zou dat bij Rode Jeugd en later Rode Hulp niet gebeuren. Het relevante wetsartikel 140 – 'deelname aan een verboden vereniging' – was scherper geformuleerd en criminalisering van het *Umfeld* van RJ/RH was in ons land nooit een speerpunt. De Nederlandse aanpak verschilde, door de keus voor geweldsrestrictie, duidelijk van de wijze waarop de Duitse overheid – met haar keiharde repressie – ermee omging. Soms leidde het, toegankelijke, optreden van de overheid zelfs tot de-escalatie van gewelddadige actievoerders, voor wie immers altijd een weg terug bestond. Onderzoekers wezen hier op een, belangrijk, fenomeen in relatie tot het kunnen verlaten van een beweging: RJ-leden konden doorgaans gemakkelijk terugkeren naar het 'normale' leven, want hen wachtten noch aanhouding noch vervolging. Zij hadden dan ook – in tegenstelling tot bijvoorbeeld de RAF– geen reden ondergronds te gaan.[133] Daarnaast werden zij ook niet uitgesloten van deelname aan het politieke debat. Zo stapte een deel van Rode Jeugd zelfs in Eindhoven direct over naar de Pacifistisch Socialistische Partij. Eerder was al van, niet nader aangeduide, RJ-leden vernomen dat hun leven later niet negatief zou worden beïnvloed door hun gewelddadige verleden: "Thus, members' paths back into society were never closed".[134]

Tussenconclusie: RJ-Eindhoven werd geconfronteerd met deels harde repressie van de lokale politie. De RJ kreeg met name te maken met infiltraties van zowel de BVD als de PID-Eindhoven, die leidden tot intern wantrouwen en mede daarom indirect tot een eind aan haar activiteiten. Opmerkelijk is ook dat de Nederlandse aanpak van radicaal verzet sterk afweek van die van, vooral, de Duitse overheid.

Oorzaken desintegratie

De belangrijkste reden voor het niet kunnen uitgroeien tot een brede beweging was geweldsgebruik. Vooral de modus operandi – brand- en bomaanslagen – van Rode Jeugd-Eindhoven stond intern niet alleen ter discussie, maar fungeerde tevens als splijtzwam. De afdelingen Amsterdam en Kampen vonden dat "zij die zich achter de terroristische lijn en achter het terrorisme als strijdvorm stellen niet langer het recht hebben zich Rode Jeugd te

[132] Jacco Pekelder & Frits Boterman (red.), *Politiek geweld in Duitsland. Denkbeelden en debatten* (Amsterdam: Mets & Schilt, 2005), 229-230.

[133] De Graaf, *Killing it softly?*, 634-635.

[134] Dietze, Carola. 2008. 'Why do terrorists stop?', http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/tagungsberichte/id=2416&view=pdf, 11-12-2008

noemen". Zij waren 'fascisten en anarchisten'.[135] Hier was sprake van strategische en morele remfactoren van Busher et al., maar tevens speelden hun *immediate post-escalation contexts* een rol.[136] Want niet alleen achtte de landelijke Rode Jeugd het zich richten op personen niet in overeenstemming met hun – ethische – principes, maar zij vond eveneens deze handelwijze contraproductief. De directe nasleep van bijna elke gewelddadige actie had dan ook tot gevolg dat de grote meerderheid van de landelijke RJ zich zou afkeren van de afdeling Eindhoven.[137] Eerder had de 'afdeling-Amsterdam' reeds duidelijk laten weten dat zij het geheel oneens was met 'de groep terroristen, die niet de hoogste belangen van de werkende mensen tot zijn eigen belangen maakt'.[138] Het volk zou hen zo immers niet meer kunnen steunen. De 'terroristische' RJ- Eindhoven nam hierop nadrukkelijk het voortouw en van de gematigde afdelingen werd nauwelijks nog iets vernomen.[139] Overigens werd zo eveneens aangetoond wat een belangrijk nadeel was van de activiteiten van tegenstanders van dergelijk (excessief) geweld: het smalle echelon dat dit wél nastreefde werd alleen maar radicaler en overvleugelde daarmee de meer moderate geestverwanten.

Onderzoekers wezen daarom op het belang van onderzoek naar het directe effect van een gewelddadige actie, aangezien de aan- of afwezigheid van remfactoren in de *immediate post-escalation contexts* 'waardevolle aanwijzingen kunnen geven voor de ontwikkeling van een groep: wordt geweld het "nieuwe normaal" of blijft het misschien een uitzondering in de geschiedenis van de groepering?'[140]

Maar ook de houding van de overheid was voor sommigen aanleiding tot afhaken. Dat zelfs repressie niet altijd als zodanig werd ervaren, bleek uit een verzuchting van de eerder al genoemde Van Hoesel: "Als je mijn geval in Hamburg plaatst, was ik nu dood geweest, had ik levenslang gekregen of zou ik nog steeds op de vlucht zijn. (…) In Nederland krijg je toch zoveel ruimte dat de motivatie tot handelen wegvalt". Hij voegde hieraan toe: "Het liberale klimaat heeft aan het terrorisme in Nederland een halt toegeroepen".[141] Uiteindelijk zou Van Hoesel zelfs geheel afhaken, toen hij na een arrestatie onverwacht op vrije voeten kwam door het zich 'vaderlijk' opstellen van een, coulante, Rechter-Commissaris. Een dergelijk 'liberale samenleving' gaf voor hem de doorslag: "Ik kap ermee. Je was almaar bezig de maatschappij

---

[135] BVD/BO: Rapport 94.989, 'Congres Rode Jeugd (ML)', 10-12-1971

[136] Busher, *How the "Internal Brakes" on Violent Escalation Work and Fail*, 4 en 11.

[137] 'Rode Jeugd: terroristen eruit!', *Het Vrije Volk*, 1-12-1971

[138] BVD/ACD 1.061393, 'Verklaring van de Rode Jeugd-Amsterdam', 9-9-1971

[139] BVD/BO: Rapport 100.819, 'BNML – Rode Jeugd (m-l)', 31-5-1972

[140] Busher, *How the "Internal Brakes" on Violent Escalation Work and Fail*, 14.

[141] Margreet Fogteloo, 'Golven van strijd en tegenstrijd', *De Groene Amsterdammer*, 30-3-2016

te bestrijden. Als die dan zo liberaal reageert, dan houdt het op".[142] Hoewel bij Rode Jeugd de 'interne remmen op geweld' in feite dus geen rol speelden, was er wat Van Hoesel betreft een uitzondering waar het ging om de 'definitie van de *outgroup*'.[143] Hij zag in dat er niet langer dreiging uitging van buitenstaanders, lees de autoriteiten, en wenste deze dan ook niet meer te bestrijden.

Tussenconclusie: als redenen voor het verval van RJ – inclusief de tot radicaal verzet bereide afdeling-Eindhoven – golden enerzijds het (door een minderheid aangewende) breed verafschuwde geweld; anderzijds zowel repressieve overheidsmaatregelen zoals infiltratie en aanhoudingen, als juist het coulant optreden van dezelfde autoriteiten. Sommige extremisten voelden zich hierdoor niet serieus genomen en beëindigden hun activiteiten.

In maart 1974 kwam met de opheffingsbijeenkomst van Rode Jeugd, die immers geen eenheid kende en waar, duidelijk, meningsverschillen bestonden over de te volgen werkwijze, een eind aan het bestaan van deze gewelddadige component van de beweging, maar de groep beklemtoonde dat haar 'illegale strijd, hoewel op andere wijze dan voorheen, zal doorgaan'.[144] Sommige tot geweld bereide individuen, specifiek van de afdeling-Eindhoven, vormden dan ook spoedig de kern van wat als opvolger van RJ kan gelden: Rode Hulp.

4.1.2 Rode Hulp

'Rode Hulp' (RH) was tijdens de detentie van Van Hoesel opgericht om de 'politieke organisaties en individuen, die door hun anti-imperialistische en antikapitalistische handelen in problemen waren geraakt, juridisch en politiek bij te staan'. Rode Hulp was van oorsprong vreedzaam, maar kritisch jegens de autoriteiten.[145] Eén van haar oprichters betichtte de politie van het plaatsen van bommateriaal onder het bed van Van Hoesel.[146] De oorspronkelijke Rode Hulp kreeg steun van linkse prominente juristen en journalisten en werkte aanvankelijk samen

[142] Dekkers, *'n Hollandse Stadsguerrilla*, 153.

[143] Busher, '*How the "Internal Brakes"on Violent Escalation Work and Fail'*, 4.

[144] BVD/BO: Rapport 120.293, ACD 1178.156, 'Opheffing van de Rode Jeugd', 11-4-1974

[145] Verbij, *Tien rode jaren,* : 3.

[146] BVD/BO: Rapport 109.917, ACD 1135.772, 'Informatie-avond over "Rode Hulp"', 11-4-1973

met de Coornhert Liga en Palestina Komitee, Zij bekommerde zich, onder andere, om Luciën Van Hoesel. Rode Hulp heette ook wel "een soort van radicale Amnesty International".[147]

Actievoerders

Haar vreedzame intenties eindigden, toen vanuit RH-Breda een machtsstrijd ontstond. "Strijders" van ex-RJ wensten deze nieuwe organisatie zo spoedig mogelijk om te vormen in een legaal klankbord voor de gewapende strijd: de "offensieve solidariteit".[148] Dit leidde tot, praktische, hulp in de vorm van onderduikadressen, vluchtwegen en valse papieren voor met name de RAF. De afdelingen Breda van Evert van den Berg en Amsterdam waar Van Hoesel zijn intrek had genomen onderscheidden zich daarbij.[149] Zij verklaarden dat de "Rode Hulp gebruikmaking van geweld niet schuwt".[150] Dit werd, later, tijdens een bijeenkomst in Den Bosch nog eens benadrukt. De dienst waarschuwde dan ook dat, 'aangezien de RAF en de 2 juni beweging tegengeweld gebruikten als reactie op dat van de Duitse overheid, het niet uitgesloten was dat ook in Nederland in de toekomst door de Rode Hulp geweld zal worden gebruikt'.[151] RH-Amsterdam werd vertegenwoordigd door Annie Westebring die tevens de overstap had gemaakt van RJ naar RH. Deze laatste fungeerde, in haar optiek, slechts als een dekmantel: "Eigenlijk waren we nog gewoon de Rode Jeugd".[152]

De ontwikkelingen elders hadden mede invloed op Rode Hulp. Zij trok zich vooral het lot van Duitse geestverwanten aan. Hierbij kwam de internationale solidariteit in beeld als een belangrijke katalysator van de activiteiten die ook werden gekenmerkt door deels grootschalig geweld. RH zag, gaandeweg, gewelddadige oplossingen van de gepercipieerde problematiek als een reële optie. De kopstukken van Rode Hulp onderhielden niet alleen contacten met het West-Europese netwerk van hulporganisaties, zoals de Rote Hilfe, maar ook met de RAF zelf. Zo annuleerde Van Hoesel eens een vergadering van de RH vanwege een reis naar Duitsland

[147] Dekkers, *'n Hollandse Stadsguerrilla*, 76.

[148] ibidem, 76-78.

[149] Maarten van Riel, 'Op de drempel van de ware strijd', *De Groene Amsterdammer*, 21-9-2010, https://www.groene.nl/artikel/op-de-drempel-van-de-ware-strijd.

[150] BVD/BO: Rapport 142.865, ACD 1249.296, 'Vergadering van de Rode Hulp Nederland op dinsdag 16 september 1975 in Den Helder', 29-9-1975

[151] BVD/BO: Rapport 143061, ACD 1249.973, 'Solidariteitsbijeenkomst op 25 september 1975 in de Sociale academie-soos te 's-Hertogenbosch', 2-10-1975

[152] Antoine Verbij, 'Ik voelde me een desperado', *Trouw*, 18-10-2007

"om vergaderingen van de Rote Armee Fraktion bij te wonen".[153] Ook onderhield Rode Hulp contact met andere gewelddadige organisaties, zoals de '*Provisional Irish Republican Army*' *(PIRA)*. Hoewel Van den Berg en Van Hoesel bij een verblijf in Ierland zelf ervaren hadden dat hun definitie van anti-imperialistische strijd sterk verschilde van die van de – weliswaar linkse, maar 'behouden' – PIRA, weerhield dit de Rode Hulp niet het Noord-Ierse terrorisme daadwerkelijk te ondersteunen. Zo zouden Evert van den Berg en de, toenmalige, vriend van bovengenoemde Westebring, Roel Koopmans, in het voorjaar van 1976 een rol spelen bij een wapentransactie tussen de PIRA en een Deense groepering in de buurt van het Noord-Duitse Flensburg.[154] Toen beide RH-leden uiteindelijk constateerden dat de overdrachtslocatie onder observatie stond, konden zij slechts met veel moeite – waarbij hun volgers afgeschud moesten worden – naar Nederland terugkeren.

Door de zelfmoord op 9 mei 1976 van Ulrike Meinhof, die niet alleen in de ogen van Rode Hulp een 'moord' was, namen de hand- en spandiensten van RH voor de RAF toe. Dit vloeide voort uit de toespraak van Westebring, die bij de begrafenis van Meinhof een oproep deed om "de wapens die Ulrike ons heeft gegeven opnieuw op te nemen en de strijd tegen het nieuwe fascisme voort te zetten".[155] Na terugkeer in Nederland plande Rode Hulp (inderdaad) aanslagen, maar deze werden gefrustreerd of gingen uiteindelijk niet door, omdat bijvoorbeeld een bom bij Hoechst vroegtijdig was ontdekt.[156]

Deze 'Hollandse stadsguerrilla' zou – in de loop van 1976 – worden geconcretiseerd, doordat de Rode Hulp onder invloed kwam te staan van het Drentse echtpaar Adrie en Ciska Eeken-Brakenhoff dat specifiek steun verleende aan het '*Popular Front for the Liberation of Palestine*' *(PFLP)*.[157] Toen deze PFLP hen uitnodigde voor een guerrillatraining in Jemen, formeerden Van Hoesel en Van den Berg een groep van elf leden van de Rode Hulp plus de Eekens, aangevuld met een Ierse activist en het Molukse oud-Eerste Kamerlid Sam Pormes, aldus de dienst-historicus.[158] Monitoring door de BVD leidde in combinatie met het, ronduit, amateuristisch optreden van de uitreizigers zelf – zo wonnen zij bij de ANWB informatie in over Jemen – ertoe dat het een riskante onderneming werd. Daarnaast boterde het ook niet erg tussen RH en de in het kamp aanwezige 'arrogante' RAF-leden. Van Hoesel vertelde Dekkers

---

[153] BVD/BO: Rapport 126.176, ACD 1206.905, 'Bijeenkomst Rode Hulp op 29 november te Tilburg', 9-12-1974

[154] Dekkers, *'n Hollandse Stadsguerrilla*, 87.

[155] Van Riel, *Zaterdagmiddagrevolutie*, 160-162.

[156] 'Het relaas van Lidwina Janssen: liever gevangen in Israël dan terug naar terroristen-vrienden' in: *Accent* (29 januari 1977), 12-15.

[157] Van Riel, *Zaterdagmiddagrevolutie*, 162-169.

[158] Dick Engelen, *Frontdienst, De BVD in de koude oorlog* (Amsterdam: Boom, 2007), 198.

dat “na de training mijn sympathie voor de RAF compleet weg was”.[159] Want Rode Hulp had duidelijk andere ideeën over de training dan haar (langdurig) Duitse voorbeeld, met name wat discipline betrof.

Na Jemen voelde Ciska Brakenhoff zich geroepen PFLP, als financier van de training, een tegendienst te bewijzen. Hierover ontfermden zich Lidwien Janssen en haar vriend Marius Nieuwburg. De PFLP vroeg hen onder meer informatie in te winnen over de beveiliging op de luchthavens Parijs, Brussel en Tel Aviv. Deze verkenningen verliepen uiterst amateuristisch. Janssen zou bijvoorbeeld op het vliegveld van Tel Aviv direct worden aangehouden en na een rechtszaak veroordeeld.[160] Hetzelfde gebeurde later in Bombay met Nieuwburg die in verband met een beoogde kaping van een Air France-toestel tussen Tel Aviv en Bombay verkenningen moest uitvoeren.[161] Ook de Nederlandse media besteedden er aandacht aan.[162] De activiteiten zouden met name ook extra beslag leggen op de BVD: “Voor de dienst brachten de arrestaties van Lidwina Janssen en Marius Nieuwburg veel werk met zich mee”.[163] De – niet alleen dus door evident amateurisme, maar vooral ook door het ingrijpen van de autoriteiten – mislukte missie leidde uiteindelijk tevens tot opheffing van Rode Hulp.

Tussenconclusie: de van oorsprong gematigde Rode Hulp veranderde met de komst van enkele radicale leden van Rode Jeugd spoedig in een tot geweld bereide organisatie die, onder andere, niet schroomde hand- en spandiensten te verlenen aan diverse, terroristische, organisaties in West-Europa.

Autoriteiten

Rode Hulp had zich gezien haar uitgangspunten – ook qua aanwending van geweld – veel voorgenomen, maar werd bij haar (beoogde) acties tegengewerkt door niet alleen eigen falen, maar tevens interventies van de overheid. De groep tornde reeds lang aan het, initieel, lankmoedige beleid van de autoriteiten en zette deze met haar acties onder druk. Eerder had Rode Jeugd al te lijden onder de hete adem van veiligheidsdiensten en politie, maar nu kreeg

[159] Boer, Leo de. 2005. ‘De Rode Jaren’. https://www.filmfestival.nl/archief/de-rode-jaren

[160] ‘Maximumstraf tegen Lydia Jansen geëist’, *Provinciale Zeeuwse Courant*, 2-3-1977

[161] Engelen, *Frontdienst*, 196.

[162] ‘Nieuwburg aangekomen’, https://www.nrc.nl/nieuws/1976/10/22/nieuwburg-aangekomen-kb_000025508-a3192854, 22-1-1976

[163] ‘Steunverlening door de Rode Hulp aan het Palestijns terrorisme’, 22-11-1976, http://www.stichtingargus.nl/bvd/pan/panorama-76apr.pdf.

ook Rode Hulp ermee te maken, vooral in verband met het trainingskamp in Jemen en de erop volgende verkenningsmissies. De BVD kreeg steeds meer indicaties dat een aantal RH-leden een reis voorbereidde.[164] De door de dienst ingeseinde grensveiligheidsdienst noteerde hierop bij heen- en terugreis de personalia van relevante personen. Daarnaast waren door interceptie van hun gesprekken echter mede zowel de uiteindelijke bestemming als het feitelijke reisdoel bekend geworden. Deze intensievere monitoring zou vervolgens door middel van informeren door de BVD van zich met Arabisch terrorisme bezighoudende buitenlandse, lees Israëlische, inlichtingen- en veiligheidsdiensten leiden tot de aanhouding van eerdergenoemde Janssen en Nieuwburg.

Ondanks deze meer naar repressie neigende Dutch Approach speelden de autoriteiten lang een ambivalente rol. Zo verrichtte de politie na de verhoren van Janssen huiszoekingen waarbij mede Luciën Van Hoesel zou worden aangehouden door de "antiterreurbrigade". De Rechter-Commissaris liet hem echter, tevens tot verrassing van betrokkene zelf, spoedig vrij. In de rechtspraak werd nadrukkelijk de nodige proportionaliteit betracht. Zo zou Van Hoesel vanwege de bij hem gevonden explosieven, eind 1972, slechts verboden wapenbezit ten laste worden gelegd. De hier toch nadrukkelijk aanwezige politieke motieven kwamen niet aan de orde, aangezien een "politiek" proces mogelijk tot onrust zou hebben geleid.[165]

Tussenconclusie: naast de repressieve maatregelen zoals infiltratie, huiszoekingen en aanhoudingen was zeker wat de rechtspraak betrof sprake van proportioneel beleid. Politieke processen werden met nadruk vermeden.

Oorzaken desintegratie

Rode Hulp kende geen interne discussies over actiemethoden. Ook ontbraken de door Busher et al. beschreven remfactoren op geweld. De toch aanwezige desintegratie had, naast infiltratie door de BVD en toegenomen repressie van overheidsinstellingen, met name interne oorzaken. Zo zetten de naweeën van de, slecht voorbereide, verkenningsmissie voor PFLP de verhoudingen op scherp en maakte het echtpaar Eeken Lidwien Janssen publiekelijk uit voor verraadster, aangezien zij was doorgeslagen bij de politieverhoren in Israël.[166] Loslippigheid bleek sowieso een belangrijke oorzaak van het deels gebrekkig functioneren van zowel Rode Hulp als, eerder, ook al de Rode Jeugd. Dit werd, in relatie tot laatstgenoemde, bijvoorbeeld duidelijk tijdens gesprekken waaraan eveneens BVD-infiltranten deelnamen. Hieruit had de

[164] Engelen, *Frontdienst*, 195-196.

[165] Hoekstra, *In dienst van de BVD*, 67-68.

[166] Dekkers, *'n Hollandse stadsguerrilla*, p. 151.

dienst kunnen opmaken dat een aantal RJ-leden over wapens beschikte en dat één van hen, voor explosieven bedoeld, "kaliumchloraat" had aangeschaft.[167]

Tussenconclusie: hoewel verval van de Rode Hulp werd bespoedigd door zaken als infiltratie en andere vormen van repressie, leidden vooral interne redenen tot desintegratie. Van interne discussie over geweldsgebruik was geen sprake: RH was een beperkte groep gelijkgestemden, die op voorhand hadden aangegeven geweld niet te schuwen.

Genoemd overheidsbeleid, maar ook interne strubbelingen leidden ertoe dat Rode Hulp eind 1976 haar activiteiten beëindigde. Analoog aan de eerdere opheffing van Rode Jeugd gold echter ook nu weer dat een deel van de actievoerders de activiteiten voortzette onder een andere naam, Rood Verzetsfront.

4.1.3 Rood Verzetsfront

In november 1976 werd de oprichting aangekondigd van '*Rood Verzetsfront' (RVF),* waarvan de kern bestond uit Adrie Eeken en Ciska Brakenhoff.[168] Mede de dienst besteedde aandacht aan deze "oprichting in het noorden des lands".[169] De groep zocht, met name, in het eerste jaar nog wel medestanders, mogelijk om zichzelf breder aan het publiek voor te stellen, maar zou spoedig een geheel eigen agenda kiezen, waarin geen ruimte bestond voor discussie. In tegenstelling tot de latere Beweging had de groep dan ook weinig sympathisanten. Wel was hier – ondanks de landelijke opsplitsing in afdelingen – sprake van een hechte actiegroep, die eensgezind de (gepercipieerde) misstanden wilde aanpakken. Deels ver na opheffing van RVF kwamen echter ook meningsverschillen aan het licht.

In maart 1977 liet RVF weten een "in overleg en samenwerking met revolutionaire organisaties in Europa" opgerichte groepering te zijn, die tot doel had "een gat in de linkse beweging in Europa op te vullen".[170] Daartoe zocht het toenadering tot *Medisch Juridisch Comité voor Politieke Gevangenen (MJC),* onder meer door toedoen van Henk Wubben.[171]

---

[167] BVD/AURORA: Ochtendbespreking 11-4-1973

[168] Bart Olmer, 'Het Rood Verzetsfront was de Drentse Rote Armee Fraktion', *Dagblad van het Noorden,* 26-5-2018

[169] BVD/AURORA: Ochtendbespreking 31-12-1976

[170] *Rood Verzetsfront,* 1ste jaargang, nummer 2, maart 1977, p. 2.

[171] 'Revolutie in de polder', *Haagse Post,* 9-1-1988.

Internationale ontwikkelingen speelden een voorname rol. Zo beoogden RVF en MJC een campagne tegen "Europese voorstellen ter bestrijding van terrorisme en tegen de Europese verkiezingen". Maar ook streefden zij de vorming na van een "comité tegen een Amerikaans Europa onder Duits leiderschap". Aan die *Anti Repressie Beweging* namen dienstplichtigen, trotskisten, anarchisten en lokale anti-repressiegroepen deel.[172] In het 1e Kwartaaloverzicht 1978 van de BVD werd de ARB overigens *Anti Repressie Front* genoemd en aangeduid als 'landelijk coördinatiecentrum van plaatselijk zelfstandig werkende anti-repressiegroepen'.

Actievoerders

RVF – dat zich spoedig opsplitste in regionale 'afdelingen' – steunde, initieel, vooral de RAF. Dat nam alleen nog maar toe door de "moord" op Andreas Baader, Jan-Carl Raspe en Gudrun Ennslin.[173] Eén van de meest gangbare actievormen van RVF was 'plaktivisme', waarbij het zijn mening uitventte middels in de publieke ruimte achterlaten van pamfletten en dergelijke. Hierbij werd RVF gehinderd door de BVD die, door tussenkomst van een infiltrant, diverse actievoerders geprepareerde 'portofoons van de Bundesgrensschutz' verschafte, door middel waarvan zij gemakkelijk konden worden getraceerd en aangehouden.[174] Dit kan een, evident, voorbeeld worden genoemd van de *hidden factor* van de BVD.

Rood Verzetsfront voerde – ter ondersteuning van de ontvoering van Hanns-Martin Schleyer – ook vernielingen uit bij Duitse ondernemingen en instellingen hetgeen leidde tot aanhoudingen en veroordeeldingen. Het RVF werd, behalve door internationale solidariteit, vooral gekenmerkt door de wisselwerking tussen repressie en verzet. Aangezien de overheid hun bewegingsvrijheid sterk inperkte, voelden de actievoerders zich uiteindelijk als het ware gedwongen tot geweldsaanwending.

Begin 1978 wilde RVF-Den Haag zijn verzet uitbreiden (en intensiveren) middels een, overigens mislukte, poging tot bezetting van de VARA-studio, waar het zich tot de luisteraars had willen richten.[175] Na het door de Duitse politie doodschieten van het RAF-lid Willy Peter Stoll en de arrestaties van Wackernagel, Schneider en Folkerts gooide '*Aktiegroep Willy Peter Stoll*' – lees RVF, aldus de BVD – bij gerechtsgebouwen en woningen van diverse Officieren van Justitie de ruiten in.[176] Maar ook voerde RVF verkenningen uit voor andere acties, onder

[172] BVD: Maandoverzicht No. 12, 1977

[173] Paul Moussault & Jan Lust, *Rood Verzetsfront. Aanzetten tot stadsguerrilla in Nederland* (Breda: Papieren Tijger, 2009), 43.

[174] Moussault, *Het Rood Verzetsfront in het vizier van de geheime dienst*, 98.

[175] BVD/BFA/BO: 163.076 /ACD: 1373.792, 1-3-1978

[176] BVD/AURORA: Ochtendbespreking 15-9-1978

meer gericht tegen Staatssecretaris Haars, en gooide het brandbommen.[177] In verband hiermee wordt onder andere het gerechtsgebouw in Zutphen genoemd.[178]

Rood Verzetsfront beschreef zijn ideologie in een interview.[179] Het stelde op de vraag of gewapend verzet het enige antwoord was dat dit, inzake 'staatsterreur', misschien "niet het enige, maar wel het enig juiste" was. RVF was duidelijk inzake de staat: "Via de gewapende strijd kan het fascistische gezicht van de tegenstander worden onthuld. Het grijze pak en de glimlach van de staat veranderen in een uniform en een helm. Dat is het ware gezicht." Hier bleek, wederom, dat RVF weinig ruimte bood voor discussie over zijn radicale standpunten. Het achtte tegengeweld 'gewenst en misschien wel nodig, maar in elk geval legitiem'. Steeds duidelijker was sprake van een geweldscultuur en aanvankelijk lichte vormen van vandalisme veranderden spoedig in grootschalig geweld tegen objecten. In relatie hiermee werd betoogd dat 'voor de ontwikkeling van een dergelijke cultuur een groep over een hechte samenhang moet beschikken', maar dat eveneens een 'zeker isolement ten opzichte van de samenleving nodig' was.[180] RVF voldeed – langdurig en in ruime mate – aan beide criteria.

Ook was sprake van marginalisering, toen een afsplitsing binnen RVF nog duidelijker aan de weg wenste te timmeren. Daartoe werd in het voorjaar van 1979 – specifiek voor het uitvoeren van gewelddadige acties – de, heimelijk opererende, '*B-groep*' opgericht.[181] Deze was 'een tweede groep binnen het RVF' die zich over de "mogelijkheden van een gewapende strijd in Nederland" boog. Volgens haar moest "de nadruk liggen op illegale activiteiten en de vorming van beroepsrevolutionairen met als voornaamste opdracht: afbraak en chaotisering van het kapitalistische stelsel". Maar ook beoogde zij een aanslag tegen het extreemrechtse '*Nationaal Jeugdfront*' middels 'brandbommen en TNT'. De actie ging uiteindelijk niet door, aangezien het – tevens op legale wijze opererende –Rood Verzetsfront vreesde, zodoende, in een kwaad daglicht te worden gesteld.[182]

De B-groep greep als '*Beweging tegen de 7e juni'* de Europese Verkiezingen aan voor grootschalig vandalisme tegen met name Duitse objecten die de RAF schade berokkenden. De gelegenheidsnaam, ongetwijfeld een verwijzing naar de Bewegung 2. Juni, moest de aandacht afleiden van de feitelijke daders. Als het begin van de anti-verkiezingscampagne gold in feite de verstoring van een Duits televisieprogramma dat in februari 1979, voor deze gelegenheid,

---

[177] BVD/AURORA: Ochtendbespreking 8-9-1978

[178] Moussault, *Rood Verzetsfront*, 101-106.

[179] Michiel Berkel, 'De één zijn dood is niet de ander zijn dood', *Haagse Post*, 28-10-1978

[180] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 219.

[181] Moussault, *Rood Verzetsfront*, 207-208.

[182] BVD/BFA-BSO: Informatierapporten, 29-10-1979 en 4-12-1979

vanuit Den Haag werd uitgezonden.[183] Twee RVF-leden verrasten (de latere Bondskanselier) Helmut Kohl daar met impertinente vragen over ‘de moorden in Stammheim, isolatiefolter en Berufsverbote’.[184] De Oosterburen spraken nadrukkelijk schande hiervan en Nederland zou zo aanzienlijke imagoschade lijden. Rond de verkiezingen voerde RVF vernielingen uit die deels tot grote, economische, schade leidden. Zo stichtte het brand bij een vestiging van de, Duitse, verzekeringsmaatschappij Allianz in Amsterdam.[185] Een blokkade met brandende autobanden bij grensovergang Bergh mislukte echter. Deze actie had overigens rampzalig kunnen aflopen, aangezien een tankwagen – met 30.000 liter benzine – slechts met veel moeite weggeleid kon worden van de brandende blokkadeplek.[186]

Maar RVF, meer specifiek de ondergronds opererende B-groep, kreeg mede met grote mislukkingen te maken. Zo hield – medio 1979 – de politie na een gewapende overval op het stadhuis van Groningen twee actievoerders van RVF aan.[187] Zij hadden daar tientallen blanco paspoorten buitgemaakt.[188] De actie zou zijn voorbereid in huize Eeken.[189] In hun vluchtauto trof de politie – behalve paspoorten – handvuurwapens en munitie aan. In de nasleep van dit fiasco leidde de “inhumane” behandeling van één van de daders in de gevangenis in Arnhem tot repercussies van het RVF in de vorm van bedreiging van personen. De facto ging het hier om een vroege niet-digitale vorm van *doxing*. Deze modus operandi werd in 1969 al gebruikt door een voorganger van het RVF, de Rode Jeugd, en in de jaren tachtig overgenomen door andere extreemlinkse, maar veel later eveneens door extreemrechtse groeperingen. Bedoelde gevangene noteerde welke cipiers de “ergste fascisten” waren en daarom voor harde actie in aanmerking kwamen.[190] Hierop volgden, spoedig, verspreiding van pamfletten en dreigende telefoontjes van ‘*Beweging tegen Bajesterreur*’.[191] De meest opvallende gewelddadige actie was echter een bomaanslag in Heelsum, tegen de woning van Hoofdofficier van Justitie, Mr.

---

[183] Moussault, *Rood Verzetsfront*, 118-125.

[184] Zie ook https://anderetijden.nl/aflevering/271/Kohl

[185] BVD: *Kwartaaloverzicht 1978*, 2e kwartaal

[186] BVD: Melding PID 1791/2.1.3, CO 1435.665, 28-6-1979 / ACD: 1437018, 9-7-1979

[187] Moussault, *Rood Verzetsfront*, 214-215.

[188] ‘Politiek speelde rol bij paspoortenroof’, *Leidsch Dagblad*, 2-7-1979

[189] Ger van Gelder, ‘Passenoverval beraamd bij linkse activist in boerderij Nieuweroord’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 25-7-1979

[190] BVD/BFA-BSO: Informatierapport, 27-2-1980

[191] PID-Arnhem: Rapportage, 5-12-1979

Schampers.[192] De hiervoor verantwoordelijke B-groep eiste de actie op onder de naam '*Rood Volksverzet*' *(RVV)*. De BVD was al vroegtijdig op de hoogte van de voorbereiding van deze aanslag en had in overleg met de politie (CRI) de Hoofdofficier geïnformeerd. Tevens waren "nodige preventieve maatregelen getroffen".[193] Deze hadden dus, gezien de explosie, weinig geholpen. Daarnaast bleek ook strafvervolging juridisch onhaalbaar: "De RVF-leden hebben zich ditmaal tevreden in de handen kunnen wrijven", aldus de dienst.[194]

Het Rood Verzetsfront bemoeide zich begin maart 1980 voor het eerst met acties van de 'Beweging'.[195] Het eigenlijke doel van RVF was om middels interesse in antimilitarisme, maar bijvoorbeeld ook antikernenergie, in Amsterdam vaste voet aan de grond te krijgen door het realiseren van een steungroep.[196] Daartoe reageerde het op de, gewelddadige, ontruiming door ME en Marechaussee van een kraakpand in de Amsterdamse Vondelstraat. De B-groep besloot een "bestraffingsactie" uit te voeren tegen de Centrale Opleiding Mobiele Eenheid in Neerijnen. Zij wilde gasflessen met een explosief mengsel tegen de gevel van slaapbarakken plaatsen en vervolgens laten ontploffen. In dit verband werd een – op zijn minst opmerkelijk te noemen – uitspraak gedaan: "Persoonlijke schade stond hierbij voorop, daarover kon geen onduidelijkheid bestaan".[197] Maar deze – de facto terroristische – aanslag mislukte, omdat bij de laatste voorverkenning de beoogde uitvoerders, onder wie Moussault zelf, staande werden gehouden door een 'arrestatieteam' en na een nacht in de cel heengezonden. Als mogelijk lek voor het mislukken van de aanslag werd een later door Nijmeegse actievoerders ontmaskerde PID-informant genoemd.

Andere acties mislukten door eigen falen. In juni 1980 werd een door Henk Wubben, "kernlid van de B-groep", bewoond pand aan de Amsterdamse Quellijnstraat door een, zelf veroorzaakte, explosie verwoest. Wubben vluchtte – samen met Ciska Brakenhoff – naar een 'RVF-pand' in Groningen.[198] Hij reisde, twee dagen later, naar een depot in Amersfoort om wapens en valse papieren op te halen, maar werd gevolgd door de politie en opgewacht door een arrestatieteam. Bij de aanhouding had hij twee pistolen bij zich en in het depot vond de

---

[192] 'Drentse onderwijzer, verdacht van aanslag, weer op vrije voeten', *NRC Handelsblad*, 11-3-1980.

[193] BVD/AURORA: Ochtendbespreking 18-1-1980

[194] BVD: Kwartaaloverzicht 1980, 3e Kwartaal

[195] Moussault, *Rood Verzetsfront*, 218-220.

[196] ibidem, 163.

[197] ibidem, 219.

[198] ibidem, 221-222.

politie containers met chemicaliën die identiek waren aan die van de eerder genoemde aanslag in Heelsum. Ook Brakenhoff zou later worden gearresteerd.[199]

Aan het eind van het jaar besloot RVF-Groningen de samenwerking met Brakenhoff "en daarmee de Amsterdamse groep" te beëindigen. Dit betekende het einde van de B-groep, waarvoor nóg een reden werd genoemd: veel acties zouden zijn mislukt door 'drankgebruik door en het niet de mond kunnen houden van' een belangrijk kaderlid.[200] Een waarschijnlijk extra reden was overigens dat Brakenhoff contacten onderhield met het lek van de beoogde aanslag in Neerijnen.

Maar hiermee kwam geen onmiddellijk einde aan de activiteiten van RVF zelf, want er waren tevens internationale ontwikkelingen die de aandacht vroegen. De strijd verplaatste zich echter steeds meer van straat naar bureau. Sindsdien verspreidde, specifiek, Moussaults *Knipselkrant* het gedachtegoed.[201] Tussen 1978 en 1988 werden niet alleen veel artikelen uit (tientallen) internationale tijdschriften en kranten gepubliceerd, maar eveneens berichtgeving, die werd toegezonden door een aantal "militante en guerrillaorganisaties" zoals de Belgische '*Cellules Communistes Combattantes*' *(CCC)*. Weer later verschenen er mede artikelen over (bijvoorbeeld) kraken en antimilitarisme, maar tevens de Kommunikees van RaRa-aanslagen. Sedert 1985 breidden de internationale contacten zich – eerst op papier, later ook fysiek in de persoon van Moussault – uit naar andere terroristische organisaties, zoals de *'Japanese Red Army' (JRA)*. Deze vorm van coöperatie leidde in mei 1986 tot de aanhouding van Moussault op verdenking van de, samen met het JRA-lid Yu Kikumura uitgevoerde, import van TNT en slagpijpjes. Hierbij werd verwezen naar een, essentieel, ambtsbericht van BVD aan CRI over de door de dienst onderkende banden tussen Moussault en Kikumura.[202] De hete adem van de Europese autoriteiten was er ook oorzaak van dat medio 1988 nadrukkelijk de overheveling van redactie en productie van de Knipselkrant naar de Duitse Bondsrepubliek heroverwogen werd. Moussault was naar eigen zeggen bijna 'ontvoerd' door de West-Duitse BND.[203] Ook was een met hem bevriend – bejaard – echtpaar in België aangehouden met materiaal van de CCC. Dit leidde vervolgens tot huiszoekingen bij Moussault en de Knipselkrant.[204]

---

[199] 'Vrouw uit ontplofte woning gearresteerd', *NRC Handelsblad*, 8-8-1980

[200] BVD/BFA-BSO: Informatierapport, 14-10-1980

[201] Moussault, *Rood Verzetsfront*, 223-270.

[202] ibidem, 240-242.

[203] ibidem, 252-253.

[204] ibidem, 259-262.

Uiteindelijk zag RVF af van een verhuizing en besloot het, eind van dat jaar, het blad "geheel in de illegaliteit te laten verdwijnen", waarmee een einde kwam aan deze verspreider van extremistisch en terroristisch gedachtegoed.

Tussenconclusie: met RVF – vooral de daarbinnen ontstane B-groep – was sprake van een in potentie gewelddadige groepering die niet alleen contacten onderhield met en hand- en spandiensten verleende aan diverse buitenlandse terroristische bewegingen, maar zelfs geweld tegen personen niet wenste uit te sluiten. RVF hield zich daarnaast tevens, nadrukkelijk, bezig met *naming and shaming*.

Autoriteiten

Het gewelddadige verzet van RVF noopte de autoriteiten tot repressieve maatregelen. Zo concludeerde de BVD dat door een reeks mislukte acties, waarbij de politie circa twintig personen arresteerde en tevens vuurwapens in beslag nam, RVF teleurgesteld was geraakt.[205] De BVD kon de autoriteiten overigens in staat stellen proportioneel te reageren.[206] Door een goede inlichtingenpositie, mede binnen het RVF, kon de dienst politici en overheid voorzien van betrouwbare informatie. Maar tevens werd duidelijk dat de Nederlandse situatie, ondanks tegengestelde berichtgeving in met name de rechtse media, niet te vergelijken was met die in Duitsland, waar een ware angstpsychose heerste. Desondanks bleven zowel dienst als politie, ieder vanuit hun eigen verantwoordelijkheid, onderzoek doen. Deze als repressie beschouwde activiteiten hadden dus succes, zoals het RVF zelf toegaf.[207] De dienst gaf als voorbeeld dat in juni 1980 – uit notulen van een vergadering van Procureurs-Generaal – was gebleken dat het RVF van plan was een aanslag uit te voeren op Drakesteyn, de woning van toen nog Prinses Beatrix, maar dat "het onder meer door een intensieve observatie- en volgactie bij plannen is gebleven".[208] Een ander opsporingssucces was, behalve de arrestatie van Ciska Brakenhoff, de aanhouding van Henk Wubben in de nasleep van genoemde explosie in de Quellijnstraat.

De wisselwerking repressie-verzet zorgde voor een andere inbreng van de autoriteiten. Gold inzake Rode Jeugd nog dat alleen 'Eindhoven' een harde aanpak kende, de laatste jaren namen repressie en arrestaties in het hele land sterk toe. Dit kwam doordat RVF meer nog dan zijn voorgangers met, objectgericht, geweld groeperingen zoals de RAF steunde, maar vooral

[205] BVD: Kwartaaloverzicht 1979, derde kwartaal

[206] Hoekstra, *In dienst van de BVD*, 67-68.

[207] Moussault, *Rood Verzetsfront*, 152-155.

[208] Engelen, *Frontdienst*, 201.

vanwege de oprichting van de B-groep, die zich gezien haar intenties en – weliswaar dikwijls mislukte – acties had kunnen ontwikkelen tot een Nederlandse terroristische cel.

Maar ook waren BVD en politie over hun schaduw heengestapt en werkten zij goed samen. Eerdere competentiegeschillen, over wat tot handhaving van de openbare orde – een politietaak – moest worden gerekend en wat daarentegen tot aantasting van de democratische rechtsorde – het BVD-terrein – behoorde, speelden nu nauwelijks nog een rol.[209] Rond 1980 kwam het tot een betere samenwerking, mogelijk omdat toen eveneens op ander gebied zoals antimilitarisme veel activiteiten te zien waren.

Tussenconclusie: coulant beleid was niet besteed aan RVF. Vooral zijn extremistische, soms zelfs aan terrorisme grenzende, activiteiten leidden tot een herbezinning bij de overheid. Repressie kwam steeds meer in de plaats van gedogen. In deze periode kwam het ook tot een betere samenwerking tussen de verschillende diensten.

Oorzaken desintegratie

De betere samenwerking tussen veiligheidsdienst en politie bemoeilijkte de acties van RVF, maar diens verval is deels ook te verklaren door marginalisering. Om zich duidelijker te kunnen laten gelden, moest de B-groep immers wel ondergronds gaan. Zulk isolement leidde niet alleen tot interne problemen, maar later ook tot scherpe kritiek binnen zowel RVF als de B-groep zelf. Zo werd wat de implementatie van de B-groep betreft zelfs gesproken over “het grote improviseren” en over een “zeer dilettantische poging”.[210]

Daarnaast lagen andere interne factoren ten grondslag aan het niet kunnen uitgroeien tot een bredere beweging en het niet, actief en productief, kunnen deelnemen aan (relevante) gelijkgezinde organisaties in binnen- en buitenland. Waar binnen andere groepen, vooral, de discussie over al dan niet aanwenden van excessief geweld een belangrijke oorzaak was van desintegratie, speelde binnen RVF verraad een belangrijke rol. Zo gaven enkele ‘kameraden’ Moussault bij de politie aan als gooier van een rookbom en heler van gestolen goed.[211] Maar hij werd mede verraden door een buitenlandse infiltrant. Want de arrestatie van Moussault en JRA-lid Kikumura had slechts kunnen gebeuren door interventie van, de Duitse staatsburger, Michael Köhler die lang nauw met Moussault en zijn Knipselkrant had samengewerkt.[212] Uit

[209] ibidem, 199-200.

[210] Moussault, *Het Rood Verzetsfront in het vizier van de geheime dienst*, 11.

[211] Moussault, *Rood Verzetsfront*, 121-123 en 149-150.

[212] Moussault, *Het Rood Verzetsfront in het vizier van de geheime dienst*, 294.

de geraadpleegde documentatie van het Oost-Duitse Ministerium für Staatssicherheit (Stasi) was gebleken dat genoemde Köhler in deze periode – vermoedelijk – een informant was van diverse West-Europese politie- en inlichtingendiensten.[213] In mei 1986 zou de advocaat van Moussault, Bakker Schut, een persbericht publiceren waarin hij aangaf dat deze aanhouding was geschied "op instignatie van de BVD/CRID".[214]

Ook hier was geweldgebruik een belangrijke factor voor niet verder kunnen uitgroeien van een beweging. Dit werd duidelijk bij de B-groep, waaraan vanwege de – noodzakelijke – geheimhouding slechts een beperkt aantal personen kon deelnemen en maar een kleine harde kern bereid was tot geweld tegen personen, zoals de (voorgenomen) aanslag tegen de ME liet zien. Hier waren vooral morele overwegingen de rem op het geweld. Busher et al. beschreven dit proces vanaf het ontstaan van een groep tot aan haar feitelijke gebruik van geweld, waarbij duidelijk talrijke momenten en/of factoren bestonden die uiteindelijk ook konden resulteren in geheel afhaken van individuen. Sommige actievoerders hielden het voor gezien bij discussies over of plannen van gewelddadige acties, anderen waren bevreesd voor overheidsrepressie of zagen af van deelname na zich gerealiseerd te hebben wat het werkelijk effect van hun daden zou zijn.[215] De groep die uiteindelijk overstapte naar geweld bleef hierdoor, zoals tevens het voorliggende onderzoek zal aantonen, in de meeste gevallen beperkt.

Eind 1980 bleek door "onderlinge, veelal persoonlijke, tegenstellingen" ook RVF niet langer een homogene groep. Het was uiteengevallen in 'kleine, lokaal of regionaal opererende groepen' die min of meer onafhankelijk van elkaar acties uitvoerden.[216] Een deel trachtte het dreigende isolement nog te doorbreken door (tevergeefs) aansluiting te zoeken bij krakers in Amsterdam en Groningen. Met betrekking tot Amsterdam mislukte dit, omdat de personen op wie RVF zich richtte vrijwel uitgerangeerd waren. In de loop van 1984 richtte de groep zich sterk op Groningen, maar toen was het RVF reeds verschrompeld tot de Knipselkrant en, als actiegroep, nauwelijks nog levensvatbaar te noemen.[217]

Tussenconclusie: het einde van RVF werd bespoedigd door interne problemen, zoals 'persoonlijke tegenstellingen' en zelfs verraad, maar tevens omdat de groep inmiddels sterk

---

[213] ibidem, 291.

[214] https://socialhistoryportal.org/sites/default/files/raf/0519860500_01_0.pdf.

[215] Busher, *How the "internal brakes" on violent escalation work and fail*, 9-14.

[216] BVD: Kwartaaloverzicht 1981, 1e Kwartaal

[217] Moussault, *Rood Verzetsfront*, 174-176.

overvleugeld was door vooral de anti-imperialistische ‘Beweging’ die spoedig het voortouw zou nemen op de talrijke actieterreinen.

4.2 De ‘Beweging’: ‘een evolutie van radicale stromingen’

Twijfel aan de waarheid is niet alleen van deze – door ‘*fake news*’ gekenmerkte – tijd. Wantrouwen tegen oude verhalen uit politiek, religie en wetenschap kreeg eind jaren vijftig in Europa voet aan de grond door denkers, die vonden dat de ideologieën van de twintigste eeuw hadden gefaald. En dit was inclusief fascisme en socialisme.[218] Een verklaring voor genoemd wantrouwen was dat ‘nazisme én stalinisme alle middelen, inclusief immorele, aangegrepen hadden om hun beoogde doel te bereiken’. Als definitieve omslag gold de val van de Berlijnse Muur, waarna ‘de universele eis van mensenrechten en identiteitspolitiek de universele leuzen van de Verlichting verving’. In feite had de Verlichting – die vrijheid, gelijkheid, tolerantie en vooruitgang nastreefde – plaatsgemaakt voor een nieuwe invulling van de idealen. Er diende zich toen met de komst van de vrouwen- en homobeweging vooral het begrip ‘identiteit’ aan: “De regenboogvlag ging langzaam de rode vlag vervangen”.[219]

Deze omslag was niet slechts een politiek-sociale. Ook binnen de actiewereld werden veranderingen zichtbaar. Deels parallel aan de activiteiten van genoemde Rode groeperingen werkten individuen en groepen – vanuit een andere totaalvisie – aan een verandering van de maatschappij. Er ontstond een nieuwe linkse ‘Beweging’. Deze was in al haar geledingen van meet af aan een separaat fenomeen. De titel van dit hoofdstuk is eigenlijk tevens Buijs’ korte definitie van deze ‘Beweging’.[220] Op zoek naar de wortels van de meer gewelddadige groepen kwam de auteur terecht bij ‘Onkruit’ en ook de kraakbeweging, die door Duivenvoorden ‘een samenraapsel van zeer uiteenlopende types en denkbeelden’ werd genoemd. Wat de aantallen actievoerders betreft is ‘officieel’ niet veel bekend. De BVD zou in 1990 uitgaan van in totaal circa tweeduizend personen, van wie ruim honderd de anti-imperialistische ideologie zouden aanhangen.[221] Binnen én vanuit de ‘Beweging’ ontstonden, anti-imperialistisch geïnspireerde, stromingen die geweld – min of meer systematisch – als middel hanteerden, maar niet als doel zoals bijvoorbeeld ‘autonomen’ en (Duitse) *Chaoten* dat deden. De Beweging had onder meer als kenmerk dat zij actie boven het woord stelde: “Action speaks louder than words”. Het was tevens van belang dat je alles zelf moest kunnen aansturen.

---

[218] Hans van Zon, *De verwarring van links – 1968-2018* (Amsterdam: Brave New Books, 2018), 28-30.

[219] ibidem, 42-43.

[220] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 10.

[221] BVD: Nota 9003 15 027 / 2119556: ‘Gewelddadig activisme tegen Apartheid’, 11.

Maar vooral bij hen, die zich inlieten met asielbeleid en dierenrechten, was er nóg een voornaam kenmerk: ‘gevoelens van (individuele) morele superioriteit’.[222] Zij vonden dat zij te allen tijde tevens het volste recht hadden in opstand te komen, “zelfs als dat betekende dat zij de wet overtraden, zich antidemocratisch gedroegen of geweld gebruikten om hun doelen te bereiken”. Voorliggend onderzoek zal aantonen dat deze inzichten ook hier golden, zeker in relatie tot antifascisten. Pogingen tot sociale beïnvloeding haalden overigens nauwelijks iets uit: “Waarom zou je tenslotte openstaan voor de invloed van anderen wanneer je heel goed weet wat goed en wat fout is?”[223] Tevens gold dat ‘dit gedrag samenging met onvoldoende zelfcorrectie’, waarmee de auteur waarschijnlijk meende dat de-radicalisering van dergelijke actievoerders nauwelijks mogelijk is. Zijn opinie lijkt grotendeels juist. Linkse actievoerders, zeker de gewelddadige, beschikten inderdaad over een eigengereide opinie, waaraan derden nauwelijks konden tornen. Dit gold specifiek in relatie tot de in dit verband tevens genoemde ‘asiel en dierenrechten’. Maar uit dít onderzoek zal, vooral uit de bewegingsinterne discussie, duidelijk worden dat de brede linkse Beweging – specifiek die activisten, die op legale wijze, ergo binnen de grenzen van de wet, handelden – juist over aanzienlijk zelfreinigend vermogen beschikte. Mede daardoor hebben extremisten, zoals RaRa, nooit aanzienlijke invloed kunnen verwerven. Binnen de ‘Beweging’ zelf was niet alleen sprake van sociale beïnvloeding, maar zeker ook van een zelf ingestelde ‘zelfcorrectie’.

Ter nadere introductie van deze beweging in ons land: in 1984 kwam de BVD in bezit van een tekst, waarin “militante groeperingen van de Beweging” hun filosofie kort uitlegden: “Je kan alles uitvreten. Als je gepakt wordt, word je toch wel altijd binnen enkele dagen weer losgelaten. Via hoger beroep en het aanvechten van de handelingen van politie en justitie en dergelijke kan het eventuele strafproces tot 3 jaar gerekt worden. Na deze drie jaar is men alles weer vergeten en kunnen eventuele tegen-getuigen gemakkelijker geïntimideerd worden en kunnen hun getuigenissen overtuigender in twijfel getrokken worden. Door dit alles zal de eventuele straf heel erg laag zijn”.[224] Dit getuigde niet alleen van zelfverzekerdheid, maar ook van vertrouwen in een lankmoedige overheid. De dienst ging nader in op het wordingsproces van de Beweging, met haar vele actieterreinen, en benadrukte in verband hiermee het belang van grotere gelijkheid en vrijheid, maar vooral van internationale solidariteit.[225] In de jaren zeventig kwamen hier sociale bewegingen tot ontplooiing die vooral ergens tégen waren. In een interview legde onderzoeker Thei van Laanen uit: "Nieuwe sociale bewegingen denken meer in termen van conflictvoering. De chaos met al haar nieuwe mogelijkheden is ontdekt: men probeert haar te doorleven zonder nieuwe oplossingen, nieuwe vormen of nieuwe mythen

[222] Van den Bos, *Waarom mensen radicaliseren*, 114-115.

[223] ibidem, 121.

[224] BVD/BO: Notitie ‘Strategie en uitgangspunten bij acties van ONKRUIT en andere militante groeperingen binnen de beweging’, 205.570, ACD 1725344, 19-4-1984

[225] BVD, *Panta Rhei*, 4-5.

te scheppen". [226] De Beweging zag dus voor haarzelf wel rechten weggelegd, maar nauwelijks plichten. Provocatie van de overheid werd gaandeweg gemeengoed en actievoerders muntten, steeds meer, uit in buitenparlementaire, burgerlijk ongehoorzame, acties. Daarbij was kraken een markant verschijnsel.[227]

Daarnaast waren er protesten tegen kernenergie en ontstond een vredesbeweging. De kraakbeweging gold als de bakermat van het latere '*politiek (gewelddadig) activisme*'.[228] Zij opereerde langdurig geweldloos totdat de politie in november 1978 met de wapenstok krakers uiteensloeg die een ontruiming in de Amsterdamse Kinkerbuurt wilden voorkomen. Sindsdien verklaarden dezen zich actief – i.e. met gebruik van geweld – te verzetten.[229] Dit betekende in relatie tot de kraakbeweging niet alleen de eerste aanzet tot, door repressie opgeroepen, verzet tegen de overheid, maar mede de geboorte van wat later in de Amsterdamse Staatsliedenbuurt bekend zou worden als de Politieke Vleugel van de Kraakbeweging. Door het 'overtrokken en ongefundeerd optreden van de politie' zagen de politiek gewelddadige activisten tegengeweld, zoals middels gooien van stenen, als normaal.[230] Krakers beschouwden de overheid sindsdien als de zaakwaarnemer van eigenaren, speculanten en projectontwikkelaars. Daarom wilden zij hun doelstellingen op eigen kracht – indien nodig met geweld – realiseren. Zij trokken immers de legitimiteit van de overheid in twijfel, zoals ook het woonbeleid onder de bevolking steeds minder steun zou genieten. Kort samengevat: "Een overheid die zich slechts op het recht en de rechtsstaat beroept en de rechtvaardigheid uit het oog verliest of deze heel bewust onder het tapijt schuift, verliest haar gezag".[231] Niet alleen kraken leidde tot acties. Hetzelfde gold voor antikernenergie, antimilitarisme, antiapartheid, anti-imperialisme, antifascisme alsmede het milieu- en dierenrechtenactivisme. Anti-imperialisme zal, omdat de meeste actievoerders zich, ook volgens BVD-rapporten, beperkten tot een deel van zijn actieterreinen hier worden uitgesplitst in solidariteit, repressie, Europese Eenwording, biotechnologie alsmede asiel- en vreemdelingenbeleid. Tevens komt de vrouwenbeweging (kort) ter sprake. Deze uitsplitsing brengt met zich mede dat, bijvoorbeeld, de diverse aanslagen van RaRa meermalen de revue zullen passeren, aangezien ook haar claims waren opgesplitst in diverse actieterreinen.

---

[226] *De Groene Amsterdammer*, 27-1-1982.

[227] Juridisch gedefinieerd als het 'zonder toestemming van de rechthebbende en zonder enig juridisch recht in gebruik nemen en/of houden van een niet in gebruik zijnd pand of een deel ervan'.

[228] Na circa 2000 verving de AIVD de BVD-term 'politiek (gewelddadig) activisme' door *activisme* en *extremisme*. Gewelddadig was hier het onderscheidende criterium voor extremisme.

[229] Annemieke Hendriks, Hoe maakt kraker theo zijn bed op', *De Groene Amsterdammer*, 27-11-1996

[230] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 193.

[231] Joost Flint, *Rebellie in de jaren 80. Echte verhalen uit een persoonlijk archief* (eigen beheer J. Flint, 2021), 32.

De dienst had, van meet af aan, onderscheid gemaakt in gematigde en zich buiten de grenzen van de wet begevende actievoerders.[232] Binnen de laatste categorie werd, en wordt, mede verschil gemaakt in de intenties van diverse groeperingen. Als goed voorbeeld golden hier de, door de media als "woeste bende relschoppers" gekarakteriseerde, 'autonomen'. De BVD zou deze categorie uitsplitsen in enerzijds de '*anarcho-autonomen*', die rotzooi trapten omwille van het rotzooi trappen en voor wie intentioneel geweld een doel, maar ook een kick was; anderzijds in de '*politieke autonomen*', die zich met een ideologische boodschap (en een sporadische steen) keerden tegen de autoriteiten en voor wie, met name situationeel en soms potentieel, geweld een middel was. Deze – gewoonlijk onafhankelijk van elkaar opererende – autonomen trokken bij manifestaties soms samen op en probeerden zo onrust te creëren en/of schade aan eigendommen toe te brengen. Doorgaans waren het anarcho-autonomen die zich a priori op gewelddadige confrontaties met de overheid richtten, waarop zij zich overigens met hun uitrusting voorbereidden. Daarom heetten zij later vaak het 'zwarte blok'. Terug naar de 'Beweging': het verzet tegen kernenergie was één van de actieterreinen, maar aangezien hier (hoofdzakelijk) verontruste en vreedzame burgers actief waren, maakt het geen onderdeel uit van dit onderzoek. Wél was ook hier sprake van extremistische acties vanuit de Beweging. Zo saboteerde '*Actiegroep stop dumping 83*' enkele vrachtwagens, die dienden voor het transport van nucleair afval.[233] In september van dat jaar staken actievoerders echter ook vrachtwagens in brand die afval vervoerden naar Den Helder om het, vandaaruit, in zee te storten.[234] In juni 1985 zou '*De wraak van Jhr. Mr. De Brauw*', in hun zoektocht naar bouwplannen van nieuwe kerncentrales, een inbraak plegen in het ministerie van Economische Zaken. (De Brauw was de voorzitter van de Stuurgroep Brede Maatschappelijke Discussie over kernenergie. – B.H.)

De groep ontvreemdde er voldoende materiaal om 'aanvalsdoelen' voor de toekomst te kunnen bepalen en publiceerde de gegevens.[235] Hierna volgde onder meer een poging tot brandstichting bij de woning van een topambtenaar van het ministerie, waarvan – overigens zonder enig specifiek bewijs – een later nog aan bod komende actievoerder werd beticht als, in ieder geval, *auctor intellectualis*.[236] De dienst meldde in dit verband dat één van de in het gestolen materiaal genoemde doelwitten, het bedrijf Neratoom in Den Haag, later te maken

---

[232] BVD, *Panta Rhei*, 5.

[233] Flint, *Rebellie*, 345-347.

[234] ibidem, 356.

[235] *Bluf!* 178, 11-07-1985 en *Bluf!* 183, 15-8-1985

[236] 'Duyvendak treedt af als Kamerlid', *Trouw*, 14-8-2008

zou krijgen met '*Rood Revolutionair Front*' (RRF).[237] De groep liet een (op tijd onschadelijk gemaakte) bom achter.[238]

In ieder geval een deel van tegen kernenergie protesterende politiek (gewelddadige) activisten was in dezelfde periode tevens actief binnen kringen van antimilitaristen.

4.2.1 Antimilitarisme

Een ander, deels gewelddadig, actieterrein was antimilitarisme. In tegenstelling tot de bredere vredesbeweging werd het gekenmerkt door zaken als ongeduld en niet passief willen wachten op gewenste veranderingen. De vredesbeweging zelf was deels voortgekomen uit de anti-oorlogsbeweging van de jaren zestig, die zich vooral richtte op de oorlog in Vietnam. De activisten van de jaren tachtig – in feite het hoogtepunt van de Koude Oorlog – keerden zich, vreedzaam, met soms honderdduizenden tegen specifiek de plaatsing van kernwapens. In dit onderzoek wordt – hoewel sommige zijdelings ter sprake komen – geen specifieke aandacht besteed aan die groeperingen, die zich op vreedzame manieren verzetten tegen militarisme: '*Vredesaktiekamp' (VAK*), '*Komitee Kruisraketten Nee'*, '*Burgerlijke Ongehoorzaamheid en Non-Koöperatie' (BONK)*, '*Breed Initiatief voor Verdergaande Akties tegen Kruisraketten' (BIVAK),* maar ook '*North Atlantic De-Fence Movement*' *(NAD-FM)* die onderdeel vormde van de '*Ploegschaarbeweging*' van onder meer aalmoezenier/activist Kees Koning.[239]

Actievoerders

Steeds meer actievoerders trachtten in de jaren tachtig met burgerlijk ongehoorzame acties hun gelijk te halen, daarbij ondersteund door een – aanzienlijk – deel van de bevolking. Ook autoriteiten legden hen langdurig geen strobreed in de weg. Dit kende een lange aanloop.

Kritische jongeren richtten zich al in de jaren zestig tegen de krijgsmacht vanwege de toenemende twijfel of van de Sovjetunie nog wel enige dreiging uitging.[240] Dienstplichtigen richtten, in 1966, de '*Vereniging van Dienstplichtige Militairen*' (VVDM) op, aangezien het leger meer zou moeten lijken op de burgermaatschappij. Een jaar later verscheen de '*Bond*

[237] BVD, *Panta Rhei*, 44.

[238] 'Bom bij Neratoom', 18-5-1986, https://www.stopkernenergie.nl/content/bom-bij-neratoom.

[239] BVD, *Panta Rhei*, 49 en 59.

[240] Coreline Boot, *Het leger onder vuur. De Koninklijke Landmacht en haar critici 1945-1989*, Amsterdam: Boom, 2015), 75-76.

voor Dienstweigeraars' *(BVD)* die – op 23 mei 1979 – zou worden omgedoopt in *Bond voor Dienstplichtigen*. Hij werd – om verwarring met de 'echte' BVD te voorkomen – ook wel de "Witte BVD" genoemd. Deze benaming zal in dit hoofdstuk worden aangehouden, wanneer mogelijk verwarring met de andere BVD optreedt. Hij zette zich specifiek in voor diegenen, die om gewetensbezwaren vervangende dienst moesten verrichten. In 1969 maakte deze BVD een belangrijke ideologische ontwikkeling door. Sindsdien riep hij de jongeren op niet langer dienst te weigeren, maar juist wél in dienst te gaan om (met antipropaganda voor het leger) de organisatie van binnenuit aan te vallen en hun collega's zodoende over te halen het werk neer te leggen. "Een politieke beïnvloeding van het Nederlandse volk in anarchistische richting", aldus de chef Generale Staf.[241] De Witte BVD volgde de uitgangspunten van, ex-Provo, Roel van Duijn, die hij in relatie tot de 'Oranjevrijstaat' had beschreven. Deze kende verschillende Volksdepartementen, zoals dat voor 'Sabotage van Macht en Geweld'.[242] Als de leider van dit departement riep Witte BVD op "het leger in zijn functioneren te belemmeren". Mede daarom bracht de Binnenlandse Veiligheidsdienst een analyse uit aan zijn militaire collega's over de nauwe banden tussen Witte BVD en de Oranje Vrijstaat.[243] De top van Defensie was hiervan niet gecharmeerd, maar de Bevelhebber der Landstrijdkrachten drong tevergeefs aan op een strafvervolging. Dergelijke coulance bleef overeind toen in 1970, op een kazerne in Assen, voertuigen werden gesaboteerd. Het kwam nu wel tot discussies, en zelfs tot Kamervragen, maar bij het erna volgende proces kregen de daders uiteindelijk slechts een voorwaardelijke gevangenisstraf. In relatie tot het gebruik van sabotage als dwangmiddel was de facto sprake van de door onderzoekers geformuleerde interne remmen op geweld, met name wat betreft de strategische en morele logica's.[244] De VVDM distantieerde zich in de (interne) discussie over geweldsgebruik nadrukkelijk van sabotage, aangezien dit kon leiden tot letsel bij de door haar ondersteunde dienstplichtigen. In 1972 leidde de koersverlegging door de Witte BVD naar de dienstplichtigen op de kazerne weldra in de oprichting van de '*Vereniging Dienstweigeraars*' *(VD)*.[245] Deze wilde meer zijn dan alleen maar een vakbond.[246] Zij wilde juist weigeraars van buiten de kazerne weer ondersteunen. VD speelde een belangrijke rol bij het verzet van buiten de krijgsmacht. Zij richtte in 1974 de '*Werkgroep Politieke gevangenen*' op, die – in hetzelfde jaar nog – haar naam zou veranderen in '*Onkruit'*. De Wet gewetensbezwaren militaire dienst

[241] Boot, *Het leger onder vuur*, 96-97.

[242] ibidem, 117-119.

[243] 'Sabotage-propaganda', 19-5-1970, http://www.stichtingargus.nl/bvd/ambts/996756.pdf.

[244] Busher, *How the "internal brakes" on violent escalation work and fail*, 4-9.

[245] Boot, *Het leger onder vuur*, 135-136.

[246] M. Paumen, 'Vereniging van dienstweigeraars wil antimilitaristische beweging worden', *NRC Handelsblad*, 24-1-1981, https://www.nrc.nl/nieuws/1981/01/24/vereniging-van-dienstweigeraars-wil-anti-militaristische-beweging-worden-kb_000027393-a3235432.

was de groep een doorn in het oog, aangezien daarin vooral de politieke motieven niet werden erkend als reden voor dienstweigering.

Het 'actiejaar' 1979 – toen genoemde wet in werking trad – wordt wel beschouwd als het begin van steeds militantere activiteiten die zowel in aantal als intensiteit toenamen.[247] In oktober was sprake van de eerste Onkruit-actie onder het motto 'Breek in en maak openbaar'. De groep bezette toen een munitiefabriek in Den Bosch en ontvreemdde daar informatie over wapenleveranties. Daarnaast was er aandacht voor de bezetting van het hoofdkantoor van de Rijksverdedigingsorganisatie RVO/TNO, waar een groep antimilitaristen eind 1980, geheim gerubriceerde, documenten ontvreemdde.[248] Het gemak waarmee de actievoerders deze actie konden uitvoeren viel in slechte aarde bij leiding van de BVD, die liet weten dat de bezetters "kennelijk zonder al teveel moeite" bedoelde documenten in handen hadden gekregen: "Vast staat dat de beveiliging zacht gezegd nogal wat te wensen heeft overgelaten".[249] Hier leek de dienst zich met militaire, ergo andermans, zaken te bemoeien, maar daarover volgt later meer. Succesvol waren ook inbraken bij het Provinciaal Militair Commando (PMC) Noord-Holland in Amsterdam en in een bunker in Kloetinge . De 'opbrengst' zou gepubliceerd worden als de 'PMC Papers'.[250] Deze inbraken werden uitgevoerd ondanks de – toen reeds plaatsvindende – infiltratiepraktijken van de BVD. Eind 1984 zou in Utrecht door toedoen van '*Onkruit bestaat niet'* een opmerkelijke inbraak plaatsvinden bij het 450e Contra-Inlichtingen-Detachement op de Knoopkazerne.[251] De groep maakte er documenten buit over, in militaire optiek, 'verdachte groeperingen', zoals VVDM, Witte BVD, Pax Christi, Kerk en Vrede en PSP, maar eveneens de politiek actieve jeugdorganisatie '*Komitee Kindervuist*'.[252]

Onkruit werd beschouwd als een (losse) organisatie van lokale groepen, die landelijk vergaderden, maar separaat in actie konden komen.[253] Deze incoherentie leidde al in oktober 1982 tot de aankondiging dat Onkruit als landelijke actiegroep wilde stoppen, juist vanwege 'gebrek aan onderlinge betrokkenheid'.[254] Dit werd besloten tijdens een vergadering waarbij

---

[247] Boot, *Het leger onder vuur*, 195-197.

[248] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 78-79.

[249] BVD/AURORA: Ochtendbespreking, 12-9-1980

[250] 'Marechaussee maakt eind aan bezetting commandobunker', *Provinciale Zeeuwse Courant*, 7-7-1982

[251] BVD, *Panta Rhei*, 52.

[252] https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:RD.nl,19811006:newsml_208681f758009ebc32abf0fb9432e1e7.

[253] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 75.

[254] *Bluf!* 17, 21-10-1982

(slechts) “achttien personen aanwezig waren”.[255] Ondanks wegvallen van een vaste structuur zouden de activiteiten van deze antimilitaristen doorgaan. De vreedzame steunverlening aan totaalweigeraars was, stilaan, vervangen door ordeverstoring en “directe acties tegen militair geweld”, om zo het militaire apparaat in diskrediet te brengen.[256] Deze ‘directe acties’ gingen overigens niet of nauwelijks gepaard met geweld. Er was slechts, sporadisch, sprake van licht vandalisme tegen objecten, maar het ging in hoofdzaak om inbraken en – de erop volgende – publicaties van het gestolen materiaal. Sommige acties slaagden, maar in maart 1983 lekte een (door Onkruit beoogde) bezetting van het Military Traffic Management Command in Capelle aan de IJssel uit. Desondanks maakten de actievoerders, deels geheime, documenten buit. Om duidelijk te maken hoe nonchalant autoriteiten, wel eens, omgingen met gevoelige zaken: de dienst beschreef hoe ANP die ochtend naar de Rotterdamse politie belde met de routinevraag of er iets te melden was.[257] De politiewoordvoerder had geen nieuws, maar kon wel vertellen ‘dat er in de loop van de dag een Onkruit-actie zou plaatsvinden’. De infiltratie door de BVD leidde wel tot een isolement van kleine groepjes intimi, die hun acties voortaan in het diepste geheim uitvoerden. Dat dit spoedig succes had toonden de inbraken in commandobunkers in Noordwijk en Katwijk. Bij de laatste actie waren vrouwelijke Onkruit-leden, “die vanuit hun feminisme niet willen dat de stoere jongens altijd de ‘techniek’ doen”, actief betrokken bij het snijbranden.[258] Hier was dus eigenlijk sprake van de oude ‘man-vrouwdiscussie’. Reeds een dag na deze, geslaagde, actie zou de ‘buit’ worden gepubliceerd onder de (ludieke) benaming ‘Betonkruit’.[259]

‘*Onkruit-Amsterdam*’ nam een vooraanstaande positie in binnen de antimilitaristische beweging in Nederland. Deze erg actieve cel zou echter spoedig in twee kampen uiteenvallen. Binnen de groep werd onder andere gediscussieerd over haar actievormen waarbij één van de drijvende krachten in het gematigde kamp constateerde dat het ondoenlijk bleek “iets nieuws en origineels te vinden”.[260] Maar er was tevens sprake van de door Busher et al. beschreven interne remmen, specifiek wat betreft de strategische en morele logica. De niet-gewelddadige antimilitaristen binnen Onkruit-Amsterdam beschouwden de (kraak)beweging al in 1984 als gepasseerd station. Zij wezen op het positieve effect van het weinig coherente activisme, want op die manier kon er ruimte ontstaan voor, meer waardevolle, langdurige projecten, zoals van de vredeswinkels en antimilitaristische bureaus tegen de wapenindustrie. Later werd duidelijk

---

[255] BVD/BO: Informatierapport, 192.948, 27-9-1982

[256] BVD, *Panta Rhei*, 47-48.

[257] ibidem, 48.

[258] Flint, *Rebellie*, 414.

[259] *Bluf!* 66, 28-4-1983

[260] BVD/BO: Informatierapport 192.756, 20-9-1982

dat die onenigheid reeds lang bestond: er was een splitsing op handen in ‘acties’ versus ‘meer wetenschappelijk’.[261] Woordvoerder van deze laatste, niet-gewelddadige, groep was Wijnand Duyvendak.[262] Hij was naar eigen zeggen reeds ‘vanaf de middelbare school een tegenstander van geweld’.[263] Maar hoewel hij in Amsterdam zelf geconfronteerd werd met harde repressie, had hij zich, gaandeweg, ontwikkeld tot een verklaarde tegenstander van geweld. Duyvendak benadrukte dat het middel brandstichting bij rellen geen strategie mocht worden, uit vrees dat actievoerders te gemakkelijk zouden kiezen voor gebruik van ‘mollies’ (molotovcocktails).[264] Hij bevestigde zijn, pertinente, afkeer van deze vormen van geweld in een persoonlijk gesprek op 8 november 2019. Daarbij verklaarde hij tevens dat hij ondanks zijn, vanwege zelf ervaren politierepressie, initiële begrip voor proportioneel tegengeweld spoedig overtuigd was geraakt van de contraproductiviteit ervan en dat hij zich sindsdien steeds met klem ertegen had verzet. Zijn groep kende dan ook geen ideologie zoals “sabotage of keiharde confrontatie is de weg”, maar wilde telkens, nieuwe, activiteiten bedenken waaraan mede ‘mensen van buiten’ konden deelnemen.[265]

> Dat Duyvendak overigens nog steeds als ‘drijvende kracht’ (onterecht) in verband wordt gebracht met RaRa werd duidelijk in een recentere publicatie waarin meer onzorgvuldigheden staan. Zo zou RaRa niet alleen documenten hebben gestolen, maar eveneens aanslagen gepleegd op kazernes. RaRa lijkt hier als paraplubegrip te fungeren voor antimilitaristische en mede andere extreemlinkse groeperingen.
>
> (Bron: Verkoren, ‘Uit de terreurspiraal’, (2021, p. 31).

De *hardliners* – meer specifiek de tot geweld bereide groep actievoerders rond de niet alleen door de BVD als voorman beschouwde René Roemersma – scheidden zich vervolgens af, omdat zij zich hiermee niet konden verenigen. Deze afsplitsing werd (later) bekend als de ‘*Revolutionaire Anti-Racistische Actie*’ *(RaRa)*. Roemersma gaf overigens nóg een reden voor bovengenoemde scheiden der wegen: “Het was duidelijk dat iedereen in kaart was gebracht en

[261] Flint, *Rebellie*, 457-459.

[262] BVD/BO: Informatierapport 193.411, 28-10-1982

[263] BVD/BO: CO. 1524410, 30-1-1981

[264] BVD/BFB: Logboek 712-85, 10-12-1985

[265] *Bluf!* 116, 26-4-1984

dat er een cellenstructuur nodig was om vergaande acties te kunnen blijven uitvoeren".[266] Zijn geïsoleerde groep liet spoedig met veel lawaai, lees aanslagen, van zich horen.

De vraag dient zich aan met welke groeperingen RaRa – een in feite voor Nederland uitzonderlijke groep – te vergelijken is. Het antwoord erop kan, zoals vaker ten aanzien van Nederlandse extremisten, het best bij onze Oosterburen worden gezocht. In dezelfde periode was in Duitsland de derde generatie van de Rote Armee Fraktion actief en deze streefde een vorm van samenwerking na met de 'Illegale Militante des antiimperialistischen Widerstands'. De RAF kwam met deze '*Illegale Militante*' of '*Kämpfende Einheiten*' – ook wel betiteld als het 'tweede niveau van de RAF' – overeen dat zij brand- en bomaanslagen zouden uitvoeren, waarbij niet per se slachtoffers hoefden te vallen.[267] Hoewel hier geen sprake leek te zijn van copycat-gedrag, was dit eveneens de modus operandi van RaRa waarvan de leiders overigens ook sporadisch contact hadden met leden van de RAF.

Onkruit-Amsterdam hief zich in 1985 op, maar: "Iedereen van onze groep voert ook in andere groepen, via andere verbanden strijd".[268] Groepsleden bleven dus wel landelijk actief waarbij exogene ontwikkelingen, zoals onderdrukking en uitbuiting in Latijns-Amerika, een belangrijke rol speelden. Als specifiek actiemiddel gold het inbreken in 'MIBO-magazijnen', de opslag voor 'Materieelvoorziening In Buitengewone Omstandigheden'.[269] Aan dergelijke acties nam overigens tevens Duyvendak deel.[270] De ontvreemde medische middelen hadden volgens een ingewijde een waarde van honderdduizenden gulden.[271] Het materiaal zou later opduiken in El Salvador en Nicaragua.[272] Mede de activistische media berichtten hierover.[273] Duyvendak verklaarde in eerdergenoemd interview nog dat "de Rotterdamse haven zo lek als een mandje" was. Het transport van de gestolen goederen kon dus gemakkelijk plaatsvinden. Maar vanwege infiltratie door de BVD mislukte overigens een deel van deze acties. Met het verdwijnen van Onkruit-Amsterdam als belangrijkste *player* namen antimilitaristische acties voorgoed af. De feitelijk laatste actie van Onkruit was in februari 1987 het omzagen van een

---

[266] Roeland Muskens, *Aan de goede kant. Biografie van de anti-apartheidsbeweging 1960-1990* (Soesterberg: Aspekt, 2015), 565.

[267] Klaus Pflieger, *Die Rote Armee Fraktion 14.5.1970 bis 20.4.1998*, 3. erweiterte und aktualisierte Auflage (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2011), 243-245.

[268] *Bluf!* 162, 21-3-1985

[269] BVD, *Panta Rhei*, 50-52.

[270] 'Duyvendak in 1984 vrijgesproken van gebruik geweld', *Trouw*, 8-8-2008

[271] Flint, *Rebellie*, 474.

[272] BVD, *Panta Rhei*, 50.

[273] *Bluf!* 139, 4-10-1984

mast van het militaire straalverbindingsnet in Overijssel. Deze zou worden uitgevoerd onder de toepasselijke naam *Actiegroep 'Verbinding Verbroken*.[274]

Pas jaren later leefde – naar aanleiding van het uitbreken van de Golfoorlog in 1990 – antimilitarisme weer op met de oprichting van '*Komitee Anti Golfoorlog' (KAGO),* dat zich keerde tegen de Nederlandse militaire interventie in de Golf. Op 1 september 1990 vond een (druk bezochte) oprichtingsvergadering plaats, waarbij een gecompliceerde discussie volgde over wie in aanmerking kwam voor een boycot, wie waarom wel of juist niet mocht worden bewapend en of de Verenigde Naties niet, vooral, de belangen van de VS en westerse landen verdedigden. Men werd het uiteindelijk eens dat 'Saddam een schoft is en dat het goed is dat de VS er iets tegen onderneemt'. De positie van de VN zou evenals de eventuele boycot tegen Irak niet ter stemming komen. Ook werd terugtrekking van Israël uit de bezette gebieden niet gekoppeld aan die van Irak uit Koeweit, aangezien die bezettingen onvergelijkbaar waren. Op langere termijn zou de (bemiddelende) rol van de PLO, de 'handlanger van Irak', aan de orde moeten komen. Opmerkelijk was wederom het ongemak bij linkse actievoerders, wanneer de Israëlisch-Palestijnse kwestie zich aandiende. De bijeenkomst toonde overigens niet alleen de meningsverschillen tussen radicale en meer gematigde deelnemers, maar liet tevens zien hoe onwennig het sowieso was opnieuw iets te ondernemen op gebied van antimilitarisme.[275]

Ondanks de initiële, na enige jaren van inactiviteit begrijpelijke, aanloopproblemen en het duidelijk vreedzame karakter van genoemde antimilitaristische mantelorganisatie, volgden spoedig mede vernielingen. Het – anonieme – '*Anti-interventie-kommando De GLADIOoltjes'* plaatste brandbommen bij schakelkasten van de NS om zo transport van VS-legermaterieel te saboteren.[276] Operatie GLADIO was overigens een geheim *stay-behind* NATO-netwerk, dat ook in Nederland een poot had. Het was, mede, gesponsord door de CIA en opgezet om hier het verzet te organiseren bij een eventuele inval van Russische troepen. Premier Lubbers had even hiervoor bevestigd dat in Nederland een paar honderd man actief waren onder de naam 'Inlichtingen & Operaties' (I&O).

Ook werden bij kazernes hekken vernield en banden van legervoertuigen lek gestoken. De meest opvallende actie – zeker gezien de meer dan tien miljoen gulden schade – was een brandstichting op vliegbasis Deelen.[277] Hier drong '*Alle politieke gevangenen in Nederland vrij*' – waarschijnlijk vernoemd naar de, toentertijd gedetineerde, aalmoezenier/antimilitarist Kees Koning – binnen in een hangar met helikopters en vernielde daar het instrumentarium

---

[274] https://www.laka.org/docu/tijdschriften/vredesaktiekrant/vredeskrant25.pdf.

[275] Absurdum, Q. 1990. 'Brede koalitie tegen Golfoorlog'. http://www.ravagedigitaal.org/1990/65/9.htm.

[276] *NN* 72, 14-12-1990

[277] Correspondent Deelen, 'BVD jaagt op daders aanslag helikopters', *Trouw*, 4-2-1992

van deze. Ook besloot zij, mogelijk alleen omdat brandstof voor het grijpen lag, de aanwezige helikopters in brand te steken. Acht toestellen gingen daarbij (deels) in vlammen op. De actie moest volgens de uitvoerders zeker beschouwd worden als een protest tegen de komst van de Luchtmobiele Brigade.[278] Het geld kon namelijk beter worden besteed aan de bestrijding van armoede in de wereld, aldus de – voor een deel – anti-imperialistisch klinkende claim van de uitvoerders.[279] Toch bleek deze aanslag niet het begin van een hernieuwde discussie over, laat staan harde acties in het kader van, militarisme. Weliswaar was nog enige jaren sprake van in hoofdzaak kleinschalige activiteiten tegen de krijgsmacht, maar in feite was de verwoestende – waarschijnlijk mede voor de meeste antimilitaristen geheel onverwachte – aanslag de laatste belangrijke actie in het kader van antimilitarisme. Dit had vanzelfsprekend eveneens te maken met de toenmalige geopolitieke ontwikkelingen met zijn veranderde Oost-Westverhoudingen.

Tussenconclusie: hoewel binnen kazernes bijvoorbeeld sprake was van sabotage van voertuigen, betrof dit onderzoek vooral acties daarbuiten, meer specifiek die van de diverse Onkruit-afdelingen. Deze pleegden talrijke inbraken in militaire locaties en publiceerden het ontvreemde materiaal waaronder ook staatsgeheimen. Daarnaast werden voor veldhospitalen bedoelde medische hulpgoederen gestolen en vervolgens verscheept naar geestverwanten in Latijns-Amerika. Maar antimilitarisme was vooral van belang als 'kantelpunt' van activisme naar extremisme met de feitelijke afsplitsing van – geweld nastrevende – individuen binnen Onkruit-Amsterdam, die uiteindelijk bekend werden als RaRa.

Autoriteiten

Het in tegenstelling met andere landen coulante Nederlandse overheidsbeleid bleef bij antimilitarisme lang overeind. Zo wenste de Defensietop geen verbod van de VVDM, omdat een 'spoedige en stille dood' werd verwacht.[280] Een andere verklaring voor uitblijven van een verbod was de PvdA-deelname aan het kabinet-Cals. Feitelijk waren deze sociaaldemocraten een sta-in-de-weg. Zij koesterden immers 'meer sympathie voor de dienstplichtigen dan voor Defensie'.[281] Deze aanpak nam veel redenen voor verzet weg. Hier was sprake van facilitatie waarbij een organisatie als de VVDM nóg gematigder werd, aangezien zij als 'contactorgaan' deelnam aan het beleid, terwijl de overheid tegelijkertijd de radicalere groeperingen, zoals de

[278] *NN* 103, 6-2-1992

[279] ANP-Arnhem, 'Actiegroep vernielt helikopters', *Leidsch Dagblad*, 3-2-1992, https://leiden.courant.nu/issue/LD/1992-02-03/edition/0/page/3?query=.

[280] Boot, *Het leger onder vuur*, 80-83.

[281] ibidem, 81.

Witte BVD harder tegemoet kon treden. Defensie koos dus voor een ‘reactief gedoogbeleid’, waarbij de VVDM de boodschapper werd van de wensen van dedienstplichtigen. Maar ook kon zij zo ‘de onrust onder dienstplichtigen kanaliseren’.

Deels veranderde dit beleid met de komst van de (Witte) Bond voor Dienstplichtigen, die immers ook geporteerd was van sabotage. Boot ziet hier een evidente discrepantie tussen de visie van de toenmalige minister van Defensie en die van een Officier van Justitie, die van mening was dat strafrechtelijke vervolging de geloofwaardigheid van de krijgsmacht juist zou verzwakken.[282] Het OM was, ter voorkoming van escalatie, nadrukkelijk voor gedogen, want: “Als de Nederlandse bevolking niet instemt met het repressieve optreden van de regering, kan het Openbaar Ministerie niet tegen de wil van de bevolking ingaan”. Mede de BVD verwierp het “forse optreden van de Politie en de Marechaussee tegen Onkruit”. De dienst had – even daarvoor – gewezen op mogelijke acties van antimilitaristen en het plaatsvervangend hoofd B, de directie die zich bezighield met de thematiek, vroeg zich af of niet van “overreactie van de politie moet worden gesproken”.[283] Kennelijk oordeelde de dienst dat de relevante autoriteiten vanwege de aanwezige voorkennis de bedoelde activiteiten zonder ál te ingrijpende middelen hadden kunnen voorkomen.

Waarschijnlijk ook al omdat de overheid, met Defensie voorop, antimilitarisme niet zo belangrijk achtte, vonden de actievoerders zelf dit issue niet werkelijk attractief en bleef groei van de beweging uit. Daarom drong de leiding van de krijgsmacht niet aan op vervolging van daders, zelfs niet van hen, die in de Knoopkazerne in Utrecht hadden ingebroken.[284] Want zo kreeg Onkruit geen kans in de rechtbank, nog eens, ‘publiekelijk draagvlak en praktijken van de krijgsmacht te ondermijnen’.[285] Ondanks de (permanente) monitoring van BVD en politie was de-escalatie hier het feitelijke uitgangspunt. Niet vervolgen – of minder streng straffen – droeg er immers aan bij dat het draagvlak van de krijgsmacht in de maatschappij het minst te lijden had.

Toch bestond tussen de zich met antimilitarisme bezighoudende diensten verschil van inzicht. Het was, voor derden, sowieso onduidelijk wie (waarvoor) verantwoordelijk was. Het leek een onderwerp voor militaire inlichtingendiensten, maar dat werd weersproken door een notitie van de BVD.[286] Ook uit aantekeningen van informanten of agenten was reeds gebleken

---

[282] ibidem, 117-121.

[283] http://www.stichtingargus.nl/bvd/au/aurora79-4.pdf, 27.

[284] ‘Onkruit breekt in’, *Leidsch Dagblad*, 19-11-1984

[285] Boot, *Het leger onder vuur*, 225.

[286] BVD: Notitie ‘*Betreffende de Werkgroep ONKRUIT*’, 2427.074, 6-2-1979

dat ook de dienst – zeker met betrekking tot Onkruit – een (monitor)rol was toebedeeld.[287] Dit bleek al in april 1952 afgesproken, vooral waar het ging om activiteiten 'buiten de hekken'.[288] Antimilitarisme leek van directer belang voor de Landmacht Inlichtingendienst (Lamid), maar die was niet erg onder de indruk, zoals uit een analyse van een Onkruit-publicatie – uit 1982 – kon worden opgemaakt. Hierin was sprake van *naming and shaming*, want de antimilitaristen publiceerden onder de titel "enge lui" de persoonsgegevens en telefoonnummers van "diverse hoge defensie-autoriteiten". De Lamid zou echter slechts laten weten dat "justitie alleen dan activiteiten ontplooit, nadat een aanklacht door betrokken personen is ingediend". Daarnaast vond hij de dreiging van antimilitaristen niet zo groot, "daar de betrokken activisten zich niet kenmerken door een gewelddadig karakter, maar veeleer trachten personen, instellingen en organisaties in de openbaarheid te brengen".[289] Een zelfde 'neiging, potentiële, dreigingen te minimaliseren' bestond veel eerder reeds: "Gedurende het hele interbellum treft men signalen van deze dienst (=CI/GSIIIB – B.H.) aan als zou extremisme niet in de Nederlandse volksaard liggen".[290] Ook genoemde Lamid-analyse ging – vreemd genoeg – geheel voorbij aan de reële dreiging, die (normaliter) uitging van publicatie van dergelijke gegevens. Doorgaans lokte dit immers acties uit tegen daarin genoemde instellingen en personen. Juist deze coulance leidde tot agressiever optreden van een deel van de Onkruit-activisten.

Infiltratie door de BVD zorgde overigens dat de activiteiten vanaf 1983 in het diepste geheim werden uitgevoerd. Dit had spoedig succes gezien inbraken in Noordwijk en Katwijk. Het onderzoek daarnaar liet weinig cohesie tussen de diensten zien. Zo sprak de Lamid slechts over "ongerubriceerde verbindingsdocumenten", al liet hij weten dat "eventueel ook militaire documenten verdwenen waren", maar dat "de BVD zulks in onderzoek had".[291] De lokale PID veronderstelde dat het Kabinet van de Commissaris van de Koningin "wel niet zo scheutig zal zijn met geven van inlichtingen, aangezien (informatie) daar eigenlijk niet mag zijn maar er op verzoek Kab CdK wel nog was".[292]

De dienst had zijn twijfels over deze lakse aanpak, aangezien "door terughoudendheid in zulke gevallen waarin strafbare feiten zijn gepleegd, het beveiligingswerk ongeloofwaardig

---

[287] BVD: 'Verslag Onkruit – Landelijk', 7-10-1979.

[288] Bob de Graaff, *Ongekend en onderscheidend. De geschiedenis van de MIVD* (Amsterdam: Boom, 2022), 366.

[289] Ministerie van Defensie/Landmacht Inlichtingendienst: 'ONKRUIT-publicatie september 1982', 547, 17-12-1982

[290] De Graaff, *Ongekend en onderscheidend*, 22-23.

[291] Lamid/CI Melding: Dossnr 12.15.31, ObjNr 30 E /3, 19-5-1983

[292] BVD/ID-Noordwijk: 'Acties in Katwijk en Noordwijk', Log.nr. 559-83, 27-4-1983

wordt".[293] Daarom zette de BVD zijn monitoring van antimilitaristen voort. Door infiltraties mislukten veel acties en dat zou tot frustratie – en uiteindelijk marginalisering – leiden binnen Onkruit-Nederland. Actievoerders opereerden voortaan meer in het geheim, in kleine groepen intimi, om infiltratie en/of uitlekken van acties te bemoeilijken. Desondanks konden de BVD en zijn lokale politie-inlichtingendiensten acties voorkomen. De meest aansprekende contra-activiteit had moeten plaatsvinden in Veenhuizen, waar Onkruit, met honderden deelnemers, een munitiedepot beoogde te bezetten om staatsgeheimen te stelen door "de computercode te kraken".[294] De Dienst zocht, samen met lokale PID's, tientallen actievoerders in alle vroegte thuis op om aan te geven van hun plannen op de hoogte te zijn (vide *hidden factor*). De BVD slaagde er zodoende in de actie te frustreren. Maar mede het stelen van medische apparatuur voor bevrijdingsbewegingen in Latijns-Amerika mislukte in veel gevallen door de infiltratie van de dienst.

19 november 1985 deed de politie een inval bij het '*Anti-Militaristiese Onderzoeks Kollektief' (AMOK)* dat weliswaar een documentatiecentrum was, maar deels mede gold als instrument tot, (in)directe, aansturing van antimilitaristische acties. Dit was voldoende reden voor nadere interesse van de dienst, "hoewel van deze intellectuele tak van het antimilitarisme weinig directe actie te verwachten was".[295] De actievoerders haalden uit het '*Anti-Militaristies Tijdschrift'* (later '*VeeDee AMOK'* geheten) echter relevante doelen. Daarnaast riep het blad bijvoorbeeld op tot sabotage van NATO-oefeningen.[296] De BVD had de politie op de hoogte gesteld dat een journalist bij AMOK inzage zou krijgen in gestolen documenten.[297] Over de politie-inval verklaarde AMOK later overigens dat "het repressie-apparaat" zijn grenzen aan het verleggen was. Bakker Schut, de advocaat van het documentatiecentrum, was verbolgen over deze inval en noemde het politieoptreden daar 'krankzinnig en schandalig'.[298] De inval weerhield het blad er trouwens niet van nog een lijst met, mogelijk interessante, doelen voor "harde actie" te publiceren.[299]

---

[293] BVD/AURORA: Ochtendbespreking, 27-5-1983

[294] BVD/BO: Informatierapport 205.502, 2-3-1984

[295] BVD, *Panta Rhei*, 55.

[296] *Bluf!* 136, 13-9-1984

[297] 'BVD gaf tip voor inval bij AMOK', *Reformatorisch Dagblad*, 4-1-1986, https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/offset/1/id/tag:RD.nl,19860104:newsml_cb5a5597e86e52af794d1d9f9fd4b305.

[298] 'Inval bij Amok was krankzinnig', *Leidsch Dagblad*, 23-11-1985, https://leiden.courant.nu/issue/LD/1985-11-23/edition/0/page/5.

[299] *Bluf!* 292, 5-11-1987

Tussenconclusie: antimilitaristen leenden zich bij uitstek voor coulant beleid, omdat zij (door hun meestal vreedzame activiteiten) lang sympathie van de bevolking kenden en de autoriteiten de samenleving niet van zich wilden vervreemden. Dit hield geen stand vanwege niet alleen de toenemende diefstal van staatsgeheimen, maar ook gebruik van (objectgericht) geweld. Het OM koos dan ook steeds vaker voor strafrechtelijke vervolging. Dit – variabele – beleid is een voorbeeld van de meebewegende Dutch Approach, die actievoerders zo lang en zo veel mogelijk alle speelruimte biedt, maar die omslaat naar repressie wanneer (exorbitant) geweld zijn intrede doet.

Oorzaken desintegratie

Ook antimilitaristen kenden verval en ook hier was geweld de splijtzwam, niet alleen tussen vredesbeweging en antimilitaristen, maar ook intern. Dit gold vooral de Amsterdamse Onkruit-groep, waar het smaldeel rond Duyvendak niet alleen een 'wetenschappelijke' koers nastreefde, maar ook uitbreiding van de gelederen wenste door bevriende vredesgroepen erbij te betrekken. De BVD beschouwde Duyvendak overigens, nadrukkelijk, als "gematigder wat betreft opstelling ten aanzien van gebruik van geweld".[300] De groep-Roemersma daarentegen koos voor 'actie'.[301] Onderzoekers noemen dit process "shaping group members' perceptions of the nature of their struggle".[302] Hierbij werd voortdurend afgewogen welke activiteiten het meeste effect konden hebben om de gestelde doelen te bereiken. Een dergelijke discussie kon leiden tot imploderen van een beweging, waarbij een grote meerderheid verder ging met haar gematigdere vormen van protest. Bij Onkruit-Amsterdam versus RaRa echter was eerder het tegenovergestelde het geval, namelijk een sterke radicalisering van, een in feite klein aantal, geïsoleerd geraakte dissidenten die middels hun aanslagen de activiteiten van de geweldloze meerderheid sterk deden verbleken.

Het verval van de beweging werd aangewakkerd door infiltraties van de BVD en ook het delen door de dienst van kennis met politie en OM. Dit leidde tot mislukken van acties en arrestaties, waardoor paranoia toenam. Opmerkelijk was zeker de infiltratie van (de Canadese) John Gardiner die de Nederlandse 'vredes- en basisgroepenbeweging' in kaart bracht en acties liet uitlekken, maar eveneens "mensen aanzette tot verdergaande acties".[303] Maar ook leidde

[300] BVD: Rapportage, 7-9-1983

[301] BVD/BO: Informatierapport 193.421, 28-10-1982

[302] Busher, *How the "Internal Brakes" on Violent Escalation Work and Fail*, 16-17.

[303] BVD, *Panta Rhei*, 51.

de infiltratie tot aanzienlijk onderling wantrouwen bij de vredesactivisten.[304] Deze "dubieuze" Gardiner was niet aan te sturen.[305] Diens activiteiten leidden, niet alleen, tot argwaan binnen specifiek het Vredes Aktie Kamp (VAK), maar ook de BVD – en vooral de verantwoordelijk minister – kwamen hierdoor in problemen. Deze moest de Kamer ervan zien te overtuigen dat de dienst zich echt niet richtte op de vredesbeweging zelf, maar op "het gewelddadig politiek activisme van elementen die zich mengden met het VAK". Deze kwestie versterkte de al lang bestaande discussie over strafbare feiten; een discussie, die tevens veel later nog zou worden gevoerd. Zo zou in 1990 de toenmalig minister, Ien Dales, nadrukkelijk wijzen op de spagaat waarin de dienst zich bevond: "De informanten van de BVD moeten zich altijd conformeren aan het gedrag van de groep waarbinnen ze opereren, maar ze moeten zich zien te onttrekken aan het plegen van strafbare feiten".[306]

Naast interne meningsverschillen over de modus operandi, waarbij vooral gebruik van geweld ter discussie stond, leidden infiltratie en (gepercipieerde) repressie tot de transformatie van een, brede en initieel coherente, antimilitaristische beweging in een – los – conglomeraat van kleine groepjes intimi. Uiteindelijk leidde vooral dit gebrek aan onderlinge betrokkenheid in oktober 1982 tot de complete opheffing van de landelijke Onkruit.[307]

Tussenconclusie: niet alleen overheidsrepressie, specifiek infiltratie van de BVD, maar vooral interne discussie over al dan niet aanwenden van geweld leidden tot splitsing en verval. Het duidelijkst was de afsplitsing van RaRa van Onkruit-Amsterdam.

4.2.2 Antiapartheid

De dienst rekende het verzet tegen de apartheid onder de categorie 'anti-imperialisme', omdat onder die noemer de meest aansprekende acties werden uitgevoerd.[308] Om echter mede aandacht te kunnen besteden aan de minder radicale uitingen van gematigde en niet ideologie-gebonden groeperingen, komt antiapartheid in dit onderzoek in een separate analyse aan bod.

---

[304] Zie mede Dick Witten Berg, 'Infiltrant veroorzaakt onrust in vredesbeweging', *NRC Handelsblad*, 26-4-1984

[305] Hoekstra, *In dienst van de BVD*, 97-103.

[306] 'BVD betaalt informanten in vredesbeweging bij acties', 18-5-1990. https://www.nrc.nl/nieuws/1990/05/18/bvd-betaalt-informanten-in-vredesbeweging-bij-acties-6930279-a612471#/handelsblad/1990/05/18/#103.

[307] *Bluf!* 17, 21-10-1982

[308] BVD, *Panta Rhei*, 84-85.

Apartheid werd een onderwerp genoemd waarbij ‘uiteenlopende emoties, standpunten en belangen met elkaar botsten’.[309] Het betekende in het, buitenlands, beleid van verschillende kabinetten een belangrijk discussiepunt, bijvoorbeeld waar het levering van militaire goederen betrof. De Nederlandse pers, uitgezonderd de linkse *De Waarheid* en *Vrij Nederland*, toonde in de jaren vijftig zelfs enig begrip voor de ‘moeilijke situatie’, waarin de blanke minderheid in Zuid-Afrika zich bevond: “Apartheid is een moedige, eerlijke oplossing voor een moeilijk bevolkingsprobleem’.[310] Eind jaren vijftig werd apartheid echter steeds meer beschouwd als belemmering van “zwart nationalisme”, maar ook als mogelijke *trigger* voor “radicalisering van de zwarte bevolking”.[311] Massaal neerschieten van demonstranten in de zwarte *township* Sharpeville zou in 1960 tot wereldwijde protesten leiden. In Nederland vormde het de directe aanleiding voor de oprichting van het ‘*Comité Zuid-Afrika’*.[312] Daarnaast begonnen, diverse, Nederlandse kabinetten zich in de loop van de jaren zestig in toenemende mate uit te spreken tegen de apartheid, als zijnde strijdig met de rechten van de mens. Deze afkeur nam, in 1973, verder toe onder het kabinet-Den Uyl dat zich volgens Buijs meer richtte op de internationale ontwikkelingen. Initieel vormde apartheid slechts een onderdeel van het Nederlandse politiek-maatschappelijk discours, maar later kreeg het verzet daartegen op eigen bodem tevens vorm door gebruik van evident intentioneel geweld.

In een lijvig werk werd uitgebreid aandacht besteed aan het verzet tegen de apartheid door de ‘*Zuidelijk Afrikabeweging’* die, behalve uit bovengenoemd Comité Zuid-Afrika, uit maatschappelijke en kerkelijke organisaties bestond: de ‘*Boycot Outspan Actie’ (BOA)*, de ‘*Antiapartheidsbeweging Nederland’ (AABN)*, de ‘*Werkgroep Kairos’* en ‘*Komitee Zuidelijk Afrika’ (KZA)*.[313] De ‘actiegroep’ AABN verrichtte ook onderzoek naar economische banden van Nederlandse bedrijven met Zuidelijk-Afrika. Dat de organisaties overigens deels op voet van oorlog stonden werd later in een artikel over de opheffing van de AABN duidelijk.[314]

De dienst ging kort in op vreedzame organisaties, zoals de Werkgroep Kairos, die als eerste de positie van Shell in Zuid-Afrika aan de kaak stelde.[315] Zij richtte in 1980 samen met het Komitee Zuidelijk Afrika (KZA) het ‘*Shipping Research Bureau*’ op. Dit deed onderzoek

---

[309] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 15-18.

[310] *Haagse Post*, 24-10-1953. Geciteerd in Buijs, *Overtuiging en geweld*, 16.

[311] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 17.

[312] Meindert van der Kaaij, ‘Sociale beweging uit schaamte geboren’, *Trouw*, 16-7-2014

[313] Muskens, *Aan de goede kant*, : 2-5.

[314] Hanne Obbink, ‘Het einde van een vendetta’, *De Groene Amsterdammer*, 12-10-1994

[315] BVD, *Panta Rhei*, 85-86.

naar hoe Zuid-Afrika – door tussenkomst van verschillende Nederlandse ondernemingen – het vigerende olie-embargo trachtte te omzeilen.

Maar het waren niet alleen deze 'basisbewegingen' die verzet boden tegen apartheid, noch waren de activiteiten alleen maar gematigd. Vooral in de jaren tachtig traden eveneens gewelddadige actievoerders op de voorgrond, die het wachten op economische sancties beu waren en steeds meer gefrustreerd raakten, omdat zij geen toegang hadden tot beleidsmakers. Een goed voorbeeld was de Revolutionaire Anti-Racistische Actie (RaRa). Haar gebruik van geweld kwam, vooral, voort uit het uitzichtloze karakter van andere middelen. Een artikel in een activistisch blad werd door de dienst beschouwd als dé bakermat van latere radicale anti-apartheidsacties.[316] Het betrof (de recensie van) een rapport van AABN en FNV, met als titel '*Nederland en de bewapening van Zuid-Afrika*', over de "Zuid-Afrikaanse agressie-politiek tegen de frontlijnstaten". Zuid-Afrika wilde deze staten (i.e. Mozambique, Lesotho, Zambia, Zimbabwe, Angola, Botswana en Namibië) politiek en economisch aan zich binden om door middel van steun aan rechtse guerrillabewegingen het interne verzet van het *African National Congress (ANC)* te breken. In dezelfde editie van bedoeld blad werd, nader, aandacht besteed aan ondernemingen, die handel dreven met Zuid-Afrika.[317] Enkele – Transworld Oil, Philips, Shell en RSV/SHV – kregen later te maken met aanslagen van RaRa, die mogelijk mede werd aangemoedigd door de ook in de maatschappij breed aanwezige protestsfeer. Hoewel de groep het overheidsbeleid zo nadrukkelijk in diskrediet bracht en acties brede ondersteuning kenden, kwamen vooral de aard en mate van het RaRa-geweld – mede bewegingsintern – ter discussie te staan. Dit zal tevens duidelijk worden in de volgende paragraaf over 'daad en discussie'.

Actievoerders

De dienst zag 1984 als het startpunt van radicale acties tegen apartheid.[318] Zo drongen enige tientallen personen als '*Amsterdammers tegen racisme en diskriminatie*' met geweld de Nederlands-Zuidafrikaanse Vereniging (NZAV) binnen, waar zij vernielingen aanrichtten en boeken in de gracht gooiden. Dit leidde tot brede commotie en felle discussie in de reguliere media, waar gesproken werd van 'domheid en lijfelijk geweld'. Maar vooral de kritiek van de AABN op deze "ondoordachte" actie voelde voor de daders als een dolkstoot in de rug. "Dat riekte naar boekverbranding", aldus de AABN.[319] Want het was toch de bedoeling 'mensen te mobiliseren tegen de apartheid, niet om je te isoleren'. Hiermee liep zij *nolens volens* vooruit

[316] ibidem, 86-88.

[317] *Bluf!* 70, 26-5-1983

[318] BVD, *Panta Rhei*, 87-88.

[319] H.O. Terblanche, 'De overval: Aanslag op Suid-Afrikaanse bibliotheek in Amsterdam', https://archief.socialhistory.org/sites/default/files/docs/collections/aanvalopsab_terblanche.pdf

op het latere isolement van RaRa. AABN voegde ondanks haar kritiek een opmerking toe die mogelijk derden later op een idee bracht: "Hardere actie tegen Philips en Shell die ijverig het militaire apparaat van Pretoria steunen is ook een taak voor anti-apartheidsbestrijders".[320]

De eerste 'echte' aanslag in het verzet tegen apartheid vond plaats in januari 1985 in Berg en Dal. Zowel woonhuis als kantoor van John Deuss, die nauwe (zakelijke) banden had met Zuid-Afrika en dat ondanks het embargo van olie bleef voorzien, werden doelwit van de '*Pyromanen tegen Apartheid*'.[321] Onderzoekers hebben nooit geweten wie de daders waren.[322] Maar de dienst zag ook vanwege passages in de claimbrief een duidelijke verwijzing naar de Revolutionaire Anti-Racistische Actie.[323] De verklaring linkte onder meer apartheid in Zuid-Afrika aan het 'Westerse imperialisme'. RaRa koos nadrukkelijk voor geweld als middel om (gepercipieerde) misstanden uit de weg te ruimen. De groep was eerder al onder andere naam actief, namelijk in september 1984, met een aanslag tegen het monument van Van Heutsz in Amsterdam.[324] Deze – onder '*Koetoh Reh*' uitgevoerde – actie mislukte, maar een dag later brachten spelende kinderen het in eerste instantie door de politie niet aangetroffen explosief alsnog tot ontploffing, waarbij één van hen letsel opliep.[325] De dienst maakte later – voor het proces tegen de in 1988 aangehouden RaRa-activisten – meer bekend over de aanslag op het monument. Zo had de dienst de stem van de (in zijn optiek) 'voorman' van RaRa herkend bij de telefonische waarschuwing voor deze actie.[326] Daarnaast bleek uit een – bij de huiszoeking aangetroffen – briefwisseling diens directe betrokkenheid bij niet alleen de genoemde aanslag tegen Deuss, maar ook bij de latere van RaRa tegen de MAKRO-vestiging in Duivendrecht.[327]

In 1985 publiceerde activistenblad Bluf! in een nieuwe *naming and shaming* een VN-lijst met tevens Nederlandse bedrijven die, direct of indirect, het apartheidsregime steunden. Volgens de dienst werden eind juli vernielingen uitgevoerd bij diverse in de lijst opgenomen ondernemingen: Nationale Nederlanden, Holland International en Internatio Muller.[328] In de RaRa-achtige claim riepen de daders op 'met alle mogelijke middelen' in verzet te komen en

---

[320] *Bluf!* 104, 2-2-1984

[321] 'Actiegroep eist brand villa Deuss op, *NRC Handelsblad*, 8-1-1985

[322] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 85-86.

[323] BVD, *Panta Rhei*, 89.

[324] http://www.inlichtingendiensten.nl/groepen/revolutionaireantiracistischeactiedossierdeel2.pdf, 165.

[325] 'Kind gewond bij aanslag op Van Heutsz-monument', *Zeeuwse Courant*, 12-9-1984

[326] BVD: Ambtsbericht 2070-910, HBVD aan LOvJ, 5-4-1988

[327] BVD/BFB: Nota 'Huiszoeking 11-4-1988, 30-6-1989

[328] BVD, *Panta Rhei*, 89.

voegden hieraan toe: “Wie – met name in de afgelopen weken – de roep van het zwarte verzet voor effektieve ekonomische sankties niet verstaan heeft maakt zich zonder meer schuldig aan kollaboratie”.[329] RaRa zou, op 1 augustus, haar campagne tegen de eigenaar van de MAKRO-keten – de Steenkolen Handels Vereniging (SHV) – starten met grootschalige vernielingen bij het hoofdkantoor. De claim sloot hier omineus af met “Tot de volgende keer!!”: een leus, die later terug zou keren in de, diverse, communiqués van RaRa-aanslagen. Bijgesloten was een lijst met gegevens van MAKRO-vestigingen.[330] In retrospectief was dit, duidelijk, te zien als evidente waarschuwing, want hierna zou een reeks vernielingen en aanslagen volgen tegen de keten door RaRa zelf en haar, kleine kring van, directe ondersteuners. Zowel reguliere pers als (meer gematigde) antiapartheidsbeweging keurden deze acties sterk af. Bluf! echter ging door met het aan de kaak stellen van de zakelijke activiteiten en schonk eind augustus aandacht aan de Nederlandse ondernemingen in Zuid-Afrika, zoals Philips, Unilever en Shell, maar vooral de vatenfabriek Van Leer.[331] Haar directeur had eerder reeds gezegd dat hij het weliswaar niet helemaal eens kon zijn met de – politieke – gevolgen van de thuislandpolitiek van het, blanke, bewind in Zuid-Afrika, “maar de winsten maken het toch de moeite waard”. Bluf! benadrukte dat de ‘absolute sloop’ van dit bedrijf aanbeveling verdiende. De opruiing ging vergezeld van een duidelijke schets van een molotovcocktail. Ongetwijfeld beïnvloedde dit de discussie over de uitspraken van Van Leer. Het was zeker niet toevallig dat het naar de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken genoemde ‘*Kommando Trek Van Den Broek Omlaag*’ grootschalige vernielingen uitvoerde bij het hoofdkantoor van Van Leer. De, door de dienst als een RaRa-geschrift onderkende, persverklaring verwees naar de racistische pro-apartheid ideeën van de directeur: “De mensheid is nog niet toe aan een multiraciale samenleving”.[332] De uitvoerders verklaarden sowieso al van plan te zijn geweest “op korte termijn inderdaad het hoofdkantoor van deze vuile smeerlap” aan te pakken.[333] Mogelijk was de latere aanslag van RaRa ertegen op dat moment nog in een te vroeg stadium van voorbereiding, maar verschafte dit artikel in Bluf! de groep extra motivatie om in ieder geval nu reeds íets te ondernemen.

Op 17 september 1985 vond de eerste (onder de oorspronkelijke naam Revolutionaire Anti Racistiese Aktie uitgevoerde) actie plaats. Het betrof een brandaanslag op de vestiging van de MAKRO in Duivendrecht. De schade was on-Nederlands groot: bijna vijftig miljoen gulden. De claim onderschreef het belang van het volgen van internationale ontwikkelingen. Naast specifieke aandacht voor het Zuid-Afrikaanse apartheidsbeleid werd ook nu weer een link gelegd met “het aan te pakken wereldwijde imperialisme”, dat verantwoordelijk werd

---

[329] *Bluf!* 181, 1-8-1985

[330] *Bluf!* 182, 8-8-1985

[331] *Bluf!* 185, 29-8-1985

[332] BVD, *Panta Rhei*, 90.

[333] *Bluf!* 186, 5-9-1985

gesteld voor de “ontwikkeling en uitvoering van beheersing, vernietiging en onderdrukking overal ter wereld”. De schrijver van de claim zou zich (enigszins) verraden met de zinsnede over “halfzachte sancties” die “slechts een poging zijn om de scherpe inhumane kantjes af te slijpen van het apartheidsbeleid”. (Vide de, bijna identieke, bewoording in de claimbrief van ‘Trek Van Den Broek Omlaag’.) De reguliere media moesten, op dat moment, duidelijk nog wennen aan een aanslag met een dergelijke impact, want zij zouden een opeisingskladje van de ‘*autonomen*’ serieuzer nemen dan de ook nu wederom goed onderbouwde claimbrief van RaRa.[334] Sympathisanten, met name van ‘*Infocentrum Frontline*’, reageerden furieus op het opeisen van de actie door derden. Het zat de ‘anti-impies’ duidelijk hoog dat autonomen de aanslag claimden: “Jullie goedkope geflirt met de RARA-aanslagen is doorzichtig, want aan de ontwikkeling van die politiek in denken en doen, hebben jullie part noch deel gehad. Die heeft ondanks jullie plaatsgevonden.”[335] De reguliere pers hechtte er waarschijnlijk in eerste instantie meer waarde aan vanwege de ronduit dreigende toon die sprak uit de verklaring van ‘autonomen’, maar vooral vanwege hun notoire reputatie binnen de actiewereld.[336]

Opmerkelijker was dat Bluf! slechts kort inging op de aanslag, terwijl het (in hetzelfde nummer) twee pagina’s wijdde aan activiteiten tegen reisbureaus die contact onderhielden met Zuid-Afrika. Een oud-redacteur van Bluf! gaf hieromtrent een goede verklaring.[337] Hij gaf aan verrast te zijn geweest door een actie van dergelijke omvang. Vooral aangezien ‘de Onkruit-groep’ – als ervaren onderdeel van de Bluf!-redactie – was verdwenen, was het moeilijk “een authentieke brandaanslag meteen als zodanig te herkennen”. De redactie wist gewoonweg niet wat zij moest doen. Daarnaast waren de eigen standpunten voor de – immers nog onervaren – redacteuren ‘divers en verre van eenduidig’. Sommigen vonden het een bewonderenswaardige en geweldige actie, maar achtten het verstandiger de kat eerst uit de boom te kijken, vooraleer deze claim te publiceren. Want hoe zou het publiek reageren op de ‘weliswaar spectaculaire, maar ook wezensvreemde actievorm?’ Anderen waren ronduit paranoïde en zagen er zelfs de hand in van ‘speciale politieteams of geheime diensten’. Kortom, ook intern was er discussie, maar deze werd – aanvankelijk – uit de weg gegaan door er gewoon geen aandacht meer aan te besteden. Later reageerde de redactie toch, maar nu wél afwijzend. Die brand was als actie misschien “te gek”, maar strategisch slecht : “Ik heb liever bij honderd investeerders in Zuid-Afrika stenen door de ruiten, dan op een paar plaatsen een fik”.[338]

---

[334] ‘Brand bij Makro is gesticht’, *Leidsch Dagblad*, 19-9-1985

[335] ‘Politieke plaatsbepaling – ter kennisgeving aan de onderzoeksgroep’, Frontline oktober 1988

[336] BVD, *Panta Rhei*, 91.

[337] Victor Luchteling, *aXie, Herinneringen uit de Amsterdamse kraakbeweging* (Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact, 1997), 122-123.

[338] *Bluf!* 189, 26-9-1985

In mei 1986 zouden voor het eerst talrijke Shell-tankstations worden vernield.[339] Een aantal werd geclaimd door '*Nachtschade*', onder verwijzing naar 'het kwalijke aandeel van Shell bij de instandhouding van het apartheidsregime in Zuid-Afrika'.[340] Sedertdien werden Nederland en later Denemarken, Duitsland en Zweden overspoeld met dergelijk vandalisme. Omdat toen al veel internationale bijeenkomsten werden georganiseerd, is het niet uitgesloten dat het geen imitatie betrof, maar dat de acties op elkaar waren afgestemd. De, reguliere, pers deed de nieuwe actiegolf zeker aanvankelijk af als 'ondemocratisch', 'terreur' en 'stuitend'.[341] Het leek er zelfs op dat Shell, zo, in een beter daglicht was komen te staan. Even later vonden nieuwe acties plaats, onder andere van '*Burn Down Apartheid*', die in Amstelveen een Shell-winkel in brand stak. In Amsterdam brandde een tankstation volledig uit en werd een tweede ernstig beschadigd. [342] De claim deed weer sterk denken aan RaRa. Volgens de dienst maakte RaRa vaker gebruik van een gelegenheidsnaam, zeker wanneer haar voorman, wiens initialen in het acroniem (waarschijnlijk niet geheel toevallig) in kapitalen waren terug te vinden, niet zelf direct aan een actie deelnam.[343] En voor deze brandaanslag had hij inderdaad een alibi.[344] In juli volgde de lang verwachte (brand)aanslag bij Van Leer in Amstelveen. De claimbrief kreeg hier, voor het eerst, de specifieke RaRa-benaming '*Kommunikee*'. Deze was wederom gelardeerd met anti-imperialistische zinsneden zoals "witte superioriteitswaan", maar tevens "gezamelijkheid van de anti-imperialistiese strijd".[345] (Volgens de BVD-analyse van RaRa-teksten was 'gezamelijkheid' een karakteristieke, terugkerende, schrijffout.) Op 18 december voerde RaRa met twee separate dadergroepen brandaanslagen uit bij de MAKRO-vestigingen in Duivendrecht en Duiven. Eerstgenoemde actie bleef wat de schade betreft beperkt tot enige tonnen, maar die in Duiven werd een 'succes': 38.000.000 gulden schade.[346] RaRa had – uit angst voor fysiek letsel, zoals bij het Van Heutsz monument – ook nu waarschuwingsborden geplaatst. Haar acties waren vooral gericht tegen 'het imperialistische systeem dat niet alleen

---

[339] Zie hiertoe mede 'Shell beschadigen - Als het tij keert; Shell en Nederland, Macht en verbeelding' (Didde, R., 1989)

[340] 'Aanslagen op Shell: voor miljoen schade', *Provinciale Zeeuwse Courant*, 17-6-1986

[341] 'Shell heeft buik vol van anti-leuzen', *De Telegraaf* , 14-6-1988, https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=anti-Shell.

[342] *Bluf!* 226, 19-6-1986

[343] BVD, *Panta Rhei*, 93.

[344] BVD/BO: Informatierapport 6041-87/183, 26-3-1987

[345] BVD/BFB: Rapport 'Revolutionaire Anti Racistiese Aktie De Anti-Imperialistische Stroming In Nederland', 25-11-1993, 34.

[346] http://www.duuve.nl/actueel/146-historie/duiven/rampspoed/817-makrobrand-in-duiven-1986-rara,

'MAKRO-brand in Duiven 1986: RaRa', 5-2-2018

in Zuid-Afrika, maar tevens elders honger en armoede, oorlog en andere ellende creëerde'.[347] Kenmerkend voor deze aanslagen waren niet alleen de lauwe reacties in de media, maar ook het uitblijven van een scherpe veroordeling door de maatschappij.

Begin 1987 volgde een aanslag bij de MAKRO-vestiging in Nuth door duidelijk een copycat: '*Revolutionaire Anti Rascistische Axie*'.[348] Haar aan Limburgse kranten verzonden claim was in vergelijking met de Kommunikees van RaRa een aanfluiting.[349] Het zal RaRa dan ook ongetwijfeld pijn hebben gedaan dat juist déze aanslag voor de Steenkolen Handels Vereeniging de druppel was, die de emmer deed overlopen. Maar de schade was ook enorm: circa 39.000.000 gulden.[350] SHV deed nog een vergeefse poging 'Den Haag' aan zijn kant te krijgen, maar omdat de politiek niet kon garanderen dat de onderneming, in de toekomst, zou worden gevrijwaard van nieuwe "terreurdaden", trok SHV de MAKRO terug uit Zuid-Afrika. En daarmee verdween deze magneet voor RaRa. De groep richtte zich vanaf toen op andere ondernemingen, vooral op eerdergenoemde Shell. *Algemeen Dagblad* (van 20 januari 1987) bleek dit reeds te hebben voorzien: "Het gevaar bestaat dat het niet bij de SHV blijft en dat RARA, aangespoord door dit twijfelachtige succes, ook andere ondernemingen tot doelwit van haar acties zal maken".[351]

In dezelfde periode publiceerde de BVD over onder andere het eigenzinnige karakter van RaRa, die met veel geweld haar gelijk nastreefde. De dienst constateerde dat behalve de afwijzende reacties uit de samenleving en van "officiële antiapartheidsorganisaties" ook een groot deel van de Beweging zélf niets moest weten van dit geweldsgebruik. Maar RaRa was, zo bleek uit de BVD-rapportage, "niet in het minst onder de indruk van het vrijwel complete isolement, waarin men zich heeft gemanoeuvreerd". Hiermee deed een nieuw element in de discussie zijn intrede. Gewelddadige actievoerders hadden geen boodschap aan de al dan niet aanwezige maatschappelijke bijval voor hun daden en zij kwamen daar rond voor uit. Dat de direct betrokkenen – in casu de Zuid-Afrikaanse bevrijdingsbewegingen – geen gewelddadige ondersteuning van hun eisen wensten, maakte geen indruk. De dienst wees op het aanzienlijke risico van de nieuwe ontwikkeling: "Een dergelijke instelling, gekoppeld aan de voorspelbare negatieve en repressieve reacties vanuit de samenleving, bergt het gevaar in zich van afglijden naar een illegaal en elitair soort optreden, dat bekend is uit de ons omringende landen". Zelfs

---

[347] BVD/BFB: Rapport 'Revolutionaire Anti Racistiese Aktie De Anti-Imperialistische Stroming In Nederland', 25-11-1993, 38.

[348] https://www.anp-archief.nl/page/53403/makro-brand-bomaanslag, 11-1-1989.

[349] BVD/BFB: Rapport 'Revolutionaire Anti Racistiese Aktie De Anti-Imperialistische Stroming In Nederland', 25-11-1993, 39-40.

[350] 'Rara liet voor miljoenen in vlammen opgaan', *Reformatorisch Dagblad*, 12-4-1988, https://www.inlichtingendiensten.nl/groepen/revolutionaireantiracistischeactiedossierdeel3.pdf.

[351] Geciteerd in Buijs, *Overtuiging en geweld*, 121.

het uiteindelijke resultaat van de aanslag, de terugtrekking van MAKRO uit Zuid-Afrika, had volgens de dienst geen positieve invloed op de discussie.[352]

Medio juni 1987 pleegde de groep een (brand)aanslag tegen een Shell-tankstation in Nieuwegein. Ook deze, bescheiden, actie ging vergezeld van een Kommunikee waarin RaRa de positie van Shell in Zuid-Afrika, maar mede binnen het wereldwijde imperialisme, aan de kaak stelde.[353] Ook kwam 'Shell-dochter' Billiton ter sprake. In dit verband is interessant dat bij huiszoekingen na de arrestaties in 1988 (handgeschreven) notities waren aangetroffen, die het concept vormden van de claim van een toen al geplande, maar vanwege de aanhoudingen verijdelde, aanslag tegen Billiton. Deze notities boden nader zicht op de feitelijke opsteller(s) van de Kommunikees en andere persverklaringen van RaRa.[354] De aanslag in Nieuwegein was voor de media echter niet het vermelden waard en dat leidde een week later, ongetwijfeld uit frustratie, tot een overhaaste – ergo slecht voorbereide – brandaanslag in Alphen aan den Rijn. Gelukkig werd de, direct naast een woonwijk gesitueerde, vuurzee op tijd ontdekt en stond de wind in de goede richting, zodat een mogelijke ramp voorkomen kon worden: er lag 600.000 liter Shell-gasolie opgeslagen.[355] De persverklaring van deze actie was overigens identiek aan die van Nieuwegein. Er was slechts een passage toegevoegd, waarin RaRa klaagde dat de pers geen aandacht had besteed aan haar eerdere actie.

Na de aanslagen reageerde de notulist van het BVD-management overigens in eerste instantie onderkoeld: er leek volgens hem/haar sprake van een "bredere actie tegen de Shell", want "nu is er weer een aanslag gepleegd tegen een distributiepunt in Alphen a.d. Rijn". Later stelde de dienst overigens dat "de campagne van RARA een probleem wordt, ook in politicis, nu opsporingsresultaten uitblijven".[356] De actie in Alphen aan den Rijn was dus duidelijk een haastklus.[357] Extra pijnlijk voor de daders ervan was dat de ANC-woordvoerder zich, geheel, distantieerde van deze aanslagen, aangezien "gewelddadige middelen ertoe kunnen leiden dat het ANC zijn sympathie onder de Nederlandse bevolking verliest".[358] En dit mocht, de mede hierdoor, steeds verder op een zijspoor geraakte RaRa wel als een erg nadelig effect van haar activiteiten hebben ervaren.

---

[352] BVD: Kwartaaloverzicht Binnenlandse Veiligheidsdienst, 1e Kwartaal 1987

[353] BVD/BFB: Rapport 'Revolutionaire Anti Racistiese Aktie De Anti-Imperialistische Stroming In Nederland', 25-11-1993, 40.

[354] BVD, *Panta Rhei*, 96.

[355] 'Rara slaat weer toe: twee garages in de as', *Reformatorisch Dagblad*, 26-6-1987

[356] BVD/AURORA: Ochtendbespreking, 26-6-1987, 30-6-1987

[357] BVD, *Panta Rhei*, 96.

[358] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 130.

Met deze laatste acties was het, ook vanwege het duidelijke standpunt van ANC over het geweld van RaRa, gedaan met grootschalige aanslagen tegen de apartheid zelf. Een latere actie, tegen Thermo Shell in Hilversum, was slechts bedoeld als provocatie aan het adres van RaRa's gematigde tegenstanders.[359] Sindsdien brachten actievoerders apartheid doorgaans op meer gematigde manier onder de aandacht, maar dat liet onverlet dat eerst nog gewelddaden tegen de positie van Shell in Zuid-Afrika plaatsvonden. Zo was in maart 1988 in het hele land een plotselinge opleving te zien van sabotageacties tegen deze multinational.[360] In ieder geval aan één van deze activiteiten nam tevens de (ideologische) top van RaRa deel.[361] Hierover liet een, bij het onderzoek betrokken, politieman zich identiek uit.[362] Gezien de persverklaringen waren deze acties afkomstig uit anti-imperialistische hoek: "Multinationals overal ter wereld zijn verantwoordelijk voor uitbuiting en onderdrukking en dat moet bestreden worden".[363] Even hierna zouden overigens meerdere RaRa-verdachten vanwege eerdere aanslagen worden gearresteerd. De detentie van haar voorman leidde – ondanks het feit dat RaRa ook binnen de Beweging zelf steeds meer tegenstanders kende – in het hele land, maar tevens ver daarbuiten tot solidariteitsacties waarbij Shell te maken kreeg met vernielingen.

Eind 1988 zou een initiatief worden gestart, waaruit bleek dat het excessieve geweld van RaRa een uitzondering vormde in het – brede activistische – verzet tegen Shell.[364] Toen bespraken 'buitenparlementaire beweging en buitenstaanders' een "spektakelblokkade tegen de apartheid", met het 'Shell-Researchcomplex' in Amsterdam als doelwit. De organisatoren waren uit op een "massale doch strijdbare actie. Strijdbaar, niet gewelddadig". De weliswaar scherpe, maar geweldloze actie zou ook een antwoord moeten zijn op de aanslagen van RaRa. De organisatoren 'stapten hiermee welbewust uit de kraakbeweging en vormden zich om tot een relatief conventionele organisatie'.[365] Dat bleek even later één van de grootste pijnpunten voor RaRa te zijn. Het oprichtingscomité, dat zich '*Shell uit Zuid-Afrika*' *(SuZA)* noemde, was van plan een 'lawine van acties' uit te voeren, zoals viel op te maken uit een opmerking in het discussiestuk: "Het maakt niet uit of het 'leuzen kalken', 'prikakties' of 'harde akties' zijn.

---

[359] 'RARA aanslag Shell', https://edwinjanssen.photoshelter.com/image/I0000yNU.KmYoKw8.

[360] *Bluf!* 310, 10-3-1988

[361] BVD, *Panta Rhei*, 97.

[362] Paul Andersson Toussaint, 'Hoe politie RaRa verdachten vond en moest laten lopen', *EW*, 22-7-2015

[363] *Bluf!* 313, 1-4-1988

[364] BVD, *Panta Rhei*, 98.

[365] Muskens, *Aan de goede kant*, 613-614.

Als het maar 'raak' is".[366] Toch overheersten tevens hier de gematigde acties. De reeds vaker genoemde Wijnand Duyvendak speelde binnen deze SuZA een vooraanstaande rol. Daarmee kwam hij, zoals dat eerder ook al het geval was geweest binnen de Amsterdamse afdeling van Onkruit, tegenover zijn voormalige kameraad Roemersma te staan. Deze had het in relatie tot SuZA zelf over "de groep Wijnand".[367] Via een citaat van Roemersma werden de, bestaande, verschillen duidelijk: "Wijnand was tegen bivakmutsen. Hij wil het systeem alleen maar een beetje veranderen".[368] Een ingewijde betoogde dat binnen genoemde SuZA, van meet af aan, weliswaar werd gesproken over een eventuele rol voor RaRa, maar dat de – bij de planning van de diverse acties betrokken – ANC-vertegenwoordiger Kumar Sanjay hier nadrukkelijk zijn standpunt weergaf: "Wij in Zuid-Afrika gebruiken geweld, omdat we ertoe gedwongen zijn. (...) De situatie hier in Nederland verschilt sterk van de onze en daarin kunnen wij de RaRa-methodes niet goedkeuren".[369]

Vanaf het begin lag RaRa dwars, omdat ook AABN en KZA zich achter de geplande vreedzame acties schaarden.[370] In april 1989 werd de bewegingsinterne discussie op de spits gedreven, toen een RaRa-adept tweespalt probeerde te zaaien onder de blokkadedeelnemers, aangezien ook "comités en vakbondsgroepen en dergelijke uitgedaagd werden mee te doen". Shell was toch één van de grootste steunpilaren van imperialisme, patriarchaat en racisme, dus waarom was SuZA eigenlijk bevreesd "om met RARA of René geïdentificeerd te worden"?[371] RaRa pleegde vervolgens, teneinde de blokkade van SuZa naar de achtergrond te dringen, een brandaanslag tegen Thermo Shell Centrum in Hilversum.[372] In haar claim was voor Shell zelf nauwelijks aandacht. RaRa gebruikte de aanslag, vooral, om de door haar als minderwaardig beschouwde koepelorganisatie SuZA onderuit te halen, aangezien deze zich (verregaand) had geconformeerd aan de "sociaaldemocratische politiek van de comités". Deze verklaring werd gezien haar latere aanslagen in de jaren negentig omineus afgesloten: "Vluchtelingenbeleid is Europese apartheid, stop de deportaties".[373] En hiermee gaf RaRa in feite nu reeds aan welke doelen zij in de toekomst nastreefde. Bijna iedere actievoerder keurde de aanslag, die te zien

---

[366] Ibidem, 610.

[367] Ibidem, 612.

[368] Ibidem, 562.

[369] Flint, *Rebellie*, 705.

[370] *NN* 17, 1-12-1988

[371] *NN* 27, 6-4-1989

[372] https://anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/221/De-explosieve-idealen-van-RaRa.

[373] BVD/BFB: Rapport 'Revolutionaire Anti Racistiese Aktie De Anti-Imperialistische Stroming In Nederland', 25-11-1993, 49.

was als persoonlijke, maar uiterst contraproductieve, wraakoefening van de RaRa-ideologen, in hoge mate af. Niet alleen de Beweging zelf schaarde zich in overgrote meerderheid achter SuZA, maar nu deelde tevens het doorgaans neutrale activistische blad NN een opmerkelijke sneer uit: "Je kunt je wel eindeloos blijven beroepen op de armoede en onderdrukking hier en elders, maar als je te arrogant bent om een open discussie aan te gaan met maatschappelijke groeperingen, een discussie waarin je niet het gelijk van je eigen analyses voorop stelt, dan kun je die revolutionaire tegenmacht beter als een aandoenlijk stukje nostalgie in de ijskast stoppen".[374] Het blad expliciteerde zijn bezwaren: "Men meent vanuit een ivoren anonimiteit actievoerend Nederland de les te kunnen lezen. (..) Waar bewegingen een half jaar bezig zijn om verzet te organiseren, daar heeft de betreffende cel genoeg aan een knal en een bijgaande persverklaring om alles te bekritiseren". Het blad toonde vanwege het mogelijk stimulerende effect op de ontwikkeling van een breder verzet weliswaar, nog enig, begrip voor dergelijke "spectaculaire sabotageacties": "Alleen is een brandbom niet heilig en geen wondermiddel en kunnen 'legale' middelen soms even goed of zelfs beter zijn".[375] Ook haar lichtere aanslagen (in 1990) tegen vestigingen van de Koninklijke Marechaussee kregen – niet alleen vanuit de maatschappij, maar ook binnen de Beweging zelf – deels felle kritiek, temeer daar de acties vluchtelingen en asielzoekers dreigden te stigmatiseren als "bommengooiers".[376]

De – als vreedzaam bedoelde – blokkade van SuZA verliep overigens niet zoals mocht worden verwacht. Een overmacht aan politie zou de demonstranten met geweld uiteendrijven, aangezien burgemeester Van Thijn strikt vasthield aan zijn uitgangspunt: "Demonstreren mag, blokkeren niet".[377] Agenten – volgens diverse demonstranten 'stillen in kraak-outfit' – zouden zich onder de menigte hebben begeven en aangedrongen op geweldsgebruik.[378] De organisatie legde de schuld dan ook bij "Van Thijn en zijn meppende soldaatjes". Conform haar evaluatie hadden de 'economische factoren de overhand gehad bij de burgemeester'.[379]

In de zomer was sprake van actiemoeheid. De apartheid speelde nog wel een rol, maar slechts in het debat over de levensvatbaarheid daarvan. Het activisme vlamde, medio oktober, nog even op met vandalisme bij Shell, ook in Duitsland.[380] Daarnaast werden in Scandinavië,

---

[374] *NN* 42, 2-11-1988

[375] *NN* 44, 16-11-1988

[376] *NN* 55, 19-4-1990

[377] Muskens, *Aan de goede kant*, 619.

[378] *NN* 29, 21-4-1989

[379] *NN* 30, 3-5-1989

[380] *Bolzenschneider*, pp. 9-10. https://rhffm.blackblogs.org/wp-content/uploads/sites/274/2016/11/Bolzenschneider2a.pdf.

maar tevens in Spanje en Italië Shell-eigendommen vernield.[381] Deze – mede qua aansturing – internationalisering gebeurde mogelijk, omdat de relevante actievoerders sinds 1988 geregeld in internationale 'Infowinkels' bijeenkwamen om te discussiëren over (anti-imperialistische) actiedoelen en ook campagnes in West-Europa. Contacten met buitenlandse geestverwanten bestonden dus al en dit had bij diverse gelegenheden geleid tot gezamenlijk optrekken tegen, gepercipieerd, onrecht in vooral West-Europa. Ook genoemde aansturing bleef een rol spelen. Zo was er in februari 1990 sprake van een, internationaal gecoördineerde, reeks vernielingen tegen een groot aantal Shell-objecten in Nederland, Duitsland en Italië. Eind april vond de in dit verband laatste activiteit plaats: een blokkade van ruim zestig tankstations door duizenden activisten.[382]

Hiermee werd het einde van apartheid als actiedoel ingeluid. Enige maanden later nog trachtten honderden demonstranten – door ME-aanwezigheid tevergeefs – het hoofdkantoor van Shell in Den Haag te bezetten.[383] De pers reageerde, vooral, schamper: "Shell-blokkade: landerigheid en luide popmuziek", "Blokkade bij Shell in Den Haag mislukt" en – als voor RaRa waarschijnlijk meest schrijnende – "ANC-lid naar barbecue ambassade Zuid-Afrika".[384] Een woordvoerder van SuZA merkte op dat het feitelijk afgelopen was met apartheid als aan te vallen doel.[385] Zowel SuZA als het 'landelijk overleg' verklaarden medio november dat zij 'voorlopig' geen activiteiten meer zouden organiseren. Vanwege het ontbreken van relevante aanknopingspunten in de jaren na 1990 – toen de ontmanteling van apartheid een feit werd – betekende voorlopig de facto definitief.

Tussenconclusie: de apartheid in Zuid-Afrika betekende de aanvang van – excessief – geweld vanuit de Beweging, uitgevoerd door een kleine minderheid die initieel onder diverse gelegenheidsnamen voor het voetlicht trad, maar uiteindelijk bekend werd als RaRa. Hoewel mede onder de bevolking en binnen maatschappelijke en kerkelijke instellingen de afkeur van het regime in Zuid-Afrika groeide, werd het geweld van RaRa echter tevens door de overgrote meerderheid van de eigen Beweging nadrukkelijk afgekeurd.

---

[381] *NN* 42, 19-10-1989

[382] *De Zwarte* 152, 11-5-1990

[383] 'Politie grijpt in bij blokkade van Shell', *Leidsch Dagblad*, 15-6-1990

[384] BVD, *Panta Rhei*, 104.

[385] *NN* 60, 28-6-1990

Autoriteiten

Het lankmoedige overheidsbeleid kwam door de RaRa-aanslagen steeds verder onder druk. Autoriteiten volgden de ontwikkelingen kritisch en de BVD verrichtte (samen met zijn lokale en regionale Inlichtingendiensten) proactief en preventief onderzoek. De dienst kon zo de politie, OM en lokaal bestuur bruikbare informatie verschaffen. Zo wendde hij zich na de RaRa-aanslag in Duivendrecht in voorzichtige ambtsberichttaal tot de Landelijk OvJ om deze te informeren dat "een direct verband tussen de bomaanslag, gepleegd tegen het Van Heutsz-monument in Amsterdam, en de brandaanslag bij de Fa. Trans World Oil te Berg en Dal en de recente brandaanslag bij de MAKRO niet mocht worden uitgesloten". De BVD wees daarbij, uiterst omfloerst, op de "mogelijke betrokkenheid van enkele Amsterdamse activisten".[386]

Daarentegen reageerde de dienst met, de nodige, scepsis op het politieonderzoek naar de RaRa-aanslag in Nuth door een in BVD-optiek copycat.[387] De dienstleiding constateerde in januari 1987 dat "met name in Amsterdam en in het zuiden opsporingsteams aan de slag zijn", maar merkte ook dat "op landelijk niveau nog weinig samenhang is". Zij stelde "gegevens en analysedeskundigheid" ter beschikking, maar constateerde spoedig dat "alle inspanningen ten spijt er nog geen resultaat is", ietwat cryptisch gevolgd door: "Onder de grote politieke druk ontwikkelt de politie initiatieven welke onze aandacht verdienen".[388] Wat de dienst hiermee bedoelde werd later duidelijk: het Coördinerend Politie Beraad wilde een uitgewerkt voorstel presenteren over de oprichting van een landelijk team, belast met 'pro-actief recherchewerk op gebied van gewelddadig politiek activisme'. Het antwoord van de dienstleiding hierop was duidelijk: "Of wij ook blij moeten zijn met deze ontwikkeling staat nog te bezien".[389] Kortom, het leek er sterk op dat de BVD directe concurrentie vreesde voor, of op zijn minst inmenging in, zijn werkzaamheden.

De later gebruikelijke banden met het brede bedrijfsleven had de dienst inzake politiek gewelddadig activisme aanvankelijk nauwelijks. De (niet-vitale) bedrijven waren aangewezen op politieke lobby, maar dat garandeerde geen succes. Zo zou de, vooral door RaRa belaagde, Steenkolen Handels Vereeniging de 'Haagse politiek' verantwoordelijk houden voor het laten gebeuren van aanslagen en zij eiste daarom actie van de regering.[390] Maar op 12 januari 1987 ontkende de minister van Justitie, bij een overleg, dat de politie iets te verwijten viel, want zij

---

[386] BVD: Brief aan LOvJ, CO 2002211-59, 2-10-1985

[387] BVD: Analyse RaRa-geschriften, CO 2330041-81, 31-7-1992

[388] BVD/AURORA: Ochtendbesprekingen, 16-1-1987, 27-1-1987, 3-2-1987

[389] http://www.stichtingargus.nl/bvd/au/aurora87-1.pdf BVD/AURORA: Ochtendbespreking, 6-2-1987

[390] Erwin Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid. Gijzelingen, aanslagen en ontvoeringen in Nederland* (Arnhem: Gouda Quint b.v., 1994), 364-365.

stelde mét justitie juist alles in het werk om de daders van de aanslag in Nuth te arresteren. Op dezelfde dag echter bleek de, voor 50% garant staande, Britse verzekeraar van SHV "politieke terreurdaden" niet langer te willen verzekeren.[391] De onderneming stelde daarop een duidelijk ultimatum: als de Nederlandse regering de verzekeringsrisico's niet overnam vertrok SHV uit Zuid-Afrika. De dag voor verstrijken van het ultimatum had SHV een "gespannen en scherpe" discussie met de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie. Uiteindelijk trok zij zich op 17 januari terug. Dit gebeurde, aldus Muller, 'vanwege gebrek aan voldoende vertrouwen in een verdere bescherming door de overheid tegen nieuwe terreuraanslagen'.

Politie en OM gingen bij andere gelegenheden over tot arrestaties en vervolging, zoals na vernielingen bij Shell. Deze 'blij-dat-ik-snij' acties – de sabotage betrof voornamelijk het doorsnijden van slangen – leidden nauwelijks tot veroordeling, maar soms voelde de overheid zich genoodzaakt met geweld op te treden: zie de SuZA-blokkade in Amsterdam. Hier lag het initiatief weliswaar bij de autoriteiten, maar de repressie werd met name geëntameerd door de vernielingen van anti-imperialisten, meer specifiek RaRa. Het lokaal gezag wenste daarom elk risico uit de weg te gaan, zodat tevens vreedzame groepen te maken kregen met, soms, stevige overheidsmaatregelen. Met name de zeer gewelddadige aanslagen van RaRa leidden onder de diverse instanties, mede onder druk van de reguliere media, tot steeds meer discussie. De roep tot repressiever overheidsoptreden nam dan ook zienderogen toe.

Tussenconclusie: de manier waarop de overheid omging met het gewelddadige verzet tegen de apartheid leidde niet alleen tot ongenoegen van een deel van het bedrijfsleven, maar ook tot verschillen van inzicht tussen veiligheidsdiensten en opsporingsinstanties. Daarnaast nam repressie toe, waarmee tevens de gematigde actievoerders te maken kregen.

Oorzaken van desintegratie

Geweld betekende altijd al een belangrijke factor voor het, uiteindelijk, splijten van gematigde en radicalere groepen, waarbij sommigen in een isolement zouden geraken. Deze 'marginalisering' was bij verzet tegen apartheid niet anders. Niet alleen maatschappelijke en religieuze bewegingen, maar ook de meeste gematigde activisten distantieerden zich van het, vooral door RaRa geëtaleerde, geweld. De facto was sprake van 'groepsinterne remfactoren', meer specifiek van morele logica zoals beschreven door onderzoekers.[392] Die leidden immers

[391] 'Problemen rond verzekering bedrijven tegen aanslagen', *Leidsch Dagblad*, 16-1-1987, https://leiden.courant.nu/issue/LD/1987-01-16/edition/0/p.

[392] Joel Busher, Donald Holbrook & Graham Macklin, *The Internal Brakes on Violent Escalation: a Descriptive Typology* (CREST, 2019), 12-13.

direct tot een bewegingsinterne discussie over de mate en vormen van geweld, hier specifiek van RaRa. Maar ook zouden reguliere media – bijna over de volle breedte – kritisch reageren toen hierdoor eveneens zakelijke contacten met Zuid-Afrika werden verbroken. Afwijzingen kwamen onder meer van De Volkskrant, Algemeen Dagblad en NRC Handelsblad. Zo stelde de NRC, op 20 januari 1987, "dat dit wijken is voor politiek geweld, dat al gauw kan worden opgevat als een premie op aanslagen met een bepaald ideologisch doel".[393]

Tussenconclusie: de belangrijkste splijtzwam – in relatie tot de sympathie vanuit de bevolking, maar vooral de saamhorigheid van de Beweging *an sich* – lag in het, exorbitante, geweld van RaRa, die met haar aanslag in Hilversum zelfs de geestverwanten van 'Shell uit Zuid-Afrika' een dolk in de rug stak.

4.2.3 Antifascisme/antiracisme

Antifascisten en antiracisten – beide begrippen zouden aanvankelijk dikwijls door elkaar worden gebruikt – vormden ook een brede afspiegeling van de maatschappij.[394] De Beweging kreeg aan het begin van de jaren tachtig vaak te maken met extreemrechts, omdat zij – bijvoorbeeld als bewoner van een kraakpand – zelf te maken had met uit extreemrechtse kringen gerekruteerde knokploegen. Steeds meer actievoerders, vaak aangeduid als '*antifa's*', vonden verzet ertegen met name noodzakelijk, toen de Centrumpartij (CP) in september 1982 in de Tweede Kamer werd gekozen. Maar de – publieke – discussie over de "wildgroei" van discriminatie en racisme barstte pas echt los toen de extreemrechtse partijen een jaar later nog meer succes hadden bij de gemeenteraadsverkiezingen. Sindsdien startten steeds vaker lokale initiatieven waarbij antifascistische actievoerders een harde aanpak kozen. Met name radicale Amsterdamse antifascisten achtten geweldsgebruik legitiem, aangezien bij hen het vertrouwen in zowel de lokale als nationale overheid tanende was. Het radicale deel van hen vond dat 'de democratie bij het oprukkende fascisme wegkeek en dat de opkomst ervan duidelijk maakte, dat de samenleving moest worden veranderd'. De actievoerders konden dus alleen maar op zichzelf vertrouwen en zouden daarom bereid moeten zijn verregaande risico's te nemen.[395] Steeds meer antifascisten namen gaandeweg de 'aanbeveling' over, maar mede hun geweld zou uiteindelijk onderwerp van een brede, ook bewegingsinterne, discussie worden.

---

[393] Geciteerd in BVD, *Panta Rhei*, 94.

[394] BVD, *Panta Rhei*, 65-66.

[395] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 83.

Actievoerders

In mei 1981 legde een links-alternatief blad, in een artikel over racistische uitingen in de VS, de vinger op de zere plek: “Racisme is een mensenhaat die niet in hoofdzaak door een wet, maar door de mens zelf bestreden moet worden”.[396] Toen in 1982 extreemrechtse partijen bij parlementsverkiezingen aanzienlijke successen behaalden, gaven veel antifascisten hieraan dan ook letterlijk gevolg door “netjes en legaal demonstreren”, maar “demonstreren was niet de enige weg”.[397] De dienst noemde ‘*Anti-fascisties Front Amsterdam*’ *(AFFRA)*, dat onder meer een meldkamer inrichtte voor incidenten vanuit extreemrechts. Maar het schreef vooral geschiedenis met zijn ‘conceptbrief voor hotel- en zaaleigenaren’, waarin het aandrong geen “onderdak te verschaffen” aan extreemrechts.[398] Een jaar later ging het in de hoofdstad, maar soms eveneens elders hard toe bij het bestrijden van extreemrechtse tegenstanders. Zo gingen antifascisten in Arnhem regelmatig op de vuist met het *Oud-Strijders Legioen (OSL)*, waarbij zij telkens klaagden over het optreden van de, door hen specifiek vanwege het geweldgebruik gehate, Groep Bijzondere Opdrachten (GBO) van de lokale politie.[399] Ook hier was wederom sprake van de wisselwerking tussen repressie en verzet, waarbij vaak onduidelijk bleef wie de instigator van de confrontaties was.

Op 20 augustus 1983 vond in Amsterdam een incident plaats dat ook nu nog symbool staat voor de noodzaak van antifascistische strijd. Een skinhead stak toen de jonge Antilliaan Kerwin Duynmeier (eigenlijk Lucas geheten) dood. Dit leidde tot de steeds luider klinkende roep extreemrechts, desnoods met fysiek geweld, aan te pakken. Daarnaast opende RADAR, dat kan worden gezien als het eerste officiële bureau voor racismebestrijding, twee maanden later zijn deuren.[400]

In januari 1984 protesteerden antifascisten voor het eerst massaal bij de installatie van raadsleden van de extreemrechtse Centrumpartij (CP) in Almere. Deze manifestatie ontaardde in chaos en daarom vond later een discussie plaats over niet alleen de toekomst en verbreding van de beweging, maar mede over ‘directe actie’ als middel tot verzet. Als winstpunt gold dat “tussen de verschillende actieve antifascisten in verschillende steden contacten zijn gelegd”, maar ook de afspraak in het vervolg elkaars acties te ondersteunen of deze tezelfdertijd uit te

---

[396] *Nieuw Amsterdams Peil*, mei 1981

[397] *Bluf!* 35, 16-9-1982

[398] BVD, *Panta Rhei*, 66.

[399] *Bluf!* 69, 19-5-1983

[400] *Historisch Nieuwsblad 2003/5*, https://www.historischnieuwsblad.nl/20-jaar-geleden-de-moord-op-kerwin-duinmeijer/.

voeren.[401] De eerste gezamenlijke actie, een protestmanifestatie tegen de vergadering van de Centrumpartij in Boekel, werd een flagrante mislukking. Antifascisten uit Amsterdam, Den Bosch en Utrecht bestormden op 12 mei de vergaderlocatie en, met name, het Amsterdamse smaldeel gooide daarbij ruiten in.[402] De actie liep geheel uit de hand, toen een zelfgemaakte traangasgranaat naar binnen werd gegooid, waarop de extreemrechtse tegenstanders het vege lijf moesten zien te redden. Daarbij kwam dat (te weinig) agenten beide partijen met erg veel moeite uit elkaar moesten zien te houden.[403] Eerder was reeds gebleken dat de Amsterdamse antifascisten een geweldscultuur kenden. Voor hen was een gewelddadige oplossing van de 'kwestie', ontbinden van een extreemrechtse bijeenkomst, een legitieme en vanzelfsprekende optie. De actie in Boekel was er één uit een lange reeks confrontaties waarbij de antifascisten overtuigd waren dat zij "streden voor een volstrekt gerechtvaardigde zaak".[404] In dit verband kwam tevens een opmerkelijk feit boven tafel, namelijk het schieten op een bus met CP'ers.[405] Het spoor van dit incident leidde naar 'een groep Amsterdammers, die zich volgens de politie zeer goed afschermde'. Een aantal mensen zou worden verhoord, maar er bleek onvoldoende bewijs om aanhoudingen te rechtvaardigen.[406] Omdat het waarschijnlijk om de groep krakers uit de Staatsliedenbuurt ging, kan niet worden uitgesloten dat het hier om een – zogenaamde – 'pistoolkatapult' ging waarmee zelfs door de portieren van ME-bussen kon worden geschoten. Dit middel zal in de paragraaf over Cityvorming nader aan bod komen.

Door het eigengereide optreden van Amsterdamse 'autonomen' bleef de, zo gewenste, eenheid in Boekel ver weg. Maar ook de media veroordeelden de actie. NRC sprak over "een daad van rabiaten die de antiracistische strijd blameren".[407] Desondanks zouden Amsterdamse antifascisten – onder andere uit de hoek van RaRa (B.H.) – niet lang daarna de leider van het

---

[401] *Bluf!* 109, 8-3-1984

[402] Jan de Vetten, https://historiek.net/cp-cd-en-de-strijd-met-antifascisten/129569/, 14-1-2020

[403] BVD, *Panta Rhei*, 68.

[404] Buijs**,** *Overtuiging en geweld*, 220.

[405] Jan de Vetten, *In de ban van goed en fout. De bestrijding van de Centrumpartij en de Centrumdemocraten (1980-1990)* (Amsterdam: Prometheus, 2016), 238-239.

[406] *Brabants Dagblad*, 16-5-1984. Geciteerd in De Vetten, *In de ban van goed en fout*, 238-239).

[407] *Bluf!*, 120, 24-5-1984

Wetenschappelijk Bureau van de Centrumpartij op straat vastketenen aan een blok beton.[408] Deze "symbolische" actie gold als waarschuwing "dat we ze weten te vinden".[409]

Hierna bleven acties van antifascisten, die sowieso met tussenpozen *acte de présence* gaven, lange tijd achterwege. Dit – intermitterende – actievoeren correleerde met de aan- of afwezigheid van directe aangrijpingspunten, zoals verkiezingen. Deze teruggang in radicale activiteiten hing eveneens samen met de gelijktijdige hausse aan aanslagen door RaRa in het kader van apartheid.[410] Uit het onderzoek van de dienst was eerder al gebleken dat een deel van de gewelddadige antifascisten tezelfdertijd binnen RaRa actief was. Er bestond dus een zekere overlap van activiteiten.

Pas in maart 1986 was sprake van opleving van extremisme, die direct samenhing met de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen. De CP had een, onverwacht grote, overwinning behaald en antifascisten achtten het tijd voor een nieuwe start. Eind maart werd in Amsterdam gesproken over acties bij een bijeenkomst van de Centrumpartij (CP) en Centrum-Democraten (CD), die nu eens conflicten voor de rechter uitvochten dan weer overleg hadden over fusie of samenwerking.[411] De partijen wilden in dit geval vergaderen over een samenwerkingsverband bij de Kamerverkiezingen.[412] Hierop hadden de antifascisten – ondanks brede interne kritiek – besloten te handelen volgens het 'Boekel-model'. Dat betekende dat zij de deelnemers aan het overleg zouden sommeren te vertrekken, maar wanneer dat niet gebeurde, dan zouden zij een rookbom naar binnen gooien en hun tegenstanders een vluchtweg overlaten. Bovengenoemde Bluf!-redacteur gaf nadere details over de (rommelige) voorbereiding, waarbij bleek dat angst voor infiltranten groot was. Zelfs het – eigen – blad Bluf! werd argwanend bekeken, omdat dit mede als belangrijke informatiebron gold voor buitenstaanders.[413] Volgens de discussieleider, kraker 'John', was er maar één doelmatige tactiek, namelijk 'met geweld laten verstoren van de bijeenkomst van genoemde CD en CP door een, bij verrassing aanvallende, vastberaden groep actievoerders'. Sommigen trachtten de plannen nog enigszins te matigen, maar de harde kern van de organisatoren duldde geen tegenspraak en wilde doorgaan op de ingeslagen weg van geweld. Een aanwezige BVD-infiltrant zou later rapporteren dat het de bedoeling was de

---

[408] 'Kamer en kabinet zijn tegen geweld tegen CP', *De Stem*, 18-5-1984, https://krantenbankzeeland.nl/issue/stm/1984-05-18/edition/null/page/3.

[409] BVD, *Panta Rhei*, 68.

[410] ibidem, 70.

[411] Zie eveneens 'De antifa's jagen op CP'86: weet iemand waar Zaltbommel ligt?', *Trouw*, 15-5-1995, https://www.trouw.nl/home/de-antifa-s-jagen-op-cp-86-weet-iemand-waar-zaltbommel-ligt-~a2dcb321/, 5.

[412] De Vetten, *In de ban van goed en fout*, 36.

[413] Luchteling, *aXie*, 161-163.

extreemrechtse bijeenkomst in Kedichem te verstoren ‘door de aanwezigen uit te roken uit de lokaliteit en als zij naar buiten zouden komen, dan zouden de Centrumpartij-leden in elkaar worden geslagen’.[414]

Op zaterdag 29 maart werd in Utrecht verzameld, waar ruim tweehonderd deelnemers uit – vooral – Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Nijmegen, Den Haag, Leiden en Den Bosch werden geteld.[415] Om 11.00 uur werd de vergaderlocatie bekend gemaakt: Hotel Cosmopolite in Kedichem. Voor de BVD kwam dit gegeven te laat door, aangezien een infiltrant duidelijk geen kans had gezien zijn runner te informeren, zodat de dienst pas later op de hoogte kwam van de details.[416] Eenmaal ter plaatse rende de voorhoede meteen naar het hotel, vernielde daar de ruiten met stenen en knuppels en gooide eveneens rookbommen naar binnen. Eén van deze veroorzaakte een uitslaande brand. De aanwezige CP’ers en CD’ers vluchtten in paniek, onder andere door uit ramen te springen. De – latere – levenspartner van Janmaat liep daarbij een slagaderlijke bloeding op die zou resulteren in de amputatie van haar been. De politie was pas laat, in voldoende mate, ter plaatse. Aanvankelijk sommeerden slechts ‘twee agenten’ de eerste demonstranten de vergaderlocatie te verlaten. Op dat moment echter waren, nog eens, circa honderdvijftig actievoerders in aantocht.[417] Dit leidde tot vragen, hoe het mogelijk was dat de vergaderlocatie eerder bekend was bij Radio Stad Amsterdam en de Waarheid dan bij de politie zelf.[418] Zoals de rellen lieten zien, leidde het politieoptreden initieel tot niets, maar uiteindelijk werden toch nog tweeënzeventig personen gearresteerd. Maar ‘het verhoor van de arrestanten verloopt moeizaam’, aldus de BVD-leiding, die zelf ‘het exacte actiedoel pas in een zeer laat stadium vernam’.[419] Toch was de locatie op voorhand al uitgelekt, doordat een deelnemer, naar eigen zeggen, ‘vanaf Amsterdam door vechtersbazen’ werd gevolgd.[420] Zijn kameraden vonden het dan ook ‘niet zo slim dat hij rechtstreeks naar de zaal was gereden’.[421]

Een ingewijde citeerde een mede-actievoerder die de rookbommen “zulke potten met zulke vlammen” noemde en die zich schaamde niet te hebben gerealiseerd dat “het opgefokte sfeertje” slechts tot een enorme puinhoop kon leiden. Er was immers een “misselijkmakende overeenkomst tussen fascistoïde skinheads en met helmen, knuppels en erger uitgeruste,

---

[414] BVD/BO: Informatierapport 216.173, 27-5-1986

[415] BVD, *Panta Rhei*, 70-71.

[416] BVD/BO: Informatierapport 5840-86/243, 29-3-1986

[417] BVD/BO: Informatierapport 2022960, 3-6-1986

[418] ‘Justitie onderzoekt rol journalisten’, *Leidse Courant*, 1-4-1986

[419] BVD/AURORA, Ochtendbesprekingen, 1-4-1986 en 4-4-1986

[420] BVD/BO: Informatierapport 2022960, 22-4-1986 / ACD 060606 041, 3-6-1986

[421] ibidem

halfdronken Autonomen. We voelen ons misbruikt en dat maakt ons extra woedend".[422] Voor deze actievoerder hoefde het allemaal niet meer: "In Kedichem brak mijn onvoorwaardelijke, ijzeren solidariteit met de buitenparlementaire actiebeweging". Bij 'potten met vlammen' ging het mogelijk – zoals een getuige later beschreef – om 'een naar binnen gegooide "koker van circa 1 meter lengte" die in het midden brandde en kort daarna explodeerde', waarna brand ontstond.[423]

Reguliere media spraken over "zwakzinnig politiek gedrag."[424] Maar ook werden "op haat en onverdraagzaamheid gebaseerde terreuracties" genoemd.[425] Daarnaast verscheen een opinieartikel, waarin de journalist zich – na interviews in de kraakbeweging – pessimistisch toonde. Er dreigde het ontstaan van de Nederlandse variant van de "Duitse Herfst".[426] Links-activistische media beschreven later de naweeën van deze actie uitvoerig, vooral de "slechte behandeling" van hun arrestanten. Sommige deelnemers aan dit geweld kenden geen enkele zelfkritiek. Er was zelfs sprake van jubelstemming, aangezien een eventuele fusie van CP en CD was voorkomen. "En dat is gewoon een concreet effect van de actie in Kedichem geweest, hoe je ook over die actie denkt", aldus het '*Fascisme Onderzoeks Kollektief' (FOK)*.[427]

Met nadruk moet worden gezegd dat '*Anti-Fascisme-Komitee Utrecht'* overigens een kanttekening maakte in relatie tot het geweldgebruik en de slechte voorbereiding van de actie. Het vond dat je bij een goed doordachte actie op elkaar moest kunnen vertrouwen en daaraan had het in Kedichem ontbroken. Er waren, bijvoorbeeld, zoveel rookbommen dat je daarmee 'een CDA-kongres kon uitroken'.[428] Daarnaast was "bij deze actie ontzettend onzorgvuldig omgegaan met geweld" en was er "gericht en levensgevaarlijk geweld gebruikt". Een kleine, geïsoleerde, groep achtte grootschalig geweld echter noodzakelijk en zo leidde een actie van 'autonome' antifascisten wederom tot interne discussie. Daarbij kwam ook weer de provincie regelrecht tegenover de hoofdstad te staan. De Amsterdamse actievoerders handelden geheel op eigen houtje en zouden zichzelf zo nog verder buiten de brede Beweging plaatsen.

De gewelddadige intenties stamden vooral uit de koker van orthodoxe krakers, meer specifiek de (latere) *Politieke Vleugel van de Kraakbeweging (PVK)*. Deze was, samen met

---

[422] Luchteling, *aXie*, 166-167.

[423] ibidem

[424] *Het Parool*, 1-4-1986. Geciteerd in De Vetten, *In de ban van goed en fout*, 245.

[425] *De Telegraaf*, 1-4-1986. Geciteerd in De Vetten, *In de ban van goed en fout*, 245.

[426] *De Groene Amsterdammer*, 9-4-1986. Geciteerd in De Vetten, *In de ban van goed en fout*, 246.

[427] *Bluf!* 216, 10-4-1986

[428] BVD, *Panta Rhei*, 71.

RaRa, het belangrijkste voorbeeld van de geweldscultuur in Nederland, want voor hen was aanwending van geweld vanzelfsprekend. Tevens gold dat "voor de ontwikkeling van een geweldscultuur binnen een groep een tamelijk hechte samenhang en een zeker isolement ten opzichte van de samenleving noodzakelijk was".[429] Hecht, maar eveneens geïsoleerd waren inderdaad passende epitheta voor de groep. Zij gaf overigens toe dat deze actie in Kedichem 'wel te ver' was gegaan, maar vond die "achteraf toch wel prachtig".[430] Na de gebeurtenissen namen de uitvoerders overigens nauwelijks de tijd voor een 'inhoudelijke geweldsdiscussie', omdat de installatie van de raadsleden aanstaande was.[431] Slechts de Stichting Bevordering ILlegale WETenschap (BILWET) evalueerde de tragische omstandigheden: "De uitvoering geschiedde volstrekt chaotisch door actievoerders met een actiecultuur die geen organisatie kent".[432] Daarmee benadrukte zij nog eens het anarchistische karakter van deze, autonome, actievoerders.

Vervolgens was het qua antiracisme lang stil. Dit kwam niet alleen door het voorlopig uitblijven van verkiezingen, maar mogelijk ook door het zich bezinnen op de gebeurtenissen in Kedichem. Daarnaast had genoemde actie tevens "kwaad bloed gezet bij maatschappelijke organisaties".[433] Zij schroomden sindsdien nog langer samen op te trekken met antifascisten, omdat 'steeds vaker en feller de complete buitenparlementaire actiebeweging in het openbaar werd afgeschilderd als potentieel gewelddadig, crimineel en terroristisch'. Maar ook anderen wezen op dit belangrijke dilemma, want 'geweld trekt weliswaar meer media-aandacht, maar leidt tot stigmatisering van de sociale bewegingen door potentiële medestanders'.[434] Ook hier weer speelden eerdergenoemde morele en strategische remfactoren een rol. Overigens werd duidelijk dat dit buitensporige geweld niet het nieuwe normaal werd binnen antifascistische kringen. Het beperkte zich tot een minderheid, zoals eveneens bedoelde onderzoekers in hun *immediate post-escalation contexts* beschrijven.[435]

Pas eind 1987 werd weer eens gedemonstreerd tegen extreemrechts.[436] In Den Haag gingen volgens telling van de organisatie 'een paar duizend' personen de straat op onder het motto "Geef fascisme en racisme geen kans!" De enige dissonant in activistische optiek was

---

[429] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 219.

[430] BVD/BO: Informatierapport 216.427, 5-6-1986

[431] BVD, *Panta Rhei*, 71.

[432] Bewegingsleer. Kraken aan gene zijde van de media (1990).

[433] Luchteling, *aXie*, 168.

[434] Della Porta, *Clandestine Political Violence*, 35.

[435] Busher, *How the "Internal Brakes" on Violent Escalation Work and Fail*, 14.

[436] https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view?identifier=IIAV01%3A104001414. Poster.

het politieoptreden. Zij trachtte a priori de met "helmen, knuppels, bivakmutsen, kettingen en andere wapens" uitgeruste personen op te pakken. Tot 'andere wapens' rekende de politie, en dat zou later standaardpraktijk worden, ook spandoekstokken.[437]

In 1990 vonden weer gemeenteraadsverkiezingen plaats, die doorgaans een katalysator vormden voor hernieuwd elan, maar de activiteiten bleven, ondanks winst voor extreemrechts, beperkt. Ook het antifascisme/antiracisme had duidelijk te maken had met een dip. Er zat nog maar weinig structuur in het verzet en de actievoerders holden enkel van het ene incident naar het andere. Slechts (in de media breed uitgemeten) gebeurtenissen, zoals enkele moorden door skinheads, leidden kortstondig nog tot activiteiten.[438]

Pas na een lange periode van – sporadische – ongecoördineerde acties ontstond in de herfst van 1992 een goede structuur in de strijd tegen extreemrechtse groeperingen en ook de verrechtsing van de Nederlandse politiek.[439] Na(ar aanleiding van) een optreden in Hoek van Holland van, zogenaamde, '*Blood & Honour*'-bands trad voor het eerst de '*Anti-Fascistische Aktie' (AFA)* voor het voetlicht [440]. In haar persverklaring over dit 'nazi-concert' maakten de nieuwlichters duidelijk wat zij nastreefden: "Fascistische manifestaties hoorden hier niet thuis en moesten middels persoonlijke confrontatie worden verhinderd".[441] AFA – die haar naam ontleende aan de Duitse Antifaschistische Aktion uit 1932 – riep lokale antifascisten met een diverse achtergrond, "autonoom, links-radicaal en anti-imperialistisch", op openlijk te ageren vanuit een structuur, die moest beschikken over goede informatie en die in het hele land actie zou kunnen voeren. Dit gebeurde middels "basisgroepen", die werden ondersteund door een landelijk secretariaat dat in maart 1993 in Nijmegen van start ging. Het concept basisgroepen was eerder reeds ter sprake gekomen in een links blad dat in de activistendriehoek Nijmegen-Arnhem-Wageningen verscheen.[442] Aanvankelijk telde AFA zestien lokale afdelingen, met name in de universiteitssteden. Voor eventuele theoretische *support* kon AFA terecht bij de 'denktanks' FOK en het *Kollektief Anti-Fascistisch/ Kapitalistisch Archief (KAFKA)*.

AFA gaf aan haar 'antifa-strijd' langs drie onderscheidende wegen te willen voeren: (1) strijd tegen fascistische organisaties, (2) strijd tegen verrechtsing van het politieke bestel en (3) trachten bij de bevolking een mentaliteitsverandering te bewerkstelligen. Belangrijk was wat zij over gebruik van geweld dacht. De openlijke activiteiten dienden "in principe"

---

[437] *Bluf!* 296, 3-12-1987

[438] BVD, *Panta Rhei*, 74.

[439] ibidem, 76-77.

[440] 'Rotterdam vreest illegaal concert nazi-skinheads', *Reformatorisch Dagblad*, 25-9-1992

[441] *NN* 120, 1-10-1992

[442] *Lekker Fris*, januari/februari 1992

geweldloos te zijn. AFA wenste zich echter "weerbaar" op te stellen. Teneinde de (lokale) bevolking aan haar kant te krijgen, ging AFA voorzichtig te werk. Openlijk wapengekletter was uit den boze, want dat zou de afstand vergroten. Om maatschappij-breed krediet op te bouwen wilde AFA naar de buitenwacht dan ook in ieder geval officieel afzien van geweld. Maar toen AFA-leden, uit vooral autonome en anti-imperialistische hoek, geweld niet wilden uitsluiten vond men een geraffineerde oplossing. In dat geval zouden zij geen gebruik moeten maken van de naam AFA.[443] Een dergelijke handelwijze was eerder ook al te zien bij andere, gewelddadige, groepen zoals RVF, PVK en RaRa die zich tevens regelmatig bij hun radicale acties achter een gelegenheidsnaam verscholen.

Ondanks de landelijke samenwerking was er niet plotseling één brede antifascistische beweging. Prominenten uit de Beweging hadden bijvoorbeeld de autonoom opererende '*AFA-Amsterdam' (AFAA)* opgericht die "verdedigend" geweld niet uitsloot. Zij kwam in november 1992 voor het eerst in actie met een gewelddadige verstoring van een CD-bijeenkomst.[444] Dit ging sommigen te ver en zij eisten een debat over de noodzaak van dergelijk – als offensief te kwalificeren – geweld, maar de discussie werd voorlopig uitgesteld.[445] 'Verdedigend geweld' was ter sprake gekomen naar aanleiding van het verslag van een – uit Berlijn teruggekeerde – kameraad die daar het advies had gekregen 'het in Nederland niet zover te laten komen als in Duitsland, waar de fascho's reeds duidelijk aan de macht waren': "Ons is geadviseerd ons te bewapenen". Geweld zou dan echter wel onder een andere naam moeten worden aangewend, "zodat bijvoorbeeld bij een eventuele vervolging van deelnemers aan een dergelijke actie men niet bij AFA-leden uitkwam".[446]

Antifascisten kwamen weer echt in actie bij de installatie van gemeenteraadsleden, in april 1994. Zo staken in Amsterdam '*Militante Anti Fascisten*' *(MAF)* – mogelijk bedoeld als een omineuze reminiscentie aan het notoire Militant Autonomen Front – een auto in brand. In Zwolle vielen (vooral Groningse) demonstranten de politie met knuppels aan. Deze hield drie personen aan vanwege poging tot doodslag. Dit bleek een reden voor – het meer gematigde – AFA-Zwolle om zich op te heffen.[447] Landelijk gezien viel de opkomst sterk tegen en AFA formuleerde een kritische evaluatie van de gebeurtenissen, waarin zij haar eigen achilleshiel

---

[443] BVD, *Panta Rhei*, 77.

[444] *NN* 124, 26-11-1992

[445] BVD/BO: Informatierapport, 92-1188/6143-258, 29-12-1992

[446] BVD/BO: Informatierapport, 7017-80-92, ..-12-1992

[447] https://www.burojansen.nl/pdf/kraaijer/installatieruitenbergpaulkraaijer.pdf.

blootlegde: “Directe actie is wat anders dan massale actie. Die twee vormen van strijd binnen één strategie te combineren is de uitdaging waar AFA voor staat”.[448]

Er had overigens een opmerkelijk incident plaats in februari 1995. Toen besloten de antifascisten in Utrecht niet te protesteren tegen een CP-demo daar, maar deze te counteren met een eigen demonstratie.[449] Vooral de overheid speelde hier een, op zijn zachtst gezegd, opmerkelijke rol, zoals verderop zal worden geïllustreerd.

Tussenconclusie: bij het antiracisme/antifascisme hingen de activiteiten sterk samen met de verkiezingswinst van extreemrechtse partijen. Deze kregen te maken met exorbitant, en ook persoonsgericht, geweld. In 1992 zorgde AFA, die geweld onder gelegenheidsnaam uitvoerde, voor een zekere structuur en een betere coördinatie van activiteiten. Toch had zij van haar op voorhand beoogde doelen – ‘strijd tegen fascistische organisaties, strijd tegen de verrechtsing van de politiek en voor mentaliteitsverandering bij de bevolking’ – aan het eind van de jaren negentig hooguit het eerste gerealiseerd. Daarbij gold ook de notie dat ‘strijd’ in feite niets zegt over al dan niet succesvolle ‘bestrijding’.

Autoriteiten

Autoriteiten speelden, in de optiek van antifascisten, een oneigenlijke rol. Zo koos de politie volgens hen bij ongeregeldheden doorgaans de kant van extreemrechts. Dat de politie soms niet goed voorbereid was, was te zien in Boekel, maar vooral Kedichem. Overigens was ook de BVD niet altijd tijdig op de hoogte van de precieze ins en outs. Na deze debacles was de overheid gewaarschuwd en zou zij verstoringen van de installatie van gemeenteraadsleden voortaan trachten te verhinderen. Dit gebeurde tevens middels onconventionele oplossingen, zoals het binnensmokkelen van gemeenteraadsleden. Dit leidde tot grote verontwaardiging bij de antifascisten die daarmee bevestigd werden in hun overtuiging dat de overheid aan de kant van extreemrechts stond.

In februari 1995 vond, in Utrecht, een opmerkelijk incident plaats.[450] De antifascisten wilden een manifestatie van de Centrumpartij counteren met een eigen demonstratie, maar de burgemeester verbood beide activiteiten. De hoofdcommissaris van politie legde – tegenover *Komitee Utrecht tegen Racisme en Fascisme (KURF)* – rekenschap af van dit verbod en zei dat ‘volgens diverse inlichtingendiensten in binnen- en buitenland “vijfhonderd autonomen”

[448] *Konfrontatie* 33, juni 1994

[449] BVD, *Panta Rhei*, 82.

[450] ibidem, 82.

naar Utrecht zouden komen'. Het 'Komitee' besloot zich toen maar te beperken tot bloemen neerleggen bij het beeld van Anne Frank, maar zelfs deze actie liep, geheel, uit de hand. De politie was prominent aanwezig en volgens de actievoerders werd "iedereen met het uiterlijk van een demonstrant (het welbekende deskundige oog van de wouten) staande gehouden of opgepakt". Hierna zou de politie honderdzestig arrestanten afvoeren naar de catacomben van het FC Utrecht-stadion. Dit leidde tot brede commotie, die later alleen nog maar groter werd, toen bleek op grond waarvan de demonstranten waren aangehouden: artikel 435a WvS, het zogenaamde 'uniformverbod'. Dit was, naar verluidt, in 1933 vooral ingesteld om de NSB van straat te houden.[451] Naast de begrijpelijke woede van de actievoerders was mede bij de pers kritisch commentaar te horen op deze "trouvaille van een overheidsfunctionaris".[452]

Net zo opmerkelijk en door actievoerders even bekritiseerd was in 1996 de beslissing van burgemeester Franssen van Zwolle om een manifestatie van de (extreemrechtse) CP'86 alle ruimte te geven. Met deze actie schiep Franssen een precedent, naar eigen zeggen om de minister van Binnenlandse Zaken, maar eveneens de Kamer te dwingen tot 'nationaal beleid' in het omgaan met vrijheden van meningsuiting en demonstratie.

Naast reactief optreden van politie en OM probeerden de BVD en zijn regionale of lokale inlichtingendiensten onder andere via interceptie van gesprekken en infiltratie, ergo proactief, plannen van zowel extreemrechts als extreemlinks vroegtijdig bekend te krijgen. Hierdoor kon de dienst relevante uitvoeringsinstanties waarschuwen, zodat – waar nodig – vroegtijdig ingrijpen mogelijk was.

Een onderzoeker belichtte specifiek de Haagse politiek en zette hierbij de reacties op de gebeurtenissen in Boekel uiteen aan de hand van de interpellatie in mei 1984 van Janmaat over "ongeregeldheden tijdens een congres van de Centrumpartij".[453] De ministers van BZK en Justitie veroordeelden het geweldsgebruik in Boekel en wezen op het recht tot vergadering. Rechtse partijen veroordeelden het geweld zonder meer en de PvdA deed dit met het oog op het belang van de grondwettelijke rechten en vrijheden. D'66, PPR, PSP, EVP en CPN echter gaven aan wel tegen geweld te zijn, maar zij vonden dat 'de CP het er zelf naar had gemaakt'. PSP-Kamerlid Van der Spek erkende dat zich "ernstige gebeurtenissen" hadden afgespeeld in Boekel, maar voegde eraan toe: "De ergste daarvan is naar mijn mening dat er een congres is gehouden van de Centrumpartij".[454] Twee jaar later kwam de 'kwestie-Kedichem' nauwelijks nog aan bod in de Tweede Kamer. Iedereen sprak zich weliswaar uit tegen geweld daar, maar

---

[451] *NN* 180, 10-3-1995

[452] 'Utrecht komt terug van dubieus uniformverbod', *de Volkskrant*, 7-3-1995

[453] De Vetten, *In de ban van goed en fout*, 242-244.

[454] Handelingen Tweede Kamer 1983-1984, 17-5-1984, 4772-4773. Geciteerd in De Vetten, *In de ban van goed en fout*, 243.

wederom de PSP zei, nu bij monde van Kamerlid Willems, dat "de oorzaak van het geweld in het bestaan van de CP zelf lag".[455] Even opmerkelijk als onbegrijpelijk was de attitude van de kleine linkse partijen, die zo als het ware indirect hun fiat gaven aan het buitensporige geweld van antifascisten. Hier kan, zelfs, worden gesteld dat binnen de Beweging zelf meer kritische reflectie bestond dan in de politiek en dat een groot deel van de activisten meer een rem zette op antifascistisch geweld dan dat veel linkse politici deden.

Tussenconclusie: het geweld van het radicalere deel van de antifascistische beweging kwam mede door een meer stringente aanpak van de autoriteiten, waaronder het inzetten van bijzondere inlichtingenmiddelen, verder onder druk. Daarentegen kon de beweging, mét haar haar geweld, rekenen op de steun van het ultralinkse deel van de politici.

Oorzaken van desintegratie

Vaker aangehaalde onderzoekers geven in hun *immediate post-escalation contexts* aan wat het mogelijke belang van de directe nasleep van een gewelddadige actie is.[456] Vaak leidde het ertoe dat de meerderheid zich vol schaamte afkeerde van de gewelddadige uitzonderingen. Dat gold ook voor antifascisme, want autonoom gedrag van een minderheid leidde niet alleen tot meningsverschillen, maar tevens tot verlaten van de Beweging. Dit gebeurde in Boekel en vooral in Kedichem waar Amsterdamse autonome antifascisten door hun uiterst grove geweld als splijtzwam fungeerden. Toen de actie in Boekel ontaardde in uitroken van de vergadering, legden de antifascisten uit Den Bosch de schuld, expliciet, bij de hoofdstedelijke autonomen. Want was de strijd tegen fascisme niet een strijd van iedereen? Het leek er volgens, Bossche, actievoerders sterk op dat arrogante en gewelddadige individuen hier de eer naar zich hadden toegetrokken waarbij zij aangaven te handelen uit naam van iedereen. In dit verband werd een (verontwaardigde) woordvoerder van '*Bosch Antifascisme Komitee'* geciteerd, die zich vooral zei te ergeren aan de "grootstedelijke arrogantie, waarmee enkele Amsterdammers dachten in Brabant de zaken te moeten komen regelen, waarschijnlijk uit de onterechte vooronderstelling dat wij, de provinciaaltjes uit Brabant, stil zouden hebben gezeten of dat het ons aan de meest elementaire vormen van intelligentie zou ontbreken".[457] Maar ook hadden deze Amsterdamse actievoerders de autonomen van elders in gevaar gebracht, "bijvoorbeeld door het werpen van een traangasgranaat in een kleine ruimte". Daarnaast stelden de 'Bosschenaren' tevens dat "de

[455] *Vrij Nederland,* 12-4-1986. Geciteerd in De Vetten, *In de ban van goed en fout*, 244.

[456] Busher, *How the "Internal Brakes" on Violent Escalation Work and Fail*, 11-13.

[457] BVD, *Panta Rhei*, 69.

grens van je autonomie is bereikt wanneer autonoom genomen beslissingen de autonomie van andere mensen uitsluit, of in gevaar brengt".[458]

Diezelfde houding van enkele, zeer gewelddadige, 'Amsterdammers' zorgde twee jaar later voor een nog duidelijker en groter schisma: "In Kedichem brak mijn onvoorwaardelijke, ijzeren solidariteit met de buitenparlementaire actiebeweging".[459] En bijna iedere actievoerder keurde het grove geweld daar af. Zo riep '*Anti-Fascisme-Komitee Utrecht*' *(AFKU)* op tot niet alleen bezinning, maar ook tot verbreding van de strijd tegen fascisme en racisme, want: "Het is een vernauwing om alleen maar tegen de CP aan te schoppen met een fanatisme alsof alles daartegen geoorloofd is".[460] Hier gold evident de, vaker genoemde, strategische remfactor.[461] De overgrote meerderheid stuurde immers ook hier aan op het verwerpen van geweldsgebruik teneinde een verbreding van het verzet te kunnen realiseren. Maar de praktijk toonde zich ook hier weerbarstig, want de weinige voorstanders van geweld eisten, zoals dat eveneens later het geval zou zijn, wederom de meeste aandacht op.

In 1992 was de Anti-Fascistische Aktie erin geslaagd het verzet tegen racisme weer te stroomlijnen. Toch traden reeds na enige jaren barstjes op. Ter voorkoming van verder verval riep AFA op tot "laten varen van de eigen radicaal-linkse arrogantie". Ook achtte zij vanaf nu een combinatie noodzakelijk van (haar) 'directe actie' en 'massa-actie'.[462] Dit lukte overigens maar voor een deel, omdat zich enkel om de zoveel jaren geschikte gelegenheden voordeden, zoals parlements- en gemeenteraadsverkiezingen. Maar dan nóg was AFA afhankelijk van een voor extreemrechts goede uitslag.

Tussenconclusie: ook bij acties van antifascisten werd buitensporig geweld van een kleine minderheid beantwoord met brede kritiek uit niet alleen samenleving en media, maar ook eigen kring. Vooral intentioneel geweld spleet de beweging.

4.2.4 Anti-imperialisme

In het hoofdstuk over antimilitarisme is reeds ter sprake gekomen dat een deel van de actievoerders, zoals zij die medisch legermateriaal ontvreemdden, maar vooral de latere RaRa

---

[458] *Bluf!* 121, 30-5-1984

[459] Ene 'Gerrie' in Luchteling, *aXie*, 167.

[460] BVD, *Panta Rhei*, 71.

[461] Busher, *The Internal Brakes on Violent Escalation*, 10.

[462] *Konfrontatie* 33, juni 1994

de aandacht stilaan verlegde naar een, meer, internationaal fenomeen: anti-imperialisme. Deze anti-imperialisten identificeerden zich met de emancipatiestrijd in de – voormalige – koloniën waarbij de neomarxistische 'dependencia-theorie' een duidelijke rol speelde.[463] Deze hield in dat onderontwikkeling in die landen direct correspondeerde met het westers imperialisme en dat er slechts een einde aan kon komen door socialistische revoluties, zoals bijvoorbeeld het Chili van Allende had aangetoond. Ter verduidelijking werd de Noord-Vietnamese leider Ho Tsji-Min aangehaald: "Het imperialisme is een monster met twee koppen; om het te doden moet zowel de kop in de Derde Wereld als de kop in de geïndustrialiseerde landen worden afgehakt". Kortom, het verzet in de Derde Wereld en in de 'kernlanden' van het imperialisme zouden elkaar moeten versterken. In Nederland was er initieel nauwelijks aandacht voor.[464] Er was wel een Derde-Wereldbeweging, die de problematiek analyseerde tegen de achtergrond van de Noord-Zuidtegenstelling en die zich specifiek richtte op de uitgebuite en onderdrukte bevolking in Latijns-Amerika, maar slechts een klein deel van de Beweging zag in bedoelde relatie tussen de strijd 'daar en hier' voldoende aanleiding tot uitvoeren van tevens radicalere acties. Dit deden enkel sommige afdelingen van Onkruit met inbraken in 'MIBO-magazijnen', maar later met name RaRa met haar grote reeks, grove, aanslagen. Eigenlijk was alleen maar een kleine – vooral in de hoofdstad woonachtige en/of vandaar uit actieve – groep personen bereid tevens met geweld, gepercipieerd, onrecht aan te kaarten. RaRa beklemtoonde tijdens het door (extreem)linkse actievoerders, in oktober 1987 in Arnhem, georganiseerde congres 'Solidariteit en Verzet' dat het "imperialistische conglomeraat van macht de oorzaak is van wereldwijd onrecht en onderdrukking" en dat de "revolutie zal gloren, als de kern van deze imperialistische macht in het fundament geraakt wordt". Zij wees eveneens op het belang van "internationale solidariteit, een politiek begrip, niet te verwarren met christelijke naastenliefde of klassenverzoening".

RaRa trachtte de, brede, anti-imperialistische Beweging aan haar kant te krijgen door het (anoniem) inbrengen van readers die bij genoemd congres ter discussie kwamen.[465] BVD-infiltranten hoorden het ongemak van RaRa uit eigen mond: "Het was niet gezellig, het was moeizaam en gespannen".[466] Het lukte RaRa dan ook niet veel congresdeelnemers voor zich te winnen bij de discussies over de door haar ingebrachte radicale ideeën. Feitelijk was zij bij het genoemd congres de grote verliezer, aangezien zij mede door haar 'arrogante en totalitaire benadering' niet de, door haar zo nagestreefde, verbreding van de Beweging kon realiseren.[467]

---

[463] Buijs, *Overtuiging en geweld,* 80-81.

[464] BVD, *Panta Rhei*, 105-106.

[465] Buijs, *Overtuiging en geweld,* 105-106.

[466] BVD/BO: Rapportage 6288-'87/655, 19-10-1997. (Dit is de facto een voorbeeld van de in Hoofdstuk 3 beschreven indirecte vorm van *oral history*. – B.H.)

[467] *Bluf!* 297, 10-12-1987

Het leek erop dat dit feitelijke isolement voor RaRa aanleiding was voor weer een, overigens mislukte, aanslag.[468] De actie was kenmerkend voor Buijs' marginaliseringshypothese, want de niet gerealiseerde groei leidde tot toename van geweld: met minder mensen moest immers meer lawaai worden gemaakt. Maar de-kip-of-het-ei-vraag werd niet beantwoord. Want was er – zoals genoemde onderzoeker opperde – bij RaRa sprake van eerst geweld en vervolgens marginalisering?[469] Of was – zoals dit onderzoek zal laten zien – eerder het omgekeerde het geval? Er zijn, en dat is meer dan een *educated guess*, voldoende redenen aan te nemen dat RaRa eerst binnen Onkruit-Amsterdam marginaliseerde en zich pas na de afsplitsing ervan steeds meer toelegde op geweldsgebruik.

De dienst rubriceert de anti-imperialistische Beweging chronologisch aan de hand van diverse actieterreinen waarop velen overal actief waren, maar anderen zich slechts toelegden op één specifiek onderwerp.[470] Het voorliggende onderzoek zal, temeer daar de dienst heeft aangetoond dat niet iedere anti-imperialist overal actief was, bedoelde actieterreinen separaat behandelen. Het gaat hierbij om de volgende: (internationale) solidariteit, repressie, asiel- en vreemdelingenbeleid, politieke gevangenen, Europese Eenwording, biotechnologie alsmede cityvorming (gentrificatie). Feminisme, als separaat item, komt hier maar kort ter sprake. Dit hoofdstuk over anti-imperialisme vormt in feite de hoofdmoot van '*Panta Rhei*', het door de BVD begin 1998 afgesloten onderzoek naar het linkse 'politiek (gewelddadige) activisme' in Nederland.

Een insider ziet deze verdeling in verschillende actieterreinen eveneens, maar noemde het "verkruimeling". Actiegroepen werden steeds meer 'subculturen met een eigen ideologie, een eigen thematiek en liefst ook een eigen café'.[471] Hierbij bestond er een specifiek gevaar, want: "Sommigen zoeken een gedeelde thematiek in een gezamenlijke ideologie van het 'anti-imperialisme' en 'revolutionaire theorievorming'". En zo kwamen "voormalige Onkruit-ers ideologisch tegenover elkaar te staan". Zonder dat specifiek te noemen zal de auteur hier de afscheiding van RaRa van Onkruit-Amsterdam hebben bedoeld.

Het actieterrein anti-imperialisme liet, zoals onderhavig onderzoek zal aantonen, een breed palet aan activiteiten zien. Maar het was tevens hét actieterrein voor diverse tot geweld bereide actievoerders die, mede daarom, proportioneel meer te maken kregen met een steeds minder gedogende overheid. Ook dát gegeven is hieronder – uitgesplitst in de verschillende categorieën thema's – nader uitgewerkt.

---

[468] 'Aanslag op paspoortenfabriek Elba in Schiedam', 25-1-2020, https://www.dagvantoen.nl/het-nieuws-van-25-januari/.

[469] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 215.

[470] BVD, *Panta Rhei*, 109.

[471] Flint, *Rebellie*, 533-534.

Internationale solidariteit

Als (evident) kenmerk van de solidariteitsbeweging wordt wel gegeven "het denken in mondiale termen, het analyseren van problemen en het partij kiezen in het licht van de Noord-Zuidtegenstellingen".[472] Dit was eveneens binnen de Nederlandse beweging te zien. Ook hier groeide de internationale solidariteit, maar die toename gold lang alleen het aantal acties, niet de intensiteit ervan. Actievoerders beperkten zich langdurig tot een vreedzame ondersteuning van bevrijdingsbewegingen in Latijns-Amerika, vooral middels 'symbolische' acties.

Actievoerders

Hoewel de internationale solidariteit hier dus lang was voorbehouden aan gematigde actievoerders, speelde uiteindelijk wederom RaRa een vooraanstaande rol in het verzet tegen de uitbuiting en onderdrukking in de Derde Wereld. Daarbij koos zij, duidelijk, voor gebruik van geweld. De groep eiste met haar (expliciete) bemoeienis met het congres in Arnhem een specifieke rol op.[473] RaRa viel in haar reader 'Discussiepunten bij internationale solidariteit' de diverse comités aan die zich "weliswaar nuttig, maar zonder radicale ideeën en praktijken" wilden inzetten voor bepaalde landen en regio's. Zij beklemtoonde: "Veranderingen moesten altijd bevochten worden" en stelde mede: "Als je je realiseert dat onderdrukking en uitbuiting hun wortels in het Westen hebben is het logisch dat solidariteit met de strijd van mensen in de derde wereld niet los is te zien van je eigen leven hier". Representatief voor haar – elitaire – houding 'eiste' zij dat alle congresgangers zich bij haar zouden aansluiten, want: "Als je het hebt over solidariteit moet je ook duidelijk maken met wie je nou eigenlijk solidair bent of wilt zijn. Ben je solidair met slachtoffers van onderdrukking en uitbuiting, of met degenen die daar tegen strijden? En wat betekent dat voor je politieke perspektief?" Maar RaRa zou, naar spoedig bleek, met dit 'bevechten van verandering' alleen staan.

Internationale solidariteit was dus belangrijk, met name voor de anti-imperialisten. De demonstraties waren in overgrote meerderheid vreedzaam.[474] Dit was tevens de strekking van artikelen in de eigen activistische media.[475] In een sporadisch geval gooiden activisten stenen of verfbommen. Wél stortten zij geld op een rekening in El Salvador van de, immers, bij veel Nederlandse anti-imperialisten geliefde vrijheidsstrijders van het '*Frente Farabundo Marti de Liberacíon Nacional*' *(FMLN)*. Deze – naar de Salvadoraanse communistische leider Agustín

---

[472] J.W. Duyvendak, H.A. van der Heyden, R. Koopmans & L. Wijmans, *Tussen verbeelding en macht* (Amsterdam: SUA, 1992), 122.

[473] BVD, *Panta Rhei*, 110.

[474] ibidem

[475] *Bluf!* 10, 26-3-1982

Farabundo Martí genoemde – organisatie stond, internationaal, lang te boek als terroristische guerrillabeweging, dus mogelijk was hier sprake van de feitelijke financiering van geweld. In relatie tot dit FMLN zou de Global Terrorism Database 3351 geweldsincidenten noemen.[476]

Van internationalisering was overigens mede elders sprake. Anti-imperialisten hadden contact met geestverwanten in bijvoorbeeld Zürich en Zwitserse actievoerders verbleven vaak in Amsterdam. De band met de radicaal-linkse scene in Berlijn, vooral in de wijk Kreuzberg, was nog inniger. De Amsterdamse (kraak)beweging gold als goed voorbeeld – zie tevens een daar georganiseerde fototentoonstelling[477] – én inspiratie voor hun Duitse geestverwanten.[478] Nederlandse actievoerders vertoefden daar regelmatig langere tijd, mede om actieplannen te bespreken. Zij ondervonden er naar eigen zeggen tevens de "buitensporige repressie" van de Duitse autoriteiten aan den lijve.[479] Ook was Latijns-Amerika voor politiek (gewelddadige) activisten van belang. Zo verscheen – begin 1983 – een oproep tot een demonstratie voor El Salvador, waarbij ook een 'zwarte lijst' gepubliceerd werd van de daar actieve Nederlandse bedrijven. Deze vorm van *naming and shaming*, die eerder al was gebruikt door Rode Jeugd en Rood Verzetsfront, zou sindsdien meer en meer gemeengoed worden binnen specifiek het radicalere deel van de Nederlandse (anti-imperialistische) Beweging. De in deze zwarte lijst opgenomen Shell, Philips en Van Leer kregen later allemaal – en dat was doorgaans ook de bedoeling van dergelijke publicaties – te maken met deels excessieve aanslagen.[480]

Brede Nederlandse steun aan de Derde Wereld kwam overigens moeilijk van de grond door de "crisis in de guerrilla-solidariteitsbeweging".[481] Toch ging een deel van de Beweging in deze jaren, vooral in Nicaragua, daadwerkelijk als zogenaamde 'werkbrigades' aan de slag bij de koffie- en katoenoogst.[482] De overheid daar leek opmerkelijk genoeg niet bijster gesteld op deze buitenlandse inmenging, want de 'plukkers' kregen slechts een werkvergunning voor drie maanden.[483] Hier tekende zich langzaam, eerst vooral op papier, een radicalisering af. Zo verscheen, in 1984, de brochure '*Oorlog in je achtertuin… rotzooi in je voortuin*', met daarin

---

[476] https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?perpetrator=369.

[477] 'Fotoaustellung der Kraaker Amsterdam', https://nat.museum-digital.de/singleimage?resourcenr=621791.

[478] Erik Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur. Geschiedenis van de kraakbeweging 1964-1999* (Amsterdam-Antwerpen: De Arbeiderspers, 2000), 179-180.

[479] *Bluf!* 15, 30-4-1982

[480] *Bluf!* 52, 20-1-1983

[481] *Bluf!* 77, 14-7-1983

[482] Zie bijvoorbeeld: Leon, 'Nieuws uit Nicaragua', *De Zwarte nummer 37*, augustus 1985.

[483] BVD, *Panta Rhei*, 113.

een oproep 275 (!) Amerikaanse multinationals radicaal aan te pakken: "Als we multis en hun regeringen onder druk willen zetten kunnen we niet om – de dreiging van – harde akties heen. Materiële schade is misschien wel de enige taal voor multis waardoor ze zich onder druk laten zetten".[484] Naast deze opruiing hield het '*El Salvador Komitee Nederland*' een straatcollecte voor radiozenders, onder andere voor de Radio Farabundo Marti, die later nadrukkelijk werd geholpen door '*Steungroep Radio Farabundo Marti*' in het voormalig Bossche kraakbolwerk 'De Paap' (Papenhulst).[485]/[486] Eind dat jaar vond in Amsterdam een – onverwachte – hausse aan activiteiten plaats. Actievoerders beantwoordden er de "terreur van de Yanks" met acties tegen Amerikaanse objecten, zoals het consulaat dat door middel van brandende autobanden werd 'gesloten', maar tevens tegen een aantal bankvestigingen en filialen van McDonalds.[487] Deze objecten kregen niet alleen te maken met verfbommen, dicht gekitte sloten en stenen, maar eveneens met boterzuur, een vluchtig vetzuur met een zeer penetrante en nauwelijks te verwijderen geur. Voor een deel van de linkse actievoerders was – en is – het gebruik ervan een geliefd actiemiddel. Hierna trad wederom een langdurige periode van stilte in, zoals te doen gebruikelijk voor de Nederlandse Beweging, die immers duidelijk pieken en dalen in activiteiten kende.

Grof geweld was pas in augustus 1986 weer te zien, nu met een, dubbele, aanslag door '*Revolutionaire Cellen – Commando Ins Blaue Hinein'* tegen de Amsterdamse nominatie voor de Olympische Spelen.[488] De eerste was gericht tegen de Stichting Olympische Spelen'92, de tweede tegen een PTT-schotelantenne die onderdeel uitmaakte van de telecommunicatie. Hun claim had een anti-imperialistische ondertoon. De dienst zag er later, toen specifiek onderzoek werd verricht naar anti-imperialistische teksten, zoals 'Kommunikees' van RaRa, duidelijk de hand in van deze groep. Ook de persverklaring van de Revolutionaire Cellen had nadrukkelijk een RaRa-signatuur: "Wij vinden perspektief in akties die aantonen dat de onderdrukking die mensen hier en elders wordt aangedaan niet onontkoombaar is en dat de mensen, instituties en systemen die hiervoor verantwoordelijk zijn aangevallen kunnen worden. Veranderingen gaan niet vanzelf!!!!" Een met het oog op latere ontwikkelingen binnen de groep zeer opmerkelijke zinsnede ging over de interceptiemogelijkheden: "Het ouderwetse smalbandnetwerk (zoals het oude telefoonnet) wordt dan gedumpt in de Derde Wereld, waar het voor het Westen dan wel af te luisteren is". Dit was een verklaring voor de activiteiten van enkele RaRa-leden uit begin

---

[484] Bijlage *De Vrije*, Anarchisties maandblad, Amsterdam 1984, https://placard.ficedl.info/mot8411.html?lang=fr.

[485] BVD/BFB: Rapport 'Revolutionaire Anti Racistiese Aktie De Anti-Imperialistische Stroming In Nederland', 25-11-1993, 19.

[486] *Bluf!* 228, 3-7-1986

[487] *Bluf!* 147, 30-11-1984

[488] 'Bomaanslagen tegen spelen Amsterdam', *Provinciale Zeeuwse Courant*, 22-8-1986

jaren negentig van de vorige eeuw in relatie tot de “implementatie van (dus niet af te luisteren – B.H.) communicatienetwerken in Midden-Amerika”.[489] Deze aanslagen leidden, overigens, tot een discussie waarbij naast tegenstanders van RaRa-geweld nu mede voorstanders aan het woord kwamen. Zij waren voornamelijk woedend, aangezien Bluf! niet had gereageerd op de aanslag. Ook vonden zij dat dit blad acties met een anti-imperialistisch karakter belachelijk maakte en dat was vanzelfsprekend in strijd met het basisprincipe van het activistische Bluf!: een podium zijn voor het “hele bonte spectrum van strijdende partijen”. De redactie pareerde deze kritiek met de vraag, waarom zulke aanslagen dan ook altijd gepaard moesten gaan met “volkomen onleesbare verklaringen”. Leesbaarheid was nu eenmaal een belangrijk criterium voor wel of niet publiceren: “Zoveel persverklaringen zien eruit als de bijsluiter van een potje pillen. Die probeer ik ook altijd te lezen, maar na de eerste zinnen geef ik het op”. [490] Bluf! vervolgde: “Een revolutie is meer dan theorie en aanslagen, bevrijding meer dan wegvagen”. Hiermee gaf het te kennen dat het er inderdaad juist was voor de gehele linkse beweging en niet alleen voor het radicale, elitaire segment ervan. [491]

Onder de naam ‘*Revolutionaire Cellen*’ zou later nog een opmerkelijke criminele actie plaatsvinden. De daders verspreidden onder het winkelend publiek, naar eigen zeggen, 16.000 cadeaubonnen van de V&D, ter waarde van 125 en 150 gulden.[492] Dit vond in diverse steden plaats, naar verluidt ter ondersteuning van ‘mensen met een minimumuitkering’.[493] De claim toonde wederom de hand van RaRa. Zij bevatte niet alleen veel bekende anti-imperialistische kretologie (‘beheersing van de krisis’, ‘offensief en gezamelijk verzet’, intensivering van de kontrole’, ‘verscherping van de repressie’), maar had tevens de (specifieke) RaRa-benaming Kommunikee en wederom haar kenmerkende taalfout ‘gezamelijk’.

Andere criminele activiteiten waren eerder reeds te zien in het licht van de (solidaire) ondersteuning van de bevriende bevrijdingsbewegingen. Eén van deze vond plaats in 1989 en ging bij de BVD de geschiedenis in als de "postwisselfraude". In maart hield in Groningen de postale recherche drie personen aan, die probeerden een vervalste internationale postwissel te verzilveren met behulp van een vervalst rijbewijs. Dit laatste was afkomstig uit een partij die eerder uit het gemeentehuis in Ermelo was ontvreemd. De drie arrestanten behoorden tot de anti-imperialistische scene. Zij waren onder meer actief in *Ultimatum*, het Midden-Amerika centrum, en onderhielden nauwe contacten met (eveneens in de RaRa-periferie verkerende) personen van *Revolutionair Initiatief Amsterdam (RIA)*. De uiteindelijke bestemming van het

---

[489] BVD, *Panta Rhei*, 129.

[490] Flint, *Rebellie*, 617.

[491] *Bluf!* 238, 2-10-1986

[492] *Bluf!* 251, 06-01-1987

[493] ‘Ook Leidse V&D gedupeerd’, *Leidse Courant*, 27-12-1986

zo te verwerven geld is nooit bekend geraakt, maar omdat de arrestanten betrokken waren bij ondersteuning van het verzet in Midden-Amerika, gold als de meest plausibele theorie dat het geld daarvoor bedoeld was.[494]

Andere steeds terugkerende gevoelens van internationale solidariteit, die vanwege de niet specifieke link met de Beweging – het was een breed links, politiek en maatschappelijk, fenomeen – nog niet aan bod zijn gekomen, golden het Palestijnse bevolkingsdeel van Israël. Zo was er aandacht voor een actie van de '*Grenzeloze Anti Zionistische Aktie' (GAZA)*, die met stenen en verfbommen naar reisbureaus gooide die contacten onderhielden met Israël.[495] In tegenstelling tot het – doorgaans door links verfoeide – antisemitisme van extreemrechts maakte extreemlinks zich zelf in die periode, zoals het op dit moment overigens nog steeds doet, in zijn sympathie voor de Palestijnen schuldig aan meestal fervent antizionisme.

Precies twee jaar na de aanslag tegen de Nederlandse bemoeienis met de Olympische Spelen had een brandaanslag plaats bij Philips Telecommunicatie.[496] In de claim werden niet alleen passages uit RaRa-aanslagen aangehaald, maar er was tevens een sterke overeenkomst met de claim van de eerdere aanslag tegen de PTT.[497] De, zich nu '*Revolutionair commando Pasaremos'* noemende, uitvoerders sloten hun claim af met een eis tot vrijlating van de sinds april van dat jaar gedetineerde RaRa-voorman. Deze aanslag moet dan ook eerder in het licht van deze detentie worden gezien dan in het kader van solidariteit. Maar ook de internationale ontwikkelingen bleven vanwege de wederzijdse contacten en/of samen uitgevoerde acties van belang. Zo werd in dit verband gewezen op het 'onvermogen van groepen activisten, om hun radicale maatschappijkritiek tevens binnen de eigen samenleving te laten vigeren, waardoor de ontwikkeling van de strijd elders van invloed was op de ontwikkeling van gewelddadige oppositiegroepen hier'.[498] Nederland was dan misschien te klein voor grotere acties, maar dat liet onverlet dat de linkse actievoerders ook hier een internationale uitwisseling van ideeën en activiteiten kenden. Zo riepen Duitse links-extremistische bladen waaronder het notoire, sinds 1984 in eigen land verboden en min of meer ondergronds gegane, *Radikal* op tot een solidaire ondersteuning van de gedetineerde RaRa-leider.[499]

---

[494] BVD/BFB: Rapport 'Revolutionaire Anti Racistiese Aktie De Anti-Imperialistische Stroming In Nederland', 25-11-1993, 17.

[495] BVD, *Panta Rhei*, 271.

[496] ibidem, 122.

[497] 'Philips en de kontrarevolutie', *De Zwarte 109*, 3-9-1988, https://zwarte.squat.net/files/de%20zwarte109.pdf.

[498] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 223.

[499] BVD/Directie B: Logboek, 'Duitse artikelen m.b.t. RaRa', ACD 890105 019, 2-1-1989

Nederlandse krakers op hun beurt zouden in 1990 het Deense consulaat in Amsterdam bezetten en vernielingen aanrichtten als reactie op het politiegeweld bij de ontruiming van een bekend kraakpand in Kopenhagen.[500] Later namen andere actievoerders deel aan de 'Poll-Tax rellen' in Londen.[501] Daarbij stichtten zij brand, maar riepen zij tevens bij een nieuwe uitbraak van de rellen op tot solidariteitsacties tegen, specifiek, Britse instellingen in Nederland.[502] Een deel van de Beweging collecteerde in deze periode overigens nog steeds voor de strijders in El Salvador, hoewel daar reeds een kentering op handen was.[503] Maar toen een jaar later dan ook de rebellen van genoemd FMLN hun wapengekletter geheel voor onderhandelingen verruilen zouden, leidde dit om begrijpelijke redenen tevens tot minder solidariteitsactiviteiten hier.[504]

Ondanks deze plotselinge sterke afname van activiteiten zou veel later – ook voor de dienst geheel onverwacht – een opmerkelijke vorm van ondersteuning aan het licht komen, namelijk in de vorm van criminele hand- en spandiensten, maar nu ten behoeve van evident terroristische organisaties. (Zie kader.)

De BVD kreeg in 1993 indirect zicht op criminele activiteiten van twee RaRa-leden die – vanwege hun 'implementatie van communicatienetwerken' – in Midden- en Zuid-Amerika actief waren. In een justitieel onderzoek naar een Duitse kennis (uit het RAF-Umfeld) bleek RaRa een actieve rol te spelen bij testen en transporteren, maar mogelijk ook distribueren van valse dollars ten bate van terroristische bewegingen in Latijns-Amerika. Daarnaast leverde zij deze bewegingen, te weten de Colombiaanse FARC en ELN en de Chileense FPMR, gemodificeerde – ergo niet af te luisteren – communicatieapparatuur. Ten slotte speelde RaRa een intermediërende rol bij de transactie van – door andere buitenlandse terroristen – gestolen schilderijen.

Bron: BVD, *Panta Rhei*, 129-130.

---

[500] *NN* 51, 22-2-1990

[501] Zie ook https://www.gettyimages.nl/fotos/poll-tax-rellen-1990?family=editorial&page=3&phrase=poll%20tax%20rellen%201990&sort=mostpopular

[502] *NN* 67, 1-10-1990

[503] *NN* 64, 23-8-1990

[504] 'El Salvador kan nu zijn doden gaan tellen', *Trouw*, 15-1-1992

Deze criminele ondersteuning van terroristen maakte vooral duidelijk dat actievoeren in Nederland minder onschuldig was dan algemeen werd aangenomen. Waar eerder al Rode Jeugd, Rode Hulp en Rood Verzetsfront hand- en spandiensten hadden verleend aan Griekse, Noord-Ierse en vooral Duitse terroristen, bleek door toedoen van RaRa dus voor het eerst ook een tot de Beweging behorende groep, nadrukkelijk, gelieerd te kunnen worden aan (ook niet-Westers) terrorisme.

Volgens de dienst – en dat maakte deze contacten van RaRa met terroristen minder onverwacht – had de groep lang vóór genoemde activiteiten in Latijns-Amerika persoonlijke contacten met (vrouwelijke leden) van zowel de Duitse Rote Armee Fraktion als Bewegung 2. Juni.[505] Zo zouden de kopstukken van RaRa worden uitgenodigd voor het welkomstfeest voor Irmgard Möller, toen deze RAF-terroriste na tweeëntwintig jaar gevangenisstraf weer op vrije voeten kwam. Tevens onderhield een vooraanstaand RaRa-lid direct contact met enige andere RAF-leden, zoals – het eerste-generatielid – Irene Goergens.[506] Zij had, in mei 1970, Andreas Baader uit gevangenschap helpen bevrijden. Maar ook was er contact met een RAF-lid dat bij het plaatsen van een bom gewond was geraakt.[507] Het is dan ook niet geheel uit te sluiten dat de persoonlijke contacten de geweldscultuur van RaRa, op positieve wijze, hebben beïnvloed en dat deze (indirect) van invloed zijn geweest op de geweldsacceptatie.

Tussenconclusie: in het kader van de internationale solidariteit werden – specifiek – activiteiten ontplooid ter, directe of indirecte, ondersteuning van geestverwanten in Midden- en Zuid-Amerika. Met name RaRa voerde hierbij – onder gelegenheidsnaam – niet alleen aanslagen uit, maar hield zich eveneens bezig met criminele activiteiten ten behoeve van terroristen.

Autoriteiten

De autoriteiten speelden ook op het gebied van internationale solidariteit een rol, maar de overheid – vooral de politie – hoefde slechts bij uitzondering hard op te treden. Doorgaans waren manifestaties ingetogen en telden zij meer agenten dan demonstranten. Wél vonden er twee RaRa-aanslagen plaats tegen eventuele Olympische Spelen in Amsterdam. Initieel bleef de overheidsrespons uit, mogelijk omdat bedoelde aanslagen onder gelegenheidsnaam waren uitgevoerd en de autoriteiten, inclusief de BVD, lang op zoek waren naar de feitelijke daders. Bij de evaluatie van acties speelde mede partijpolitiek een rol. Zo stelde Henk Vonhoff,

[505] BVD, *Panta Rhei*, 263-264.

[506] ibidem (Zie ook Peters, *RAF*, 76-81.)

[507] ibidem, 263-264.

voorzitter van het NOC én VVD'er: "In Amsterdam werd nauwelijks opgetreden tegen de demonstrerende morsige vagebonden. Het was een lastige stad in die tijd. Zelf zou ik veel harder zijn opgetreden tegen dit soort lieden". Maar PvdA-burgemeester Van Thijn vond dat baarlijke nonsens. Hij had, naar eigen zeggen, zelf de groep van Saar Boerlage (de organisatrice van genoemde protesten – B.H.) laten infiltreren om, zodoende, op de hoogte komen en te blijven van haar plannen.[508]

Oorzaken van desintegratie

Het begrip 'solidariteit' staat evident op gespannen voet met 'splitsing'. Tóch leidden de aanslagen van RaRa naast haar eigenzinnig optreden bij het congres Solidariteit en Verzet zelfs binnen de, anti-imperialistische, Beweging tot een schisma tussen gematigde en radicale actievoerders. Het door RaRa, tevens onder andere naam, geëtaleerde geweld kreeg te maken met – deels scherpe – kritiek. Er was in relatie hiermee bewegingsintern duidelijk sprake van een morele rem "relating to questions about whether it is right to use violence and if so under what conditions".[509]

Repressie

Het protest kende in Nederland diverse uitingen. Begin jaren tachtig reeds besteedden de activistische *Nieuw Amsterdams Peil* en *Bluf!* aandacht aan politiegeweld bij ontruimingen en aanhouden van (potentiële) relschoppers. Het betekende een interactie tussen (gewelddadig verzet van) actievoerders en (repressie van) autoriteiten. Dikwijls was daarbij onduidelijk wie de eerste stap had gezet. Volgens de overheid reageerde zíj, doorgaans, slechts op het geweld van actievoerders, terwijl dézen zich haastten te zeggen dat zij enkel het geweld van de politie beantwoordden. Naar aanleiding van zekere gebeurtenissen in Nijmegen werd gewezen op de militarisering van het politieapparaat en tevens 'legalisering' van repressie.[510] Deze conclusie vond brede instemming: "Er is sprake van steeds harder en grootschaliger politieoptreden".[511] Begin jaren tachtig kwam deze discussie bewegingsintern én daarbuiten op gang toen, steeds vaker, de Koninklijke Marechaussee (Kmar) de politie hielp bij handhaving van de openbare orde. Een politievakbondsleider was daarvan in het geheel niet gecharmeerd. Hij vreesde dat

[508] https://anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/296/De-vlam-in-Amsterdam, 13-11-2008

[509] Busher, *The Internal Brakes on Violent Escalation*, 11.

[510] Lisette Bros et al., …. *of geweld zal gebruikt worden. Repressie in Nederland* (Nijmegen: de Haktol, 1982), 70-71.

[511] *Bluf!* 52, 20-1-1983

de Kmar zou uitgroeien tot Guardia Civil. Dat die angst niet geheel onterecht was, bleek toen in februari 1981 ook veel niet-actievoerders de Marechaussee hekelden voor het "beestachtig uiteenslaan van een geweldloze menselijke blokkade" bij de krakersrellen in de Piersonstraat in Nijmegen. Gesteld werd dat de overheid zich na 1980 'harder en beter doordacht' opstelde, omdat toen immers 'de autonome bewegingen een reëel probleem' vormden.[512] Ongeacht de 'schuldvraag' – wie was de feitelijke instigator van deze rellen? – was er een verklaring voor deze toename van repressie. De 'kroningsrellen' van 30 april 1980 hadden aangetoond dat de actievoerders het jarenlang tolerante optreden van de autoriteiten hadden beschouwd als teken van zwakte, waarna de extremisten onder hen bij hun poging de grenzen van het betamelijke zo ver mogelijk op te rekken – als *conditio sine qua non* – terechtkwamen bij politiek geweld. Dit had er tevens toe geleid dat de overheid gerechtvaardigde protesten niet meer als zodanig zag, waardoor repressief beleid werd uitgelokt.

Maar burgerlijke ongehoorzaamheid begon in Nederland volgens sommigen reeds in de jaren zestig met de ongeregeldheden rond het huwelijk van 'Beatrix en Claus' en mede de gewelddadige demonstraties bij de Telegraaf.[513] Daarmee startte een – twintig jaar durende – gezagscrisis waarbij de confrontaties met een repressieve overheid onvermijdelijk leidden tot een intensivering van het verzet. Het geweld van de autoriteiten immers bracht de Beweging ertoe "stenen te gooien en gewelddaden gewoon te gaan vinden".[514] Anderen voorzagen deze volgorde eerder al van een (nadrukkelijke) kanttekening: "Daarbij leiden dwangmaatregelen, toegepast in directe reactie op gewelddadigheden, tot meer geweld. Niet optreden had meestal een geweldloze actie tot gevolg".[515]

Actievoerders

Repressie is, onlosmakelijk, verbonden met verzet. De volgordelijkheid lijkt arbitrair, maar volgens activisten kwam het geweld, initieel, bijna altijd van de overheid. En dergelijke 'staatsrepressie' leidde soms tevens tot extremistisch geweld zoals na de dood van, maar in de optiek van de Beweging "de moord op", Hans Kok in oktober 1985 die de facto eveneens een omslag inhield van de toenmalige kraakbeweging.[516] Ergo, de interactie repressie-verzet was

---

[512] Bros, …. *of geweld zal gebruikt worden,* 14.

[513] Hellema, *Nederland en de jaren zeventig,* 80-81.

[514] Buijs, *Overtuiging en geweld,* 193,

[515] Otto Adang, 'Hooligans, autonomen, agenten: geweld en politieoptreden in relsituaties', recensie NN 51, 22-2-1990

[516] Jaap Stam, 'De martelaar van de kraakbeweging', *de Volkskrant,* 26-10-2010, https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-martelaar-van-de-kraakbeweging~b1d0c3b4/.

evident en actievoerders zagen geweld vaak ook als legitiem. Maar een actie van '*Autonome Cellen Nederland' (ACN)*, die jerrycans met benzine tegen de ambtswoning van burgemeester Van Thijn had geplaatst, kreeg louter afkeuring.[517] Dat deze "zware bom" niet gefunctioneerd had berustte op louter toeval, aangezien "het ontstekingsmechanisme was blijven steken in het tapijt'.[518] Op dit opmerkelijke incident, dat direct tot een interne discussie leidde, werd nader ingegaan: "Ook de dood van Hans Kok is voor de overgrote meerderheid van de krakers nog geen reden om het actietaboe op lichamelijk letsel aan personen te doorbreken".[519] Volgens een ander beschouwden vooral de gewelddadige actievoerders burgemeester Van Thijn als dé personificatie van het kwaad en krakers, uit de Staatsliedenbuurt, hadden de burgemeester tot "ongewenst persoon" bestempeld. Toen deze dan ook – zonder enige politiebescherming – de wijk betrad, werd hij niet alleen uitgescholden en bespuugd, maar ook bedreigd.[520] Bluf!, dat normaliter niet direct de kant van tot geweld bereide individuen en groepen koos, ging nu wel over tot *naming and shaming*. Het blad publiceerde onder de titel 'Schuldig' de namen van de volgens de actievoerders bij de dood van genoemde Kok betrokken personen. Tot ontsteltenis van de autoriteiten verschenen overal in de stad affiches, met als aanhef "Jullie hebben Hans Kok vermoord, wij pakken jullie!"[521] Dit leidde tot inzet van een "boventallig" rechercheteam dat, volgens de actievoerders, niet alleen "door intimidatie en provocatie", maar eveneens met geweld, trachtte de affiches te verwijderen.[522] Overigens was niet alleen in Amsterdam sprake van door overheidsrepressie uitgelokt geweld.[523] Zo leidde in Nijmegen de ontruiming van het kraakpand de Mariënburcht tot grootschalige rellen.[524] Daarbij zouden (volgens de telling van de krakers) 'vierhonderd sympathisanten' niet alleen de ruiten ingooien van bankvestigingen, maar ook brand stichten bij een politiebureau.

---

[517] Zie ook 'Veranderde tijden', https://www.nrc.nl/nieuws/2008/08/16/veranderde-tijden-11589813-a1057173.

[518] BVD/ID: Informatierapport GemPol/ID-Amsterdam 2701/85, 7-11-1985

[519] Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 280.

[520] Luchteling, *aXie*, 101-102.

[521] Zie pamflet https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view?coll=ngvn&identifier=NAGO02%3AIISG-30051001800587.

[522] *Bluf!* 250, 18-12-1986

[523] BVD, *Panta Rhei*, 136-137.

[524] 'Onrust in Nijmegen', *De Stem*, 20-1-1987, https://krantenbankzeeland.nl/issue/stm/1987-01-20/edition/null/page/3.

Bij repressie speelden overigens de internationale, lees hier Europese, ontwikkelingen eveneens een rol.[525] Zo probeerde RaRa in januari 1988 een aanslag te plegen bij de drukkerij die het nieuwe Europese paspoort zou vervaardigen.[526] De daders verklaarden hun actie in het licht van de 'Europese paspoortunie' en citeerden in dit verband de minister van Justitie. Deze legde uit dat "het op stapel staande SOFI-nummer gecombineerd zou moeten worden met een algemeen identiteitsbewijs, zodat de Eurocomputers iedereen wat beter in de gaten kunnen houden". Kortom, dit was een repressiemiddel waartegen RaRa krachtig wilde optreden. Ook om die reden stak '*Autonoom Kommando Don't Worry, Be Angry*' medio 1989 bouwketen in brand bij de nieuwe "hightech bajes" in Hoorn. Het Europese parlement kreeg immers "meer bevoegdheden" en er was al beslist dat "computers worden gekoppeld". Het Kommando kon 'die waanzin' weliswaar niet stoppen, echter "we kunnen onze woede een stem geven en hun vernietigingsprojekten konkreet vertragen".[527]

Actievoerders die zich bezighielden met repressie, maar ook met de vraag hoe deze te counteren, lieten een duidelijke interactie met de autoriteiten zien. Een (positief) neveneffect van repressie was al in 1969 beschreven door Carlos Marighella die in zijn *Minimanual of the Urban Guerrilla* opriep 'door acties repressie van de overheid uit te lokken, om zodoende de ware aard van de onderdrukking van het volk door de staat openbaar te maken'. Want: "Dan komt het vanzelf tot een publiekelijk protest tegen de regering".[528]

De dienst zou, uitgebreid, ingaan op hoe de anti-imperialistische Beweging reageerde op als zodanig ervaren 'staatsrepressie', namelijk door het instellen van contra-observatie.[529] Repressie van de politie leidde, eind 1984, tot de oprichting van '*axiegroep ter bevordering van stillenregistratie'*, een soort 'Buro Jansen & Janssen' *avant la lettre*. Deze deed ruim een jaar onderzoek naar "personen die repressie hoog in het vaandel hebben staan: politieagenten op straat".[530] Maar de groep bracht mede arrestatie- en observatieteams van de politie in kaart en monitorde Marechaussee-functionarissen en ook BVD-medewerkers. Daarbij verzamelden de actievoerders, naast signalementen, kentekens en foto's.[531] Nieuw was de modus operandi niet, want eind 1975 reeds hoorde de dienst van RDW dat er "wederom een aantal kentekens rondom ons gebouw zijn opgevraagd door een zekere (naam weggelakt) uit Rotterdam, die in

---

[525] BVD, *Panta Rhei*, 141.

[526] 'Mislukte aanslag op paspoortenfabriek Elba in Schiedam', 25-1-1988, http://www.dagvantoen.nl/mislukte-aanslag-op-paspoortenfabriek-elba-in-schiedam/.

[527] BVD, *Panta Rhei*, 146.

[528] ibidem, 132.

[529] ibidem, 133-136.

[530] Een voorbeeld: https://respubca.home.xs4all.nl/pdf/stillenregistratiebluf.pdf.

[531] *Bluf!* 140, 11-10-1984

relatie staat met de Rode Hulp".[532] Elders zou diens naam overigens wel worden genoemd: Rob Groenhuijzen.[533]

De 'stillenregistratie' leidde in december 1985 tot een inkijkactie van '*Stille(n) Nacht, Heilige Vracht*' bij 'Observatiegroep West II' van de Rijkspolitie.[534] Duidelijk werd dat deze niet alleen criminelen onderzocht, maar ook linkse actievoerders.[535] Over de 'buit' verscheen een special – 'Speuren bij de bespieders' – met specifiale aandacht voor zowel "oprekking en uitbreiding van bevoegdheden" als delen van informatie met CRI en BVD.[536] In dit verband werd gewezen op acht pogingen tot benadering, dat wil zeggen het aanspreken van personen om hen over te halen tot samenwerking.[537] Later kreeg ook Bluf! te maken met repressie. De politie nam bij een inval kopij in beslag, omdat het blad een gerubriceerd 'Kwartaaloverzicht' van de BVD wilde publiceren. De dienst had aangifte gedaan bij de Hoofdofficier van Justitie in Amsterdam en de rechter-commissaris had daarop tot huiszoeking besloten.[538]

In 1987 eigende '*Werkgroep Openbaarheid van Bestuur (Wob)*' zich bij een 'bezoek' aan het Amsterdamse stadhuis gerubriceerd materiaal toe over politierepressie en publiceerde dit vervolgens als 'WOB-buit'.[539] Deze bevatte informatie over de "repressieve inzet" van de politie in Amsterdam, zoals het na de dood van Kok ingestelde 'afficheteam'.[540] Het gestolen materiaal bevatte ook de 'Nota Martens', over de "Aanpak Gewelddadig Politiek Activisme". Hierbij pleitte de politie voor het instellen van een speciaal projectteam, dat activisme moest terugdringen. Nauwe samenwerking met BVD en PID werd hiertoe als dringend noodzakelijk geacht, zeker in relatie tot de exploitatie van gegevens in een justitieel onderzoek. Genoemde 'WOB' constateerde direct dat conflicten op de loer lagen, want de BVD had geen belang bij arrestaties, "omdat het voor hen vooral van belang is om te zien wie wat doet. (…) Arrestatie

---

[532] http://www.stichtingargus.nl/bvd/au/aurora76-1.pdf, 3.

[533] BVD/AURORA: Ochtendbespreking, 6-4-1979, http://www.stichtingargus.nl/bvd/au/aurora79-2.pdf.

[534] Vredes Aktiekrant nr. 18, jan./feb. 1986, 3.

[535] *Bluf!* 200/202, 19-12-1985

[536] *Bluf!* 242, 30-10-1986

[537] *Bluf!* 214, 27-3-1986

[538] Verslag 74ste Vergadering Tweede Kamer, 12-5-1987, 74. https://www.denederlandsegrondwet.nl/9353000/1/j4nvgs5kjg27kof_j9vvkl1oucfq6v2/vk11bd2tqnze/f=/120587%202%205.pdf.

[539] *Bluf!* 273, 11-6-1987

[540] *Bluf!* 268, 5-5-1987

kan dit onmogelijk maken".[541] Opmerkelijk genoeg zagen lokale autoriteiten geen aanleiding iets te doen inzake de eigen veiligheid.[542]

Tijdens genoemd congres Solidariteit en Verzet kwam, later dat jaar, repressie van de overheid vooral aan bod door RaRa die opriep tot verzet, aangezien de toename van repressie aantoonde dat "oplossen van conflicten volgens het sociaaldemocratisch model steeds minder werkte".[543] RaRa-voorman Roemersma zou bij het congres gepikeerd raken over de critici die geweldsgebruik niet legitiem vonden, omdat hierdoor de staat repressiever zou optreden. Hij vond 'tegengeweld' niet alleen legitiem en revolutionair, maar duidelijk tevens noodzakelijk: "Geweld in de huidige parlementaire democratie is toegestaan; deze is zelf immers een gewelddadig compromis. Onze huidige parlementaire democratie is geen redelijke, als enig mogelijke oplossing. Er worden in toenemende mate overbodige groepen mensen definitief, geruisloos weggesaneerd." Ook waren volgens hem de 'uitwassen' van multinationals zoals vervuiling en uitbuiting, in werkelijkheid, als geweld te beschouwen. Het overheidsgeweld was te zien als een uitvloeisel van de steeds maar toenemende repressie in het kader van de Europese eenwording, want: "Repressie is een beheers- en controlemechanisme van de staat tegenover al die groepen die lastig of overbodig zijn: buitenlanders, junks, politiek activisten, noem maar op".[544]

Eind 1990 overigens had de contraobservatie van de Beweging succes. In Nijmegen moest de Politie Inlichtingendienst (PID), in zijn geheel, worden vervangen na een grondige inventarisatie door, lokale, activisten. Zij publiceerden – het later door de rechter verboden – 'De tragiek van een Geheime Dienst' over methodieken en aandachtsgebieden, maar vooral persoonsgegevens van betrokken politiefunctionarissen.[545] Hun onderzoek leidde tevens tot ontmaskering van een BVD-agent.[546] Twee jaar later zouden (dezelfde) actievoerders, rond Jean-Louis Sévèke, het '*Onderzoeksbureau Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten' (OBIV)* oprichten.. In die periode stond genoemde Sévèke overigens al niet meer direct in de

---

[541] *Bluf!* 273, 11-6-1987

[542] 'Geen maatregelen tegen inbraken stadhuis A'dam', *Reformatorisch Dagblad*, 5-5-1987, https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:RD.nl,19870505:newsml_92f06627d38ab190dd317eeea024e7fe.

[543] BVD, *Panta Rhei*, 133-136.

[544] *De Groene Amsterdammer*, 16-12-1988

[545] 'Rechtbank verbiedt boek over inlichtingendienst Nijmegen', *NRC Handelsblad*, 16-11-1990

[546] *NN* 73, 10-1-1991

belangstelling van de dienst, aangezien hij steeds vaker als onderzoeker optrad dan als "politiek activist".[547]

In de jaren negentig werd de modus operandi gefinetuned door een nieuwe categorie 'onderzoekers'. De dienst constateerde in de aanloop naar de feitelijk laatste RaRa-aanslag in 1993 dat verzamelplaatsen van zijn volgploegen, observatieposten, *safe houses* en frequenties waren geïnventariseerd.[548] Dit was volgens de dienst uitgevoerd door zogenaamde, ook voor de media werkzame, '*scannerfreaks*'.[549] Deze problematiek was eerder al aan de orde gesteld in een gesprek van plaatsvervangend hoofd BVD met de Hoofdcommissarissen van Politie in Amsterdam en Rotterdam.[550] Deze activiteiten van *scannerfreaks* waren de directe aanleiding voor het, vroegtijdige, stuklopen van het onderzoek naar de (in voorbereiding zijnde) aanslag van RaRa bij het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.[551] De dienst moest door het, feitelijk, compromitteren van zijn volgploegen dit essentiële onderdeel van het onderzoek stilleggen en opnieuw optuigen. Behalve voor de media werkten de *scannerfreaks* overigens (voor een deel) ook voor criminelen.[552]

Tussenconclusie: repressie was een belangrijke katalysator voor, deels gewelddadig, verzet van actievoerders. Vooral een groep autonome Amsterdamse actievoerders hanteerde geweld, zoals bij de (mislukte) aanslag tegen burgemeester Van Thijn.

Autoriteiten

Met het terugtrekken van de volgploegen werd het werk van de autoriteiten, specifiek de dienst, deels ernstig bemoeilijkt. Merkwaardig genoeg gebruikte de BVD deze activiteiten van *scannerfreaks* niet om duidelijk te maken, waarom de dienst de laatste RaRa-aanslag niet had kunnen voorkomen. Een dergelijke terughoudendheid strookte immers niet met de ideeën over transparantie, zoals die – in de aanloop naar een Brandpunt-special over de BVD onder

---

[547] AIVD: Brief aan de minister van BZK, 2470354/01, 16-11-2005

[548] NPO1 Podcast, *Dossier AIVD*, deel 6

[549] BVD, *Panta Rhei*, 108.

[550] BVD/AURORA: Ochtendbespreking, 30-5-1990,

http://www.stichtingargus.nl/bvd/au/aurora90-2.pdf.

[551] BVD, *Panta Rhei*, 108.

[552] Zie Cyrille Fijnaut (ed.), 'Organized crime in the Netherlands', 1998, 197.

Docters van Leeuwen – in 1990 werden uitgesproken.[553] Hierin moesten niet alleen zaken ter sprake komen die lieten zien dat de dienst had 'gescoord', maar ook die waar geen sprake was van 'succes': "Hier zal de nadruk echter liggen op (moeilijkheids)factoren die er de oorzaak van zijn dat de dienst niet, of niet tijdig, tot duidelijk positieve resultaten kon komen".[554] Dit laatste was dus na bedoelde aanslag, mogelijk om operationele redenen en/of om geen zicht te bieden op het actuele kennisniveau, duidelijk achterwege gebleven. Ook wat repressie betreft bestond er een, nadrukkelijke, wisselwerking tussen actievoerders en autoriteiten. Zo deed de Haagse politie in september 1994 – in haar onderzoek naar RaRa-aanslagen – een inval in het Amsterdamse kantoor van de 'Stichting Opstand' en in de woning van twee bestuursleden.[555] Zij arresteerde hen op verdenking van deelname aan een organisatie "die zich RaRa noemt". Hier kwam het tot een verschil van inzicht tussen, zich met dezelfde materie bezighoudende, instanties. Het BVD-team dat RaRa permanent monitorde liet in relatie tot de 'zaak-Opstand' van meet af aan weten dat politie en justitie volkomen mis zaten en dat zij "zich op zeer glad ijs begaven".[556] Goed overleg vooraf had, mogelijk, tot ander resultaat kunnen leiden. In april 1995 volgde vrijspraak in deze zaak, die nog een nasleep kreeg in de vorm van een onderzoek door 'Jansen & Janssen' naar het "landelijk executief opererend inlichtingenteam", dat al was opgericht na de RaRa-aanslagen op Kosto en Binnenlandse Zaken. (Duidelijk hierbij was dat het een opsporingsteam betrof, dus zonder deelname van de BVD. – B.H.)

Deze 'opvolger van het Landelijk Coördinatie Team' maakte gebruik van, moderne, misdaadanalyse-programma's, zoals Octopus, waarvan nu – volgens Jansen & Janssen – de Stichting Opstand slachtoffer was. Een echte opvolger was het overigens niet, want hier was tevens de (niet-opsporingsbevoegde) BVD vertegenwoordigd via de met Politiek Activisme belaste afdeling BF, die achtergrondinformatie aanleverde over personen en groepen uit de Beweging. Octopus en dergelijke leken sterk op de *Rasterfahndung* in Duitsland – in feite het koppelen en vergelijken van registraties op bepaalde daderprofielen – waarmee daar met name de RAF te maken kreeg: "Net als in Duitsland is het niet van belang dat er vervolging plaatsvindt, het publicitair verbinden met RARA is voldoende. Waar rook is, is vuur".[557] De van veel publicaties bekende Wil van der Schans stelde dat "iedereen die linkser is dan D'66" de kans liep op gevangenschap en dat "niet langer gebedeld hoefde te worden bij de BVD die toch altijd dwars zat". Volgens genoemde onderzoeker was RaRa op deze manier "definitief verbreed tot het spectrum van actiegroepen, hulporganisaties, lobbyisten en publicisten die

---

[553] Zie ook https://www.dbnl.org/tekst/_gid001199101_01/_gid001199101_01_0039.php

[554] http://www.stichtingargus.nl/bvd/au/mt1990-4.pdf, 13.

[555] 'Justitie blaast met inval RaRa-onderzoek nieuw leven in', *Trouw*, 30-9-1994

[556] BVD, *Panta Rhei*, 155.

[557] *Ravage* 202, 26-1-1996

zich verzetten tegen het vreemdelingenbeleid". Deze analyse was in feite een raisonnabele weergave van de werkelijke gebeurtenissen.[558]

Begin mei 1995 vond, na de publicatie in *Ravage* van de claimbrief van de aanslag bij het chemieconcern BASF in Arnhem, een huiszoeking plaats bij deze opvolger van Bluf! en NN. Het Nijmeegse OBIV waarschuwde actievoerders met klem niet met de politie in zee te gaan: "Je zegt al snel teveel over jezelf of de mensen in je omgeving".[559] Deze *omertá* was, zoals vaker aangehaald, reeds lang gebruikelijk binnen vooral het gewelddadige deel van de Beweging. Ravage zou overigens een klacht indienen over genoemde huiszoeking en het daarmee gepaard gaande politieoptreden.[560]

Medio 1997 dreigden de autoriteiten vooral uit vrees voor de komst van (buitenlandse) gewelddadige actievoerders naar de Eurotop met een noodverordening. Actiegroep '*EU, open U*' bezette daarom het marechausseekantoor bij grensplaats Bergh, met name uit protest tegen de activiteiten van het 'Mobiel Toezicht Vreemdelingen'. In haar ogen had dit – repressieve – onderdeel slechts één criterium voor staande- en/of aanhouden van grenspassanten, namelijk de huidskleur.[561] Dit gegeven is alleen al waard te vermelden, omdat het ruim een kwart eeuw later nog steeds onderdeel van discussie uitmaakt.

Hiermee kwam voorlopig een einde aan deze door actievoerders als repressief ervaren overheidsmaatregelen, maar mede aan de contra-activiteiten van de Beweging zelf. Repressie zou weliswaar een, gevoelig, punt van discussie blijven tussen de toepassende overheid en de ontvangende actievoerders, maar de contra-activiteiten van laatstgenoemden zouden afnemen en zich sindsdien beperken tot, met name, onderzoek naar benaderingen door BVD en politie van kandidaat-informanten en -agenten.

Tussenconclusie: de anti-imperialisten counterden de repressie van de overheid (deels) met een soortgelijke aanpak: contraobservatie. Opvallend was vooral het nadrukkelijk verschil van inzicht in relatie tot de aanslagen van RaRa, waarbij het Openbaar Ministerie – tevens – personen vervolgde die, naar de stellige overtuiging van de dienst, niets van doen hadden met de groep.

---

[558] BVD, *Panta Rhei*, 155.

[559] *Ravage* 212, 14-6-1996

[560] 'Ravage klaagt politie aan', *Trouw*, 10-5-1996

[561] BVD, *Panta Rhei*, 158.

Oorzaken van desintegratie

De anti-imperialisten ondervonden aanzienlijke repressie, maar waar deze elders een nadelig effect had en soms zelfs leidde tot afhaken van actievoerders, waren velen nu ertegen bestand of troffen zij tegenmaatregelen. Het aantal 'onderzoekbureaus' in relatie tot repressie (zoals door benaderingen, huiszoekingen en/of aanhoudingen) was gedurende de jaren tachtig en negentig gegroeid en daarmee ook het saamhorigheidsgevoel. Repressie leidde dus, tot op zekere hoogte, juist tot sluiten van de gelederen en deels tot een sterkere solidaire Beweging.

RaRa nam wederom een uitzonderingspositie in. "Geweld in de huidige parlementaire democratie is toegestaan", aldus de groep. Zij voer een gewelddadige koers en vormde zo een splijtzwam in de brede, ook eigen anti-imperialistische, Beweging. Deze achtte het geweld, in overgrote meerderheid, contraproductief en keerde zich in hoge mate van RaRa af. Slechts bij één gelegenheid werden de meningsverschillen (tijdelijk) opzij gezet, namelijk bij de detentie van Roemersma. Maar toen de groep even later haar gewelddadige activiteiten hervatte, werd dit wederom sterk afgekeurd. Hetzelfde gold voor activiteiten van Amsterdamse 'autonomen', die een (overigens mislukte) aanslag uitvoerden tegen de burgemeester.

Tussenconclusie: overheidsrepressie leidde tot toenemende saamhorigheid, maar deze werd deels tenietgedaan door grof geweld van een in feite verwaarloosbare minderheid.

Asiel- en vreemdelingenbeleid

Asiel- en vreemdelingenbeleid vormde niet alleen een – belangrijk – maatschappelijk discussiepunt, maar leidde binnen de doorgaans moderaat en ludiek protesterende Beweging deels vroeg tot radicale acties, vooral aanslagen van RaRa. Aan het begin van de jaren tachtig was er aandacht voor vluchtelingen uit Latijns-Amerika. Na het zich in brand steken van een, geen perspectief meer ziende, Chileense asielzoeker zou de Beweging zich met name richten op "het gevecht met het ministerie van Justitie dat asielprocedure heet".[562] Daarbij kwam de schrijnende positie van vluchtelingen ter sprake: "Het is niet zo makkelijk een erkend politiek vluchteling te worden. En word je het wel, je blijft een balling en voor velen is dat een nogal uitzichtloze positie".[563] In verband hiermee schonken de actievoerders tevens aandacht aan de

[562] *Bluf!* 100, december 1983/januari 1984

[563] *Bluf!* 98, 8-12-1983

autonomie van de vreemdelingendienst, aangezien deze een goede controle op de uitzettingen onmogelijk maakte.[564]

Actievoerders

Toch duurde het nog enige jaren, voordat het beleid binnen de Beweging geweld zou uitlokken. Protesten verliepen in de regel beheerst. Toen De Telegraaf echter in de zomer van 1989 op negatieve wijze berichtte over Tamils, vernielden actievoerders alleen in Amsterdam al tien bijkantoren van de krant. De '*Autonomen tegen racisme en fascisme*' eisten, in een met anti-imperialistische kreten doordrenkte claimbrief, de acties op.[565]

RaRa verzette zich in maart 1990, de facto voor het eerst, tegen het vigerende asiel- en vreemdelingenbeleid.[566] Zij voerde kleinschalige brandaanslagen uit in Arnhem en Oldenzaal tegen vestigingen van de Koninklijke Marechaussee, ofwel "de laarzen van de straat".[567] De groep verklaarde dat er voor haar, behalve apartheid, ook andere belangen telden en noemde al een (toekomstig) doel: "In Zuid-Afrika is het racisme geïnstitutionaliseerd in de apartheid. Híer is wettelijk gelegitimeerd racisme de basis van vluchtelingenbeleid". De daders zouden het "geplande stoppen doorslaan" dan ook rechtvaardigen met de kritiek dat het asielbeleid in Nederland zich, steeds meer, ontwikkelde tot een "keiharde arrestatie- en deportatiepraktijk". De groep beschouwde dit als "redeloze provocaties van het wettelijk gezag" en dat behoefde 'gelegitimeerd' tegengeweld. Zij eiste het schrappen van de term "economische vluchteling" en stelde dat voor dergelijk beleid "verantwoordelijke personen, instituties en organisaties" aan te wijzen waren. Ook riep zij op tot "revolutionair, militant verzet".

De dienst had, toentertijd, te maken met zowel reorganisatie als nieuwe prioriteiten.[568] Politiek gewelddadig activisme kwam niet langer nog specifiek aan bod. Maar de afgeslankte BVD beschouwde 'deze actie na bijna een jaar van stilte' tóch als een waarschuwing: "Gezien haar reputatie moet gerekend worden met nieuwe RaRa-acties binnen afzienbare tijd".[569] Dit had ongetwijfeld te maken met het dreigement van de actiegroep dat het hier een 'eerste aktie'

---

[564] *Bluf!* 132, 16-8-1984

[565] *NN* 36, 27-7-1989

[566] BVD, *Panta Rhei*, 163-165.

[567] 'RaRa claimt aanslag – Marechausseekantoren doelwit actiegroep, *Reformatorisch Dagblad*, 19-3-1990

[568] Dick Engelen, *De BVD in de twintigste eeuw. Institutionele geschiedenis van de BVD 1945-2000* (Den Haag: Museumdrukkerij Die Haghe, 2000), 107.

[569] BVD: Rapport 'RaRa-acties tegen de Koninklijke Marechaussee', D2930921/232, ..-3-1990

betrof.[570] Een analyse van bijgaand Kommunikee toonde dat het hier om dezelfde dadergroep ging als die van de aanslagen, in de jaren tachtig, tegen de apartheid in Zuid-Afrika: "Hoewel het de eerste keer is dat wij akties uitvoeren tegen het Nederlandse vluchtelingenbeleid, willen we benadrukken dat dit op geen enkele manier uitgelegd mag worden als een breuk in onze politieke praktijk van de afgelopen jaren". De (taalkundige) analyse van de dienst wierp nader licht op de latere discussie over wat RaRa nu eigenlijk was: een – separate – actiegroep of een door iedereen te gebruiken acroniem. Volgens de BVD evident het eerste.

Een week later vond een nieuwe aanslag plaats, nu tegen het ministerie van Justitie.[571] De schade was in vergelijking met eerdere RaRa-aanslagen gering en de claimbrief was een slap aftreksel van de doorgaans goed doortimmerde verklaringen. Deze actie was volgens de daders uitgevoerd door een 'afsplitsing' van RaRa.[572] Zij noemde zich in de onder meer naar ANP en Volkskrant gestuurde persverklaring '*Revolutionaire Anti-Racistische Actie Crespo Galende*'. Deze Galende was een lid van de Spaanse (terroristische) organisatie GRAPO en was ten gevolge van een hongerstaking overleden. Zijn naam werd overigens al in augustus 1986 gebruikt in een verklaring van de, Duitse, *Kämpfende Einheiten* bij een aanslag op een installatie van de Bundesgrenzschutz in Bonn.[573] Ook de Beweging keurde de aanslag direct af, aangezien de vluchtelingen zo immers feitelijk een extra stigma kregen, namelijk dat van 'bommengooiers'. De meesten achtten het een, nogal, "stupide veronderstelling" dat politiek beleid kon worden veranderd door het plaatsen van bommen.[574] Wanneer RaRa iets nuttigs wilde doen, zo luidde één van de reacties, dan moest zij maar helpen bij 'het gewone steun verlenen aan vluchtelingen'.[575]

In juni 1991 interviewde 'het onafhankelijke radicaal-linkse maandblad' *Konfrontatie* een anonieme RaRa-woordvoerder, die stelde dat de actiegroep zich lang had moeten beraden op "voortgang, politieke perspectieven en de veranderde situatie in de wereld en Nederland". RaRa moest toegeven dat het socialisme, inderdaad, tegenover kapitalisme het onderspit had moeten delven, maar "de mensen in het noorden schijnen te vergeten dat het kapitalisme zelf ook in een krisis verkeerd". Maar tevens 'heeft links zich teruggetrokken uit het debat van de grote vraagstukken'. Volgens haar eigen mening was RaRa 'zich gaandeweg gaan toeleggen op de vluchtelingenpolitiek in Nederland, die direct gerelateerd was aan openlijk, latent en institutioneel racisme'. RaRa sloot haar interview latent-dreigend af. Zij zag haar 'soort van

---

[570] BVD/ACD 90032315, 19-3-1990, Rapport KMAR, Nr. 77.228

[571] 'Bomaanslag bij Justitie opgeëist door afsplitsing RaRa', *Leidse Courant*, 27-3-1990

[572] PID Den Haag, nr. 121-256, 26-3-1990

[573] Pflieger, *Die Rote Armee Fraktion*, 259.

[574] *NN* 55, 19-4-1990

[575] BVD, *Panta Rhei*, 165.

militant verzet als het slaan van een bres in de ideologische hegemonie van de politieke en ekonomiese elite'.[576] In relatie tot dit interview wezen Nijmeegse onderzoekers er – terecht – op dat het geen 'journalistiek vraaggesprek betrof, maar eerder een ingezonden schrijven'.[577] (Dat zou tevens de typische 'RaRa-taalfouten' in het interview verklaren. – B.H.)

De dienst wees op een zin in het interview met Konfrontatie "dat je naast een analyse van de ontwikkelingen ook een analyse moet maken van de politieke verhoudingen en uit die twee dingen je doelen m.b.t. je praktijk moet formuleren".[578] De mogelijke betekenis hiervan werd duidelijk uit de spoedig volgende dubbelaanslag op 13 november 1991 tegen de woning van de staatssecretaris van Justitie, Aad Kosto, en het ministerie van Binnenlandse Zaken, als zijnde 'de praktijkdoelen', en de claimbrief zelf die immers was opgedeeld in een 'analyse van ontwikkelingen en politieke verhoudingen'. RaRa benadrukte mede dat "zeker waar het gaat om vluchtelingenpolitiek de staat de belangrijkste tegenstander is". Het beoogde doelwit was overigens het ministerie van Justitie, maar de uitvoerders plaatsten – mogelijk aangezien de gebouwen identiek waren – het explosief bij het ernaast gelegen Binnenlandse Zaken, nota bene bij de directie Coördinatie Integratiebeleid Minderheden (DCIM).

De aanslagen weken af van de eerdere acties van RaRa, aangezien bij die tegen Kosto voor het eerst sprake was van een vorm van persoonsgericht geweld. De vraag wierp zich op of deze verandering mogelijk op een nieuwe, riskanter opererende, RaRa wees. In ieder geval leidde de aanslag tegen Kosto tot een – hernieuwde – discussie over de modus operandi. Want gebruikte zij hier ter realisering van haar harde politieke doelen geen zacht doelwit? Dit bleek onder meer uit een 'Open brief aan RARA' van een anonieme criticaster die complottheorieën over de eventuele betrokkenheid van BVD of CRI weliswaar niet geheel wenste uit te sluiten, maar mocht het werkelijk om een actie van RaRa gaan, dan was het een kwalijke zaak, omdat zo wederom "een enorm onderzoekapparaat" in gang werd gezet. Ook waren de acties nadelig voor eventueel herstel van de, in een dal zittende en zich opnieuw heroriënterende, Beweging: "Mijns inziens zijn de bomaanslagen geen stimulator voor de huidige discussies".[579] Weer een ander had het over een "laffe tot laaghartige daad", maar eveneens reageerde iemand ironisch op de RaRa-claim: "Ook wij hebben het antwoord niet, schrijven ze. Nee, dat was ondertussen wel duidelijk geworden. Daarom gooien we elk jaar een bom, zouden ze er dan achter moeten schrijven".[580] In de, nog lang durende, discussie trachtte Konfrontatie een goed woord te doen

---

[576] 'Na lange stilte – een interview met de RARA', *Konfrontatie,* juni 1991

[577] Leon Wecke & Fred Wester, *RARA – De redenering achter de bom* (Nijmegen: Studiecentrum voor Vredesvraagstukken, KU, 1992), 60.

[578] BVD, *Panta Rhei*, 167.

[579] *Lekker Fris* 25, november 1991

[580] *NN* 98, 28-11-1991

voor – de inmiddels door bijna iedereen verguisde – RaRa. Dit anti-imperialistische blad vond dat de aanslagen tegen Kosto en Binnenlandse Zaken slechts beschouwd moesten worden als een "reactie op een extreem en gevaarlijk asielbeleid". Dat een dergelijke actie ook gevoelens van afschuw opriep, was weliswaar te begrijpen, en niemand hoefde het daarmee ook eens te zijn, maar: "Even begrijpelijk is dat het middel wel gebruikt wordt".[581]

Volgens genoemde, Nijmeegse, onderzoekers hadden de teksten van het interview in Konfrontatie én het Kommunikee "eerder een voorlichtend dan een legitimerend karakter".[582] Waarschijnlijk kwam dat, aangezien – zeker – het interview bestemd was voor "min of meer gelijkgezinden en potentiële sympathisanten".[583] De groep zelf zou bestaan uit "ideologen en bomplaatsers", kortom uit "denkers en doeners".[584] De dienst had RaRa, op zijn beurt, eerder reeds op (min of meer) vergelijkbare wijze ingedeeld: 1) *ideologen/theoretici*, die een analyse uitvoerden naar maatschappelijke ontwikkelingen en politieke verhoudingen en, daaruit, hun doelwitten destilleerden; (2) *technici*, deels met een (zelf)studie elektronica en werkzaam op dergelijk gebied, die eveneens de explosieven vervaardigden; en (3) *logistieke ondersteuners* uit het *Umfeld* van trouwe sympathisanten, die werden ingezet bij zowel voorverkenningen en bezorgen van Kommunikees als bij het plaatsen van explosieven.[585]

Een ander onderzoek leidde tot meer discussie. Zo vroeg Wevers (1993) zich volgens de dienst af hoe het geweld van RaRa moest worden geëvalueerd: "Als een geweldscampagne faalt c.q. het beoogde doel ervan niet wordt bereikt, is er dan onnodige ellende veroorzaakt? Betekent dit dan tevens dat de geweldscampagne fout is?" En was het eigenlijk geen "links altruïstisch politiek geweld"?[586] Want volgens haar stond niet het belang van de dadergroep zelf voorop, maar juist dat van een ander: "De strijd werd in ieder geval niet gevoerd vanuit egoïstische motieven". Een andere wetenschapper expliciteerde 'altruïstisch': "Het brengt ook uitsluiting met zich mee en stigmatisering van vermeende vijanden".[587] Wanneer Wevers dit bedoelde, dan was er inderdaad iets voor te zeggen. Wevers wilde overigens alle feiten in hun juiste proportie zien en zij vond dat "zowel het optreden van RARA, als ook het beleid van de overheid in zijn ware aard moest worden getoond". Of het, hier geëtaleerde, geweld van RaRa buitenproportioneel was, hing immers eveneens af van de beoordeling over het democratische

---

[581] *Konfrontatie* 6, januari 1992

[582] Wecke, *RARA – De redenering achter de bom*, 50-57.

[583] 'Asielzoekers niet geholpen door RaRa-terrorisme', *De Gelderlander*, 16-11-1991

[584] Wecke, *RARA – De redenering achter de bom*, 63.

[585] BVD, *Panta Rhei*, 108.

[586] ibidem, 171-172.

[587] Beatrice de Graaf, Radicale verlossing: een respons, *Tijdschrift Sociologie*, 4 (2023) 108-114 (2023), 110.

gehalte van het gevoerde beleid. Want hoe kleiner de beleidsinhoudelijke legitimiteit was, hoe groter immers de kans op escalatie van niet-gewelddadige actievormen naar gewelddadige.[588] Hiervan was bij RaRa – die qua modus operandi door bijna iedereen werd verguisd, maar wat betreft haar uitgangspunten nog wel enige sympathie genoot – sprake. Met name het asiel- en vreemdelingenbeleid kende vele vormen van verzet, waarbij moet worden aangetekend dat de bevolking in grote meerderheid de, noodzakelijk geachte, veranderingen via de democratische weg wilde bereiken. Maar hieraan had RaRa duidelijk geen boodschap.

Hoe het ook zij, de aanslag tegen Kosto leidde tot een tsunami van afkeur. Zo noemde VluchtelingenWerk Nederland deze "weerzinwekkend en walgelijk" en zij had er geen goed woord voor. De organisatie stelde dat de vluchtelingen zelf, voor wie de aanslag was bedoeld, er niet van gediend waren: zij wensten, als slachtoffers van geweld in eigen land, geenszins te worden geassocieerd met gewelddaden hier. Anderen toonden echter begrip. Zo noemde het '*Amsterdams Solidariteits Komitee Vluchtelingen*' *(ASKV)* Kosto "iemand, die asielzoekers vooral terugstuurt naar het ongeluk (tot de dood erop volgt) dat zij zijn ontvlucht". Volgens woordvoerder Adriaenssen maakte de staatssecretaris zich schuldig aan vreemdelingenhaat en het zou dan ook mooi zijn, wanneer deze aanslag bijdroeg aan "veranderingen in de structuur van de politiek".[589] En het ASKV kon "zich heel goed voorstellen dat mensen bomaanslagen gebruiken als middel om te protesteren tegen asielbeleid". Het keurde de commotie af: "Het is belachelijk dat de discussie nu al weer gaat over de vraag of politici beter tegen dit soort zaken moeten worden beschermd en niet over de positie van asielzoekers in ons land".[590]

Inzake deze aanslagen zocht HBVD, mr. Docters van Leeuwen, expliciet de publiciteit om een beeld te schetsen van 'de RaRa' van dat moment.[591] Initieel publiceerden de media sec zijn uitlatingen, maar in een latere discussie verschenen diverse theorieën over de uitvoerders. Prof. Hoefnagels, criminoloog en lid van de Eerste Kamer voor D66, was het weliswaar eens met de "sympathieke" doelen van RaRa, zoals antiapartheid en verzet tegen discriminatie en geweld, maar achtte de aangewende middelen "zeer onsympathiek en contra-produktief".[592] De Utrechtse hoogleraar taalkunde Henk Verkuyl toonde zich in Trouw 'onder de indruk van de RaRa-verklaring', waarbij zijn 'gedachten uitgingen naar lieden met een letterenstudie of juridische scholing'. Terreurdeskundige Visser van Clingendael meende dat het – eigenlijke – doel hier de PvdA was en dat de schrijver van de claimbrief een 'geflipte student of historicus

---

[588] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 206.

[589] 'Rara pleegt aanslag op woning Kosto', *NRC-Handelsblad*, 13 november 1991

[590] 'BVD volledig verrast door RaRa-aanslagen', *Reformatorisch Dagblad*, 14-11-1991

[591] Beluister ook NPO1 Podcast, *Dossier AIVD*, deel 6.

[592] 'Ra ra, wat beweegt RaRa', *Het Binnenhof*, 15-11-1991

van ongeveer dertig jaar' was.[593] Maar andere invalshoeken waren er eveneens: "Een beetje complotdenker kan gaan denken dat de aanslagen eigenlijk het werk waren van Gladio of iets dergelijks".[594] Geert Mak schreef in een achtergrondartikel dat 'RARA geen organisatie was, maar hooguit een naam die door iedereen kon worden gebruikt'. In de opsteller van de claim zag hij 'een op hol geslagen jurist of een dolgedraaide ambtenaar'. Minder vreemd – en meer overeenkomstig de waarheid – was zijn stelling dat het maar de vraag was of de 'activisten-wereld deze acties van de "kameraden en kameradinnen" met de mantel der loyaliteit zal afdekken'.[595] Er werd gewezen op het isolement waarin RaRa verkeerde en er was geen enkel begrip voor deze actie. Een discussie over 'radicaal-linkse politiek' kon ook zonder aanslagen worden gevoerd, 'want met deze middelen verdwijnt het doel uit zicht en dan neem je de rest van wat RARA vindt ook met een korreltje zout. Het is niet het niveau waarop mensen willen praten'.[596] In de berichtgeving kwamen eveneens de autoriteiten aan bod, meer specifiek waar het de nieuwe samenwerking tussen BVD en CRI betrof, waarbij de dienst "als het goed is de wereld kent, waarin het gewelddadig politiek activisme voorkomt" en de CRI "de informatie voor een doeltreffende opsporing van de daders van die misdrijven coördineert".[597]

In januari 1992 kwam de achterban van RaRa in een artikel terug op de aanslagen. De schrijfster vond de, na november ingetreden, stilte onterecht, want de aanslagen waren te zien als "een reactie op een extreem en gevaarlijk asielbeleid". Zij hekelde Volkskrant en NRC om hun uitspraken over "infantiel" gedrag en "ongedifferentieerd nihilisme". De politici moesten zich maar eens afvragen welke andere mogelijkheden Nederland nog had "om daadwerkelijk invloed uit te oefenen op de politieke besluitvorming".[598] Hiermee onderbouwde zij de vaker genoemde blokkade tot beleidsmakers die in diverse gevallen tot frustratie had geleid. Omdat noch maatschappij noch actievoerders het, extreme, Nederlandse asielbeleid immers langs de 'gangbare' wegen konden veranderen, leidde dat vaak tot geweld. Ondanks dit als oproep tot hernieuwd elan te beschouwen artikel bleef het hierna lang stil. Er was alleen maar sprake van (enige) commotie na de dood van een Zaïrese asielzoekster, "ten gevolge van nalatigheid van Justitie".[599] Daarnaast verscheen nog een foto van Aad Kosto met de tekst "Gezocht wegens

---

[593] 'Aanslag wellicht gericht tegen PvdA', *Algemeen Dagblad,* 16-11-1991

[594] 'Op zoek naar het politieke midden – De explosieve twijfel van RaRa', *De Groene Amsterdammer*, 20-11-1991

[595] 'RARA verkeert met bomaanslag op Kosto in isolement', *NRC-Handelsblad,* 14-11-1991

[596] 'De discussie kan ook best zonder die bommen', *De Volkskrant,* 23-11-1991

[597] 'CRI en BVD eensgezind in RARA-team', *De Volkskrant,* 23-11-1991

[598] *Konfrontatie*, januari 1992

[599] 'VluchtelingenWerk eist onderzoek dood Zaïrese asielzoekster', *NRC,* 29-4-1992

moord op zwangere vluchtelinge: AAD KOSTO, sober doch humaan".[600] Hierna werd hij bij een demonstratie in Leiden niet alleen bespuugd, maar tevens overgoten met verf. De dader kreeg twaalf weken gevangenisstraf, waarvan acht voorwaardelijk.[601]

RaRa zelf zou haar, gewelddadige, activiteiten weer hervatten op 1 juli 1993.[602] Een televisieprogramma over de, Roemeense, asielzoeker Rudaru was de katalysator van RaRa's aanslag tegen de Dienst Inspectie Arbeidsverhoudingen (DIA) van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Deze actie bracht extra maatregelen met zich mee.[603] Volgens de claim was genoemde DIA uitgekozen vanwege "de spilfunctie in de jacht op illegalen", meer specifiek nog, "de verstrengeling tussen afbraak van sociale zekerheid, jacht op illegalen en vluchtelingenbeleid". Rudaru, wiens mond op Schiphol was afgeplakt met tape waardoor hij in coma was geraakt, kwam in de claimbrief tevens ter sprake. Deze in de claim 'noodgreep' genoemde aanslag vormde, in retrospectief, de afsluiting van een lange periode, ondanks dat RaRa ook deze afsloot met een stellig 'Tot de volgende keer'. Volgens haar was 'verwarring bij links' in het Westen niet los te zien van 'internationale ontwikkelingen' in Vietnam, Zuid-Afrika en Latijns-Amerika, waar guerrillabewegingen zich tot legale organisaties omgevormd hadden en deels voor de parlementaire weg gekozen. Tevens hadden solidariteitsbewegingen zich opgeheven, "omdat het werk erop zou zitten". Toch zou RaRa ook nu weer oproepen tot, permanent, verzet: "Het is een eerste vereiste dat er een radicale, continue en compromisloze oppositie bestaat tegen een beleid en een politieke cultuur waarin slachtoffers vallen zonder dat er daders bestaan". Opmerkelijk genoeg leidde deze actie, tevens maatschappij-breed, tot minder beroering dan bij eerdere aanslagen. Weliswaar kwam een interne discussie op gang, maar bijvoorbeeld de media besteedden er veel minder aandacht aan dan voor de aanslag op Kosto. NRC vatte de claim overigens in een paar woorden treffend samen: "Boos op rechts, teleurgesteld in links, maar vooral op zoek naar een nieuwe achterban".[604]

De dienst stelde, in tegenstelling tot wat genoemde Geert Mak eerder in verband met de inwisselbaarheid van het acroniem RaRa zei, dat 'dezelfde groep' deze laatste aanslag had uitgevoerd, maar dan wel in een – deels – nieuwe bezetting.[605] De actie was tevens gericht op repressie, in dit geval de "jacht op illegalen". Naast bewegingsinterne afkeuring was er nu wel enig begrip, zelfs van de doorgaans kritische NN. Waarschijnlijk had dit ook te maken met het

---

[600] *NN* 114, 25-6-1992

[601] 'Drie maanden cel na besmeuren Kosto', *NRC Handelsblad*, 29-4-1993

[602] BVD, *Panta Rhei*, 176-178.

[603] 'Extra beveiliging na RaRa-bom – Verhoogde waakzaamheid bij woonhuizen bewindslieden en ministeries', *Trouw*, 2-7-1993

[604] 'RARA is vooral teleurgesteld in links', *NRC-Handelsblad*, 5-7-1993

[605] BVD Nota: RaRa: update geschiedschrijving, Nr. 2261417-64, 8-2-1996

aantreden van een nieuwe redacteur, wiens 'radicalere grondhouding' later nog zal blijken. En ook weigerde een redactrice van een anti-imperialistisch blad bij een discussie dit geweld af te zweren: "Binnen een bepaalde politieke context vind ik het aanbrengen van materiële schade geen buitenproportioneel middel".[606] Zij leek hier *nolens volens* aan te haken bij de uitspraak van Ulrike Meinhof, na de aanslag tegen Rudi Dutschke: "Zündet man ein Auto an, dann ist das eine strafbare Handlung. Zündet man Hunderte von Autos an, dann ist das eine politische Aktion".[607] Even daarvoor nog had de zelfde redactrice, in het blad Konfrontatie, de politieke stellingname van RaRa als 'radicaal democratisch' bestempeld. Ook hier weer was dus sprake van verschillen in inzicht en eveneens nu weer leidde een aanslag tot discussie onder (enkele) voorstanders en (vele) tegenstanders. Het blad NN was nu wél positief, aangezien de repressie jegens de asielzoekers al "onheilspellende proporties" aangenomen had. Immers: "Racistisch geweld wordt in dit land gebagatelliseerd, racistisch handelen gelegitimeerd. In een dergelijk klimaat zijn secuur geplaatste bommen, mits gericht tegen bedrijven en overheidsgebouwen, onvermijdelijk'.[608] Maar '*Commando Léo Ferré*' betoogde, op zijn beurt, dat het beter was "wanneer mensen weigeren zich door actie-professionals te laten entertainen en zelf betere antwoorden verzinnen en uitvoeren". (Léo Ferré was een Franse zanger en afficheerde zich graag als anarchist. Hij was bekend vanwege zijn links-politieke songteksten. – B.H.) Maar ook was er opmerkelijke inbreng van de media, specifiek De Telegraaf, die in een artikel een heuse complottheorie ontvouwde waarin breed links – van gematigd-politiek tot gewelddadig actievoerend – feitelijk één geheel leek te zijn.[609] Daarin werden stadsdeelraden en doorgaans vreedzamere activistische initiatieven, zoals het '*Autonoom Centrum'*, op één lijn gesteld met de PKK en RaRa.[610] Het betreffende artikel leidde in brede, met name activistische, kring tot grote verontwaardiging, maar tevens tot een bronnenonderzoek door Jansen & Janssen.[611]

Vanaf 1993 veranderde – met het verdwijnen van RaRa – de steun aan asielzoekers. Er kwamen solidariteitsgroepen en – in november 1995 – startte in Amsterdam het kerkasiel, een fenomeen uit 1987, toen ds. Hans Visser de Pauluskerk in Rotterdam mede voor vluchtelingen openstelde. Autonoom Centrum legde zich toe op belemmeren van uitzettingen per vliegtuig. Het bezette eind 1996 het hoofdkantoor van Martinair op Schiphol, omdat deze onder meer op verzoek van Justitie uitgeprocedeerde asielzoekers naar het land van herkomst vervoerde. De

---

[606] *Konfrontatie* 25, oktober 1993

[607] Geciteerd in Peters, *Rote Armee Fraktion*, 190.

[608] *NN* 141, 22-7-1993

[609] BVD, *Panta Rhei*, 178.

[610] 'De tentakels van RaRa', *De Telegraaf*, 24-7-1993

[611] http://www.ravagedigitaal.org/1996/221/De tentakels_va221.htm

directie ging met het AC de discussie aan met als resultaat dat Martinair, waarschijnlijk onder enige (gepercipieerde) dwang, afzag van verdere dienstverlening aan Justitie.[612]

Tussenconclusie: aan het eind van deze periode, 1980-1997, was er voor tegenstanders van asiel- en vreemdelingenbeleid nog reden genoeg voor ook gewelddadige acties, omdat de omstandigheden van asielzoekende vluchtelingen nauwelijks verbeterd waren. Waarschijnlijk had vooral de in 1993 ingezette lethargie bij RaRa – en specifiek haar uiteindelijke opheffing eind 1996 – ertoe geleid dat slechts nog moderate verzetsvormen, zoals actieve ondersteuning van vluchtelingen middels kerkasiel en acties tegen uitzetting, te zien waren.

Autoriteiten

Ondanks de aanslagen van RaRa tegen met name staatssecretaris Kosto waren er nog voorstanders van een zeker gedoogbeleid. Daarin had niet alleen de BVD een belangrijke rol, maar ook een deel van de politici. Velen waren terughoudend bij etikettering en vreesden dat invoering van de term 'terrorist' politiek-gewelddadige individuen of groeperingen juist over de grens van het betamelijke zou trekken. Binnen een democratie moest altijd ruimte zijn voor buitenparlementaire actie waarbij de autoriteiten, eventuele, agressie van beleidstegenstanders op de koop toenamen. Een onderzoeker opperde dat de aanpak hier werd gekenmerkt door een 'zeer beheerste benadering ten aanzien van terrorismewetgeving ten opzichte van de Europese partners'.[613] En daarmee accentueerde deze nog eens het afwijkende Nederlandse beleid.

Het beleid van de autoriteiten was in de jaren tachtig zeker niet rigoureus. Zo stelde de BVD – in zijn eerste openbare rapport – dat, zelfs op het hoogtepunt van de RaRa-activiteiten, geen sprake was van terrorisme.[614] De aanslagen veroorzaakten 'slechts' materiële schade en de inherente dreiging was zeker niet op mensenlevens gericht en dus "van een andere, lagere orde". Politiek (gewelddadig) activisme werd in ons land dan ook "proportioneel" benaderd.

Gezien de (plotselinge) RaRa-aanslagen in 1990 tegen de Kmar is de vraag legitiem waarom de BVD de (toch waarschuwende) taal uit de claims, schijnbaar, onvoldoende vond voor hernieuwde en volledige monitoring van RaRa. Een verklaring is dat de dienst na het uit verkeer halen van de groep in 1988 spoedig andere prioriteiten had gekregen: "We hadden ze

[612] https://www.autonoomcentrum.nl/martinair/martin1.html, Persbericht, 5-2-1997

[613] C. S. L. van Nimwegen, *Van Mena Muria tot Allah al Akhbar. Geschiedenis van terrorismebestrijding in Nederland 1970-2006* (Utrecht: Universiteit van Utrecht, 2007), 113-116.

[614] 'Ontwikkelingen op het gebied van de binnenlandse veiligheid. Taakstelling en werkwijze van de BVD' (Den Haag 1992) 23.

achter slot en grendel, dus het kon toen wel een tandje minder", aldus een toenmalige – direct bij het onderzoek betrokken – leidinggevende van de BVD tijdens een persoonlijk gesprek op 6 november 2019. De monitoring werd, na de aanhoudingen in 1988, verminderd en gebeurde slechts nog intermitterend. Zo constateerde een volgploeg, in de nacht van de aanslagen tegen de Kmar, slechts dat de kopstukken van RaRa "in ieder geval niet thuis waren".[615] En waren prioriteiten eenmaal verlegd, dan veranderde de situatie niet van de ene dag op de andere.

Open-bronnenonderzoek vond in deze periode wel plaats, bijvoorbeeld naar het begin maart 1991 verschenen (anti-imperialistische) Konfrontatie, volgens de BVD de opvolger van het "radicale actieblad" *De Zwarte*.[616] Het blad wenste de "versnippering van (radicaal-)links tegen te gaan", onder meer door ruimte te bieden aan discussies over hoe de actievoerders de maatschappij fundamenteel anders vorm konden geven en hoe zij dat wilden bereiken.[617] De dienst onderzocht eveneens de door hem veronderstelde interdependentie van Konfrontatie en RaRa.[618] Dit gebeurde tevens, omdat het blad fulmineerde tegen het beleid, dat "ongewenste vreemdelingen van de maatschappij uitsloot". Er volgden, nieuw, onderzoek door de BVD en opsporingsactiviteiten van politie en justitie. Met name de aanslag op Kosto leidde tot scherpe discussie, want was hier geen grens overschreden? Was met het zich richten op personen geen sprake van terrorisme? Na de commotie rond deze gewelddadige aanslag hield de Beweging zich langdurig stil, maar desondanks bleef de overheid eventuele uitvoerders van hernieuwd geweld monitoren.

In 1992 kwam zo een andersoortige aandacht voor de asielproblematiek in beeld, toen actievoerders zich bogen over het fenomeen 'schijnhuwelijk', als middel om vluchtelingen de Nederlandse nationaliteit te verschaffen. Gegadigden moesten dan wel rekening houden met een termijn van tenminste drie jaar, vooraleer scheiding te kunnen aanvragen. De oproep ging vergezeld van tips om de aandacht af te leiden van de vreemdelingenpolitie. Zulke gang van zaken werd als positieve ontwikkeling gezien: "Want hoe je het ook bekijkt; het aangaan van een huwelijk met een alhier verblijvende illegaal is een verregaande vorm van solidariteit".[619] Deze praktijk zou nog geruime tijd doorgang vinden.[620]

---

[615] BVD/BO: Observatierapporten 6288, 5849 en 6845

[616] BVD/BFB: Rapport 'Revolutionaire Anti Racistiese Aktie De Anti-Imperialistische Stroming In Nederland', 25-11-1993, 13.

[617] *De Peueraar*, 8 april 1991, https://www.doorbraak.eu/gebladerte/00138p08.htm.

[618] BVD: Rapport 'Konfrontatie: RaRa-orgaan?', nr. 2193453-33, oktober 1993

[619] *NN* 115, 23-07-1992

[620] Hans Marijnissen, 'Getrouwd met een tandenborstel/SCHIJNHUWELIJK', *Trouw*, 7-11-1998

Begin 1994 stelde het kabinet voor de Vreemdelingenwet te verscherpen en wilde het, om procedures te versnellen, alle asielverzoeken van vluchtelingen uit veilige landen, direct, afwijzen.[621] Er kwam slechts gematigd protest, naar alle waarschijnlijkheid mede doordat de rol van RaRa sinds haar aanslag in 1993 min of meer was uitgespeeld. Binnen de BVD leidde dit eind 1994 overigens wederom tot verschuiving van prioriteiten: "De onderzoekscapaciteit met betrekking tot RaRa wordt met een derde teruggebracht, onder meer door te bevorderen dat instanties, die het doelwit van RaRa kunnen worden, zelf preventieve maatregelen nemen. De vrijkomende capaciteit zal onder meer worden besteed aan het onderzoek naar radicale islamitische organisaties".[622] Tegen de achtergrond van de, later vaak terugkerende, discussie over de vraag of de dienst niet te laat aandacht zou hebben geschonken aan jihadisme, lijkt dit een duidelijke weerlegging.

De BVD bleef RaRa langdurig monitoren, mogelijk mede vanwege de toch plotselinge revival van de groep in 1991. Zo stuurde de dienst tot augustus 1996, onder de titel 'Stand van Zaken RARA', met enige regelmaat analyses naar de SG en minister van Justitie. Daarin werd gewezen op, interessante, ontwikkelingen in relatie tot eventuele aanvalsdoelen voor RaRa.[623] Pas in de loop van 1997 oordeelde de BVD definitief dat RaRa was ontmanteld, omdat toen een onherstelbare breuk tussen beide leiders, met de permanente verhuizing van één van hen naar Zuid-Amerika, evident was.[624] Opvallend was hoe laconiek "onder meer de BVA's van de meeste departementen" aankeken tegen nieuwe aanslagen. Deze 'beveiligingsambtenaren' maakten zich niet zo druk: "Het is natuurlijk wel vervelend als er een actie plaatsvindt tegen het eigen departement". Het was echter "nog vervelender om de weerstand op een dusdanig niveau te brengen, dat dergelijke acties zo niet voorkomen dan wel bemoeilijkt worden".[625] Het leek erop dat zelfs bij de, potentiële, doelwitten van gewelddadige actievoerders de boog slechts kort gespannen kon staan en dat mag – zeker vanuit beveiligingsstandpunt – toch een vreemde en onbegrijpelijke gang van zaken worden genoemd.

Tussenconclusie: ook na het geweld tegen Kosto was de BVD beducht gewelddadige activisten te labelen als 'terrorist', zoals anderen (waaronder politici) dat wilden. Opvallend

---

[621] *NN* 154, 3-2-1994

[622] BVD: Nota Minister, Nr.: 2226996-71, 9-12-1994

[623] 22030-A8 (25-2-1994), 2210247-78 (3-6-1994), 2220257-94 (17-10-1994), 2231444-A3 (13-3-1995), 2263009-00 (6-3-1996), 2275398-26 (14-8-1996)

[624] BVD: Nota CO 2293665-38, 2-4-1997

[625] BVD Nota: 'RaRa: update geschiedschrijving', Nr. 2261417-64, 3. 8-2-1996.

was de houding van beveiligingsambtenaren, die eerder problemen zagen in administratieve rompslomp dan in mogelijke aanslagen.

Oorzaken van desintegratie

De Beweging wees, in haar felle interne discussie, in toenemende mate gehanteerde actiemethoden af. Hier was RaRa weer een splijtzwam. De brandaanslagen tegen de Kmar, maar ook de aanslag van een RaRa-copycat tegen het ministerie van Justitie waren in 1990 aanleiding voor verscherpt discours, omdat vluchtelingen zo gestigmatiseerd konden worden als bommengooier, wanneer RaRa nieuwe aanslagen pleegde 'uit naam van vluchtelingen'.[626] Voor- en tegenstanders kwamen, sinds 1991, alleen nog maar feller tegenover elkaar te staan, waarbij vooral de aanslag tegen Kosto tot een schisma leidde. Ook hier was wederom sprake van de genoemde *immediate post-escalation contexts*.[627] Geweldsgebruik tegen, nu zelfs, een persoon zette remfactoren in werking en dat leidde tot felle interne discussie en afhaken van sympathisanten. De Beweging achtte in overgrote meerderheid persoonsgericht optreden *not done*. 'Links-altruïstisch politiek activisme' van Wevers en 'bijdragen van de bomaanslag aan veranderingen in de politiek' van Adriaenssen ten spijt was deze aanslag tevens in PR-opzicht een faliekante mislukking. Wat maar enigszins neigde naar geweld, zou voortaan – zeker ook bewegingsintern – nog meer op een goudschaaltje worden gewogen. Onderzoekers wezen al op de verwijdering tussen de uitvoerders van buitensporig geweld en een grote meerderheid van hun geestverwanten, die dit niet als het 'nieuwe normaal' wenste te zien.[628]

RaRa-geweld was ook hier onderdeel van een definitiediscussie die in dit geval vooral plaatsvond, omdat (voor het eerst) een persoon slachtoffer van een aanslag werd. Toch was de BVD van mening dat, mede hier, slechts sprake was van 'politiek gewelddadig activisme'. De dienst bleef – ondanks andere inschatting van onder meer een deel van de maatschappij, maar tevens politici – erbij dat zelfs bij deze aanslag, die immers was gericht tegen de woning van Kosto, geen sprake was van terrorisme. Wel leidden de aanslagen tot verscherpte monitoring door de BVD en toegenomen opsporingsactiviteiten van politie en OM ter bemoeilijking van eventuele nieuwe aanslagen.

Met het uiteindelijk verdwijnen van RaRa als – feitelijk enige – pleger van exorbitant geweld was binnen de anti-imperialistische Beweging lang sprake van slechts nog vreedzame vormen van verzet, hoe kritisch de actievoerders het beleid ook bleven volgen. Dit vreedzame

---

[626] *NN* 55, 19-4-1990

[627] Busher, *How the "Internal Brakes" on Violent Escalation Work and Fail*, 11.

[628] ibidem, 14.

karakter sloeg op dit actieterrein pas in 2005 om in eveneens grootschalig geweld na de brand op Schiphol-Oost, waarbij elf asielzoekers om het leven kwamen.

Tussenconclusie: het geweld van RaRa, vooral tegen (de woonomgeving van) Kosto, werd nadrukkelijk afgekeurd door de overgrote meerderheid van mede haar geestverwanten. Maar het leidde ook tot verscherpte monitoring en een toename van opsporingsactiviteiten.

Politieke gevangenen

Hier komt separaat de positie van 'politieke' gevangenen aan de orde, omdat (mede in anti-imperialistisch perspectief) solidariteit met hen niet mocht ontbreken. Deze ging immers verder dan de algemene 'bajesstrijd', die veelmeer een hart onder de riem wilde steken van de gedetineerde medeactivisten die normaliter spoedig weer vrij op straat stonden.[629] Solidariteit was hier vooral bedoeld voor de gevangenen van buitenlandse terroristische groeperingen die voor de Beweging zelf – ideologisch – van betekenis waren. Ondersteuning van buitenlandse gelijkgezinden bestond reeds langer. Zo zetten de 'Rode' groeperingen zich, vanuit gevoelens van solidariteit en sympathie, met name in voor politieke gevangenen van de RAF en andere, Duitse, terroristische bewegingen. Hierbij werden de kameraden van de Rode Jeugd en Rode Hulp ideologisch expliciet ondersteund door de reguliere linkse pers (Vrij Nederland, Groene Amsterdammer en later ook Haagse Post).[630]

Actievoerders

Sinds 1982 besteedde met name Bluf! aandacht aan gevangen geestverwanten van de Turkse '*DevSol';*[631] de Duitse *'Rote Armee Fraktion', 'Bewegung 2. Juni'* en *'Revoluzionäre Zellen';* de Italiaanse *'Brigate Rosse'*[632] en de Spaanse *'Grupo de Resistencia Antifascista, Primero de Octubre' (GRAPO),* de Antifascistische Verzetsgroep, 1ste oktober.[633] Zo kwam de dood van RAF-lid Sigurd Debus ter sprake die, volgens Nederlandse sympathisanten, niet het gevolg was van zijn hongerstaking, maar omdat hij een klap op zijn hoofd had gekregen

[629] 'Bajesstrijd: de illusies van een voorhoede', *NN* 23, 9-2-1989

[630] Pekelder, *Sympathie voor de RAF*, 90-91.

[631] *Bluf!* 4, 12-2-1982

[632] *Bluf!* 10, 16-4-1982

[633] *Bluf!* 51, 15-1-1983

'en door zijn zwakke toestand eraan kapot gegaan is'.[634] Eind dat jaar werd in Groningen de *'Steungroep Politieke Gevangenen'* actief. Deze hield zich 'als groepje bezig met het maken van een krantje over politieke gevangenen'. Het ligt voor de hand dat het hier ging om het in die stad actieve Rood Verzetsfront, dat – middels zijn Knipselkrant – informatie verzamelde over (vooral Europese) terroristische groeperingen.

Eind 1984 verscheen een special over hoe het de tientallen Duitse in isolatie zittende gevangenen van 'anti-imperialistische' groepen, zoals de RAF verging, waaronder sommige leden van haar 'tweede generatie': Christian Klar, Brigitte Mohnhaupt, Adelheid Schulz en Ingrid Barabas.[635] In deze editie werd specifiek gewaarschuwd voor het dreigende op één lijn stellen van het Nederlandse artikel 140 WvS met het – bijna identieke, maar veel striktere en verder reikende – Duitse artikel 129-a StGB dat zich richtte op de vorming van 'terroristische verenigingen'. Want: "De bewuste strategie tot vernietiging van de politieke identiteit van de gevangenen, zoals die nu in Duitsland te zien is, kan in ieder West-Europees land gebeuren, voor zover het al niet gebeurt, wanneer mensen het geweldsmonopolie van de staat gaan doorbreken in woord en daad. In die zin is Duitsland voorbeeld én waarschuwing".[636]

In januari 1985 organiseerde Mr. Pieter Herman Bakker Schut een manifestatie voor de hongerstakers van de RAF. Hij refereerde aan het "vernietigingsprogramma" in Duitsland en stelde dat de Duitse staat "guerrillastrijders" zou moeten behandelen als krijgsgevangenen, "zoals vastgesteld in de additionele protocollen van de Geneefse Conventie".[637] Hetzelfde was eerder reeds te horen geweest tijdens het Stammheim-proces, tegen de eerste generatie van de RAF. De advocaat van Ulrike Meinhof zou daar toen het volgende verklaren: "Diejenigen, die in den Metropolen den Klassenkrieg führen, fallen unter den Schutz der Genfer Konvention, weil sie Verbündete von nationalen Befreiungsbewegungen sind, für die wiederum die Regeln der internationalen gewaffneten Konflikte angewendet werden sollen".[638] Met deze, overigens door de Duitse rechter verworpen, zienswijze zou Mr. Bakker Schut in 1988 – bij het proces tegen de RaRa-voorman, René Roemersma – ook de rechter híer niet kunnen overtuigen. De bijeenkomst, die aandacht besteedde aan aanslagen in Duitsland, maar ook aan fusieplannen van de RAF, CCC en – de Franse – '*Action Directe' (AD)*, trok honderden bezoekers.[639] Het gedachtegoed van anti-imperialisten bleek in het discussiestuk 'Politieke stellingname van de

---

[634] *Bluf!* 9, 9-4-1982

[635] https://socialhistoryportal.org/sites/default/files/raf/0019841000_02_0.pdf.

[636] *Bluf!* 149, 21-12-1984

[637] *Bluf!* 151, 17-1-1985

[638] Florian Jeßberger & Inga Schuchmann (Hrsg.), *Die Stammheim-Protokolle. Der Prozess gegen die erste RAF-Generation* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2022), 148.

[639] *Bluf!* 155, 31-1-1985

manifestatiegroep – over Betrokkenheid & Ervaringen'. Hier hadden militante 'anti-impies', lees RaRa, zoals de retoriek aantoonde, het voortouw. Zij waren "verbonden met de strijd van de hongerstakers", maar beloofden hen mede vanuit solidariteit – in feite een aanzet tot breder verzet – meer dan alleen maar "risicoloos en humanitair te ondersteunen".[640] Dat de, mede bij deze manifestatie nader aan bod gekomen, internationale repressie kon leiden tot een effectief verzet in eigen land, werd duidelijk toen '*Noordelijk Terreur Front'* in Groningen – ter directe ondersteuning van de Duitse hongerstakers – molotovcocktails gooide naar diverse gebouwen van Defensie en de Rijkspolitie.[641]

In september 1987 citeerde Bluf! het, Duitse, weekblad *Der Spiegel* (van 31 augustus) over 'geheime notulen' van "de crisisstaf". Volgens Bakker Schut waren 'op aanwijzing van de Duitse crisisstaf' Nederlandse autoriteiten ertoe aangezet "de telefoons van advocaten af te tappen", onder meer van verdedigers van het uit te leveren RAF-lid Knut Folkerts.[642] Bakker Schut zond de informatie naar diverse fracties van de Tweede Kamer: "Niet dat hij de illusie heeft dat er iets mee gebeurt".[643] Bluf! vroeg tevens aandacht voor de 'politieke gevangenen' van Action Directe, die eind 1987 ook in hongerstaking waren gegaan. De terroristen 'eisten' een einde aan hun isolatie en het recht op samenvoeging. AD-lid Nathalie Ménigon noemde isolatie "vernietiging van je sociale, menselijke gedrag en van je innerlijke wezen".[644]

Nederland kreeg in het voorjaar van 1988 zijn eigen politieke gevangene in de persoon van René Roemersma. Overal in het land vonden solidaire acties plaats.[645] Tevens was sprake van onmiskenbare heldenverering: Roemersma kreeg de kans uit te weiden over zijn verhoren die 'hij met glans in alle stilzwijgen weet te pareren'.[646] Opmerkelijk was de actie van een ook gedetineerd kopstuk van de Turkse, terroristische, DevSol: hij wilde in de gevangenis worden "samengevoegd" met de RaRa-voorman.[647] Deze solidariteitsacties zouden spoedig afnemen, maar rond het proces tegen Roemersma waren er weer activiteiten.[648] Circa dertig personen vergaderden in – toen nog – kraakpand Vrankrijk over een manifestatie tijdens het op handen

---

[640] BVD, *Panta Rhei*, 187.

[641] 'Aanslag Terreurfront', 29-1-1985, https://www.digibron.nl/search/detail/012e971b88b948fdf2fae4d9/aanslag-terreurfront.

[642] *Bluf!* 285, 17-9-1987

[643] BVD, *Panta Rhei*, 188-189.

[644] *Bluf!* 307, 18-2-1988

[645] *NN* 1, 28-4-1988

[646] BVD, *Panta Rhei*, 189.

[647] BVD/BO: Informatierapport 6288-88/6, 20-12-1988

[648] 'Gespannen sfeer rond RaRa-proces', *Leidsch Dagblad*, 10-8-1988

zijnde proces, waarbij onder meer ter sprake kwam bij een eventuele confrontatie met de ME de klappen op te laten vangen door ineen gehaakte, nadrukkelijk defensieve, buffergroepen.[649] Maar er was met name aandacht voor een evenement in het Amsterdamse Paradiso, waarbij diverse procesdeelnemers het woord namen, onder wie een poëtische Bakker Schut: "RARA-acties tegen SHV en Shell kunnen worden getypeerd als krabben in het cement van de muur van apartheid".[650] Met andere woorden, wat stelden die aanslagen eigenlijk voor? De rechter was het hiermee duidelijk oneens en vonniste anders: Roemersma werd veroordeeld tot vijf jaar gevangenisstraf. Deze uitspraak leidde kortstondig tot – over het gehele land verspreide – vernielingen.

1989 begon met het, voor anti-imperialisten, goede nieuws dat Roemersma in hoger beroep – vanwege een vormfout – vrijgesproken was.[651] Dé activistische spreekbuis van de Beweging interviewde hem hierop spoedig en hij kon zo, wederom, zijn speciale positie als 'politieke' gevangene benadrukken: "Hoewel de opsporing, vervolging en veroordeling van sociale gevangenen een product is van politieke verhoudingen, zitten ze niet vast vanwege politiek verzet. De strategie van de staat ten opzichte van politieke gevangenen is ook een andere dan die ten opzichte van sociale. In plaats van aanpassing is de strategie erop gericht de politieke identiteit te vernietigen".[652] Maar ook nu nog ging de meeste aandacht uit naar buitenlandse politieke gevangenen. Toen een aantal RAF-leden in "estafettehongerstaking" ging, werden hier "als protest tegen het stilzwijgen van de burgerlijke media" persbureaus bezet. '*Steungroep Hongerstaking BRD*' riep op tot een protestmanifestatie en ook namen "familieleden van de politieke gevangenen in de BRD" het Goethe-Instituut in Amsterdam in bezit.[653]

In 1990 leidde de hongerstaking van de GRAPO tot een aanslag van (RaRa-copycat) 'Crespo Galende' tegen het ministerie van Justitie. De groep voerde haar actie specifiek uit ten faveure van de, vele, hongerstakers in de omringende landen: "Terwijl de westeuropese regeringen de mond vol hebben over schendingen van mensenrechten elders in de wereld, worden in West-Europa zelf politieke gevangenen, die strijden voor rechtvaardige eisen, in stilte vermoord".[654] Eind juli werd in Groningen een actie ondernomen ter ondersteuning van GRAPO door '*Revolutionaire Cellencommando Gudrun Ennslin'*. Mede gezien de locatie en

---

[649] BVD/BO: Informatierapport 226.825, 23-8-1988

[650] BVD, *Panta Rhei*, 190.

[651] F. Janssens, 'De RaRa-zaak: nederlaag?', maart 1989, https://arsaequi.nl/product/de-rara-zaak-nederlaag/.

[652] *NN* 23, 9-2-1989

[653] *NN* 27, 6-4-1989

[654] BVD, *Panta Rhei*, 192.

de link naar Europa was het waarschijnlijk een gelegenheidsnaam van de daar nog aanwezige restanten van het Rood Verzetsfront. Uit protest tegen "Europese herstructurering" werd tegen de gevel van Nieuwsblad van het Noorden een, naar verluidt, professionele en door een expert vervaardigde (nep)bom geplaatst. [655]

Vervolgens echter nam de aandacht van Nederlandse anti-imperialisten voor politieke gevangenen allengs af. Dit kende diverse oorzaken. Het had ongetwijfeld te maken met de in 1991 aangekondigde wapenstilstand van de Rote Armee Fraktion en het zich opheffen van de Duitse Revoluzionäre Zellen. Als extra reden voor de tanende belangstelling van Nederlandse geestverwanten gold – in april 1992 – de verklaring van de RAF: "Vor fast 28 Jahren, am 14. Mai 1970, entstand in einer Befreiungsaktion die RAF: Heute beenden wir dieses Projekt. Die Stadtguerilla in Form der RAF ist nun Geschichte". Zij had besloten "van haar uit de escalatie te verminderen", en "aanvallen op leidende representanten van staat en kapitaal te staken". [656] In Nederland zou even later een interview verschijnen met de, gedetineerde, RAF-leden Knut Folkerts, Lutz Taufer en Karl-Heinz Dellwo. Laatstgenoemde bevestigde daarin: "De RAF-ideologie is door de geschiedenis achterhaald". [657] Een jaar later was hier toch weer aandacht, toen sympathisanten opriepen tot een solidariteitsdemonstratie in Lübeck, voor vrijlating van Irmgard Möller, de enige overlevende van Stammheim. [658]

In oktober 1994 kreeg de Beweging weer haar eigen politieke gevangenen, toen twee onderzoekers van Stichting Opstand, zoals gezegd, werden aangehouden 'op verdenking van deelname aan de actiegroep RaRa'. Deze actie riep bij hun advocaten vragen op. [659] Sommige anti-imperialisten waren, even daarna, euforisch over de vrijlating van het – lichamelijk sterk verzwakte, maar mentaal ongebroken – RAF-lid Irmgard Möller. [660] Hun blijdschap weerhield iemand niet het volgende te zeggen: "Irmgard overleefde als enige de 'nacht van Stammheim' in 1977, toen drie andere RAF-leden door politie-eenheden werden vermoord". [661]

Met deze laatste ontwikkelingen in met name Duitsland eindigde de bemoeienis van Nederlandse anti-imperialisten met, internationale, politieke gevangenen. Zowel de RAF als

---

[655] 'Nepbom bij kantoor krant Groningen', *Leidsch Dagblad*, 30-7-1990

[656] 'RAF – Auflösungserklärung', http://www.rafinfo.de/archiv/raf/raf-20-4-98.php.

[657] *Konfrontatie,* juli 1992

[658] *NN* 145, 30-9-1993

[659] 'Opheldering gevraagd na inval bij journalisten', *Leidsch Dagblad,* 30-9-1994

[660] Willem Beusekamp, 'RAF-terroriste komt nog even radicaal gevangenis uit', *de Volkskrant,* 2-12-1994

[661] *Konfrontatie,* december 1994 / januari 1995

Revoluzionäre Zellen waren opgehouden te bestaan en GRAPO was, in april 1993, door een zelf vervaardigd explosief letterlijk en figuurlijk onthoofd.[662]

Tussenconclusie: de anti-imperialistische Beweging ondersteunde met name de – in isolatie zittende – gevangenen van de RAF. Later kreeg zij haar eigen politieke gevangenen, zoals de RaRa-voorman en twee onderzoekers van Stichting Opstand.

Autoriteiten

Omdat de activiteiten in overgrote meerderheid gematigd waren en niet verder gingen dan solidariteitsmanifestaties met in het buitenland gedetineerde geestverwanten, was er lang geen rol voor de overheid. En was die er wel, dan bleken de instanties niet altijd op één lijn te zitten, naar zal blijken. De overheid kwam wel aan bod in discussies van actievoerders, zoals in 1985 rond een manifestatie voor RAF-hongerstakers. Het was zeer waarschijnlijk RaRa die hier klaagde over wat zij allemaal te doen had met de autoriteiten: "Pogingen tot inkapseling, marginalisering en criminalisering". Behalve dat de overheid de gematigde actievoerders kon paaien en tegen de radicalen repressief optreden, was er volgens de groep nadrukkelijk sprake van overheidsgeweld: "ME, stillen, antiterreurbrigades en veiligheidsdiensten werden op ons losgelaten".[663] Ondanks die repressie overigens zou RaRa spoedig weer aanslagen plegen.

De aandacht van de diverse autoriteiten voor het radicale deel van de Beweging leidde niet altijd tot eensgezind handelen van de verschillende instanties. De toon was, in april 1988, reeds gezet met de onverwachte arrestatie van RaRa-leden. Als oorzaak van dit – schijnbaar – overhaaste ingrijpen gold een interview met het Hoofd van de Directie B van de dienst.[664] Want hij had "onjuiste, althans ongepaste mededelingen over RaRa-activist René Roemersma gedaan". De groep was in die periode onder (permanente) statische en mobiele observatie gesteld om haar *in flagranti* te kunnen betrappen. Maar dit, zozeer gewenste, heterdaadje kwam er niet vanwege een krantenинterview, dat het onderzoek in een stroomversnelling bracht.[665] Daarin heette het dat opsporingsinstanties RaRa hadden teruggebracht tot circa twintig personen die rondom de klok werden gemonitord, niet alleen ter voorkoming van nieuwe aanslagen, maar tevens in de hoop (strafrechtelijk) bewijs te vinden. Het met het opsporingsonderzoek belaste Landelijk Coördinatie Team (LCT) was des duivels, omdat

[662] BVD, *Panta Rhei*, 194.

[663] ibidem, 187.

[664] Hoekstra, *In dienst van de BVD*, 15-16.

[665] 'De beweging RaRa in greep politie', *Algemeen Dagblad*, 11-3-1988

de kans slechts nog miniem was dat observatie tot een heterdaadje zou leiden, nu RaRa dit had kunnen lezen.[666]

Bij de vervolging van andere (politieke) gevangenen, die van Stichting Opstand, zaten politie/OM en de – om ondersteuning gevraagde – dienst evenmin op één lijn, want: "Het zich met RaRa bezighoudende BVD-team heeft vanaf het begin van de Opstand-affaire gesteld dat politie en justitie mis zaten en dat zij zich op zeer glad ijs begaven".[667] Hier was het de dienst die verrast leek door het optreden van OM en politie.

Opmerkelijk was een voorval dat Onderzoeksburo Jansen & Janssen (J&J) ter ore was gekomen. Tijdens een benadering van een activist kwam het gesprek op de kwestie-Opstand. De BVD-functionaris zei bezig te zijn met historisch onderzoek naar RaRa. De activist toonde zich verbaasd, want was met de actie tegen Opstand RaRa dan niet opgepakt? De medewerker van de BVD wees toen op de fouten van de politie en verklaarde dat 'Den Haag' er helemaal naast zat, maar dat de dienst hier niets aan kon doen. Jansen & Janssen vroeg zich af waarom de BVD zich eigenlijk van het opsporingsteam distantieerde: "Is het de bedoeling dat bekend wordt dat het weer – of nog steeds niet – botert tussen de geheime dienst en de politie?" Als zelfs de BVD verklaarde dat Opstand niets met RaRa van doen had, dan was het volgens dit 'onderzoeksburo' natuurlijk de hoogste tijd dat het Openbaar Ministerie uitlegde "waarop de verdenking is gebaseerd".[668]

Tussenconclusie: rond het thema 'politieke gevangenen' speelden autoriteiten slechts een bescheiden rol vanwege de in dit verband overwegend gematigde activiteiten. Wat RaRa betreft leidde het – in de weinige gevallen dat overheidsinstanties een rol speelden – soms tot opmerkelijke meningsverschillen tussen BVD en politie/OM.

Oorzaken van desintegratie

Van verval was geen sprake. Ook de overgrote meerderheid van de Beweging steunde de protesten tegen de behandeling door buitenlandse autoriteiten van hun gevangenen, vooral wanneer sprake was van hongerstakingen.

---

[666] https://anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/221/De-explosieve-idealen-van-RaRa, 27-11-2010. Zie ook 'De pyrrusoverwinning van Justitie', *Vrij Nederland*, 21-5-1988

[667] BVD, *Panta Rhei*, 155.

[668] 'Het Stamboomonderzoek', 29-6-1995, https://www.burojansen.nl/opstand/het-stamboomonderzoek/.

Maar ook nu weer zorgde RaRa voor tweespalt. De gelederen zouden zich even sluiten met de arrestatie van Roemersma, maar het grove geweld van RaRa leidde tot een permanente discussie en deels aanzienlijke onenigheid binnen de Beweging. Toen de veroordeling van de RaRa-voorman werd aangegrepen sabotageacties uit te voeren, namen de gematigde activisten dit de daders niet in dank af. Zo zou een anonieme activist laten weten: "Als dit de contouren van de nieuwe beweging zijn, ben ik bang dat er daarbinnen niet veel meer dan een vacuüm kan bestaan. Ik pas er in ieder geval voor gezien te worden als een stuk onmondig vee, dat voor iedere willekeurige actie gebruikt kan worden".[669] Duidelijk was hier dat grootschalig geweld, ook tegen objecten, een morele remfactor was. Enkel een (kleine) minderheid rond RaRa steunde dit gebruik van excessief geweld.

Tussenconclusie: de enige factor die voor tweespalt zorgde was, ook hier, het geweld van RaRa en dat van een kleine groep gelijkgestemden.

Europese Eenwording

Einde jaren tachtig/begin jaren negentig kwam in Nederland – enerzijds vanwege de politieke omwentelingen in zowel Latijns-Amerika als het 'Oostblok', anderzijds wegens het geleidelijk verdwijnen van de apartheid in Zuid-Afrika – ruimte voor een nieuw actieterrein: de Europese Eenwording. Om het hoofd te kunnen bieden aan de economische supermachten VS, Japan en Zuidoost-Azië moest Europa immers één blok vormen. Dat leidde tot verzet van met name anti-imperialisten vanwege de – mede in de optiek van Nederlandse actievoerders – 'kwalijke' gevolgen van deze eenwording. Er was in dit kader, maar dan Europa-gecentreerd, sprake van een naar zal blijken aanzienlijke invloed van de internationale ontwikkelingen.

Deze hadden behalve politieke ook activistische implicaties. De schaduwzijde van de Europese Eenwording met haar (door velen gepercipieerde) 'uitwassen' als flexibilisering van de arbeid deed zich later op andere gebieden gelden, zoals het asiel- en vreemdelingenbeleid en Europese samenwerking van politie en justitie. Vooral de dreigende koppeling echter van bestanden, die door velen werd gezien als samenvoegen van nationale repressiepraktijken tot één Europa-brede, vond na 1987 steeds meer weerstand van (specifiek) anti-imperialistische actievoerders. Protesten ertegen zouden sindsdien via het actieterrein 'Europese Eenwording' worden gekanaliseerd.[670]

---

[669] *NN* 9, 1-9-1988

[670] BVD, *Panta Rhei*, 196.

Actievoerders

Europese eenwording speelde bij extreemlinkse actievoerders internationaal al vroeg een rol. Zo vond in januari 1986 in Frankfurt een congres plaats over het "anti-imperialistisch en antikapitalistisch verzet in West-Europa“. Of aan deze bijeenkomst veel Nederlandse anti-imperialisten hebben deelgenomen, is niet gebleken. Wel was het RVF met zijn Knipselkrant aanwezig. Deze werd overigens door de organisatie verwijderd, ‘omdat het stuk gebruikt zou kunnen worden als basis voor een justitieel verbod’.[671] Het congres werd georganiseerd door "eine lebensweltlich den Autonomen nahe stehende so genannte Antiimp-Szene, die vor allem die Hungerstreiks der RAF-Gefangenen propagandistisch unterstützte“.[672] Volgens een andere onderzoeker echter was het ‘RAF-Umfeld’ betrokken, want het congres ging uit van “eenheid van guerrilla, verzet en gevangenen, als een bewust proces van revolutionaire omwenteling, die concreet wordt in de opbouw van het West-Europese front”. En, zo luidde zijn conclusie: “Das ist exakt die ‘Front’Vorstellung der RAF“.[673] Hoe het ook zij, het was duidelijk dat de organisatie een internationaal discours wenste over gezamenlijk verzet en mobilisering tegen de imperialistische politiek, meer specifiek tegen de stationering van kruisraketten, bouw van kerncentrales en opwerkingsfabrieken, nieuwe technologieën en repressie.[674] De Nederlandse media – inclusief de linkse actiebladen – hadden nauwelijks aandacht voor deze, eerste, grote internationale bijeenkomst.

Een voorbeeld van de schaduwzijde van Europese Eenwording – vooral wat repressie betreft – werd in april 1987 zichtbaar in Groningen, toen de lokale politie daar op verzoek van de Belgische collega’s een inval deed bij ‘De Knipselkrant/RVF press office’.[675] Zij waren op zoek naar een eventuele link met de CCC.[676] De redactie analyseerde dit incident als Europees complot om die tijdschriften en bladen kapot te maken, die “de politiek van de guerrilla en het anti-imperialistische verzet transporteren”.[677]

---

[671] ‘Antiimperialistisch Congres in Frankfurt 31-1-1986 t/m 2-2-1986, http://www.stichtingargus.nl/bvd/cri/crijournaal-8603.pdf, 4.

[672] S. Haunns, ‘Antiimperialismus und Autonomie. Radikalismus seit der Studentenbewegung’, In R. e. Roth, *Die sozialen Bewegungen in Deutschland seit 1945* (S. 447-473) (Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2008): 69.

[673] Haunns, *Antiimperialismus und Autonomie*, 626-627.

[674] *Bluf!* 204, 16-1-1986

[675] Zie ook https://socialhistoryportal.org/sites/default/files/raf/0519860500_01_0.pdf.

[676] ‘Inval bij redacteur van Knipselkrant wegens mogelijk contact CCC’, *NRC Handelsblad*, 13-4-1987

[677] *Bluf!* 265, 16-4-1987

De anti-imperialisten startten in oktober 1987 de tegen Europese Eenwording gerichte activiteiten.[678] Deelnemers aan het congres Solidariteit en Verzet ondervonden – met name in relatie tot de economische herstructurering en repressie – toen reeds een Europese aanpak. De relevante congresreaders ademden nadrukkelijk de geest van RaRa en de inhoud was later dan ook met enige regelmaat terug te vinden in haar 'Kommunikees'.[679]

In januari 1988 verscheen een artikel van de '*perestrojka-bende*'. De dienst zag hierin vanwege de kenmerkende taalfouten de hand van RaRa.[680] Deze wilde dat "een groep mensen vanuit dit congres Solidariteit en Verzet de vervolgdiscussie stimuleert, stukken verzamelt en uitgeeft". Want het was, volgens de groep, de hoogste tijd 'theoretische discussies te voeren'. Daarnaast was in het artikel ook sprake van RaRa's karakteristieke koppeling van theorie en praktijk: "Op praktijkniveau denken wij aan bijvoorbeeld 'thema-gerichte actiecampagnes'. Gezamelijkheid is nodig voor het voeren van een 'bredere' campagne. Het is onze bedoeling dat theoretische discussie en praktische ervaringen elkaar gaan beïnvloeden en aanvullen. Op termijn kan zo een radicale beweging met een eigen gezicht ontstaan".

RaRa kon haar wensen niet meteen realiseren vanwege de arrestaties, na haar – begin januari 1988 – mislukte aanslag tegen een Schiedamse drukkerij. Deze actie was bedoeld als een reactie op "de invoering van een nieuw uniform Europees paspoort" en "de stapsgewijze gelijkschakeling van de vreemdelingenwetgeving; de afschaffing van de paspoortcontrole binnen de E.G. en de gemeenschappelijke controle aan de buitengrenzen". Maar zij gold ook de vergaande samenwerking van Europese staten op gebied van politie en justitie en er bood zich een – zeker voor een deel van de gewelddadige actievoerders – op termijn interessant en nieuw item aan: vreemdelingen- en asielbeleid.[681] De groep zelf verdween in april – vanwege de arrestaties – lang van het toneel, maar de Europese Eenwording met al haar effecten hield de aandacht van veel actievoerders. Hierbij moest vooral het Europese paspoort het vanwege zijn 'controlefunctie' voor de autoriteiten ontgelden. Zo verscheen onder de titel 'De paradox van het grensloze Europa' een artikel waarin een, anonieme, schrijver de 'kwalijke gevolgen' van de invoering van dit niet te vervalsen paspoort opsomde. De controle van de staat immers op zijn burgers dreigde zo te verdwijnen en dat kon Nederland zich niet permitteren: "Burgers zijn in de ogen van de staat immers potentieel subversief en hun activiteiten verdacht".[682]

RaRa-sympathisanten voerden in april 1989 een aanslag uit, nu tegen 'Shell Thermo Centrum' in Hilversum. De actie, een strafexpeditie tegen het (in RaRa-optiek) té gematigde

---

[678] BVD, *Panta Rhei*, 197.

[679] *Bluf!* 294, 19-11-1987

[680] BVD, *Panta Rhei*, 290.

[681] Kommunikee Revolutionair Kommando No Pasaran, 25-1-1988

[682] *NN* 2, 26-5-1988

'Shell uit Zuid-Afrika', werd uitgelegd in een evident anti-Europese verklaring.[683] Deze wees niet alleen op de (toenemende) overheidsrepressie, die immers strookte met "de noodzaak van Europese eenwording", maar benadrukte tevens dat 'vluchtelingenbeleid Europese apartheid was'.[684] Later kwam voor het eerst ook het Schengen Informatie Systeem (SIS) ter sprake, dat kon worden getypeerd als de moeder aller koppelingen. Een anonieme schrijver wees op de in zijn/haar optiek kwalijke gevolgen van invoering van dit systeem: "Geen privacy-waarborg en gekoppeld aan politiecontroles".[685] Doorgaans vonden, overigens, de meeste activiteiten tegen het relevante beleid, mits niet te gewelddadig, ook binnen de brede Beweging begrip.

In 1990 verwees RaRa bij de brandaanslagen in Oldenzaal en Arnhem naar Europese zaken, zoals 'Schengen', dat volgens de groep was "gestroomlijnd volgens de behoeftes van het Europees kapitaal", maar ook naar het 'hernieuwd Europees nationalisme en het bouwen van Europese buitengrenzen van steviger beton dan het voormalige IJzeren Gordijn'.[686] De groep 'Crespo Galende' wees bij haar aanslag tegen Justitie op de "hernieuwde vormgeving op gebied van controle en repressie" en op "gecoördineerd justitieel beleid ter bescherming van de politieke en economische eenwording van Europa". In oktober zou De Telegraaf een "intern discussiestuk" van de CRI publiceren, waarop zij de hand had gelegd. Deze Centrale Recherche Informatiedienst fungeerde overigens sinds 1972 onder die naam – er zouden nog vele andere volgen – als coördinatiecentrum voor politie en justitie. Zijn 'Dienst Bijzondere Recherche Zaken' (DBRZ) had hierbinnen een inlichtingenfunctie. CRI sprak het vermoeden uit dat "radicale Nederlandse anti-imperialisten, afkomstig uit krakersbeweging, RARA en antiapartheidsorganisaties" een "Revolutionaire West-Europese Frontvorming" aangegaan waren met "terreurorganisaties in omringende landen", om 'via ondergronds activisme en internationale solidariteitsacties onder meer de Europese Eenwording te saboteren'. Als een bewijs golden hier de 'Poll-tax rellen' in Londen, waaraan tevens Nederlandse actievoerders deelnamen.[687] Dezen reageerden overigens op die (insinuerende) analyse van de politie, die het Nederlandse anti-imperialisme immers in een wel érg kwaad daglicht stelde, slechts met de waarschuwing dat dergelijk "complot-denken", zware, consequenties zou kunnen hebben

---

[683] 'RaRa eist brand kantoor van Shell in Hilversum op', *Provinciale Zeeuwse Courant*, 18-4-1989

[684] RARA Kommunikee Thermo Shell Hilversum, 17-4-1989, BVD-rapport 'Revolutionaire Anti Racistiese Aktie - De Anti-Imperialistische Stroming in Nederland', 49.

[685] *NN* 30, 3-5-1989

[686] *NN* 54, 5-4-1990

[687] Rob Knijff, 'Nederlanders lid van Euro-terreurfront', *De Telegraaf*, 30-10-1990

voor de (nu in Londen gedetineerde) geestverwanten: “En een volgende keer wellicht ergens anders bij een solidariteitsdemonstratie”.[688]

In juli 1991 besteedden NN en *Lekker Fris* (samen) aandacht aan de ‘Stop Europa’92 Karavaan’, die voortkwam uit de bijeenkomsten in Europese ‘Infowinkels’, inclusief Assata (Nijmegen), De Invalshoek (Leiden) en Infocentrum Rotterdam. Infowinkels waren in 1985 al (in Duitsland) opgericht en fungeerden als ‘communicatie-, discussie- en archiefplekken voor autonomen, radicale feministes, anti-imperialisten en andere activisten van linkse komaf’.[689] Tijdens deze door Europa trekkende Karavaan werd gediscussieerd over vluchtelingenpolitiek en het ‘Verenigd Europa van het kapitaal’. Behalve het “Euroterreurfront” van CRI kwam een citaat ter sprake van het Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV) dat overigens niet geheel ten onrechte Infowinkels betitelde als “coördinatiecentra voor reizende relschoppers”. Maar ook elders werd aandacht besteed aan Infowinkels of Infocentra.[690] Zij zorgden als vast onderdeel van de anti-imperialistische beweging voor, directe, lijnen naar buitenlandse geestverwanten, maar ook vonden regelmatig internationale bijeenkomsten plaats. Deelnemers bereidden daar niet alleen gezamenlijke campagnes voor, maar bespraken eveneens acties of stemden deze op elkaar af. In de herfst keek een (Nijmeegse) organisator teleurgesteld terug op deze Karavaan, omdat het noch was gelukt rond Europa’92 een wezenlijke discussie op gang te brengen, noch enige activiteiten te entameren.[691] Leidse deelnemers vonden de “contacten tussen radicaal-linkse mensen in diverse landen” weliswaar verbeterd, maar er bestond weinig interesse voor politieke ontwikkelingen in landen buiten de eigen grenzen.[692] Als conclusie gold dan ook dat deze evaluatie in nogal schril contrast stond met de, door CRI geconstateerde. ‘Revolutionaire West-Europese Frontvorming’.

In november kwam RaRa zoals gezegd met haar ook voor de autoriteiten onverwachte aanslagen tegen Binnenlandse Zaken en de woning van Kosto. De claim gaf ook aandacht aan Europese Eenwording. Zo werd asiel- en vreemdelingenbeleid geanalyseerd in het licht van de Europese wetgevingsharmonisatie. RaRa ontleende de legitimiteit voor haar aanslag aan hoe het kabinet was omgegaan met kritiek van de Raad van State op ‘Schengen’. “Kosto en consorten” legden dit advies naast zich neer en de Kamer kreeg slechts de definitieve versie ter ondertekening, waarmee “iedere democratische legitimiteit” ook qua vreemdelingenrecht en asielbeleid verdwenen.[693] Want de politiek, lees het kabinet, wierp volgens RaRa zelf een

---

[688] *NN* 69, 1-11-1990

[689] BVD, *Panta Rhei*, 201.

[690] *Konfrontatie* 2, september 1991

[691] *NN* 94, 3-10-1991

[692] *NN* 97, 14-11-1991

[693] Kommunikee, 13-11-1991

barrière op in dit besluitvormingsproces en dat leidde ook binnen de Beweging tot niet alleen frustratie, maar – voor een minderheid – dus zelfs tot geweldsaanwending.

Ook voor tegenstanders van Europese Eenwording was geweldsgebruik – vooral het zich richten op een persoon – aanleiding voor bewegingsinterne discussie. Na de aanslag bij Kosto vertolkten de media de breed gedeelde gevoelens onder de bevolking. Daarbij gold de kanttekening dat de meeste dagbladen, waaronder NRC Handelsblad en De Volkskrant, zeker initieel slechts achtergrondinformatie gaven. Bij later wel inhoudelijk commentaar viel op dat niet iedereen gelijk oordeelde. Zo riep volgens Nederlands Dagblad RaRa met een dergelijke aanslag alleen maar afschuw op.[694] Trouw achtte dat de meesten wel begrip konden hebben voor een bezetting van de woning van Kosto, maar dat RaRa met een aanslag "te enen male de boot miste".[695] Maar De Volkskrant gaf tevens sympathisanten alle ruimte. Zo verklaarde Amsterdams Solidariteits Komitee Vluchtelingen (ASKV) hier dat "Kosto niet moet klagen over wat hem is overkomen".[696]

Na deze ultieme gewelddaad en de discussie in zowel reguliere als links-activistische media trad een (relatief lange) periode van stilte in. Het enige relevante was, een jaar na deze aanslagen, de publicatie door Autonoom Centrum van een 'gelekt document' van de Europese "ad hoc groep immigratie". Volgens het AC stonden de Europese politici met de rapportage een zo blank mogelijk Europa voor: "Extreem rechts kan in dit opzicht tevreden achterover leunen".[697]

Maar 1993 stond vooral in het teken van een nieuwe bomaanslag van RaRa. De groep richtte zich nu op het ministerie van Sociale Zaken & Werkgelegenheid. Dit kwam eerder al aan bod in de paragraaf over asielbeleid, maar ook nu weer speelde Europa een specifieke rol. Zo wees RaRa op de Europese verrechtsing in de jaren negentig, die had geleid tot aanwijzen van zondebokken – lees vluchtelingen – voor de economische teruggang in Europa. Volgens de dienst werd 'in de claim duidelijk dat RaRa gaandeweg vermoeid raakte': "Het ontbreken

---

[694] 'RaRa krijgt geen enkele sympathie', *Nederlands Dagblad*, 14-11-1991, https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=RaRa+Kosto&page=22&sortfield=datedesc&coll=ddd&identifier=ddd%3A010559816%3Ampeg21%3Aa0078&resultsidentifier=ddd%3A010559816%3Ampeg21%3Aa0078.

[695] 'RaRa, een on-Nederlands groepje bezetenen', *Trouw*, 16-11-1991, https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=RaRa+Kosto&coll=ddd&sortfield=datedesc&page=19&identifier=ABCDDD%3A010823876%3Ampeg21%3Aa0451&resultsidentifier=ABCDDD%3A010823876%3Ampeg21%3Aa0451.

[696] 'Kosto's asielbeleid sober doch humaan', *de Volkskrant*, 14-11-1991, https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=RaRa+Kosto&page=21&sortfield=datedesc&coll=ddd&identifier=ABCDDD%3A010867057%3Ampeg21%3Aa0126&resultsidentifier=ABCDDD%3A010867057%3Ampeg21%3Aa0126.

[697] *NN* 123, 12-11-1992

van de politieke noodzaak nog langer actie te voeren in het kader van solidariteit met Zuid- en Midden-Amerika, maar vooral de gestage europeanisering van de politieke besluitvorming lijkt RaRa in te snoeren".[698]

Hierna speelde Europese Eenwording binnen de Beweging geen rol meer, zelfs niet bij het Nederlands voorzitterschap van de EU in 1997. Ludieke acties hadden de overhand. Wél bestond een zekere dreiging van '*Chaoten*'. Deze (deels zeer gewelddadige) anarchisten uit met name Hamburg en Berlijn riepen op tot geweld tegen de Eurotop in Amsterdam middels een in punkers-, skinhead- en krakerskringen verspreide kettingbrief. [De skinheadbeweging beperkte zich niet tot extreemrechtse kringen. De linkse beweging herbergde bijvoorbeeld de '*Skinheads Against Racial Prejudice' (SHARP)*.] In de brief was sprake van 'op chaosdagen uit te voeren brandstichtingen en bestormingen van politiebureaus'.[699] Ook nu weer speelden de Hamburgse actievoerders een belangrijke rol.[700] Hun 'toegezegde' komst naar Amsterdam maakte de autoriteiten nerveus en de oproepen tot geweldgebruik door 'autonomen' wakkerde deze onzekerheid slechts nog aan. Inmiddels was aan de directe vooravond van de Eurotop uit BVD-onderzoek weliswaar gebleken dat het protest vooral gematigde vormen zou aannemen, maar de, beloofde, deelname van genoemde Chaoten bleef de autoriteiten zorgen baren.[701] De onzekerheid leidden dan ook tot repressie en de Top eindigde voor de, grotendeels vreedzame, demonstranten in een desillusie.

Hiermee kwam een einde aan het tevens radicale Nederlandse verzet tegen Europese Eenwording. Protesten tegen vooral economisch beleid duurden weliswaar voort, maar dan binnen het, bredere, kader van verzet tegen 'neoliberalisme'. Deze acties werden niet alleen uitgevoerd tegen financiële en economische bijeenkomsten, maar ook tegen Eurotoppen. De 'antiglobaliseringsbeweging', in de literatuur mede 'alterglobaliseringsbeweging' genoemd, komt elders separaat nadrukkelijk aan bod.

Tussenconclusie: de Europese Eenwording was voor RaRa een belangrijke katalysator van geweld, dat zich vooral richtte tegen overheidsinstellingen die zich eveneens bezighielden met asielbeleid. Vooral de meer gematigde anti-Europese activiteiten werden deels samen met buitenlandse geestverwanten uitgevoerd.

---

[698] BVD, *Panta Rhei*, 204.

[699] *Ravage* 229, 21-2-1997

[700] „Ein heisser Sommer in Amsterdam", *Zeitung aus der Roten Flora*, mei 1997

[701] *Ravage* 237, 13-6-1997

Autoriteiten

'Dutch Approach' stond, vanzelfsprekend, haaks op 'Europese Eenwording'. Het – in vergelijking met andere landen – doorgaans coulante Nederlandse beleid kreeg minder ruimte, aangezien zowel Europese aangelegenheden als Europese wetten zich naturaliter tevens naar ons land uitstrekten. Protesten waren doorgaans gematigd, uitgezonderd ook nu de aanslagen van RaRa die leidden tot repercussies van de overheid.

De overheid was nadrukkelijk aan zet toen Nederland, in de tweede helft van 1997, het voorzitterschap van de EU kreeg. In aanloop naar de in Amsterdam te houden Eurotop werden lokale en nationale overheidsinstanties overspoeld met (deels) dreigende informatie, mede uit de buurlanden. Door activistische media aangedikte dreiging zorgde vooral bij de politie voor spanning.[702] De dienst schreef hierover een, mitigerende, notitie.[703] Aan de vooravond van de Top zette de combinatie van berichtgeving in Ravage en De Telegraaf echter de toon voor het politieoptreden. Zo wenste de 'initiatiefgroep' *NightRiot* nachtelijke uren 'wanneer er minder politie op de been is' aan te grijpen voor 'hit-and-run-activiteiten' onder de dreigende oproep "tref het kapitaal in het hart, saboteer economische giganten als KLM, ABN-Amro, Shell en Rijkswaterstaat".[704] Hierdoor nam bij de autoriteiten de spanning toe en mede daardoor sloeg de politie een geweldloze manifestatie uiteen, waarbij zij honderden demonstranten aanhield. Dit had consequenties, aangezien: "Juist deze tactiek heeft geleid tot grotere actiebereidheid van doorgaans niet zo fanatieke actievoerders", zoals de BVD "via zijn diverse bronnen" had vernomen. En daarmee zijn we terug bij een vroegere constatering dat 'daadwerkelijk (hard) optreden van de politie vaak tot activistisch geweld leidt'.[705]

BVD adviseerde, al in mei 1997, zijn ketenpartners geduld te betrachten bij eventuele protesten, want repressief optreden van ordehandhavers leidde in het verleden maar al te vaak tot het zich aansluiten van de gematigde actievoerders bij hun gewelddadige "vakbroeders".[706] Deze "in de loop der jaren opgedane en uitgebouwde vakkennis van de BVD" ging onder in het verbale geweld van reguliere media en de reactie in actiebladen. Gezagsdragers meenden tóch te moeten ingrijpen en de politie hield honderden, in overgrote meerderheid gematigde, activisten aan op grond van het artikel 140. De meesten kregen later voor deze beleidsomissie een schadevergoeding. Eén Amsterdamse actievoerder nam het overigens ruiterlijk op voor de toenmalige burgemeester Patijn: "Als ik moest kiezen tussen een vernielde stad of een grote groep onschuldigen oppakken, zou ik ook voor het laatste gekozen hebben". Maar ook liet de

---

[702] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 68-72.

[703] BVD-rapport 'De media als aanjager van activisten en autoriteiten', oktober 2000

[704] BVD, *Panta Rhei*, 207.

[705] Otto Adang, 'Geweld en politieoptreden in relsituaties', recensie NN 51, 22-2-1990

[706] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 69.

toenmalige minister van Justitie Sorgdrager – tot duidelijk ongenoegen van (een deel van) het OM – weten dat artikel 140, voor 'genoemde en identieke gevallen', niet meer mocht worden aangewend.[707] En daarmee was de minister, evident, te beschouwen als dé personificatie van een coulante overheid.

In andere gevallen werden actievoerders fundamenteel in het gelijk gesteld door een instantie. Zo oordeelde het Europese Hof voor de Rechten van de Mens dat de Nederlandse politie niet had mogen overgaan tot de eerder genoemde inbeslagneming van een document van de BVD tijdens haar inval bij de redactie van Bluf!, vooral omdat de inhoud ervan sterk was verouderd en de rubricering laag.[708]

Tussenconclusie: het Nederlandse voorzitterschap van de EU, dat gepaard ging met veel onterechte aanhoudingen, leidde tot een inperking van artikel 140 dat tot dan ook tegen actievoerders werd ingezet.

Oorzaken van desintegratie

Vooral RaRa was debet aan afhaken van gematigde activisten. Hoewel een groot deel van de Beweging niets op had met 'uitwassen' van Europese Eenwording, keurde zij geweld, zoals van RaRa, af. De aanslag op Kosto werd door, de meeste, autoriteiten en politici gezien als terrorisme, maar gold mede bewegingsintern als het zich direct richten op een persoon en was specifiek daarom geheel uit den boze. Dit had tevens te maken met het feit dat de aanslag tot steeds meer repressie leidde. Hierbij speelden de (morele en organisatorische) remfactoren van Busher et al. wederom een rol, want zelfs een grote meerderheid van de anti-imperialisten verafschuwden niet alleen dergelijk geweld, maar was tevens bevreesd voor verdere inperking van hun vrijheden door 'staatrepressie'.

Een andere reden voor het tanende activisme vormde de 'Stop Europa '92 Karavaan', waarbij het maar "matig was gelukt discussies en acties nieuw leven in te blazen". Daardoor nam de lethargie binnen het Nederlands verzet tegen Europese eenwording toe en doofde het uiteindelijk geheel uit.[709]

---

[707] BVD, *Panta Rhei*, 208.

[708] file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/001-57915.pdf, 'CASE OF VERENIGING WEEKBLAD BLUF! v. THE NETHERLANDS' (Application no. 16616/90), 9 February 1995.

[709] *NN* 94, 3-10-1991

Tussenconclusie: het lukte de, legale, activisten niet een gematigde beweging van de grond te krijgen, ook niet in Europees verband. Daarnaast zorgde geweld van RaRa wederom tot groeiende tweespalt, ook onder anti-imperialisten.

Biotechnologie

Geknutsel met levend materiaal was binnen de brede linkse Beweging een belangrijk item voor diegenen, die het ongestoord functioneren van natuur en milieu koesterden en zich, vreedzaam, tegen verstoringen daarvan verzetten. Bijvoorbeeld '*Greenpeace*' en '*Vereniging Milieudefensie*' *(VMD)* stelden vraagtekens bij deze nieuwe verworvenheden. Zij werden later middels hun ideeën, in zekere zin, bij het beleid betrokken. Anti-imperialisten waren specifiek bezig met de nadelen van biotechnologie. Zij bekeken vooral genetische modificatie – in hun idioom "manipulatie" – in het licht van ontwikkelingen in de Derde Wereld, zoals ook uit de claimbrieven en persverklaringen bleek. Hier speelden dus ook internationale ontwikkelingen een belangrijke rol. Door hun identificatie met de (onderdrukte en uitgebuite) volkeren elders konden actievoerders hier 'hun eigen daden breder maken dan de Nederlandse context en deze verplaatsen naar het wereldniveau'.[710]

Actievoerders

In 1985 wezen tegenstanders de aangevoerde argumenten vóór biotechnologie, zoals het oplossen van de honger in de Derde Wereld, resoluut van de hand. Zij benadrukten dat dit slechts symptoombestrijding was.[711] De – in Groningen gevestigde – '*Infowinkel Slagerzicht*' kwam, ter onderbouwing hiervan, met een publicatie over de "patriarchale en kapitalistische maatschappij" en de rol daarbij van zaken als kloneren en eugenetica. Maar tevens wezen zij op "foute" bedrijven, die zich met de verschillende facetten van biotechnologie bezighielden: Unilever en Gist-Brocades (voedingsmiddelenindustrie), AKZO (farmaceutische industrie), Shell (landbouw) en DSM (fijne chemie).[712] Deze modus operandi – het aan de kaak stellen van (in de optiek van actievoerders) 'foute' ondernemingen – had, zo concludeerden BVD en AIVD al eerder, doorgaans de bedoeling vernielingsacties uit te lokken.

Een jaar later besteedde onderzoeksgroep '*Wildgroei'* aandacht aan "gemanipuleerde" voedingsmiddelen en aan de "technologische kennis, kapitaal en arbeidsvoorwaarden van de

---

[710] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 222.

[711] *Bluf!* 175, 20-7-1985

[712] *Bluf!* 186, 5-9-1985

multinationals".[713] Zij wees op de kwalijke gevolgen voor de Derde Wereld, want de 'groene revolutie' zou leiden tot "geruïneerde kleine boeren en boerinnen, werkloosheid, vlucht naar de steden (als goedkope arbeidskrachten en prostituees), hongersnood en milieuvervuiling". Maar tevens dreigde zij in haar artikel '*Gemanipuleerd voedsel, gemanipuleerde gewoontes*' met "saboteren van de voedingsindustrie".[714] Ook leverde de groep, in anti-imperialistische retoriek, kritiek op kwesties als kloneren en bevruchtingstechnieken. Want deze zouden geen bevrijding brengen, maar betekenden – veeleer – voor "vrouwen slechts een bevestiging van de bestaande moederschapsideologie en de superioriteit van witte vrouwen ten opzichte van zwarte vrouwen hier en in de uitgebuite landen".[715] Hierna was het lang stil, maar in de laatste Bluf!-editie van 1987 zou biotechnologie weer aan bod komen, waarbij potentieel interessante doelwitten werden genoemd: Duphar, Unilever, AKZO-Pharma en Gist-Brocades. De scribent riep op door – "opstoken van tegenstellingen tussen onderzoekers, ondersteunen van kritische groepen en dwarsbomen van de industrie" – roet in het eten te gooien; een praktijk die ook nu nog over de volle activistische breedte aanwezig is.

Ondanks deze latente oproep was het ook qua discussie lang stil, maar in 1989 kreeg Nederland te maken met een nieuwe actiecampagne: rooien van proefvelden. Hoewel velen dit categoriseerden als 'ludiek', was het zeker economisch zeer schadend. Ons land liep met deze actievorm overigens vele jaren voor op andere Europese landen De eerste opmerkelijke vernielingen in het kader van "genetische manipulatie" kwamen in mei voor rekening van het '*Ontkiemend verzet tegen Shell's biotechnologie*'.[716] De groep opperde dat Shell immers niet 'de basisbehoeften van de mensen in de Derde Wereld wilde vervullen', maar vooral nieuwe behoeften creëren en nieuwe producten afzetten. In een claimbrief dreigde zij: "Technologie kan geen problemen oplossen die door uitbuitingsverhoudingen ontstaan zijn. (…) Het laat ons geen andere keus dan onmiddellijk in te grijpen en alle middelen te gebruiken om dit proces te stoppen".[717] Een jaar later spitten '*Ziedende Bintjes'* een proefveld om, uit protest tegen genetische manipulatie en het, groeiend, gebruik van bestrijdingsmiddelen. De schade liep in de miljoenen.[718] De BVD trachtte daarop vooral vanwege de hier aanwezige politieke

---

[713] *Bluf!* 220, 7-5-1986

[714] *Bluf!* 224, 4-6-1986

[715] *Bluf!* 248, 11-12-1986

[716] 'Actiegroep vernielt bij Shell-dochter in biotechnologie', *Reformatorisch Dagblad*, 16-5-1989

[717] *NN* 31, 17-5-1989

[718] *NN* 38, 24-8-1989

motieven de groepen te infiltreren, tot onverholen afschuw van (linkse) politieke partijen die hierover Kamervragen stelden.[719]

Medio 1990 voerden '*Woedende Escorts'* een identieke actie uit.[720] De claim bevatte duidelijk anti-imperialistische trekken en deed sterk denken aan de Kommunikees van RaRa. De vraag was niet langer vóór of tégen biotechnologie, "maar welke politieke strategie moet worden ontwikkeld om hier een dam tegen op te werpen".[721] Het jaar daarop publiceerde NN een special over de 'bio- en genenmaatschappij' en noemde daarin bedrijven die veldproeven uitvoerden. Deze opsomming kende de, niets aan duidelijkheid overlatende titel, '*Rooien die handel*'. Deze (de facto) *naming and shaming* had spoedig succes, want drie bedrijven kregen met vernielingen te maken.[722] Zo verwoestten '*Razende Rooiers*' diverse proefvelden.[723] Hun claim had een hoog RaRa-gehalte, niet alleen wat betreft lay-out, idioom en het koppelen van biotechnologie aan racisme en kapitalisme, maar specifiek vanwege een parafrase van RaRa-claims en Kommunikees.[724] De groep benadrukte dat "verzet tegen biotechnologie niet alleen noodzakelijk, maar eveneens legitiem" was: "Biotechnologie is de voortzetting en verfijning van de racistische praktijk, waarin de Derde Wereldlanden in een keurslijf worden geperst dat op de maat van westerse, blanke belangen is gesneden".[725] Deze evident anti-imperialistische benadering toonde wederom aan dat, gezien de identificatie met de onderdrukte bevolking in de Derde Wereld, ook internationale ontwikkelingen wederom een voorname rol speelden.

In 1992 bleek welke schadelijke kanten toentertijd nog de Nederlandse openbaarheid van bestuur had. In dat jaar verscheen de activistische '*Nieuwe rooi-catalogus*' met daarin de volgende, zelfs niet latent-dreigend te noemen, verklaring: "Het ministerie van VROM heeft dit jaar nieuwe beschikkingen afgegeven voor het uitvoeren van veldproeven. Lekker Fris biedt u de nieuwste catalogus aan. Het wordt dus weer tijd om de zeis uit de schuur te halen en gebruik te maken van deze eenmalige aanbieding".[726] Niet veel later vernielden '*Vurige Virussen'* proefvelden in Rilland en Zoetermeer.[727] Bijgaande claim bevatte fragmenten van de tekst van '*een groep tegen biotechnologie'* die naar eigen zeggen behoorde tot de een jaar

---

[719] 'Actiegroep Ziedend Bintje Staatsgevaarlijk', *Reformatorisch Dagblad*, 17-6-1990

[720] 'Actievoerders rooien aardappels op proefveld', *Reformatorisch Dagblad*, 10-7-1990

[721] *NN* 61, 12-7-1990

[722] *NN* 89, 25-7-1991

[723] 'Vernielde velden opgeëist door Razende Rooiers', *Leids Dagblad*, 31-7-1991

[724] BVD, *Panta Rhei*, 212-213.

[725] *NN* 90, 8-8-1991

[726] *Lekker Fris* 31, mei/juni 1992

[727] 'Actiegroep Vurige Virus vernielt gemanipuleerd maisveld', *Trouw*, 12-8-1992

eerder actieve Razende Rooiers. Het was, bijna, identiek aan hoe RaRa telkens te werk ging: "De grootste moeilijkheid bij het biotechnologie-debat is het voor het voetlicht krijgen van relevant maatschappelijke verhoudingen. (…) Dat is het kader waarbinnen volgens ons een ontwikkeling als biotechnologie geanalyseerd en bestreden moet worden". Nog duidelijker was de passage: "Er zijn concreet aanwijsbare verantwoordelijken en concreet aanwijsbare politieke momenten. De verantwoordelijken willen we aanwijzen en aanpakken".[728] Zulke kretologie was deels letterlijk terug te vinden in de Kommunikees van de RaRa-aanslagen in 1990 en 1991. Dat deze gewelddadige actiegroep daadwerkelijk betrokken zou zijn geweest bij de activiteiten van tegenstanders van biotechnologie gaat weliswaar te ver, maar op zijn minst leek sprake van gebruikmaking van haar teksten. Inzake dit issue is 'kruisbestuiving' een passende term. RaRa had overigens een eigen, specifiek, taalgebruik. (Zie kader.)

> De door RaRa gebezigde taal werd, zo merkte de BVD op in zijn vergelijkende onderzoek, vooral gekenmerkt door foutief gebruik van relatieve en interrogatieve pronomina (dat, die – wat, wie) en specifieke taalfouten (-d/-t, maar met name frequent gebruik van 'gezamelijk'); door gebruik van germanismen ; door 'geschreven spreektaal', eigen idioom, ironische/sarcastische stijl; door foutief gebruik van komma's na nevenschikkende voegwoorden en vaak het gebruik van citaten als inleiding van een hoofdstuk.

Behalve tekstuele overeenkomsten kwam hier ook de modus operandi overeen met het door de groep voorgestelde opereren in 'taakgroepen'. Gewezen wordt hierbij eveneens op de door RaRa uitgewerkte ideeën, die werden aangetroffen bij de huiszoekingen na de arrestaties van 1988 en die, tevens, werden verwoord in zowel haar interview in Konfrontatie (juli 1991) als de claim van de aanslag bij Kosto (november 1991).[729]

Biotechnologie bleef een punt van discussie, maar de anti-imperialistische ondertoon en radicale acties verdwenen. *NoGen* en '*Politiek Infocentrum',* beide uit Wageningen, deden een poging het (anti-imperialistisch) verzet te bundelen en organiseerden voor "gemotiveerde mensen uit radicaal-linkse kringen" een discussie over "de inhoud en de vorm van werkbaar verzet tegen de biotechnologische ontwikkelingen", maar zij constateerden dat "een openlijke antibiotechnologie beweging de laatste jaren niet van de grond was gekomen".[730] Er volgden slechts nog discussies over "gentechnologie in de supermarkt, bio-ethiek en eugenetica". Eén

[728] *Lekker Fris* 32, juli/augustus 1992 en *Konfrontatie* 12, juli 1992

[729] BVD, *Panta Rhei*, 106-108.

[730] *Lekker Fris* 40, april/mei 1993

oorzaak voor het verdwijnen van het radicaler actievoeren was de toenemende aandacht voor dezelfde materie van de – meer gematigde – Greenpeace, Natuur en Milieu en de Vereniging Milieudefensie.

1993 betekende het einde van harde acties in het kader van biotechnologie. Pas enige jaren later zouden milieuextremisten – vooral die van '*Earth Liberation Front*' *(ELF)* – weer vernielingen uitvoeren tegen ook biotechnologie en genetische manipulatie.

Tussenconclusie: om (gepercipieerde) uitwassen van biotechnologie tegen te gaan, stelden actievoerders ondernemingen aan de kaak met als, inherent, doel hen economische schade toe te brengen. Dit gebeurde onder andere door rooien van proefvelden, een modus operandi waarbij Nederland internationaal vooropliep.

Autoriteiten

De rol van de autoriteiten was beperkt. Enerzijds verrichte de dienst met zijn RID-en permanent onderzoek naar – politiek – gewelddadige personen binnen diverse groeperingen, mede op gebied van biotechnologie, en deed de politie strafrechtelijk onderzoek naar acties, zoals rooien van proefvelden; anderzijds was het ministerie van VROM wettelijk verplicht de locaties door te geven van proefvelden en moest het (zoals een beveiligingsambtenaar in 1992 in een persoonlijk gesprek meedeelde) – in openbare, eveneens door actievoerders bezochte – bijeenkomsten alle gewenste informatie verstrekken. Dit overheidsbeleid, eigenlijk een vorm van erg toeschietelijke Dutch Approach, speelde op gebied van biotechnologie dus vooral de actievoerders in de kaart.

Oorzaken van desintegratie

Biotechnologie was vanwege het wetenschappelijk-technische karakter van de materie een ondergeschikt item. Het verval van de hier relevante – kleine – beweging had enerzijds te maken met het feit, dat de actievoerders inzagen dat 'rooien van proefvelden' een gepasseerd station was, aangezien "de gebruikte methode niet makkelijk navolgbaar" bleek.[731] Anderzijds was het actieterrein inmiddels 'gekaapt' door de brede gematigde milieubeweging. Met name de overtuiging dat de illegale actiemethoden niets meer uithaalden maakte definitief een einde aan het verzet.

---

[731] 'Reader discussie NoGen en Politiek Infocentrum, Wageningen' (BVD, *Panta Rhei*, 215.)

Cityvorming

De dienst onderzocht de cityvorming vanuit anti-imperialistische optiek.[732] Weliswaar kwam het, meest, gewelddadige verzet van radicale orthodoxe krakers, maar die categorie zal in een apart sub-hoofdstuk nader aan bod komen, omdat zij op diverse terreinen actief was en niet alleen ageerde tegen deze feitelijke gentrificatie. Hier komen zij indirect ter sprake. In dit onderzoek ligt de aandacht met name op de sloop van oude buurten, die moesten wijken voor kantoren en ander vastgoed. Dit leidde, vooral in Amsterdam en Nijmegen, ook tot acties van anti-imperialisten die door het politiegeweld deels werden gevormd tot radicale en tot geweld bereide actievoerders. Deze cityvorming werd ook wel – treffend – betiteld als 'conserverend kraken'.[733]

Eén onderzoeker beschreef de kraakbeweging, *ab origine*, uitvoerig.[734] Als bakermat hiervan golden studenten en Provo, maar pas na de oprichting van 'Koöperatief Woningburo de Kraker' in 1969 kreeg kraken een zekere structuur en een meer politiek karakter. Het arrest in een Nijmeegse zaak, waarbij krakers in cassatie van rechtsvervolging waren ontslagen, zou de beweging helpen, omdat dit 'Nijmeegs krakersarrest' bepaalde dat "leegstaande woningen per definitie niet in gebruik zijn". In feite was kraken hiermee niet alleen aan de greep van het Wetboek van Strafrecht ontsnapt, "maar zelfs door de wet beschermd".[735] De krakers zouden deze coulance later met agressie beantwoorden. De Amsterdamse autoriteiten zagen zelf ook wel in dat hun woonruimtebeleid te wensen overliet en dat het politiegeweld bij ontruimingen slechts een beperkte legitimiteit kende. Mede daarom neigden zij tot flexibel en terughoudend optreden.[736] Dit gold elders in het land weer als een voorbeeld van de eigenzinnige 'Republiek Amsterdam'. De kraakbeweging kreeg in 1975 definitief vorm, aangezien toen 'onafhankelijk actieve' groepen zich, samen, verzetten tegen de grootschalige ontruimingen voor de sanering van, en de metroaanleg in, de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt.[737] De vele ontruimingen en de ermee gepaard gaande rellen leken weliswaar een klassiek kraakconflict, maar dit verzet was specifiek te beschouwen als strijd tegen de bredere "cityvorming".[738]

---

[732] BVD, *Panta Rhei*, 217-222.

[733] Hans Pruijt, 'Kraken in Europa'. *Kritiek, Jaarboek voor socialistische discussie en analyse*. 2, pp. 78-107 (Amsterdam: Aksant, 2009): 91.

[734] Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 15-28.

[735] ibidem, 65.

[736] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 194-195.

[737] Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*. 78-80.

[738] ibidem, 100.

Actievoerders

Op en na 25 februari 1978 – de tweede Nationale Kraakdag – werden in Amsterdam onder meer de panden 'Grote Wetering' en 'Groote Keijser' gekraakt. De krakers kregen te maken met knokploegen van eigenaren en ontwikkelaars, maar soms ook met de politie. Zij streefden initieel langdurig "een meer passieve houding" inzake politiegeweld na, maar toen deze (in februari 1980) een pand in de Vondelstraat extreem gewelddadig ontruimde, sloegen de krakers van Groote Keijser terug.[739] Zij her-kraakten het pand en er zou een gewelddadige confrontatie volgen met de ME die zich uiteindelijk terugtrok.[740] De overheidsrepressie leidde pas tot daadwerkelijk verzet, toen de "volstrekt onbeheerst tekeer gaande politie en leger", als beslist rechtmatig gepercipieerde, kraakacties counterden.[741] Bij een latere ontruiming werden achttien pelotons Marechaussee-personeel ingezet. In de hele stad volgden hevige rellen, maar de kraakbeweging kwam, juist hierdoor, en "ondanks of eerder dankzij het machtsvertoon van de overheid" gesterkt uit de strijd: duizenden Amsterdammers namen deel aan een vreedzame demonstratie tegen het overheidsoptreden.[742]

30 april 1980 kwam het tot een heuse apotheose met grootschalige rellen rondom de inhuldiging van Koningin Beatrix en deze betekenden het einde van de tot dan overwegend coherente kraakbeweging. Zoals zo vaak maakte, ook hier, geweld meer kapot dan haar lief was. Want hierdoor, maar zeker door hetgeen nog gebeuren zou, zetten reeds geïsoleerde en gewelddadige orthodoxe krakers zich geheel buitenspel. Daarnaast kwamen de media in een kwalijk daglicht te staan vanwege hun 'nieuws maken'. Radio Stad en VARA deden verslag van de kroningsrellen waarbij beide, deels, deze acties 'aanstuurden'.[743] Dit deed herinneren aan de hiervoor al genoemde uitspraak van een Amerikaanse anarchist: "The media does not *report* 'news', it *creates* it".[744]

Kraken en ontruimen gingen door, maar sindsdien onder andere condities. De krakers beoogden weliswaar het eigen geweld beperkt te houden, maar dat kostte soms enige moeite, zoals – medio 1980 – de ontruiming van kraakpand De Vogelstruys aantoonde: "Terwijl we de trap oprennen spreek ik met een paar mensen om me heen af dat we ervoor moeten zorgen dat er geen knokploegleden van het dak af gegooid worden, dat er geen doden vallen".[745] Er

---

[739] ibidem, 140-142.

[740] Zie ook https://anderetijden.nl/aflevering/672/De-Vondelstraat

[741] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 195.

[742] Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 163-165.

[743] Zie ook https://anderetijden.nl/aflevering/148/Oranje-en-het-oproer

[744] Rubin, *Do it!*, 107-108.

[745] Flint, *Rebellie*, 189-190.

was hier dus evident sprake van een – uit morele overwegingen ingezette – rem op geweld.[746] De gematigde 'politieke' krakers waren wat dat betreft duidelijk uit ander hout gesneden dan hun tegenstanders, radicale orthodoxe krakers uit de Staatsliedenbuurt die, naar door infiltratie gerealiseerd onderzoek van de BVD werd aangetoond, gekenmerkt werden door nadrukkelijk intentioneel geweld. Zo toonde een, prominente, kraker hoe je met een "pistoolkatapult" door het portier van een ME-bus kon schieten.[747] Later bleken binnen een groot kraakpand ook nog "katapults met ijzeren kogeltjes" aanwezig.[748]

Begin 1982 leidde het proces over het gekraakte 'Wijers-Complex' tot een rechtszaal vol glasscherven, braakgas en verfbommen. Enige maanden later volgden de eerste, toen nog ludieke, acties tegen een andere uiting van stadsvernieuwing: de bouw van de Stopera.[749] Dit (vreedzame) verzet veranderde drastisch, toen '*het leger van Amsterdamse verontrusten'*, dat naar een latere inschatting van de dienst identiek was aan '*Militant Autonomen Front' (MAF*), in juli, bij de Gemeenschappelijke Dienst Herhuisvesting (GDH), een brandbom ontploffen liet.[750] De '*Woongroep Staatsliedenbuurt*' was het nadrukkelijk eens met deze (eigen?) actie: "Ook wij zullen iedere provocatie van B&W en de smeris met gelijke munt terugbetalen". De '*revolutionaire afbraak maatschappij'* zou vervolgens molotovcocktails binnen gooien bij een onderaannemer van de Stopera. Dit geweld van een kleine groep actievoerders leidde spoedig tot een, deels felle, bewegingsinterne discussie. De meerderheid keurde deze acties sterk af en dit nam alleen nog maar toe, toen het MAF bij het landelijke PvdA-secretariaat in Amsterdam een bom liet ontploffen.[751] Later kwam het nieuwe stadhuis eveneens ter sprake in een artikel over de aanslagen van '*Revoluzionäre Zellen*' tegen Duitse bouwondernemingen. De schrijver constateerde een, duidelijke, parallel met de Stopera en riep niet alleen op tot dergelijke acties hier, maar ook tot de vorming van "vele revolutionaire cellen".[752]

De anti-imperialistische Beweging verzette zich – nadrukkelijk – tegen dit geweld: het autonomenfront moest "opsodemieteren". Want volgens de tegenstanders criminaliseerden de acties niet alleen de Beweging, maar ook zouden veiligheidsdiensten iedereen inventariseren: "Je moet toch weten wie de sympathisanten zijn, nietwaar?"[753] Voorstanders zagen weliswaar

---

[746] Busher, *How the "Internal Brakes" on Violent Escalation Work and Fail*, 4.

[747] BVD/BO: Informatierapport 182.927, 23-4-1981

[748] BVD/BO: Informatierapport 188.384, 9-2-1982

[749] *Bluf!* 19, 28-5-1982

[750] BVD, *Panta Rhei*, 218-222.

[751] 'PvdA-bestuur: Bomexplosie is "onbezonnen daad"', *Leidse Courant*, 31-7-1982

[752] *Bluf!* 32, 26-8-1982

[753] *Bluf!* 26, 15-7-1982

dat repressie (ongetwijfeld) zou toenemen, omdat je in deze "gezegende democratie de dunne paadjes van passief protest niet mag verlaten", maar zij waren hoe dan ook blij met het vallen van de eerste bom, omdat hiermee "de gedachte eindelijk in de praktijk is gebracht".[754] Deze radicale 'orthodoxe' krakers raakten echter steeds meer geïsoleerd. Mede anderen achtten de 'objekten van het MAF zeer dubieus', aangezien de GDH en PvdA 'misschien wel een ramp voor de stad waren, maar zij hadden allebei een zekere basis in de Amsterdamse bevolking'. De conclusie luidde: "We kunnen het MAF zien als het dieptepunt van hoe we onszelf kunnen isoleren".[755] Eind 1982 bleken de krakers goed voorbereid bij een ontruiming in de Nijmeegse Van Broeckhuijsenstraat: naast tientallen molotovcocktails was sprake van *booby traps*, zoals valluiken, en van "televisietoestellen om mee te gooien".[756] Ook werd duidelijk dat de krakers een ontruiming niet zo maar zouden laten gebeuren. Zo schaften zij "knuppels, katapulten en busjes traangas aan".[757] Tevens vond een incident plaats dat waarschijnlijk slechts paniek had moeten zaaien onder de politie of dat eventueel overheidsgeweld diende uit te lokken: één van de krakers had een briefje op straat laten vallen, met de 'waarschuwing dat zij de beschikking hadden over een Uzi, een Browning en traangas'.[758] De ontruiming leidde vervolgens tot een sinistere sfeer in de stad.[759] Noch dergelijk geweld noch de plannen daartoe konden overigens de goedkeuring wegdragen van de grote meerderheid van de actievoerders. En deze tweespalt was permanent.

Ook de rellen bij de ontruiming van het Amsterdamse kraakpand Lucky Luyk leidden in 1982 en 1983 tot verwijten. Zo werd gesteld dat de kraakbeweging in zowel Nijmegen als Amsterdam eind 1982 moest constateren dat zij 'een groot deel van de sympathie had moeten inleveren, met de Lucky Luyk als dieptepunt'.[760] Voorstanders gaven echter juist aan dat zij met name hun 'levenswijze' wilden verdedigen.[761] Eind november kwamen de 'Luyk-rellen', nader, aan bod in een interview met filosoof Sierksma van TH Delft. Volgens hem moest de Nederlandse staat ter rechtvaardiging van zijn eigen geweld op zoek naar een nieuwe vijand, aangezien de dreiging van de Russen niet langer voldoende was: "Er moet een andere vijand gezocht en gecreëerd worden: terrorisme of 'politiek' anarchisme". Landen zoals Duitsland (RAF) en Italië (Brigate Rosse) hadden al een vijand binnenshuis, maar Nederland nog niet.

---

[754] *Bluf!* 27, 22-7-1982

[755] Bros, ... *Of geweld zal worden gebruikt*, 18-19.

[756] BVD/BO: Informatierapport 193.690, 3-11-1982

[757] BVD/BO: Informatierapport 191.895, 28-7-1982

[758] BVD/BO: Informatierapport 192.414, 6-9-1982

[759] 'Nijmegen grimmig na ontruiming', *Leidsch Dagblad*, 7-12-1982

[760] Bros, ... *Of geweld zal worden gebruikt*, 16.

[761] BVD, *Panta Rhei*, 282.

Volgens Sierksma was de Nederlandse staat op dat moment misschien reeds bezig er één te "produceren of provoceren". De Beweging kwam in aanmerking als "rekruteringsveld" voor polderterrorisme en/of stadsguerrilla, omdat zij – wegens haar activiteiten – het beste leek te kunnen worden gecriminaliseerd. Overigens wilde hij dit niet als complottheorie presenteren, "waarin de politie het MAF betaalt".[762]

Krakers van 'Wijers', die plaats moesten maken voor Holiday Inn, richtten hun pijlen met name op de aannemer, de Holland Beton Maatschappij. In augustus sloeg een vreedzame demonstratie in Halfweg om in deels grootschalige vernielingen. Actiegroep '*Wij van Wijers'* gooide bij een ABP-nieuwbouw ruiten in en stak draglines in brand.[763] 55 personen werden aangehouden. De schade bedroeg een half miljoen gulden. Er werden ook twee leden van de (latere) Politieke Vleugel van de Kraakbeweging gearresteerd, maar 'de aardige Rijkspolitie' liet hen spoedig vrij.[764] Amsterdamse ambtenaren kwamen bij de krakers van Wijers met een aanbod: hun pand in ruil voor twee pakhuisverdiepingen op het Entrepotdok. In het najaar van 1983 dreigde de ontruiming van het kraakpand, maar de meesten, met name 'modaalkrakers', wilden lijdzaam afwachten: "Een rel kan altijd nog!" Slechts bezig zijn met de 'privé-oorlog' van sommige krakers met de politie had weinig zin. Bluf! streefde meer samenwerking na op 'gemeenschappelijke punten' om zo het verzet te bundelen: "Anders zijn we slechts bezig met uitstellen van de definitieve nekslag van de beweging".[765] Zodoende sprak – een deel van de – Beweging al vroeg over haar eigen verval en misschien wel de ondergang van het hele linkse activisme. Maar de orthodoxen zagen de toekomst totaal anders: men moest teruggrijpen naar de "actie-ideologie" van 1980, toen de beweging nog als een politieke factor van belang gold. Tegenstanders, zeer waarschijnlijk anti-imperialisten, stelden op hun beurt dat deze "ideologie van eenheid door solidariteit en autonomie" er juist toe had geleid dat actievoerders zich niet langer meer kritisch durfden op te stellen. Want dat was één van de redenen dat velen waren afgehaakt. Daarom keurden zij niet alleen geweld zoals bij de eerdere ontruiming van Lucky Luyk duidelijk af, maar wat helemaal uit den boze was: "Bonzen die aansturen op een rel en mensen als actie-vee op laten draven!" Volgens hen was er maar één oplossing uit deze crisis te geraken, namelijk het dood verklaren van de oude kraakbeweging van 1980.[766]

Hoe het ook zij, in februari 1984 zou het Amsterdamse stadsbestuur besluiten niet nog langer te wachten en over te gaan tot de ontruiming van Wijers. Circa tweeduizend vreedzame

---

[762] *Bluf!* 45, 25-11-1982

[763] 'Jongeren vernielen nieuw ABP-pand', *Reformatorisch Dagblad*, 5-8-1983

[764] BVD, *Panta Rhei*, 218.

[765] *Bluf!* 89, 6-10-1983

[766] *Bluf!* 96, 24-11-1983

bewoners en sympathisanten lieten zich, geweldloos, afvoeren door een overmacht aan politie die – tot ontsteltenis van de krakers – in sommige gevallen toch nog hard optrad.[767]

Overigens stonden behalve de lokale overheid, die vanwege haar repressie vanzelf te maken kreeg met verzet, ook het bedrijfsleven en later tevens banken in de belangstelling van gewelddadige actievoerders. Toen de politie in 1987 bijvoorbeeld met veel vertoon van macht het Nijmeegse kraakpand Mariënburcht ontruimde, gooiden honderden sympathisanten ruiten in bij bankinstellingen en trachten zij een politiebureau in brand te steken.[768]

In mei 1988 stond Nijmegen wederom in het centrum van de belangtelling, toen het gekraakte (voormalige) bureau van de Rijkspolitie, de 'Arkstee', met veel geweld ontruimd werd.[769] Een vreedzame blokkade werd volgens een – over het 'afgesproken' politiegeweld verbolgen – kraker "aan de haren of met knuppels als wurgstok" uiteen getrokken. Hierna verscheen 'Natte dromen over metropolen', een special over cityvorming. Mogelijk was de specifieke aandacht hier voor een nieuwe kapitalistische verworvenheid, het Amsterdamse Byzantium-project, de oorzaak van latere acties ertegen.[770]

De brandaanslag van '*Revolutionaire Cellen'*, in maart 1990, tegen directieketen bij genoemd project had te maken met het feit, dat Amsterdam 'moest' uitgroeien tot "een stad voor de rijken" en "een metropool voor managers en handelaren in obligaties".[771] Mede een aantal reguliere media berichtte hierover.[772] De daders wezen met name op de tweedeling in een 'onderklasse en geprivilegieerde bovenlaag'. "Cityvorming is een toverwoord dat blind maakt", aldus hun verklaring die eindigde met de "strijdbare en liefdevolle groeten aan onze kameraden en kameradinnen van RARA".[773] Hierna trad mede wat acties tegen cityvorming betrof een langdurige stilte in.

Pas in december 1993 vlamde het protest even op door nieuwe radicale krakers rond de ontruiming van panden aan de Nieuwezijds Kolk in Amsterdam.[774] Hun protest eindigde

---

[767] BVD, *Panta Rhei*, 219.

[768] Ter 'beeldende' informatie: https://www.youtube.com/watch?v=9AQXAXpicCs

[769] 'Ontruiming Arkstee', pp. 26-28, 27-2-1988. https://zwarte.squat.net/files/zwarte102.pdf.

[770] *NN* 11, 29-9-1988

[771] BVD, *Panta Rhei*, 220.

[772] 'BVD-chef Docters van Leeuwen en het déjà vu-gevoel', *Trouw*, 15-11-1991

[773] 'Brand tegen cityvorming', http://www.ravagedigitaal.org/1990/54/7.htm.

[774] Zie ook https://www.youtube.com/watch?v=9YFBxMzfjX4

volgens hen in “korte maar hevige schermutselingen” met de ME. Overal in het land vonden solidariteitsacties plaats tegen vooral filialen van ABN/Amro, de eigenaar van de panden.

Vervolgens was pas in de herfst van 1996 sprake van nieuwe initiatieven. Kraken van voor afbraak bestemde panden bleek – hoewel minder gewelddadig en minder massaal – met name in Amsterdam weer interessant. Dit gebeurde specifiek, omdat nieuwe krakers juridisch beter onderlegd leken te zijn dan de huiseigenaren ‘waardoor de kans op winnen van een kort geding groter geworden was’.[775] In 1997 echter drukten de lokale Amsterdamse autoriteiten in verband met voorbereidingen van de Europese Top in juni kraakpogingen spoedig de kop in.

In retrospectief was de ontruiming van Nieuwezijds Kolk de laatste activiteit tegen de cityvorming, maar het betekende eveneens het einde van kraken *an sich*. Natuurlijk waren na 1993 nog krakers actief, maar als politiek fenomeen zou het sindsdien geen hoge vlucht meer nemen en ontruimingen gingen niet of nauwelijks nog gepaard met geweld.

Tussenconclusie: cityvorming werd niet alleen gekenmerkt door objectgericht geweld van anti-imperialisten, maar mede door persoonsgerichte acties van orthodoxe krakers. Naast Amsterdam kwam hierbij vooral Nijmegen in beeld.

Autoriteiten

Van een gedogende Dutch Approach was bij de cityvorming bijna geen sprake. De rol van de overheid was vanwege de aard van het probleem – zij moest voldoen aan de vraag naar woningen en soms hele wijken slechten – meestal repressief. Gekraakte panden in Amsterdam en Nijmegen stonden stadshernieuwing in de weg en doorgaans was ontruimen de enige optie. Dit kon mede vanwege het groeiend verzet van bewoners en sympathisanten vaak slechts met veel machtsvertoon en dito geweld worden gerealiseerd, zo zagen ook onderzoekers.[776] Soms zetten de autoriteiten daarbij ook zwaar materieel in, zoals tussen 1980 en 1982 in Amsterdam duidelijk werd. Bij deze (gepercipieerde) ‘staatsrepressie’ werd de politie ‘het gezicht van het politieke systeem’.

Vooral Amsterdam kreeg in de jaren negentig steeds meer te maken met het fenomeen ‘toeristische uitwisseling’ van actievoerders. Nederlandse anti-imperialisten vertoefden in het verleden dikwijls bij geestverwanten in Duitsland en elders in Europa, maar later werkte ook de Nederlandse hoofdstad zelf als magneet, met name voor krakers uit Oost- en Zuid-Europa.

---

[775] *Ravage* 220, 18-10-1996

[776] W. Banning & H. Woldring, *Hedendaagse sociale bewegingen. Achtergronden en beginselen* (Houten/Zaventem: Bohn Stafleu Van Loghum, 1993), 234.

Zij hadden doorgaans geen (of hooguit een anarchistische) boodschap, maar waren soms wél bereid tot geweld. Dat leidde dan vanzelf tot confrontatie met de autoriteiten.

Behalve stelselmatig ontruimen hadden, met name Amsterdamse, lokale autoriteiten een andere, opmerkelijke, functie: die van opkoper van kraakpanden, soms zelfs ten faveure van krakers zelf. Dit werd wel als een beleidsomslag beschouwd, want niet de krakers zelf, maar de autoriteiten toonden zich zodoende de grootste bestrijder van de woningnood.[777]

Tussenconclusie: het deels excessieve geweld van actievoerders noopte de overheid tot navenante reactie. Naast ontruimen kochten de Amsterdamse autoriteiten tevens panden aan, soms zelfs ten bate van krakers.

Oorzaken van desintegratie

Intentioneel geweld van een minderheid was wederom een cruciale interne factor bij afhaken van een groot deel van de Beweging. Maar meer nog dan elders was het, in de ogen van actievoerders disproportionele, geweld van de politie debet aan splitsing en verval. Zo leidde de ontruiming van de 'Vondelstraat', waar zelfs het leger werd ingezet, niet alleen tot grote commotie vanwege dit overheidsgeweld, maar eveneens tot een intern breed gevoerde discussie over het eigen tegengeweld. De kroningsrellen intensiveerden deze discussie alleen maar en dat leidde uiteindelijk tot definitief afhaken van veel actievoerders. Overigens vond het grootste deel van de Beweging dat zij niet met steeds meer geweld zou moeten reageren op het (verharde) politieoptreden: "Andersoortige acties zijn nodig om te voorkomen dat we ons isoleren van de bevolking en dat er een 'kraakleger' met een eigen hiërarchie ontstaat".[778]

Tussenconclusie: het – in de optiek van de actievoerders disproportionele – geweld bij de ontruimingen zorgde, in combinatie met het 'noodzakelijke' tegengeweld, voor het afhaken van een deel van de Beweging.

Feminisme

In het sub-hoofdstuk over antimilitarisme kwam al de rolverdeling tussen mannen en vrouwen aan bod. Zo bestond de 'afspraak' dat bij acties een gelijke verdeling moest zijn van

[777] ibidem

[778] Flint, *Rebellie*, 161-162.

beide seksen. Mede binnen de Beweging liet feminisme zich gelden, waarbij een deel van de aandacht soms eveneens uitging naar, laakbaar, machogedrag. Nog steeds bepaalden mannen immers niet alleen de strategie, maar zij maakten zich mede – al dan niet 'subtiel' – schuldig aan geweld tegen vrouwen: "De bestaande maatschappelijke verhoudingen zijn gebaseerd op ongelijkheid".[779] Dergelijk gedrag deed zich overigens ook in de 'nieuwe' Beweging gelden. Het meest evidente, en lang bediscussieerde, voorbeeld betrof een mannelijke actievoerder in 2013 op de anarchistische camping in Appelscha.[780]

In sommige gevallen, specifiek op gebied van biotechnologie, speelden vrouwen een leidende rol. Vooral Groningen kende, medio jaren tachtig, initiatieven zoals Wildgroei, dat zich bezighield met de relatie van vrouwen en biotechnologie in ontwikkelingslanden. Wat betreft geweld van vrouwen vielen in deze periode Duitse feministen van de Revoluzionäre Zellen op die – onder de naam *'Rote Zora'* – aanslagen tegen de biotechnologie pleegden. De gedachte dringt zich op dat de groep ook hier voor inspiratie heeft gezorgd. Meer opmerkelijk was echter dat RaRa contacten onderhield met vooral de vrouwelijke leden van zowel de RAF als Bewegung 2. Juni.

In hoeverre feminisme met de discussie over kwesties als patriarchaat en matriarchaat binnen politiek (gewelddadig) activisme in Nederland *an sich* een rol heeft gespeeld, is geen specifiek onderdeel geweest van onderzoek van de dienst. Die rol leek in vergelijking met de Duitse situatie in ieder geval miniem. Dit was tevens reden om het niet uitgebreid en separaat ter sprake te laten komen in voorliggend onderzoek. Vrouwelijke en mannelijke actievoerders trokken ondanks het fel bediscussieerd machogedrag van de laatsten en de diverse verschillen van inzicht immers, op alle onderzochte actieterreinen, in hoge mate gezamenlijk op.

Samenvattende conclusie anti-imperialisme: wanneer het gehele hier beschreven anti-imperialisme – met zijn vele en diverse actieterreinen – kort moet worden samengevat, wordt duidelijk dat in relatie tot geweldsgebruik een aantal verklaringen van Buijs opgeld deed. Het ging hierbij niet alleen om interactie tussen autoriteiten en actievoerders, maar met name om de bewegingsinterne dynamiek. Meer specifiek had anti-imperialisme te maken met repressie versus verzet, marginalisering en internationale ontwikkelingen. In mindere mate ging het om lankmoedigheid versus agressie, blokkade versus frustratie, facilitatie versus repressie, maar tevens om de cultuur van geweld. Deze laatste gold specifiek ten aanzien van RaRa die zo in een vaak hevige discussie belandde met de eigen, minder tot geweld bereide, geestverwanten.

---

[779] Bros, …. *Of geweld zal worden gebruikt*, 17-18.

[780] https://www.dewereldmorgen.be/community/pinksterlanddagen-2021-kafka-gaat-door-dus-ga-ik-door-over-willekeur-en-unfaire-behandeling/, 26-3-2021

Wanneer anti-imperialisme in relatie tot de ‘Dutch Approach’, in al zijn actieterreinen, moet worden samengevat, komt een wisselend beeld naar voren dat samenhangt met zaken als locatie en relevantie, maar ook met uitingsvormen van diverse activiteiten. Doorgaans hadden radicalere actievoerders uit Amsterdam en in mindere mate Nijmegen bij acties het voortouw, zeker wat betreft de meer gewelddadige en volgens uitvoerders zelf meer relevante. Sommige leidden als het ware vanzelf tot repressie, zeker in geval van brand- en bomaanslagen, terwijl gematigdere protestvormen doorgaans ruimte boden voor coulanter optreden van de overheid. De Dutch Approach bewoog zichtbaar mee op het actievoeren in al zijn verschijningsvormen. Maar van dergelijke deining was soms eveneens sprake tussen de overheidsdiensten zelf. Zo waren er, zoals aangetoond, ook verschillen van inzicht tussen de BVD en de politie.

Het lijkt erop dat de ‘*hidden factor*’, in vergelijking met de ‘Rode’ groeperingen en de antimilitaristen, binnen de anti-imperialistische beweging een kleine – of in elk geval minder succesvolle – rol heeft gespeeld. Deze beweging leende zich vanwege haar gesloten karakter, zeker waar het de operationele kern van cellen betrof, niet of nauwelijks tot infiltratie. Dit was het duidelijkst bij heimelijke activiteiten van RaRa. Monitoring van de dienst geschiedde, om die reden, vooral middels observatie en inzet van technische inlichtingenmiddelen die nu eens op het moment zelf dan weer achteraf nadere duiding konden geven. Duidelijke infiltratie van de meest militante cellen kwam, in ieder geval via de Wob, niet aan het licht. Hier lijkt reactie dus een grotere rol te hebben gespeeld dan preventie.

4.2.5 Orthodoxe krakers/PVK

Een met anti-imperialisten concurrerende – en uiteindelijk zelfs letterlijk op de vuist gaande – groep werd bekend als de ‘*Politieke Vleugel van de Kraakbeweging’ (PVK)*. Deze Amsterdamse krakers kwamen vooral met geweld in verzet tegen cityvorming en heetten ook ‘representanten van de politieke vleugel van de amsterdamse kraakbeweging’ en/of ‘restanten van de (politieke) kraakbeweging’, maar zij vormden, naar alle waarschijnlijkheid, tevens het Militant Autonomen Front (MAF). Hiervoor werd ook wel een specifieke – veelzeggende – naam gebruikt: ‘De Onverbeterlijken’.[781]

Actievoerders

De BVD maakte in 1983 kennis met de PVK, die toen bij de dienst “Kraakbeweging Staatsliedenbuurt” heette. Zij maakte mede gebruik van intimidatie als pressiemiddel. Zo viel zij het Bureau voor Tijdelijke Bewoning binnen en ontvreemdde daar onder bedreiging van de aanwezigen documenten. Achteraf waren de uitvoerders vooral tevreden over hun “geslaagde

[781] Flint, *Rebellie*, 677.

geheimhouding", aldus een BVD-infiltrant, die daarmee die kwalificatie weerlegde.[782] Deze, radicale, krakers laakten eveneens het 'softe' Onkruit-Amsterdam en dreigden haar voorman 'Wijnand' – als politiek verrader, die ooit een 'PVK-pand' had gekraakt – uit de hoofdstad te verwijderen, wanneer deze ooit weer eens zou kraken.[783] In relatie tot krakers werd later ook wel een onderscheid gemaakt in radicale, 'tegen-culturele', en softe, 'subculturele', personen ofwel 'bonzen en diagonalen'.[784]

Van grof geweld was zoals gezegd in 1986 sprake rond de vergadering van CP en CD in Kedichem. Tot de latere PVK behorende gewelddadige actievoerders stonden vooraan, toen hun vergaderlocatie werd bestookt met stenen en rookbommen. Diezelfde avond nog werd, in kraakpand 'De Koevoet', bij een interne evaluatie van de gebeurtenissen heftig gediscussieerd over gebruikte 'brandbommen'. De organisatoren ontkenden dit, maar een discussiant gaf aan dat écht gezien te hebben.[785] 'Kedichem' leverde stof tot brede discussie binnen de Beweging die zich – bijna in totaliteit – afkeerde van de autonome orthodoxe krakers. Dezen zetten zich door hun gedrag daar, maar vooral door het later volgende geweld, geheel buitenspel.

Het BVD-onderzoek bracht diverse zaken aan het licht. Zo werd in 1987 duidelijk dat "een groep binnen de beweging, die zich bezighield met kraken van computers" van plan was dertigduizend gulden te schenken voor de aanschaf van materiaal.[786] Nadere details zijn hier niet bekend geworden, maar het was de dienst bekend dat "deze beweging over opname- en afluisterapparatuur beschikte" die zij heimelijke inzette tegen anti-imperialistische "afvallige krakers".[787] Ook had permanent onderzoek informatie opgeleverd dat niet alleen ambtenaren en lokale politici werden geïntimideerd om beleid te beïnvloeden en dat winkeliers bedreigd waren, maar ook dat de betreffende actievoerders hadden getracht politiefunctionarissen "om te turnen" en te infiltreren in het ambtenarenapparaat, financiële instellingen en buurtcentra.[788]

PVK werd vooral bekend vanwege de op "verraders" jagende 'onderzoeksgroep' die daarbij geweld niet schuwde. De PVK hekelde de 'depolitisering van de beweging, die aan eigenbelang en normvervaging ten onder ging'.[789] Een citaat zou duidelijk maken hoe deze

---

[782] BVD/BO: Informatierapport 199.138, 10-6-1983

[783] BVD/BO: Informatierapport 200.173, 1-8-1983

[784] Duyvendak, *Tussen verbeelding en macht*, 152.

[785] Luchteling, a*Xie*, 166-167.

[786] BVD/BO: Informatierapport, 220.780, 13-3-1987

[787] BVD/BO: Informatierapport, 188.385, 5-2-1982

[788] BVD/BO: Informatierapport, 186.732, 20-11-1981

[789] Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 290.

onderzoeksgroep over de Beweging dacht, nadat het kraken over zijn hoogtepunt heen was: “De aktiegroepen in Nederland hebben het karakter gekregen van padvinderij, de akties zelf die van een spelletje, spannende rituele bezweringen om jezelf onder te dompelen in het nog steeds lauwe bad van je gemeenschap, die meer is gaan lijken op een apenrots dan op een huis met mensen erin".[790] In 1987 bracht de – zich nu “politieke vleugel van de kraakbeweging” noemende – groep ‘Parels voor de zwijnen’ uit. Dezelfde leus kwam ter gelegenheid van de kroningsrellen toevallig (?) eveneens voor op het affiche van de, anonieme, De Autonomen.[791] Dit betrof een brochure over krakers die, na hun arrestatie, niet bestand waren gebleken tegen langdurige politieverhoren en waren ‘doorgeslagen’. Dit ‘eindrapport’, met op de omslag een foto van een (gefingeerde) executie, besteedde aandacht aan die personen, die “van binnenuit verraad aan de beweging hadden gepleegd”. Elders werd overigens gewezen op een identiek, maar gruwelijker, incident in Duitsland.[792] (Zie kader.)

> Het ging hier om de werkelijke executie van Ulrich Schmücker, lid van een aan de Bewegung 2. Juni gelieerde groep. Hij werd beschuldigd van samenwerking met een Duitse inlichtingendienst en – na veroordeeld te zijn door een “geïmproviseerd tribunaal” – met een pistoolschot om het leven gebracht. (Bron: ‘Tod im Grunewald‘, 26-4-2012, https://www.zeit.de/2012/18/Verfassungsschutz-NSU-Schmuecker)

Bovenstaande toonde aan dat de orthodoxe krakers, meer specifiek PVK, zich steeds meer op een afkalvend eiland bevonden. In haar, zelf veroorzaakte, isolement sloeg de groep hard om zich heen, zoals de activiteiten van de onderzoeksgroep lieten zien. En zo verloor zij (uiteindelijk) binnen de ‘Beweging’ alle sympathie. De BVD beschreef in zijn analyse van de discussies bij het congres Solidariteit en Verzet onder meer het ‘kraakfundamentalisme van de PVK’. De circa twintig prominente krakers uit vooral ‘Woongroep Staatsliedenbuurt’ achtten het nodig de – huidige – kraakbeweging af te breken “om op de ruïnes een nieuwe, zuiverder beweging op te bouwen”. Volgens de groep fundamentalisten had de ‘huidige kraakbeweging teveel van haar politieke karakter verloren’. En specifiek om die reden zou ‘een gepolitiseerde kraakbeweging net als in de zeventiger jaren de samenbindende kracht van de hele beweging moeten worden’. De dienst beschreef de PVK als volgt: “Deze groep heeft onder andere van zich doen spreken door een speurtocht naar verraders in eigen kring, een bijna stalinistische zuivering met onder meer een inbraak in een advocatenkantoor om via het proces-verbaal te achterhalen welke krakers medewerking aan de politie hebben gegeven”. Het rapport van de BVD wees tevens op de arrogante en agressieve houding van de groep, die niet alleen leidde

[790] https://networkcultures.org/bilwet-archive/bilwet/Bewegingsleer/8/

[791] Flint, *Rebellie*, 167.

[792] Pekelder, *Politiek geweld in Duitsland*, 245-246.

tot felle polemiek in de actiebladen, maar ook de oorzaak was van “gebrek aan sympathie bij de rest van de kraakbeweging”.[793]

Deze ‘inbraak in een advocatenkantoor’ werd elders minutieus uit de doeken gedaan. Daarbij kwam duidelijk de diepe kloof tussen Politieke Vleugel van de Kraakbeweging en de (rest van de) Beweging in beeld. De inbraak was, feitelijk, de bezetting van een kantoor van sociale advocaten en was bedoeld als een discussie over het verdedigen van verkrachters en drugsdealers. De actie werd echter gekaapt door ‘echte krakers’ die zich "representanten van de politieke vleugel van de Amsterdamse kraakbeweging" noemden. Zij waren op zoek naar informatie over “verraders binnen de beweging”, i.e. personen die bij politieverhoren waren doorgeslagen. Zij lieten de advocaten het volgende weten: "Nu we hier toch zijn, willen wij van de gelegenheid gebruik maken, de verradersdossiers op te eisen, althans kopieën hiervan." Deze onderzoeksgroep zou het dossier van één van ‘de Nijmegen 6’ ter kopiëring meenemen. De advocaten ‘betreurden het dat een conflict binnen de kraakbeweging over de hoofden van de sociale advocatuur werd uitgespeeld’. Zo ontstond immers ‘een onwerkbare situatie, als de dossiers van sommige actievoerders beschermd moesten worden tegen andere actievoerders.’ De discussie werd hierna feller. "Een Amsterdammer" betitelde in de *Grachtenkrant* de inval ‘misselijkmakend’ en noemde deze onderzoeksgroep “voormalige kraakbonzen, die vanwege hun machtsgeilheid en later hun fanatisch destructivisme allang door de rest van de beweging worden uitgekotst”. Hij deelde nadrukkelijk een sneer uit naar de PVK: “Ze wil de (niet meer bestaande) beweging kapotmaken. Om vervolgens zelf weer de touwtjes in handen te krijgen van de zgn. Nieuwe Beweging, waarvan de op fundamentalisme geschoeide blauwdrukken al verkrijgbaar zijn. 'Wij zijn de Nieuwe Kraakbeweging', blaat de woordvoerder over de radio. Zo worden we misbruikt door deze gasten, die in het verleden ook al het beste waren in het schrijven van persverklaringen achter ieders rug om, zoals na Kedichem bijvoorbeeld."[794] Dit lijkt een goed voorbeeld van de “*competitive escalation*”, die onder andere inhield dat tevens de concurrentiestrijd binnen de ‘*social movement family*’ zelf kon leiden tot radicalisering en intensivering van extremistisch geweld.[795] Van (concurrentie)strijd was niet veel later tevens hier sprake. In feite was de PVK – zeker na de gebeurtenissen in Kedichem – in aanzienlijke mate verantwoordelijk voor het verval van de oude brede kraakbeweging.[796]

In principe zien we hier de marginalisering van Buijs, die nog evidenter werd door het verdere zelfgekozen isolement van de PVK. In mei 1988 bleek de onderzoeksgroep bezig met het opzetten van een “nieuwe beweging”, de ‘*Groep van 14*’. Deze, mogelijk nog violentere,

---

[793] BVD-Kwartaaloverzicht: ‘Politiek (gewelddadig) activisme’, 4de kwartaal 1987

[794] https://networkcultures.org/bilwet-archive/bilwet/Bewegingsleer/8/

[795] Della Porta, *Clandestine Political Violence*, : 3.

[796] Victor Luchteling, ‘Kedichem of het einde van de kraakbeweging’, *de Volkskrant*, 27-3-1996

actiegroep binnen de PVK was van plan ‘vanuit een celstructuur ondergrondse activiteiten te ontplooien’. Daarnaast maakte zij plannen voor de financiering van de herstructurering van de beweging.[797] De Groep van 14 – die vanwege haar uitgangspunten waarschijnlijk had kunnen uitgroeien naar een extremistische cel – kwam overigens later niet meer ter sprake. Dit had te maken met uiteindelijke ontwikkelingen rond de PVK, die een ‘bewegingsinterne’ variant kon worden genoemd van de interactie tussen repressie en verzet. Eind 1988 zou definitief worden afgerekend met de PVK na een handgemeen met anti-imperialistische tegenstanders over het, gezamenlijke, gebruik van een kraakcafé. De PVK droop af, maar sloeg spoedig terug met de complete vernieling van ‘Infocentrum’ Frontline.[798] De keuze voor dit ‘anti-impie’ icoon was geen toeval. Waar voor de PVK “de kraakstrijd de moeder van de revolutionaire beweging in Nederland” was, streefde het Infocentrum breed verzet na op het gebied van “antipatriarchaat, antiracisme en anti-imperialisme”. Na de publicatie van genoemde ‘verradersbrochure’ van de onderzoeksgroep voerde Frontline de boycot- en isolatiecampagne richting de PVK aan. Toen die vervolgens een sympathisant ontvoerde en bedreigde met een “stroomschokapparaat”, was de maat vol.[799] Het belaagde Infocentrum zocht, en vond, brede steun en op 2 november vond de eindafrekening plaats. De anti-imperialisten vernielden met hun hulptroepen de auto’s van de PVK-leiders en sloegen één van hen het ziekenhuis in. In de nasleep ervan hield de politie de orthodoxe krakers mede aan vanwege verboden wapenbezit, waarop dezen hun activiteiten zouden staken. Over deze gebeurtenissen is, onder de titel ‘Sloop- nieuwbouw in eigen kring’, een relaas bewaard gebleven. Een voor zich zelf sprekende passage wees op de gewelddadige inslag van de PVK: “Op een gegeven moment pakt Piet een blauw apparaat waar twee pennen uitsteken en zet het aan, zodat je de vonken hoort knetteren en zegt: 'Nu vertel je alles wat je weet, anders krijg je een doodsklap’”.[800]

Volgens de dienst waren de vernielingen bij Frontline “uit concurrentieoverwegingen” waarschijnlijk geïnitieerd door Moussault, die inmiddels RVF en Knipselkrant had ingeruild voor de PVK. Hij had immers met lede ogen moeten aanzien dat zijn positie binnen de West-Europese ‘anti-imperialistische’ scene steeds meer was overgenomen door (de samengegane) Infocentrum Frontline en Boekhandel Slagerzicht.[801] Een opvallende rol speelde CCC, die het (jaren later) in een brief opnam voor PVK en Knipselkrant en ook afgaf op hun tegenstanders: Boekhandel Slagerzicht, Internationaal Infocentrum Frontline, Stedelijk Overleg Amsterdam

---

[797] BVD/BO: Informatierapport 225.926, 3-5-88 en rapportage 6-6-1988

[798] Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 293-296.

[799] ibidem, 294.

[800] https://networkcultures.org/bilwet-archive/bilwet/Bewegingsleer/8/

[801] BVD-Kwartaaloverzicht: ‘Politiek (gewelddadig) activisme’, 4de kwartaal 1988

en Revolutionair Initiatief Amsterdam (RIA).[802] Deze laatstgenoemde was – na het, voor de radicale (anti-imperialistische) kern teleurstellend verlopen, congres Solidariteit en Verzet – opgericht door onder meer enkele leden van RaRa die, na haar nederlaag daar, behoefte had aan een gremium ter discussie over en verspreiding van haar gedachtegoed.[803]

Tussenconclusie: (autonome) orthodoxe krakers, meer specifiek de PVK, gingen zeer gewelddadig te werk, waarbij zij persoonlijk letsel van 'afvalligen' op de koop toenamen. De vorming van een ondergrondse cel werd slechts voorkomen, doordat de PVK met geweld uit Amsterdam werd verwijderd.

Autoriteiten

Er was duidelijk niet langer sprake van een meegaande Dutch Approach. De overheid had immers te maken met gewelddadige krakers, specifiek PVK. Vooral door haar structurele geweld, en de reactie van anti-imperialistische tegenstanders, was een deel van de activiteiten van niet alleen BVD, maar mede de Inlichtingendienst van de Amsterdamse politie permanent gericht op monitoring van deze Politieke Vleugel van de Kraakbeweging.

De politie – meer specifiek de ME en arrestatieteams – moest met enige regelmaat het geweld van de (latere) PVK, maar eveneens dat van anti-imperialisten intomen. Degenen die daarmee werden geconfronteerd konden de, ermee gepaard gaande, repressie in feite dan ook niet onverwacht noemen.

Oorzaken van desintegratie

De 'intern-gerichte' repressie van PVK leidde tot verval van de Beweging, aangezien de groep – bij haar "jagen op verraders" – geweldsgebruik tegen personen niet uitsloot. Bluf! hekelde de "walgelijke vorm van repressie, die tegen je eigen mensen".[804] In het artikel 'Kom op, fossielen van de kraakbeweging' veegde 'Wijnand' de vloer aan met de onderzoeksgroep. Maar ook elders was er scherpe kritiek, zoals een "kennisgeving aan de onderzoeksgroep" liet

---

[802] Bertrand Sassoye (CCC). '*An die Militanten der "Internationalen Infoläden*', oktober 1991

[803] https://www.inlichtingendiensten.nl/groepen/revolutionaireantiracistischeactiedossierdeel3.pdf, 15.

[804] *Bluf!* 294, 19-11-1987 en 295, 26-11-1987

zien.[805] De anti-imperialisten besloten eind 1987 de activiteiten van de PVK te beëindigen. In tegenstelling tot RaRa, die na de afsplitsing van Onkruit-Amsterdam sterk geradicaliseerd kon doorgaan, was daarvan nu geen sprake: de PVK hield geheel op te bestaan.

Een duidelijker voorbeeld van het splijten van een brede beweging dan door het tevens interngerichte geweld van de PVK bestaat er waarschijnlijk niet. Deze (gewelddadige) krakers zorgden niet alleen voor een interne discussie en ruzie, maar ook voor desintegratie. Door hun eigengereide gedrag – waarbij geweld in kapitalen was geschreven – zorgden zij voor afhaken van veel actievoerders. Dit gebeurde bijvoorbeeld in Kedichem waar hun modus operandi niet alleen leidde tot brede afkeuring, maar ook tot zich terugtrekken van sommige – tot dan deels zeer actieve – individuen. Ergo, ook hier was sprake van de bewegingsinterne, strategische en morele, remfactoren.[806] Daarnaast waren de meer gematigde actievoerders niet alleen beducht voor repercussies, zoals meer 'staatsrepressie', maar zij zagen ook wel in dat de maatschappij het geëtaleerde geweld nooit kon legitimeren.

Landelijke anti-imperialisten beraamden eind 1987 bij een overleg van ruim honderd personen een strategie tegen de 'onderzoeksgroep'.[807] Zij wilden de PVK niet langer slechts negeren, maar ook actief isoleren, aangezien "een kleine groep mensen met zeer onzuivere methoden nu probeert zuiveringen door te voeren. (...) Wij zijn geen mensen meer, maar pionnen in een strijd. Wie blijven er over? De ware revolutionairen? Die hun eigen kinderen opeten? Uit de geschiedenis kennen we voorbeelden genoeg". (Waarschijnlijk de) PVK had even hiervoor opgeroepen tot vorming van een nieuwe kraakbeweging, aangezien de huidige beweging 'het niet meer weet'. Zij betoogde: "Eerst moet officieel de kraakbeweging en wat ons betreft ook de Beweging worden opgeheven in een liefst spectaculair feest met veel vuur en vallend glaswerk".[808] De publicatie van de onderzoeksgroep van de PVK over het verraad binnen de beweging was, in feite, de aanzet tot zijn ondergang.[809] Daarin klaagde de PVK dat met name 'het gebrek aan ideologie' bij haar tegenstanders de oorzaak was van verval van de beweging. Vreemd, aldus de schrijver van het artikel, want wat was die ideologie dan?: "Veel verder dan nogal vage kreten over de 'essentiële strijd tegen het systeem' komt de PVK ook niet ". Hoe het ook zij, mogelijk versnelde deze publicatie juist het door anti-imperialisten zo gewenste isolement van de eigenzinnige PVK.

Sommige 'politiek gewelddadige' activisten overschreden in Kedichem bijna de grens met terrorisme toen zij – als brandbommen functionerende – rookbommen, van eigen makelij,

---

[805] https://socialhistoryportal.org/sites/default/files/raf/0519880200_0.pdf.

[806] Busher, *The Internal Brakes on Violent Escalation*, 8-13.

[807] BVD, *Panta Rhei*, 140.

[808] *Bluf!* 294, 19-11-1987

[809] Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 290-292.

gebruikten. Was hierbij iemand om het leven gekomen, en die kans was zeker aanwezig, dan was niet langer slechts sprake geweest van 'politiek (gewelddadig) activisme'.

Tussenconclusie: niet alleen haar optreden in Boekel en Kedichem, maar vooral het op medeactievoerders gerichte geweld van de PVK bij haar 'stalinistische' zuivering zorgde voor een golf van walging en afkeur binnen de brede Beweging.

4.2.6 Milieuactivisme en -extremisme

De BVD heeft milieu- en dierenrechtenactivisme aanvankelijk als samenhangend onderwerp onderzocht, aangezien actievoerders op beide terreinen actief waren en hun activiteiten soms in elkaar overliepen.[810] Elders deed een onderzoeker later hetzelfde en vatte de actieterreinen samen als '*ecologisch extremisme*'.[811] In voorliggend onderzoek komt dierenrechtenactivisme minder uitgebreid aan bod vanwege het (grotendeels) ontbreken van een linkse ideologie. Bij dit doorgaans gematigd te noemen actieterrein was, op een enkele uitzondering na, sprake van apolitieke motieven: de actievoerders waren slechts begaan met het wel en wee van dieren. En hoewel veel personen én instanties zowel het dierenrechtenactivisme als -extremisme (nu nog steeds) in verband brengen met het linkse gedachtegoed, zagen zowel de BVD als AIVD – op wederom een sporadische uitzondering na – geen enkele aanleiding deze koppeling te maken. Genoemde uitzondering komt in een later hoofdstuk ter sprake.

Bij milieuextremisme bestond de relatie met de linkse beweging wel. Hier was sprake van tweeledig beleid: de gematigde beweging werd gefaciliteerd en, deels, in staat gesteld via hun inbreng van ideeën mee te discussiëren, maar extremisten kregen – bijvoorbeeld vanwege sabotage – te maken met repressie. De BVD kende in relatie tot 'wel of niet monitoren' vaste criteria, waarvan meerdere van toepassing moesten zijn alvorens nader onderzoek kon worden gestart. De maatstaven waren eind jaren negentig door een dienstjurist opgesteld als antwoord op de (interne) vraag naar eventuele noodzaak tot monitoring van dierenrechtenextremisten.[812] Het uitgangspunt was hierbij het toetsen aan de – reeds bestaande – wet: "Het verzamelen van gegevens omtrent organisaties en personen welke door de doelen die zij nastreven, dan wel door hun activiteiten, aanleiding geven tot het ernstige vermoeden dat zij een gevaar vormen voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde, dan wel voor de veiligheid of andere

[810] BVD, *Panta Rhei*, 222-223.

[811] E. Posluszna, *Environmental and Animal Rights Extremism, Terrorism and National Security* (Oxford: Butterworth – Heinemann, 2015), 3.

[812] BVD, *Panta Rhei*, 223.

gewichtige belangen van de staat".[813] De, relevante, criteria werden als volgt gespecificeerd: (1) er is een ernstige mate van verstoring; (2) deze is clandestien en heimelijk voorbereid; (3) zij vindt plaats met politiek oogpunt; (4) zij is geregisseerd en er is sprake van systematiek; (5) het weerstandsvermogen van de belangendrager – dikwijls het bedrijfsleven – schiet te kort; (6) er is een toegevoegde waarde van BVD-onderzoek ten opzichte van dat van andere instanties. De criteria golden/gelden ook voor activistische en/of extremistische uitingen op andere actieterreinen, ook in relatie tot extreemrechts.

In het verleden kreeg de BVD soms wel de vraag milieugroeperingen te monitoren, maar daarbij ging de vragende partij voorbij aan genoemde criteria. Dit betrof bijvoorbeeld organisaties als Greenpeace en Vereniging Milieudefensie, die immers niet op illegale wijze hun gelijk trachtten te halen. Zij waren losgeweekt van radicalere actievoerders, mede door facilitatie van de overheid, die hun voornaamste grieven wegnam en deels ruime concessies bood of (pejoratief) hen had ingekapseld. Marcuse zei in zijn essay 'Repressieve tolerantie' dienaangaande: "Het oppermachtige systeem heeft alle tegenstand verlamd met repressieve zoethoudertjes".[814] Anderen verklaarden echter: "If group members perceive that political opportunities are opening up, it is likely that some will advocate for the adoption of less violent strategies of action in order to exploit these opportunities".[815] Het onderzoek van de dienst was hier specifiek gericht op extremistische activiteiten, ook die van (geradicaliseerde) individuen binnen gematigde groeperingen.[816] Deze vonden vaak met intervallen plaats, maar ook was er sprake van buitenlandse beïnvloeding. Internationale ontwikkelingen speelden een belangrijke rol: milieuactivisme/-extremisme werden – en worden nog steeds – gekenmerkt door *cross-border* contacten en ondersteuning van elkaars activiteiten.

Actievoerders

Actievoeren op gebied van milieu was goed in te delen langs de scheidslijnen van de piramide van de BVD: 'gematigd, burgerlijk ongehoorzaam, extremistisch (en terroristisch)'. Ook dit sub-hoofdstuk hanteert deze volgorde, waarbij moet worden opgemerkt dat sprake is van slechts een bloemlezing van de, talrijke, incidenten. Daarbij komt gematigd actievoeren slechts kort ter sprake, omdat het buiten de feitelijke *scope* van dit onderzoek valt. Burgerlijk ongehoorzame activiteiten komen uitgebreider aan bod, omdat vanuit deze categorie volgens de dienst individuen door (kunnen) stromen naar de groep 'milieuextremisten'.

---

[813] Wet inlichtingen- en veiligheidsdiensten (WIV) 1987, artikel 8

[814] Geciteerd in Rood, *Wat is er mis met gezag?*, 100.

[815] Busher, *How the "Internal Brakes" on Violent Escalation Work and Fail*, 5.

[816] BVD, *Panta Rhei*, 224-254.

Gematigde actievormen waren vanaf 1982 te zien bij het verzet tegen de dreigende bomenkap bij Utrecht.[817] Dat gebeurde, spoedig, onder de noemer '*Landelijk Amelisweerd Komitee*'. Actievoerders startten een 'huttendorp', dat meteen werd ontruimd door de ME.[818] Dit leidde tot diverse solidariteitsacties waarbij, door extremistische sympathisanten, zelfs enkele bouwketen in brand werden gestoken.[819]

Andere acties vonden pas weer in oktober 1996 plaats, zoals een ballonnenprotest op Schiphol door de Vereniging Milieudefensie. Deze wilde eigenlijk vliegers oplaten, maar zag ervan af toen de autoriteiten wezen op de risico's voor de luchtvaart. Deze terughoudendheid stond in schril contrast met een waarschuwend en insinuerend artikel in De Telegraaf, waarin op zijn minst werd gesuggereerd dat de toenmalige voorman van VMD, Wijnand Duyvendak, goede banden met RaRa onderhield.[820] Volgens een activistisch blad had de BVD deze krant geïnformeerd.[821] Maar Jansen & Janssen zou later de echte 'bron' bekendmaken: de directeur van een adviesbureau dat onderzoek verrichte naar 'linkse' bewegingen en personen.[822]

In 1997 namen ook Nederlandse actievoerders deel aan de internationale protesten in het Noord-Duitse Wendland tegen het vervoer van, daar te deponeren, kernafval: de '*Castor Transporte*'.[823] Wegens hun niet-specifiek linkse connotatie – het betrof hier vooral protesten van de lokale bevolking – zijn deze activiteiten in dit onderzoek niet meegenomen, ondanks de conclusie dat "boeren en autonomen" hier min of meer hand in hand gingen.[824]

Burgerlijk ongehoorzame acties waren vanaf 1982 tevens te zien, bijvoorbeeld toen individuen binnen '*Landelijk Amelisweerd Komitee*' opriepen zich, met allerlei methoden, te verzetten, óók met radicale middelen. Het vroeg inzameling van 'stalen spijkers van minstens tien centimeter'.[825] Niet gebleken is of men zich realiseerde, wat kon gebeuren, wanneer een

---

[817] *Bluf!* 1, 22-1-1982

[818] 'Actiedorp Amelisweerd in de kiem gesmoord', *Leidse Courant*, 20-9-1982

[819] *Bluf!* 242, 30-10-1986

[820] 'BVD vreest voor terreur op Schiphol', *De Telegraaf*, 18-10-1996

[821] *Ravage* 221, 1-11-1996

[822] 'De Telegraaf en het links complot', 21-3-1997

[823] https://www.zeit.de/1997/11/Es_geht_ein_Zug_nach_nirgendwo, 7-3-1997

[824] *Ravage* 231, 21-3-1997

[825] *Bluf!* 33, 2-9-1982

kettingzaag op een dergelijke – in een boom geslagen – spijker stuitte. Deze *tree spiking* werd in de VS, mede vanwege mogelijk letsel, beschouwd als een vorm van *eco-terrorism*.[826]

In 1993 vond de, inofficiële, aftrap plaats van wat uiteindelijk een campagne tegen de Betuwelijn, het nieuwe tracé voor goederentransport van Rotterdam naar Duitsland, werd. In dat jaar bezette non-profitorganisatie *ASEED*, '*Action for Solidarity, Equality, Environment and Development*' (later *Diversity*), het kantoor van "lobbyorganisatie" Stichting Nederland-Distributieland.[827] Anderen hadden eerder het hoofdkantoor van de European Roundtable of Industrialists (ERT) in Brussel bezet, waar zij onder meer gegevens inzagen over het Trans-Europees Netwerk van wegen en telecommunicatie, maar ook over hogesnelheidstreinen.[828] Het is geenszins uit te sluiten dat de kennis later is gebruikt voor uitvoeren van acties.

In de herfst van 1995 deelden Peter Kodde en Stefan Vollenberg hun ervaringen in Wales. Daar trachtten '*travellers*', jonge mensen die van actiekamp naar actiekamp trokken, mijnbouw tegen te gaan door zich in boomhutten te verschansen.[829] Dit betrof een – door de Britse milieuorganisatie '*Earth First!*'*(EF!)* uitgevoerde – "Non-Violent Direct Action".[830] Kodde vond dit "een vreselijk goede actiemethode" en zei uit te kijken naar de "Betuwelijn, A73 en de rest". Het radicale deel van de beweging wilde implementatie van deze projecten extreem bemoeilijken door "kraakacties, blokkades, sit-ins, vastketenen en sabotage", aldus Kodde, die 'iedereen opriep mee te doen'. Het was dan ook geenszins vreemd dat met name deze oproep tot sabotage voor de BVD voldoende reden was zijn vinger aan de pols te willen houden. Elders werden de criteria geciteerd die William Smith (2018) eerder al aanhaalde om 'directe actie' te rechtvaardigen.[831] Smith specificeerde dit: "Direct action is typically carried out as a means of exerting pressure on perceived wrongdoers, which can include the use of polarizing rhetoric, threats, or the imposition of costs as disincentive to persisting with their wrongdoing".[832] Met genoemd 'opdrijven van kosten' wordt naar zal blijken het uitgangspunt verklaard van de beweging, die genoemde Kodde later in het leven roept: *GroenFront!*.

---

[826] 'Tree spiking: an eco-terrorist tactic', *The Washington Post*, 5-3-1990

[827] *NN* 149, 25-11-1993

[828] *NN* 150, 9-12-1993

[829] *NN* 197, 17-11-1995

[830] https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0049124117729696?icid=int.sj-abstract.similar-articles.3, 16-11-2017

[831] Andreas Malm, *How to Blow Up a Pipeline* (London: Verso, 2021), 105-106.

[832] William Smith. 'Disruptive Democracy: The Ethics of Direct Action'. *Raisons Politiques* no. 68, pp. 13-27 (2018): 13.

In mei 1996 viel GroenFront! voor het eerst op met verstoring van een tv-programma, dat vliegverkeer onnodig stimuleerde. De als Nederlandse tak van Earth First! te beschouwen groep definieerde haar acties als “radicaal, maar geweldloos”. Sommige actievoerders zaten oorspronkelijk bij Vereniging Milieudefensie, “een ontiegelijk log apparaat waarbinnen acties maar moeilijk op poten zijn te zetten”. GroenFront! ‘beperkte’ zijn acties tot zich vastketenen en blokkeren of bezetten van gebouwen van ondernemingen.[833] Het vormde geen organisatie, maar een “nom de guerre, waaronder radicale milieuactivisten van wisselende samenstelling actie voeren”. [834] (Een citaat uit het ‘Jaarrapport 1998’ van de BVD.) Een maand hierna zou GroenFront! de heistelling bij de Panamabrug in Amsterdam bezetten. Na een klacht over de politieontruiming werd de groep door de Nationale Ombudsman in het gelijk gesteld.[835] Als belangrijkste doelwitten noemden de milieuactivisten naast Betuwelijn en Schiphol ‘toegang tot de grote steden’. Volgens een woordvoerster waren hun activiteiten niet bedoeld als een ‘aanval op de actiemethodes van Milieudefensie of Greenpeace, maar eerder als aanvulling’. GroenFront! rekruteerde binnen diverse bestaande milieuorganisaties vooral die actievoerders die zich aangesproken voelden tot de “confronterende actielijn”.[836] Het wilde specifiek grote bouwwerkzaamheden stilleggen.[837] De actievoerders verklaarden daarbij dat dit een ‘traditie’ kon worden.[838] GroenFront! vond “sporadische gewelddadige acties net zo weinig zin hebben als de rituele ludieke acties van de milieubeweging”. Het zag meer in het “campagnemodel”, aangezien het er juist om ging “je vast te bijten in een project”. Het stond niet direct negatief tegenover sabotage van – nog uitgebreid aan bod komende – groepen, zoals Earth Liberation Front: “Maar er is ook een geweldloos alternatief. Economische schade valt ook aan te richten zonder iets in de fik te steken”. Want vertragingstactieken maakten – en dat was op voorhand ook de bedoeling – “onnoemelijk veel kosten”.

De groep sloot 1997 af met een bezetting van – toen nog – natuurgebied Ruigoord bij Amsterdam, dat plaats moest maken voor de Afrikahaven.[839] GroenFront!, tevens naar eigen zeggen de Nederlandse pendant van Earth First!, was in relatie tot burgerlijk ongehoorzaam actievoeren een twijfelgeval. De “confronterende actielijn volgende” groep was immers door haar modus operandi – ‘saboteren door vertragen’ – deels verantwoordelijk voor aanzienlijke

---

[833] *Ravage* 211, 31-5-1996

[834] https://www.groenfront.nl/over-ons/

[835] https://www.nationaleombudsman.nl/uploads/rapporten/990447_99.00214.pdf

[836] *Ravage* 214, 12-7-1996

[837] ‘De Nederlandse politie mag wel oppassen – Nijmeegse actievoerders krijgen les in Britse actiemethoden’, *De Volkskrant*, 28-5-1997

[838] *Ravage* 233, 18-4-1997

[839] ‘Eerste confrontatie in Ruigoord’, *Trouw*, 29-8-1997

economische schade. Tijdelijk stilleggen van implementatie van infrastructurele werken heeft de Nederlandse staat, lees belastingbetaler, veel geld gekost. Dit was in elk geval aanzienlijk meer dan door toedoen van de gewelddadige activiteiten van, de hierna volgende, groepen als Earth Liberation Front.

Extremistische uitingen hadden de overhand, maar dit actievoeren kende tevens lange inactieve periodes. Behalve milieu was soms sprake van wat in bredere zin 'eco-extremisme' werd genoemd. Zo was het '*Dierenbevrijdingsfront' (DBF)* actief op gebied van bevrijdingen, vernielingen en stelen van fokgegevens. In Bluf!, toch niet direct hún habitat, verklaarden de activisten niet bang te zijn, want "politieambtenaren en justitie lijken er niet echt op uit te zijn het DBF kapot te maken". Het DBF kon worden gezien als een "verzameling gelijkgestemde burgers, die zich bereid hebben verklaard het vuile werk op te knappen".[840] Om aan te geven waarom dierenrechten in dit onderzoek naar links extremisme in ons land nauwelijks aandacht krijgen, is het goed te weten dat de toenmalige woordvoerder van DBF in nauw contact stond met de, extreemrechtse, Ekologische Beweging en dat hij affiniteit had met (de ideologie van) eerdergenoemde Centrumpartij van Hans Janmaat.[841] Het binnen links toch nadrukkelijk, ook heden nog, aanwezige theorema dat dierenrechtenextremisme een linkse connotatie heeft gaat zeker niet op. Zie tevens het onderzoek, waarin wordt aangegeven dat 'dierenrechten' – onder auspiciën van nazi's zoals Himmler, Goering en Hitler – in 1933 als eerste waren opgenomen in een Duitse wet, '*Das Tierschutzgesetz*'.[842]

Mede in relatie tot milieu was vooral in het buitenland soms sprake van extremistisch geweld. Zo schoten, eind 1987, 'Autonomen' twee politieagenten dood tijdens demonstraties tegen de aanleg van Startbahn West van vliegveld-Frankfurt. De politie arresteerde later één van hen in Amsterdam, waar hij door de Beweging (bereidwillig) was opgevangen.[843] In ons land waren de naar ratio weinige activiteiten lang van gematigder kaliber. Zo startte de Bluf!-opvolger NN in 1988 een milieurubriek en riep het zelfs een speciale redactie in het leven die later nog van zich liet horen.[844]

Vervolgens was op gebied van milieu sprake van enige jaren van (relatieve) rust, maar in maart 1992 verscheen '*Auw auw auwto*' die van meet af aan beoogde "de druk op te voeren

---

[840] *Bluf!* 265, 16-4-1987

[841] BVD Nieuwsbrief Jaargang 7 - nummer l, 'Dierenrechtenactivisme, ook een (extreem)rechts item', 25 februari 2002

[842] Posluszna, *Environmental and Animal Rights Extremism*, 63.

[843] 'Frank Hoffmann', 28-4-1988, http://www.ravagedigitaal.org/1988/00/2.html.

[844] *NN* 1, 12-5-1988

met directe akties".[845] Haar woordvoerster – en meest actieve deelneemster – werd jaren later vanwege talrijke vernielingen veroordeeld.[846] Zij stond reeds lang bekend om acties op gebied van antimilitarisme, het actieterrein dat zij mede betrok in haar rol van milieuextremist.

In de zomer van 1993 vond binnen milieuactivisme een (gedeeltelijke) omslag plaats naar extremisme, toen volgens de NN-milieuredacteur een deel van de beweging pleitte voor radicalere acties, aangezien de Nederlandse milieuclubs waren ingekapseld door de overheid en "vastroestten in een te logge bureaucratie".[847] De redactie vond een mogelijke handreiking voor extremistisch verzet bij '*Earth Liberation Front' (ELF)* dat zijn ideologische argumenten ontleende aan Earth First! (EF!), maar zijn radicale manier van actievoeren met ook excessief geweld aan het '*Animal Liberation Front*' *(ALF)*. Genoemde NN-redacteur zou in dit verband een voorzet geven en verwijzen naar eventuele acties tegen de Betuwelijn en HSL. ELF was een goed voorbeeld van de, vaker aangehaalde, geweldscultuur. Geweld tegen objecten was niet alleen 'logisch', maar tevens de enige reële oplossing van het milieuprobleem. Ook het ELF beschikte over een (tamelijk) hechte samenhang en zeker isolement ten opzichte van de samenleving. Zowel Earth First! als Earth Liberation Front golden als een voorbeeld voor de Nederlandse actievoerders.[848] Bij de eerste bijeenkomst van EF! in februari 1992 in Brighton zou een minderheid voor meer radicalere acties kiezen, zoals *monkey-wrenching*: de sabotage van wegenbouwmachines en dergelijke. Dit leidde ter plekke tot de oprichting van genoemd ELF dat (per omgaande) een winkel met hardhout-producten in brand stak. Volgens het blad Partizan, de 'stem van het ecologische verzet', was het ELF een "revolutionaire beweging die vecht voor het voortbestaan van de planeet". De actievoerders zagen vernielingen en sabotage als "noodzakelijke middelen om het doel te bereiken". Partizan beschouwde Earth Liberation Front overigens als geweldloos, "in zoverre dat het geen levende wezens verwondt". Het ELF wilde onder de radar blijven om ongewenste aandacht en eventuele "pogingen tot infiltratie of arrestaties wegens samenzweringen" te voorkomen. Het formeerde zich in 'ondergronds en in kleine groepen opererende' individuen, die – om hun boodschap zo duidelijk mogelijk over te brengen – deels exorbitant geweld aanwendden tegen objecten. De celstructuur ging hier dus nadrukkelijk gepaard met een geweldscultuur. Het ELF riep op tot, halfjaarlijkse, actieweken waarin de actievoerders gesuggereerde doelen zouden moeten vernielen. Later verscheen een heldere analyse van deze, extremistische, milieugroepering.[849]

---

[845] *NN* 106, 19-3-1992

[846] 'Niet langer actievoeren voor een beetje begrip', *Leidsch Dagblad*, 7-1-1997

[847] *NN* 143, 9-9-1993

[848] BVD, *Panta Rhei*, 233-234.

[849] John Vidal, 'The green scare', 3-4-2008, https://www.theguardian.com/environment/2008/apr/03/greenbuilding.ethicalliving.

NN hoopte dat mede hier "would-be eco-radikalinski's inmiddels geïnspireerd zouden zijn geraakt".[850] De door het blad geïnterviewde ELF-voorman 'Faradawn' riep op tijdens de eerstvolgende actieweek, de '*Earth Night*', economische schade te berokkenen aan wegen in aanbouw, vivisectie-laboratoria en regeringsgebouwen.[851] Het (uit Auw Auw Auto ontstane) zich specifiek op voertuigen richtende '*Milieu Bevrijdings Team*' *(MBT)* voerde overigens al eerder separaat acties uit.[852] In de week zelf viel met name '*Anti Schiphol Totale Milieu Actie*' *(ASTMA)* op, die een kerosine-aanvoerleiding bij Schiphol-Oost saboteerde.[853] Maar vooral de autobezitters kregen te maken met vandalisme. In navolging van de ELF-instructies eisten ook Nederlandse uitvoerders het merendeel van hun acties overigens niet op.

Begin 1994 verwachtte de NN-milieuredactie – na wat eerdere acties van Vereniging Milieudefensie – "dat er in de maalstroom van een groeiende verzetsbeweging rond Schiphol radicaal-linkse groepjes zouden meedrijven".[854] Dit leidde tot BVD-onderzoek naar eventuele activiteiten waarbij de dienst, overeenkomstig zijn criteria, geen enkele interesse toonde in de groepen en bewegingen zelf, zoals Milieudefensie, maar slechts in 'extremistische elementen' daarbinnen.[855] In maart werd '*Earth Liberation Front Nederland*' *(ELFN)* opgericht, dat zich direct tegen de officiële regels van de moederorganisatie keerde door het benadrukken van het nut van PR: "Als je de actie niet openbaar maakt, zal vrijwel niemand er iets aan hebben".[856] Extremistische acties volgden spoedig. Zo saboteerde '*Kink in de kabel*', door vernielen van asfaltbrekers, de werkzaamheden aan Rijksweg 11 bij Leiden.[857] De voorpagina van NN was één grote aankondiging voor de nieuwe actieweek. Niet iedereen vond, vooral, de foto's van een neerstortende KLM-Cityhopper en iemand met een bom ludiek.[858] Sabotageacties tegen infrastructuur waren lang hét kenmerk van milieu-extremisten. Zo vernielde genoemd MBT wegenbouwmachines op het tracé Akkrum-Heerenveen en saboteerde ELFN graafmachines

---

[850] *NN* 142, 19-8-1993

[851] Zijn naam is ontleend aan het boek '*The quest for the Faradawn*' van Richard Ford (1983).

[852] BVD, *Panta Rhei*, 235.

[853] 'ELF in actie', *De Peueraar* 40, december 1993, https://www.doorbraak.eu/gebladerte/00681p40.htm,

[854] *NN* 153, 20-1-1994

[855] BVD, *Panta Rhei*, 222-223.

[856] *NN* 156, 3-3-1994

[857] 'Milieubommen sabotage is bevrijding', *De Groene Amsterdammer*, 6-4-1994

[858] *NN* 158, 31-3-1994

bij Venlo.[859] Ook remden actievoerders de aanleg van Rijksweg 11 bij Leiden weer eens af, nu door vernieling van meetapparatuur, graafmachines en een bouwkeet.[860] Naast gematigde activiteiten was dus hoofdzakelijk sprake van extremisme door ondergronds opererende, in cellen gestructureerde, actievoerders.

In het voorjaar van 1995 verscheen een oproep van een Leidse ELF-cel aan iedereen om in plaats van 'symbolische' acties het recht eindelijk in eigen hand te nemen: "Richt een ELF-cel op voordat het te laat is".[861] Het is bij deze, veelvuldige en veelsoortige, activiteiten altijd onduidelijk gebleven wie de, specifiek Nederlandse, doelwitten voor de (halfjaarlijkse) actieweken benoemde. Was het ELF-Nederland – dat echter niet vanaf het begin bestond – of was het de NN-redactie die de (door ELF gesuggereerde) doelen rangschikte? Hoe het ook zij, de laatste actieweek liet weinig opzienbarends zien. Evenals bij andere campagnes bleek het eveneens hier onmogelijk de boog lang gespannen te laten staan. Wél saboteerde MBT in juni landingslichten op vliegveld Eelde en stak het banden van bedrijfswagens lek. In de claim gaf deze groep te kennen dat alleen sabotage hielp: "De meeste mensen zijn niet geïnteresseerd in wat we te vertellen hebben".[862] Meer zorgen baarde een later gepubliceerde brief van een, niet nader gespecificeerde, cel die een einde wenste aan "slappe prikacties" en RaRa als voorbeeld stelde. Want: "Met sabotageacties bedoelt het ELF geen leuzen kladden, maar meer zoiets als het opblazen van het ministerie van Sociale Zaken. En met het toebrengen van economische schade wordt geen baksteen door een ruit bedoeld, maar meer zoiets als het affikken van een MAKRO-vestiging".[863] Desondanks vielen de resultaten zeker vanuit activistisch perspectief ook nu weer tegen.[864] Wél vond een opmerkelijke, maar mislukte ELF-aanslag plaats bij een Arnhemse vestiging van de bank Credit Lyonnais.[865]

De actie kon a posteriori in verband worden gebracht met één van de opmerkelijkste gebeurtenissen in actievoerend Nederland. Daarbij werd tevens duidelijk dat ook aanslagen tegen – in dit geval aan milieu te relateren – objecten de voorbode konden vormen van veel extremer, persoonsgericht, geweld. (Zie kader.)

---

[859] 'Onderzoek naar sabotage door milieu-actiegroep', *Limburgsch Dagblad*, 19-5-1994, via https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=earth+liberation+front.

[860] *NN* 163, 9-6-1994

[861] *NN* 181, 24-3-1995

[862] *NN* 188, 30-6-1995

[863] *NN* 196, 3-11-1995

[864] *NN* 197, 17-11-1995

[865] Zie tevens 'Een zonderling op een eiland', *De Groene Amsterdammer*, 6-4-2007

In maart 2007, lang na de moord op de Nijmeegse activist/onderzoeker Louis Sévèke, op 15 november 2005, werd duidelijk wie de dader was; niet slechts van de moord, maar ook van onder diverse namen (ELF, ANGST) gepleegde aanslagen in 1995 en 1996 in Arnhem bij Credit Lyonnais, Parisbas en BASF. Het ging om Marcel Teunissen, een oude kennis van Sévèke in Nijmegen. Bij huiszoeking trof de politie dagboeken aan, waarin hij onder andere genoemde aanslagen in Arnhem gedetailleerd beschreef. Teunissen – die zichzelf "geen gewelddadig type" noemt – werd vanwege moord tot levenslang veroordeeld. (Zie hiertoe eveneens http://www.ravagedigitaal.org/2008/seveke/artikel.php, van 23-2-2008, alsmede http://hetverhaalvanmarcelteunissen.nl/Bedankt-en-tot-ziens/Gevangenisherinneringen-van-een-ex-anarchist/, van april 2014.)

Ook 1996 kende extremistische acties. Het begon met een aanslag van Teunissen op een vestiging van Bank Paribas in Arnhem. De Volkskrant ontving, drie weken later, vanuit Denemarken een claim van '*Anti Nucleair Gezelschap Stop Tegenoffensief*' *(ANGST)* waarin stond dat het ging om een "vandalistische aanval op alle instellingen die op franse leest zijn geschoeid". "Arnhem was één", aldus de dreigende toevoeging. Later deed ANGST nog een (valse) bommelding met betrekking tot een vlucht van Air France. (Frankrijk voerde in deze periode kernproeven uit op het Mururoa-atol – B.H.) Ravage, inmiddels de opvolger van NN, gaf (begin maart) de doelen voor de volgende Earth Night, waarbij het op de voorpagina zijn naam verving door '*Sabotage*'.[866] De actieweek zelf leverde weer weinig op. Wél vonden de schier onvermijdelijke acties van MBT plaats, dat weer terugging naar zijn antimilitaristische *roots.* Het stak in Havelte niet alleen de banden lek van 39 legervoertuigen, maar beschadigde eveneens vier pantserwagens.[867] MBT-woordvoerster Gonnus Doeven was ook actief binnen de vredesbeweging. Medio april was Arnhem wederom het toneel van, zwaar geweld. ELF, lees Teunissen, pleegde een bomaanslag tegen het hoofdkantoor van de chemiereus BASF.[868] De bijgaande persverklaring was kort: "Arnhem. De vervuiler betaalt. Ook oude rekeningen, 17 okt. 4.5.V4". Volgens de dienst was het een verwijzing naar een vroegere door Teunissen uitgevoerde actie bij Credit Lyonnais, waarbij de ontsteker werd 'gevoed' door vier 4,5 volts batterijen.[869] Met name de opvallende aanslagen, zoals tegen BASF, leidden bij de pers tot de

[866] *Ravage* 205, 8-3-1996

[867] Zie ook 'Niet langer actievoeren voor een beetje begrip', *Leidsch Dagblad*, 7-1-1997, 2.

[868] 'Radicaaal Earth Liberation Front eist aanslag bij BASF Arnhem op', *Trouw*, 3-5-1996

[869] BVD, *Panta Rhei*, 246.

conclusie dat het ELF zich niet thuis voelde bij de gevestigde, te softe, milieugroeperingen.[870] Sommigen wisten zeker uit welke hoek de aanslagen kwamen: de krakers.[871] Ondanks de, in volle breedte, geldende afname van geweld laaide bij sommige incidenten de discussie erover op, bijvoorbeeld in 1996 toen het (Nijmeegse) 'informatie- en actiecentrum' Assata het artikel 'De zin van geweld' publiceerde. Daarin werd in relatie tot een recente – toen nog anonieme – bomaanslag in Arnhem gesteld dat "toebrengen van materiële schade altijd al een vertrouwd en effectief middel is gebleken". Assata citeerde hier 'Actie of dialoog' van Van Riemsdijk (1994): "Pas als protest in verzet met economische effecten wordt omgezet, wordt een taal gesproken die ondernemingen verstaan". Assata vroeg zich af in wat voor wereld we eigenlijk leefden, als ondergrondse (Franse) kernproeven legaal waren, "terwijl een minder schadelijk protestplofje kan rekenen op vervolging".[872] Op dat moment kon de schrijver van het artikel, naturaliter, niet bevroeden dat Louis Sévèke, die niet alleen zijn toenmalige 'wapenbroeder', maar ook één van de bekendste extreemlinkse actievoerders was, nog geen tien jaar later door de uitvoerder van deze, door hem wat smalend 'protestplofje' genoemde, aanslag zou worden vermoord. Een anoniem gebleven persoon reageerde opmerkelijk radicaal op het artikel: "De grens ligt met eerder genoemde huidige randvoorwaarden bij materieel geweld. Hoewel het natuurlijk erg netjes is slechts materiële schade toe te brengen (bijvoorbeeld de Weiterstadt-aanslag van de RAF) is mijns inziens ook personeel geweld gelegitimeerd mits het natuurlijk de doelen dient. Het psychisch of fysiek schade toebrengen aan mensen maakt deel uit van een actiemethode, zoals geschetst. Het gaat hier nadrukkelijk niet om de ethische discussie of geweld gelegitimeerd is, het is een actie en -discussiemiddel".[873] Kortom, het kon zeker nog een stuk radicaler, immers: "Politiek geweld is geen traditie in Nederland. Hier hoeft niet om getreurd te worden, maar zo nu en dan een kogel door de kerk zal de gehele samenleving ten goede komen. Misschien komt er dan eens een eind aan dat typisch Nederlandse om de hete brij heen gedraai, die gezapigheid, die lafheid, die consensussamenleving, die zeikerige beschaving die eigenlijk synoniem is aan kleinzerig- en kleinburgerlijkheid".[874] Met deze anonieme ontboezemingen – waarbij de vraag gewettigd is of zij gemeend waren of slechts opruiend bedoeld – kwam lang een eind aan de bewegingsinterne geweldsdiscussie, want dit radicale geluid zou niet resoneren.[875] Voor wat betreft deze aanslag van de RAF: op 27 maart 1993 bliezen restanten van (de derde generatie van) de Rote Armee Fraktion een – toen bijna

---

[870] 'Radicale activist keert zich af van 'softe' milieulobby', *De Volkskrant,* 4-5-1996

[871] 'Krakers achter BASF-aanslag, recherche richt zich op activisten', *De Telegraaf,* 6-5-1996

[872] *Ravage* 211, 31-5-1996

[873] Eind maart 1993 blies de Rote Armee Fraktion een (nieuwe) gevangenis in genoemde plaats op.

[874] *Ravage* 212, 14-6-1996

[875] Het is overigens niet duidelijk of hierbij – zie de 'hidden factor' – een directe of indirecte rol was weggelegd voor (een bron van) de dienst.

afgebouwde – gevangenis in Weiterstadt (Hessen) geheel op. Deze actie wordt beschouwd als de laatste aanslag van de RAF.

Toch stemde de discussie over milieuacties niet iedereen tevreden. Zo was sprake van kritiek op de huidige 'geïsoleerde' actievoerders, waarop werd gereageerd met de opmerking dat ELF juist alles in het werk stelde een radicale beweging op te bouwen, waar iedereen zelf in actie kon komen: "Of moeten we maar weer wachten tot RARA weer een toilet opblaast in een ministerie, een intellectueel hoogstaand communiqué de wereld instuurt en spontaan de revolutie uitbreekt?"[876] Voor de aanstaande actieweek kwam overigens een opvallend doel in beeld: fascistische groeperingen.[877] De oorspronkelijke doelen, direct aan milieuaantasting te relateren ondernemingen en instellingen, golden weliswaar nog steeds, maar de vaste lijst was voor deze gelegenheid uitgebreid met andere zelfs niet aangrenzend te noemen actieterreinen. Dit had waarschijnlijk te maken met de afnemende actiebereidheid en het leek een wanhopige poging van de politiek gewelddadige activisten om – door middel van nieuwe aanwas en extra doelwitten – de beweging te revitaliseren. (Zie tevens de huidige klimaatbeweging. – B.H.)

1997 ging van start met de herdenking van een jaar eerder, bij het Engelse Newbury, ontruimd boomhuttenkamp. Circa duizend doorgaans als gematigd bekend staande activisten bestormden het bouwterrein, vernielden graafmachines en staken er bouwmateriaal in brand. Want: "Het vernielen van dergelijke machines kan verdere milieuvernietiging voorkomen".[878] De dienst achtte het opmerkelijk dat de actie van deze actievoerders, immers "te vergelijken met een groepering als GroenFront! hier", zo uit de hand kon lopen: "Onduidelijk is nog of een dergelijke escalatie ook in Nederland mogelijk is. Op voorhand zeggen wij van niet".[879] Juist door deze onzekerheid over plotseling doen kantelen van een vreedzame beweging naar een tomeloos agressieve hield de BVD hier de vinger aan de pols. De dienst probeerde, samen met Regionale Inlichtingendiensten en vooral door monitoring van open bronnen, vroegtijdig op de hoogte te komen van een (onverhoopte) radicalisering van het Nederlandse actievoeren. En daarvan zou spoedig sprake zijn. In maart probeerde '*ELF-Utrecht*' – bij Rijkswaterstaat daar – brand te stichten. Zij claimden de actie in een, bij het *Utrechts Nieuwsblad* afgegeven, opeising die sterk deed denken aan diverse 'Kommunikees' van RaRa.[880] De persverklaring ademde niet alleen anti-imperialistisch gedachtegoed, maar er waren eveneens (ideologisch) sterke overeenkomsten met geschriften van zowel RAF als RaRa.[881] Zo schonken de daders

---

[876] *Ravage* 215/216, 9-8-1996

[877] *Ravage* 218, 20-9-1996

[878] *Ravage* 227, 24-1-1997

[879] BVD, *Panta Rhei*, 250.

[880] *Ravage* 231, 21-3-1997

[881] BVD, *Panta Rhei*, 251.

niet alleen aandacht aan de Noord-Zuidtegenstelling, multinationals, kapitalisme en militair-industrieel complex, maar tevens aan imperialisme, patriarchaat, fascisme en biotechnologie. Daarnaast parafraseerde de scribent teksten van RaRa over 'verloedering van links' met zijn apathie en lethargie, maar nam ook bijna letterlijk zinnen over uit de Kommunikees.[882]

ELF vroeg GroenFront!, overigens tevergeefs, met hen samen te werken: "Misschien kunnen we elkaar aanvullen? Misschien dat blokkades en sabotageacties bij elkaar opgeteld de economische schade wel hoog genoeg maken om ons eerste succes binnen te halen".[883] De woordvoerder riep op acties te "beoordelen en op elkaar af te stemmen", want: "Het platform daarvoor lijken we al gevonden te hebben. Toch?" En daarmee raakte Ravage, *nolens volens*, betrokken bij het ELF en wel als discussieplatform voor groepen zonder structuur en netwerk. Aldus de analyse van de dienst, die eveneens aantoonde dat – in dit jaar van het Nederlandse EU-voorzitterschap – het item milieu verder nauwelijks nog een rol speelde.[884]

Wat ELF zelf betrof ging zijn laatste actieweek in oktober in alle stilte voorbij. Met genoemde mislukte poging de radicale en gematigde gelederen te sluiten waren de extreme kanten van actievoeren op gebied van milieuaantastingen geheel verdwenen. Duidelijk was ook dat de overgrote meerderheid van Nederlandse actievoerders, die milieu na aan het hart ging, geen heil zag in gewelddadige protestvormen.

Tussenconclusie: milieuaantastingen vormden aanleiding voor een diverse benadering door actievoerders. Een groot deel ageerde vreedzaam. Anderen, zoals GroenFront!, wensten economische schade, maar een kleine minderheid van gewelddadige actievoerders, zoals met name de cellen van ELF, opteerden voor grof objectgericht geweld. Dit gebeurde deels vanuit anti-imperialistische invalshoek.

Autoriteiten

Dit actieterrein vormde een goed voorbeeld van de Nederlandse aanpak, vanwege het duidelijke onderscheid tussen gematigde – ergo te gedogen – groeperingen, die zelfs konden uitgroeien tot gesprekspartner van de overheid, en meer gewelddadige groepen, die door hun activiteiten ook konden worden geconfronteerd met criminalisering. Vanwege het soort acties van deze laatste groepen en personen (vernielingen, brandstichting, sabotage) was er, vooral,

[882] Zie ook 'Persverklaring Earth Liberation Front', https://www.doorbraak.eu/gebladerte/20010g04.htm

[883] *Ravage* 234, 2-5-1997

[884] BVD, *Panta Rhei*, 253-254.

voor politie en OM een belangrijke rol. Deze was evident bij aanslagen van ELF en ANGST in Arnhem, maar nog duidelijker bij de moord op Pim Fortuyn door een door de buitenwacht nadrukkelijk als 'extreemlinks' aangemerkte (milieu)activist. Eigenlijk hoort deze moord niet thuis in een onderzoek naar het linkse extremisme. De moordenaar was immers een apolitieke milieu- en dierenrechtenextremist die, zich weliswaar mede bezighield met milieuzaken, maar dat gebeurde niet per se vanuit het extreemlinks gedachtegoed. Waarschijnlijk moest Fortuyn 'verdwijnen' om zijn 'dieronvriendelijke' ideeën zoals het opheffen van het – pas ingestelde – verbod op het fokken van nertsen en het 'onderbrengen van vee in flatgebouwen'.

Van infiltratie was sprake bij de bezetting van Amelisweerd. Actievoerders kregen bij een ontruiming te maken met een ME'er, die hen zelf een huttendorp had helpen opzetten.[885] Infiltratie van ELF is niet gebleken. Waarschijnlijk werd dit bemoeilijkt door de celstructuur en het feit dat slechts tweemaal per jaar acties werden georganiseerd.

Sommige ondernemingen vroegen de dienst – vanwege de grote economische schade begrijpelijk – milieubewegingen te monitoren, maar dit bleek niet mogelijk, omdat niet werd voldaan aan de geldende criteria.[886] Hierbij gold een disclaimer: de BVD kon om hem valide redenen toch de noodzaak voelen ook binnen gematigde bewegingen extremistisch gedrag te monitoren van individuen op milieu- of ander gebied. De dienst hield dan, hoofdzakelijk door middel van onderzoek van open bronnen, de vinger aan de pols om eventuele radicalisering te voorkomen. Als goede voorbeelden golden hier de voorgestelde samenwerking tussen ELF en GroenFront! en de – eventuele – aanwezigheid van 'radicaal-linkse groepen binnen het brede verzet tegen Schiphol'.

Zoals gezegd maakten de Nederlandse bestrijders van politiek gewelddadig activisme, aanvankelijk, weinig onderscheid tussen actievoerders op gebied van milieu en diegenen, die zich bekommerden om dierenrechten. Dat BVD en Politie/OM soms ook meningsverschillen hadden, bleek bij onderzoek naar uitvoerders van misdrijven, vooral bij brandaanslagen door dierenrechtenextremisten. Zo had de Politie-IJsselland een 'Bovenregionaal Rechercheteam' opgezet: het 'ESCAPE-Team'. De BVD ervoer direct een opmerkelijke discrepantie met zijn eigen inzichten, omdat dit BRT deelname zag van "ultra linkse groeperingen die zich ook wel aanduiden met anti-imperialisten."[887] Maar volgens de dienst waren dierenrechtenextremisten eerder apolitiek en slechts sporadisch afkomstig uit extreemlinkse hoek.[888]

---

[885] *Bluf!* 34, 9-9-1982

[886] BVD, *Panta Rhei*, 222-223.

[887] 'Dierenrechtenteam al weer opgeheven', 27-4-2002, https://www.burojansen.nl/observant/escape-2/.

[888] AIVD, *Dierenrechtenactivisme in Nederland. Grenzen tussen vreedzaam en vlammend protes*t (Zoetermeer: AIVD, 2004), 7.

Tussenconclusie: de coulante Dutch Approach gold vooral de gematigde groeperingen die ook aan de beleidstafel zouden kunnen plaatsnemen. Daarentegen kregen de gewelddadige actievoerders te maken met repressie, waarbij celstraffen overigens doorgaans uitbleven.

Oorzaken van desintegratie

Milieuactivisme kende nooit een splitsing of afscheiding van radicale splinters, omdat bijna zonder uitzondering de keuze vóór of tégen geweld al van tevoren was gemaakt. Van uit elkaar groeien was dan ook geen sprake. Actievoerders kozen immers, hetzij voor vreedzame of sporadisch burgerlijk ongehoorzame milieuorganisaties, hetzij voor de eerder in het geniep opererende cellen, zoals ELF met zijn vernielingen en sabotageacties. In tegenstelling tot het Britse Earth First! kwam het hier dan ook niet tot een schisma.

Van verval was wél sprake, want ook inzake milieu was een langdurige extremistische campagne lastig te voeren. Het elan was initieel groot, maar na verloop van tijd bleek de boog niet altijd gespannen te kunnen blijven staan, zelfs niet bij het ELF. Een waarschijnlijke reden hiervoor was het gebruikte campagnemodel: één maal per half jaar een week actievoeren. De meeste activiteiten waren zowel in opzet als uitvoering redelijk eenvoudig en vergden daarom geen lange voorbereiding. Om die reden hoefden uitvoerders elkaar vaak lange tijd niet te zien en was de kans op uit elkaar groeien aanzienlijk. De teloorgang zou dan ook spoedig inzetten. Een enkeling trachtte nog, tevergeefs, met vlammende oproepen in (links-activistische) media de campagne in gang te trekken. Succes had wél het – zeker als hecht te beschouwen – Milieu Bevrijdings Team, dat de eigen agenda volgde en sabotage pleegde, wanneer en waar het deze actievoerders uitkwam.

Bij milieuextremisme, maar zeker het dierenrechtenextremisme gold dat de grens met terrorisme, al dan niet opzettelijk, werd opgezocht en in sporadisch geval bijna overschreden, zoals bij (brand)aanslagen met risico op lichamelijk letsel. Hier kwam de definitiekwestie ter sprake: wanneer is iets terrorisme? Opzoeken van die grens gebeurde door actievoerders, die bij Amelisweerd kappen van bomen trachtten tegen te gaan door bovengenoemde *tree spiking*. Deze actievorm had in de VS en Canada tot, deels ernstig, lichamelijk letsel door 'afgeketste' kettingzagen geleid.[889] Omdat relevante berichtgeving ontbrak, is niet duidelijk geworden of dit potentieel terroristische middel in ons land daadwerkelijk is gebruikt. Desalniettemin zou op 6 mei 2002 de eerste *homegrown* terrorismedaad sinds eeuwen plaatsvinden: de moord op de politicus – en zelfverklaarde 'nieuwe premier' – Pim Fortuyn door Volkert van der Graaf, een milieu- en dierenrechtenextremist. Aangezien het een evident politiek-gemotiveerde daad betrof, had het OM voldoende reden de aanslag te bestempelen als terrorisme: de moord was

[889] 'Ecodefense: A Field Guide to Monkeywrenching', https://theanarchistlibrary.org/library/various-authors-ecodefense-a-field-guide-to-monkeywrenching.pdf.

immers gepleegd met het inherente doel maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen, maar met name om de door Fortuyn nagestreefde politieke besluitvorming te beïnvloeden.

Tussenconclusie: er was geen sprake van splitsing, aangezien de keuze voor gematigd of gewelddadig actievoeren op voorhand was gemaakt. Bij het laatstgenoemde kwam het wel tot verval vanwege het campagnemodel, waarbij slechts elk half jaar kort actie werd gevoerd.

4.2.7 **Autonomen**

Voor de herkomst van 'autonomisme' wordt gewezen op de jaren zeventig in Italië, waar het gold als reactie op het sektarisme van de marxistisch-leninistische partijen.[890] De Italiaanse autonomen, doorgaans werklozen, scholieren en studenten, kozen liever 'directe actie, voor de praktijk van de behoefte en de onmiddellijke bevrediging ervan'. En dit zou eveneens de Nederlandse actievoerders kenmerken die zich als '*autonomen*' niet alleen met geweld tegen objecten keerden, maar ook tegen overheidsfunctionarissen, vooral de politie. De dienst ging in zijn onderzoek naar de linkse beweging separaat in op autonomen, omdat deze antiautoritaire, 'eigen wetten' aanhangende, personen en groepen mede botsten met de meeste actievoerders binnen de Beweging.[891] Autonomen voerden met veel geweld gepaard gaande acties uit, maar deze waren in de regel nauwelijks politiek gemotiveerd te noemen. In tegenstelling tot anarchisme maakte 'autonomisme' in Nederland geen onderdeel uit van een levensstijl, maar ging het, slechts, om de waan van de dag. Er bestaat een korte en duidelijke definitie van anarchisme: "An anarchist rejects all forms of external government and the State and believes that society and individuals would function well without them". [892]

Overigens zouden veel, linkse, actievoerders zelf de begrippen autonomie en anarchie door elkaar gebruiken. Daarnaast leidde het begrip 'autonomen' langdurig ook tot niet alleen verwarring en onnodige angst, maar eveneens tot ongebreidelde overheidsmaatregelen.[893] Dit hoofdstuk streeft een betere inschatting na van de werkelijke dreiging van deze vaak op rellen beluste individuen. Er waren overigens tevens 'autonome' antifascisten, maar die zetten zich zo slechts intern af tegen hun – landelijk georganiseerde – geestverwanten. De antifascisten,

---

[890] Bros, …. *Of geweld zal gebruikt worden*, 11-12.

[891] BVD, *Panta Rhei*, 255-263.

[892] Peter Marshall, *Demanding the impossible. A history of anarchism* (New York: Harper Perennial, 2008), xiii.

[893] BVD, *Panta Rhei*, 255.

zowel de autonomen als de georganiseerden, zullen in het voorliggende onderzoek vanwege hun specifieke actieterrein separaat worden geanalyseerd.

Begin jaren negentig hield, WODC-onderzoeker, Petrus van Duijne een – door steller dezes bijgewoonde – voordracht over georganiseerde misdaad in Nederland, waarbij hij zich "De Noormannen komen!!! De Noormannen komen!!!" roepende richting katheder begaf. Hij gaf een les Vaderlandse Geschiedenis en vertelde dat in enkele eeuwen tijd inderdaad ooit wel eens in een paar plaatsen wat Vikingen verkrachtend, rovend en brandschattend rondgewaard hadden, maar dat het nauwelijks iets had voorgesteld. Deze visie gold zeker getalsmatig mede voor de 'autonomen', die zich weliswaar dikwijls onderscheidden door extremistisch geweld, maar slechts een kleine minderheid vormden binnen de brede linkse beweging.

Vanwege het, tevens bij deze categorie, niet geheel achterwege blijven van politieke motieven deelde de dienst 'autonomen' in twee categorieën in: de '*anarcho-autonomen*', die rotzooi trapten omwille van het rotzooi trappen zelf en voor wie – intentioneel – geweld een doel, maar vaak eveneens een kick was, en de '*politieke autonomen*', meestal afkomstig uit anti-imperialistische hoek, die zich met een ideële boodschap en een sporadische steen tegen de autoriteiten keerden en voor wie – meestal situationeel – geweld een middel betekende.[894] Genoemde anarcho-autonomen kenden een, zekere, cultuur van geweld: voor hen was zowel nastreven als metterdaad gebruiken ervan een *conditio sine qua non*. Autonomen kenden geen organisatie, maar soms vonden separate groepen elkaar bij protesten en acties. Niet alleen de anarcho-autonomen, maar (deels ook) 'politieke' autonomen wilden onrust creëren en schade berokkenen aan de gezagsstructuren.[895] Zij bereidden zich ook a priori voor op gewelddadige confrontaties met de overheid, gezien hun bewapening en outfit (bivakmutsen, sjaals, helmen, beschermende kleding en schoeisel). Hiervoor kwam later de term '*black bloc*' in zwang. Het was hun tactiek bij acties onder te duiken in de menigte om zo, geweldloze, demonstranten als dekmantel én schild te gebruiken. Het risico bestond – en de autonomen hoopten dat ook – dat demonstranten uiteindelijk verzeild zouden raken in een confrontatie met de ME en, wanneer zij daarbij klappen opliepen, een volgende keer de kant van de autonomen zouden kiezen.

De dienst noemde dezen "personen binnen het meest linkse segment van de beweging, die uit zijn op confrontaties met het gezag".[896] Een zich met 'autonoom' aanduidend individu verwoordde het treffend op deze manier: "Anti-impies vormen een ideologische, theoretische elite; autonomen voeren echt actie op straat". De dienst kon – vanwege het ongeorganiseerde karakter – nauwelijks een inschatting maken van het aantal 'politieke' autonomen. De BVD ging aan het begin van de jaren tachtig uit van een kern van 150 tot 200 personen. Bij grotere

[894] ibidem

[895] ibidem

[896] ibidem, 256.

demonstraties en acties was sprake van aansturing door de – anti-imperialistische – kern van de Beweging, die tevens afspraken maakte tot vorming van "autonome blokken".

De 'anarcho-autonomen', voor wie geweld zoals gezegd een doel was, waren vooral aan te treffen onder, orthodoxe, krakers. Anti-imperialisten reageerden vaak met onverholen afschuw en woede op hun vooral tegen de cityvorming uitgevoerde acties waarbij een kleine geïsoleerde groep dikwijls extreem geweld aanwendde.

Actievoerders

In 1982 ontstond een discussie over aanslagen van '*Militant Autonomen Front*'. De dienst citeerde ene Annemarie, die in 'Grachtenkrant' 52 het artikel 'Ben jij al autonoom?' schreef waarmee de autonomen, volgens haar, buiten de Beweging werden geplaatst: "Het probleem waar 'beweging' en autonomen mee worstelen is natuurlijk welk alternatief er is voor partijdiscipline en centrale comités. Telkens als er veel mensen betrokken raken bij een stedelijke aktie steekt het probleem de kop op dat de vrijblijvende manier waarop in de 'beweging' gewoonlijk gepraat en besloten wordt, niet meer effektief is als de groep te groot wordt of de druk van buitenaf te hoog: demokratie en effektiviteit botsen, wij botsen".[897] Zo verklaarde zij ook het succes van MAF-acties. Deze kwamen immers voort uit de koker van een kleine, ondemocratische en autonome, groep. Deze scribent was niet alleen jaloers, maar ook bang dat zulke acties zich tegen de Beweging keerden vanwege, ongetwijfeld volgende, repressie. Elders vond deze discussie ook plaats waarbij de acties van autonomen doorgaans werden afgewezen, maar vaak met een ondertoon van, afgunstige, bewondering. In de eigen media verscheen een rake typering van, toenmalig, links actievoeren: "De kraakbeweging is nooit een eenheid geweest, bestond altijd al uit vele soorten mensen, ideeën en ideologieën. Die komen van tijd tot tijd samen, maar hebben nooit een permanente organisatie gekend, als instituut is de beweging puur denkbeeldig".[898]

Begin 1983 laaide de discussie op toen MAF een metrowagon in brand stak, maar dit voorval kende slechts, brede, afkeuring.[899] Ook kwam "de stand van de beweging" ter sprake, waarbij Joost Flint namens Onkruit-Amsterdam een steen in de vijver gooide. Hij benadrukte "het gevaar van autonomie", want juist daardoor bleek "politiek maken" niet langer mogelijk. Door "gewoon je eigen ding te doen" raakte je opgesloten in de eigen groep en kon je feitelijk

[897] ibidem, 256-257.

[898] *Bluf!* 30, 12-8-1982

[899] ´Brand verwoest deel station en metro', 17-1-1983, https://krantenbankzeeland.nl/issue/pzc/1983-01-17/edition/0/page/1?query=.

geen verantwoordelijkheid meer nemen voor 'hoe het met de beweging verder moest'.[900] Zo plaatste deze antimilitarist een vraagteken bij het nut van het bestaan van autonome groepen.

1985 was in de optiek van met name de anarcho-autonomen een jubeljaar. Zo grepen de '*autonomen*' Amsterdamse plannen voor het organiseren van Olympische Spelen aan om vernielingen uit te voeren.[901] Ook leidde de komst van Paus Johannes Paulus II tot rellen, die vooral in de hoofdstad geheel uit de hand liepen.[902] Elders – bijvoorbeeld in Utrecht – wist de politie pogingen demonstraties om te buigen in, grootschalig,e rellen in de kiem te smoren. De Utrechtse rellen waren gepland door '*de Autonomen*' die, inzake de 'papenoproer', zeiden dat 'er veel protestwegen naar Rome leiden, maar dat de beste er een was, die bezaaid was met de brokstukken van de r.k. kerk'. De, mede hier weer een hoofdrol opeisende, autonomen kregen slechts weinig waardering. Zo verscheen een reactie dat iedereen zélf wel kon uitmaken, wat er gebeuren moest in Utrecht: "Waar halen de Autonomen de arrogantie vandaan om het anti-papenoproer voor zichzelf op te eisen?"[903] De, hier, tegen de Paus protesterende autonomen bestonden uit een gelegenheidscoalitie van onder andere genoemd MAF en het '*Noordelijk Terreurfront*'.[904] Opvallend was de lauwe aandacht van de media voor de komst van de Paus, maar ook voor de rellen. Pas veel later verscheen er uitgebreidere berichtgeving.[905]

In november 1985 vond een actie plaats die, zeker, tot slachtoffers had kunnen leiden. Toen trachtten '*autonome cellen ned(erland)*' *(ACN)* als protest tegen "onmenselijk optreden van de autoriteiten" een aanslag te plegen tegen burgemeester Van Thijn. Voor ACN was de recente dood van Hans Kok de druppel die de emmer deed overlopen, maar: "Het gezag gaat over lijken, wij niet!" Daarom hadden zij, 'toen de ladingen niet afgingen, via de nachtportier van het VU-ziekenhuis, de smeris op de hoogte gebracht'. Immers, zo verklaarden zij nader: "De gemeentelijke politiek is óns geen dode waard".[906]

Bij de politieke autonomen speelden internationale ontwikkelingen een rol, omdat hun activiteiten tevens werden getriggerd door gebeurtenissen rond buitenlandse geestverwanten, die bij internationale bijeenkomsten onderwerp van gesprek waren. Zo besteedde Bluf! medio

---

[900] *Bluf!* 116, 26-4-1984

[901] *Bluf!* 166, 17-4-1985

[902]Zie poster: https://www.lornebair.com/pages/books/31915/graphics-anti-catholic-protest-m-a-f-autonomen-80-autonomia-operaia-paesi-bassi-noordelijk/poster-f-15-000-beloning-voor-het-liquideren-van-karol-wojtyla-alias-paus-johannes-paulus-ii-te

[903] *Bluf!* 170, 15-5-1985

[904] Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, 270-271.

[905] https://www.anderetijden.nl/aflevering/540/De-paus-in-Nederland-1985, 3-6-2003

[906] Zie ook BVD/ID: Informatierapport GemPol/ID-Amsterdam 2701/85, 7-11-1985

januari 1986 aandacht aan het 'internationaal autonomenfeest' in de Hamburgse (krakerswijk) Hafenstrasse, waaraan ook Nederlandse 'politieke' autonomen, anti-imperialisten, deelnamen. Behalve feest waren er discussies over politieke gevangenen, fascisme en repressie. Het hoofd van het Duitse BfV had even daarvoor verklaard dat "de Hafenstrasse een centrum voor RAF-terroristen" was.[907] Dat dit niet geheel onwaar was, bleek ruim dertig jaar later toen vooral de Hamburgse extremisten nog steeds achter de RAF stonden, zoals te zien was op spandoeken in de Hafenstrasse ten faveure van de laatste, nog voortvluchtige, RAF-terroristen. [908]/[909]/[910]

In april 1987 ontsierden anarcho-autonomen bij Borssele een vreedzame blokkade van de anti-kernenergiebeweging.[911] Daarbij ging een – in feite kleine – groep extremisten onder meer met stenen de politie te lijf ging.[912] De geweldloze demonstranten hadden kritiek op dit (buitensporige) geweld, maar vooral omdat een "kleine groep Amsterdamse autonomen" hun vreedzame actie had gekaapt.[913] De groep werd zo – deels vanuit een zelf gekozen, maar deels tevens over zichzelf afgeroepen isolement – de personificatie van niet alleen marginalisering, maar ook geweldscultuur.

Later mengde zich een Groningse autonoom in het debat die "per actie" de aansluiting wenste van onafhankelijke individuen: "Ons ideaal is een ongrijpbare flexibele beweging van autonome cellen".[914] Dit was overigens elders – zoals in Hamburg, Berlijn en Zürich – al lang gerealiseerd. Onafhankelijke individuen en kleine groepen sloten zich daar als *black bloc* aan bij demonstraties.[915] Deze blokken bestonden uit beide categorieën autonomen. Geweld was, in dit geval, het onderscheidende criterium: betrof het een middel, dan waren het de politieke autonomen; was het een doel, dan waren het anarcho-autonomen. In de herfst traden voor het eerst Nederlandse autonomen als '*Zwart blok*' op. Zij turnden onder die naam een vreedzame demonstratie tegen "crisispolitiek" om in één grote reeks vernielingen. Dit leidde niet alleen tot kritiek in de eigen media, maar tevens tot afhaken van betogers. Eén van hen zou dan ook

---

[907] *Bluf!* 204, 16-1-1986

[908] https://www.verfassungsschutz.de/de/aktuelles/schlaglicht/schlaglicht-2017-10-40-jahre-deutscher-herbst.

[909] ibidem

[910] https://www.lka.polizei-nds.de/fahndung/personen/bekannte_straftaeter/fahndung-nach-ehemaligen-raf-terroristen-mit-tatvideos-112550.html

[911] 'Dreigend tromgeroffel bij de autonomenpoort', *Provinciale Zeeuwse Courant*, 27-4-1987

[912] BVD, *Panta Rhei*, 258.

[913] *Bluf!* 268, 29-4-1987

[914] *Bluf!* 283, 28-8-1987

[915] BVD, *Panta Rhei*, 259.

concluderen dat dit – eigenzinnige en gewelddadige – optreden van een minderheid de eigen bewegingsinterne crisis slechts vergrootte: "Zaterdag jongstleden was voor mij de dag waarop ik alle sympathie voor de nederlandse versie van het autonome blok overboord heb gezet. Ik ben geen groot teoretikus, maar heb genoeg besef van de geschiedenis om te begrijpen dat de demonstratie tegen de Krisis de krisis waarin de beweging zich bevond alleen maar vergroot heeft. De onbeschaamde verkrachting van het vertrouwen die zaterdag heeft plaatsgevonden zal het heel moeilijk maken om in de toekomst samen de straat op te gaan om een gemeenschappelijk mening in de publiciteit te brengen".[916] Volgens het blad had "politieke radikaliteit niets te maken met de pseudo-heftigheid van het zwarte blok". Maar ook leidden de "gehelmde en gemaskerde zwarte blokken" slechts tot meer repressie, omdat zij zichzelf niet in de hand hadden en gemaakte afspraken schonden. Maar er waren ook andere geluiden te horen. Zo vond een zich 'autonoom' noemend individu dat "rellen en sabotage natuurlijk noodzakelijk waren om het systeem te bedreigen en dat ze vaak nog een kick gaven ook".[917]

Pas in 1990 leidde de gewelddadige ontruiming van het Wolters Noordhoff Complex (WNC) in Groningen weer tot acties in het gehele land, waarbij veel vernielingen aangericht werden.[918] Maar ook leidde het tot discussie over enerzijds de late mobilisatie van het verzet, anderzijds over de 'cultuurverschillen': "De een ziet het gewelddadig karakter van de actie als een overwinning, een actie waarmee we weer kracht opdoen. Een ander vindt dat we met dit soort acties niet dieper kunnen zinken".[919]

Vervolgens was het tot mei 1993 (overwegend) rustig.[920] Later was echter sprake van opruiende berichtgeving in een activistisch blad.[921] Er werd opgeroepen tot radicale acties in 'Twee Woeste Wilde Weken' en er werd – ter onderstreping – een foto geplaatst van een door een IRA-aanslag compleet vernietigde kantorenwijk in Londen, met als bijschrift: "Den Haag na demo van 8 mei?" En De Telegraaf, op zijn beurt, sprak over de komst van '1000 tot 1500 autonomen'. Deze berichtgeving leidde onder andere tot uit de hand lopen van een studenten- en scholierendemonstratie in Den Haag. Hierover verscheen later een duidelijke analyse.[922]

---

[916] *Bluf!* 287, 23-9-1987

[917] *Bluf!* 288, 1-10-1987

[918] 'Groningen wil schade verhalen op de krakers', *Nieuwsblad van het Noorden*, 28-5-1990

[919] *NN* 64, 23-8-1990

[920] BVD, *Panta Rhei*, 261-262.

[921] *NN* 135, 29-4-1993

[922] Hans Hemmes, 'Schilden, honden en gummiknuppels: jongerendemonstratie wordt veldslag met ME', 14-6-2022, https://www.ad.nl/den-haag/schilden-honden-en-gummiknuppels-jongerendemonstratie-wordt-veldslag-met-me~a8e029cf/?cb=4d88b89d792aded3c8d3e62311df1ba8&auth_rd=1.

Aangezien het de politie nadrukkelijk niet was gelukt ‘autonomen’ preventief op te pakken, was zij gedwongen de demonstratie hardhandig uiteen te slaan. Dit politieoptreden kwam in een “zwartboek” aan bod, dat aan Minister Dales zou worden aangeboden.[923] Tevens volgde een onderzoek van de Nationale Ombudsman. De ME trad overigens eerder in Amsterdam al met geweld op bij een bezetting van het PvdA-kantoor.[924] Deze actie werd ondernomen door studenten, maar werd – zoals gebruikelijk – spoedig gekaapt door een aantal (gewelddadige) autonomen. Dit – door actievoerders fel bediscussieerde – politie-ingrijpen kreeg overigens de volledige instemming van burgemeester Van Thijn, die verwees naar indicaties dat zich onder de bezetters ‘autonomen’ bevonden.[925]

Hierna bleven grote acties lang uit, totdat Nederland in 1997 de Eurotop organiseerde. Er dreigden spoedig acties van diverse autonomen. Opruiende artikelen in linkse actiebladen en vooral reacties van reguliere rechtse media leidden ook nu weer tot weliswaar begrijpelijk, maar door de grotendeels geweldloze demonstranten scherp bekritiseerd politieoptreden. Hun klachten werden gebundeld en gepubliceerd en de politie moest erkennen dat de arrestatie van 371 actievoerders in de buurt van (kraakbastion) ‘Vrankrijk’ onjuist was, maar (vooral) ook in strijd met het vereiste van subsidiariteit. Dit gold ook voor de aanhouding van honderdvijftig deelnemers aan een ‘jubeldemonstratie’.[926] De vooral Amsterdamse autonomen sloten zo dit treffen met het lokale gezag winnend af.

Tussenconclusie: vooral de niet-politiek gemotiveerde ‘anarcho-autonomen’ waren verantwoordelijk voor overmatig geweld, dat soms verder ging dan slechts tegen objecten, zoals bleek bij de (mislukte) aanslag tegen burgemeester Van Thijn. Ook de ME moest het vaak ontgelden bij confrontaties door het geweld van bijvoorbeeld ‘zwarte blokken’.

Autoriteiten

De, lang, coulante ‘Dutch Approach’ was moeilijk te vereenzelvigen met geweld van ‘autonomen’. Gezien de achtergrond van de actievoerders, en de aard en mate van hun acties, was het niet vreemd dat autoriteiten (deels zeer) repressief optraden. Dat hierbij soms ook de verkeerde personen de klappen kregen, mochten actievoerders dan wel verwerpelijk noemen,

---

[923] http://www.ravagedigitaal.org/1993/136/Nieuws136.htm, 13-5-1993.

[924] Wilma Kieskamp, ‘Wöltgens kwam niet, “blauwe busjes” wel’, *Trouw*, 4-5-1993

[925] *NN* 137, 27-5-1993

[926] ‘Samenvatting rapport `*Onderzoek naar politieoptreden Eurotop Amsterdam juni 1997*', Commissie voor de Politieklachten Amsterdam-Amstelland, 19-11-1997

maar dit was, in hoge mate, terug te voeren tot de tactiek van juist autonomen zelf. Zij doken immers vaak onder in massale, vreedzame, demonstraties om vandaaruit chaos te veroorzaken en vernielingen te bewerkstelligen. In diverse 'zwartboeken', evaluaties en rapporten kreeg de politie dan ook felle kritiek, maar haar optreden was vaak begrijpelijk.

De uiteengeslagen scholierendemonstratie in mei 1993 leidde tot een rapport van de Nationale Ombudsman over politieoptreden.[927] Daarbij viel vooral op hoeveel 'autonomen' waren geteld: politiecommandant 'rest stad' kwam tot een aantal van 500, commandant 'B-sectie' tot "drie groepen van in totaal 150 tot 200", maar politieonderzoeksinstituut PIOV tot "ongeveer tien autonomen". De Nationale Ombudsman noemde het politieoptreden binnen de perken, maar had wel kritiek op inzet van honden, gebrekkige communicatie en het, onnodig, gewelddadig optreden. Het Crisis Onderzoeksteam (COT) was echter kritischer.[928] Terwijl de ombudsman sprak van "onvermijdelijk optreden van de ME en weloverwogen en beheerst te werk gaan", stelde het COT dat de politie "het niet goed had aangepakt", aangezien (diverse) maatregelen tot escalatie hadden geleid. Mede het "intimidatie- en dreigingsconcept" van de politie kreeg kritiek, omdat de meeste goedwillende demonstranten niet hadden begrepen dat gewelddadig optreden zou volgen. De dienst stelde overigens, vanwege de sterke verschillen in telling, maar ook in verband met de algemene onzekerheidsreductie – wat is het probleem hier nu eigenlijk? – een scherpe definitie voor van het begrip 'autonoom'.[929]

Het aandeel van de dienst en zijn lokale Inlichtingendiensten was doorgaans proactief waarbij, vooral, op de vaak moeilijke en langdurig geldende "twee-pettenpositie" van de RID moet worden gewezen.[930] Deze zat vanwege die positie lange tijd bekneld tussen enerzijds de boodschap van de BVD dat de – overgrote – meerderheid van de demonstranten vreedzaam of hooguit ludiek actie voerde en dat autonomen slechts een kleine groep vormden; anderzijds de opdracht van het eigen korps om, coûte que coûte, informatie te leveren over elke (eventuele) verstoring van de openbare orde. In 2013 is hierin verandering gekomen met de invoering, bij de politie, van het Team Openbare Orde Inlichtingen (TOOI), waarmee de AIVD/RID zich in feite (officieel) niet langer meer bezig zou houden met de openbare-ordeproblematiek.

---

[927] https://denhaag.raadsinformatie.nl/modules/13/overige_bestuurlijke_stukken/105534, 8-9-1993

[928] '*Onderzoek en evaluatie van de gebeurtenissen van 8 mei*', COT, 9-9-1993

[929] BVD, *Panta Rhei*, 262.

[930] Bob Hoogenboom, *Spelers op zoek naar regels en scheidsrechters. Informatie Inwinning Openbare Orde door de Regionale Inlichtingendienst* (Apeldoorn: Politie en Wetenschap, 2009), 61.

Tussenconclusie: het buitensporige geweld van de autonomen werd door de overheid navenant, ergo soms op buitenproportionele wijze, beantwoord. Dit leidde tot 'zwartboeken' en onderzoeksrapporten, waarin vooral het politieoptreden werd bekritiseerd.

Oorzaken van desintegratie

Het geweld van anarcho-autonomen leidde tot onbegrip in de maatschappij, maar ook bewegingsintern. Extra reden was de door geweldgebruik opgeroepen repressie, zoals tevens de eerdergenoemde strategische remfactoren aantoonden.[931] Velen waren niet alleen beducht voor repressie, maar vreesden eveneens dat dit geweld eventuele nieuwe sympathisanten zou doen afschrikken, waarmee de gewenste uitbreiding van de eigen gelederen werd bemoeilijkt. Aanslagen van Militant Autonomen Front waren helemaal uit den boze, omdat deze duidelijk tot een schisma in de Beweging leidden. Eén van hun tegenstanders liet, zoals gezegd, weten dat de kraakbeweging (feitelijk) nooit een eenheid was geweest. Zij bestond altijd al uit "vele soorten mensen, ideeën en ideologieën"'.[932] Autonomen kenden dan ook meningsverschillen, niet alleen over eventueel gezamenlijk tegen de autoriteiten te hanteren tactieken, maar vooral inhoudelijk als niet op één spoor zittende – separate – onderdelen van de beweging. Zo was de gekaapte demonstratie van 'Zwart Blok' tegen 'crisispolitiek' een onweerlegbare oorzaak van verder verval van de Beweging, want daarmee eindigde tevens de sympathie. Er was ook hier sprake van het voor zoveel actieterreinen van de Beweging geldende adagium: 'geweld maakt meer kapot dan je lief is'. De activiteiten richtten zich echter – uitgezonderd tegen de politie – niet tegen personen. Zij 'beperkten' zich tot, deels grootschalig, vandalisme.

Tussenconclusie: het geweld van anarcho-autonomen leidde, samen met het daardoor uitgelokte politiegeweld, tot een schisma in de Beweging. Hierbij speelden de door Busher et al. beschreven strategische remfactoren tevens een rol.

4.3 De 'nieuwe' Beweging: meer single issue gericht

Als inleiding van dit sub-hoofdstuk over de, in meer facetten, nieuwe Beweging volgen hier enige algemene en methodologische noties. Op voorhand geldt dat, meer nog dan bij vorige categorieën, de activiteiten van deze 'nieuwe' Beweging en haar interactie met de overheid

[931] Busher, *The Internal Brakes on Violent Escalation*, 8.

[932] *Bluf!* 30, 12-8-1982

gedetailleerd aan bod komen, omdat deze generatie zeker wat extremisme betreft behalve in enige overheidsrapporten nauwelijks is beschreven.

Het bepalen van een overgang van oude naar nieuwe beweging is gezien de hier toe te passen criteria – grens en tijd – arbitrair. Zo bleken in dit onderzoek grenzen niet scherp, toen Rood Verzetsfront toenadering zocht tot de Beweging. RVF had ideologisch weinig te zoeken binnen die onderwerpen die de Beweging na aan het hart gingen, maar wilde via de orthodoxe kraakbeweging voet aan de grond krijgen in Amsterdam. En elders bleek afbakenen in de tijd problematisch. Zo zag Koopmans diverse "golfbewegingen" in politiek protest: 1965 tot 1977 (Provo, studentenacties, Vietnam-oorlog) alsmede 1977 tot 1985 (antikernenergie-, kraak- en vredesbeweging).[933] In 1985 zette volgens de auteur een dalende lijn in. Vreemd genoeg leek hij met deze cesuur voorbij te gaan aan de RaRa-aanslagen in en na 1985 die in dit onderzoek, zowel qua impact als effect, juist als belangrijkste *performance* van de Beweging golden. Het aanbrengen van scheidslijnen is dus een discutabel punt.

Mede ons onderzoek nodigt uit tot zoeken naar 'logische' scheidingen. Die tussen de 'communistische' Rode Jeugd en haar opvolgers én de 'anti-imperialistische' Beweging was een ook ideologisch duidelijke. Maar zelfs de 'oude' Beweging kende verschillen. Daar was de grens, vooral gemeten naar tijd, diffuser. Was het de periode dat de Politieke Vleugel van de Kraakbeweging een einde maakte aan de (nog enigszins aanwezige) coherentie binnen de (kraak)beweging? In dat geval zou eind 1988, met het verdwijnen van deze PVK, een cesuur betekenen. Of lag de grens misschien bij de moord op Pim Fortuyn op 6 mei 2002? Daarvan kregen immers linkse actievoerders de schuld in de schoenen geschoven, waarmee zij lang in het defensief werden gedwongen. In voorliggend onderzoek naar specifiek links 'extremisme' wordt de grens echter gelegd bij 1997/1998, waarvoor een aantal argumenten geldt. Zo stopte eind 1997 in ons land het gewelddadige milieu-extremisme van Earth Liberation Front. Maar nog belangrijker was dat eind 1996 tevens een einde kwam aan de activiteiten en het bestaan van de 'Revolutionaire Anti-Racistische Actie', toen – vanwege privéomstandigheden – haar ideologische top uiteenviel. Omdat een onthoofd lichaam doorgaans geen levenskansen had, concludeerde de zich lang voorzichtig opstellende BVD in 1997 dat dit ook gold voor RaRa. Nederland was, zo, verlost van zijn meest aansprekende, maar eveneens meest gewelddadige vertegenwoordiger van de anti-imperialistische Beweging. Hoewel specifiek in relatie tot het uitvoeren van gewelddadige acties de animo tanende was, zouden zowel de dienst als politie hun onderzoek naar de gehele Beweging voortzetten, temeer daar Nederland in 1997 het EU-voorzitterschap bekleedde.

Inmiddels leken de meeste activisten zich, in de tweede helft van de jaren negentig, in toenemende mate op aparte actieterreinen te bewegen. Dit *single-issue* activisme was voor de BVD aanleiding in 1998 het onderzoek naar de "nieuwe Beweging" anders in te richten. Want

[933] In Duyvendak, *Tussen verbeelding en macht,* 59-76.

de toen afgeronde BVD-analyse '*Panta Rhei – ook de 'Beweging"* had weliswaar aangetoond dat politiek-gemotiveerd actievoeren misschien wel aan kracht had ingeboet, maar dat dit niet betekende dat het geen aandacht meer behoefde. Dit (praktijk)onderzoek strookte met dat van Koopmans die opperde dat protestacties werden gekenmerkt door golfbewegingen.[934] Er was echter geen reden over de Nederlandse Beweging de "doodsklok te luiden". Immers, ondanks deze 'golfbewegingen' zou "de langere termijn" altijd een "toename van bewegingsactiviteit" laten zien.[935] Een andere reden voor de dienst om niet (abrupt) zijn monitoring van mogelijk aan politieke besluitvorming tornende "personen of groepen" te beëindigen was een 'trauma' uit het verleden: het door verleggen van de prioriteiten niet tijdig genoeg – en volledig – zien aankomen van aanslagen van de 'nieuwe' RaRa.

De BVD concludeert dat in de jaren negentig niet slechts sprake was van getalsmatige teruggang van activiteiten, maar ook in aard en mate. Er had een zekere mate van de-escalatie plaatsgevonden waarbij zowel de praktijk als de theorie, gaandeweg, mildere vormen hadden aangenomen.[936] De dienst concludeerde in zijn onderzoek dat qua toekomstige actieterreinen rekening gehouden moest worden met *milieu-activisme* (van bijvoorbeeld – het "in principe geweldloze", maar door zijn modus operandi economisch zeer schadende – GroenFront!) en *milieu-extremisme*; met *dierenrechtenextremisme* (ook dat van – niet-politiek gemotiveerde – eenlingen); met verzet tegen het *asiel- en vreemdelingenbeleid*, maar ook met het, toen nog relatief nieuwe, verzet tegen neoliberalisme dat later *antiglobalisering* of *alterglobalisering werd* genoemd. Opvallend afwezige in de conclusies van het bedoelde BVD-onderzoek was *antifascisme.* Als voornaamste reden gold dat dit issue in 1998 – bij het afsluiten van 'Panta Rhei' – al jarenlang geen rol meer had gespeeld. Want vanwege de, aanhoudende, inactiviteit van extreemrechts timmerde zijn belangrijkste tegenstander, de Antifascistische Aktie (AFA), in de laatste jaren nauwelijks nog aan de weg. Deze zou veel later, specifiek in de jaren 2010, pas weer een factor van belang worden.

Wat antimilitarisme betreft waren er in het nieuwe millennium enkele blokkades van treinen met Amerikaans militair materieel. Deze werden soms onder, de oude naam, Onkruit uitgevoerd, zoals bij een vastketenactie bij Sevenum.[937] Maar vaker noemden de uitvoerders zich '*Onkruit Vergaat niet*'. Verder waren er nog acties tegen wapenhandel bij bijeenkomsten van (aandeelhouders van) wapenfabrikanten of bij wapenbeurzen.[938] In dit hoofdstuk over de 'nieuwe' Beweging zal antimilitarisme, dan ook, niet langer onderdeel meer uitmaken van het

---

[934] ibidem, 59-76.

[935] *NN* 99/100, 19-12-1991

[936] BVD, *Panta Rhei*, 354-356.

[937] 'Actiegroep houdt legertrein VS tegen bij Sevenum', 12-4-2003, Nu.nl.

[938] Melding AIVD/RID Utrecht: 05/1741, 28-4-2005

onderzoek. Andere actieterreinen van de 'oude' Beweging deden zich nog even gelden, zoals de Europese Eenwording. Vooral Leidse activisten binnen actie- en discussiecentrum (met de toepasselijke naam) *EuroDusnie* zagen er met de komst van de euro wel brood in. Bestrijding van armoede en behoud van collectieve voorzieningen achtten zij belangrijker dan een nieuwe munt.[939] En vooral daarom dreigden zij met acties, "nu de overheid de campagne-activiteiten rond de Euro opvoert".[940] De dienst gaf voorbeelden van de 'ludieke' acties.[941] Er kwam met name een voor Nederland nog onbekende actievorm in beeld: 'taarting', het gooien of duwen van een taart in het gezicht van een persoon. Massapsycholoog Jaap van Ginneken opperde in dit verband: "Een taart in je gezicht is een kras op je ziel".[942] Eind 1998 kreeg (VVD-coryfee) Bolkestein – wegens zijn "neoliberale gedachtegoed" – ermee te maken. Later keerde '*Tegen Autoritaire Anti Revolutionaire Types' (TAART)* zich tegen minister Zalm, toen deze de euro introduceerde op de Amsterdamse Beurs. In een interview klonk, enige, hypocrisie door toen hen gevraagd werd of de activiteiten tegen de euro niet inconsequent waren gezien hun 'hand ophouden voor een uitkering'. Het antwoord hierop luidde: "Uiteraard voeren we actie tegen de euro en de globalisering van de armoede. Dat alles kunnen we alleen maar doen als we een uitkering accepteren (..) Werk je bij een baas, dan verdien je geld voor een ander. Dat willen we niet. Worden we zelf ondernemer, dan moeten anderen geld verdienen voor ons. Dat willen we nog minder". Ergo, er restte slechts de hand ophouden.[943]

De actievorm 'taarting' is lang uit beeld geweest vanwege de na de moord op Fortuyn geldende negatieve connotatie. Velen, specifiek aan de rechterkant van het politiek spectrum, zagen de moordaanslag immers als direct voortvloeisel uit de eerdere taarting tegen Fortuyn.

Alvorens in te gaan op uitgangspunten en activiteiten van de 'nieuwe' Beweging moet worden vermeld dat de AIVD, vanaf 2010, samenwerkingsinitiatieven zag, waartoe de dienst een nieuw begrip introduceerde: '*anarcho-extremisme*'. De, diverse categorieën, actievoerders waren niet langer alleen in woord solidair, maar steeds vaker vooral in daad. Als verbindende factor gold dat zij in theorie – in woord en gedachte – anarchistisch waren, maar in de praktijk – in hun feitelijke uitingen – extremistisch. Anarcho-extremisten streefden verandering na van de huidige maatschappij, waar nodig met geweld. Zij voerden actie tegen 'repressiemiddelen' als identificatieplicht, camerabewaking en antikraakwetten, maar vooral tégen extreemrechts en vóór dierenwelzijn. De AIVD zag sinds 2010/2011 tevens een toename van geweld binnen de (deels temporaire) coalities van bijvoorbeeld antifascisten en tegenstanders van asielbeleid.

---

[939] *Dusnieuws*, augustus 1998

[940] *Leids Nieuwsblad*, 14-8-1998. Geciteerd in AIVD, *supplement Panta Rhei*, 30.

[941] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 30-31.

[942] *Algemeen Dagblad*, 5-1-1999. Geciteerd in AIVD, *supplement Panta Rhei*, 63.

[943] *Intermediair*, 28-1-1999. Geciteerd in AIVD, *supplement Panta Rhei*, 31.

Maar met name was er een innige samenwerking tussen antifascisten/anarchisten en – linkse – dierenrechtenextremisten.[944] Tilburgse onderzoekers gingen, in hun analyse van deze nieuwe linkse beweging, niet alleen in op de coalitievorming, maar noemden eveneens een essentieel manco hierbij: "Recente wetenschappelijke literatuur is nauwelijks voorhanden".[945] In deze gebrekkige informatiepositie wil dít onderzoek naar vooral, publiciteit mijdende, extremisten verandering brengen. Evenals Moors zag de AIVD een, dikwijls tijdelijke, samenwerking van verschillende categorieën actievoerders. In dit sub-hoofdstuk worden de resultaten uitgesplitst in diverse single-issuethema's. Dit gebeurt tevens, omdat het praktijkonderzoek van de dienst heeft aangetoond dat sprake was van een in elk geval gedeeltelijke scheiding tussen de diverse actievoerders. Er was dus lang niet altijd sprake van een *cross-over*.

Ten aanzien van de 'nieuwe' Beweging moet worden gezegd dat de dienst – behalve vanwege bescherming van zijn bronnen en modus operandi – specifiek vanwege het 'actueel kennisniveau' niet/nauwelijks kon overgaan tot vrijgeven van informatie in het kader van de Wob. Vooral informatierapporten worden slechts sporadisch aangehaald. Wel ademt de tekst de kennis van de auteur en is geput uit (deels) open rapporten van de dienst of zijn Regionale Inlichtingendiensten. Daarnaast geldt dat voor de 'nieuwe' Beweging 'politiek (gewelddadig) activisme' is vervangen door en uitgesplitst in 'activisme' en 'extremisme'.

Mede in relatie tot deze nieuwe Beweging was sprake van ambivalent overheidsbeleid. De Dutch Approach werd, zoals dat ook bij de Rode groeperingen en de 'oude' Beweging het geval was, ook hier gekenmerkt door enerzijds coulance, anderzijds repressie.

4.3.1 Antiglobalisten

Dat tevens de politiek golfbewegingen kende, werd eind jaren zeventig duidelijk toen sociaaldemocratische regeringen mede in West-Europa plaats maakten voor conservatieve en liberale. Dit leidde tot zowel conservatisme als neoliberalisme waartegen aanvankelijk vooral buiten Nederland werd geageerd. Het neoliberalisme werd betiteld als "geloof dat de markt de natuurlijke staat van de samenleving is".[946] Binnen de Beweging heette het "nieuw klassiek liberalisme in zowel politieke als economische optiek, dat lange tijd de kern van de Westerse kapitalistische ideologie was".[947] Voor deze nieuwe '*Global Justice Movement*', die een fusie betekende van oude sociale arbeidersbeweging en nieuwe – vooral uit studenten en, gegoede,

[944] 'Jaarverslag AIVD 2011', 7-5-2012, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/Jaarverslag_2011_AIVD%20(1).pdf.

[945] Moors, *Polarisatie en radicalisering in Nederland*, 16-17.

[946] Van Zon, *De verwarring van links*. 94-95.

[947] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 9.

middenklasse bestaande – sociale beweging, waren internationale ontwikkelingen belangrijk. Deze 'mondiale rechtvaardigheidsbeweging' was, zoals in dit onderzoek duidelijk zal worden, een nogal rekbaar – en soms tot felle discussies leidend – begrip. Veel wetenschappers hebben het fenomeen onderzocht, onder wie della Porta.[948]

Actievoerders

Daadwerkelijk verzet tegen neoliberalisme speelde, in de jaren negentig, met name in Latijns-Amerika een rol, maar leverde in Nederland (initieel) slechts wat artikelen op in linkse bladen. Er was hier lang geen sprake van acties, laat staan (exorbitant) geweld. Deze stilte had mogelijk mede te maken met het, vanwege gebrek aan inspiratie, gelijktijdige afbrokkelen van solidariteitsbewegingen in Nederland. Ook hadden in Midden- en Zuid-Amerika, zie mede de jeremiade van RaRa in de claim van haar aanslag in 1993, de guerrillabewegingen zich steeds meer getransformeerd in legale organisaties. Ondanks dat – daadwerkelijk – verzet nauwelijks nog een rol speelde, was er wel aandacht voor het nieuwe fenomeen. Volgens een rapport van de BVD kende de 'antiglobalist' vele angsten en projecteerde hij deze op de vooral financiële en economische mondialisering.[949] Dit was echter zo'n breed begrip dat iedereen daaruit zijn eigen 'vijand' kon modelleren. Maar ook de antiglobaliseringsbeweging zelf was ongrijpbaar en diffuus. De dienst noemde als potentieel doelwit van toekomstig (gewelddadig) protest de financieel-economische bijeenkomsten van de Wereld Handels Organisatie (WHO), Wereld Bank (WB) en Internationaal Monetair Fonds (IMF). Zij leverden immers volgens activisten de wereldeconomie uit aan het grootkapitaal: multinationals, zoals Shell, Nike en Microsoft. Antiglobalisten zouden dan ook deels met geweld de 'big business' van multinationals en de 'big money' van WHO, WB en IMF bestrijden. Een vast doelwit van met name de acties van extremisten was – sinds 1974 – de jaarlijkse bijeenkomst van het World Economic Forum in het Zwitserse, voor niet-deelnemers strikt afgegrendelde, Davos. Daar kwamen niet alleen de regeringsleiders en staatshoofden, maar ook industriëlen en journalisten bijeen. De protesten tegen dit WEF waren (vanwege genoemde afscherming) doorgaans alleen elders te zien, met name in Zürich en Bern.[950]/[951]

---

[948] 'The Global Justice Movement – Cross-national and Transnational Perspectives', augustus 2007

[949] 'De visie van de Binnenlandse Veiligheidsdienst op het fenomeen antiglobalisering', bijlage BVD-Nieuwsbrief 2002

[950] 'WEF Ausschreitungen 2001', *SRF Archiv*, https://www.youtube.com/watch?v=-gqBtZ_OGxM.

[951] 'Kleine Demo in Davos, grosse Krawalle in Bern', Swissinfo.ch, 26-1-2003

Buitenlandse, maar eveneens de Nederlandse anti-imperialisten, die zich in relatie tot actievoeren zagen zitten op een, steeds verder, afkalvend eiland, wilden wel overstappen naar het nieuwste actieterrein: "anti-neoliberalisme".[952] Nederland leerde de 'nieuwe wereldorde', eind 1991, kennen via James Petras.[953] Volgens hem leidde neoliberalisme "door stimuleren van investeringen in plaats van de vraag" nadrukkelijk tot een aanval op de welvaartsstaat. Hij voorzag "opnieuw een inkomensconcentratie aan de top, marginalisatie aan de onderkant en impotentie in het midden".[954] In deze kritiek stond hij niet alleen, ook anderen beschouwden investeringen als een kwetsbaar punt van globalisering.[955]

In januari 1994 woedde in de Mexicaanse deelstaat Chiapas een korte, edoch heftige strijd tussen – opstandige – autochtone Indianen en regeringstroepen. De rebellen noemden zich 'Zapatistas', naar de negentiende-eeuwse revolutionaire leider (en agrarisch hervormer) Emilio Zapata. Zij keerden zich tegen de toetreding van hun land tot de North American Free Trade Agreement (NAFTA), aangezien Mexico zodoende 'zijn soevereiniteit had verkocht en de autonomie van de oorspronkelijke bevolking ingeperkt'.[956] Hun belangrijkste representant echter, '*Ejercito Zapatista para Liberacíon Nacional' (EZLN)* – ofwel *'*Zapatista Leger voor Nationale Bevrijding' – zou reeds binnen twee weken zijn, povere, bewapening verruilen voor onderhandeling. Zapatistas kregen overigens van meet af aan Europese steun. Dat gebeurde in Nederland eerst ongecoördineerd met vooral vreedzame demonstraties.[957] In mei echter werd '*Solidariteitskomitee Mexico*' actief, ook over de eigen landsgrenzen. Het nam, bijvoorbeeld, in Mexico deel aan de massaal bezochte '*encuentros*', de intercontinentale bijeenkomsten die doorgaans in eigen land werden voorbereid.

Het Komitee zou in mei 1996 in Berlijn een voorbereidende vergadering bezoeken en karakteriseerde de, daar, aanwezigen als "pan-Europees". De vergadering werd opgesplitst in diverse, onder andere anti-imperialistische, werkgroepen. Afgeleid doel hier was combineren van internationale solidariteit met "nieuwe perspectieven hier", omdat de Beweging lang een (verregaande) fragmentatie kende. Een woordvoerder riep in Berlijn dan ook op tot bundeling van verzet in Europa en daartoe de oprichting van een netwerk. Want, "terwijl multinationals

---

[952] BVD, *Panta Rhei*, 342.

[953] 'World Transformations: The Challenges for the Left', *Against the Current*, No.34 (September-October 1991): 17-22.

[954] *Konfrontatie* 5, december 1991

[955] Elizabeth Blackwood & Stephen McBride (2006), 'Investment as the Achilles Heel of Globalisation?: The Ongoing Conflict between the Rights of Capital and the Rights of States', *Policy and Society*, 25:3, 43-67, DOI: 10.1016/S1449-4035(06)70082-0

[956] BVD, *Panta Rhei*, 343.

[957] *NN* 153, 14-1-1994

wereldwijd actief waren, werd hier 'Fort Europa' hermetisch afgesloten voor de migranten en vluchtelingen".[958] De vergadering wilde de implementatie van een internationaal netwerk ter coördinatie van acties, maar ook informatie-uitwisseling over bestrijding van neoliberalisme. Vanwege zijn anarchistische inslag had het geen centraal commando noch beslissingscentrum en/of organisatiestructuur: "Het netwerk bestaat uit ieder van ons die zich verzet". Met zulke uitgangspunten, die overeenkwamen met – later ook mislukte – initiatieven, zoals de diverse Europese equivalenten van *Occupy Wallstreet*, was het beoogde netwerk (a priori) geen lang leven beschoren. Met name in Zwitserland, en Duitsland, werd nog geprobeerd de krachten te bundelen, maar internationaal kwam het verzet nauwelijks meer van de grond. En in de zomer van 1997 verdween, eveneens in Nederland, de interesse in de Zapatistas. Sedertdien werd dit actieterrein met een andere bril bekeken, vooral door de 'nieuwe' Beweging. Eind 1997 werd verzet tegen neoliberalisme breder uitgewerkt en verschoof de aandacht naar het Multilateral Agreement on Investment (MAI), een nationaal en internationaal scherp bekritiseerd akkoord van de OESO, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling.[959] Dit MAI moest de mislukte GATT, de General Agreement on Tariffs and Trade, vervangen.[960] Daarbij dwong het de ontwikkelingslanden, die het meest te maken zouden krijgen met de ongunstige effecten ervan, zich aan te sluiten. De activisten wezen op de kwalijke gevolgen voor gewone burgers, die hun fundamentele democratische rechten zouden verliezen, terwijl multinationals een nieuwe en vérstrekkende macht kregen. Zij zouden overigens op nogal simpele wijze aan de relevante informatie zijn gekomen: zij wachtten – bij de uitgang van de vergaderlocatie in Parijs – de deelnemers op en gristen de attachékoffer uit de hand van een onderhandelaar. De daarin aangetroffen notulen stonden vervolgens binnen een dag integraal op internet.

Begin 1998 verscheen een artikel, waarin de antiglobalisten wezen op de nadelen van het MAI dat de WHO zelfs tot "grondwet van de wereldeconomie" had bestempeld. Zelfs het Nederlandse milieubeleid kon in gevaar komen, omdat ook buitenlandse bedrijven financiële compensatie konden eisen voor, door hen, als discriminerend ervaren regelgeving. Daarnaast maakte MAI nieuwe economische sancties tegen 'onverkwikkelijke' regimes onmogelijk.[961]

Als eerste aanzet tot een bundeling van het verzet hadden activisten – op initiatief van de in Leiden actieve '*Corporate Europe Observatory*' *(CEO)* en EuroDusnie – het landelijke '*Anti-MAI Netwerk*' opgericht, dat zich bij de internationale geestverwanten zou aansluiten.[962]

---

[958] *Ravage* 212, 14-6-1996

[959] https://www.citizen.org/article/the-alarming-multilateral-agreement-on-investment-mai-now-being-negotiated-at-the-oecd/

[960] http://www1.oecd.org/daf/mai/pdf/ng/ng971r2e.pdf.

[961] *Ravage* 250, 9-1-1998

[962] 'MAI-verdrag maakt multinationals oppermachtig', *De Fabel van de illegaal* 27, februari 1998, https://www.doorbraak.eu/gebladerte/10437f27.htm.

EuroDusnie vond een campagne tegen MAI belangrijk om een beweging "tegen de van boven opgelegde vrijhandel" van de grond te krijgen. De wisselwerking tussen blokkade en frustratie speelde hier ook een rol, want de bevolking had bij dergelijke akkoorden geen stem. Overheid en, met name, bedrijfsleven kregen het voortouw. Omdat de, gewenste, verandering niet langs politiek-democratische weg kon worden bereikt, leidde dit ook tot frustratie bij actievoerders en, bij een kleine minderheid van hen, tevens tot geweldsgebruik.

Actievoerders richtten zich vervolgens in mei op – door hen bemachtigd – briefpapier van het ministerie van EZ tot de media.[963] Zij waarschuwden deze zich beter op de hoogte te stellen van het MAI.[964] Maar ook volgde er een vreedzame bezetting van het ministerie – het 'zenuwcentrum van MAI-voorstanders' – en de nu '*MAI niet gezien!*' geheten groep viel "het heersende consensusmodel" aan. NGO's 'vertrouwden te veel op overleg met machthebbers en te weinig op conflict en confrontatie'.[965] De dienst besteedde (scannend) aandacht aan het Anti-MAI Netwerk, vooral aan de rol van één van zijn voornaamste initiatiefnemers, '*Fabel van de Illegaal'*.[966] Deze was sinds 1998 vanuit Leiden actief in de '*People's Global Action*' *(PGA)*, die niet alleen opriep tot burgerlijke ongehoorzaamheid, maar tevens tot de opbouw van lokale alternatieven. Daarmee nam PGA plaats "in de rangen der radicaal-linksen, anti-imperialisten en andere revolutionairen", aldus de zelf eveneens anti-imperialistische Fabel. Zij was van mening dat "juist hier strijd geleverd moest worden, wilde men solidair zijn met de mensen daar".[967] De groep wilde zich verzetten tegen de "illegalisering van migranten en vluchtelingen in Nederland" en specifiek tegen de 'fabel' dat alle vluchtelingen profiteurs en criminelen waren.

Met haar deelname aan de anti-MAI campagne hoopte Fabel van de Illegaal een sterke radicaal-linkse beweging te realiseren. Zij wees op eerdere initiatieven, zoals Konfrontatie en de samenwerking rond de Eurotop. Deze doorstartpogingen hadden uiteindelijk echter weinig succes gehad. De Fabel wilde de activiteiten uitbreiden naar initiatieven zoals 'Schone Kleren Kampagne' – in solidariteit met arbeidsters in vrijhandelszones – en de, met Platform Illegale Vluchtelingen gevoerde, campagne tegen "illegalisering". Maar Fabel wilde mede campagnes tegen de kernafvaltransporten en olie- en mijnbouwprojecten en was eveneens geporteerd van andere kwesties, zoals "internationale solidariteit, vrouwen, inkomen en arbeid, antiracisme

---

[963] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 3.

[964] Zie ook 'BVD-Nieuwsbrief 98-5', 7-7-1998, Nr. 2328645-86/Nieuwsbrief 98-5

[965] 'Campagne tegen het MAI voert druk op', oktober/november 1998, https://www.doorbraak.eu/gebladerte/10513f31.htm

[966] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 4-7

[967] ibidem, 4.

en -fascisme en kritisch consumeren".[968] Kortom, zou zij in haar opzet zijn geslaagd, dan was plotseling de gehele 'oude' Beweging weer in beeld.[969] De groep wilde haar idealen, het liefst, geweldloos realiseren, omdat zo meer mensen konden worden benaderd en het "stigma van de rel schoppende actievoerder" werd doorbroken. Hoewel zij zich nooit geheel kon distantiëren van "illegale militante acties" gaf zij de voorkeur aan legale vormen, want radicaliteit van een actie zat volgens haar "in eerste instantie niet in de middelen, maar in de doelen".

Internationaal liet de beweging grof geweld zien van een uiterst kleine en geïsoleerde minderheid, die zich vaak verenigde in 'zwarte blokken' en die, vanuit de massa, opdook om symbolen van kapitalisme te vernielen. Een deel koos hiervoor, omdat gestelde doelen niet op vreedzame wijze te bereiken waren, een ander deel vooral vanwege de kick. De media zagen deze radicale activiteiten als voornaamste kenmerk van de beweging, die mede door een deel van de autoriteiten deels werd gezien als een verzameling zeer gewelddadige, ergo hard aan te pakken, extremisten. Dergelijk anarchistisch verzet tegen een, eind november 1999, in Seattle gehouden WHO-bijeenkomst was een belangrijke reden voor deze negatieve beeldvorming.[970] Volgens sommigen vormde anarchisme één van de invloedrijkste en dynamische stromingen binnen de antiglobaliseringsbeweging.[971] Het was inderdaad zo dat deze beweging, ondanks verdeling van activiteiten en zekere aansturing, geen leiders kende. De anarchisten speelden behalve in Seattle een belangrijke rol bij andere eveneens uit de hand gelopen internationale bijeenkomsten, zoals IMF in Praag (2000), G8 in Genua (2001), World Trade Forum in New York (2003) en G8 in Heiligendamm (2007).

Nederland kende in hoofdzaak gematigd actievoeren. ASEED, één van de oprichters van PGA, verzette zich vanuit Nederland internationaal reeds sinds 1992 op vreedzame wijze tegen instellingen als IMF en Wereldbank. Ook de Vereniging Milieudefensie liet zich inzake antiglobalisering horen, toen de WHO na de 'Battle in Seattle' de eerstvolgende bijeenkomst in Doha (Qatar) wilde houden. De VMD was van mening dat de WHO, middels transparantie, méér draagvlak onder de bevolking had kunnen krijgen. Echter: "Door in Qatar te vergaderen wordt de deur juist dichtgesmeten voor een serieuze dialoog".[972] Zeker initieel waren behalve genoemde organisaties andere groepen en individuen in Nederland betrokken bij verzet tegen economische globalisering. De dienst categoriseerde in zijn dreigingsanalyse de actievoerders in gematigde groeperingen, zoals Greenpeace, VMD en ASEED; in burgerlijk ongehoorzame,

---

[968] BVD-rapport 'Een herstart van het linkse activisme?', september 1998.

[969] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 4-7.

[970] 'Eyewitness: The Battle of Seattle', *BBC News*, 2-12-2020.

[971] Marshall, *Demanding the impossible*, 697-699.

[972] BVD-Rapport 'Antiglobalisme: een wereldomvattend (nieuw?) activisme', januari 2001.

zoals GroenFront!; maar tevens in ‘radicale, deels gewelddadige groepen en personen’, zoals ELF en anarcho-autonomen.[973]

In 1999 al beëindigden diverse (extreem)linkse groeperingen hun activiteiten, omdat de antiglobaliseringsbeweging (in toenemende mate) “reformistische, conservatieve en zelfs extreemrechtse elementen” bleek te herbergen.[974] De voornaamste afhaker was Fabel van de Illegaal.[975] Zij had zich vóór Seattle al uitgelaten over de beweging: “Ze werken keihard aan een geheel nieuwe wereldwijde beweging, waarin behalve linkse mensen ook conservatieven, nationalisten en zelfs nieuw-rechtsen zich thuis moeten kunnen voelen. Iedere stroming kan er de eigen problemen op projecteren”.[976] Deze uitbreiding naar rechts leidde tot de toename van linkse spijtoptanten. Eind 1999 had er een discussiebijeenkomst plaats over hoe ‘links’ moest omgaan met de, toenemende pogingen, van (extreem)rechts de (immers als links beschouwde) agenda te kapen. Deelname aan de anti-MAI-campagne betekende zo indirecte ondersteuning en legitimering van ‘nieuwrechts’: “Dan ben je dus contraproductief bezig." De reacties waren lauw, ook van Kees ‘Stad’ van fondsorganisatie (en voornaamste sponsor van linkse groepen) *XminY*. Deze ‘Stad’ noemde de als ‘nieuwrechts’ beschouwde groepen slechts “populistische, conservatieve bewegingen”, die bij dergelijke brede thema’s altijd een rol gespeeld hadden.[977] De bijeenkomst toonde ook de ‘hautaine’ houding van extreemlinks, dat zich a priori allerlei actieterreinen toe-eigende, zelfs diegene die een bredere maatschappelijke inbedding kenden, zoals dierenrechten en juist ook globalisering.

Andere incidenten, waarbij repressie verzet opriep en vice versa, gaven de beweging de – schijnbaar definitieve – genadeslag. In juni 2001 liepen de protesten tegen de Eurotop in Göteborg door de slecht voorbereide politie uit de hand: zij schoot drie demonstranten neer.[978] Ooggetuigen van Independent Media Center (IMC) – later beter bekend als ‘*Indymedia*’ – zagen agenten zich uit de politielinies losmaken voor een ‘privé-charge’. Toen deze, vanuit de menigte, werd beantwoord, vielen de fatale schoten.[979] Peter Tom Jones (postdoc aan de universiteit van Aveiro) was een maand later “Genua-getuige”. Hij deed onderzoek naar incidenten bij de G8 daar en getuigde van het geweld ‘van een kleine minderheid manifestanten, net zoals tijdens

---

[973] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 13.

[974] *Fabel van de Illegaal*, 12-1-2001

[975] ‘Fabel stopt met anti-MAI campagne’, *Fabel van de Illegaal* 35, juli/augustus 1999, https://www.doorbraak.eu/gebladerte/10585f35.htm,

[976] ‘Seattle '99, het verlovingsfeest van links en rechts?’, *Fabel van de Illegaal* 37, januari 2000, https://www.doorbraak.eu/gebladerte/10627f37.htm.

[977] *Ravage* 297/298, 17-12-1999

[978] ‘Three shot in EU summit riots’, *BBC News*, 15-6-2001

[979] *Ravage* 9, 6-7-2001

de vorige topontmoetingen'. Volgens hem kwam "vanuit het bestel" een drievoudige reactie op gang: politierepressie en manipulatie, ééndimensionale mediaberichtgeving, maar tevens een, ideologisch, contraoffensief, "om de antiglobaliseringsbeweging te criminaliseren en te discrediteren". De auteur benaderde eveneens de media kritisch: "De pers vertoont nog steeds de neiging de actievoerders halsstarrig af te schilderen als globofoob, technofoob, irrationeel, onwetend en gewelddadig". Ook wees de meerderheid van de media niet 'op de veelheid aan ideeën en voorstellen die uit deze beweging geboren worden". Maar Jones besteedde, vooral, aandacht aan het "politieoffensief" in Genua**.** De politie had volgens hem een ambivalente rol gespeeld bij het geweld van – een kleine minderheid – demonstranten. Hoewel geruchten over politiemanipulatie eerder in Göteborg al de ronde hadden gedaan, bleek dit pas écht in Genua het geval. Daar keek de politie de andere kant op toen '*black blocs*', willekeurig, vernielingen aanrichtten. Er was, aldus Jones, overtuigend bewijs dat (in zwarte gevechtskledij uitgedoste) demonstranten, in de directe omgeving van protestmarsen, uit de politiewagens waren gestapt. Met andere woorden: wie vormde hier eigenlijk het 'zwarte blok'?[980] Twee jaar later bleek het onderzoek naar de geweldsincidenten in Genua wel degelijk hout te snijden want toen werden zeventig politieagenten in beschuldiging gesteld van niet alleen het aanwenden van exorbitant geweld en machtsmisbruik, maar tevens van vervalsen van bewijzen.[981]

Sinds 2001 weerhielden zowel het geweld van zwarte blokken als de overheidsrespons de meeste Nederlandse activisten van deelname aan protesten in het buitenland. De beweging bleef wel actief, maar slechts onder het motto "*think globally, act locally*". Dit hield in dat zij zich 'thuis' met – kleinschalig – vandalisme verzette tegen, onder andere, banken wanneer in het buitenland de financieel-economische toppen plaatsvonden. Pas enkele jaren later kenden eveneens Nederlandse antiglobalisten internationaal een doorstart bij, specifiek, G8- en G20-Toppen, wanneer deze tenminste op reisafstand lagen.

Dit vond voor het eerst medio 2003 in het Franse Evian plaats.[982] *Summit hopping*, het deelnemen aan protesten tegen (diverse) toppen in Europa en elders, stond na een absentie van enkele jaren weer in de belangstelling.[983] De extremisten wilden 'zich niet langer beperken tot

---

[980] 'Een andere wereld is mogelijk... voor een alternatieve globalisering!', september 2001, https://ac.home.xs4all.nl/global/discussie/uitpers.htm.

[981] 'Politie in Italië wordt vervolgd voor geweld tijdens Genua 2001', 10-10-2003, https://www.globalinfo.nl/Nieuws/.

[982] 'G8 1-3 juni Evian. Overzicht Nederland', 3-5-2003, https://www.indymedia.nl/nl/2003/05/11619.shtml.

[983] 'Tienduizenden op straat tegen Top G8 in Evian', 1-6-2003, https://www.standaard.be/cnt/dmf01062003_001.

voeren van symbolische acties in eigen land, maar nu ook weer de grens overtrekken'.[984] Een deel wilde daarbij meer dan passief verzet. De Leidse 'aktivistenschool' trainde mensen "zich voorbereiden op effectief blokkeren van Evian" en op "overleven van de politiereactie erop". Zij moesten "meer doen dan gewoon meelopen in een demonstratie".[985] De G8-Top van 2005 in het Schotse Gleneagles kende mede interesse, maar de daartegen in Londen georganiseerde protesten gingen uiteindelijk niet door vanwege (gelijktijdige) terroristische aanslagen daar.

Voor de G8 van 2007 in het Duitse Heiligendamm mobiliseerde de mede in Nederland actieve koepelorganisatie '*Dissent'* internationaal al vroeg.[986] Dreigende berichtgeving vooraf sloot een confrontatie tussen gewelddadige actievoerders en de massaal aanwezige politie niet uit. Medio april bleek dat ook vanuit Nijmegen, waar de lokale gesponsorde[987] Dissent-groep het had over "burgerlijk ongehoorzame acties", een bus met actievoerders zou vertrekken.[988] Op weg naar Heiligendamm ontzegde de Duitse politie actievoerders de toegang tot het land. Een uit Nijmegen meegereisde deelneemster kreeg schriftelijk nader uitleg: zij behoorde zoals de Duitse liaison in Nederland had gehoord tot het 'linkse spectrum' en zou naar verwachting deelnemen aan 'niet vreedzame acties'.[989] De G8-Top zelf liep inderdaad uit op grootschalige rellen die tot (talrijke) arrestaties leidden, zowel in Heiligendamm als elders. Een Nederlands-Turkse actievoerder werd later tot acht maanden voorwaardelijk veroordeeld vanwege gooien van stenen naar de politie.[990] In retrospectief was 2007 het laatste jaar dat zich de Nederlandse antiglobalisten bij diverse Toppen lieten zien.

Tussenconclusie: het verzet tegen globalisering betekende een hoopgevende doorstart voor veel actievoerders. De beweging dunde echter spoedig uit, niet alleen aangezien zich ook niet-linkse actievoerders aansloten en de, meeste, toppen op onbereikbare locaties gehouden

---

[984] 'Jaarverslag AIVD 2003', 27-4-2004, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/Biza-JV2003.pdf.

[985] 'G8 blokkade training Aktivistenschool', 20-5-2003, https://www.indymedia.nl/nl/2003/05/11888.shtml.

[986] 'Verzet tegen G8: 2 infoavonden', 14-2-2006, https://www.indymedia.nl/nl/2006/02/34227.shtml.

[987] https://www.zwartzaad.info/nieuwsbrief/nieuwsbrief2007.html

[988] 'Nijmegen leeft G8 beeft!', 17-4-2007. https://www.indymedia.nl/nl/2007/04/43795.shtml.

[989] 'Strengere grenscontrolles Duitsland', 4-6-2007, https://www.indymedia.nl/nl/2007/06/45088.shtml.

[990] 'G8-arrestant uit Nederland eindelijk vrij', 16-7-2007, https://www.indymedia.nl/nl/2007/07/46092.shtml.

werden, maar met name omdat de antiglobalisering vanwege het geweld – van een overigens verwaarloosbare minderheid – een steeds minder aansprekend actieterrein vormde.

Autoriteiten

"Antiglobalisten en het gezag: hoe nu verder?" vroeg de dienst zich in een nota af.[991] Het antwoord hing samen met niet alleen het lokale en nationale, maar tevens internationale openbare-ordebeleid. De Nederlandse situatie werd gekenmerkt door een mede voor andere actieterreinen geldende beleidsinvulling. Zo konden de gematigde personen en organisaties, middels hun ideeën, indirect bij besluitvorming worden betrokken. Gedogen was hierbij het uitgangspunt, maar soms kregen groepen en individuen (vooral in het buitenland) te maken met repressie.

Dit beleid van zowel integratie als exclusie droeg bij aan beteugelen van actievoerders. De toppen verliepen, wat Nederlandse activisten betreft, bijna zonder wanklank. Dat nam niet weg dat hier ook de BVD bij de acties van antiglobalisten repressieve maatregelen voorstelde, zeker voor anarcho-autonomen, aangezien zij voor een deel als "politieke hooligans" werden gezien.[992] Omdat binnen de beweging geweldsgebruik echter een overzichtelijke rol speelde, hoefden relevante instanties slechts proactief en vroegtijdig een eventuele verandering in die situatie te onderkennen. Zowel de BVD als politie hield de vinger aan de pols om waar nodig en opportuun hun buitenlandse collega-diensten in te kunnen seinen over, eventueel, inreizen van personen met kwalijke bedoelingen.

In het buitenland liepen demonstraties mede door de politie vaak uit de hand, waarbij ook toen nog deelnemende Nederlandse antiglobalisten betrokken hadden kunnen raken. Het meest opvallend was het gebruik van vuurwapens tegen demonstranten in Göteborg en Genua in 2001, waardoor velen afzagen van verdere deelname aan protesten.

Toch bleven (lokale) autoriteiten beducht op risico's van geweld, ook toen (in 2002) in Leiden de Europese conferentie van Peoples' Global Action plaatsvond. De AIVD had samen met zijn RID in een dreigingsanalyse reeds aangegeven dat openbare-ordeverstoringen niet te verwachten waren en de bijeenkomst verliep inderdaad rustig.[993] Dit was de voorbode van een tijdelijke afname van de activiteiten, want de dienst analyseerde in 2004 dat 'activistisch links'

[991] 'De visie van de Binnenlandse Veiligheidsdienst op het fenomeen antiglobalisering' (2002, hoofdstuk 5.1)

[992] 'De visie van de binnenlandse Veiligheidsdienst op het fenomeen antiglobalisering', BVD-Nieuwsbrief Jaargang 7, Nummer 1, 25-2-2002, 10-24.

[993] 'Jaarverslag AIVD 2002', 29-4-2003, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jv2002is.pdf.

steeds meer – en bijna over de gehele linie – te maken had met toenemende moedeloosheid en lethargie.[994] Ondanks deze inactiviteit werkte de AIVD samen met Europese veiligheids- en inlichtingendiensten om de (G8-)Toppen zo ongestoord mogelijk te laten verlopen. Dit was in 2007 bijvoorbeeld te zien rondom de G8 in Heiligendamm, waar een brede afstemming tussen de diensten plaatsvond over onder meer reisbewegingen. Een voornaam overleggremium was hiervoor de zogenaamde 'Club de Berne', waaraan – werkgroepen van – alle veiligheids- en inlichtingendiensten van de EU-landen, maar ook van Noorwegen en Zwitserland deelnamen. Relevante autoriteiten konden, zodoende, immers in staat worden gesteld zorg te dragen voor het gewenste beveiligingsniveau.[995]

Tussenconclusie: ook verzet tegen globalisering – met zijn doorgaans gematigde, maar soms extremistische uitingsvormen – kreeg te maken met navenant overheidsbeleid.

Oorzaken van desintegratie

De toenemende afkalving kwam niet alleen door de slecht bereikbare Toppen. Geweld van zwarte blokken en niet goed voorbereide politie maakten veel kapot. Antiglobalisme was in Nederland bewegingsintern geen splijtzwam. Wél vond Fabel van de Illegaal al in 1999 dat de Beweging onder de influx van "zelfs extreemrechtse elementen" te lijden had. Dat lag aan het ontbreken van een heldere ideologie, waardoor zich zowel extreemlinks als extreemrechts aangesproken kon voelen. Daarom achtten veel linkse actievoerders verdere deelname riskant. Vooral de buitenlandse geestverwanten hadden het helemaal verbruid, omdat zij "doodleuk de gedachte promoten dat in de strijd tegen globalisering tactische verbredingscoalities dienden te worden gesloten met uiterst rechtse xenofobe protectionisten tegen vrijhandel".[996] Ook hier leek links vanuit zijn analyse moeite te hebben met de deelname van niet-geestverwanten aan thema's, die in feite politieke en ideologische grenzen overstegen.

Tussenconclusie: vooral het openstellen van de antiglobaliseringsbeweging voor zelfs rechts georiënteerde personen zorgde voor verval van de beweging.

---

[994] 'Jaarverslag AIVD 2004', 28-4-2005. file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag_aivd_2004%20(2).pdf.

[995] 'Jaarverslag AIVD 2007', 22-4-2008, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslagaivd2007%20(1).pdf.

[996] 'De Fabel stopt met het Basisdemocratisch Netwerk', *De Fabel van de Illegaal*, 12-1-2001, https://www.doorbraak.eu/gebladerte/40031e01.htm.

4.3.2 Antifascisme/antiracisme

Medio jaren negentig bleek de antifascisme- en antiracismebeweging, die enkele jaren daarvoor met Antifascistische Aktie (AFA) een goede landelijke structuur had gekregen, al op haar retour. De (recente) parlements- en gemeenteraadsverkiezingen hadden nauwelijks zetels opgeleverd voor extreemrechts, waardoor antifascisten eigenlijk geen reden hadden in actie te komen. Vooral antiracisme kende golfbewegingen. Wanneer extreemrechts (bij verkiezingen) successen boekte, dan moesten extreemlinkse actievoerders in beweging komen; bleef dat uit, dan kon links als het ware op zijn lauweren rusten. Ook kwam het, in 1996, tot een precedent dat het toekomstige verzet mede zou bepalen. De burgemeester van Zwolle verleende toen de Nederlandse Volks-Unie toestemming voor een demonstratie en sindsdien bleek het in geheel Nederland moeilijk extreemrechtse manifestaties te verbieden.[997] De NVU stapte wanneer dat wel gebeurde – doorgaans met succes – naar de rechter om een verbod te contesteren.

Door het uitblijven van extreemrechts succes bleef het lang rustig en pas in de jaren na 2013/2014 begon antifascisme aan een meer gerichte opmars, met name omdat extreemrechts zich steeds meer richtte op de instroom van – islamitische – vluchtelingen. Dat leidde spoedig tot tegenmaatregelen van antifascisten. Mede in dit verband is het onderzoek interessant naar het mobiliserende vermogen van de (Amerikaanse) Anti-Fascist Movement (AFM), ofwel de "antifascistische beweging en haar anarchistische kern".[998] De auteur vatte de internationale, maar tevens op Nederland van toepassing zijnde, situatie als volgt samen: "AFM is growing as a reaction to another disturbing phenomenon: the rise of fascism in its nationalist form, i.e. Right-Wing Extremism on one hand, or the more familiar threat of jihadists on the other. If right-wing extremists ('fascists') need the jihadists (another type of 'fascists'), Left-Wing Extremism needs the 'fascists' to justify itself and its actions".[999] Hier gold hetzelfde: als de extreemrechtse, maar ook rechts-populistische groepen en partijen zich geroepen voelden te reageren op de komst van asielzoekers van vooral islamitische komaf, keerden antifascisten zich tegen hun extreemrechtse tegenstanders.

Een andere Amerikaan deed onderzoek naar 'Amerikaans en Europees antifascisme', waartoe hij mede (autonome) Amsterdamse antifascisten interviewde.[1000] Hierbij zou hij een elders al genoemde belangrijke reden voor achterwege blijven van relevant wetenschappelijk

---

[997] 'Burgemeester van Zwolle ontkent precedentwerking van toelaten demonstratie. Extreem-rechts toont hoe "netjes" het kan', *De Volkskrant*, 26-2-1996.

[998] Ariel Koch, 'Trends in Anti-Fascist and Anarchist Recruitment and Mobilization'. *Journal for Deradicalization* 1-51 (2018): 3.

[999] De auteur verwijst hier naar https://www.mirror.co.uk/news/uk-news/british-nazi-jihadis-mirror-investigation-4847059.

[1000] Mark Bray, *Antifa. The anti-fascist handbook* (Brooklyn – London: Melville House, 2017), xxi.

onderzoek geven: “One reason is the general reluctance of antifascists to risk exposing their identities publicly by speaking with journalists or academics”. De, Amsterdamse, antifascist Job Polak noemde overigens de vraag van Bray of ‘geen platform bieden aan extreemrechts geen inbreuk maakte op de vrijheid van meningsuiting’, nadrukkelijk, “een non-argument”, want: “You have the right to speak but you also have the right to be shut up”.[1001]

Actievoerders

Tot hun revival in 2013/2014 waren er met uitzondering van de – bijna rituele – acties tegen de Nederlandse Volks-Unie nauwelijks manifestaties van de – naar eigen zeggen – met teloorgang kampende antifascisten. Zij zochten andere relevante doelen en kwamen terecht bij een toen ‘nieuwrechts’ initiatief, ‘*Voorpost Nederland*’. Dit wilde volgens de, antifascistische, onderzoeksgroep KAFKA een ‘intellectueel klimaat’ creëren om voor extreemrechtse partijen de weg vrij te maken.[1002] Maar voorlopig bleef succes uit. Zo zou de Landelijke AFA er in juli 1998 niet in slagen een demonstratie van de – nationalistische – Voorpost Nederland in Delft te voorkomen.[1003] AFA wilde van het college van B&W een ‘principiële afwijzing van acties van Voorpost’. Zij opteerde zelf “bijna altijd voor een offensieve, openlijke manier om zaken rond extreemrechts aan het daglicht te brengen”, want zo kon een ‘maatschappelijk isolement van extreemrechts’ worden bereikt. Het college reageerde niet en lokale media stelden dat het om een bijzonder klein clubje mensen ging en dat het beter was de ‘tegendemonstratie’ niet te veel aandacht te geven, omdat dit Voorpost weer extra publiciteit opleverde. AFA ‘gooide er een ingezonden brief tegenaan en stuurde een informatiepakket naar de politieke partijen in Delft’, maar ook dat hielp niet. Zo kwam GroenLinks Delft in de *Delftsche Courant* zelfs met een nogal opmerkelijke reactie: “Je moet niet voor elke scheet de straat opgaan. Door dit soort acties te houden zorg je ervoor dat zo'n relatief onbekende club als Voorpost alleen maar extra publiciteit krijgt. Dat is onverstandig”. Dit initiatief van AFA mislukte, omdat “zelfs de linkse politici weigerden mee te werken”, aldus de woordvoerder, Jeroen ‘Bosch’.[1004] Deze gang van zaken – de tegenwerking van zowel reguliere media als vooral linkse lokale politici – was een (pijnlijke) nederlaag voor AFA. Onderzoeksgroep KAFKA had eerder reeds geconstateerd dat de extreemrechtse politieke partijen zo goed als verdwenen waren. CD stelden nauwelijks nog iets voor en medio november kreeg CP’86 zelfs te maken met een verbod. KAFKA achtte het

[1001] Bray, *Antifa*, 149-150.

[1002] *Ravage* 256, 3-4-1998

[1003] ‘Graf Zwijger mag geen bedevaartsplaats worden’, *Trouw*, 4-7-1998

[1004] *Ravage* 263, 10-7-1998

om die reden van groter belang de pijlen specifiek te richten op Voorpost, aangezien zelfs de neonazistische Nederlandse Volks-Unie slechts nog een "splinter" was.[1005]

Ook het nieuwe millennium kreeg te maken met, vooral, de interactie tussen blokkade en frustratie. Deze wisselwerking werd 'empirisch moeilijk te onderbouwen' genoemd, omdat de stap van frustratie naar geweld eerder een proces betekende met 'tussenschakels'.[1006] Maar in de praktijk was – zo bleek in voorliggend onderzoek – vaak geen sprake van een geleidelijk 'proces' en de actievoerders sloegen ook wel tussenstations over.

In mei 2000 discussieerde de Beweging, met enig ongemak, over hoe om te gaan met de Baskische (separatistische) ETA, specifiek met een in ons land gedetineerde sympathisant voor wie een campagne werd gevoerd om uitlevering aan Spanje te voorkomen. Want was de zich weliswaar 'radicaal-links' noemende ETA geen nationalistische – ergo een te verfoeien – beweging en leidde nationalisme niet automatisch tot onderdrukking, racisme en antisemitisme? Maar het vooral uit antifascisten bestaande '*Solidariteitskomitee Esteban Murillo*' benadrukte dat ETA een linkse organisatie was en het was des duivels toen bleek dat Voorpost had deelgenomen aan zijn manifestatie. Zulke solidariteit was ongewenst: "Sterker nog, de fascisten zijn voor onze comitéleden jarenlang geliefd actie-doelwit".[1007] De discussie zou jaren later herhaald worden, toen andere in ons land ondergedoken ETA-sympathisanten ondersteuning behoefden.[1008] Zo werd – medio 2002 – de Spaans-Amsterdamse kraker en, vermeende, ETA-sympathisant Juan Ra opgepakt. Dit leidde tot veel steun, aangezien hij afkomstig was uit het kraakpand Kasa de la Muntanya in Barcelona, dat nauwe banden onderhield met Nederlandse anarchisten.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2002 hield AFA zich afzijdig, omdat het 'marginale' extreemrechts slechts in enkele steden wilde deelnemen. Wel zou KAFKA in mei reageren op het toenemend populisme na de moord op Pim Fortuyn. Het ging de onderzoekers hierbij niet om de, lokale, partijen zelf, maar om de extreemrechtse elementen die toenadering zochten tot politici.[1009] Inzake dit toenemende populisme was in januari 2002 het verschijnen van www.indymedia.nl van belang. Dit zou voortaan één van de belangrijkste en – mede voor ons onderzoek – nuttigste berichtgevers zijn van links, activistisch, nieuws. Tevens *indymedia* besteedde veel aandacht aan de door (en na) de moord op Fortuyn ontstane commotie, waarbij het initieel als links-activistische site enige terughoudendheid betrachtte, aangezien de rechtse buitenwacht de moordaanslag op het conto van een 'linkse terrorist' had geschreven.

[1005] *Ravage* 272, 27-11-1998

[1006] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 214.

[1007] *Ravage* 7, 19-5-2000

[1008] 'Demonstraties voor gearresteerde Spanjaard', *Trouw*, 26-1-2002

[1009] *Ravage* 1, 10-1-2003

In maart 2003 verstoorde AFA wederom, nu in Apeldoorn, een demonstratie van haar grootste en permanente vijand, de Nederlandse Volks-Unie. Het AFA-lid Paul Kraaijer deed verslag van de 'jacht op skinheads' en keurde deze af, omdat "dit ouderwetse nazi-jagen" elk doel mistte. "Onder dreiging van geweld" werd NVU niet 'monddood gemaakt' en het leidde mogelijk tot het "onafwendbare publieke beeld" dat de antifascisten zélf 'dubieuze methoden gebruikten om hun tegenstanders uit te schakelen'. Wanneer de latere onthulling van Kraaijer klopte, dat hij namens BVD/AIVD was geïnfiltreerd in linkse groepen, dan was zijn attitude hier des te opmerkelijker. Want droeg hij zo – misschien zelfs geïnstrueerd door de dienst? – niet bij aan het (trachten te) deradicaliseren van antifascisten? De Landelijke AFA zou later de – gezien zijn activiteiten niet geheel onaanzienlijke – betekenis van Kraaijer binnen AFA bagatelliseren. Deze had in zijn interview met de Telegraaf gezegd voor de BVD en AIVD te hebben gewerkt en daarbij 'diep doorgedrongen' te zijn in AFA-Nederland. [1010] AFA haastte zich te verklaren dat Kraaijer in de jaren negentig alleen maar een, minieme, rol had gespeeld bij het "kortstondig bestaande AFA-Zwolle" en hij was "enige tijd betrokken geweest bij het AFA-tijdschrift Alert".[1011] Kraaijer, die sowieso niet van plan leek zich te conformeren aan de AFA-uitgangspunten en mogelijk tevens een interne discussie over actiemethoden had willen entameren, riep met nadruk op antifascisme niet over te laten aan "pubers met Palestina-sjaals en zwarte bivakmutsen".[1012]

Desondanks zette deze, hernieuwde, omslag naar geweld zich een jaar later voort. Om nog onduidelijke redenen – mogelijk waren nieuwe charismatische leiders opgestaan – wenste AFA, steeds vaker, extreemrechtse demonstraties "desnoods met geweld" te verstoren.[1013] Zo zorgde zij voor commotie bij haar streven om een demonstratie van wederom de Nederlandse Volks-Unie in Den Haag te verhinderen. AFA had toestemming voor een eigen demonstratie op een daarvoor aangewezen plek, maar de groep hield zich niet aan gemaakte afspraken. Zij trachtte haar tegenstanders te bereiken, met een poging door een politiecordon te breken.[1014] Twintig gearresteerde antifascisten brachten vervolgens de nacht door op een politiebureau, vanwege "zwaardere vorm van openlijke geweldpleging".[1015] Ook hier ging het gewelddadig verzet dus vooraf aan repressie. Het onderzoek van de dienst had inmiddels mede aangetoond dat de brede linkse beweging met uitzondering van 'politiek gewelddadige' antifascisten zich

---

[1010] Zie 'De psyche van een mol', *De Telegraaf*, 3-6-2011

[1011] 'Verklaring AFA n.a.v. AIVD infiltratie/Telegraaf artikel', 3-6-2011, https://www.indymedia.nl/nl/2011/06/76439.shtml.

[1012] *Ravage* 5, 4-4-2003

[1013] *Ravage* 7, 21-5-2004

[1014] Zie ook, 'Extreem politiegeweld bij massa arrestatie antifascistische betogers', 8-6-2004, https://www.indymedia.nl/en/2004/06/19467.shtml.

[1015] *Ravage* 8, 11-6-2004

nauwelijks nog roerde.[1016] Zelfs bij de sporadische openbare manifestaties van extreemrechts echter zetten antifascisten de lokale overheden – ook oneigenlijk – onder druk vergunningen te laten intrekken. Gebeurde dit niet, dan zocht AFA de confrontatie met hun tegenstanders.

Dit bleek, bijvoorbeeld, in 2005 toen AFA met geweld een NVU-demonstratie trachtte te verhinderen. De politie hield meer dan dertig antifascisten aan.[1017] Dit leidde, eveneens, tot imagoschade voor de actievoerders, want ook reguliere media veroordeelden het gewelddadig optreden. Zij vonden dat 'juist antifascisten het betogingsrecht zouden moeten koesteren'.[1018]

Vooral bij autonome actievoerders uit de hoofdstad nam geweld steeds meer een vaste plaats in. Dat bleek, in 2006, uit een rapport van de (lokale) RID dat het extremisme van *AFA-Amsterdam (AFAA)* evident aantoonde. Zo was hier sprake van "aan de weg en soms letterlijk op de bek timmeren" van extreemrechtse tegenstanders. Ook namen, autonome, Amsterdamse antifascisten bij demonstraties ongevraagd het voortouw en moest de – feitelijke – organisator zich maar naar hun wensen plooien.[1019] Dit deed denken aan eerdere acties van Amsterdamse autonomen bij Boekel en Kedichem, maar ook Borssele. De Amsterdamse RID zag de groep dan ook als regelrecht "gevaar voor de democratische rechtsorde" en betoogde: "AFAA heeft een gewelddadig karakter; zij wil rechts de mond snoeren en zij heeft lak aan alle regels". Zij stond bekend als "gewelddadigste van de AFA-afdelingen in Nederland".[1020]

Dit jaar werd sowieso gekenmerkt door meer antifascistisch geweld, maar ook kwam verbale intimidatie van – lokale – politici aan het licht, waarmee de actievoerders in sommige gevallen succes hadden. Zo trokken enkele gemeenten "na intimideren van lokale overheden" de vergunningen voor extreemrechtse demonstraties in. Ook zochten vooral Amsterdamse en Nijmeegse antifascisten de confrontatie met extreemrechtse individuen of groepjes.[1021]

In 2007 was naast de rituele manifestaties sprake van toegenomen internationalisering. Door mobilisatie van soms honderden Nederlandse en, met name, Duitse antifascisten werden

---

[1016] 'Jaarverslag AIVD 2004', 28-4-2005, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag_aivd_2004%20(1).pdf.

[1017] 'Jaarverslag AIVD 2005', 28-4-2006, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag2005aivd.pdf.

[1018] 'Arnhem bekijkt uitspraak over NVU-demonstratie', *Trouw*, 18-5-2005

[1019] 'Links politiek (gewelddadig) activisme in Amsterdam', RID-Amsterdam, Rapport Nr. 2149316/01

[1020] 'AFA', RID-Amsterdam: Rapport Nr. 2969468/01, 29-6-2006

[1021] 'Jaarverslag AIVD 2006', 27-4-2007, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslagaivd2006%20(2).pdf.

extreemrechtse bijeenkomsten met geweld verstoord.[1022] De actievoerders trokken hier zowel in theorie als in praktijk – op straat – samen op met buitenlandse geestverwanten. AFA richtte haar pijlen nu, behalve de NVU, steeds meer op de '*Nationalistische Volks Beweging*' (NVB). Hierbij kwam het tot een incident dat nog een nasleep kreeg: AFA probeerde, met geweld, de nieuwjaarsborrel van NVB (in Uitgeest) te verstoren, maar kreeg te maken met 'ordetroepen'. Het resultaat was een kortstondige veldslag met – aan beide zijden – gewonden.[1023] De politie arresteerde ruim twintig aanhangers van NVB, maar liet AFA ongemoeid.[1024] A priori was de AIVD echter op de hoogte van wat te gebeuren stond en kon de versie van AFA dat zij níet de agressor was weerspreken. Onderzoek van de dienst had aangetoond dat de groep van meet af aan van plan was de locatie met geweld te ontruimen. NVB die de eveneens door ouderen en kinderen bezochte bijeenkomst wilde beschermen verhinderde hun plannen. Hierover werd aldus bericht: "In 2008 is door een rechterlijke uitspraak (voor de eerste maal) bevestigd dat AFA de agressor was bij een links-rechtsconfrontatie (Uitgeest, februari 2007)".[1025] Ook in hoger beroep ging – tot onverholen woede van AFA – de NVB-hoofdverdachte vrijuit: "Het hof ontslaat de verdachte te dier zake van alle rechtsvervolging".[1026]

Begin 2008 organiseerde AFA-Nijmegen een bustocht naar een bijeenkomst van de, extreemrechtse, '*Nationalistische Studenten Vereniging*' in Gent en riep op tot vorming van "anarchistische blokken".[1027] De demonstratie leidde tot gewelddadige confrontaties met de Belgische politie. Deze pakte circa honderdvijftig deelnemers aan het anarchistische blok op en zette de Nederlandse actievoerders uit.[1028] In april werd, inzake het antiracismedebat, een discussie voorgesteld over een – nog steeds – niet uitgekristalliseerd onderwerp: wat moest extreemlinks met radicale moslims? Onder andere moest aan de orde komen: "Hoe gaan we ermee om, als we een rothekel aan religie hebben, maar moslim-bashen hip is ? Vergeten we in onze ijver om gediscrimineerde moslims te verdedigen niet dat veel kritiek op deze religie ook de onze zou kunnen zijn? En hoe zijn dan onze standpunten naar buiten toe, als het over

---

[1022] 'Jaarverslag AIVD 2007', 22-4-2008, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslagaivd2007.pdf.

[1023] 'Knokpartij extremisten', *Het Parool*, 5-2-2007.

[1024] 'Politie arresteer leden extreemrechtse groep', *De Volkskrant*, 3-2-2007

[1025] 'Links extremisme', http://www.inlichtingendiensten.nl/jaarkwartaalmaand/Jaarverslag_2008_AIVD.pdf.

[1026] https://jure.nl/br6508, ECLI:NL:GHAMS:2011:BR6508 LJN BR6508, Gerechtshof Amsterdam, 23-00385-08.

[1027] 'Bus naar antifascisme demonstratie in Gent', 22-2-2008, https://www.indymedia.nl/nl/antifa/antifa127.shtml.

[1028] 'Verslagje', 7-3-2008, https://www.indymedia.nl/nl/2008/03/50726.shtml.

dit soort dingen gaat?"[1029] In open bronnen is de uitkomst van de discussie niet aan te treffen. Het is zelfs de vraag of, eigenlijk, wel een discussie over dit heikele – mogelijk de Beweging splijtende – onderwerp heeft plaatsgevonden. AFA trachtte, in diezelfde periode, wederom de extreemrechtse bijeenkomsten te verhinderen waarbij zij, tevens onder dwang, zaaleigenaren overhaalde geen ruimte te bieden aan extreemrechts. Ook waren er weer arrestaties van AFA-sympathisanten, omdat zij hun tegenstanders te lijf wilden gaan. Wat dit jaar in het onderzoek van de dienst verder opviel, was een (aanzienlijke) uitbreiding van de contacten met en reizen naar Duitsland, maar ook een toename van geweld tegen personen, waarbij antifascisten soms ook extreemrechtse tegenstanders in elkaar sloegen en beroofden.[1030]

2009 kende een nieuwe ontwikkeling: extreemrechtse individuen in een (letterlijk en figuurlijk) extreemlinks jasje. '*Nationaal Socialistische Aktie*' *(NSA)* kleedde zich niet alleen in het zwart, maar maakte – aldus de tekst van een AFA-pamflet – tevens gebruik van 'linkse symbolen en retoriek'. De groep vormde zelfs zwarte blokken.[1031] AFA ergerde zich duidelijk aan deze 'neo-nazi's die zich spiegelen aan de linkse autonome beweging'. Ook viel – behalve meer acties in buurlanden – met name de participatie op van enkele AFA-afdelingen in acties van derden tegen asiel- en vreemdelingenbeleid. Deze bemoeienis met een ander actieterrein zette zich in de jaren hierna voort. AFA keerde zich steeds meer tegen politieke partijen, met name de PVV, en richtte specifiek daarvoor de werkgroep '*Wilders sluit ook jou uit*' op. Zij riep op tot verstoring van optredens van vooral de PVV-voorman.[1032] Hieraan werd spoedig gevolg gegeven.[1033] Onverminderd hoog bleef de dreiging van extremisten binnen AFA. De harde landelijke kern van enige tientallen personen groeide weliswaar niet, maar de aanhang die zij bij de acties wist te genereren wel. In steeds meer plaatsen dreigde of was reeds sprake van verstoring van de openbare orde door de komst van honderden linkse demonstranten naar (vooral) de NVU-demonstraties. Relatief nieuw was dat AFA hierbij in hoofdzaak anderen de kastanjes uit het vuur liet halen. Zo gebruikte zij diverse, lokale, individuen en groepen – van moslimorganisaties tot voetbalhooligans – voor rellen bij extreemrechtse manifestaties. AFA zelf bleef dan als poppenspeler op de achtergrond. Onder '*Laat Ze Niet Lopen*' (LZNL) werd deze, in 2008 voor het eerst gehanteerde, werkwijze lang gebruikt, zoals Jaarverslagen van de

---

[1029] 'Discussie: antifascisten en de islam', 28-3-2008, https://www.indymedia.nl/nl/2008/03/51243.shtml.

[1030] 'Jaarverslag AIVD 2008', 21-4-2009, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/20090171jaarverslagaivd.pdf.

[1031] 'Infoavond NSA in Hengelo', 4-2-2009, https://www.indymedia.nl/nl/2009/01/56797.shtml.

[1032] 'PVV creëert ruimte voor neo-nazi's', 14-11-2009, https://www.indymedia.nl/nl/2009/11/63352.shtml.

[1033] Gerjanne Tiemens, 'Demonstratieve fakkeltocht tegen Wilders', *Arnhem Direct*, 29-10-2009

AIVD aantoonden. Vooral in Maastricht en Venlo ontspoorden demonstraties, omdat zowel extreemrechts als -links ondersteuning kreeg van veel Duitse, maar tevens enkele Belgische geestverwanten. [1034]

In februari 2010 was AFA verbolgen over een door de AIVD – in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen – aan alle burgemeesters van Nederland gestuurde brief waarin de dienst wees op de feitelijke status en modus operandi van deze Anti-Fascistische Aktie. AFA fulmineerde over de "beklagenswaardige wijze", waarop de dienst haar kwalificeerde als een "geweldsbeluste, extremistische organisatie". Zij wilde enkel op "geweldloze (doch weerbare) wijze racistische en fascistische organisaties en ideeën zo veel mogelijk bestrijden".[1035] AFA trok ook dit jaar weer op met vooral de tegenstanders van asiel- en vreemdelingenbeleid.[1036]

Antifascisten kenden wel interne meningsverschillen. Dit werd in 2011 duidelijk met de oprichting van '*AFA-Fryslân*'. De meerderheid beschouwde deze van meet af aan als een vreemde eend in de bijt vanwege haar – deels – sociaaldemocratische achtergrond. Dit leidde ondanks haar belangrijke aandeel in acties tot onenigheid met – of ronduit onbegrip van – de immers uit de Beweging stammende landelijke AFA.[1037] AFA-Fryslân richtte zich vooral op de PVV daar, maar nam ook elders deel aan manifestaties of hielp deze organiseren.[1038] De Landelijke AFA bagatelliseerde zoals gezegd de rol van haar oud-lid Kraaijer, maar het jaar verliep verder op de gebruikelijke wijze. AFA verstoorde iedere extreemrechtse manifestatie, of deed pogingen daartoe, maar AFA-Fryslân werd mede beschuldigd van mishandeling van een PVV-Statenlid. Later werd, tot haar grote woede, duidelijk dat het Statenlid het incident zelf had geënsceneerd.[1039] Ook kwam dit jaar Laat Ze Niet Lopen in actie met haar beproefde concept, waarbij de Landelijke AFA randvoorwaarden (mobilisatie, arrestantenondersteuning, woordvoering) organiseerde, maar de feitelijke acties liet uitvoeren door lokale groeperingen en individuen. Vooral in Enschede ontaardde de confrontatie met de NVU in een handgemeen

---

[1034] 'Chaos in Maastricht om ultrarechtse demo', *Het Parool*, 2-3-2009

[1035] 'Open brief aan de AIVD (afzender AFA)', 8-2-2010, https://www.indymedia.nl/nl/2010/02/65238.shtml.

[1036] 'Jaarverslag AIVD 2010', 20-4-2011, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag_2010_pdf_versie.pdf.

[1037] Een voornaam discussiepunt was het kladden van hakenkruizen in de nabijheid van de woning van Friese PVV'ers door een individu van AFA- Fryslân. Hem moest worden uitgelegd dat een echte antifascist dat nooit zou doen.

[1038] 'Demonstratie bij uitzetcentrum Ter Apel', *Dagblad van het Noorden*, 13-8-2011

[1039] 'Friese anti fascisten zijn boos op de PVV', 23-11-2011, https://www.indymedia.nl/node/886.

met de politie.[1040] Daarbij vielen gewonden, maar de politie arresteerde eveneens veel (lokale) actievoerders.[1041]

In 2012 nam steeds meer AFA-Den Haag het voortouw bij de acties. Zij beperkte zich niet tot racisme, maar richtte zich mede op asiel- en vreemdelingenbeleid. AFA-Fryslân bleef trouw aan haar beginselen en verstoorde met veel lawaai een zitting van de Provinciale Staten vanwege aanwezigheid van de PVV.[1042] Dergelijke daadwerkelijke pogingen tot beïnvloeding van politieke besluitvorming waren reden temeer voor permanente monitoring door de AIVD. Dit gebeurde mede ter ondersteuning van buitenlandse, vooral Duitse, collega-diensten, omdat antifascisten zich vaak en met veel geweld vertoonden bij manifestaties in Duitsland.[1043] Bij protesten in Dresden, Münster en Stolberg arresteerde de Duitse politie tevens Nederlandse actievoerders.[1044]

In 2013 manifesteerde vooral het 'klassieke, i.e. georganiseerde extreemrechts', zich nauwelijks nog en AFA-Nederland richtte zich mede daarom steeds vaker op "acties rondom vluchtelingenstrijd". AIVD-onderzoek had daarnaast uitgewezen dat individuen binnen AFA de Wet openbaarheid van bestuur (Wob) gebruikten als inkomstenbron. Door aan te sturen op niet-tijdige beslissingen door bevraagde instanties – met name door het indienen van zeer veel (bewerkelijke) vragen – lukte het AFA vaak een boete op te eisen. De dienst kon aantonen dat antifascisten hun acties, voor een deel, financierden met zo verkregen inkomsten. De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties wenste daarom een einde aan dit oneigenlijke gebruik van de Wob .[1045] Dat was ook de wens van meerdere fracties in de Tweede Kamer.[1046]

[1040] 'Demonstratie NVU in Enschede', https://www.youtube.com/watch?v=YEbNvgvcZU0, 28-5-2011

[1041] 'Jaarverslag AIVD 2011', 7-5-2012, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/Jaarverslag_2011_AIVD.pdf.

[1042] 'AFA verstoord Statenvergadering in Friesland', 23-5-2012, https://www.indymedia.nl/node/4966.

[1043] aachener-zeitung.de/lokales/eschweiler/blockadetraining-tadel-fuer-aachener-polizeipraesidenten_aid-26673019, 18-9-2012..

[1044] 'Jaarverslag AIVD 2012', 23-4-2013, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag-aivd-2012.pdf.

[1045] 'Plasterk: Nog dit jaar einde aan misbruik WOB', *De Volkskrant*, 21-8-2013

[1046] 'Jaarverslag AIVD 2013, 24-4-2014. file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag-aivd-2013-nl.pdf.

In 2014 nam antifascisme toe na de gemeenteraadsverkiezingen in Den Haag.[1047] Dat gold ook voor Nijmegen en Friesland.[1048] AFA-Den Haag was tegen "etnisch profileren" in, vooral, de Schilderswijk. Er volgden demonstraties van '*Comité Herstel van Vertrouwen*' en '*Stop Politiegeweld Schilderswijk*'. AFA koppelde racisme niet alleen aan neonazi's en PVV, ook was volgens haar 'racisme geïnstitutionaliseerd': "Het zit ingebakken in de staat".[1049] In augustus deed (de Landelijke) AFA verslag van een extreemrechtse protestmanifestatie in de Schilderswijk die onder de naam '*Pro Patria*' werd georganiseerd.[1050] Weliswaar was het een protest tegen ronselpraktijken door IS-sympathisanten, maar AFA sprak slechts schande van de demonstratie van Pro Patria. Zij wilde daarbij niet alleen duidelijk maken wat de feitelijke inbreng van deze 'rechtsextremisten' was, maar ook laten zien welke kwalijke dynamiek kon ontstaan wanneer dezen "als ogenschijnlijk brave burgers" te werk gingen.[1051] Ook hield AFA zich opnieuw bezig met een item dat, in 2013, nieuw elan had gekregen: verzet tegen Zwarte Piet. De antifascisten zochten, ter ondersteuning van hun geestverwanten, die vooral als *Kick Out Zwarte Piet (KOZP)* bekendheid kregen, met name de confrontatie met (extreemrechtse) voorstanders van deze nationale traditie.[1052]

In 2015 was ook Laat Ze Niet Lopen terug: zij riep op tot een demonstratie tegen Pro Patria die, naar later bleek, identiek was aan het nationalistische '*Identitair Verzet*'.[1053] Onder de naam Pro Patria waren de, extreemrechtse, actievoerders slechts éénmalig in actie geweest en een – aangekondigde – nieuwe demonstratie vond niet meer plaats.[1054] Dit weerhield AFA-Den Haag er niet van opnieuw een NVU-demonstratie te bestormen, waarbij tevens nu weer

---

[1047] 'AFA Den Haag in actie bij racistisch PVV verkiezingsfeest', 21-3-2014, https://www.indymedia.nl/node/21959.

[1048] 'Geslaagd straatfeest tegen discriminatie', 6-4-2014, https://www.indymedia.nl/node/22301.

[1049] 'Toespraak AFA Den Haag op demonstratie tegen racisme en politiegeweld', 2-8-2014, https://www.indymedia.nl/node/24070.

[1050] 'Pro Patria demo ingekort', https://regio15.nl/nieuws/demonstraties/20615/pro-patria-demo-ingekort/, 10-8-2014

[1051] 'De rol en het gevaar van extreem-rechts bij het anti ISIS protest', 13-8-2014, https://www.indymedia.nl/node/24209..

[1052] https://www.ad.nl/binnenland/pro-zwarte-piet-ontkent-betrokkenheid-bij-opstootjes~a2fe7369/?referrer=https://www.google.com/, 15-11-2014

[1053] '28 februari: extreem-rechtse Pro Patria demonstratie, Laat Ze Niet Lopen!', 2-2-2015, https://www.indymedia.nl/node/26375.

[1054] 'Pro Patria verwijdert eigen Facebook pagina en liegt over bedreigingen', 27-2-2015, https://www.indymedia.nl/nieuwsarchief?page=101.

de politie antifascisten aanhield.[1055] De rest van het jaar stond in het teken van – deels felle – protesten tegen de Nederlandse tak van de '*Patriotische Europäer Gegen die Islamisierung des Abendlandes*' *(Pegida)*, een van oorsprong Duits nationalistisch burgerinitiatief dat bang was overspoeld te worden door moslims. Pegida zou, ook na 2015 nog, te maken krijgen met het geweld van zowel anarchisten als AFA, die immers – de zeker aanvankelijk gematigde – Pegida op één lijn zette met 'klassieke' rechts-extremisten, zoals de NVU.[1056]

Tussenconclusie: antifascisme speelde, deels, pas ver in het nieuwe millennium weer een rol, waarbij geweldsgebruik niet ter discussie stond. AFA wilde elke manifestatiepoging van (het overigens sterk verzwakte) extreemrechts in de kiem smoren en achtte daartoe ieder middel geoorloofd. Vooral de komst van Pegida gaf hen een *boost*, omdat in haar kielzog zich mede weer enkele extreemrechtse individuen in de openbare ruimte vertoonden. Antifascisten hadden, eindelijk, weer een tegenstander die moest worden bestreden. Een deel van hen sloot daarbij coalities met elders actieve personen.

Autoriteiten

Antifascisten legden, zoals genoemde acties en overheidsrespons aantoonden, deels aanzienlijk beslag op de autoriteiten: zowel proactief op de AIVD als reactief op de politie. Maar tot rechtszaken kwam het bijvoorbeeld nauwelijks. Hoewel enig causaal verband niet direct kan worden aangetoond, leek het overwegend lankmoedig optreden van de overheid, met name het achterwege blijven van afschrikwekkende straffen, een extra stimulans voor permanent geweld van een naar ratio weliswaar klein aantal extremisten.

In 2009 liep een AFA-demonstratie tegen Voorpost in Maastricht sterk uit de hand. De vernielingen en het geweld leidden, aldus linkse actievoerders, tot een interne discussie bij de lokale autoriteiten. Politie en gemeente Maastricht waren zo gefrustreerd dat ondanks de in de grondwet verankerde vrijheden van demonstratie en meningsuiting zelfs ter sprake zou zijn gekomen in het vervolg dergelijke "extremistische demonstraties" niet meer toe te staan.[1057]

In februari 2010 was AFA zoals beschreven ontstemd over een door de AIVD aan de burgemeesters van Nederland verstuurde brief. Daarin wees de dienst op de modus operandi

[1055] 'Antifascisten verstoren nazi demonstratie van NVU (Den Haag)', 5-4-2015, https://www.indymedia.nl/node/27498.

[1056] 'Onrust Pegida-demonstraties komt vooral door tegendemonstraties', *RTV-Noord*, 27-3-2017

[1057] 'Inval naar aanleiding van Stop Voorpost demonstratie', 10-12-2009, https://www.indymedia.nl/nl/2009/12/64093.shtml.

van AFA die – zoals uit zijn onderzoek was gebleken – tevens onder "bedreiging" informatie inwon. De dienst gaf te kennen dat AFA geen "antidiscriminatie- of onderzoeksbureau" was, maar dat zij veeleer moest worden beschouwd als "actiegroep", die in het realiseren van haar doelen soms op oneigenlijke wijze lokale bestuurders benaderde. Ook schuwde AFA gebruik van geweld tegen in hun optiek extreemrechts en/of ordebewaarders niet.[1058]

In 2011 kwam infiltratie in beeld als aspect van onderzoek van veiligheidsdiensten en politie. In De Telegraaf verklaarde een persoon voor de BVD/AIVD actief te zijn geweest op gebied van antifascisme en dierenrechten. Dit leidde tot interne discussie over schade voor de Beweging.[1059] Maar AFA wees eveneens op eventuele aansturing door de BVD.[1060] Mogelijk fungeerde deze infiltrant door zijn rem op geweld inderdaad als apaiserend verlengstuk van de overheid. Dit zou dan, hoewel het in vrijgegeven AIVD-informatie niet kon worden bewezen, een goed voorbeeld van de *hidden factor* zijn.

Tussenconclusie: ondanks repressie viel met name het milde traject van opsporing en vervolging op. De meeste arrestanten kwamen spoedig weer op vrije voeten. Onderzoek van de AIVD liet niet alleen de inzet van infiltranten zien, maar leidde tevens tot openbaarmaking van de door AFA gehanteerde methodes, waaronder bedreiging van (lokale) politici.

Oorzaken van desintegratie

Antifascisten kenden vanwege hun breed gedeelde principes geen echte splitsing. Wél bestonden verschillen van inzicht, bijvoorbeeld over de 'sociaaldemocratische' – ergo van de ideologische lijn afwijkende – AFA-Fryslân.

De Landelijke AFA was om geheel andere redenen onderhevig aan verval. Zo kenden haar activiteiten pieken en dalen, vooral omdat de extreemrechtse opponent zich bij perioden – bijvoorbeeld tussen de verkiezingen – nauwelijks manifesteerde. Uiteindelijk bleven van de oorspronkelijk zestien afdelingen slechts enkele langdurig actief: Amsterdam, Nijmegen, Den Haag en (later ook) Friesland.

[1058] 'Activiteiten Antifascistische Actie in relatie tot lokaal bestuur', 8-2-2010, https://www.aivd.nl/documenten/publicaties/2010/02/08/activiteiten-antifascistische-actie-in-relatie-tot-lokaal-bestuur.

[1059] 'De psyche van een mol - Paul IJsbrand Kraaijer en zijn spiegelpaleis', 8-12-2012, https://www.burojansen.nl/observant/paul-kraaijer-van-buttonboy-tot-spion.

[1060] 'AIVD-mol trommelde radicalen op voor actie', 5-6-2011, http://www.ravagedigitaal.org/2011nieuws/juni/33/nws.php.

‘BVD-agent’ Kraaijer toonde dat infiltratie van AFA door veiligheidsdiensten, met de eventuele aansturing, een effectieve maatregel voor terugdringing van geweld kon betekenen. Overigens had deze eerder reeds aangetoond invloed te kunnen uitoefenen op de beteugeling van het AFA-geweld.[1061]

Hoewel antifascisten bereid waren tot fysiek geweld tegen hun directe opponent en de dikwijls als buffer fungerende politie/ME bleef zwaar lichamelijk letsel tot nu toe achterwege. Maar de intentie tot en inmiddels (na beëindiging van dit onderzoek) ook het feitelijk gebruik van zwaar vuurwerk kan op middellange termijn fungeren als zwaard van Damocles vanwege niet uit te sluiten, ook ernstig, letsel.

Tussenconclusie: de initieel zeer brede beweging was, mede vanwege teruggang van extreemrechts, aan verval onderhevig. Slechts enkele afdelingen bleven zich – vanuit Buijs’ marginaliseringshypothese logisch – radicaal uiten.

4.3.3 Anti-asielbeleid

Na de ontmanteling van RaRa waren (ruim een decennium) gematigde protestvormen kenmerkend voor het verzet tegen asiel- en vreemdelingenbeleid. Toch hield de dienst ook in die periode de vinger aan de pols met het oog op eventueel negatieve ontwikkelingen.[1062] Na 1998 waren alleen nog maar enkele ‘oude’ groeperingen actief, zoals Autonoom Centrum in Amsterdam en de Leidse Fabel van de Illegaal, “en dan nog hoofdzakelijk geweldloos”, aldus de analyse van de dienst. Fabel zou overigens haar ‘directe ondersteuning’ van vluchtelingen onder – het toepasselijke – ‘*Comité Fabel van de Illegaal*’ verlenen, maar was op veel andere terreinen actief als *Doorbraak*.[1063]

Een – eind jaren negentig – actieve samenwerking van maatschappelijke en religieuze instellingen gold *Platform Illegale Vluchtelingen (PIV)*. Opvallende *player* was Amsterdams Solidariteits Komitee Vluchtelingen (ASKV), dat eerder niet had geaarzeld zich achter RaRa-aanslagen te scharen. PIV hield zich met name bezig met de “behartiging van de belangen van uitgeprocedeerde, illegaal geworden, maar in Nederland gebleven asielzoekers”. Het kwam in 1994 negatief in beeld met de arrestatie van onderzoekers van de, eraan verbonden, ‘Stichting Opstand’, die werden beschuldigd van RaRa-lidmaatschap. De suggestie was hiermee gewekt

[1061] *Ravage* 7, 21-5-2004

[1062] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 57-60.

[1063] https://www.grenzeloos.org/content/van-liefdadigheid-naar-solidariteit, 21-1-2010

dat PIV uit extremisten bestond, maar ‘de enige ervan uitgaande dreiging was het mobiliseren van softe actievoerders’, aldus de analyse van de BVD.

Actievoerders

In 1999 vlamde het verzet kort op door een hongerstaking van asielzoekers. De meest opvallende actie kwam van Ds. Visser van de Rotterdamse Pauluskerk, die meer verzet tegen het “versteende en verharde systeem” vroeg: “Wij zouden Rara moeten activeren om de boel te ontwrichten. Als een computer met bestanden met asielaanvragen zou uitvallen, is dat een signaal in de goede richting”.[1064] Tevens stelde hij voor bij de meest in aanmerking komende instantie, Immigratie en Naturalisatie Dienst (IND), computerbestanden onklaar te maken.[1065] De dienst achtte dergelijke uitlatingen riskant, aangezien zij eventueel actievoerders “over de streep van het toelaatbare” konden trekken.[1066] Een jaar later nog trachtte Autonoom Centrum Martinair en KLM – waarschijnlijk onder enige dwang –af te laten zien van hun assistentie bij de uitzetting van uitgeprocedeerde asielzoekers.

Hierna was het langdurig rustig. In de zomer van 2002 diende zich echter een nieuw, internationaal, initiatief aan dat zich vooral keerde tegen verdere uitbouw van “Fort Europa”: ‘No Border Camps’ (NBC).[1067] In 2003 kwam bij een dergelijk kamp nadrukkelijk ter sprake dat vluchtelingen zélf, de in feite belangrijkste groep, niet bij het activistische discours waren betrokken en – waarschijnlijk daarom – wegbleven bij evenementen. Volgens een deelnemer hadden vluchtelingen het gevoel slechts als “alibi te fungeren voor de witte activist”.[1068] Aan deze “witte overheersing” kwam pas veel later – door toedoen van de nog ter sprake komende groepen als ‘*We are here/Wij zijn hier*’ – een einde.

In 2004 tekende toenmalig minister van Vreemdelingenzaken en Integratie, Verdonk, een convenant met de vier grote steden over het uitwijzen van uitgeprocedeerde asielzoekers. Tegenstanders namen haar dit niet in dank af en wezen ook naar de nieuwe vreemdelingenwet van haar voorganger Job Cohen die “tienduizenden asielzoekers” gedurende vele jaren aan het lijntje had gehouden: “Een ware martelgang, waarvoor de verantwoordelijke politici vervolgd zouden moeten worden”.[1069] Dit was de opmaat voor bezettingen.[1070] Met name de actiegroep

---

[1064] *De Haagsche Courant*, 1-3-1999. Geciteerd in AIVD, *supplement Panta Rhei*, 58.

[1065] *RTL4*, ‘Barendse en Van Dorp’, 1-3-1999. Geciteerd in AIVD, *supplement Panta Rhei*, 58.

[1066] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 58-59.

[1067] ‘No Border, No Vergaderkamp’, *Ravage* 11, 30-8-2002.

[1068] ‘Actie voor vluchtelingen stuit op eigen grenzen’, *Ravage* 10, 19-7-2003.

[1069] ‘Woede en onbegrip na besluit Verdonk’, *Ravage* 2, 6-2-2004

[1070] ‘Aanhoudingen bij nieuw uitzetcentrum Schiphol’, *De Volkskrant*, 29-3-2004

'*Onbegrensd*', die specifiek was opgericht voor "directe hulpverlening" aan uitgeprocedeerde asielzoekers, voerde vernielingen uit. Zij sloopte hekken (rond de opvang van 'Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers' bij Deelen), voerde bezettingen uit en publiceerde een zwartboek. Hierop voelden de autoriteiten zich genoodzaakt deze AMA-campus te sluiten.[1071]

Medio april trad een persoon op de voorgrond die, zeker volgens de dienst, hét gezicht werd van het (Nederlandse) verzet tegen asiel- en vreemdelingenbeleid: de dichteres/activiste '*Joke Kaviaar*'. Zij was al in de jaren tachtig lang actief bij de, orthodoxe, krakers en was één van de medegevangenen van Hans Kok, die eind oktober 1985 in een Amsterdamse cel 'werd vermoord'.[1072] Kaviaar was meer dan een '*prima inter pares*'. Zij speelde een voortrekkersrol en komt daarom tevens in dit onderzoek nadrukkelijk aan bod. Een voordracht van Kaviaar in Delft ging niet door vanwege haar "te opruiende en demagogische" gedicht 'Stop Deportaties' met daarin (onder andere) de versregel: "En weer zet de minister haar handtekening onder een doodvonnis, afgeschermd door wetten en regels en goedgekeurd door de democratie". Kaviaar werkte later ook samen met '*Anarchistische Anti-deportatie Groep Utrecht*' *(AAGU)*, die zich nadrukkelijk wilde onderscheiden door "directe actie".[1073] Dit behelsde tevens bezettingen.[1074] Het ging bij acties van Kaviaar en AAGU vaak om de interactie blokkade-frustratie, want de actievoerders werden door het uitzichtloze karakter van geweldloze middelen – als het ware – 'gedwongen' tot gewelddadig verzet, zelfs middels intimidatie, brandstichting en *home visits*.

In het voorjaar van 2005 verhardden deze protesten zich. Langzamerhand tekende zich een cultuur van geweld af: de harde kern van de, steeds verder, in een isolement gedrongen of geraakte 'asielextremisten' zag geweld nog als enige optie. Zo stichtte *'Grenzen weg*', wegens 'actief meewerken aan onmenselijk en misdadig deportatiebeleid', brand in het gemeentehuis van Vught. Deze aanslag werd in anti-imperialistische retoriek uitgelegd: "'Grenzen weg' acht Nederland medeschuldig aan de dood of ellendige levensomstandigheden van velen in de rest van de wereld. Het egoïstische westerse kapitalisme houdt door uitbuiting, onderdrukking en desnoods militair geweld de enorme ongelijkheid in de wereld in stand. Door bijvoorbeeld wapenleveranties en steun aan het westen gunstig gezinde dictators wordt dit beleid nog versterkt." [1075] Eind oktober vond een incident plaats dat de *trigger* vormde voor een, verdere, radicalisering. In uitzetcentrum Schiphol-Oost kwamen elf personen om het leven, omdat een

---

[1071] https://www.grenzeloos.org/content/van-liefdadigheid-naar-solidariteit, 21-1-2010

[1072] Rest In Power, Tomy Holten: weer een smerismoord cover-up!, 16-10-2020, https://www.indymedia.nl/node/48483.

[1073] https://www.grenzeloos.org/content/van-liefdadigheid-naar-solidariteit, 21-1-2010

[1074] 'Vlucht', 15-6-2004, http://www.ravagedigitaal.org/2005/nummer1/axies2004.htm.

[1075] 'Brandstichting Vught wegens uitzetbeleid', 6-4-2005, https://www.indymedia.nl/nl/2005/04/26327.shtml.

asielzoeker zijn cel in brand stak. In Amsterdam verschenen spandoeken aan kraakpanden met teksten, zoals “Verdonk, nog steeds geen bloed aan je handen?” en “11 levend verbrand, Rita bedankt!” Op last van burgemeester Cohen werden deze tot grote woede van de actievoerders verwijderd.[1076] De brand en de nasleep ervan bleken een katalysator voor een reeks acties en, in ieder geval, de AIVD beschouwde dit als de aanvang van nieuw extremistisch verzet tegen asiel- en vreemdelingenbeleid.[1077]

In 2006 en 2007 voerden ’*Migranten Welkom!*’[1078] en ‘*Werkgroep Stop Deportaties*’ *(WSD)*, waarbinnen Kaviaar actief was, diverse blokkades en bezettingen uit van in aanbouw zijnde ‘bajesboten’, i.e. opvang in boten van uitgeprocedeerde asielzoekers.[1079/1080] Het meest opmerkelijk was de brandstichting door ‘*Refugees free*’ bij de in aanbouw zijnde Penitentiaire Inrichting in Alphen aan den Rijn, die deels als opvang voor asielzoekers zou gaan dienen. De gewaarschuwde brandweer trof er smeulend afval aan en er bleek op meer plaatsen brandbaar materiaal neergelegd, dat nog niet was aangestoken. Mogelijk werden de uitvoerders gestoord en konden zij hun werk niet afmaken.[1081] Reguliere media besteedden er, zo bleek uit naslag, in tegenstelling tot de activistische geen aandacht aan. Hierna ging een langdurige campagne tegen de nieuwbouw van uitzetcentrum (UZC) “Kamp Zeist” van start. Zo gooide ‘*Komitee Sluit Kamp Zeist!*’ bij een, bij de nieuwbouw betrokken, adviesbureau boterzuur naar binnen, maar sympathisanten van genoemde AAGU bezetten de raadszaal van de gemeente, waar het bestemmingsplan ter discussie stond.[1082] Ook nu weer leidde geen toegang tot de politiek tot agressie, maar de sfeer werd hier spoedig nog grimmiger. Zo besmeurde de actiegroep *'Geen bloed aan mijn handen*' de woningen van fractievoorzitters als een protest tegen de inmiddels gefiatteerde uitbreiding van Kamp Zeist. De actie was tevens een waarschuwing voor hen die zorgden voor het “onmenselijk vluchtelingenbeleid en verder bevorderen van gevangenissen, detentiecentra of anderszins fascistoïde ‘opvangplekken’ voor vreemdelingen”.[1083] Volgens de

---

[1076] ‘Cohen bedankt!’, *Ravage* 15/16, 16-12-2005

[1077] ‘Jaarverslag AIVD 2005’, 28-4-2006, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag2005aivd%20(1).pdf.

[1078] ‘Actiegroep vertraagt bouw bajesboten’, 27-1-2006, http://www.ravagedigitaal.org/actienieuws2006/archief-actienieuws07.php#actiegroep.

[1079] ‘Arrestaties na actie bij bajesboten in Rotterdam’, *Trouw*, 4-9-2006

[1080] ‘Bajesboten in Rotterdam geblokkeerd’, *Trouw*, 2-1-2007

[1081] ‘Actiegroep claimt brandstichting detentiecentrum’, 18-1-2007, http://www.ravagedigitaal.org/2007nieuws/januari/21/21.php.

[1082] ‘Actievoerders bezetten raadszaal wegens Kamp Zeist’, 14-2-2007, http://www.ravagedigitaal.org/2007nieuws/februari/14/14.php.

[1083] ‘Activisten besmeuren huizen van politici in Zeist’, 20-2-2007, *RTV Utrecht*.

dienst was met deze actie duidelijk een grens overschreden, want direct 'ingrijpen in politieke besluitvorming' middels bezetting van een raadszaal, maar vooral *home visits*, betekenden het einde van het tot dan vreedzaam, ludiek of hooguit burgerlijk ongehoorzaam activisme. Zeker *home visits* waren vanwege de ermee gepaard gaande intimidatie en (gepercipieerde) dreiging te kwalificeren als extremisme.[1084] In september liep een 'burgerinspectie', i.e. ongeoorloofd betreden, van Kamp Zeist door het ingrijpen van de politie uit de hand. Vaak had AAGU het voortouw bij dergelijke acties.[1085] Bij deze laatste moesten activisten worden behandeld voor bijtwonden van politiehonden.[1086] Hierna voerde '*De Vergulde Kniptang'* – ongetwijfeld een gelegenheidsnaam – nog vernielingen uit als een reactie op het opsluiten van 'mensen zonder verblijfspapieren'.[1087]

In 2008 hield AAGU een luidruchtige wake bij de bajesboot in Rotterdam vanwege de dood van een asielzoeker wegens "ontzegging" van medische hulp. De anarchisten hoopten op die manier hun strijd tegen "egoïstische immigratiepolitiek van (...) kolonialistische economieën, die de arme landen bleven leegzuigen en hun vluchtelingen bleven criminaliseren, opsluiten en deporteren" nieuw leven in te blazen.[1088] Vervolgens kwam het tot een feitelijke dreiging in de vorm van *naming and shaming*, toen 'Stop de Deportatiemachine!' verscheen. Dit was een "informatieve website" inclusief de (adres)gegevens van meer dan honderd bedrijven en tientallen organisaties, maar tevens bij "Nederlands detentie- en deportatiebeleid" betrokken personen.[1089] Dit leidde tot commotie onder politici en ambtenaren, die het zagen als oproep tot acties tegen personen en ondernemingen. Maar het was vooral een actie tegen legitimiteit van gezag, want volgens 'asielextremisten' kende juist asielbeleid geen vorm van legitimiteit en daarom stond, in hun optiek, bij gebrek aan andere mogelijkheden de deur naar het geweld geheel open. Hierbij was zeker mede van belang dat zelfs extremisten gesteund leken door de maatschappij die immers op gebied van asielbeleid, in elk geval deels, leek te twijfelen aan de legitimiteit van het, vigerende, politieke systeem. Hoe het ook zij, de politiek reageerde hierop spoedig. Justitie onderzocht wat het kon doen tegen *naming and shaming*, welke actiemethode

---

[1084] https://www.aivd.nl/onderwerpen/extremisme/links-extremisme/verzet-tegen-asielbeleid

[1085] https://www.aagu.nl/2007/Burgerinspectie_Kamp_Zeist.html, 15-9-2007

[1086] 'Burgerinspectie Kamp Zeist escaleert', 15-9-2007,

http://www.ravagedigitaal.org/2007nieuws/september/58/58.php.

[1087] 'Actievoerders knippen hek Kamp Zeist kapot', 17-9-2007,
http://www.ravagedigitaal.org/2007nieuws/september/59/59.php.

[1088] 'Luidruchtige wake voor overleden Algerijn', 10-2-2008,
http://www.ravagedigitaal.org/2008nieuws/februari/09/nws.php.

[1089] 'Verantwoordelijken "deportatiemachine" te kijk gezet', 17-5-2008,
http://www.ravagedigitaal.org/2008nieuws/mei/19/nws.php.

door VVD-Kamerlid Kamp “een poging tot terreur” werd genoemd.[1090] Op 20 mei werd deze website van internet gehaald, omdat privacy-waakhond CBP haar in strijd achtte met de Wet bescherming persoonsgegevens. Dit leidde, onder andere, tot de vraag: “Sneuvelde de website ‘Stop de deportatiemachine’ als gevolg van censuur?”[1091] Een grote meerderheid keurde in de ontstane, eveneens bewegingsinterne, discussie de methode af: “Dit is vragen om ongelukken. Het is gewoon wachten tot een of andere 'Volkert' van mening is dat hij in naam der mensheid gerechtigd is om op te treden als aanklager, rechter en beul”. Daarnaast verklaarde iemand die veelvuldig contact had met IND dat hij veel respect had voor de ambtenaren: "Dat de haat van de gefrustreerde makers van deze site nu gericht wordt op die mensen is alleen maar heel erg dom en kortzichtig.” Een ander zou diens visie onderschrijven: “Of je het nu wel of niet eens bent met het uitzettingsbeleid, ik vind het bijzonder laf om een website op te zetten met alle namen en adressen van personen en bedrijven, die er soms slechts indirect iets mee te maken hebben".[1092] Deze opmerking legde de vinger op de zere plek, aangezien op die manier niet alleen de (directe) beleidsmakers te maken kregen met allerlei vormen van intimidatie, maar ook degenen die slechts zijdelings bij de uitvoering van beleid betrokken waren. Deze modus operandi was eerder ook al te zien bij vooral Britse dierenrechtenextremisten, die de methode wel erg ver doorvoerden. Zo belaagden zij niet alleen bij de bouw van dierproevenlaboratoria betrokken (onder)aannemers, maar bijvoorbeeld mede crèches van kinderen van medewerkers van die laboratoria of taxichauffeurs die klanten vervoerden.

De verwijzing naar de moord op Fortuyn was mogelijk ingegeven, omdat de aanslag een nadelig effect had op linkse actievoerders, met wie Volkert van der Graaf door reguliere media immers op één lijn was gesteld. Toch gingen de activiteiten tegen het beleid door. Zo blokkeerden actievoerders, vanwege betrokkenheid bij de bouw van diverse uitzetcentra, de toegang tot het kantoor van EGM-Architecten in Rotterdam. Maar ook bezette AAGU, eind oktober, de raadszaal in Soest vanwege vergunningverlening voor de bouw van Kamp Zeist. Om deze poging tot beïnvloeding van lokaal beleid meer kracht bij te zetten ketende AAGU zich aan de publieke tribune vast. De politie hield daarop zestien personen aan.[1093]

In februari 2009 voerde ‘Geen bloed aan mijn handen’, voor de tweede keer onder die naam, een *home visit* uit bij een architect van genoemd EGM, wiens woning en auto met verf

---

[1090] ‘Justitie neem site tegen deportatie op de korrel’, *Trouw*, 19-5-2008

[1091] https://www.vn.nl/buiten-schot, 27-5-2008

[1092] ‘Sloop deportatiemachine offline’, 20-5-2008, http://www.ravagedigitaal.org/2008nieuws/mei/22/nws.php.

[1093] ‘Raadszaal Soest bezet door AAGU’, 31-10-2008, http://www.ravagedigitaal.org/2008nieuws/oktober/23/nws.php.

werden besmeurd.[1094] Maar in de zomer radicaliseerde het verzet toen '*Anarchist Fire*' bij het detentiecentrum (DC) Rotterdam Airport een directiekeet in brand stak. De aanslag moest een halt toeroepen aan de "bouw van Fort Europa" en het "repressieve vluchtelingenbeleid", aldus de claim. Deze actie betekende zeker niet haar laatste poging "om muren en omheiningen neer te halen". Opmerkelijk genoeg viel nauwelijks een onvertogen woord over deze brandaanslag. De activistische media vroegen zich slechts af waarom de beveiliging hier eigenlijk in handen was van een 'private onderneming'.[1095] In deze – permanente – interactie tussen blokkade en frustratie verstoorde de Werkgroep Stop Deportaties eind november in Haarlemmermeer nog een vergadering van de gemeenteraad waar de nieuwbouw van een detentie- en uitzetcentrum op Schiphol aan bod kwam.[1096]

Medio juni 2010 stichtten de '*Anarchist Arsonists*' brand, bij Strukton Worksphere in Maarssen, vanwege het aandeel in de nieuwbouw van detentiecentrum Schiphol. [1097] Dit was overigens geen valide argument: de opdracht ervoor was al gegund aan een ander bedrijf. In januari van dat jaar had de Werkgroep Stop Deportaties al bij deze onderneming in Maarssen gedemonstreerd.[1098] Een eventueel verband tussen (individuen binnen) WSD en de Anarchist Arsonists was dus niet uit te sluiten.[1099] Even opmerkelijk als onduidelijk was ook nu weer dat een dergelijke radicale actie niet leidde tot bewegingsinterne discussie, zoals gebruikelijk was. Het leek er op dat deze nieuwe Beweging ook extremere acties over haar kant liet gaan, zeker wanneer die plaatsvonden tegen leegstaande objecten. De actie zou een onverwachte wending krijgen toen de AIVD een rol kreeg toebedeeld: "We believe the claim was written and posted by the Dutch intelligence agency AIVD". [1100]/[1101] Als reden voor deze – door buitenstaanders

---

[1094] 'Actiegroep intimideert ontwerper detentiecentrum', 10-2-2009, http://www.ravagedigitaal.org/2009nieuws/februari/08/nws.php.

[1095] 'Nieuwbouw detentiecentrum Rotterdam Airport gesaboteerd', 25-8-2009, http://www.ravagedigitaal.org/2009nieuws/augustus/26/nws.php.

[1096] 'Vluchtelingengroep verstoort raadsdebat', 20-11-2009, http://www.ravagedigitaal.org/2009nieuws/november/20/nws.php.

[1097] 'Actiegroep claimt brandstichting Strukton', 24-6-2010, http://www.ravagedigitaal.org/2010nieuws/juni/24/nws.php.

[1098] 'Stop Deportaties zet Strukton op het verkeerde been', 15-1-2010, https://www.indymedia.nl/nl/2010/01/64756.shtml.

[1099] Voor een goed overzicht van (radicale) acties van WSD en geestverwanten zie https://www.vn.nl/ik-blokkeer-ik-bezet-ik-keten-me-vast/, 10-3-2012.

[1100] 'Wil de echte brandstichter opstaan', 26-8-2019. Zie ook http://www.ravagedigitaal.org/2010nieuws/augustus/27/nws.php.

[1101] 'New intelligence strategy by AIVD?', 25-8-2010, https://www.indymedia.nl/nl/2010/08/69218.shtml.

dus als *hidden factor* veronderstelde – activiteit gold: "The Indymedia.nl posting of the 16th of June that claimed responsibility for the arson attack on the Strukton Worksphere office in Maarssen was not submitted by the groups that carried out the attack".[1102] Overigens achtte eveneens de gemiddelde Indymedia-lezer deze reactie een *hoax*. Vervolgens zouden '*Kwade Kwasten*' een *home visit* uitvoeren bij de burgemeester van Haarlemmermeer vanwege diens verantwoordelijkheid voor de bouw van het nieuwe detentiecentrum op Schiphol-Oost: "U, de democraat die zich ten dienste stelt van het grootkapitaal, dacht zeker gewetenloos slapen te kunnen?"[1103] Ook nu weer bleven, mogelijk omdat de impact van een dergelijke actie niet werd gezien, afkeurende reacties – mede intern – achterwege. Alleen WSD reageerde, maar dan met de opmerking dat zij niet de uitvoerder was, gevolgd door het (nogal) dubbelzinnige: "WSD kiest voor het voeren van openlijke actie, maar heeft ook sympathie voor een actie als deze".[1104]

Het jaar 2011 stond met name in het teken van Joke Kaviaar. Het OM achtte sommige van haar teksten opruiend en arresteerde haar op 13 september. Dit leidde tot een aanzienlijke verontwaardiging onder haar achterban, die meteen '*Steungroep 13 september*' oprichtte. Het OM haalde ook de website van Kaviaar uit de lucht, maar volgens de Steungroep zou dit 'tot niets zou leiden, omdat in de nasleep van de aanhouding diverse "mirrors" waren gelanceerd'. Daarnaast waren inmiddels de door het OM gewraakte teksten breed overgenomen.[1105]

In 2012 startte een nieuw fenomeen: tentenkampen voor uitgeprocedeerde, met name, Irakese en Somalische asielzoekers. In Den Haag en Amsterdam zouden deze leiden tot een groeiende groep vluchtelingen die later, ondersteund door linkse actievoerders, als '*Wij zijn hier*'/'*We are here*' van kraakpand naar kraakpand trok.[1106] In mei kreeg de kwestie-Kaviaar weer aandacht, waarbij zij zich zelf in het debat mengde. Er volgde een discussie, die termen kende als "aandachtshoer", aangezien zij de aandacht van het 'verfoeide' asielbeleid afleidde. Zij reageerde: "Met schelden begin je geen discussie. Ik wil graag opbouwend bezig zijn, dat is wat de strijd tegen migratiebeheersing nodig heeft". Maar haar grootste, waarschijnlijk uit (extreem)rechtse hoek afkomstige, criticaster hield vast aan zijn standpunt dat Kaviaar alleen met zichzelf bezig was: "Alsof jij een soort grondrecht zou hebben om je te misdragen en te polariseren". Haar manier van strijden tegen migratiebeheersing was 'kortzichtig, polariserend

---

[1102] 'Strukton Firebombed AA', http://www.indymedia.nl/nl/2010/06/68319.shtml

[1103] https://www.nu.nl/binnenland/2324043/woning-burgemeester-haarlemmermeer-beklad.html, 1-9-2010

[1104] 'Actie bij burgemeester Haarlemmermeer', https://indymedia.nl/nl/2010/09/69303.shtml

[1105] 'Staat probeert wederom activiste Joke Kaviaar de mond te snoeren', 7-12-2011, https://www.indymedia.nl/node/1195.

[1106] 'Tentenkamp voor dakloze vluchtelingen', 10-5-2012, http://www.ravagedigitaal.org/2012nieuws/01-mei/08/nws.php.

en niet gericht op oplossingen', want niet iedereen kon hierheen komen: "Alsof elke neger een blanke voogd nodig heeft voor een gelukkig leven." Hierop interrumpeerde een geestverwant van Kaviaar: "Daar komt de aap uit de mouw. Achter de term 'aandachtshoer' gaat uiteindelijk helemaal geen ergernis schuil over vermeende 'aandachttrekkerij' van Joke, maar een rechtse politieke agenda". Hij (of zij) sloot af met een oproep tot geweld: "Mensen die dit misdadige systeem in stand houden weten prima waar ze mee bezig zijn en uit welk eigenbelang ze dat doen. Daar verandert geen gezellig gesprekje wat aan, daar is radicaal verzet voor nodig. Een steen door hun ruit kunnen ze krijgen, en dan blijf ik nog vriendelijk".[1107]

Ook internationale ontwikkelingen speelden een voorname rol gezien de toename van (radicale) initiatieven tegen EU-agentschap Frontex, de beschermer van de buitengrenzen van Europa. Er verdronken immers, steeds meer, vluchtelingen in vooral de Middellandse Zee. In navolging van diverse landen in Europa, maar vooral ter verbreding van verzet in eigen land, werd (in juni) '*No Border Netwerk-Nederland*' *(NBN-N)* gelanceerd. Hierbinnen waren naast maatschappelijke organisaties als Vluchtelingen Vrij ook radicale groeperingen zoals AAGU en WSD actief. NBN-N verklaarde dat het uitging van vrijheid van beweging ('no borders, no nations'), maar ook van antikapitalisme. Hier speelden vanwege oprekken, c.q. minder scherp maken, van de eigen grenzen de al eerder genoemde '*logic of out-group definition*' een rol.[1108] Want zo kregen gematigde groepen en personen binnen het netwerk eveneens een stem in het kapittel. NBN-N wilde tevens 'op buitenparlementaire wijze', dus eventueel met gebruik van (kleinschalig(geweld tegen objecten, de noodzakelijk geachte veranderingen realiseren.

In september verscheen '*Recht op Bestaan*', dat specifiek de belangen behartigde van vluchtelingen op de Haagse Koekamp en in Amsterdam-Osdorp.[1109] Dit laatste kamp zou in december worden ontruimd, waarop Wij Zijn Hier zich geroepen voelde van het ene naar het andere onderkomen te trekken.[1110] Later ontruimde de politie eveneens het kamp in Den Haag en dat leidde tot rellen en aanhoudingen van met name lokale antifascisten.[1111] Kaviaar deed, vastgeketend aan een mededemonstrant middels nauwelijks te verwijderen *lock-ons*, verslag van "veel politiegeweld".[1112] Een lock-on is overigens een vaak gebruikt hulpmiddel voor de

---

[1107] 'De "zaak" Joke Kaviaar: onderzoek zonder einde?', 7-5-2012. https://www.indymedia.nl/node/4421.

[1108] Busher, *How the "Internal Brakes" on Violent Escalation Work and Fail*, 4.

[1109] 'Vluchtelingen starten actievierdaagse in Den Haag', 18-9-2012, https://www.indymedia.nl/node/8390.

[1110] 'Vluchtelingen Notweg zetten demonstratie voort in gekraakte kerk', 2-12-2012, https://www.indymedia.nl/node/11018.

[1111] '28 arrestaties bij ontruiming tentenkamp in Den Haag', *RTL Nieuws*, 13-12-2012

[1112] 'Verslag ontruiming tentenkamp Recht van Bestaan', 15-12-2012, https://www.indymedia.nl/node/11497.

demonstranten, die verwijderen van hun ingenomen positie bemoeilijken vanwege de daarbij gebruikte handboeien, fietssloten of zelfs buizen, via welke de armen van demonstranten aan elkaar vastzitten. De '*Decoratieve Technieken*' voerden uit protest tegen de ontruimingen een bekladding uit, die zij in anarchistische kretologie – ging het hier om een actie van AAGU? – claimden: "Het hele beleid en de achterliggende kapitalistische, nationalistische ideologie zullen afgebroken moeten worden om de fundamenten te kunnen leggen voor de opbouw van een vrije en solidaire samenleving".[1113]

In 2013 hielpen sympathisanten, uit vooral de antifascistische en anarchistische hoek, uitgeprocedeerde asielzoekers van Wij Zijn Hier bij hun talrijke verhuizingen. Daarnaast zou Kaviaar worden veroordeeld tot vier maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Zij gaf aan daartegen in het geheel niet op te zien, aangezien zij dan extra tijd had om veel te schrijven en 'nieuwe ideeën' op te doen: "Justitie zal nog spijt krijgen van het idee mij vier maanden op te bergen!".[1114] In het voorjaar kreeg IND in Utrecht te maken met acties van '*IND kapot*', na de zelfmoord van de Russische asielzoeker Aleksandr Dolmatov.[1115] Toen hierop asielzoekers in detentiecentrum Rotterdam Airport in hongerstaking gingen, volgden ondersteuningsacties bij IND-kantoren, maar vooral bij genoemd DC.[1116] De Kmar beëindigde uiteindelijk deze acties van onder andere '*Occupy Rotterdam*' met arrestaties.[1117] Aangezien dit verzet niet alleen een nationale aangelegenheid was, was het niet vreemd dat ook buitenlandse activisten zich lieten horen. Zij beschuldigden hierbij eveneens de autoriteiten: "The Dutch government has shown an unbelievable arrogance in this matter".[1118] Hierna diende zich steeds vaker de 'werkgroep' *'Deportatieverzet*' aan die zich (specifiek) toelegde op de uitzetting, in haar optiek deportatie,

[1113] 'Verfbommen tegen IND-opleidingscentrum in solidariteit met tentenkampen migranten', 17-12-2012, https://www.indymedia.nl/node/11552.

[1114] 'Joke Kaviaar veroordeeld tot 4 maanden onvoorwaardelijk wegens opruiing. - Migratieactiviste laat zich niet de mond snoeren', 13-1-2013, https://www.indymedia.nl/nieuwsarchief?page=186.

[1115] 'IND-kantoor dichtgelijmd en bekalkt', 29-4-2013, https://www.indymedia.nl/node/14884.

[1116] 'Laat Teeven zich afvragen: hoe lang zet hij mensen nog aan tot wanhoopsdaden?', 8-5-2013, https://www.indymedia.nl/node/15137.

[1117] 'Directie detentiecentrum beveelt KMAR activisten weg te jagen', 17-5-2013, https://www.indymedia.nl/node/15463.

[1118] 'Hunger and thirst strikes in the Netherlands', 10-5-2013, https://www.indymedia.org.uk/en/2013/05/509312.html.

van uitgeprocedeerde asielzoekers.[1119] De Dienst Terugkeer & Vertrek was, naturaliter, haar voornaamste doelwit, omdat deze zich in rap tempo 'ontdeed' van hen die wisten wat zich in de detentiecentra afspeelde. "De doofpot vóór alles" leek het motto van het ministerie te zijn, aldus de actievoerders.[1120] Begin augustus vond in Rotterdam voor het eerst in Nederland het internationale *No Border Camp* plaats, dat een paar honderd (Europese) actievoerders trok.[1121] Dit – door de lokale autoriteiten met angst tegemoet geziene – actiekamp verliep bijna zonder wanklank. Er was slechts sprake van een demonstratie bij het 'deportatiecentrum' en ook een mislukte poging de Zeehavenpolitie te blokkeren. Daarnaast sneuvelden enkele ruiten en werd kortstondig een mast bezet, maar daarbij bleef het.[1122] De AIVD wees in dit geval specifiek op de, matigende, rol van No Border Netwerk-Nederland. Dit werd vooral duidelijk in Rotterdam waar immers "een overgrote meerderheid aan gematigde actievoerders de extremisten in toom hield".[1123] Wel gooiden anonieme daders in Nijmegen, als soort van voorproefje op het NBC, ruiten in bij Randstad Uitzendbureau en Royal Haskoning, "bedrijven die actief meewerkten aan het Nederlandse migratiebeleid". Hier werd wederom duidelijk dat niet alleen de makers en uitvoerders van beleid, maar eveneens bedrijven die in de schillen eromheen zaten en dus hooguit indirect betrokken waren bij het asielbeleid, slachtoffer van acties werden. Zo werd (beveiligingsbedrijf) G4S eind augustus tot nieuw actiedoel bestempeld, aangezien het zich overal aanbood, ook bij Nederlandse detentiecentra en op vliegvelden. '*The Uncontrollables'* voerden, bij de vestiging in Ede, een bekladding uit en kitten sloten dicht. Dit deed de groep, volgens haar claim, onder het motto "beter een bekladde deur dan bloed aan je handen; beter jezelf buitensluiten dan vluchtelingen opsluiten".[1124]

Medio juli 2014 bekladden onbekende asielextremisten de woningen van "topmensen" van G4S en KLM vanwege hun 'deelname aan detentie- respectievelijk uitzetbeleid'. De actie werd geclaimd door *The Visitors*. Zij zouden later eveneens actie voeren tegen topambtenaren van Justitie.[1125] Zo bekladden zij woningen, maar gooiden ook boterzuur naar binnen bij een vermeende IND-functionaris. De groep had in dit geval haar huiswerk slecht gedaan, want op

---

[1119] Kaya Bouma, 'Bang om door te draaien', *NAP Nieuws*, 18-6-2013, https://www.napnieuws.nl/2013/06/18/bang-om-door-te-draaien/.

[1120] 'De deportatiemachine in volle gang', 30-5-2013, https://www.indymedia.nl/node/16134.

[1121] 'Enkele honderden activisten No Border in Rotterdam', *de Volkskrant*, 10-8-2013

[1122] 'Verslag vanuit het No Border Camp 2013 in Rotterdam', 2-8-2013, https://www.indymedia.nl/node/18064.

[1123] 'Jaarverslag AIVD 2013', 24-4-2014, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag-aivd-2013-nl%20(2).pdf.

[1124] 'G4S: bloed aan je handen? Verf aan je deur!', 28-8-2014, https://www.indymedia.nl/node/18827.

[1125] 'Huis in Loosdrecht besmeurd met verf', *De Gooi- en Eemlander*, 14-7-2014

dit adres woonde een bejaarde dame.[1126] En in het najaar bezette AAGU (met enige tientallen sympathisanten) – in verband met de 'Gesloten Gezins Voorziening' en vanwege "opsluiting van vluchtelingengezinnen" – de muur rondom Kamp Zeist.[1127] Maar het jaar werd met name gekenmerkt door het, daadwerkelijke, frustreren van de uitzetting van asielzoekers, niet alleen door onder druk zetten van luchtvaartmaatschappijen en de dienst Terugkeer en Vertrek, maar eveneens door asielzoekers te instrueren hoe zich te misdragen, zodat piloten noodgedwongen moesten terugvliegen of uitwijken naar andere luchthavens. In een aantal gevallen vlogen de actievoerders zelf mee om aan boord "luidkeels te protesteren".[1128]

In februari 2015 startte AAGU een *naming and shaming* campagne tegen de bedrijven die deelnamen aan de nieuwbouw van de 'gezinsgevangenis'.[1129] De politie hield medio april zeven personen aan, die bij Kamp Zeist NATO-prikkeldraad verwijderden. De actie was door AIVD-onderzoek uitgelekt. Deze had door een (zoals gebruikelijk kort en vaag) ambtsbericht het lokaal bestuur op de hoogte gebracht.[1130] De – op de plaats delict wachtende – politie ging vervolgens over tot arrestatie.[1131] In de herfst vonden een demonstratie bij Kamp Zeist en een picket-line bij het stadhuis plaats. De actie liep uit de hand, toen de actievoerders de raadszaal binnendrongen. Het college van B&W verliet de zaal waarop de politie de demonstranten kon aanhouden.[1132] AAGU publiceerde hierna een zwarte lijst met aannemers en onderaannemers van het project, hetgeen resulteerde in blokkades en/of bezettingen van bouwbedrijven.[1133]

[1126] 'Verf en leuzen op voordeuren hooggeplaatste Justitiemedewerkers', 4-10-2014, https://www.indymedia.nl/node/24857.

[1127] 'AAGU bezet muur rond detentiecentrum Kamp Zeist', 22-11-2014, https://www.indymedia.nl/node/25557.

[1128] 'Jaarverslag AIVD 2014', 22-4-2015, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag-aivd-2014%20(2).pdf.

[1129] 'AAGU: "Acties tegen bouwers nieuwe gezinsgevangenis Kamp Zeist"', 20-2-2015, https://www.indymedia.nl/node/26576.

[1130] "Actievoerders tegen het asiel- en vreemdelingenbeleid zijn voornemens om in deze week 's nachts vernielingen aan te richten bij Kamp Zeist, bij de locatie waar uitgeprocedeerde gezinnen verblijven in afwachting van hun uitzetting uit Nederland".

[1131] 'Wat gebeurde er op 16 mei bij Kamp Zeist?', 20-5-2015, https://www.indymedia.nl/node/28184.

[1132] 'Activisten tegen nieuwe gezinsgevangenis Kamp Zeist verstoren gemeenteraadsvergadering', 6-10-2015, https://www.indymedia.nl/node/29999.

[1133] 'Meer detentieprofiteurs Kamp Zeist geïdentificeerd', 21-10-2015, https://www.indymedia.nl/node/30220.

Hiermee kwam een eind aan de – in deze onderzoeksperiode vallende – veelsoortige vormen van verzet tegen het Nederlands, maar ook Europees asiel- en vreemdelingenbeleid.

Tussenconclusie: dit actieterrein, waarin menselijk drama aan de kaak wordt gesteld, werd gekenmerkt door emotie. Vooral extremisten lieten zich hierdoor leiden en zij gingen in hun verzet tegen makers van het beleid (de overheid) en uitvoerders ervan (het bedrijfsleven) uiterst ver. Actievoerders verstoorden niet alleen raadsvergaderingen en wenden *naming and shaming* aan, maar er was ook sprake van geweld tegen objecten, mede door brandaanslagen. Tevens voerden zij *home visits* uit die als zeer intimiderend werden ervaren door degenen die het overkwam. Met deze modus operandi trad het verzet tegen asiel- en vreemdelingenbeleid in ons land toe tot een wat actievoeren betreft buitencategorie en kwam het in feite op één lijn te staan met het (deels zeer) gewelddadige en intimiderende dierenrechtenextremisme.

Autoriteiten

Niet alleen steeds meer actievoerders, maar ook een toenemend deel van vooral links georiënteerde Nederlanders vonden dat de overheid in haar beleid te repressief optrad. Maar met name vanwege de actiemethoden werden de autoriteiten soms gedwongen proportioneel en subsidiair, dus zonder mededogen, op te treden. Gezien de aard en mate van de acties was hier een belangrijk aandeel voor de opsporingsinstanties evident. OM en politie waren vaak a priori op de hoogte van de op handen zijnde acties en konden zich daarop voorbereiden. Ook bracht de AIVD hen waar mogelijk, wanneer dus bronbescherming kon worden gehandhaafd, op de hoogte van in het geniep voorbereide acties. De dienst verrichtte permanent onderzoek naar de relevante extremistische personen en groeperingen en kon, zo lieten de Jaarverslagen zien, terugvallen op een – doorgaans – goede informatiepositie. Exploitatie van de informatie gebeurde direct via een ambtsbericht aan het OM of, indirect, via mondelinge ambtsberichten aan het lokaal bestuur, lees de burgemeester.

Tijdig informeren van relevante derden (OM, lokaal bestuur) bleef een pré, omdat het zich mengen van gewelddadige elementen in vreedzame (lokale) initiatieven elders reeds tot extremistisch verzet had geleid. De AIVD wees naar mogelijke acties op ander gebied: “Een dergelijk scenario is ook voorstelbaar bij andere thema’s, zoals het verzet tegen de gevolgen van de winning van conventioneel gas in Groningen”.[1134] De dienst achtte *briefen* van lokaal

[1134] ‘Jaarverslag AIVD 2013’, 21-4-2014, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag-aivd-2013-nl%20(3).pdf.

bestuur over ontwikkelingen en acties dan ook belangrijk.[1135] Behalve ambtsberichten gaf hij middels "inlichtingenberichten", maar tevens mondelinge presentaties, bijvoorbeeld (nadere) duiding aan het links-rechtse 'krachtenveld' in relatie tot immigratie en het verzet daartegen, maar ook over de bereidheid tot daarbij aan te wenden geweld.[1136]

Behalve het mobiliseren van ketenpartners had de dienst (zich) een voorlichtende rol (opgelegd), aangezien acties van vooral extremisten waren gericht tegen het, brede, palet van makers en uitvoerders van beleid. Een naar ratio groot aantal ondernemingen kreeg te maken met, voor hen, onbekende modi operandi. De AIVD kwam hen – in het nieuwe millennium – samen met Project Polarisatie en Radicalisering van het eigen ministerie en in samenwerking met het ministerie van Justitie, maar met name ook de RID, middels informatieve presentaties tegemoet. Daarnaast zou de dienst niet-gerubriceerde rapporten uitbrengen, bijvoorbeeld over ontwikkelingen op gebied van het linkse extremisme.[1137]

In een 'special' kreeg het verzet tegen asiel- en vreemdelingenbeleid veel aandacht.[1138] De AIVD maakte evident onderscheid tussen 'activisten' die op legale wijze de problematiek aankaartten en 'extremisten' die, doorgaans, illegaal te werk gingen. De dienst monitorde die personen, die in celstructuur en in het geniep acties als *home visits* en brandstichting wensten uit te voeren. Het ging dus vooral om gemarginaliseerde groepen wier harde kern zich in haar acties onderscheidde van de brede, meer gematigde onderlaag.

Opvallend was dat met name in dit kader, hoewel nog sporadisch, de rechter straffen zou uitspreken die eerder voor linkse extremisten lang onmogelijk leken. Dit bleek specifiek bij de veroordeling van genoemde Kaviaar.

Tussenconclusie: in relatie tot verzet tegen asielbeleid was nauwelijks sprake van een meegaande Dutch Approach vanwege de gewelddadige actiemethoden van de, hier naar ratio ruim vertegenwoordigde, extremisten. De AIVD seinde niet alleen zijn ketenpartners in, maar gaf ook voorlichting aan relevante ondernemingen.

[1135] 'Toezichtsverslagen AIVD en MIVD', p. 4Tweede Kamer, vergaderjaar 2007–2008, 29 924 en 30 070, nr. 24.

[1136] 'Jaarverslag AIVD 2015', 21-4-2016, file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag-aivd-2015-definitieve-webversie%20(1).pdf.

[1137] AIVD, '*Het vuur van het verzet – Groeiende weerstand tegen het Nederlandse asiel- en vreemdelingenbeleid*' (Zoetermeer: AIVD, 2009), 13.

[1138] AIVD: Rapport '*Het vuur van het verzet*', november 2009

Oorzaken van desintegratie

Bij verzet tegen asiel- en vreemdelingenbeleid golden vooral de morele en strategische remfactoren van Busher et al. Geweldsaanwending was ook hier vaak een brug te ver en gold als drempel voor uitbreiding van de gelederen van extremisten. Teneinde desintegratie van de beweging tegen te gaan, maar vooral om een bredere beweging van de grond te krijgen, werd het No Border Netwerk-Nederland opgericht. Waarschijnlijk hoopten de, daarbinnen actieve, extremistische groepen, zoals AAGU en WSD, zo hun eigen aanhang te verbreden, maar het tegendeel bleek spoedig: het, kleine, contingent gewelddadige extremisten binnen dit netwerk werd juist getemperd in zijn activiteiten en de grootschalige vernielingen en brandstichtingen bleven lang achterwege.[1139] Daardoor zou hun ongeduld echter toenemen en reeds in de loop van 2013 keerden de extremisten terug naar hun oude stiel: *home visits*. Dit verschil in inzicht, vooral over actiemethoden en -middelen, leidde dan ook spoedig tot een desintegratie van het Nederlandse No Border Netwerk.

De meeste actievoerders keurden genoemde website 'Stop de Deportatiemachine' met haar *naming and shaming* sterk af, aangezien het vroeg om ongelukken. Gematigde activisten vreesden het opstaan van een nieuwe "Volkert". De discussie leidde feitelijk tot een schisma. Extremistische uitingen bleven zo voorbehouden aan een kleine groep die – en dat is evident een bijkomend nadeel – door het, ermee gepaard gaande, gebreideld worden juist de neiging voelde zich op nog extremere wijze te uiten.

Een deel van de samenleving, maar ook van politici en autoriteiten, beschouwde door 'asielextremisten' gehanteerde actiemethoden, specifiek *home visits* en brandstichtingen, als terrorisme. De terminologie kwam vooral aan bod na het verschijnen van genoemde website. In principe wensten extremisten echter, hoe verbaal radicaal en opruiend zij ook waren, geen persoonlijk letsel te veroorzaken. De AIVD concludeerde in 2009 dat (weliswaar) te rekenen was met de toename van illegale en intimiderende acties en dat ook in ons land waarschijnlijk sprake zou zijn van een verdere uitbouw richting de woonomgeving van personen, maar dat er geen indicaties aanwezig waren dat actievoerders, hierbij, direct fysiek geweld zouden willen gebruiken. Deze inschatting dat enige vorm van, aan terrorisme grenzend, extremisme uit zou blijven, bleef tot het einde van dit onderzoek in 2015 overeind. Dit laat onverlet dat sommige actievoerders, met name bij brandaanslagen, een risico namen dat slachtoffers zouden vallen.

Tussenconclusie: het breed geëtaleerde geweld vormde ook hier een splijtzwam. De met de oprichting van No Border Netwerk-Nederland beoogde interne verbreding, die mede

[1139] AIVD, '*Links activisme en extremisme in Nederland – Divers en Diffuus, wisselvallig en wispelturig*' (Zoetermeer: AIVD, september 2013)

de door velen gewenste gematigde actievormen met zich mee had moeten brengen, mislukte vanwege het spoedig afhaken van *hardliners.*

4.3.4 Milieuactivisme en -extremisme

Aan het eind van de jaren negentig ontspon zich – dienstintern – een discussie over de noodzaak tot monitoring van milieuactivisme.[1140] Bij gesprekken met 'vitale' bedrijven kwam vaak economische schade ter sprake.[1141] Maar, zo werd schertsend geuit, werd deze ook niet veroorzaakt door de dagelijkse files? Deze discussie leidde vooral vanwege het nu ontbreken van geweld, zoals van Earth Liberation Front, tot een, voorlopig, voorzichtige benadering. De dienst pakte milieuactivisme aanvankelijk eerst in 'scan-vorm' aan: middels onderzoeken van open bronnen en via 'gesprekscontacten'. Andere middelen kwamen pas weer aan de orde, als bij dit scannen een duidelijke radicalisering van activisme naar extremisme werd aangetoond. Door dit 'afschalen' kregen bijvoorbeeld reeds in voorbereiding zijnde acties van GroenFront! tegen de Betuwelijn nauwelijks aandacht. Wél kon de BVD in zijn dreigingsanalyse, 'vanuit jarenlange expertise waardoor eventuele dreiging nog redelijk in te schatten was', voorspellen dat – voorlopig – geen radicale acties te verwachten waren. De dienst voorzag wel bezettingen van bouwterreinen door GroenFront!, wanneer het tenminste in staat was de lokale bevolking te mobiliseren.[1142] Een zelfde ontwikkeling zag de AIVD, jaren later, eveneens wat betreft de inmenging van de milieubeweging in de anti-aardgasactiviteiten in Groningen.[1143]

Actievoerders

In de zomer van 1999 bezette GroenFront! een locatie van de Betuwelijn.[1144] Een paar maanden later organiseerde het een actieweek langs het, toekomstige, tracé van de Betuwelijn waartoe het, breed, mobiliseerde. Hierbij was de internationale invalshoek evident. Aantasting van milieu was immers niet aan grenzen gebonden en dat gold tevens voor het verzet ertegen. GroenFront! had – tijdens een actiekamp van Earth First! in Norwich – deze Betuwelijn onder de aandacht gebracht en verwachtte bij zijn 'actieweek' veel internationale geestverwanten te kunnen verwelkomen. Het was dan ook teleurgesteld in het geringe aantal sympathisanten dat verscheen, maar acties vonden toch plaats. Zo werd in Papendrecht, in samenwerking met de

---

[1140] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 40.

[1141] file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/zicht_op_bvd_1999.pdf.

[1142] BVD: Rapport 'Dreigingsanalyse betreffende acties tegen de Betuwelijn', maart 1999.

[1143] file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/Samenvatting+DTN+36.pdf , 6.

[1144] 'Actiekamp tegen Betuwelijn', *Leidsch Dagblad*, 8-7-1999

lokale bevolking, de bouwput van de Sophiaspoortunnel bezet. In de buurt van Leiden zouden actievoerders tegelijkertijd ter ondersteuning een congres met rot fruit en taarten verstoren.[1145] De aanhouding van bijna veertig personen leidde er overigens toe dat een dag later bij gebrek aan voldoende deelnemers de bezetting van een, relevant, object zou mislukken. GroenFront! had, tevergeefs, mede in enkele Amsterdamse kraakpanden geronseld voor zijn actieweek.[1146] Het had zelf immers een te smalle basis om zijn beoogde campagnes breed op te zetten en was om die reden afhankelijk van lokale actiebereidheid. De groep had in weerwil van zijn telkens benadrukte "vreedzaam optreden" dus ook binnen extremistische actiecentra gemobiliseerd en zo het, inherente, risico genomen op het uit de hand lopen van zijn acties.

In februari 2000 kon de politie door GroenFront! en sympathisanten gekraakte panden langs de Betuwelijn slechts met veel moeite ontruimen, omdat actievoerders zich (deels diep) hadden ingegraven en vastgeketend met l*ock-ons*.[1147] Een overmacht aan politie slaagde er pas na twee dagen in, omdat zij voorzichtig te werk moest gaan om slachtoffers te voorkomen.[1148] Zowel overheid als NS werden door deze (sabotage)actie opgezadeld met een schadepost van ruim twee miljoen gulden.[1149] De groep zou onderdeel uitmaken van een dreigingsinschatting voor de in november in Den Haag te houden Klimaattop COP6.[1150] Daaraan nam ook '*Carbon Wars*' deel, die naar eigen zeggen "geweldloze directe, confrontatieve en onverwachte acties" niet wenste uit te sluiten. De BVD voorspelde nauwelijks verstoringen, maar wees er wel naar dat Carbon Wars individuen zou kunnen aansporen op eigen houtje extremistische activiteiten te ontplooien. Een andere onzekere factor waren de 'toegezegde' acties van 'autonomen' die eerder in Praag al een Top hadden doen uitlopen op grootschalig geweld. Daarmee dreigden deze actievoerders ook hier. Zo verscheen na de rellen in Praag de leus 'After Prague it's on to the Hague'.[1151]

Milieuactivisme zat sinds 2001 overigens in een diep dal. Acties tegen de Betuwelijn waren opgeschort en het was onduidelijk of, en zo ja wat, zou gebeuren met andere plannen,

---

[1145] 'Actievoerders verstoren congres in Noordwijk', *Leidsch Dagblad*, 17-9-1999

[1146] BVD: Rapport 'Evaluatie actieweek Groen Front', oktober 1999

[1147] 'Ondergronds verzet Betuwelijn verrast ME', *Trouw*, 9-2-2000

[1148] 'BraTra laat spoor van vernielingen achter', *Ravage 3*, 25-2-2000

[1149] 'GroenFront! blijft dwarsliggen, https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:RD.nl,20000210:newsml_59433bb60c56d57b0fd72082ce663d24, 10-2-2000

[1150] COP is de afkorting van Conference of Parties, de jaarlijkse VN-klimaattop.

[1151] BVD: 'Klimaattop Den Haag, 12-25 november 2000: dreigingsanalyse', november 2000

zoals in relatie tot de Hogesnelheidslijn (HSL) of uitbreiding van Schiphol. Het bleef hierna dan ook jarenlang stil.[1152]

Pas in 2005 kwam GroenFront! weer in de schijnwerpers – nu met steun aan het lokale verzet in het Limburgse Schinveld-Onderbanken tegen het kappen van het 'AWACS-bos'. Dit ontleende zijn naam aan de vliegtuigen op een, Amerikaanse, luchtmachtbasis in het naburige Geilenkirchen, De "klimgroep" van GroenFront! voorzag de lokale activisten van tips en trucs om zo "op een andere manier dan via officiële bestuurlijke wegen" duidelijk te maken dat het kappen van dit bos niet mocht gebeuren. Er ging een langdurige campagne van start.[1153] Peter 'Polder' Kodde, de voorman van GroenFront!, verklaarde in dit verband dat zij gewend waren zich "ondergronds te organiseren", maar de oefensessies hadden hier eveneens nieuwe, lokale, contacten opgeleverd.[1154] Hij rekende erop dat de 'buitenwacht van de partij zou zijn, wanneer het bos daadwerkelijk zou worden gekapt'.[1155] Uiteindelijk werd, op 9 en 10 januari 2006, het bos ontruimd, maar dat leidde met name tot passief verzet.[1156] Desondanks zou de Kmar ruim honderd bezetters aanhouden.[1157] Deze – onverwacht grootschalige – ontruiming kostte, naar verluidt, 1.700.000 euro.[1158]

Het jaar erop vertraagde GroenFront! door zich aan de rails vast te ketenen de officiële opening van de Betuwelijn door Koningin Beatrix. De groep zou na zes uren deze via 112 zelf aangekondigde bezetting beëindigen en kon – onbelemmerd door de politie – vertrekken.[1159] GroenFront! startte vervolgens medio 2008 een campagne tegen de nieuwe steenkolencentrale op de Tweede Maasvlakte, met een bezetting en een blokkade van het E.ON-kantoor, en eiste directe stillegging van de bouw.[1160] Maar de animo nam, spoedig, verder af en de jaren hierna gingen – bijna geruisloos – voorbij. GroenFront! zelf kon overigens nadrukkelijk niet worden

---

[1152] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 55-56.

[1153] 'Schinveld leert boompjes klimmen', *Ravage 8,* 10-6-2005

[1154] 'Boomhutten in Schinveldse bossen', *De Volkskrant*, 9-10-2005

[1155] 'Schinveld geeft de strijd tegen Awacs niet op', *Ravage 13*, 14-10-2005

[1156] Michiel Hegener, 'Bosbezetters in polonaise', *NRC Handelsblad*, 14-1-2006

[1157] 'Boetes voor activisten Schinveld', 4-5-2006, http://www.ravagedigitaal.org/actienieuws2006/archief-actienieuws08.php.

[1158] https://medium.com/@tristanbraakman/groenfront-8807790c46df.

[1159] 'Actievoerders bezetten Betuwelijn', *De Volkskrant*, 16-6-2007

[1160] 'Actie GroenFront! bij poort van E.ON', 3-6-2008, http://www.ravagedigitaal.org/2008nieuws/juni/05/nws.php.

gekwalificeerd als extremistisch, maar zijn actievoerders trokken – vanwege hun economisch (zeer) schadende activiteiten – wel een zware wissel op zowel overheid als bedrijfsleven.

Van extremisme was in het kader van milieu slechts sporadisch sprake. Zo merkte een treinmachinist in juli 2010 bij de Oostvaardersplassen een vonkenregen op. Toen hij dit wilde bekijken, maakte een persoon zich snel uit de voeten. Eén van de spoorstaven bleek, over een lengte van anderhalve meter, doorgebrand te zijn. Vreemd genoeg vond de woordvoerder van het Landelijk Parket het te vroeg om te spreken van sabotage.[1161] Het motief was onduidelijk, maar de actie – die in feite tot een ramp had kunnen leiden – werd mogelijk ook veroorzaakt, omdat een maand eerder de uitbreiding van het traject Schiphol – Lelystad was gestart.[1162]

In september 2011 waren er vergevorderde plannen tot boren naar schaliegas. Dat had de revival kunnen betekenen van het (grotendeels ingezakte) milieuactivisme. Deze *fracking* had elders reeds geleid tot protesten vanwege chemische vervuiling. Proefboringen zouden in 2012 starten in Noord-Brabant en de Noordoostpolder. GroenFront! was er als de kippen bij het verzet vorm te geven en lanceerde eind juli "Operatie Tegengas" tegen de firma Cuadrilla die de proefboringen zou uitvoeren.[1163] Een activist verklaarde dat omwonenden terecht boos waren, omdat zij niet waren gekend in het proces, terwijl het hún leefomgeving en grondwater betrof: "We kunnen het alleen tegenhouden, als we samen in verzet komen."[1164] GroenFront! wenste niet langer op de politiek te wachten en bereidde acties voor. Enig, causaal, verband is onduidelijk, maar de politiek stelde weldra een moratorium in wat deze *fracking* betrof. Later zou GroenFront!-werkgroep '*Wij stoppen steenkool*' overigens nog een langdurige campagne starten tegen steenkolencentrales.[1165]

GroenFront! was vanaf 2012 tevens internationaal actief. Zo sloot het zich aan bij een initiatief, dat jaren zou gaan duren: de bezetting van 'Hambach Forest', een (deels) oerbos in Noordrijn-Westfalen dat voor bruinkoolwinning moest worden gekapt.[1166] Ook hield het met

---

[1161] 'Onderzoek naar sabotage rails', 28-7-2010, https://nos.nl/artikel/174895-onderzoek-naar-sabotage-rails.

[1162] 'Politie op zoek naar spoorsaboteur', 30-7-2010, http://www.ravagedigitaal.org/2010nieuws/juli/30/nws.php.

[1163] Zie ook https://www.groenfront.nl/voorpublicatie-operatie-tegengas/, 7-10-2015

[1164] 'Boxtel in actie tegen schaliegas', 20-6-2011, https://www.indymedia.nl/nl/2011/06/76813.shtml.

[1165] 'Activisten Wij Stoppen Steenkool beklimmen kolencentrale Electrabel Nijmegen tijdens de Nacht van de Nacht', 29-10-2011, https://www.indymedia.nl/node/370.

[1166] 'Boomhuttenkamp tegen bruinkoolafgravingen net over de grens in Duitsland', 15-4-2012, https://www.indymedia.nl/node/3718.

de Belgische afdeling een "zomergathering" met praktische en theoretische workshops, waar het nog eens zijn 'buitenparlementaire actie' benadrukte: "Door zelf de touwtjes in handen te nemen kunnen we via directe actie een verschil maken in plaats van onze hoop te vestigen op politici en bedrijven".[1167] Ook hier was wederom sprake van de interactie blokkade-frustratie.

GroenFront! werd ook op geheel ander terrein actief. Het inventariseerde – middels de in 2004 door de Faunabescherming gestarte, maar nu meer professioneel uitgebouwde website www.jachthutten.nl – honderden jachthutten en voederplaatsen van wild. Deze in feite latente oproep tot vernielingen leverde ook levensgevaarlijke situaties op door (nauwelijks zichtbaar) instabiel maken van jachthutten, waardoor jagers van de stellage naar beneden zouden kunnen vallen. Dergelijke voorvallen waren, zoals ook Arnhemse onderzoekers lieten zien, natuurlijk niet meer vreedzaam of ludiek te noemen.[1168] In 2016 nam de Faunabescherming haar project overigens terug.[1169]

In het najaar namen mede, andere, Nederlandse actievoerders in Frankijk deel aan het grootschalige en gewelddadige verzet van '*Zone à Défendre*' *(ZAD)*, tegen de aanleg van een vliegveld bij Nantes. Zij hielpen onder meer ontruiming te voorkomen van de vele blokkades rond het 'te verdedigen' bouwterrein.[1170] Ook hier was geweld schering en inslag, waarbij de actievoerders wezen op de aanjagende rol van de politie.[1171] Het verzet van ZAD breidde zich spoedig uit naar andere locaties in Frankrijk en ging gepaard met, grootschalige, blokkades en dito ontruimingen, maar mede grof geweld van zowel extremisten als ordehandhavers. Elders frustreerden Franse en Italiaanse milieuextremisten samen de aanleg van de hogesnelheidslijn Turijn-Lyon, waarbij de politie hen arresteerde vanwege 'terrorisme'.[1172] In vergelijking met de acties in deze landen waren de activiteiten van Nederlandse geestverwanten op gebied van milieu, zeker in eigen land, miniem en gematigd.

[1167] 'GroenFront!-Zomergathering 14-16 september. De laatste info!', 14-9-2012, https://www.indymedia.nl/node/8300.

[1168] T. van Ham, M. Hardeman, J. van Esseveldt, A. Leenders & A. van Wijk, *Links-extremisme in beeld. Een verkennend onderzoek naar links-extremistische groeperingen in Nederland* (Arnhem: Bureau Beke, 2018), 57.

[1169] Zie genoemde website.

[1170] 'Notre-Dame des Landes : 13.500 opposants rassemblés selon la préfecture', *L'Express*, 17-11-2012, https://www.lexpress.fr/actualite/politique/en-direct-notre-dame-des-landes-plusieurs-milliers-de-manifestants-attendus_1188556.html.

[1171] 'Un camarade tué au Testet – Appel à manifester contre la violence d'Etat à Nantes et ailleurs', https://zad.nadir.org/spip.php?article2684, 29-10-2014

[1172] 'Italy - No Tav Repression: activists charged with terrorism', 21-2-2014, https://www.indymedia.nl/node/21447.

In 2013 werden vernielers van een 'jachthut' *in flagranti* betrapt.[1173] Groenfront! nam het direct voor hen op.[1174] Inmiddels was het 'succes' van de website gebleken: er waren niet alleen ruim zeshonderd jachthutten in kaart gebracht, maar tevens tientallen vernield. Behalve 'passief' inventariseren gingen sympathisanten dus spoedig ook daadwerkelijk aan de slag.

Vanaf 2014 verzetten de tegenstanders van de gaswinning in Groningen zich tegen de Nederlandse Aardolie Maatschappij, omdat boren naar gas door de NAM steeds vaker leidde tot aardbevingen en schade aan woningen en gebouwen. '*Schokkend Groningen*' bezette een gaswinninglocatie uit protest daartegen, maar ook tegen het beleid van 'Den Haag'. Er werd immers nauwelijks iets gedaan voor diegenen, die schade ondervonden van aardbevingen én met het, onder een groot aantal Groningers levende, gevoel van onveiligheid.[1175] In februari maakte GroenFront! bekend dat het zich bezig wilde houden met het groeiende verzet, want 'de gaskraan dicht was goed voor Groningen' en het zou heel Nederland kunnen aansporen "eindelijk eens vaart te maken met de energietransitie". Daarnaast lag dit "in het verlengde van het voorkómen van de opening van de Essent Kolencentrale in de Eemshaven". En dus wilde GroenFront! Shell en Exxon, maar zeker ook de overheid tot stappen dwingen.[1176]

Ook elders was sprake van incidenten, zoals in maart bij de Nuclear Security Summit in Den Haag die (vanwege de komst van wereldleiders) strenge beveiliging kende. De AIVD had een dreigingsinschatting vervaardigd over 'in hoofdzaak gematigde' betogingen.[1177] De spanning liep echter, deels hoog, op door posters van 'autonomen' en de mogelijke komst van Belgische, Duitse en Britse actievoerders.[1178] De dienst was reeds vroeg op de hoogte van een 'blokkadeactie van een bus met conferentiedeelnemers'.[1179] Hij deelde de informatie met zijn

---

[1173] 'Vernielers van jachthut aangehouden', *Trouw*,21-2-2013

[1174] 'Reactie GroenFront! op arrestatie jachtsaboteurs Heerde', 21-2-2013, https://www.indymedia.nl/node/13252.

[1175] 'Actievoerders Schokkend Groningen bezetten gaswinningslocatie', 12-1-2014, https://www.indymedia.nl/node/20801.

[1176] 'GroenFront! Groningen gaat zich mengen in strijd tegen gaswinning', 19-2-2014, https://www.indymedia.nl/node/21258.

[1177] http://www.rijksbegroting.nl/2014/verantwoording/jaarverslag%2Ckst207944_8.html.

[1178] 'Internationale solidariteit tegen de NSS', 21-3-2014, https://www.indymedia.nl/node/21978

[1179] file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag-aivd-2014%20(4).pdf.

ketenpartners en aangezien actievoerders de bus middels wielklemmen wilden ‘vastzetten’ op de openbare weg, greep de politie op voorhand in en arresteerde ruim vijftig van hen.[1180]

Eind januari 2015 bestormden actievoerders van GroenFront!-Groningen het gebouw van Gasterra en ketenden zich daar vast.[1181] GasTerra was eigendom van Shell, Exxon en de Staat der Nederlanden en bezat het monopolie op verhandelen van, door de NAM opgepompt, gas.[1182] GroenFront! organiseerde eveneens de ‘Tegengas-bijeenkomst’ in Leermens. Behalve workshops en lezingen, zoals over de betekenis van het aardgas in de klimaatcrisis, vonden er diverse acties plaats. De leus “Samen draaien wij de gaskraan dicht” zette de toon voor acties tegen de gaswinning in het algemeen en, specifiek, tegen de – toekomstige – winning van gas in het Waddengebied.[1183]

Ook was GroenFront! in de zomer – in het kader van de (jarenlange) campagne ‘*Ende Gelände*’ – “met een aardige delegatie” in het Duitse Garzweiler actief in de voorste linie van (honderden) bezetters van een tracé voor bruinkooltransport. (Garzweiler werd met Lützerath in januari 2023 bekend vanwege grootschalige, gewelddadige ontruimingen. – B.H.)

Aan het eind van het jaar richtte GroenFront! zich (samen met anderen) op de COP21, de VN-klimaatconferentie.[1184] In Amsterdam demonstreerde de koepelorganisatie ‘*Blok voor Klimaatrechtvaardigheid’* dat – in (overduidelijk) antikapitalistische en anti-imperialistische retoriek – opriep tot systeemverandering en beëindiging van (neo)kolonialisme middels “van onderop georganiseerde directe actie, burgerlijke ongehoorzaamheid en arbeidersverzet”. Het initiatief daarvan lag bij ASEED Europe en GroenFront! Zij kregen hierbij hulp van ‘kritische studenten’ en Internationale Socialisten, maar ook Wij Zijn Hier.[1185] GroenFront! en ASEED reisden samen naar Parijs, ondanks de, door de recente aanslagen, gewijzigde omstandigheden daar. Zij verklaarden: “Wij buigen niet voor terreur en staatsrepressie. Klimaatacties zijn juist

---

[1180] ‘Petten: Demonstratie bij bezoek CEO's nucleaire industrie-top’, 25-3-2014, https://www.indymedia.nl/node/22092.

[1181] http://www.112groningen.nl/Groningen/nieuws/25336/groenfront-demonstreert-bij-gasterra-in-stad-video.html, 26-1-2015.

[1182] ‘GroenFront! Groningen valt Gasterra gebouw binnen’, 26-1-2015, https://www.indymedia.nl/node/26266.

[1183] ‘GroenFront! Groningen protesteert tegen gaswinning met 30 m lang spandoek’, 11-5-2015, https://www.indymedia.nl/node/28080.

[1184] ‘Rallies call for Paris climate change action’, 20-11-2015, https://www.bbc.com/news/world-34956825.

[1185] ‘Acht groepen roepen op voor het 'Blok voor Klimaatrechtvaardigheid' tijdens klimaatdemo 29/11 @ Amsterdam’, 25-11-2015, https://www.indymedia.nl/node/30699.

nu nodig!" En daarmee verwierpen zij het – begrijpelijke, voorzichtige – beleid van de Franse overheid, aangezien die in hun optiek 'misbruik maakte' van de situatie door straatprotesten te verbieden.[1186] Naderhand zou duidelijk worden dat GroenFront! bij de Top in Parijs met circa veertig personen was vertegenwoordigd en dat de acties door de zware politierepressie lastig, "maar niet onmogelijk" waren.[1187] Zoals wel vaker ging een actie in het buitenland vergezeld van een (symbolische) actie in eigen land van hun achtergebleven sympathisanten, in dit geval een blokkade van een object.[1188]

Hiermee eindigde een lange periode van milieu-activisme en soms mede -extremisme. De vreedzame en ludieke acties hadden de overhand, maar sommige tornden aan de – lokale – politieke besluitvorming. Ook voerden, vooral, GroenFront! en zijn 'werkgroepen' acties uit die deels tot grote economische schade leidden. GroenFront! nam vaak de touwtjes in handen, wanneer lokale initiatieven – zie AWACS-bos in Schinveld en de gaswinning in Groningen – hun verzet niet adequaat genoeg konden organiseren. Zou er geen moratorium op boren naar schaliegas zijn ingesteld, dan had GroenFront! ongetwijfeld ook daar het voortouw genomen. Een bijkomstig nadelig effect van zijn modus operandi was dat het extremisten in zijn kielzog meenam, zoals bij het tegengaan van ontruimingen van bezette locaties.

Tussenconclusie: actievoeren tegen aantastingen van milieu werd (in dit millennium) onderscheiden door de inbreng van GroenFront!, dat zich – behalve tegen de uitbreiding van infrastructuur – niet alleen verzette tegen de fossiele industrie, maar ook de jacht. Sommige anderen pleegden in het buitenland extreme acties, maar tevens saboteerde een individu het spoor, welke actie op een ramp had kunnen uitlopen.

Autoriteiten

Protesten speelden zich hier af binnen de, ruime, grenzen van de Dutch Approach met haar nu eens laissez-faire dan weer repressie. De BVD zag gezien zijn "huidige evaluatie van de taakstelling" in 2000 genoeg aanleiding GroenFront! aan te merken als target waartegen de dienst (voorlopig) lichte inlichtingenmiddelen inzette. De BVD had als criteria voor geplande monitoring: (1) GroenFront! wilde politieke besluitvorming beïnvloeden of saboteren; (2) het bracht niet alleen de uitvoerders van infrastructurele werken, maar mede de Nederlandse staat zelf deels grote economische schade toe; (3) het was de enige groep met groeipotentie en had,

[1186] 'GroenFront! gaat naar de Klimaattop in Parijs', 27-11-2015, https://www.indymedia.nl/node/30729.

[1187] 'Parijs update', 9-12-2015, https://www.indymedia.nl/node/30908.

[1188] 'Politie grijpt in bij demonstratie milieuactivisten Utrecht', RTV Utrecht, 20-11-2015

in het verleden, reeds gelegenheidscoalities met radicale personen en/of groepen gesloten; en (4) een deel had de grens met andere actieterreinen overschreden en ook contact gezocht met antikapitalisten en antiglobalisten.[1189] In 2000, bijvoorbeeld, hielp GroenFront! op 1 mei – de antikapitalistische en internationaal meestal met grof geweld gepaard gaande actiedag – bij de organisatie van manifestaties.[1190] Daarbij moet gezegd worden dat deze in ons land doorgaans niet gepaard gingen met radicale uitingen, maar de autoriteiten dienden (te allen tijde) beducht te zijn voor mogelijk excessief geweld, zoals in de buurlanden.

Op Nieuwjaarsdag 2000 ging "Centraal Informatie en Coördinatiepunt Infrastructurele Projecten" (CICI) officieel van start. Het moest, tenminste twee jaar, informatie inwinnen over verzet tegen de infrastructurele projecten. CICI was een samenwerking van acht politieregio's en wisselde via een BVD-liaison informatie uit met de dienst.[1191] Het had vergaande bevoegdheden en richtte zich volgens linkse activisten bepaald niet alleen op 'radicale' actievoerders. CICI was, in feite, al enige jaren actief binnen de Nijmeegse politie, de beoogde projectleider. Buro Jansen & Janssen en het Nijmeegse Onderzoeksbureau Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten hadden (op voorhand) veel argwaan. Zo moesten – formeel – de binnen de BVD-taak vastgelegde gegevens strikt gescheiden worden van de informatie, die CICI verzamelde binnen de openbare-ordetaak. Volgens de onderzoekers ontbrak hier een dergelijke scheiding, omdat immers dezélfde mensen onder één leiding, in en vanuit één kantoor, en vaak ook nog uit dezélfde bronnen, vergelijkbare gegevens op twee verschillende taakterreinen verzamelden. De informatie liep dus vanzelf door elkaar.[1192] Dit gebrek aan scheiding van informatie kreeg eerder ook al kritiek en kon – in ieder geval tot de instelling van genoemde TOOI in 2013 – rekenen op een terugkerende discussie.

Eenzelfde discussie betrof 'eigendomsrechten'. Want was onderzoek naar activisme een opdracht voor de politie vanwege de mogelijke verstoring van de openbare orde? Of was het een taak voor de BVD/AIVD, die immers 'ging over' de aantasting van democratische rechtsorde en beïnvloeding van politieke besluitvorming? Op dat moment was de dienst proactief bezig, terwijl de politie reactief optrad als opsporingsinstantie. Maar met de komst van de CRI-inlichtingentak, de Dienst Bijzondere Recherche Zaken, trad hier duidelijk 'vervuiling' op. Immers: "Intelligence services have the task of recognizing, based on a strong position of information, future or current threats to the democratic legal order and to alert the competent authorities thereof. The police, in

---

[1189] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 47-50

[1190] BVD/Rapport 'Richtlijnen en maatregelen contra milieu- en dierenrechtenactivisten', mei 2000

[1191] file:///C:/Users/My%20Asus/Downloads/jaarverslag_bvd_00.pdf.

[1192] 'Speuren naar milieuactivisten', *Ravage* 2, 4-2-2000

the framework of its judicial function, have the task of gathering information concerning offences with a view to their eventual settlement by a criminal court".[1193]

Tussenconclusie: de overheid counterde de acties van de milieugroeperingen met een, meebewegende, Dutch Approach. Vooral het verzet tegen implementatie van infrastructurele werken leidde tot de instelling van een, door derden – vanwege het gebrek aan scheiding van informatie – bekritiseerd, politieproject waaraan (indirect) ook de AIVD deelnam.

Oorzaken van desintegratie

Milieuactivisten kenden geen verval, omdat in de onderzochte periode – 1998-2015 – ook geweld immers uitbleef. GroenFront!, de enige in methodiek 'burgerlijk ongehoorzame' groepering, werd vanwege zijn samenwerking met vreedzame – lokale – initiatieven positief gewaardeerd of, op zijn minst, gedoogd: minder geweld = meer draagvlak. Milieuactivisme kende dan ook geen – interne – splijtzwam. Eén incident had kunnen leiden tot slachtoffers, namelijk het verwijderen van een stuk rail, dat een ontsporing teweeg had kunnen brengen. Deze actie van een eenling had dan als terroristisch gedefinieerd kunnen of moeten worden.

4.3.5 Dierenrechtenextremisme

Dierenrechten waren – hoewel vaak geclaimd – geen expliciet actieterrein voor links. Dit gold slechts voor een beperkt deel. Een identiek deel kwam voor rekening van de rechtse actievoerders. In feite bestond de – overgrote – meerderheid van activisten en extremisten uit apolitieke personen en groeperingen die zich, louter en alleen, bekommerden om het leed, dat dieren werd berokkend. Van dierenrechtenextremisme was in Nederland voor het eerst sprake in de jaren tachtig en negentig toen het '*Dierenbevrijdingsfront' (DBF)* dieren bevrijdde, maar ook – middels brandstichting – eigendommen vernielde.[1194] Toen verrichtte de BVD nog geen onderzoek, aangezien er geen directe link was met de Wet inlichtingen- en veiligheidsdiensten (Wiv). Want nóch de veiligheid van de staat, nóch de democratische rechtsorde waren toen in het geding.[1195] Soms vonden incidenten plaats van mogelijk geradicaliseerde eenlingen, zoals in 1983 in Den Bosch waar (de anonieme) '*Stop de Dierproeven*' een explosief plaatste in een

[1193] J. Vervaele, 'Terrorism and information sharing between the intelligence and law enforcement communities in the US and he Netherlands: emergency criminal law?' *Utrecht Law Review* 1 (1) 1-27 (2005): 3.

[1194] https://anderetijden.nl/aflevering/344/Dierenbevrijdingsfront

[1195] BVD, *Panta Rhei*, 222-223.

dierproevenlaboratorium.[1196] De gealarmeerde politie trof niets aan, maar een dag later zou er een, dankzij een defecte ontsteking niet geëxplodeerde, 'pijpbom' worden gevonden, die door de te hulp geschoten Explosieven Opruimingsdienst werd betiteld als een "pittige bom die tot op grote afstand een dodelijk effect zou hebben gehad".[1197]

Daarna waren er in de jaren negentig brandaanslagen van de *Right Animal Treatment*, later *Animal Justice Front* geheten, tegen de vleeshandel. Dit kostte beide daders uiteindelijk jarenlange gevangenisstraf, aangezien zij ook een slagerij in brand staken waarboven mensen lagen te slapen. Vanwege de daar niet-aanwezige politieke motieven – *straight edge* was hier de motivator – zag de dienst voor zichzelf geen rol.[1198]

Eind 1998 ontspon zich dienstintern een discussie over eventuele noodzaak tot nader onderzoek toen de politieke besluitvorming op gebied van dierenwelzijn wel degelijk leek te kunnen worden beïnvloed.[1199] Er volgde een ommezwaai bij de dienst, omdat voor het eerst zich tevens hier extreemlinkse actievoerders aandienden, die hun claims lardeerden met anti-imperialistisch gedachtegoed.[1200] Zo stelden de onbekende '*Animal Right Activists*' *(ARA)* de vleesconsumptie direct op één lijn met de "door kapitalisme gefinancierde globale uitbuiting die gepaard gaat met onderdrukking van minderheden". In een claimbrief gaf ARA te kennen dat zij de staat wilde bestrijden, omdat daarbinnen enkelen beslissingen konden nemen over situaties van anderen, die geen enkele inspraak hadden. ARA wenste deze "kleine groep" te breken, aangezien niemand macht mocht hebben over een ander, "of het nu mens of dier is". Deze geblokkeerde toegang tot de makers van beleid leidde tot, groeiende, frustratie over de staat die geen inspraak duldde. Ook leek sprake van relatieve deprivatie want de discrepantie tussen wat actievoerders hadden bereikt, in feite weinig tot niets op gebied van dierenrechten, en wat zij op zijn minst hadden moeten bereiken, in ieder geval een zekere mate van inspraak over dierenwelzijn, leverde een dergelijke frustratie op dat ook geweld volgde.

De dienst plaatste dierenrechtenactivisme (DRA) en dierenrechtenextremisme (DRE) langs de, eerder bij milieuactivisme gehanteerde, meetlat van wel of niet onderzoek verrichten en constateerde dat de laatste categorie aan de meeste en belangrijkste criteria voldeed: er was sprake van ernstige verstoring; veel acties waren clandestien en hadden een politiek oogmerk; er was sprake van systematiek en regie; het weerstandsvermogen van belangendragers schoot te kort en de BVD-middelen en werkmethoden hadden een 'toegevoegde waarde'. Ingrijpen

---

[1196] 'Niet-ontplofte bom aangetroffen in kast laboratorium', *De Volkskrant*, 6-10-1983

[1197] BVD/ID-Den Bosch: Logboek BTA, 4-10-1983, 'Bom in Den Bosch', ACD 1698897, 13-10-1983

[1198] BVD, *Panta Rhei*, 242-246.

[1199] AIVD, *supplement Panta Rhei*, 21-25.

[1200] Rapport 'Dierenactivisme: wel of niet een BVD-onderwerp', juli 1999

werd als noodzakelijk beschouwd, wanneer radicaal gedachtegoed leidde tot 'het nastreven van ondemocratische doelen of activiteiten die een gevaar vormden of konden vormen voor de democratische rechtsorde'. Dan moesten "de betrokken personen of organisaties onder de aandacht van de AIVD komen".[1201] Aangezien ook in ons land steeds vaker brandaanslagen plaatsvonden, methoden die tot dan alleen in Groot-Brittannië te zien waren, zag de dienst in 1999 voldoende reden het (reeds eerder voorgenomen) onderzoek "verder te intensiveren en meer structureel aan te pakken". De voornaamste *trigger* waren de activiteiten van *De Rode Haan* en, meer specifiek, *Rode Haan* die nog nader zullen worden belicht.

Zoals gezegd maakten dierenrechten maar een klein onderdeel uit van dit onderzoek, omdat actievoerders, in grote meerderheid, niet aan de linkerzijde van het politieke spectrum konden worden gelinkt. De meesten werden vooral gedreven door emotionele betrokkenheid bij dierenwelzijn. Dirk Boon, die tot 2004 aan de universiteit van Utrecht de leerstoel Dier en Recht bekleedde, zag de strijd voor dierenrechten als "single issue" activisme. Het was naast items zoals kernenergie, abortus en euthanasie een onderdeel van de "emancipatiebeweging". Hij expliceerde: "Het gaat veelal om 'apolitieke' activisten van diverse pluimage die niet in de klassieke links-activistische zin van het woord met symbolische of demonstratieve acties politieke schade of verandering tot stand willen brengen".[1202]

Hieronder komt de (inherente) dreiging tegen goederen, maar in een sporadisch geval ook tegen personen vanuit met name aan extreemlinks te koppelen dierenrechtenextremisme in uitgebreidere zin aan bod.

Actievoerders

In de laatste decennia van de vorige eeuw kreeg Nederland te maken met activiteiten van Dierenbevrijdingsfront en later met het, zoals het taalgebruik in de claims aantoonde, uit Vlaanderen afkomstige – door haar brandaanslagen beruchte – 'ALF-commando' '*De Rode Haan*', dat in de Belgisch-Nederlandse grensstreek actief was.[1203] Opvallender nog waren de activiteiten van '*Rode Haan*'. Deze stak vooral in Oost- en Noord-Nederland slachthuizen en tientallen (lege) vrachtwagens van pluimveetransporteurs in brand. Daarbij nam zij het grote risico op lichamelijk letsel, van eventueel in deze trucks slapende chauffeurs, op de koop toe. Rode Haan stuurde haar, korte, claims – in plakletters – naar ANP en regionale kranten, maar

[1201] AIVD, *Dierenrechtenactivisme in Nederland,* 19.

[1202] Uit interview Dirk Boon ten behoeve van rapport 'Dierenrechtenactivisme in Nederland - Grenzen tussen vreedzaam en vlammend protest', juli 2004

[1203] 'Dierenvrienden branden McDonald's af', *de Volkskrant*, 13-8-1999

nadrukkelijk niet naar de activistische bladen.[1204] Volgens de dienst ging het dan ook niet om linkse extremisten, maar veeleer "apolitieke dierenvrienden".[1205] Deze brandaanslagen zouden vele miljoenen guldens schade berokkenen.[1206] De AIVD spreekt van brandaanslagen als 'met voorbedachten rade en vanuit een zekere mate van georganiseerdheid brand wordt gesticht of gepoogd wordt brand te stichten, met behulp van een doorgaans zelf gefabriceerd mechanisme van enige omvang en van een zeker technisch niveau, met het oogmerk aanzienlijke schade aan te richten'. Een brandaanslag verschilt zodoende van brandstichting die (doorgaans) met eenvoudigere middelen en zonder een duidelijk achterliggende strategie, dus meer spontaan, wordt uitgevoerd. Rode Haan had geen enkele boodschap aan Nederlandse uitgangspunten als verzuiling en polderen, maar leek – vanuit haar geïsoleerde positie – geheel overtuigd van de noodzaak tot geweld. De (overgrote) meerderheid van niet alleen de gematigde actievoerders, maar ook de samenleving keurden de aanslagen van Rode Haan en anderen sterk af, waarmee de extremisten nog verder op een zijspoor belandden.

In het nieuwe millennium kreeg het Biomedical Primate Research Centre (BPRC), in Rijswijk, jarenlang te maken met blokkades, bezettingen en vernielingen door extremisten.[1207] Maar ook probeerden actievoerders er apen te bevrijden, waarbij zij in nieuwjaarsnacht 2001 dreigden: "De tijd van geweldloze actie is voorbij. Wees gewaarschuwd". Zulke intimidatie kreeg extra cachet vanwege de gebruikte naam: '*Animal Rights Militia*' *(ARM)*. Deze (Britse) organisatie stond bekend wegens bombrieven, maar was met name berucht door grafschennis, die leidde tot sluiting van een bedrijf dat cavia's leverde aan een dierproevenlaboratorium.[1208]

De acties tegen BPRC, maar ook tegen circussen, bontindustrie, jacht en slacht werden sinds 2004 in meer georganiseerd verband uitgevoerd. Dit gebeurde, vooral, na oprichting van '*Respect voor Dieren (RvD)*, in feite de Nederlandse 'dochter' van de Britse organisatie '*Stop Huntingdon Animal Cruelty*' *(SHAC)*, die de stillegging nastreefde van de bedrijfsvoering van de 'dierproevengigant' Huntingdon Life Sciences (HLS). RvD werd opgericht in Amsterdam, maar beschikte spoedig over (deels) autonome afdelingen in Rotterdam, Noord-Nederland en België. Zij wilde "volledige afschaffing van diergebruik, in welke vorm ook".[1209] Dat Respect voor Dieren het issue geheel voor zích opeiste, werd duidelijk bij een demonstratie tegen een

---

[1204] Dit tot groot ongenoegen van het linkse activistenblad NN: "Waarom niet bij ons?!"

[1205] AIVD, *supplement Panta Rhei,* 18-19.

[1206] BVD-rapport 'Vurige dierenleedbestrijders: de aanslagen van "Rode Haan", juli 1999

[1207] Zie ook Marieke Aarden, 'Rust lijkt terug in proefdiercentrum', *de Volkskrant*, 26-6-2007

[1208] 'Jail for animal rights extremists who stole body of elderly woman from the grave',12-5-2006, https://www.theguardian.com/uk/2006/may/12/animalwelfare.topstories3.

[1209] AIVD: Rapport 'Dierenrechtenactivisme in Nederland – Springplank voor Europa', juni 2007

circusvoorstelling in Rotterdam, waarbij zich (de nationalistische) Voorpost wilde aansluiten. Dat viel verkeerd bij RvD-Rotterdam, want de strijd voor dierenrechten was een "totaalstrijd voor een wereld waar iedereen vrij kon zijn" en "in dit wereldbeeld passen denkbeelden zoals fascisme, racisme en nationalisme niet". RVD voegde – geheel voorbijgaande aan haar eigen politiek-linkse agenda – hieraan toe, dat zij bij acties "geen politieke ideologieën" betrok.[1210]

RvD bleek een deugdelijke representant van SHAC. De strijd voor dierenrechten werd sowieso niet alleen gekenmerkt door internationale samenwerking, maar mede door effectieve ondersteuning van elkaars initiatieven. In relatie tot de RvD en SHAC gold zeker dat 'de strijd elders van invloed was op eventueel gewelddadige verzet hier'.[1211] De dienst constateerde dat de voorman van RVD, op nadrukkelijk verzoek van SHAC, door heel Europa was gereisd om de geestverwanten de ins en outs van actievoeren te leren.[1212] Hiertoe behoorden onder andere *home visits*, waarbij de daders naast vernielingen en bekladdingen soms ook, tegen woningen geparkeerde, auto's in brand staken. RvD was één van de deelnemers aan een 'West-Europese tour' van SHAC langs verschillende farmaceutische ondernemingen waarbij Novartis nog een specifieke rol zou spelen.[1213] Er werden (meer dan tien) *home visits* uitgevoerd bij directeuren en onderzoekers, die soms fysiek werden aangevallen. De AIVD onderkende een deel middels een "bakenactie, in combinatie met technische acties".[1214] In Nederland hield RvD zich tevens bezig met acties tegen luchtvaartmaatschappijen, die proefdieren vervoerden: de zogenaamde "*Gateway to hell*"-campagne. Hierbij kregen KLM en – specifiek – Air France te maken met blokkadeacties. Dat gold ook de reisorganisatie Thomas Cook vanwege haar vliegreizen naar Mauritius, waarvandaan apen naar de Europese proefdierindustrie werden getransporteerd.

In 2007 kwam het, mogelijk mede vanwege de radicalisering bij de Europese SHAC-tour, tot een splitsing binnen Respect voor Dieren. Ook bestond een meningsverschil over de koers van de organisatie zelf, zoals over het toelaten van rechtse of anderszins "ongewenste" personen tot RvD-acties. De, apolitieke, oprichter stond steeds vaker lijnrecht tegenover zijn, links-anarchistische, co-leider. Hun botsende karakters leidden tot een splitsing in een, grote, groep apolitieke (gematigde) activisten, die doorging als '*Anti Dierproeven Coalitie*' *(ADC)*, en een kleinere groep linkse extremisten, die de oorspronkelijke naam RvD aanhield en mede

---

[1210] 'Verklaring Respect voor Dieren Rotterdam', 24-12-2005, https://www.indymedia.nl/nl/2005/12/33227.shtml.

[1211] Buijs, *Overtuiging en geweld*, 223.

[1212] AIVD: '*Dierenrechtenactivisme in Nederland – Springplank voor Europa*' (Zoetermeer: AIVD, 2007), 13.

[1213] '23tm 27okt - Europese SHAC tour -Basel tot NL', 25-9-2006, https://www.indymedia.nl/nl/milieu/milieu94.shtml.

[1214] AIVD: Rapport 'Verharding home visits van Respect voor Dieren door deelname van Britse dierenrechtenactivisten', 31-1-2007, 2.

op ander terrein, met name antifascisme, actief was. Een geïsoleerde hechte groep daarbinnen was reeds enige jaren opgevallen door, onder andere, buitensporig geweld tegen goederen.[1215]

Een in activistische optiek groot succes van de ADC was de stillegging van de bouw van een 'sciencepark' in Venray, waar dierproeven zouden worden uitgevoerd.[1216] Na een campagne van bijna een jaar met veel lawaai-acties en bekladdingen, maar ook enkele *home visits* – zo staken mogelijk derden de auto in brand van een directeur van een kandidaat-onderneming – maakte de gemeente Venray bekend dat het project werd afgeblazen.[1217]

De splitsing tussen ADC en RvD weerhield hen niet, gezamenlijk, deel te nemen aan internationale bijeenkomsten, de '*Animal Rigts Gatherings*' *(ARG).* Deze waren bedoeld om actiemethodes te bespreken en campagnes voor te bereiden. Die 'actiekampen' vonden ook in Nederland plaats, onder meer op de 'anarchistische camping' in Appelscha.[1218] Actievoerders kregen daar overigens te maken met – als repressief gepercipieerde – politiemaatregelen.[1219]

Respect voor Dieren was weliswaar de feitelijke representant van SHAC, maar sedert 2008 claimde '*SHAC-Nederland*' *(SHAC-NL)* een deel van de acties. De AIVD stelde vast dat het geen nieuwe groepering was, maar 'een coalitie van enkele activisten van ADC en vooral RVD', die "terug wilden naar de basis, zoals gelegd door Stop Huntingdon Animal Cruelty". Ook bleek dat "voor zover arrestaties bij dierenrechtenacties plaatsvinden, dat in hoofdzaak onder RvD-activisten is".[1220] Zowel acties als uitvoerders liepen door elkaar en ADC, RvD en SHAC-NL fungeerden als "ideologische paraplu", maar ook als inspiratiebron voor eenlingen

---

[1215] AIVD: '*Dierenrechtenextremisme in Nederland – Gefragmenteerd maar groeiende*' (Zoetermeer: AIVD, 2010)

[1216] 'Na bedreiging stopt Venray met Science Link', https://www.nrc.nl/nieuws/2008/04/16/na-bedreigingen-stopt-venray-met-science-link-11521998-a500684, 16-4-2008

[1217] 'Sciencelink van de baan – Het succesverhaal', 16-4-2008, https://www.indymedia.nl/nl/2008/04/51807.shtml.

[1218] http://www.zo-nieuws.nl/2007/08/10/appelscha-grote-politieinzet-wegens-kamp-voor-dierenactivisten/

[1219] 'Politie controleert dierenactivisten Appelscha', 10-8-2007, https://www.indymedia.nl/nl/2007/08/46504.shtml.

[1220] AIVD: Kort Informatierapport, 'Dierenrechtenactivisme in Nederland in 2008', 3305677/01, 18-12-2008

die hun naam konden lenen.[1221] Dit was te zien bij brandstichting bij Euronext-functionarissen in Hilversum en Wassenaar.[1222] Deze werd overigens aan niet-betrokkenen gelinkt.[1223]

Eind 2009 bevrijdden actievoerders in (het Gelderse) Barchem duizenden nertsen.[1224] De aan RvD te linken daders kregen later te maken met gevangenis- en taakstraffen.[1225] Een jaar later verbrak een, prominent, SHAC-doel – Novartis – zijn banden met Huntingdon Life Sciences vanwege het – naar later bleek tevens door twee RvD-leden – ontvreemden van de urn met de as van de moeder van haar hoofddirecteur.[1226] Deze actie kreeg nog een nasleep.

Medio 2011 richtte RvD de werkgroep '*Ongehoord*' op. Deze stelde (gepercipieerde) misstanden in de bio-industrie aan de kaak.[1227] Zo bracht zij, bij nachtelijke inbraken, "foute" bedrijven in kaart, filmde "wantoestanden" en verspreidde deze data via internet.[1228] Dit zou onder meer tot bedreiging van personen leiden. In deze periode namen – na lange stilte – de acties van SHAC-NL weer toe. De 'werkgroepen' Ongehoord en SHAC-NL kozen, hoewel ook hier sprake was van een zekere overlap, ieder een eigen repertoire.

Sinds 2012/2013 organiseerde RvD nog slechts enkele acties tegen bontindustrie en KLM. De teruggang in activiteiten werd veroorzaakt door uitsplitsen in werkgroepen, maar mede door steeds actiever worden op de actieterreinen antifascisme en anarchisme. Nóg een belangrijke verklaring was dat Britse autoriteiten op jacht waren naar twee prominente RVD-leden, die in juli 2012 werden gearresteerd.[1229] Dit gebeurde op verdenking van het uitvoeren van een groot aantal *home visits* op het Europese continent, maar ook vanwege '*conspiracy to blackmail*'.[1230] Zij hadden immers, naast vernielingen en intimidatie, tevens een urn met de as

---

[1221] AIVD: Rapport 'Dierenrechtenextremisme in Nederland – Gefragmenteerd maar groeiende', februari 2010

[1222] 'Dierenactivisten eisen aanslag op', *de Volkskrant*, 30-12-2008

[1223] 'NOS schuift actie in verkeerde schoenen', 13-11-2008, http://www.ravagedigitaal.org/2008/toestand32/toestand.php.

[1224] https://www.gld.nl/nieuws/400391/extremisten-laten-5000-nertsen-los, 29-10-2009.

[1225] 'Uitspraak Barchem4', 1-3-2013, https://www.indymedia.nl/node/13411.

[1226] AIVD: Informatierapport aan RID-en, 25-6-2010

[1227] Zie ook http://www.ongehoord.info/

[1228] https://www.boerderij.nl/Varkenshouderij/Blogs/2011/6/Ongehoorde-diefstal-BOE014230W/.

[1229] 'Twee dierenrechtenactivisten aangehouden in Amsterdam', *De Volkskrant*, 6-7-2012

[1230] https://thefreeonline.wordpress.com/2014/05/19/solidarity-with-the-blackmail-3-debbie-gets-6-years, 19-5-2014

van een overledene ontvreemd. Na het hoger beroep in verband met de al in 2009 uitgevoerde nertsenbevrijding leverde Nederland hen uit aan Groot-Brittannië. De rechter veroordeelde de hoofdverdachte tot vijf jaar gevangenisstraf en zijn partner tot twee jaar voorwaardelijk.[1231]

Tussenconclusie: dierenrechtenextremisme werd gekenmerkt door exorbitant geweld tegen objecten, vaak middels brandstichting, maar soms tevens door, gruwelijke vormen van, intimidatie zoals grafschending. De meest op de voorgrond tredende actievoerders behoorden tot het, extreemlinkse, Respect voor Dieren. Sommigen hadden minder respect voor mensen, zoals niet alleen de *home visits* aantoonden, maar met name het ontvreemden van een urn.

Autoriteiten

De autoriteiten kregen veelvuldig te maken met extremisme. De AIVD wenste voor de aanpak hiervan inzicht in de aard, ernst en omvang van het fenomeen en richtte zich specifiek op "radicaliseringsprocessen binnen het dierenrechtenactivisme, katalysatoren die inwerken op dat radicaliseringsproces en de radicale dierenrechtenactivisten zelf". De dienst wilde 'een bijdrage leveren aan het aanwijzen en door middel van informatieverschaffing aanpakken van radicale elementen binnen dierenrechtenactivisme'.[1232]

De AIVD achtte nauwe samenwerking met (relevante) opsporings- en veiligheids- en inlichtingendiensten van belang.[1233] Deze vond initieel met name op ad hoc basis plaats. Wel was sprake van een permanente gegevensuitwisseling via RID's en regelmatig overleg met de Landelijk Officier van Justitie. Daarnaast besteedde sinds 2003 de Unit Terrorismebestrijding & Bijzondere Taken (UT&BT) van het KLPD intensief aandacht aan dierenrechtenactivisme. Voortaan werkten AIVD en KLPD – ieder uitgaande van zijn eigen taakstelling – samen aan het inventariseren van dierenrechtenextremisten waarbij (onverkort) uitwisseling plaatsvond van informatie tussen de AIVD en het "meldpunt dierenrechtenactivisme" van het KLPD.

Omdat dierenrechtenextremisme een belangrijke internationale component kende, had de AIVD wat betreft deze *cross-border* activiteiten – zoals de politie dat ook had – een goede samenwerking opgebouwd met relevante collega-diensten in Europa (en Amerika).

[1231] 'Sven and Natasha sentenced for fighting animal torture', 22-6-2018, https://thefreeonline.wordpress.com/2018/06/22/free-sven.

[1232] AIVD: Rapport 'Dierenrechtenactivisme in Nederland - Grenzen tussen vreedzaam en vlammend protest' (juli 2004), 21.

[1233] ibidem

De dienst zag risico's in de term 'terrorist', omdat als zodanig geëtiketteerde personen zouden kunnen radicaliseren en, steeds meer, acties (heimelijk) voorbereiden en uitvoeren.[1234] De dienst analyseerde, vanuit risicobenadering, vooral beslissingen en uitspraken van politici en beleidsmakers die reacties konden uitlokken van dierenrechtenextremisten. Ook verstrekte de AIVD – via de geëigende kanalen – waar nodig en opportuun adviezen voor een, adequate, beveiliging van die politici, bewindspersonen en/of diensten, die het gevaar liepen doelwit te worden. Wat samenwerking van Nederlandse en Britse actievoerders betreft gaf de AIVD ter overweging "legale demo's" ongehinderd te laten, omdat "deze vorm van actievoeren voor de meeste activisten voldoende is om stoom af te blazen". Een repressieve aanpak van activisten kon leiden tot "ondergronds gaan van een deel van hen" en daaruit konden weer grootschalige vernielingsacties, eventueel op naam van DBF of ALF, voortvloeien.[1235]

Eind 2008 wilde minister Ter Horst, na een brandstichting bij Euronext-medewerkers, bij het KLPD een speciaal politieteam oprichten, dat met de AIVD het extremisme bestrijden moest.[1236] Dit leidde tot discussie, ook onder actievoerders. Sommigen hadden er begrip voor, maar vroegen zich af of het repressie was of "gewoon een aanpak van dierenrechtenactivisten die illegale, ondergrondse acties plegen, door welke acties nu de hele dierenrechtenbeweging over een kam wordt geschoren door politie, OM en AIVD en niet onbelangrijk, de media".[1237]

In de herfst van 2010 waarschuwde de AIVD door bemiddeling van het ministerie van Onderwijs scholen voor donatiewerving door dierenrechtenextremisten, omdat niet was uit te sluiten dat de gelden bestemd waren voor financiering van tevens extremistische acties.[1238] De dienst betitelde de extremisten – Respect voor Dieren – als een groep, die "een klimaat schept waarin gewelddadigheden tegen instellingen en personen gerechtvaardigd lijken".[1239]

Tussenconclusie: de (specifieke) invulling van Dutch Approach – nu eens dulden, dan weer hard aanpakken – kwam met name bij de dierenrechten duidelijk naar voren. Opvallend

---

[1234] ibidem

[1235] AIVD: Rapport 'Verharding home visits van Respect voor Dieren door deelname van Britse dierenrechtenactivisten', 31-1-2007, 6.

[1236] https://www.nrc.nl/nieuws/2008/12/22/klpd-krijgt-team-tegen-radicaal-dierenactivisme-11657973-a1026516.

[1237] 'KLPD krijgt speciaal team dierenactivisme', 21-12-2008, https://www.indymedia.nl/nl/2008/12/56586.shtml.

[1238] 'AIVD waarschuwt scholen voor dierenextremisten', 10-9-2010, https://www.nu.nl/binnenland/2330938/.

[1239] AIVD: Brief HAIVD aan minister van OC&W, 'Activiteiten van dierenrechtenextremisten op scholen', 4268322/01, 15-1-2010

was de, steeds betere, samenwerking tussen AIVD en politie. Zij werkten – daarbij uitgaande van de eigen taakstelling – samen aan het inventariseren van dierenrechtenextremisten.

Oorzaken van desintegratie

Bij dierenrechtenactivisme en -extremisme, eerder emotionele dan ideologische items, was, ondanks afkeuring van zaken als brandaanslagen en intimiderende *home visits* van meer extremistisch *angehauchte* actievoerders, nauwelijks sprake van schisma of verval. Iedereen was dezelfde goede zaak toegedaan en iedere actievoerder was welkom bij het gezamenlijke protest tegen leed, dat dieren werd berokkend. De enige uitzondering was (het extreemlinkse) Respect voor Dieren, dat gruwde van een mogelijke inbreng van (extreem)rechtse individuen of groepen. Wél leidde in 2007 de *incompatibilité des humeurs* van de oorspronkelijke leiders tot een splitsing in activisten (ADC) en extremisten (RvD).

Volgens AIVD onderscheidden dierenrechtenextremisten zich van terroristen, omdat hun geweld niet op mensenlevens was gericht, en in ernst en omvang niet van maatschappij-ontwrichtende aard was.[1240] Begin van de jaren 2000 was binnen, een bepaald segment van, actievoerders wel een trend zichtbaar naar meer radicale acties, met de impliciete bereidheid mensenlevens op het spel te zetten. Zo namen – onbezonnen – brandaanslagen toe, waardoor actievoerders richting terroristisch geweld gingen. De vraag in hoever bepaalde actievormen terrorisme waren, was niet enkel een semantische discussie. Dit bleek tijdens een door steller dezes bijgewoonde vergadering van brancheorganisaties. Zodra actievormen voor de wet als terrorisme golden had dit financiële gevolgen, omdat verzekeringsmaatschappijen sinds 9/11 nauwelijks bereid waren door terrorisme opgetreden schade te vergoeden. Het risico bestond dat ‘actiegevoelige bedrijven’ in de toekomst geen aangifte meer deden van nu immers nader in de wet gedefinieerde ‘terroristische activiteiten’. Zodoende nam het zicht op de werkelijke omvang van het probleem af bij inlichtingen- en opsporingsinstanties. Kortom, deze nieuwe verzekeringsregels bemoeilijkten het onderzoek naar, maar ook de aanpak van extremisme.

Met de moord op Pim Fortuyn door Volkert van der Graaf, die kon worden gezien als apolitieke milieu- en dierenrechtenextremist, was sprake van – evident – terroristisch geweld. Daarmee verschilde dit actieterrein nadrukkelijk van alle andere.

Tussenconclusie: dierenrechten waren een eerder samenbrengend dan uiteendrijvend actieterrein. Dat laat onverlet dat de overgrote meerderheid excessief geweld tegen objecten,

[1240] AIVD, *Dierenrechtenactivisme in Nederland,* 19-20.

maar eveneens intimidatie van personen, ten zeerste afkeurden. Veel ondernemingen kregen te maken met onwelgevallige verzekeringsmaatschappijen.

4.4 Samenvattend: (discussie over) politiek geweld

Met de conclusies van de laatste categorie van binnen de ‘nieuwe’ Beweging actieve personen en groepen komt een einde aan de descriptieve uitwerking van de resultaten van dit onderzoek naar links politiek geweld in de periode 1965-2015. Kort samengevat kan worden geconcludeerd dat links-extremistisch geweld binnen de, drie, categorieën weliswaar niet de hoofdmoot, maar vanwege impact en effect – én de rol in de (bewegingsinterne) discussie en overheidsrespons – wel de belangrijkste component van het Nederlandse actievoeren vormde. De, vaak buitensporige, uitingen kenden niet alleen binnen de maatschappij brede afkeuring, maar zeker mede binnen de ‘Beweging’ zelf. Tevens daardoor bleef het aantal gewelddadige actievoerders naar ratio beperkt.

Wat betreft de feitelijke rol van de autoriteiten op gebied van bestrijding van politiek geweld, ook van de ‘nieuwe’ Beweging, is aangetoond dat deze nadrukkelijk ambivalent was. De overheid heeft, steeds, getracht zich zo coulant mogelijk op te stellen en ging pas over op repressie, wanneer het geweld van actievoerders daarom vroeg.

Het nu volgende hoofdstuk behandelt de conclusies van dit onderzoek naar het hoe en waarom – deels mede op gewelddadige wijze – actievoeren door (extreem)linkse personen en groepen, maar met name de discussie erover en de overheidsrespons erop.

Hoofdstuk 5: Conclusies

Eerst en vooral kan worden gesteld dat het voorliggende onderzoek naar vijf decennia actievoeren door (extreem)linkse actievoerders in Nederland – vanwege het door gebruik van inlichtingeninformatie in ieder geval deels openbaar maken van het tot op heden onderbelicht extremisme – een welkome, maar tevens noodzakelijke toevoeging inhoudt aan de bestaande historiografie over de linkse 'Beweging' in Nederland. Dat laat echter onverlet dat, vanwege de openbaarmakingbeperkingen van met name inlichtingen- en veiligheidsdiensten, de sluier niet geheel kon worden opgelicht. Daarmee kon het in de Inleiding geconstateerde kennishiaat slechts gedeeltelijk worden opgevuld.

De beantwoording van de onderzoeksvragen toont een wisselvallig beeld van coulance versus aversie, repressie versus oppositie en integratie versus exclusie. Van belang is de vraag welke invloed vooral veiligheids- en inlichtingendiensten en opsporingsinstanties uitgeoefend hebben op de ontwikkelingsgang van, links, extremisme. Ook zijn – zonder duidelijke criteria aan te brengen of specifieke theoretische kaders te formuleren, maar veeleer aan de hand van praktijkervaring – antwoorden geformuleerd op de vraag welke interne en/of externe oorzaken hierbij hebben geleid tot splitsing of verval van (delen van) de beweging. Kortom, in hoeverre hebben interne discussie én overheidsreactie een rol gespeeld in relatie tot desintegratie?

Hoewel dit onderzoek was bedoeld als historiografie van een (interessante) periode in het linkse actievoeren en niet als theoretische onderbouwing ervan, kwamen verklaringen aan het licht voor ontwikkelingen en veranderingen onder alsmede functioneren van de relevante actievoerders. Daarbij ging het specifiek om de interacties, zowel bewegingsintern als tussen actievoerders en autoriteiten. De interactie- en bewegingsverklaringen van Buijs én Busher's remfactoren hielpen bij de beantwoording van de onderzoeksvraag: "Welke invloed hadden binnen de linkse actiebewegingen in de periode 1965-2015 de interne discussies over gebruik van geweld én de overheidsrespons op dit (politieke) geweld op de ontwikkeling, het niveau en de continuïteit van het uit deze bewegingen afkomstige geweld?" Buijs' uitwerkingen over politiek links geweld in specifiek de jaren tachtig komen ook ter sprake, omdat zij van nut zijn voor inschatting van toekomstige ontwikkelingen. Maar tevens komt dus aan bod in hoeverre het 'functioneren van actievoerders' werd beïnvloed door – de door Busher et al. beschreven – remfactoren in relatie tot geweld. Tenslotte worden kort enige, bewegingsinterne, argumenten tegen politiek geweld aangestipt.

Na evaluatie van de voor dit onderzoek relevante theorieën van Buijs en Busher et al. wordt expliciet aandacht besteed aan de beantwoording van de onderzoeksvragen. Niet alleen de 'discussie en daad' van de actievoerders zelf komen hier aan bod, maar ook de aanpak van de instanties, met name van de dienst. De 'Dutch Approach' was, zoals zich laat aanzien, een door de overheid weloverwogen aanpak van 'politiek (gewelddadig) activisme'. De daarmee samenhangende oorzaken van desintegratie van de beweging komen tevens ter sprake.

In een aparte paragraaf wordt nader ingegaan op het aandeel van de (gederubriceerde) informatie van BVD en AIVD bij de beantwoording van de onderzoeksvragen.

5.1 Verklaringen van politiek geweld en remfactoren

De bevindingen van Buijs inzake de linkse beweging in de jaren tachtig zijn geprojecteerd op de diverse categorieën actievoerders in de periode 1965-2015. Circa de helft van zijn (talrijke) 'verklaringen voor politiek geweld' deden in meer of mindere mate ter zake. Het ging hier om de volgende hypothesen die – in kwantitatieve en chronologische volgorde – gekoppeld zullen worden aan zowel de (bewegingsinterne) discussie als de Dutch Approach.

1. Bewegingsverklaringen: marginalisering, geweldscultuur, internationale ontwikkelingen
2. Interactieverklaringen: repressie-verzet, lankmoedigheid-agressie
3. Politiek-systeemverklaringen: blokkade-frustratie, facilitatie-repressie, discreditering en legitimiteit

De interactie repressie-verzet vormde voor de gehele 'oude' Beweging een voorname factor voor ontstaan en instandhouding van, politiek, geweld: het soms extreme politiegeweld bracht de (lang gematigd reagerende) actievoerders ertoe over te stappen op – proportioneel – tegengeweld. Inzake de 'nieuwe' Beweging gold repressie vooral waar zij het (gewelddadig) verzet van 'asielextremisten' betrof. Juist vanwege haar wisselwerking tussen autoriteiten en actievoerders was deze interactieverklaring van belang in het licht van de Dutch Approach.

Marginalisering was in haar 'toegespitste' betekenis – afname van aanhang = toename van geweld – een, tweeledig, belangrijke factor ter verklaring van politiek geweld. Het betrof zowel de *onvrijwillige* marginalisering – het door de mainstream van de 'oude' Beweging om geweld uitgesloten worden – als de *zelfgekozen* marginalisering – het vanuit voorhoede-ideaal door de keuze voor (grof) geweld uitgesloten worden – van groepen als 'autonomen' en PVK, maar specifiek RaRa. Hierbij was met name de bewegingsinterne discussie van belang, omdat deze mede heeft geleid tot het isolement van gewelddadige groepen.

Ook de geweldscultuur was, in relatie tot alle categorieën en de meeste actieterreinen, van belang. Zij verklaarde het geweld van de 'oude' en 'nieuwe' Beweging, maar tevens van de marxistisch-leninistische 'voorgangers'. Een minderheid zag geweld als een logische optie voor de oplossing van (gepercipieerde) problemen, maar de – overgrote – meerderheid moest, naar bleek, niets weten van excessief geweld en stelde dat intern ter discussie.

Internationale ontwikkelingen waren belangrijk met het oog op zowel de beïnvloeding door, en ondersteuning van, als samenwerking met buitenlandse geestverwanten. Extremisten voerden hun acties op Nederlands grondgebied deels uit in solidariteit met 'kameraden' in het (mede verre) buitenland. Zij planden dergelijke activiteiten deels gezamenlijk, bereidden deze voor tijdens bijeenkomsten in 'Infocentra' en voerden deze vervolgens vaak in internationaal verband, ook in Nederland, uit.

De interactie blokkade-frustratie was evident. Niet gehoord worden door de overheid riep vaak een zodanige frustratie op dat, in ieder geval deels, geweld volgde. Deze hypothese gold niet voor de 'Rode groeperingen', maar was zeker één van de meest bruikbare, waar het

zowel ‘oude’ als ‘nieuwe’ Beweging betrof. Beide categorieën toonden een duidelijk verband tussen (gepercipieerd) onwelgevallig beleid van de overheid en eigen extremistisch geweld.

De interactieverklaring lankmoedigheid-agressie verhelderde de ‘geweldsspiraal’. Dat gold hier vooral het geweld van antifascisten uit de ‘nieuwe’ beweging. Het bood tevens zicht op meebewegend beleid, waarin de (vaak coulante) autoriteiten soms ook gedwongen werden zich hard op te stellen.

Bij ‘politiek-systeemverklaringen’ werd duidelijk dat geweld niet slechts correleerde met disfunctioneren van het politiek systeem en discrediteren van de overheid, maar ook met frustratie over de ‘ontoegankelijkheid’ van het besluitvormingsproces. Op haar beurt hielp de interactie facilitatie-repressie de autoriteiten bij scheiden van vreedzame en radicale groepen en bij het erop aanpassen van beleid: soms apaiserend, maar in veel gevallen mede repressief. Kortom, ook in relatie tot de Dutch Approach was de hypothese hier van belang.

Discreditering, waarbij de aan- of afwezige publieke sympathie van belang was, gold vooral de ‘oude’ Beweging, met name bij antimilitarisme, antiapartheid en antifascisme. De bewegingsinterne discussie was vooral belangrijk, omdat geweld (vaak) een splijtzwam was. Bij de ‘nieuwe’ Beweging speelde de overheid slechts nog een ondergeschikte rol, aangezien nauwelijks nog (grote) aanslagen werden gepleegd. De nog wél uitgevoerde activiteiten – met name grootschalige vormen van vandalisme, brandstichting en *home visits* – werden vanwege hun intimidatie reeds op voorhand en zeker ook bewegingsintern scherp veroordeeld.

Met betrekking tot legitimiteit bood Buijs’ hypothese slechts zicht op het geweld van antifascisten, respectievelijk ‘asielextremisten’, binnen de ‘oude’ en de ‘nieuwe’ Beweging. Daarmee is zij minder bruikbaar als verklaring voor geweld en overheidsrespons.

Dit onderzoek toonde aan dat geweld een belangrijke rol speelde voor ontwikkeling en functioneren van linkse actievoerders. Daarbij bleek dat de toch coherent geachte ‘Beweging’ minder samenhang kende dan werd en wordt aangenomen en dat gewelddadige actievoerders spoedig te maken kregen met afkeur van de grote meerderheid van ook medeactievoerders. Er waren, van meet af aan, remmen op geweld. In 2021 publiceerden Busher et al. een onderzoek over de vraag ‘welk positief of negatief effect interne remmen op de gewelddadige escalatie van groepen hebben’. Mede voor dit onderzoek bleken de uitkomsten van belang, temeer daar zij de hypothesen van Buijs bevestigden. Zo was niet alleen sprake van de interactie repressie-verzet, maar eveneens van de spagaat tussen facilitatie en repressie. En de remfactor ‘*logic of out-group definition*’, over minder strikte eigen grenzen, was te zien bij de oprichting van No Border Netwerk-Nederland, dat verzet tegen asiel- en vreemdelingenbeleid wilde coördineren en, zoveel mogelijk, groepen en personen aan zich wilde binden. De auteurs gaven een variant van de bewegingsinterne discussie middels hun *immediate post-escalation contexts*. De – hier beschreven – gevallen van vaak grof geweld door niet functioneren van remmen golden mede de Nederlandse situatie wat betreft de aanslagen van Rode Jeugd en het geweld van autonome antifascisten in Boekel en Kedichem, maar specifiek de aanslag van RaRa op (de woning van) Aad Kosto. Ook hier reageerde een grote meerderheid van de eigen achterban met afschuw en speelden met name Busher’s morele logica’s een grote rol. De auteurs gaven (in relatie tot het

dierenrechtenextremisme) een voorbeeld van hun *movement building contexts*, in samenhang met de 'moral, ego-maintenance and out-group definitions'. Zij wezen op het, nadrukkelijke, pleiten hierbij voor het afzien van geweld en streven naar een brede, en gematigde, beweging. Ditzelfde was aan te treffen bij Onkruit-Amsterdam en het No Border Netwerk-Nederland en het was mede een reden voor de verwijdering tussen de gematigde Anti Dierproeven Coalitie en het gewelddadige Respect voor Dieren.

Volgens de onderzoekers was één van de mogelijkheden om individuen of groepen af te laten zien van geweld ervoor te zorgen dat zij de activiteiten zonder gezichtsverlies konden beëindigen. Dit was bijvoorbeeld te zien bij leden van de Rode Jeugd, die zonder schroom de lokale politiek in konden, maar ook bij de RaRa-leider, die na het eind van zijn gewelddadige carrière zelfs werk zou verrichten voor de overheid. De auteurs achtten het vaak ook moeilijk bewijzen te vinden voor hun ideeën over remmen en mechanismen: "Because, due to reasons of personal pride and possible reputational costs, most activists are likely to be reluctant to discuss or acknowledge such processes". Dit was een vaak gehoorde klacht van Nederlandse onderzoekers, die zo ook geen of nauwelijks toegang kregen tot informatie over extremisten.

Naast deze bevindingen van Busher et al., die deels hypothesen van Buijs bevestigden, moet worden gewezen op de matigende invloed van de geweldsdiscussie. Ter illustratie volgt kort de systematisering van bewegingsinterne argumenten tegen geweldsaanwending, die zijn terug te vinden in de resultaten van dit onderzoek, maar ook samenvallen met de onderzoeken van Buijs en Busher et al. Het betreft onder meer de volgende:

1. Vrees voor – een sterkere – repressie: sommige actievoerders waren bevreesd voor de overheidsmaatregelen, aangezien deze hun vrijheden konden inperken; anderen waren (bijvoorbeeld met het oog op een toekomstige carrière) vooral beducht voor *exposure,* of gewoon bang voor het fysieke geweld van ordehandhavers.
2. Strategie: gebruik van (extreem) geweld kon ertoe leiden dat eventuele nieuwe aanwas afzag van toetreden tot een groep of dat bestaande actievoerders deels afhaakten. Zoals de bewegingsinterne geweldsdiscussie aantoonde, was de gewenste verbreding van de beweging op voorhand gedoemd te mislukken door, beoogd of werkelijk aangewend, geweld van een kleine groep extremisten: zie bijvoorbeeld het congres in 1987, waar RaRa geen meerderheid aan haar kant kreeg.
3. Morele grenzen: in sommige gevallen werden, duidelijke, grenzen aan geweldsgebruik gesteld. Geweld tegen personen was *not done*, zoals met name de discussie liet zien na de aanslag tegen Kosto.
4. Ideologie: de Beweging kende diverse stromingen. Een deel beriep zich op autonomie en ontplooide vandaar uit vaak gewelddadige activiteiten. Anderen streefden politiek-inhoudelijk verzet na en zochten verbreding om met anderen, vreedzaam, hun doelen te behalen. Als voorbeeld gold de (groeiende) kloof binnen Onkruit-Amsterdam.

5.2 Conclusies eigen (praktijk)onderzoek

Na deze bespiegelingen over geweldgebruik en hoe dit eventueel afgezwakt of geheel gekeerd kon worden, volgen de conclusies uit – meer specifiek – het onderzoek in de praktijk. Het betreft naast interne verschillen van inzicht bij Rode groeperingen de ontwikkelingen van personen en groepen binnen de 'Beweging'. In dit onderzoek zijn reeds bestaande ervaringen aangevuld met onder meer informatie van de BVD waarbij in relatie tot het geweld is gezocht naar de rode draad binnen de onderzoeksperiode 1965-2015. Het onderzoek van Buijs naar de 'oude' Beweging is aangevuld met, marxistisch-leninistische, wegbereiders Rode Jeugd, Rode Hulp en Rood Verzetsfront, maar vooral met de, single-issue gerichte, 'nieuwe' Beweging die immers, qua *extremisme*, nog nauwelijks is onderzocht. Bij dit alles is gebruik gemaakt van de informatie van BVD en AIVD (zowel Humint als Techint), die ook zicht heeft geboden op de bewegingsinterne discussie. Zoals duidelijk zal worden, zijn sommige verklaringen eveneens valide met het oog op de huidige, verander(en)de, situatie binnen het actievoeren na 2015.

Hieronder wordt expliciet aandacht geschonken aan de onderzoeksresultaten, vooral in relatie tot uitvoeren van en discussie over geweld. Niet alleen komen 'discussie en daad' van extremisten aan bod, maar eveneens de positie van de overheid, vooral de BVD/AIVD. Bij dit onderzoek is, via de Wob, de – voor inlichtingenstudies belangrijke, maar in eerder onderzoek niet/nauwelijks aan bod gekomen – *hidden factor* (voor een deel) openbaar gemaakt. Hiermee wordt de aan geheimhouding onderhevige informatie bedoeld over, specifiek, het operationele werk van de dienst tegen en binnen een targetgroep. Zo leidde inzet van menselijke bronnen a priori tot gefrustreerd worden of (uiteindelijk) mislukken van acties, aangezien de dienst de zo gegenereerde informatie deelde met de ketenpartners, zoals lokaal bestuur, politie en het OM. Daardoor konden de instanties preventief optreden. Een ander op, voorhand door BVD/AIVD nagestreefd, resultaat was dat de inzet van infiltranten onderling wantrouwen, paranoia en/of angst voor genoemde *exposure* teweegbracht. Hierdoor haakten individuen af of werd, zie RJ en Onkruit, besloten de activiteiten als groep te beëindigen. Vooral dienstinformatie heeft het, tot nu toe zo onderbelichte, linkse extremisme beter in beeld gebracht. Ondanks het geschetste gebrek aan *oral history*, vanwege het pertinent weigeren van extremisten met onderzoekers in zee te gaan, is door implementatie van de resultaten uit 'technische acties', maar met name via *debriefings* van agenten, goed inzicht verkregen in de effecten van de dienstinterventie.

Er is specifiek aandacht besteed aan het aandeel van RaRa als dé meest gewelddadige exponent van de anti-imperialistische Beweging. De gederubriceerde informatie van de BVD, zoals het rapport 'Panta Rhei', heeft hierbij uniek inzicht verschaft, mede vanwege de (daarin opgenomen) comparatieve analyse van persverklaringen, claims en andere teksten van vooral RaRa. Dit gaf beter zicht op de werkelijke daders van eerder niet nader te duiden aanslagen.

Overigens verschafte de informatie van, vooral, de diensten extra inzicht in de 'Dutch Approach', onder andere over – tijdelijke – meningsverschillen tussen de veiligheidsdienst en opsporingsinstanties. Deze 'Dutch Approach' kan, de facto, worden gezien als weloverwogen aanpak van de problematiek van 'politiek (gewelddadig) activisme'.

Bij sociale bewegingen komen – automatisch – begrippen naar voren als het nastreven van veranderingen, maar ook juist behouden van de status quo waarbij dikwijls (even vanzelf) ervanuit wordt gegaan dat alle neuzen in dezelfde richting staan. Voorliggend onderzoek heeft aangetoond dat van dit laatste vaak geen sprake was en dat groepen zelfs, geregeld, tegenover elkaar stonden vanwege, onder meer, ideologische verschillen. Zo zag Rood Verzetsfront zich door zijn internationale contacten lang als belangrijke anti-imperialistische representant, maar de groep zou het uiteindelijk afleggen tegen binnen de Beweging actieve 'anti-impies', omdat het RVF zich aansloot bij de PVK, die niet alleen ideologisch op voet van oorlog stond met de 'Beweging'. PVK wilde terug naar de tijd, toen krakers nog een geduchte tegenstander van de staat waren, maar de 'Beweging' wenste mede op andere actieterreinen actief te zijn en zocht daartoe contact met gematigde organisaties. Dit leidde, spoedig, tot conflicten met *hardliners* die specifiek geweld nastreefden als breekijzer voor beoogde veranderingen.

5.2.1 Geweld en discussie

Della Porta heeft in diverse onderzoeken geconstateerd dat radicaliseringsprocessen plaatshebben tijdens de interactie van diverse actoren, waaronder sociale bewegingen, maar ook staatsinstellingen. Volgens de auteur ontwikkelt geweld (van de facto een minderheid) zich gedurende diverse activiteiten als vanzelf. Dit geweld is overigens vaak een gevolg van de overreactie van de staat op het protest. Zij noemt nog een, nadelig, effect van geweld: het trekt weliswaar meer media-aandacht, maar gaat ook gepaard met stigmatisering van sociale bewegingen door potentiële medestanders. Haar conclusies zijn tevens van toepassing op het linkse extremisme in Nederland, zoals voorliggend onderzoek heeft aangetoond.

Op voorhand geldt dat de Beweging altijd verdeeld is geweest in diverse stromingen die hetzij vreedzaam en gematigd, hetzij op burgerlijk ongehoorzame wijze of – in mindere mate – met exorbitant geweld hun verzet vorm gaven. In feite gaat deze paragraaf over actie en discussie deels ook over desintegratie, omdat de activiteiten ook konden leiden tot verval.

Naast genoemde meningsverschillen gold, als rode draad voor het hele onderzoek, dat politiek geweld een splijtzwam vormde, zowel *inter* als *intra* groepen. Dit bleek specifiek uit de stelselmatig brede discussie na de aanslagen van Rode Jeugd en Rood Verzetsfront, RaRa, 'autonomen' en PVK, maar ook dierenrechten- en milieuextremisten. Zelfs geweld tegen een gezamenlijke vijand als extreemrechts leidde tot verval, waarbij individuen ook de Beweging vaarwel zegden. Geweld vóór circa 2000 bestond vooral uit brand- en bomaanslagen, daarna uit – even intimiderende – *home visits* en brandstichtingen.

Een meer specifieke kloof werd veroorzaakt door (gewelddadige) actievoerders uit de hoofdstad die aantoonden dat zij, mede bij activiteiten ver daarbuiten, geen enkele boodschap hadden aan wat geestverwanten uit 'de provincie' over bepaalde zaken dachten. Dit bleek bij een blokkade van de kerncentrale in Borssele, maar vooral na de gebeurtenissen in Boekel en Kedichem waar Amsterdamse 'autonomen' de regie van een actie overnamen en met extreem

geweld losgingen op hun extreemrechtse tegenstanders. Hun eigengereide optreden leidde tot onverholen woede van geestverwanten uit bijvoorbeeld Utrecht en Den Bosch.

Nederlandse extremisten hadden mede contact met terroristen in het buitenland, zoals de 'Rode groeperingen' met hun hand- en spandiensten aan de Rote Armee Fraktion en Irish Republican Army, maar ook Griekse groeperingen lieten zien. Daarnaast hadden prominente individuen binnen RaRa niet alleen contact met (ex-)leden van de RAF en Bewegung 2. Juni, maar maakten zij zich mede schuldig aan criminele activiteiten ten behoeve van terroristische bewegingen in Colombia en Chili. De vraag of hier mogelijk sprake was van fondsenwerving voor de uitvoering van eigen acties kon uit de vrijgekomen informatie van de dienst, maar ook via bronnen daarbuiten, niet worden beantwoord. *Quid pro quo* was overigens een ook binnen de linkse beweging gangbaar begrip, zoals Rode Hulp had laten zien bij de verkenningen voor Palestijnse terroristen als tegenprestatie voor haar training in Jemen.

Geweld vormde binnen de Nederlandse linkse actiebeweging een splijtzwam, zoals de discussie heeft aangetoond. Busher et al. wijzen hierbij in hun onderzoek naar interne remmen op geweldsgebruik binnen bewegingen (vooral) op morele en strategische factoren. Want niet alleen keurde een meerderheid geweld sterk af, maar ook was dit een logische aanleiding voor repressiever overheidsoptreden. Deze inzichten golden ook in dit onderzoek.

Natuurlijk speelden alternatieve verklaringen zoals poldermentaliteit een rol. Dit gold inderdaad voor de gematigde actievoerders. Een groot deel van 'activisten', vooral in de hoek van milieu, ontworstelde zich aan het denken in blokkade en frustratie en vond – tot afgrijzen van extremisten – deels zelfs aansluiting bij overheidsorganen. Tevens waren (internationaal) historische ervaringen van invloed, aangezien – verschillende – buurlanden een gewelddadige geschiedenis kenden. In ons land is het echter altijd een "zaterdagmiddagrevolutie" gebleven, zoals Van Riel (2010) – analoog aan *Feierabendterrorismu*s – zo treffend heeft opgemerkt.

Het effect van de geweldsdiscussie was tweeledig: slechts een, kleine, minderheid zou überhaupt – buitensporig – geweld aanwenden en de wél gewelddadige extremisten matigden zich soms ook (tijdelijk) in de heftigheid van hun geweldsgebruik. Matiging van geweld was overigens een uitzondering op de regel. Het gold, even, voor No Border Netwerk-Nederland dat bedoeld was vreedzaam, burgerlijk ongehoorzaam en radicaal verzet tegen asielbeleid te bundelen, maar waarbinnen na (iets meer dan) een jaar al de extremistische kern terugkeerde naar haar oude stiel van gewelddaden. Als belangrijkste effect van de geweldsdiscussie gold dat slechts enkele extremisten geweld gebruikten, zoals RaRa dat binnen de oude Beweging deed. Bij de nieuwe Beweging gold dit vooral, sommige, dierenrechten- en asielextremisten.

De meest essentiële conclusies uit het eigen – op voorheen gesloten én open bronnen gebaseerde – praktijkonderzoek worden hier in enkele stellingen en zoals een oud-ambtenaar betaamt in enige *bullets* opgesomd. Elders in dit hoofdstuk zal, apart, worden ingegaan op de resultaten, die zijn verkregen middels interventie en bemoeienis van de BVD/AIVD (*hidden factor*). Vooral door dit laatste onderscheidt dit onderzoek zich van hetgeen, tot nu toe, in de literatuur is te vinden, omdat door gebruikmaking van – via bijzondere inlichtingenmiddelen

verkregen – informatie van de dienst (beter) inzicht wordt geboden in veel gebeurtenissen en ontwikkelingen, die anderszins verborgen waren gebleven.

- Op voorhand is gebleken hoe belangrijk gebruikmaking van niet alleen open, maar zeker gesloten bronnen was bij een onderzoek naar de (discussie over) aanwending van politiek geweld. Deze ontleding van het, tot op heden onderbelichte, effect van de bewegingsinterne geweldsdiscussie resulteerde onder meer in beter inzicht in de feitelijke aard en mate van dreiging van een – de facto minieme – minderheid van linkse extremisten. Daarnaast bleek dit geweld de katalysator van het, aanzienlijke, zelfreinigende vermogen van de Beweging, waardoor extremisten te maken kregen met afkeuring en afschuw van hun, in grote meerderheid, gematigde achterban.
- Er was, zoals open en gesloten bronnen toonden, geen sprake van een coherente en eensgezinde Beweging. Er waren onderling veel ideologische verschillen, die soms zelfs op straat werden uitgevochten.
- Er bestond een even opmerkelijke als aanzienlijke kloof tussen sommige, specifiek Amsterdamse, actievoerders en veel geestverwanten in de ‘provincie’.
- Het dikwijls extreme geweld bestond vóór circa 2000 uit brand- en bomaanslagen. In dit millennium echter was met name sprake van een divers scala aan – door de slachtoffers overigens als even dreigend ervaren – actiemethoden als *naming and shaming* en intimidatie door *home visits*, maar ook brandstichting.
- Zowel de Rode Jeugd en Rode Hulp als RaRa hadden contact met West-Europese terroristen. RaRa stond eveneens in contact met Latijns-Amerikaanse terroristische bewegingen, in verband waarmee zij zich tevens inliet met criminele activiteiten.
- Van kopieergedrag wat betreft geweld was geen sprake: de modus operandi van de Nederlandse extremisten kende, in vergelijking met buitenlandse geestverwanten, bijna altijd en bijna zonder uitzondering, zeker waar het ging om acties die zouden kunnen leiden tot letsel, een hoge mate van beheerstheid.
- Het in 2023 bij de wet verboden *doxing* kende binnen links door toedoen van Rode Jeugd, sinds 1969, een analoge voorganger: *naming and shaming*. Deze praktijk is later deels door zowel ‘oude’ als ‘nieuwe’ Beweging voortgezet en/of uitgebouwd en zou pas veel later navolging binnen extreemrechtse kringen krijgen.

5.2.2 Overheidsrespons

Tegenover, vreedzame en/of gewelddadige, activiteiten van groepen en/of individuen stond het contra-beleid van de overheid, dat in voorliggend onderzoek is beschreven onder de titel ‘Dutch Approach’. Dit is, specifiek, gedefinieerd als ‘wijze waarop de overheid – daarbij rekening houdend met de gevoelens van de maatschappij – ageert tegen en/of reageert op de handelingen van de haar uitdagende activisten en extremisten’. Deze aanpak van de overheid bewoog mee met de activiteiten van haar ‘tegenstanders’. De autoriteiten toonden zich daarbij zo lang mogelijk welwillend jegens actievoerders en boden hen veel speelruimte, maar grepen naar repressie wanneer zich (buitensporig) geweld voordeed. Met name de handelwijze van de BVD/AIVD, die door de inzet van bijzondere middelen – zoals vooral infiltratie – zicht kreeg

(en hield) op plannen en acties van extremisten, moet hier worden geaccentueerd. Dit leidde vaak tot onderling wantrouwen en uiteenvallen van groepen.

Naast bewegingsinterne morele, strategische en/of ideologische redenen af te zien van geweld lijkt de 'Nederlandse aanpak' een grote invloed te hebben gehad op blijvend beperkte geweldsaanwending.

BVD en AIVD hebben de criteria van de Dutch Approach lang willen koesteren. Van belang hierbij is hoe de dienst heeft willen, en lang heeft kunnen, werken: "De BVD-leiding zag zichzelf niet als verlengstuk van de regering van het moment, maar eerder als een boven de partijpolitiek staande organisatie met een eigen missie".[1241] (Van enigerlei Geïntegreerde Aanwijzing was hier zeker nog geen sprake. – B.H.) Van Nimwegen (2007) citeert Abels die benadrukte dat tevens het geweld van de jaren tachtig moest worden beschouwd als 'politiek (gewelddadig) activisme'. Dit gold zelfs voor de aanslag bij Aad Kosto waar RaRa wederom vroegtijdig – telefonisch – waarschuwde om eventueel lichamelijk letsel te voorkomen. Van terrorisme was daarom volgens de dienst geen sprake.

Ook toen de term 'politiek (gewelddadig) activisme' al lang uit zwang was, benaderde vooral de BVD/AIVD het actievoeren behoedzaam en beklemtoonde dit in zijn contacten met politie/OM, maar ook ondernemingen. De dienst achtte het begrip terrorisme contraproductief vanwege de kans op radicalisering, en/of ondergronds gaan, van personen of groepen. Daarom bleef gebruik van "politiek (gewelddadig) activisme" overeind. Hoewel de, werkelijke, impact van het Nederlandse overheidsbeleid op activisme en extremisme moeilijk meetbaar was, leek het nadrukkelijke onderscheid in gematigde en gewelddadige actievoerders – met de navenant daaruit voortvloeiende beleidslijnen met nu eens coulance dan weer repressie – in elk geval te hebben geleid tot minder gewelddadige incidenten dan in andere (naburige) landen.

Soms was sprake van aanzienlijke verschillen van inzicht – of zelfs grote onenigheid – tussen inlichtingen- en politiediensten. Maar vooral het nieuwe millennium toonde een goede samenwerking, onder meer op gebied van dierenrechtenextremisme. Er was reeds lang sprake van intensieve samenwerking met buitenlandse collega-diensten, zoals de actievoerders dat op hun beurt ook hadden met buitenlandse geestverwanten.

De, langdurig door softe strafrechtelijke aanpak gekenmerkte, Dutch Approach was een bewuste strategie. Zij vormde niet alleen een drempel voor radicalisering, maar soms ook een (positieve) factor voor de-radicalisering, aangezien eventuele terugkeer naar de 'normale' maatschappij als optie, zolang mogelijk, overeind bleef. Dit gold zelfs voor RaRa, die lang de aandacht van de BVD hield, aangezien (vanuit inlichtingenperspectief) belangrijk was vast te stellen wanneer zij zou stoppen met geweld. En toen dit een feit was, kon het gebeuren dat dé

[1241] Engelen, *Frontdienst*, 80.

hoofdrolspeler van RaRa zich liet ‘inkapselen’ in het democratisch rechtsordelijk systeem en, op den duur, zelfs voor de overheid actief werd op gebied van ‘ontwikkelingssamenwerking’.

Zoals gezegd was de Dutch Approach geen ‘starre’ aanpak, maar bewoog zij mee met actievoerders. Bij de Rode groeperingen heeft zij ervoor gezorgd dat niet is meegegaan in de repressieve ‘hysterie’ van buurlanden, zoals Duitsland, waar zeker in de hoogtijdagen van het terrorisme geen kans bestond op vloeiende terugkeer in de maatschappij. Desondanks heeft de Nederlandse aanpak schommelingen laten zien. Daarbij vervingen repressievere maatregelen, waar en wanneer noodzakelijk, de initiële coulance. Dit leidde tot aanpassing van activiteiten van individuen en groepen. Gematigden werden, en dat kon de overheid alleen maar tevreden stellen, vaak gematigder, terwijl extremisten (deels) radicaler werden ondanks de wetenschap dat repressie zou volgen. De autoriteiten leken radicalisering van een kleine minderheid op de koop toe te nemen, in de overtuiging dat monitoring het probleem zou inkaderen.

Kort samengevat luidt de conclusie dat ondanks de, lang geldende, contacten met ook buitenlandse terroristen links extremisme in Nederland (in tegenstelling tot elders in Europa) zich nooit heeft doorontwikkeld naar terrorisme. Enerzijds kwam dit door weerstand in eigen activistische kring, anderzijds dankzij de (ruimte biedende) aanpak van de overheid. Het door een, minieme, minderheid aangewende politiek geweld was in hoofdzaak gericht op objecten en leidde ‘slechts’ tot economische schade. Wél moet worden gewezen op de modus operandi van dierenrechtenextremisten en ‘asielextremisten’, die niet alleen middels hun *home visits* en brandaanslagen, maar tevens door *naming and shaming* en andersoortige intimidatie – in feite vormen van (gepercipieerde) dreiging – zeker geweld hebben uitgeoefend op hun doelwitten. Maar ook ging en gaat nog steeds dreiging uit van eenlingen die in veel gevallen door sociale media zijn geïnspireerd of vergiftigd, maar spontaan en op eigen initiatief opereren waardoor zij nauwelijks zijn te onderzoeken.

Zoals wel vaker is er – in dit geval wat betreft de uitspraak over het niet voorkomende terrorisme – een uitzondering op de regel, want Nederland werd opgeschrikt door de politieke moord op Pim Fortuyn door een, om hem moverende redenen, geradicaliseerde eenling.

Ook in het kader van beleidsaanpak worden de voornaamste conclusies uit het (eigen) onderzoek, wederom in *bullets*, in korte stellingen samengevat.

- Het in dit onderzoek als ‘Dutch Approach’ aangeduide overheidsbeleid had als een belangrijk kenmerk het meebewegen met vreedzame en gewelddadige activiteiten. De autoriteiten waren (zo lang mogelijk) toeschietelijk wat betreft actievoerders en boden hen (zoveel mogelijk) speelruimte, maar dit beleid sloeg om in repressie, als (excessief) geweld zijn intrede deed.
- Met name de BVD vond het etiket ‘terrorisme’ contraproductief, omdat deze term niet alleen kon leiden tot radicalisering, maar tevens tot isolement en ondergronds gaan van individuen en groepen. De AIVD op zijn beurt heeft later het ‘politiek (gewelddadig) activisme’ conform de hier gebruikte uitleg van Dutch Approach navenant uitgesplitst in legaal, dus te gedogen, activisme en illegaal, ergo aan te pakken, extremisme.

- Door dit, duidelijke, verschil in aanpak van activisme en extremisme waren hier minder geweldsincidenten dan in het buitenland, specifiek Duitsland, waar vaak iedereen over één kam werd geschoren, zoals Pekelder en Boterman aan de hand van het *Umfeld* van de RAF al lieten zien. Overheidsgeweld leidde daar tot zich aansluiten van tevens, initieel, gematigde tegenstanders van de staat bij radicale. Dat is hier in hoge mate achterwege gebleven. Dat had deels mede te maken met vrees voor repressie, zoals de bewegingsinterne discussie heeft aangetoond. Ook moet worden opgemerkt dat specifiek de politie, lees ME, geen onderscheid des persoons maakte (of kon maken), wanneer een gewelddadige minderheid een in beginsel vreedzame manifestatie 'kaapte'. Maar doorgaans trad de Nederlandse overheid actievoerders terughoudend tegemoet.
- Soms bestond er verschil van inzicht bij veiligheidsdienst en politie/OM, maar dit millennium kende een goede samenwerking. Deze was er in relatie tot de BVD en AIVD altijd al in relatie tot hun buitenlandse collega-diensten, zoals onder andere genoemde Club de Berne liet zien.
- Dutch Approach, zoals gedefinieerd in dit onderzoek, was een bewuste strategie van de overheid die – rekening houdend met maatschappelijke druk, maar soms mede vanuit politiek opportunisme – zorgde voor een drempel tot radicalisering, maar tevens een aanzet tot de-radicalisering. Zo bleef voor de 'geradicaliseerden' de deur op een kier staan voor een terugkeer naar de 'normale' maatschappij.

Het lijkt gezien deze ervaringen met het Nederlandse overheidsbeleid – zeker vanuit oogpunt van conflictbeheersing, maar mede, omdat het als rechtstatelijk vereiste kan worden beschouwd – even zinvol als noodzakelijk een nadrukkelijk onderscheid aan te brengen in de aanpak van (zich aan de wet houdende) activisten en (de grenzen van de wet overschrijdende) extremisten.

5.2.3 Desintegratie

Geweld was voor de grote meerderheid van de actievoerders een struikelblok om uit te kunnen groeien tot brede gelijkgestemde beweging. Uit gesloten en open bronnen kwam vaak felle discussie naar voren, die niet alleen leidde tot ernstige onderlinge meningsverschillen en bij acties niet meer samen willen optrekken, maar tevens tot compleet afhaken van (jarenlang actieve) individuen. Geweld was niet de juiste weg en de acties van specifiek RJ, RVF, RaRa, 'autonome' antifascisten, PVK, maar tevens ELF en dierenrechtenextremisten als Rode Haan resulteerden in evidente afkeuring, mede door van oudsher sympathisanten. Daardoor kon het eigenzinnige extremistische smaldeel nooit uitgroeien tot een substantiële beweging.

Kortom, een dergelijk optreden vormde een splijtzwam binnen de, diverse, categorieën actievoerders. Maar ook was (exorbitant) geweld een katalysator voor zelfreinigend vermogen van de Beweging, die liever uitbreiding zocht met gematigdere activisten. Dat deed een groep binnen Onkruit-Amsterdam, die (gaandeweg) zag dat geweld meer kapot maakte dan haar lief was en daarom nadrukkelijk samenwerking wenste met vreedzame personen en groeperingen. De gematigde of hooguit burgerlijk ongehoorzaam protesterende meerderheid verzette zich in

het debat fel tegen acties van de, gewelddadige, rafelranden van de beweging. Van een binnen sociale bewegingen zo aanwezig geachte eenheid was nauwelijks sprake. Dat werd niet alleen duidelijk uit de soms breedvoerige discussie in de diverse activistenblaadjes, maar ook uit de *debriefings* van informanten en agenten, die de besloten bijeenkomsten bezochten waar intimi ook geheime informatie uitwisselden.

Deze inzet van infiltranten was, naast de geweldsdiscussie, een belangrijke factor voor desintegratie van de beweging, zoals te zien was bij zowel de Rode groeperingen als 'oude en nieuwe' Beweging. Dergelijke overheidsrepressie leidde tot, groot, onderling wantrouwen en het uiteenvallen van oorspronkelijk hechte groepen.

5.3 Resultaten en effecten bijzondere inlichtingenmiddelen/'hidden factor'

Er is reeds op gewezen dat wetenschappelijk onderzoek naar links actievoeren zich in hoofdzaak beperkte tot activisme, aangezien (buiten de wet actieve) extremisten geen dialoog wensten aan te gaan met onderzoekers. Hier is dat hiaat voor een groot deel opgevuld, omdat (middels een beroep op de Wet openbaarheid van bestuur) in ruime mate toegang is verkregen tot gerubriceerd, ergo tot op heden niet toegankelijk, inlichtingenmateriaal. De resultaten van dít onderzoek helpen mogelijk het wantrouwen van sommige onderzoekers in (de activiteiten van) inlichtingen- en veiligheidsdiensten verminderen.

Om aan te tonen hoe de gebruikmaking van (tot nu toe) gesloten materiaal ander licht werpt op de activiteiten van – specifiek – extremisten, worden aan de hand van de drie in dit onderzoek onderscheiden categorieën voorbeelden gegeven. De inzichten zijn, in ieder geval voor een deel en soms ook uitsluitend, gebaseerd op de door bijzondere inlichtingenmiddelen gegenereerde informatie van de diensten die (deels) inzicht geeft in de *hidden factor*: de voor derden onzichtbare invloed van de dienst op (verijdelde) handelingen van actievoerders.

Rode Jeugd: zij zag spoedig af van de voorgenomen samenwerking met – de door haar verachte – Provo; RJ-Eindhoven verleende hand- en spandiensten aan Europese terroristen en leverde wapens en explosieven aan geestverwanten in Europa; het geweld van RJ-Eindhoven leidde tot afsplitsing van de Landelijke Rode Jeugd; verval en beëindiging van activiteiten in nationaal verband werden ook veroorzaakt door onderling wantrouwen; dit kwam met name vanwege de infiltratiepraktijken van BVD/PID; dergelijke infiltratie leidde, in veel gevallen, tot een toenemende paranoia.

Rode Hulp: zij gaf nadrukkelijk aan geweld niet te schuwen; zij onderhield contacten met de Rote Armee Fraktion, maar ook met de Provisional Irish Republican Army; sommige leden bezochten een trainingskamp in Jemen, waarna verkenningen werden uitgevoerd voor Popular Front for the Liberation of Palestine (PFLP); details van hun heimelijke reisplannen werden via de bijzondere inlichtingenmiddelen onderkend en deze – aan Israëlische diensten geleverde – informatie leidde tot de aanhouding van twee 'verkenners'; veelvuldige infiltratie leidde tot wantrouwen en paranoia en, uiteindelijk, tot de ontmanteling van de groep.

Rood Verzetsfront: RVF was bekend vanwege ‘plaktivisme’, dat middels interventie van de dienst werd bemoeilijkt of gefrustreerd; RVF voerde tevens onder gelegenheidsnamen gewelddadige acties uit; er was sprake van facilitaire ondersteuning van de Belgische CCC; er bestond een vorm van samenwerking met de terroristische Japanese Red Army, waarbij onder andere werd deelgenomen aan het transport van explosieven; RVF plande een, door intensieve observatie en -volgacties van de BVD gefrustreerde, aanslag op Drakesteyn; na de explosie in de Quellijnstraat konden direct betrokkenen spoedig worden gearresteerd.

Antimilitarisme/Onkruit: door de infiltratie van cellen en het frustreren van activiteiten mislukten diverse, voorgenomen, bezettingen en inbraken; daardoor nam (intern) wantrouwen toe; binnen Onkruit-Amsterdam ontstond – ook vanwege de door infiltratie ontstane frustratie en paranoia – grote onenigheid over de te volgen koers, waarna RaRa zich afsplitste; middels BVD-informatie kon de (naar ratio) gematigde Duyvendak gerehabiliteerd worden: hij had in weerwil van latere krantenartikelen aantoonbaar nooit deel uitgemaakt van RaRa; uit vroeger gesloten informatie van de dienst bleek eveneens, maar dat is eerder ‘bijvangst’ in het kader van de Dutch Approach, dan dat het de *hidden factor* betreft, dat het langere tijd mankeerde aan een soepele samenwerking tussen BVD en Lamid.

Anti-apartheid: de BVD deelde met zijn ketenpartners, de door onderzoek opgedane, kennis over de talrijke – mede onder gelegenheidsnamen uitgevoerde – RaRa-aanslagen; de dienst kon deze – vooral door comparatieve analyse van een groot aantal geschriften van de groep – aan RaRa koppelen. Zij gold, sinds haar aanslagen tegen apartheid, als voornaamste target van de dienst en zij werd gevolgd met inzet van zoveel mogelijk inlichtingenmiddelen; operationele interventie – monitoring middels technische acties, maar bijvoorbeeld eveneens observatie – gaven uiteindelijk voldoende zekerheid dat RaRa haar gewelddadige activiteiten zou beëindigen, respectievelijk beëindigd had.

Antiracisme: de BVD deed door infiltratie, van zowel extreemrechts als extreemlinks, veel kennis op over de gewelddadige acties in Kedichem, onder andere over het gebruik daar van een (feitelijke) brandbom; de nasleep van de actie, onder meer door agenten bijgewoonde interne discussies en evaluaties, bood nieuwe inzichten of bevestigde bestaande, wat van nut was voor een verdere greep van de dienst op de activiteiten; de BVD wist daarnaast – middels deelname aan de geweldsdiscussie door zijn agenten – nog beter wie voor (nadere) monitoring in aanmerking kwam; de dienst leerde zo eveneens dat de zichzelf vreedzaam noemende AFA (deels) van meet af aan opteerde voor het gebruik van geweld; dit moest, teneinde de aandacht van opsporingsinstanties af te leiden, onder gelegenheidsnamen worden uitgevoerd; dergelijke heimelijk verkregen informatie kon snel, met de voor opsporing verantwoordelijken, gedeeld worden; ook was mogelijk sprake van directe – apaiserende – beïnvloeding van gewelddadige antifascisten door toedoen van een (zelfverklaarde) infiltrant van de dienst.

Anti-imperialisme: infiltranten toonden aan dat RaRa, tijdens het congres Solidariteit en Verzet, geen schijn van kans had haar gelederen te versterken waarmee zij in een isolement geraakte; mede via taalkundige analyse konden diverse, onder gelegenheidsnaam uitgevoerde, aanslagen alsnog gekoppeld worden aan RaRa; de groep en/of haar naaste intimi maakten zich

ook schuldig aan criminele activiteiten, zoals postwisselfraude; RaRa verleende financiële en facilitaire ondersteuning aan, nadrukkelijk, terroristische bewegingen in Latijns-Amerika; de RaRa-top had goede contacten met (vooral vrouwelijke) leden van zowel RAF als Bewegung 2. Juni; de leider van de Turkse terroristische DevSol wenste tijdens zijn detentie in één cel te worden geplaatst met de voorman van RaRa; onderzoek toonde aan dat de 'oude' RaRa, zeker wat de leiders betrof, identiek was aan de nieuwe; het frustreren van plannen van extremisten bleek, zonder daarbij publiekelijk in detail te (kunnen) treden, een middel tot succes.

Cityvorming: de krakers in de Amsterdamse Staatsliedenbuurt hadden de beschikking over een 'pistoolkatapult', waarmee kogels zelfs door deuren van ME-bussen konden worden geschoten; Nijmeegse krakers wilden zich met molotovcocktails en 'boobytraps', onder meer in de vorm van valluiken, verzetten tegen ontruimingen; PVK, die over een flink kapitaal kon beschikken, intimideerde niet alleen ambtenaren en lokale politici, maar trachtte eveneens te infiltreren in het ambtenarenapparaat; de 'onderzoeksgroep' zette tegen de 'afvalligen' onder andere afluisterapparatuur in; de PVK richtte de 'Groep van 14' op die – vanuit celstructuur – ondergrondse activiteiten had moeten uitvoeren. Hier had de BVD, door infiltratie en andere operationele aanpak, een (matigende of desnoods frustrerende) rol kunnen spelen wanneer de groep had kunnen opbloeien.

Nieuwe Beweging: hiervan is – specifiek vanwege het actuele kennisniveau – weinig gerubriceerd materiaal aanwezig, maar middels de bijzondere inlichtingenmiddelen zijn, via ambtsberichten en brieven, (indirect) zaken aan het licht gekomen; bij de confrontaties tussen AFA en extreemrechts lag het initiatief van het geweld bij AFA; AFA deed zich anders voor, dan dat zij in werkelijkheid was; AFA gebruikte geweld onder andere naam; AFA zette onder meer lokale politici onder druk en/of bedreigde hen; AFA maakte misbruik van de Wob: zij financierde met de, op die manier, gegenereerde gelden nieuwe acties. Wat asielextremisten betrof werden plannen tot onder meer een *home visit* gefrustreerd door een ambtsbericht van de AIVD aan het lokaal bestuur: de extremisten werden ter plekke opgewacht en, deels ook, gearresteerd.

Samengevat geldt dat gebruik van (voorheen) gesloten materiaal, dat mede zicht biedt op zaken als (de)radicalisering, nadrukkelijk van nut kan zijn, zeker voor inlichtingenstudies. Hierdoor worden immers de onderzoekgrenzen verschoven van legaal activisme naar illegaal extremisme, waardoor een zo compleet mogelijk beeld wordt verkregen van de Nederlandse, linkse, Beweging. Daarnaast komt zodoende tevens de positie van de autoriteiten – met hun soms botsende inzichten – duidelijker voor het voetlicht.

Als voornaamste conclusie geldt dat BVD en AIVD door deze *hidden factor*, mede op sleutelmomenten, invloed hebben gehad op inperken of zelfs tegengaan van geweld, waarmee (eventuele) radicalisering van de beweging achterwege is gebleven. Er bestaan dus niet alleen sociologische en politieke verklaringen voor de bewegingsinterne ontwikkelingen. De *hidden factor* heeft specifieke – zeker voor de buitenwacht onzichtbare –zaken aan het licht gebracht. Alleen al de infiltratie van extremistische groepen – ter matiging van eventueel geweld, maar vooral met als uitgangspunt kweken van onderling wantrouwen – heeft geleid tot afhaken van

velen, omdat de informatie dikwijls werd toegespeeld aan de met opsporing belaste instanties. Tel daarbij benaderingen van (aan te werven) informanten, maar ook opzichtig observeren en volgen, alsmede vóór uitvoering van een actie zelfs direct aankloppen bij relevante personen, en er ontstaat een voor actievoerders toxische melange die voor (een deel van) hen zelfs heeft geleid tot beëindiging van de activiteiten.

De *hidden factor* is in voorliggend onderzoek – vooral middels vrijgegeven informatie van de dienst, maar deels in parafrase en zonder de vermelding van specifieke bronnen – voor zover mogelijk onthuld. Desalniettemin moest – en dit is in zulk wetenschappelijk onderzoek voor iedereen, maar zeker voor de auteur zelf een onbevredigende constatering – de volledige reikwijdte van de dienstinterventies *en détail*, tot aan zo compleet mogelijke openbaarmaking op liefst niet al te lange termijn, verborgen blijven.

Hoofdstuk 6: Slotbeschouwing en vooruitblik

Aan het einde van het voorliggend onderzoek is het nuttig vooruit te zien. Daarvóór echter wordt (zonder overigens gebruik te maken van analytische of conceptuele modellen) resumerend nog even stilgestaan bij zaken die minder prominent aan de orde zijn gekomen, zoals de redenen voor desintegratie van de Beweging.

Zoals gezegd was de linkse beweging geen coherent geheel. Actievoerders verschilden niet alleen inhoudelijk en ideologisch, maar keken vooral genuanceerd naar geweld. Ook was niet iedereen op alle actieterreinen actief en, zeker binnen de 'nieuwe' Beweging, kozen veel actievoerders slechts één issue. Maar ook namen derden – tevens ideologische tegenstanders – belangrijk geachte thema's over, niet alleen dierenrechten en milieu, maar (vooral) ook verzet tegen globalisering. Zo haakte de Fabel van de Illegaal, feitelijk één van de grootste aanjagers van het Nederlandse verzet, gedesillusioneerd af toen zelfs (extreem)rechts zich de thematiek zou toe-eigenen. Dergelijke discontinuïteit was ook al aan te treffen in de jaren negentig, toen ELF al na enige jaren zijn activiteiten beëindigde, omdat de boog niet gespannen kon blijven staan. Een andere oorzaak van discontinuïteit was te zien bij PVK, maar dit was een externe aangelegenheid: zij werd verjaagd door de Nederlandse anti-imperialistische beweging.

Andere factoren voor verval kenden een trivialere grond. Vaak speelde leeftijd een rol, zoals bij het verzet tegen asiel- en vreemdelingenbeleid. De extremisten waren sowieso ouder dan gemiddeld en kregen te maken met leeftijdsgebonden drempels, die actievoeren (letterlijk en figuurlijk) bemoeilijkten. Maar ook kreeg een belangrijke vertegenwoordiger te maken met de tenuitvoerlegging van een opgelegde gevangenisstraf. Dat leidde – hoewel causaal verband hier niet direct is aan te tonen – tot langdurig onderbreken van haar publieke optreden. Zij zou met name teruggrijpen op haar oorspronkelijke wijze van ageren, namelijk het publiceren van vlammende teksten. Inmiddels is dit al weer achterhaald. In de aanloop naar een bezetting van de A12 door Extinction Rebellion werd zij – juist vanwege opruiing – van bed gelicht.[1242]

De meeste groeperingen waren nadrukkelijk gebaat bij een duidelijk leiderschap. Het, om welke reden ook, wegvallen van charismatische leiders leidde vaak tot verval, zoals bleek bij het verzet tegen asielbeleid. Het minder aan de weg timmeren van antifascisten had – naar de interne discussie duidelijk liet zien – eveneens te maken met het verdwijnen van personen met een evidente voortrekkersrol.[1243] Dat de antifascisten met terugval kregen te maken, was niet alleen te wijten aan uitblijven van nieuwe aanwas, maar had tevens te maken met het feit dat de jeugd in Nederland werd geconfronteerd met verrechtsing. Aldus de evaluatie van een voorman van AFA-Fryslân, die in een interview liet weten dat AFA-Nederland, in 2019, een

[1242] https://www.indymedia.nl/node/52988, 26-1-2023.

[1243] NN, 'Re: Outing Johannes D, zo, 13/02/2022 - 15:20', https://www.indymedia.nl/node/51516, 8-2-2022

congres georganiseerd had over haar toekomst, maar zonder enig ‘tevredenstellend resultaat’. “Maar het is niet voorbij, dit is een tijd van reflectie. Het komt aan op creativiteit”, aldus een mede-geïnterviewde.[1244]

Een andere rol, die niet alleen Nederlandse extremisten spelen, komt tevens aan bod: “Extreme richtingen van allerlei soort wanen zich overal ter wereld voorhoedes die als enige de waarheid kennen”, zo werd gezegd, gevolgd door: “Waar het absolute leidend is, worden onzekerheden, tegenstrijdigheden en onvoorspelbaarheden heel snel onverdraaglijk, met felle discussies, splitsingen, afscheidingen en veroordelingen tot gevolg, en uiteindelijk dwang tegenover andersdenkenden”.[1245] Dit steunt kortweg de diverse conclusies van dit onderzoek.

Dat linkse actievoerders decennialang het voortouw hadden, had niet alleen te maken met hun gepretendeerde voorhoederol, maar deels ook – zie antimilitarisme en antiapartheid – met lang goedkeuren van hun activiteiten door grote delen van de maatschappij. Dit verdween pas met de komst van het grove geweld van ‘autonomen’, PVK en met name RaRa. De Duitse terrorismedeskundige Schneckener stelt wat betreft de terroristen van RAF, ETA en Al-Qaida, maar dat geldt ook voor de extremisten: “Terroristen verstehen sich daher oftmals als eine Art selbsternannte Avantgarde, die beansprucht für die Interessen anderer einzutreten, die sich nicht gegen ‘Unterdrückung’, ‘Ausbeutung‘ oder ‘Marginalisierung‘ wehren oder wehren können“.[1246] De auteur noemde dit ‘elitaire vanzelfsprekendheid’ en die term dekt tevens hier de lading. Want ook voor de Beweging was ‘verhevenheid’ een kernwoord. Welke gedachten binnen de eigen groep spelen, bleek een belangrijk element. Ook Nederlandse wetenschappers besteedden hier aandacht aan. Zij ervoeren bij hun onderzoek naar radicalisering: “Kenmerk van klassieke gevallen van ‘groupthink’ is dat de groep zich relatief verheven voelde boven de rest van de samenleving. Deze neerbuigendheid suggereert een morele superioriteit en een alleenrecht om te bepalen wat goed en kwaad is”.[1247] Hiervan was zeker eveneens sprake bij de tweestrijd tussen het gematigde Shell uit Zuid-Afrika en RaRa, die (zelfs) ‘politieke eisen wilde afdwingen door het aanrichten van schade’.[1248]

[1244] Toine Heijmans, ‘De Antifa-terroristen beleven nu net een identiteitscrisis’, *De Volkskrant*, 7-6-2020

[1245] Hans Schoots, *Grootse gedachten. Extremen in democratisch Nederland 1918-2019* (Amsterdam: Boom, 2024), 25.

[1246] In Jana Kärgel ed., *Terrorismus im 21. Jahrhundert* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2022), 23.

[1247] Joop van der Pligt & Wim Koomen, *Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme* (Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2009), 52.

[1248] Muskens, *Aan de goede kant*, 563.

H.J. Schoo besteedde eerder al aandacht aan morele superioriteit van links: “Door de Tweede Wereldoorlog heeft rechts een heel ander moreel gewicht gekregen dan links. Wat links ‘beter’ maakt dan rechts, althans gunstiger doet klinken, is vooral dat het níet rechts is”.[1249] In Duitsland speelde de Tweede Wereldoorlog een duidelijke rol bij de radicalisering van de RAF. In Nederland is dergelijke invloed minder evident, maar in ieder geval hebben ‘de misdaden van Stalin en de sof van het reëel bestaande socialisme maar weinig veranderd: alles wat rechts wordt genoemd is nog altijd meteen verdacht’.

Toch was er aan het einde van dit onderzoek duidelijk een kentering, waarbij zelfs kon worden gesproken van ideologische ontgoocheling. Ideologieën werden (in toenemende mate) vervangen door emotie en links speelde een steeds minder prominente rol. Volgens sommigen bestond er aan het eind van de jaren negentig nauwelijks nog verschil tussen sociale beweging en ‘normale’ belangengroep, aangezien de (aloude) criteria – ‘zich inzetten voor verandering, vertegenwoordiging van derden en het gebruik van niet-traditionele tactieken’ – steeds vaker ontbraken.[1250] Deze vervaging zette zich in het laatste decennium voort en herdefiniëring van begrippen leek daarom nodig. Zo betoogt McNutt dat “the rise of the information society, the environmental crisis, and globalization have united to redefine the future path of social policy and society in the United States and the world”.[1251] Hij concludeerde – en dat gold eveneens voor de Nederlandse situatie – dat ‘dezelfde krachten de beleidsarena’s breed beïnvloeden’.

Ook hier dus diende zich een andere tijd aan met nieuwe uitdagingen, niet alleen voor actievoerders, maar tevens voor autoriteiten. Na 2015, ergo na de in dit onderzoek beschreven periode, veranderde activisme in Nederland snel. Het ‘oude’ actievoeren van vooral links leek op zijn retour. De ‘Beweging’ maakte – met uitzondering van een harde kern antifascisten en ‘asielextremisten’ – steeds meer plaats voor een apolitieke beweging die net als de oude, maar ook de huidige dierenrechtenbeweging meer gebaseerd leek op emotie dan op welke ideologie ook. De lang vigerende scheidslijn tussen links en rechts leek te vervagen, maar er verschenen mede nieuwe onderwerpen, die meestal samenhingen met een brede afkeuring van alles wat te maken had met beleid. Bijna altijd was hier, vooral na 2020, sprake van anti-overheidsdenken door een breed scala aan extremisten.

De door beleidsblokkade opgeroepen frustratie was weer van belang en ongeduld werd (ook nu weer) omgezet in geweld tegen vooral de politie als – in de optiek van actievoerders – ‘meest repressieve representant’ van de overheid. Maar ook speelde legitimiteit wederom een

---

[1249] https://www.dbnl.org/tekst/scho299bitt01_01/scho299bitt01_01_0023.php, 21-02-2004

[1250] L.A. Brainard, ‘Advocacy of, by, and or the Internet. The 2012 Protests against Anti-Piracy Legislation’. In J.G. McNutt, *Technology, Activism, + Social Justice in a Digital Age* (pp. 109-122). (New York: Oxford University Press, 2018): 110-111.

[1251] J.G. McNutt, *Technology, Activism, + Social Justice in a Digital Age* (New York: Oxford University Press, 2018), 203.

(belangrijke) rol: naarmate minder effectief overheidsbeleid minder steun onder de bevolking genoot, zagen zeker individuen binnen belangengroepen hierin een legitimatie over te gaan tot het ontduiken van de wet of zelfs geweldsaanwending.

Het 'nieuwe' actievoeren werd (voor het eerst) zichtbaar rond de Oostvaardersplassen, waar vanaf 2015 lang een andersoortige invulling gold van het verzet tegen de aantasting van dierenrechten. Honderden personen – uit de verschillende politieke spectra of beter apolitieke actievoerders – voerden vanuit emotie en empathie, deels gezamenlijk, actie tegen dierenleed in de vorm van niet bijvoeren of zelfs afschieten van wild. Het vroegere, aan een ideologie of politieke stroming te koppelen, actievoeren werd steeds meer vervangen door – vaak lokale – initiatieven, die via de *social media* spoedig ondersteuning kregen vanuit het hele land.

Eenzelfde ontwikkeling was in de jaren 2020-2022 te zien rond de covid19-pandemie, waarbij (honderden) tegenstanders van de overheidsmaatregelen zoals vaccinatie vaak zonder aanmelding demonstreerden. De manifestaties liepen soms uit op grootschalige rellen die met plunderingen gepaard gingen. Duidelijk was dat extreemrechtse – deels bekende, maar tevens nieuwe – personen en groepen in een aantal gevallen de (in beginsel vreedzame) manifestaties kaapten en de zo ontstane rellen aanstuurden. Vooral, gewelddadige, antifascisten reageerden hierop, zeker bij de vermeende betrokkenheid van extreemrechts. Hierover heeft bijvoorbeeld de NCTV nader bericht.[1252]

Kwesties zoals klimaatdiscussie en stikstofregulering voerden reeds lang de boventoon en confrontaties tussen, doorgaans linkse, voorstanders en, veelal rechtse, tegenstanders lagen dan op de loer. Diverse buitenlandse onderzoeken toonden welke ontwikkelingen (op termijn) eventueel ook hier van belang konden zijn. Zo werd betoogd dat in het laatste decennium een (evidente) relatie was aangetoond tussen temperatuur en geweld: iedere stijging met een halve graad leidde tot 10 tot 20 procent meer kans op een gewapend conflict.[1253] Jackson Lu van het Massachusetts Institute of Technology in Boston constateerde in 2018, in een tien jaar durend onderzoek naar de luchtverontreiniging in (circa negenduizend) Amerikaanse steden, dat deze verontreiniging een goede indicator was voor de saillante toename van misdrijven, variërende van autodiefstallen tot moord.[1254] In hoever deze resultaten mede van toepassing waren op de Nederlandse situatie en wat dat dan betekende voor eventueel geweldsgebruik, staat te bezien. Maar niet uit te sluiten is dat de combinatie van klimaatverandering en daardoor veroorzaakte eventuele toename van radicaliserende individuen en/of groepen leidt tot een, dito, groei van gewelddadige confrontaties met de overheid of zelfs het publiek. Dit laatste was bijvoorbeeld te zien in Londen, waar de Metropolitan Police zich genoodzaakt voelde automobilisten op te

[1252] 'Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 55', 26-10-2021, nctv.nl.

[1253] David Wallace-Wells, *The Uninhabitable Earth. A story of the future* (London: Penguin Random House UK, 2019), 124-125.

[1254] Geciteerd in Wallace-Wells, *The Uninhabitable Earth*, 129.

roepen niet zelf de touwtjes in handen te nemen bij het van straat halen van levende obstakels in de vorm van actievoerders van *'Just Stop Oil'*.[1255]

In 2022 kende milieuactivisme, in directe samenhang met de klimaatverandering, over de volle breedte een aanzienlijke opleving. Internationaal gaven Just Stop Oil, maar met name *'Extinction Rebellion'* acte de présence met een hausse aan activiteiten die in hun ogen – en in die van veel anderen – gematigd of ludiek waren, maar niet door iedereen als zodanig werden opgevat. Wanneer deze (internationaal actieve) Extinction Rebellion als een ui wordt afgepeld worden – zoals haar handboek laat zien – diverse schillen zichtbaar van gematigde, maar ook extremistische ideologieën op het gebied van milieu, kapitalisme, globalisering, imperialisme en anarchisme .[1256] De nieuwe klimaatbeweging was, zoals haar beginselprogramma aantoont, in deze steeds meer apolitieke periode de enige met een nadrukkelijk extreemlinkse ideologie, waarin naast genoemde issues aandacht wordt besteed aan racisme en neokolonialisme en wat Nederland betreft zelfs aan Zwarte Piet. Het devies luidde hier "geen klimaatrechtvaardigheid zonder sociale rechtvaardigheid!" Greta Thunberg, hét boegbeeld van deze klimaatbeweging, onderstreepte bij de presentatie van haar nieuwste boek de uitgangspunten met de verklaring: "We are never going back to normal again because 'normal' was already a crisis. What we refer to as normal is an extreme system built on the exploitation of people and the planet. (..) It is a system defined by colonialism, imperialism, oppression and genocide by the so-called global North to accumulate wealth that still shapes our current world order."[1257] En daarmee zou zij de verbreding van de, huidige, klimaatbeweging onderstrepen. De incorporatie van in feite anti-imperialistische en antikapitalistische, maar mede antiglobalistische uitgangspunten bergen – zoals het verleden reeds vaker heeft uitgewezen – het aanzienlijke risico in zich van radicalisering naar tevens gewelddadige actievormen.[1258] De door Hamas, op 7 oktober 2023, gepleegde wreedheden in Israël en de (daarom) gestarte Israëlische oorlogshandelingen, eerst in Gaza en later ook Libanon, hebben dit risico alleen nog maar versterkt. Dit was in mei 2024 bijvoorbeeld te zien bij het ook gewelddadig optreden van 'studenten' in de Verenigde Staten, maar ook in Nederland.

Mede ten aanzien van Extinction Rebellion en geestverwante groepen geldt ongeduld als sleutelwoord. Want wanneer activisme met zijn legale middelen niet spoedig leidt tot een (deel)oplossing van de klimaatproblematiek, is de kans zeker reëel dat extremisme – met zijn overschrijding van de grenzen van de wet – weer de intrede doet. Zo is in Duitsland en Groot-

---

[1255] https://www.bbc.com/news/uk-england-london-63445355, 30-10-2022

[1256] Clare Farell, Allison Green, Sam Knights & William Skeaping (eds.), *This is not a drill. An Extinction Rebellion Handbook* ((London: Penguin Random House UK, 2019), 23, 25, 86, 99-102.

[1257] https://www.gbnews.uk/gb-views/greta-thunberg-wests-oppressive-and-racist-capitalist-system-must-be-scrapped/383782, 4-11-2022

[1258] Farrell, *This is not a drill*, 23.

Brittannië reeds sprake van extremisme, maar ook in Nederland zijn de eerste tekenen te zien. Terugkeer van bijvoorbeeld het geweld van het Earth Liberation Front kan dan ook niet langer geheel worden uitgesloten: het wachten is slechts op een charismatische leider. Ook dreigt als zwaard van Damocles – bij ontstentenis van overheidsmaatregelen – een 'doorradicalisering' van groepen of individuen in de vorm van 'persoonsgericht geweld'. Een voorbeeld van zulke radicalisering was al in januari 2023 te zien bij de ontruimingen van blokkades bij het, Duitse, Lützerath, waar klimaatactivisten werden gesteund door (talrijke) linkse extremisten, die zich met veel geweld keerden tegen de politie. [1259] Exorbitant persoonsgericht geweld is dus na de moord op Pim Fortuyn in mei 2002 ook hier niet langer geheel onvoorstelbaar. In dit verband viel de oproep op tot een – uiteindelijk door de zaalhouder gecancelde – discussiebijeenkomst over de door klimaatactivisten op zich te nemen rol van geweld, waarbij zelfs sprake was van een te nemen risico op gevangenisstraffen tot dertien jaar.[1260] Dat deze discussie uiteindelijk (tevens door brede maatschappelijke kritiek) niet doorging, betekent uiteraard niet dat zij niet intern kan worden gevoerd, of reeds wordt gevoerd. Dat biedt een andere kijk op risico's van radicalisering van deze zelfverklaarde 'vreedzame' beweging.

Uit voorgaande is gebleken dat milieu- en klimaat-gerelateerde issues, de laatste jaren, een belangrijke rol hebben gespeeld, maar dat zij op lange(re) termijn eveneens een voornaam actieterrein kunnen vormen en dus een uitdaging voor de autoriteiten. Zo bespreekt Dietze, in relatie tot terrorisme, de zogenaamde 'vier-golventheorie' van Rapoport, die hier kort worden aangestipt: anarchistische (1878-1919), antikoloniale (1920-vroege jaren 1960), nieuw-linkse (midden jaren 1960-jaren 1990) en religieuze (sinds 1979).[1261] Coauteur Görzig merkt op dat er weer een termijn van dertig á veertig jaar is verstreken en vindt het inmiddels tijd voor een vijfde golf, in haar optiek die van 'rechts terrorisme'.[1262] Specifiek voor extremisme kan hier echter nóg een kandidaat voor de vijfde golf worden genoemd: 'klimaat'. Deze mening wordt ondersteund door het – in het laatste decennium – verschijnen van bewegingen als Extinction Rebellion, Just Stop Oil en de vele landelijke 'Laatste Generaties', maar mede door inmiddels talrijke incidenten en veelvuldige waarschuwingen van wetenschappers. Een recentere betreft het overal ter wereld, eveneens in Europa, opdrogen van grondwater.[1263] Mede daarom achten sommigen het, waarschijnlijk, wel vreemd dat klimaatactivisten nog niet overgestapt zijn naar terrorisme. Malm haalt de Britse novelist John Lanchester aan, die zich hierover reeds in 2017

[1259] "Macht den Westen endlich platt!", *welt.de*, 16-01-2023

[1260] https://www.ad.nl/binnenland/omstreden-debatavond-over-klimaat-gecanceld-wijzen-elke-oproep-tot-geweld-af~aad8a5f6/, 19-2-2023

[1261] In Kärgel, *Terrorismus im 21. Jahrhundert*, 68-70.

[1262] ibidem, 123.

[1263] https://www.independent.co.uk/climate-change/news/water-drought-climate-change-b2271366.html, 29-1-2023

had verwonderd: “Want terrorisme is voor het individu in de moderne wereld veruit de meest effectieve vorm van politieke actie en mensen denken net zo sterk over klimaatverandering als over, laten we zeggen, dierenrechten”.[1264] De auteur wijst, in dit verband, op het gemakkelijk kunnen opblazen van tankstations en/of het vernielen van SUV’s. Dit laatste was (in 2022/23) enige tijd eveneens in ons land te zien, zoals dat met name in Duitsland reeds veel langer en in sterkere mate gold.

Behalve klimaat lijken wederom ook andere zaken, zoals het toenemend woningtekort, mede in ons land een rol te spelen. Vooral vanuit links vinden sinds 2021, hoewel sporadisch, ‘woonprotesten’ plaats, die voor een deel tevens gepaard gaan met het kraken van woningen. Deze activiteiten zijn overigens niet te vergelijken met het ‘oude’ kraken in (vooral) de jaren zeventig en tachtig. Vanuit extreemrechts wordt dit woningtekort overigens, vanzelfsprekend, eerder aan de ‘asielinstroom’ verbonden.

Daarnaast grijpen steeds vaker complotdenkers kwesties, zoals pandemieën, vaccinatie en het gevaar van het 5G-netwerk, aan om vooral via *social media* aandacht daarvoor te vragen. Dat leidde bijvoorbeeld tot brandstichting bij diverse (vermeende) 5G-masten. Confrontaties met de overheid liggen dus weer op de loer, aangezien deze nieuwe onderwerpen vaak uitnodigen tot geweld tegen goederen, maar – vooral bij eventuele, ermee gepaard gaande, confrontaties met het gezag – mogelijk ook tegen personen.

Confrontaties met zowel politiek-ideologische tegenstanders als overheid zijn er sinds enige jaren mede in relatie tot activiteiten van de – door een deel van het ‘oude’ extreemlinks gesteunde – bewegingen die met name aandacht vragen voor de ‘erfenis’ van kolonialisme en slavernij. Hun activiteiten trekken de aandacht van onder andere extreemrechtse tegenstanders hetgeen weer leidt tot verstoring van de openbare orde. Een andere maatschappelijke discussie betreft – vaak uit de VS overgewaaide, maar voor de Nederlandse situatie zeker niet altijd één op één over te nemen – issues, zoals *cancel culture* en *woke*, die inmiddels ook tot een zekere polarisatie hebben geleid onder een deel van de wetenschappers. Laatstgenoemde fenomenen lijken overigens – evenals de zwarte-pietdiscussie – in de tussentijd hun scherpste kantjes te hebben verloren.

Genoemde ontwikkelingen zijn niet allemaal nieuw, noch onverwacht, te noemen. Zo hield reeds in de periode Docters van Leeuwen de dienst zich enige tijd bezig met soortgelijke ‘disruptieve’ verschijnselen. Een oud-dienstmedewerker betoogde dat de BVD het toentertijd beschouwde als de ‘benadering van ontwikkelingen in de samenleving die op den duur in hun effect de staatsveiligheid of democratische rechtsorde konden ondermijnen’.[1265] De, toen nog nieuwe, aanpak stierf echter spoedig een stille dood. Met het oog op de (zowel veelvuldige als

[1264] Malm, *How to Blow Up a Pipeline*, 11.

[1265] Paul Abels, *Spionkoppen. Inlichtingenleiderschap in elf portretten* (Amsterdam: Prometheus, 2020), 174.

veelsoortige) ontwikkelingen na 2022, zoals de oorlog in Oekraïne, met de daaraan verbonden energiecrisis, de onrust onder agrariërs door de stikstofwet en het groeiende (naar verwachting van ook ondergetekende op den duur radicaliserende) klimaatactivisme, lijkt mede hier sprake van de terugkeer van – potentieel ondermijnende – lange-termijnontwikkelingen. Een, daarbij, tot nadeel strekkende factor vormt het – in navolging van diverse andere Westerse landen ook hier – recent aangetreden (radicaal)rechtse kabinet, dat (op den duur) eventueel de katalysator kan betekenen van hernieuwd geweld van extreemlinkse tegenstanders.

Na 2015 is veel veranderd in het Nederlandse actievoeren en nu, en voor de toekomst, bieden zich ook nieuwe onderwerpen aan die – linksom of rechtsom – tot polarisatie, politiek ongeduld en processen van radicalisering en geweld kunnen leiden. Wegens het, uitgezonderd de klimaatbeweging, steeds meer ontbreken van ideologische gemotiveerdheid van de nieuwe, al dan niet in georganiseerd verband optredende, actievoerders lijkt het tijd voor een andere en meer toegespitste ‘Dutch Approach’. Dit beleid zal zich onder meer preventief kunnen richten op onderkennen van een eventuele verdere, radicale, ontwikkeling van een ‘nieuwe golf’ van extremisme, namelijk die op het gebied van milieu en klimaat. Recent is, immers, gewezen op bijvoorbeeld de grote radeloosheid bij hen, die gebukt gaan onder de opwarming van de aarde en daarbij is gewaarschuwd dat ‘de klimaatbeweging van Gandhi wel eens plaats zou kunnen maken voor die van Frantz Fanon’, die in zijn *The Wretched of the Earth* (1961) spreekt over “geweld als een reinigende kracht voor radeloze mensen”.[1266] En met een dergelijk louterend geweld zouden we voor een deel terug zijn bij de aanleiding voor dit onderzoek naar het lang onderbelichte linkse extremisme in Nederland.

[1266] Malm, *How to Blow Up a Pipeline*, 161.

Bibliografie

Abels, P. &. (2004). Veiligheidsdienst in verandering - De BVD/AIVD sinds het einde van de Koude Oorlog. *Justitiële Verkenningen, Jaar 30, nr. 3*, 83-98.

Abels, P. (2006). 'Je wilt niet geloven dat zoiets in Nederland kan, Continuïteit en discontinuïteit in het Nederlandse contraterrorismebeleid van de afgelopen 35 jaar'. *Congres Terrorisme en Contraterrorisme in historisch perspectief 'L'histoire se repete?* Den Haag: Universiteit Utrecht / Onderzoeksinstituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael.

Abels, P. (2007). Je wilt niet geloven dat zoiets in Nederland kan! *In Isabelle Duyvesteyn en Beatrice de Graaf (ed.), Terroristen en hun bestrijders: vroeger en nu (Amsterdam 2007) 121-128, aldaar 121)* , 121-128.

Abels, P. (2020). *Spionkoppen - Inlichtingenleiderschap in elf portretten.* Amsterdam: Prometheus.

Abels, P. e. (1992). Veiligheidsdienst in verandering; de BVD/AIVD sinds het einde van de Koude Oorlog. *Justitiële Verkenningen*, 83-98.

Achterhuis, H. (2017). *Met alle geweld - Een filosofische zoektocht.* Rotterdam: Lemniscaat.

Adang, O. (1998). *Hooligans, autonomen, agenten: geweld en politieoptreden in relsituaties.* Alphen aan den Rijn: Samsom.

Aerdts, W. (2023). *Diensten met geheimen - Hoe de AIVD en MIVD Nederland veilig houden.* Amsterdam: Ambo/Anthos.

AIVD. (2001 (Inzage 2018)). *Panta Rhei - Ook de 'Beweging'. Supplement 1998-2001.* Zoetermeer: AIVD.

AIVD. (2004). *Dierenrechtenactivisme in Nederland - Grenzen tussen vreedzaam en vlammend protest.* Zoetermeer: AIVD.

AIVD. (2007). *Dierenrechtenactivisme in Nederland - Springplank voor Europa.* Zoetermeer: AIVD.

AIVD. (2009). *Het vuur van het verzet - Groeiende weerstand tegen het Nederlandse asiel- en vreemdelingenbeleid.* Zoetermeer: AIVD.

AIVD. (2009). *Jaarverslag 2008.* Zoetermeer: AIVD.

AIVD. (2010). *Activiteiten Antifascistische Actie in relatie tot lokaal bestuur.* Zoetermeer: AIVD.

AIVD. (2010). *Dierenrechtenextremisme in Nederland - Gefragmenteerd maar groeiende.* Zoetermeer: AIVD.

AIVD. (2013). *Links activisme en extremisme in Nederland - Divers en diffuus, wisselvallig en wispelturig* . Zoetermeer: AIVD.

Altmann, J. (1974). Observational Study of Behavior: Sampling Methods. *Behaviour, Vol. 49, No. 3/4*, 227-267.

'Anonymus'. (1990). *De tragiek van een geheime dienst - een onderzoek naar de b.v.d. in Nijmegen.* Amsterdam: Ravijn.

anti-kraakwet, A. t. (1987). *Kraken en Leegstand.* Amsterdam: ATAK.

Augusteijn, J. &. (2019). Terrorist Constituencies in Terrorist-State Conflicts: The Debate on the Use of Violence Among Irish Nationalists and West Germany's Radical Left in the Mid-1970s. In J. e. Augusteijn, *Historical Perspectives on Democracies and their Adversaries* (pp. 101-135). Palgrave Studies in Political History / Springer Nature.

Aust, S. (2010). *De lokvogel - de dood van een terrorist.* Amsterdam: Lebowski Publishers.

Autonoom, C. (1996). *Administratieve Apartheid.* Amsterdam: Autonoom Centrum.

Autonoom, C., Janssen, J. &., & Arrestantengroep, d. (1993). *EU Rot Op - Zwartboek politieoptreden.* Amsterdam: Autonoom Centrum; Jansen & Janssen; de Arrestantengroep.

Baars, G. (2007). *Tradities in terrorismebestrijding - De benadering door Duitsland en Nederland van de radicaal-linkse scene in de jaren zeventig.* Utrecht: Universiteit van Utrecht.

Bakker, E. &. (2016). *Terrorisme.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

Banken, L. (2014). *Politieke verlossers - Een onderzoek naar het charismatisch leiderschap in de socialistische en confessionele Nederlandse politiek van 1870 tot 1914.* Utrecht: Universiteit Utrecht.

Banning, W. &. (1993). *Hedendaagse sociale bewegingen - Achtergronden en beginselen.* Houten / Zaventem: Bohn Stafleu Van Loghum.

Bauman, R. &. (1990). Poetics and Performance as Critical Perspectives on Language and Social Life. *Annual Review on Anthropology: 19*, 69-88.

Bevington, D. &. (2005 (December)). Movement-relevant Theory: Rethinking Social Movement Scholarship and Activism. *Social Movements Studies, Vol. 4, No. 3*, 185-208.

BILWET. (1990). *Bewegingsleer - Kraken aan gene zijde van de media.* Amsterdam: Ravijn.

Björgo, T. (1993). Terrorist Violence against Immigrants and Refugees in Scandinavia: Patterns and Motives'. *Björgo, T. & Witte, R. (eds.) 29-45, Racist violence in Europe,, Basingstoke, Mac Millan*, 29-45.

Blackwood, E. &. (2006). Investment as the Achilles Heel of Globalization?: The Ongoing Conflict between the Rights of Capital and the Rights of States . *Policy and Society, 25:3*, 43-67.

Bleiker, R. (2002). Activism after Seattle: dilemmas of the anti-globalisation movement. *Pacific Review, 14(3)*, 191-207.

Bonanno, A. (1988). *From riot to insurrection - Analysis for an anarchist perspective against post-industrial capitalism.* Elephant Editions.

Boot, C. (2015). *Het leger onder vuur - De Koninklijke Landmacht en haar critici 1945-1989.* Amsterdam: Boom.

Bootsma, P. (2000). *De Molukse acties - Treinkapingen en gijzelingen 1970-1978.* Amsterdam: Boom.

Borgers, M. &. (2007 / 2009). The meaning of the precautionary principle for the assessment of criminal measures in the fight against terrorism. *De vlucht naar voren / Tien tegen een* (pp. 173-182). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Borum, R. &. (2005). Anarchist Direct Actions: A Challenge for Law Enforcement. *Studies in Conflict & Terrorism, 28*, 201-223.

Borum, R. (2012). Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories. *Journal of Strategic Security, Vol. 4, No. 4, (2012): 7-36* , 7-36.

Bos, K. v. (2019). *Waarom mensen radicaliseren - Hoe waargenomen onrechtvaardigheid radicalisering, extremisme en terrorisme aanwakkert.* Amsterdam: Prometheus.

Brainard, L. A. (2018). Advocacy of, by, and for the Internet - The 2012 Protests against Anti-Piracy Legislation. In J. G. McNutt, *Technology, Activism, + Social Justice in a Digital Age* (pp. 109-122). New York: Oxford University Press.

Bray, M. (2017). *Antifa - The Anti-fascist Handbook.* Brooklyn - London: Melville House.

Bros, L. e. (1982). .... *of geweld zal worden gebruikt - Repressie in Nederland.* Nijmegen: De Haktol.

Bruinvis, E. e. (1998). *Operatie Homerus - Spioneren voor de BVD.* Breda: Papieren Tijger.

Buijs, F. (1995). *Overtuiging en geweld - Vreedzame acties tegen de apartheid.* Amsterdam: Babylon-De Geus.

Burleigh, M. (2009). *Bloed en Woede - Een culturele geschiedenis van het terrorisme.* Amsterdam: De Bezige Bij.

Burrough, B. (2016). *Days of Rage - America's Radical Underground, the FBI, and the Forgotten Age of Revolutionary Violence.* New York: Penguin Books.

Busher, J. H. (2019). The internal brakes on violent escalation: a typology. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression, 11:1*, 3-25.

Busher, J., & Holbrook, D. &. (2021). How the "Internal Brakes" on Violent Escalation Work and Fail: Toward a Conceptual Framework for Understanding Intra-Group Processes of Restraint in Militant Groups. *Studies in Conflict & Terrorism / Routledge Taylor & Francis Group*, 1-25.

BVD. (1993). *Revolutionaire Anti Racistiese Aktie - De Anti-imperialistische Stroming in Nederland.* Den Haag: BVD.

BVD. (1998 (inzage 2018)). *Panta Rhei, Ook de linkse 'Beweging' - Een onderzoek naar het linkse activisme in de jaren tachtig en negentig in woord en daad.* Leidschendam: BVD/AIVD.

Cassam, Q. (2022). *Extremism - A philosophical analysis.* New York: Routledge.

Couto, R. A. (2010). The Politics of Terrorism: Power, Legitimacy, and Violence. *Integral Review, March 2010, Vol. 6, No. 1, Toward Development of Politics and the Political*, 63-81.

Crenshaw, M. (1981). The Causes of Terrorism. *Comparative Politics, Vol.13, No. 4, (Jul., 1981), pp. 379-399*, 379-399.

Dahlke, M. (2011). *Demokratischer Staat und transnationaler Terrorismus. Drei Wege zur Unnachgiebigkeit in Westeuropa 1972-1975.* München: Oldenbourg Verlag.

Dalgaard-Nielsen, A. (2008). *DIIS Working Paper no 2008/3, Studying Violent Radicalization in Europe II - The potential contribution of socio-psychological and psychological approaches.* Copenhagen: Danish Institute for International Studies (DIIS).

Danyluk, R. (2019). *Blues der Städte. Die Bewegung 2. Juni - eine sozialrevolutionäre Geschichte* . Bodenburg: Verlag Edition AV.

Daudt, H. (1975). Legitimiteit en legitimatie. *Beleid & Maatschappij 1975/1*, 5-16.

De Vetten, J. (2016). *Goed en fout - De bestrijding van de Centrumpartij en de Centrumdemocraten (1980-1998).* Amsterdam: Prometheus.

De Vetten, J. (2020). *De aanslag van Kedichem.* Leiden.

Death, C. (2010). Counter Conducts: A Foucauldian Analytics of Protest. *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest, 9:3*, 235-251.

della Porta, D. &. (Maart 1991). Left-Libertarian Movements in Context: A Comparison of Italy and West Germany, 1965-1990. *Discussion Paper FS III 91-102.* Berlin, Duitsland: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung GmbH (WZB).

della Porta, D. (1995). *Social Movements, Political Violence and the State.* Cambridge: Cambridge University Press.

della Porta, D. (2013). *Clandestine Political Violence.* Cambridge: Cambridge University Press.

Didde, R. e. (1989). *Shell beschadigen - Als het tij keert; Shell en Nederland, Macht en verbeelding.* Amsterdam: Ravijn.

Dienstplichtigen, B. v. (1983). *Staatsgeheimhen tegen de VVDM.* Amsterdam: BvD.

Donselaar, J. v. (1995). *De staat paraat - De bestrijding van extreem-rechts in West-Europa.* Amsterdam: Singel Uitgevers.

Duivenvoorden, E. (2000). *Een voet tussen de deur - Geschiedenis van de kraakbeweging 1964-1999.* Amsterdam - Antwerpen: De Arbeiderspers .

Duivenvoorden, E. (2015 (EPUB)). *Rebelse jeugd - Hoe nozems en provo's Nederland veranderden.* Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers.

Duyvendak, J. H. (1992). *Tussen verbeelding en macht.* Amsterdam: SUA.

Duyvendak, W. (2008). *Klimaatactivist in de politiek.* Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Edwards, A. (2021). *Agents of Influence - Britain's Secret Intelligence War against the IRA.* Newbridge, Co. Kildare: Merrion Press.

Eikelenboom, S. (2007). *Niet bang om te sterven - Dertig jaar terrorisme in Nederland.* Amsterdam: Nieuw Amsterdam.

Engbersen, G., Van der Leun, J., & Staring, R. e. (1999). *De Ongekende Stad 2 - Inbedding en uitsluiting van illegale vreemdelingen.* Amsterdam: Boom.

Engelen, D. (2000). *De BVD in de twintigste eeuw: institutionele geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst 1945-2000.* Den Haag: Museumdrukkerij Die Haghe.

Engelen, D. (2007). *Frontdienst - De BVD in de Koude Oorlog.* Amsterdam: Boom.

Eskens, E. (2009). 'There is no justice, just us': hoe de overheid dierenrechtenextremisme in de hand werkt. *Justitiële Verkenningen 7/09, Mens, dier en recht, pp. 1-102,* 24-42.

Fadil N., K. M. (2019). *Radicalization in Belgium and the Netherlands - Critical perspectives on violence and security.* London: I.B. Tauris.

Farrell, C. e. (2019). *This is not a drill - An Extinction Rebellion Handbook.* London: Penguin Random House UK.

Feddes, A. N. (2015). *Triggerfactoren in het radicaliseringsproces .* Amsterdam: Expertise-unit Sociale Stabiliteit/Universiteit van Amsterdam.

Fernandez Duran, R. (2001). The EU and the rest of the world. In K. (. Abramsky, *Restructuring and Resistance - Diverse Voices of Struggle in Western Europe* (pp. 82-85). resresrev@yahoo.com.

Fijnaut, C. (1989). Politiek geweld en de politiële bestrijding hiervan in Nederland. *Het tijdschrift voor de politie, 51(11)*, 501-507.

Flint, J. (2021). *Rebellie in de jaren tachtig - Echte verhalen uit een persoonlijk archief.* Eigen beheer J. Flint.

Fominaya, C. F. (2013). *Understanding European Movements.* New York: Routledge.

Foreman, D., & Bill, H. (1993). *Ecodefense - a field guide to monkeywrenching.* Chico (California): Abbzug Press.

Frankfurt/Rhein-Main, B. g. (1982). *An einem Sonntag - Startbahn West.* Mörfelden.

Gelderloos, P. (2016). *The Failure of Nonviolence.* Seattle: Left Bank Books.

Gentry, C. (2004). The Relationship between New Social Movement Theory and Terrorism Studies:The Role of Leadership, Membership, Ideology and Gender. *Terrorism & Political Violence, 16:2, 274-293*, 274-293.

Gijsbertse, M. (2008). *Het dossier RaRa (1985-1993): contraterrorisme in de lange jaren tachtig (Doctoraalscriptie Geschiedenis-Universiteit Utrecht).* Utrecht: Universiteit Utrecht.

GNN, G. f. (1993). *Rote Armee Fraktion (RAF) - Ausgewählte Dokumente der Zeitgeschichte.* Keulen: Verlagsgesellschaft Politische Berichte m.b.H.

Graaf, B. d. (2010). Killing it Softly? Explaining the Early Demise of Left-Wing Terrorism in the Netherlands. *Terrorism and Political Violence. 22: 4*, 623-640.

Graaf, B. d. (2010). *Theater van de angst.* Amsterdam: Boom.

Graaf, B. d. (2012). Van 'helsche machines' en Russische provocateurs. De strijd tegen het anarchisme in Nederland. *Tijdschrift voor Gesciedenis*, 314-331.

Graaf, B. d. (2023). Radicale verzoening: een respons. *Tijdschrift Sociologie*, pp. 108-114.

Graaff, B. d. (1985). De Nederlandse publieke opinie over apartheid 1948-1963: van begrip tot verwerping. *Internationale Spectator 39*, 679-685.

Graaff, B. d. (2012). *Op weg naar Armageddon - de evolutie van fanatisme.* Amsterdam: Boom.

Graaff, B. d. (2022). *Ongekend en onderscheidend - De geheime geschiedenis van de MIVD.* Amsterdam: Boom.

Graham, H. &. (1969). *Violence in America: Historical and Comparative Perspectives, XVII.* New York: Praeger.

Gunning, J. (2009). Social movement theory and the study of terrorism. *R. Jackson, M.B. Smyth, & J. Gunning (eds.) Critical Terrorism Studies: A new research agenda (New York: Routledge, 2009), 156-177). ,* 156-177.

Gurr, T. R. (1970). *Why Men Rebel.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Gurr, T. R. (2016). *Why men rebel.* New York: Routledge.

Ham, T. v., Hardeman, M., Esseveldt, J. v., Lenders, A., & Wijk, A. v. (2018). *Links-extremisme in beeld - Een verkennend onderzoek naar links-extremistische groeperingen in Nederlanf.* Arnhem: Bureau Beke.

Harnden, T. (1999). *'Bandit Country'- The IRA & South Armagh.* London: Hodder and Stoughton.

Haunss, S. (2008). Antiimperialismus und Autonomie - Linksradikalismus seit der Studentenbewegung. In R. e. Roth, *Die sozialen Bewegungen in Deutschland seit 1945: ein Handbuch* (pp. 447-473). Frankfurt am Main: Campus Verlag.

Heijden, H. v. (2017). *Na het neoliberalisme - Klimaatverandering, sociale bewegingen en politiek.* Delft: Eburon.

Hellema, D. (2012). *Nederland en de jaren zeventig.* Amsterdam: Boom.

Hijzen, C., Jacobs, B., & Jansen, R. &. (2024). *Uiterst vertrouwelijk - Achter de schermen van de Nederlandse geheime diensten.* Amsterdam/Antwerpen: Querido Facto.

Hoekstra, F. (2004). *In dienst van de BVD - Spionage en contraspionage in Nederland.* Amsterdam: Boom.

Hoesel, L. v. (1985, Februari 12). (G. Amsterdammer, Interviewer)

Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism - revised and expanded edition.* New York: Columbia University Press.

Hollands, M. (1991). *De vluchteling achtervolgd - De BVD en asielzoekers.* Amsterdam: Buro Jansen & Janssen.

Hollands, M. (1994). *De wereld is van iedereen - vluchtelingen in Nederland aan het woord.* Utrecht: Jan van Arkel.

Holvast, J., & Mosshammer, A. (. (1993). *Identificatieplicht - Het baat niet, maar het schaadt wel.* Utrecht: Jan van Arkel.

Hoogenboom, B. (2009). *Spelers op zoek naar regels en scheidsrechters - Informatie Inwinning Openbare Orde door de Regionale Inlichtingendienst.* Apeldoorn: Politie en Wetenschap.

Hoogerwerf, A. (1996). *Geweld in Nederland.* Assen: Van Gorcum & Comp.

Horbatiuk, K. G. (1979). Anti-Terrorism: The West-German Approach. *Fordham International Law Journal, Volume 3, Issue 2, 1979, Aricle 3*, 165-191.

Horgan, J. (2008). From Profiles to Pathways and Roots to Routes: Perspectives from Psychology on Radicalization into Terrorism. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Sciences*, 80-94.

Hudig, K. '. (1992). *Bericht van de Solidariteitsbrigade - El Salvador.* San Salvador.

Jansen & Janssen, B. (1990). *Regenjassendemokratie - BVD-infiltraties bij aktievoerder/sters.* Amsterdam: Ravijn.

Jansen & Janssen, B. (1993). *Opening van zaken - een ander BVD jaarverslag.* Amsterdam: Ravijn.

Jansen & Janssen, B. (1995). *Welingelichte Kringen - inlichtingenjaarboek 1995.* Amsterdam: Ravijn.

Jansen & Janssen, B. (2002). *De Snuffelstaat - Nederland en de BVD.* Amsterdam: Fagel.

Jansen & Janssen, B., & Amsterdam, A. A. (1990). *139 x 140 - achtergrondinformatie over het proces tegen de WNC-arrestanten.* Amsterdam: Buro Jansen & Janssen.

Janssen, J. &. (2006). *Onder druk - Terrorismebestrijding in Nederland.* Breda: Papieren Tijger.

Janssen, R. (2018). *1968 - 'You say you want a revolution' Parijs, Praag, My Lai, Chicago, Mexico, Amsterdam.* Amsterdam: Balans UItgeverij.

Jasper, J. (1998). The emotions of Protest: Affective and Reactive Emotions in and around Social Movements. *Sociological Forum*, 397-424.

Jasper, J. (2011). Emotions and Social Movements: Twenty Years of Theory and Research. *Annual Review on Sociology*, 14.1-14.19.

Jessberger, F. &. (2022). *Die Stammheim-Protokolle - Der Prozess gegen die erste RAF-Generation.* Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

Johnson, R. (2017). *Timeline of the 60's Counter-culture (E-PUB).* Jovian Press.

Jungkunz, S. (2021). The Nature and Origins of Political Extremism In Germany and Beyond. In T. S. William E. Paterson, *New Perspectives in German Political Studies* (pp. 17-44). Springer.

Juris, J. S. (2005). Violence Performed and Imagined: Militiant Action, the Black Bloc and the Mass Media in Genoa. *Critique on Anthropology 2005 25: 413*, 413-432.

Kadir, N. (2016). *The Autonomous Life - Paradoxes of Hierarchy and Authority in the Squatters Movement in Amsterdam.* Manchester: Manchester University Press.

Kärgel, J. e. (2022). *Terrorismus im 21. Jahrhundert - Perspektiven, Kontroversen, Blinde Flecken.* Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

Katsiaficas, G. (2006 (1997)). *The Subversion of Politics - European Autonomous Movements and the Decolonization of every day life.* Oakland CA: AK Press.

Kaviaar, J. (2016). *Vuile wapens, Schone handen.* Amsterdam: Troje.

Kennedy, J. (2017). *Nieuw Babylon in aanbouw - Nederland in de jaren zestig.* Amsterdam: Boom.

Kervel, M. (2017). *De 'Dutch Approach', een rookgordijn? - De rol van een mythisch begrip in het debat over terrorismebestrijding.* Utrecht: Universiteit Utrecht, Taal- en Cultuurstudies.

Khosrokhavar, F. (2015). *Radicalization - Why some people chose the parh of violence (E-PUB).* New York : Rne New Press.

Klandermans, P. G. (2004). The demand and supply of participation: social psychological correlates of participation in a social movement. In S. S. D.A. Snow, *Blackwell Companion to Social Movements* (pp. 360-379). Oxford: Blackwell.

Klein, N. (2000). *No Logo - Taking aim at the brand bullies.* London: Harper Collins UK.

Klein, N. (2008). *The Shock Doctrine - The rise of disaster capitalism.* London : Penguin Random House UK .

Klem, W. (2014). Politionele modernisering door strijd tegen Zwarte Internationale in 19e eeuw - Angst voor de anarchistische samenzwering. *Magazine nationale veiligheid en crisisbeheersing 2014 - nr. 5*, 22-23.

Klerks, P. (1989). *TerreurBestrijding in Nederland 1970-1988.* Amsterdam: Ravijn.

Klinkvis, H. (2009). *Rode Jeugd, Rode Hulp & Rood Verzetsfront - In vier linkse bladen, 1970-1980.* Utrecht: Universiteit Utrecht.

Köbben, A. (1991). *Hedendaagse emancipatiebewegingen, in: De weerbarstige waarheid, Opstellen over wetenschap.* Amsterdam: Prometheus.

Koch, A. (2018). Trends in Anti-Fascist and Anarchist Recruitment and Mobilization. *Journal for deradicalization*, 1-51.

Koenen, G. (2003). *Vesper, Ennslin, Baader - Urszenen des deutschen Terrorismus.* Köln: Kiepenheuer & Witsch.

Komitee Zuidelijk Afrika. (1986). *Shell smeer 'm uit Zuid-Afrika - Aktiesuggesties.* Amsterdam: KZA.

Koopmans, R. &. (1991). Protest in een pacificatie-democratie - De Nederlandse nieuwe sociale bewegingen in internationaal vergelijkend perspectief. *Mens en maatschappij, 66e jaargang. nr. 3, augustus 1991*, 233-242.

Kriesi, H. e. (1992). New social movements and political opportunities in Western Europe. *European Journal of Political Research, vol. 22, no. 2*, 219-244.

Kurth Cronin, A. (2020). *Power to the People - How Open Technological Innovation is Arming Tomorrow's Terrorists.* New York: Oxford University Press.

Kymlicka, W. (2002). *Contemporary Political Philosophy - An Introduction.* Oxford: Oxford University Press.

Lawrence, B. B. (2007). *On Violence - A reader.* Durham/London: Duke University Press.

Leur, A. v. (1990). *De 'slag' om het WNC - Terugblik ontruiming 26 en 27 mei 1990.* Groningen: Voorlichting Gemeentepolitie Groningen.

Loeffen, R., & Schans, W. v. (1994). *Nederland open U - Noodzaak en Mogelijkheden van een ander migratiebeleid.* Amsterdam: Ravijn.

Luchteling, V. (1997). *aXie! - Herinneringen uit de Amsterdamse kraakbeweging.* Amsterdam/Antwerpen: 1997.

Malkki, L. (2009). Liberal Climate as Antidote for Terrorism? The Case of Rode Jeugd (1966-1974) in the Netherlands. Threats and Prospects in Combating Terrorism: A Challenge for Domestic or Transnational Cooperation? Mikkonen, A. (ed.). *School of Defense, Department of Strategy* , 31-45.

Malm, A. (2021). *How to blow up a pipeline.* London, New York: Verso.

Marighella, C. (1969). *Minimanual of the Urban Guerrilla.* van https://www.marxists.org/archive.

Marighella, C. (1971). *For the Liberation of Brazil.* Harmondsworth, England: Penguin Books.

Marshall, P. (2008 (1992,1993)). *Demanding the impossible - A history of anarchism.* London: Harper Perennial.

McCauley, C. &. (1987). Social Psychology of terrorist groups. *C. Hendrick (ed.), Group Processes and intergroup relations: Review of personality and social psychology (Newbury Park: Sage,1987: 231-256,* 231-256.

McCauley, M. &. (2008). Mechanisms of Political Radicalization: Pathways toward Terrorism. *Terrorism and Political Violence, 20:3, pp. 415-433*, 415-433.

McNutt, J. G. (2018). *Technology, Activism, +Social Justice in a Digital Age.* New York: Oxford University Press.

Meershoek, G. (2011). *De Groep IJzerman - Hoe de politie infiltreerde in de links-radicale beweging van de jaren zestig.* Amsterdam: www.uitgeverijboom.nl.

Merkl, P. (1986). *Political Violence and Terror - Motifs and Motivations.* Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Moerings. (1987). Terrorisme: Een serieus probleem voor Nederland? *Tijdschrift voor Criminologie, 1989, nr. 31 (4), 371 e.v.*, 357-378.

Moors, H., Baloch, L. D., & Graaff, B. d. (2009). *Polarisatie en radicalisering in Nederland. Een verkenning van de stand van zaken in 2009.* Tilburg: IVA/Uinversiteit van Tilburg.

Moussault, P. &. (2018). *RVF - Het Rood Verzetsfront in het vizier van de geheime dienst.* Stichting Uitgeverij Papieren Tijger.

Moussault, P. &. (2023). *Rood Verzetsfront - Politieke propaganda voor de RAF 1977-1988.* Breda: Stichting Uitgeverij Papieren Tijger.

Moussault, P. e. (2009). *Rood Verzetsfront - Aanzetten tot Stadsguerrilla in Nederland.* Breda: Papieren Tijger.

Mulder, A. e. (1988). De zaak Kedichem - Paniek en politiek. *Krisis*, 87-99.

Muller, E. (1994). *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid - Gijzelingen, aanslagen en ontvoeringen in Nederland.* Arnhem: Gouda Quint .

Muller, E. N. (1979). *Aggressive Political Participation.* Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Muskens, R. (2014). *Aan de goede kant - Biografie van de Nederlandse anti-apartheidsbeweging 1960-1990.* Soesterberg: Aspekt.

Nederland, I. C.-E.-S. (1978). *RAF - Teksten I en II.* Utrecht.

Neumann, P. (2010). *Prisons and Terrorism Radicalisation and De-radicalisation in 15 Countries.* London: International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICS), King's College.

Newman, E. (2006). Exploring the "Root Causes" of Terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism, 29; 749-772*, 749-772.

Ngo, A. (2021). *Unmasked - Inside Antifa's radical plan to destroy democracy.* New York: Center Street.

Nimwegen, C. v. (2007). *Van Mena Muria tot Allah Al Akhbar - Geschiedenis van terrorismebestrijding in Nederland 1970-2006.* Utrecht: Universiteit van Utrecht.

Noort, W. v. (1988). *Bevlogen bewegingen - Een vergelijking van de anti-kernenergie-, kraak- en milieubeweging.* Amsterdam: SUA.

Noort, W. v. (1988). *Bevlogen bewegingen - Een vergelijking van de anti-kernenergie-, kraak- en milieubeweging.* Amsterdam: Uitgeverij SUA.

Noort, W. v., & Riemsdijk, M. v. (1996). *Conflicten tussen actiegroepen en ondernemingen - De democratisering van het moreel gezag.* Den Haag: Stichting Maatschappij en Onderneming.

Ombudsman, N. (1998). *Onvoldoende oog voor rechtmatigheid optreden rond Eurotop.* Den Haag: Nationale Ombudsman.

Ooijevaar, J. &. (2005). Links in beeld: Een explorerend onderzoek naar de sociale kenmerken van extreem links in Nederland. *Mens & Maatschappij, 80(3), 239.*, 239-256.

Oortjes, D. R. (1993). *Wie niet weg is, is gezien - de marechaussee bespioneert anti-militaristen.* Amsterdam: Ravijn.

Ottens, L. S.-H. (1985, Februari 13). Rode Jeugd revisited. *De Groene Amsterdammer*, p. 4.

Owens, L. (2009). *Cracking under pressure.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

Pas, N. (2015 (EPUB)). *Provo! Mediafenomeen 1965-1967.* Amsterdam: Wereldbibliotheek.

Pekelder, J. &. (2005). *Politiek geweld in Duitsland - Denkbeelden en debatten.* Amsterdam: Mets & Schilt / Duitsland Instituut.

Pekelder, J. (2005). Het geweld der kameraden – Peter Brückner, het terrorisme en de linkse identiteit. In J. &. Pekelder, *Politiek in Duitsland: Denkbeelden en debatten* (pp. 229-253). Amsterdam: Mets en Schilt.

Pekelder, J. (2007). *Sympathie voor de RAF - De Rote Armee Fraktion in Nederland, 1970-1980.* Amsterdam: Mets & Schilt.

Peters, B. (1991). *RAF - Terrorismus in Deutschland.* Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.

Peters, B. (2008). *Tödlicher Irrtum - Die Geschichte der RAF.* Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

Pflieger, K. (2011). *Die Rote Armee Fraktion - 14.5.1970 bis 20.4.1998.* Baden-Baden: Nomos.

Pijp, S. V., & Politie-invallen, W. t. (1990). *Vluchtelingen vervolgd - onderzoek naar invallen door de vreemdelingenpolitie in huizen waar vluchtelingen wonen.* Amsterdam: Steunpunt Vluchtelingen De Pijp; Werkgroep tegen Politie-invallen.

Pligt, J. v. (2009). *Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme.* Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Ponsaers, P. e. (2010). *Polarisering en radicalisering: een integrale preventieve aanpak.* Gent: Universiteit Gent.

Posluszna, E. (2015). *Environmental and Animal Rights Extremism, Terrorism and National Security.* Oxford-GB/UK: Butterworth-Heinemann.

Pruijt, H. (2009). Kraken in Europa. *Kritiek, Jaarboek voor socialistische discussie en analyse. 2, Amsterdam: Aksant, pp. 78-107*, 78-107.

Radikal. (1995). *20 Jahre Radikal - Geschichte und Perspektiven autonomer Medien.* Hamburg/Münster/Berlin: Verlag Libertäre Assoziation - Unrast Verlag - Verlag der Buchläden Schwarze Risse/Rote Strasse - Edition ID Archiv.

Ravn, S. C. (2019). Rethinking radicalisation: Adressing the lack of contextual perspective in the dominant narratives on radicalisation. In T. C. Clycq N., *Radicalisation - A Marginal Phenomenon or a Mirror to Society?* (pp. 21-46). Leuven: Leuven University Press.

Reenen, P. v. (1979). *Overheidsgeweld - Een sociologische studie van de dynamiek van het geweldsmonopolie.* Alpen aan de Rijn: Samsom.

Richardson, L. (2007). *What Terrorists Want - Understanding the Enemy, Containing the Threat.* New York: Random House Trade Paperbacks.

Riebling, M. (2002). *Wedge - From Pearl Harbor to 9/11 - How the secret war between the FBI and CIA has endangered national security.* New York: Simon & Schuster.

Riel, M. v. (2010). *Zaterdagmiddagrevolutie - Portret van de Rode Jeugd.* Amsterdam: Boom.

Riesel, R. (2001). The First Direct Action Campaign in France against Genetic Engineering. In K. (. Abramsky, *Restructuring and Resistance - Diverse Voices of Struggle in Western Europe* (pp. 303-309). resresrev@yahoo.com.

Riezen, B. v. (2012). Counter-terrorism in the Netherlands and the United Kingdom: a comparative literature review study. *Social Cosmos - URN:NBN:NL:UI:10-1-112469*, 97-110.

Rood, J. (2013). *Wat is er mis met gezag? - Een nieuwe visie op autoriteit.* Rotterdam: Lemniscaat.

Roose, H. &. (2018 (derde oplage)). *Methodologie van de sociale wetenschappen - een inleiding.* Gent: Academia Press.

Ross, J. I. (1993). Structural Causes of Oppositional Political Terrorism: Towards a Causal Model. *Journal of Peace Research, Vol. 30, no.3 (Aug., 1993)*, 317-329.

Rubin, J. (1970). *Do it! - Scenarios of the Revolution.* New York: Simon and Schuster.

Sanchez-Cuenca, I. (2019). *The Historical Roots of Political Violence (E-PUB).* Cambridge: Cambridge Universiry Press.

Sanchez-Cuenca, I. e. (2009 йил 15-September). *Domestic Terrorism: The Hidden Side of Political Violence.* From 10.1146/annurev.polisci.12.031607.094133: polisci.annualreviews.org

Sassoye, B. C. (1991). *An die Militanten der Ínternationalen Infoläden.*

Schism. (1993). *De burger kan gerust zijn - Schengen waakt en is actief.* Utrecht: Infowinkel Schism.

Schmid, A. (1992). Countering terrorism in the Netherlands. *Terrorism & Political Violence, Volume 4, 1992 - Issue 4: Western Responses to Terrorism*, 77-109.

Schoenmakers, R. (2012). *Tussen activisme en terreur - De relatie tussen het linkse milieu en het ontstaan van terrorisme in West-Duitsland tussen 1967 en 1970.* Leiden: Universiteit Leiden.

Schoots, H. (2024). *Grootse gedachten - Extremen in democratisch Nederland 1918-2019.* Amsterdam: Boom.

Schuyt, C. (1972). *Recht, orde en burgerlijke ongehoorzaamheid.* Rotterdam: Universitaire Pers.

Scruton, R. (2016). *Fools, Frauds and Firebrands - Thinkers of the New Left.* London/New York: Bloomsbury.

Sierksma, R. (1982). *Polis en politiek : kraakbeweging, autoritaire staat en stadsanalyse.* Delft: Delftse Universitaire Pers.

Simon, J. (2001 (first edition 1994)). *The terrorist trap - America's experience with terrorism (second edition) E-PUB.* Bloomington: Inidiana University Press.

Simon, J. (2016). *Lone Wolf Terrorism - Understanding the Growing Threat.* New York: Prometheus Books.

Smith, W. (2018). Disruptive Democracy: The Ethics of Direct Action. *Raisons politiques no. 69*, pp. 13-27.

Smits, R. (2013). *Rebellen - Een dwarse geschiedenis van ruim 200 jaar Nederland.* Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers.

Solomon, C. &. (2011). *Springtime - The new student rebellions (E-PUB).* London: Verso.

SPOK, S. O., & kraakspreekuren, d. (1996). *Uitgebreide kraakhandleiding 96/97.* Sittard: Pasklaar.

Sprinzak, E. (1991). The Process of Delegitimation: Towards a Linkage Theory of Political Terrorism. *Terrorism & Political Violence, Vol. 3 (1991) no. 1: 50-68*, 50-68.

Starr, A. F. (2008). The impacts of state surveillance on political assembly and association: A socio-legal analysis. . *Qualitative Sociology, 31(3), 251-270.*, 251-270.

Steinhof, P. &. (2008). *Introduction to the Special Issue on Political Volence.* Berlin/Heidelberg: Springer Science = Business Media.

Stichting, G. (1997). *Earth Liberation Front (EF) - De Leidse acties.* Leiden: Stichting Gebladerte.

Stohl, M. B. (2017). *Constructions of Terrorism - An Interdisciplinary Approach to Research and Policy.* Oakland, Ca: Unversity of California Press.

Tarrow, S. (2008). Charles Tilly and the Practice of Contentious Politics. *Social Movement Studies, Vol. 7, No. 3*, 225-246.

Taylor, P. (1997). *PROVOS - The IRA and Sinn Fein.* London: Bloomsbury Publishing.

Thomas, J. (2001). Princes, aliens, superheroes and snowballs - the playful world of the UK genetic resistance. In K. (. Abramsky, *Restructuring and Resistabce - Diverse Voices of Struggle in Western Europe* (pp. 291-301). resresrev@yahoo.com.

Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution.* Reading, Ma: Harvard University Press.

Tormey, S. (2004). *Anti-capitalism: A Beginners Guide.* Oxford: OneWorld.

Tromp, B. (1988). *Een fris-gewassen doedelzak - Synopsis.* Amsterdam: De Arbeiderspers.

Tromp, B. (2007). *De wetenschap der politiek - Verkenningen.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

Valk, G. d. (2005). *Dutch intelligence - towards a qualitative framework for analysis: with case studies on the Shipping Research Bureau and the National Security Service (BVD).* Groningen: University of Groningen.

Verbij, A. (2005). *Tien rode jaren: Links radicalisme in Nederland, 1970-1980.* Amsterdam: Ambo.

Vervaele, J. (2005). Terrorism and information sharing between the intelligence and law enforcement communities in the US and the Netherlands: emergency criminal law? *Utrecht Law Review, 1(1),* 1-27.

Verzet, S. e. (1987). *Teksten 1987.* Arnhem.

Verzet, S. e. (1988). *Verslagen en reakties.* Arnhem.

Verzetsfront, R. (1983). *Handboek tegen de smeris.* Groningen: Knipselkrant.

Vis, T. (2012). *Intelligence, politie en veiligheidsdienst: Verenigbare grootheden?* Tilburg: Tilburg University.

Visser, M. &. (2013). De hoefijzerthese empirisch getoetst: Een cross-nationale vergelijking tussen extreem linkse en extreem rechtse politieke oriëntaties in Europa. In K. Aarts, & M. (. Wittenberg, *Stabiliteit en verandering in Europa: Proceedings Vierde Nederlandse Workshop ESS* (pp. 115-124). Den Haag: Pallas Publications.

Vluchtelingen, W. (1993). *Gebouw van Leugens - 1 jaar grensgevangenis.* Amsterdam: Autonoom Centrum.

Vracht, S. N. (1986). *Speuren bij de bespieders - Politie-observatie in Nederland.* Amsterdam: Stille Nacht Heilige Vracht.

Vuijsje, H. (1997 (EPUB)). *Correct - Weldenkend Nederland sinds de jaren zestig.* Amsterdam/Antwerpen: Contact Uitgeverij.

Wallace-Wells, D. (2019). *The Uninhabitable World - A Story of the Future.* London: Penguin Random House.

Warner, M. (2014). *The rise and fall of intelligence - An international security history.* Washington, DC: Georgetown University Press.

Wecke, L. e. (1992). *RARA - De Redenering achter de Bom.* Nijmegen: Studiecentrum voor vredesvraagstukken, KU.

Wennerhag, M., Fröhlich, C., & Piotrowski, G. (2018). *Radical Left Movements in Europe (E-PUB).* London and New York: Routledge.

Westerman, F. (2016). *Een woord een woord.* Amsterdam /Antwerpen: De Bezige Bij.

Wevers, C. (1993). *Met een stamp van de voet - Over politiek geweld en RARA.* Utrecht: RUU, Politieke en sociale filosofie.

Wielenga, F. (2009). *Nederland in de twintigste eeuw.* Amsterdam: Boom.

Woude, M. A. (2009). Over het verleden, het heden en de toekomst van strafrechtelijke terreurbestrijding in Nederland. *Proces 2009 (88) 1*, 5-14.

Woude, M. A. (2010). *Wetgeving in een Veiligheidscultuur - Totstandkoming van antiterrorismewetgeving in Nederland bezien vanuit maatschappelijke en (rechts)politieke context.* Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Wright-Neville, D. &. (2009). Political rage: terrorism and the politics of emotion. *Global Change, Peace & Security. Vol. 21, No. 1*, 85-98.

XminY, & WISE. (1993). *De bevrijding van het Noorden.* Amsterdam: XminY.

XminY, P. I. (1993). *Anders denken over migratie - De oorzaak mondiaal bekeken.* Amsterdam: XminY.

Zald, M. N. (1977). *Social movements in an organizational society.* New Brunswick, NJ: Transaction Books.

Zizek, S. (2009). *Geweld - Zes zijdelingse bespiegelingen.* Amsterdam: Boom.

Zon, H. v. (2018). *De verwarring van links - 1968-2018.* Amsterdam: Brave New Books.

Zwaan, T. (1982). Politiek geweld, maatschappelijke structuren en burgerlijke civilisatie. Een verkenning van de binnenstatelijke geweldpleging in de ontwikkeling van de Nederlandse samenleving 1648-1960. *Sociologisch Tijdschrift, 9de jaargang nr. 3,* 433-475.

Appendix

Overzicht aanslagen linkse en dierenrechtenextremisten

Dit overzicht betreft een bloemlezing van het aanzienlijke aantal, soms nauwelijks in de media terug te vinden, brand- en bomaanslagen en andersoortige, deels ook grootschalige, vernielingen die (veel) schade hebben veroorzaakt. De meeste hier komen voor rekening van de diverse extreemlinkse actievoerders, maar een aantal is uitgevoerd door (meest apolitieke) dierenrechtenextremisten. Er is hier geen aandacht besteed aan activiteiten, zoals blokkades, bezettingen en sabotage, die deels mede tot grote economische schade hebben geleid, en ook niet aan confrontaties tussen groepen actievoerders, die voor een deel tevens gepaard gingen met letsel. Daarnaast blijven eveneens – de voor de slachtoffers bijna even intimiderende – praktijken als *home visits,* met 'alleen maar' bekladding en kleinschalig vandalisme, buiten beschouwing.

1969

April: brandbom van de Rode Jeugd tegen de woning van de burgemeester van Eindhoven.

1971

Juli: brandbom van de Rode Jeugd tegen de auto van de Hoofdcommissaris van Eindhoven.

Augustus: brandaanslag door de Rode Jeugd op een kazerne in Oirschot.

September: brandbom van de Rode Jeugd op de vliegbasis Welschap.

1972

Februari: bomaanslag door de Rode Jeugd tegen het Evoluon in Eindhoven.

April: bomaanslagen door de Rode Jeugd tegen vestigingen van Philips in Baarn, Hilversum en Rotterdam.

Oktober: bomaanslag (door zeer waarschijnlijk de Rode Jeugd) tegen het Holiday Inn hotel in Utrecht.

Oktober: verijdelde bomaanslag (door zeer waarschijnlijk de Rode Jeugd) tegen een vestiging van Bank of America in Rotterdam.

Oktober: verijdelde bomaanslag (door zeer waarschijnlijk de Rode Jeugd) tegen een vestiging van de Zwolsche Algemeene in Utrecht.

1976

Verijdelde bomaanslagen door de Rode Hulp, onder meer bij vestiging van Hoechst.

1979

Juni: brandstichting door het Rood Verzetsfront (RVF) bij Allianz in Amsterdam.

1980

Januari: bomaanslag door het Rood Volksverzet, lees het RVF, tegen de woning van Hoofdofficier van Justitie, Mr. Schampers, in Heelsum.

Maart: voorgenomen, maar verijdelde, bomaanslag door het Rood Verzetsfront tegen slaapbarakken van het opleidingscentrum van de ME in Neerijnen.

1982

Juli: brandaanslag door het 'leger van amsterdamse verontrusten', lees het Militant Autonomen Front, tegen de Gemeentelijke Dienst Herhuisvesting in Amsterdam.

Juli: brandaanslag door de 'revolutionaire afbraak maatschappij' tegen een aannemer van de Stopera in Amsterdam.

Juli: brandaanslag door het Militant Autonomen Front tegen het PvdA-secretariaat in Amsterdam.

1983

Januari: brandaanslag door het Militant Autonomen Front tegen een metrowagen in Amsterdam.

Augustus: grootschalige vernielingen door Wij van Wijers tegen een project van het ABP in Halfweg.

September: brandaanslag door Stop Dumping'83 tegen verschillende vrachtwagens van een transporteur van kernafval.

Oktober: (mislukte) aanslag door Stop de Dierproeven middels een – potentieel dodelijke – pijpbom tegen een dierproevenlaboratorium in Den Bosch.

1984

September: bomaanslag door de actiegroep Koetoh Reh, lees Revolutionaire Anti-Racistische Actie (RaRa), tegen het Van Heutsz Monument in Amsterdam.

1985

Januari: brandaanslag door Pyromanen tegen Apartheid, lees RaRa, tegen de woning en het kantoor van John Deuss in Berg en Dal.

Januari: brandaanslag door het Noordelijk Terreurfront, lees RVF, tegen vestigingen van Defensie en Rijkspolitie in Groningen.

Augustus: grootschalige vernielingen door RaRa tegen het hoofdkantoor van SHV in Utrecht.

September: grootschalige vernielingen door Kommando Trek van den Broek Omlaag, lees RaRa, tegen het hoofdkantoor van vatenfabrikant Van Leer in Amstelveen.

September: brandaanslag door RaRa tegen de vestiging van MAKRO in Duivendrecht.

November: (door gelukkig toeval) mislukte – potentieel dodelijke – bomaanslag door Autonome Cellen Nederland tegen (de woning van) burgemeester Van Thijn in Amsterdam.

1986

Maart: brandaanslag door (Amsterdamse) antifascisten, lees de PVK, tegen Hotel Cosmopolite in Kedichem, de vergaderlocatie van CD en CP.

Mei: verijdelde bomaanslag door het Rood Revolutionair Front tegen het bedrijf Neratoom in Den Haag.

Juni: brandaanslag door de actiegroep Nachtschade tegen een vestiging van Shell in Amsterdam.

Juni: brandaanslag door Burn down Apartheid, lees RaRa, tegen een winkel van Shell in Amstelveen.

Juli: brandaanslag door RaRa tegen het hoofdkantoor van Van Leer in Amstelveen.

Augustus: brandaanslag door Revolutionaire Cellen – Commando ins Blaue hinein, lees RaRa, tegen de Stichting Olympische Spelen in Amsterdam.

Augustus: brandaanslag door Revolutionaire Cellen – Commando ins Blaue hinein, lees RaRa, tegen een schotelantenne van Philips in Amsterdam.

Oktober: brandaanslag tegen bouwketen van een aannemer bij de bomenkap in/rond Amelisweerd in Utrecht.

December: brandaanslag door RaRa tegen de vestiging van MAKRO in Duivendrecht.

December: brandaanslag door RaRa tegen de vestiging van MAKRO in Duiven.

1987

Januari: brandaanslag door Revolutionaire Anti Rascistische Axie, een RaRa-copycat, tegen de vestiging van MAKRO in Nuth.

Januari: brandstichting door de krakers van/rond de Mariënburcht tegen een bureau van de politie in Nijmegen.

Juni: brandaanslag door RaRa tegen een Shell-tankstation in Nieuwegein.

Juni: brandaanslag door RaRa tegen Boot Olie in Alphen aan den Rijn.

1988

Januari: mislukte bomaanslag door RaRa tegen KEP/Elba, de drukker van het nieuwe 'Europese paspoort', in Schiedam.

Augustus: brandaanslag door Revolutionair Commando Pasaremos, lees (de periferie van) RaRa, tegen Philips Telecommunicatie in Amsterdam.

1989

April: brandaanslag door RaRa tegen Thermo Shell Centrum Hilversum.

Juni: brandstichting door Autonoom Kommando Don't Worry, Be Angry tegen de nieuwe 'hightech bajes' in Hoorn.

1990

Maart: brandaanslag door RaRa tegen een vestiging van de Koninklijke Marechaussee in Oldenzaal.

Maart: brandaanslag door RaRa tegen een vestiging van de Koninklijke Marechaussee in Arnhem.

Maart: brandaanslag door Revolutionaire Anti Racistische Actie 'Crespo Galende', een 'RaRa-afsplitsing', tegen het ministerie van Justitie in Den Haag.

Maart: brandaanslag door de Revolutionaire Cellen tegen het Byzantium project in Amsterdam.

Juli: (nep)bomplaatsing door het Revolutionaire cellencommando Gudrun Ennslin, naar aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid RVF, tegen een vestiging van Nieuwsblad van het Noorden in Groningen.

1991

November: bomaanslag door RaRa tegen het woonhuis van de Staatssecretaris van Justitie, Aad Kosto, in Grootschermer.

November: bomaanslag door RaRa tegen het ministerie van Binnenlandse Zaken in Den Haag.

1992

Februari: brandaanslag door 'Alle politieke gevangenen in Nederland vrij' tegen een aantal helikopters op vliegbasis Deelen.

1993

Juli: bomaanslag door RaRa tegen de Dienst Inspectie Arbeidsverhoudingen (DIA) van het ministerie van Sociale Zaken & Werkgelegenheid in Den Haag.

December: brandaanslag door Rode Haan tegen verschillende (lege) vrachtwagens van de Nederlandse Postduiven Organisatie in Kiel-Windeweer.

1994

April: grootschalige vernielingen door de ‘Kink in de kabel’ tegen de aanleg van de N11 bij Leiden.

1995

Maart: brandaanslag door Right Animal Treatment tegen vrachtwagen in Den Helder.

Maart: brandaanslag door Right Animal Treatment tegen een slagerij annex woonhuis in Den Helder.

..: brandaanslag door Rode Haan tegen zes vrachtwagens van de Fa. Van de Pol in Barneveld.

Juni: mislukte brandaanslag door Right Animal Treatment tegen een slagerij in Heerhugowaard.

Oktober: brandaanslag door Right Animal Treatment tegen een vrachtwagen in Haarlem.

Oktober: mislukte bomaanslag door Earth Liberation Front, lees Marcel Teunissen, tegen een vestiging van Credit Lyonnais in Arnhem.

November: brandaanslag door Right Animal Treatment tegen twee bestelbussen in Amstelveen.

1996

Januari: bomaanslag door ANGST, lees Marcel Teunissen, tegen een vestiging van de Bank Paribas in Arnhem.

Januari: brandaanslag door Right Animal Treatment tegen de ‘Hot Dog King’ in Halfweg.

Januari: brandaanslag door Right Animal Treatment tegen een vrachtwagen van een vleeshandel in Castricum.

Februari: brandaanslag door Right Animal Treatment tegen een slachthuis in Schiedam.

Maart: grootschalige vernielingen door Milieu Bevrijdings Team op een kazerne in Havelte.

April: bomaanslag door ELF, lees Marcel Teunissen, tegen het hoofdkantoor van de chemiereus BASF in Arnhem.

September: brandaanslag door Rode Haan tegen negen vrachtwagens van de Fa. Van de Pol in Putten.

1997

Maart: (mislukte) brandstichting door ELF-Utrecht bij het kantoor van Rijkswaterstaat in Utrecht.

1998

Januari: brandaanslag door Rode Haan tegen tien vrachtwagens van de Fa. Van de Pol in Barneveld.

1999

Januari: brandaanslag door ALF/De Rode Haan tegen een vestiging van McDonalds in Geleen.

Juni: brandaanslag door ALF/Tony Humphries Commando tegen het slachthuis van Domburg Vlees in Bodegraven.

Juli: brandaanslag door Rode Haan bij Plukon Poultry/Friki in Dedemsvaart.

Juli: brandaanslag door (waarschijnlijk) Rode Haan bij Poultry Trading Brinky B.V. in Ermelo.

2002

Mei: moordaanslag door de milieu- en dierenrechtenextremist Volkert van der Graaf op Pim Fortuyn op het Mediapark in Hilversum.

2003

Augustus: grootschalige vernielingen door de actiegroep Onbegrensd bij de AMA-campus in Deelen.

2005

April: (mislukte) brandaanslag door Grenzen Weg tegen het gemeentehuis in Vught.

2007

Januari: brandaanslag door Refugees Free tegen de Penitentiaire Inrichting in Alphen aan den Rijn.

November: home visit/brandaanslag door (een cel van) het Animal Liberation Front tegen de auto en het woonhuis van een Euronext-medewerker in Hilversum.

November: brandaanslag door (een cel van) het Animal Liberation Front tegen de auto en het woonhuis van een Euronext-medewerker in Wassenaar.

2009

Augustus: brandaanslag door Anarchist Fire tegen een bouwkeet van de nieuwbouw van het detentiecentrum op Rotterdam Airport.

2010

Juni: brandaanslag door de Anarchist Arsonists tegen aannemer Strukton Worksphere in Maarssen.

Juli: grootschalige sabotage door een eenling van het spoorwegtracé bij de Oostvaardersplassen.

Summary

DEED AND DISCUSSION
Left-wing Violence: the influence of internal discussion and government response

Chapter 1

This Introduction provides a brief outline of important political and social developments, but also of the interaction between activists and authorities. The Research design points out the current shortcoming in research into left-wing ‘extremism’: activists prepared to commit violence refrain from talking to journalists and scientists based on the belief that outcomes will be shared with intelligence services and investigative authorities.

The onset is a qualitative historical research specifically focussing on the influence of the (anti-imperialist) Movement's internal discussion of violence and the 'Dutch Approach', the specifically Dutch policy approach to political (violent) activism. This historiography hardly concerns theoretical (sociological) explanations.

The research covers the period 1965-2015, during which three categories were active: the 'Red' groups, the 'old' and the 'new' Movement. An answer is sought to the question of what influence the internal discussion about the use of violence and the government response have had on development and continuity of violence originating from these movements. The influence on disintegration and decay of (parts of) the Movement is also examined.

In an 'Advance justification', account is taken of the author's background as a BVD and AIVD analyst, which may affect perceptions of reliability. Possible pitfalls and prejudices are discussed here and how resulting bias has been circumvented.

Chapter 2

This outlines the theoretical framework and provides several relevant definitions, such as extremism, activism and radicalization. (Sociological) theories are addressed tangentially, but it focuses on immediately relevant theories. This happens mainly because 'causes of violence' by Buijs and ‘internal brakes on violent escalation' by Busher et al. are important in this research into the role of the intra-Movement discussion in limiting the use of violence to a de facto small group of extremists.

Additionally, attention is paid to the different policy of Dutch authorities towards their political opponents compared to elsewhere. This 'Dutch Approach' is defined as the way in

which the government, taking into account societal sentiments, acts against and/or responds to actions of activists and extremists who challenge it. Depending on whether it concerns moderate (legal) or violent (illegal) activities, the authorities' policy is characterized by basically lenient, but occasionally repressive action when deemed necessary and effective.

The Design of the research summarizes which theories are included in this – factual – practical research into the aforementioned categories of activists.

Chapter 3

Subsequently, the methodological differences from 'normal' research is discussed. Because interviews proved impossible due to the refusal of extremists to speak to researchers, the investigation relies heavily on information from BVD and AIVD in particular. Because of potential added value, it is methodologically responsible, beside using open sources, to present intelligence information as field observations, but also as indirect participant observation. Hence, this provides insight into the lives of activists and possible evasive answers in interviews are avoided: *what you see (or hear) is what you get*.

Desk research is the main part of this partially indirect field experience. This open observation describes what has been assessed as important or striking and sketches – both in terms of actions and discussion – as detailed, but also complete, as possible a picture of developments and incidents. In addition to countless open sources, use has been made of public scientific publications, but especially of - previously classified - intelligence material. This also provides insight into the effect that BVD and AIVD exert on reality, usually invisible to outsiders, also referred to as *hidden factor*. Also a brief overview is given of the various intelligence resources.

Chapter 4

This descriptive chapter forms a detailed elaboration of the research question and - divided into activists, authorities and disintegration - provides a detailed overview of fifty years of political (violent) activism in numerous areas of action, in which political violence, intra-movement discussion and government response play a role. Terrorism plays no role, except for the murder of Fortuyn, but Dutch activists have had contact with terrorists abroad. Special attention is paid to RaRa attacks and subsequent internal discussion. RaRa also appears to have engaged in criminal activities for terrorists.

Chapter 5

This highlights the Conclusions from the research. In addition to explanations of political violence by Buijs and internal brakes on violent escalation by Busher et al., the

conclusions from the practical research are specifically discussed, emphasizing the importance of intelligence information and explaining the (important) role of the *hidden factor*. Main conclusions: there is no such thing as “the Movement” and political violence condemned by the vast majority of society and the Movement comes from a small minority.

Chapter 6

This final chapter focuses on some underexposed causes of disintegration, but mainly looks ahead: what do the results of this study into fifty years of campaigning mean for current changed (or evolving) activism and extremism? What is left of the Movement and what are possible starting points when it comes to (the return of) new political violence?

Dankwoord

Vijf woorden kunnen je leven bepalen. Ik zat een paar weken in dienst toen gevraagd werd: “Wie wil er naar Eibergen?” Aangezien dat dichtbij mijn (toenmalige) woonplaats lag, stemde ik meteen toe en, voor ik het wist, zat ik op de School Militaire Inlichtingendienst in Harderwijk, ter voorbereiding van wat (uiteindelijk) zes jaar interessant werk zou worden bij 898 VBDBAT. Dit vergemakkelijkte de voortgang van mijn carrière: ik stapte over naar de BVD, later AIVD, waar ik ruim 38 jaar actief ben geweest, vooral op gebied van *domestic extremism*, maar met een intermezzo van ruim vijf jaar als tolk/vertaler Pools.

Op mijn 67ste ging ik met pensioen zonder nadere plannen voor de toekomst. Deze zou voor een deel mede worden bepaald door oud-collega Paul Abels, die inmiddels in Leiden een bijzondere leerstoel bekleedde en mij op een gegeven moment de vraag stelde of ik misschien zin had bij hem te promoveren. Aldus geschiedde. Het werd mede vanwege de coronaperiode een ware Echternach-processie, maar dit (hobbelige) traject kan nu als beëindigd beschouwd worden en wat rest zijn welgemeende dankwoorden.

Deze gaan eerst uit naar mijn promotor, Prof. Dr. Paul Abels, die mij aanmoedigde en in staat stelde dit project te beginnen, maar met name – na jaren van soms tevens aanzienlijke drempels – ook af te ronden. Zijn, altijd relevante, op- en aanmerkingen en bijsturingen heb ik steeds graag ter harte genomen en voor zijn eeuwigdurende kalmte daarbij ben ik hem, uit het diepst van mijn hart, dankbaar. Ik wens hem voor de toekomst alle plezier bij zowel wandelen en fotograferen als zijn archiefwerkzaamheden als kerkhistoricus. Beste Paul: “Pas – letterlijk en figuurlijk – op de kleintjes. Good goan en dom deurdoon!”

Dezelfde gevoelens van dank gelden eveneens mijn copromotor, Dr. Jelle van Buuren, die – als ervaringsdeskundige in alle betekenissen van het woord – mij altijd bij de les heeft gehouden met zijn kritische kanttekeningen. Ik ben hem dankbaar dat hij, tevens gedurende zijn extra werkzaamheden voor de universiteit in de coronaperiode, tijd heeft gevonden voor relevante opmerkingen die geholpen hebben mijn onderzoek af te ronden. Jelle, ik wens jou van harte succes bij jouw verdere activiteiten en ik hoop dat die net zo interessant zullen zijn als de mijne zijn geweest!

Ik dank ook mijn werkgevers Defensie, maar specifiek de BVD en AIVD, waar ik de tijd van mijn leven heb gehad. U kunt gerust van mij aannemen dat mijn werkzaamheden nog veel interessanter waren dan dat mijn onderzoek laat zien. Hopelijk wordt, op niet al te lange termijn, meer duidelijk en kunnen andere wetenschappers in staat worden gesteld extra tippen van sluiers op te lichten. Ik heb binnen de dienst mogen werken met zeer toegewijde collega’s op de werkvloer, die ik verder niet bij naam kan noemen, maar die ik allen dankbaar ben voor hun aanwezigheid in mijn leven. Eén oud-collega wil ik speciaal benoemen: Janet, met wie ik

lang ook werkzaamheden heb gedeeld en die voor mij altijd een fijne sparringpartner vormde. Maar ook heb ik altijd met alle soorten van genoegen – als analist/deskundige – ondersteuning mogen verlenen aan verschillende directeuren en hoofden van dienst bij hun gesprekken met, directe of indirecte, belangendragers. Daarnaast denk ik graag terug aan alle conferenties in heel Europa en andere bijeenkomsten op welk continent ook. Dergelijke, persoonlijke, *cross border* contacten zijn – en dat geldt niet alleen in relatie tot werk – een verrijking gebleken.

Ten slotte richt ik mij graag tot onze zoon Selwyn die niet op mij heeft willen wachten met promoveren en die mij (vanuit zijn onuitputtelijke algemene kennis) altijd gevraagd, maar liefst ongevraagd, heeft voorzien van al dan niet relevante weetjes. Sinds vele jaren staat onze schoonzoon Dennis hem bij en dat doet ons goed.

De meest nadrukkelijke dank echter ben ik verschuldigd aan mijn echtgenote Tineke, met wie ik reeds bijna 48 jaar lief, maar tevens leed, deel en die mij indertijd volgde naar het (toch wel verre) westen. Zonder haar had ik zeker niet kunnen bereiken wat mij nu ten deel is gevallen. Tineke, heel veel dank voor alle liefde, steun en zeker ook het vele geduld, ook in de periode van mijn pensioen die ik voor een groot deel heb gebruikt voor promotieonderzoek. Ik beloof dat ik vanaf nu meer tijd aan jou/ons zal besteden.

In gedachten bij Moira

Curriculum vitae

Bernardus Theodorus Gerardus (‘Berrie’) Hanselman werd op 17 april 1950 geboren in Lichtenvoorde. Na de ‘jongensschool’ aldaar volgde hij aan het Xaveriuscollege te Vught Gymnasium A, waarvoor hij slaagde op 21 mei 1969.

Van eind 1969 tot begin 1973 volgde hij de studie Duits MO-A, een lerarenopleiding aan de Gelderse Leergangen te Arnhem. Deze werd – mede vanwege zijn op handen zijnde dienstplicht – niet afgesloten.

Die dienstplicht werd sinds maart 1973 verricht bij de verbindingsdienst, eerst in Ede, maar spoedig in Harderwijk waar hij een opleiding volgde aan de SMID, de School Militaire Inlichtingen Dienst. Hierna bracht hij weldra het geleerde in de praktijk bij 898 VBDBAT in Eibergen/Kamp Holterhoek. Na afloop van zijn dienstplicht tekende hij vijf jaar bij.

Eind 1978 stapte hij over naar de Binnenlandse Veiligheidsdienst, waar hij zich bezig hield met onderzoek naar activisme, extremisme en (West-Europees) terrorisme. In 1981 werd hem – vanwege zijn talenachtergrond – gevraagd de dienstinterne studie tolk/vertaler Pools te volgen, waarvan het diploma was gelijkgesteld aan dat van Stichting Vereniging van Leraren voor Praktijkexamens, Den Haag. Deze studie werd op 23 mei 1985 – cum laude – afgesloten waarna hij, naast zijn oorspronkelijke werkzaamheden, divers ‘vertaalwerk’ verrichte, totdat het vallen van het IJzeren Gordijn dit in 1990 overbodig maakte.

De nieuwe wereldorde leidde spoedig mede tot reorganisatie van de BVD, die gepaard ging met een herinrichting van werkzaamheden en de komst van nieuwe functies, waaronder die van analist. Tot aan zijn pensioen in 2017 is hij werkzaam geweest als (senior) analist op de terreinen rechts extremisme, maar specifiek links extremisme en dierenrechtenextremisme. Daarmee werd veel inhoudelijke vakkennis opgedaan, hetgeen reeds in 1998 zou uitmonden in een vuistdikke interne, ergo gerubriceerde, analyse naar het toenmalige linkse activisme en extremisme. Met name dit millennium heeft hij zijn kennis, wanneer en waar mogelijk, breed gedeeld middels tientallen (gerubriceerde) notities, (dreiging)analyses en presentaties op/over deze vakgebieden, maar tevens door een aantal open publicaties: vide de AIVD-rapporten en brochures over links- en dierenrechtenextremisme sinds 2005, maar deels ook ambtsberichten en brieven. Al dit heeft, op enigerlei wijze, deel uitgemaakt van de voorliggende dissertatie.